

Şekroyê Xudo Mihoyî

IRAK KÜRDİSTANI'NDA KÜRT ULUSAL KURTULUŞ MÜCADELESİ

**IRAK KÜRDİSTAN'INDA
KÜRT ULUSAL KURTULUŞ MÜCADELESİ**

Şekroyê Xudo Mihoyî

IRAK KÜRDİSTANI'NDA KÜRT ULUSAL KURTULUŞ MÜCADELESİ

Türkçeye çeviren: Pelin Zerdali

Stockholm 2006

Weşanên Apecê/Apec Yayınları
Çapa yekem/Birinci baskı: Stockholm, 2006
Kapak tasarımı: Apec
Kapak resmi: M. Mustafa Barzani, Raniya 1963
(Bu resim *Kurdistan In the Shadow of History* kitabından alınmıştır.)
Baskı: Apec-Tryck
Cilt: Lenngrens Bokbinder AB

Şekroyê Xudo

Kitabın orijinal adı:
Kurdskiy nasyonalniy vopros v Irake v noveyshee vremya 1991, Moskva

Kurdiska nationella rörelsen i irakiska Kurdistan

Ruşçadan çeviren: Pelin Zerdali

Utgivare: Apec Förlag

İsteme Adresi:
Box: 8121
SE-163 08 Spånga/Sweden
Tel: 08-761 81 18 Fax: 08-761 24 90
E-mail: apec.t@telia.com
ISBN: 91-89675-56-8
APEC

Yazarın anne ve babası olan Mayana ve Xudo'nun anısına.

ÖNSÖZ

Emperyalizmin sömürü sisteminin çökmesiyle daha henüz ulusal baskı ortadan kalkmadı. Çok sayıda ülkenin sömürge boyundurluğundan kurtulduğu koşullarda bazı halkların hiçbir hakka sahip olmaması ve baskıya maruz kalmaları çağdaş dünyada insanı haykırtan bir çağdışlıktır. Bu durum, bazen neokolonizm politikasının bir sonucu, bazen de, daha yakın geçmişte kendileri ulusal kurtuluş mücadelesi vermiş ülkelerin burjuvazi-milliyetçi iktidar çevrelerinin izlediği politikanın bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Emperyalizm, kendi egemenliği sona erdikten sonra çözülmemiş ulusal-etnik sorunlar, toprak v.s. anlaşmazlıkları bırakarak (bazen de bizzat yaratarak) günümüz koşullarında bu sıkıntıları, özgürlüğüne kavuşan ülkelerin siyasetine etki etme aracı olarak kendi çıkarları doğrultusunda kullanma çabasındadır ve başarısız da sayılmaz. Ulusal-etnik anlaşmazlıklar söz konusu ülkenin uyumlu gelişimine engel olmakta, sıklıkla diktatörel rejimlerin yerini sağlamaştırmakta, milliyetçi ihtirasları körüklemektedir; bu da, iç ve dış gerici güçlerin işine yaramaktadır. Bu açıdan, Yakın ve Ortadoğu'daki Kürtler sorunu iyi bir örnektir. Bu sorun, sadece Yakın ve Ortadoğu'da değil, belki de tüm dünyada en karmaşık ve güncel sorunlardan biridir. Sorunu karmaşık ve kronik yapan kendine özgü iç ve dış koşullar, günümüze kadar onun adilâne ve demokratik çözümünü engellemiştir.

Irak'taki Kürtler ulusal kurtuluş mücadelesi, birkaç ülke arasında paylaşılan 20 milyondan fazla nüfusa sahip Kürtler halkının ulusal hareketinin bir parçasıdır.

Katı sosyal ve ulusal baskılara maruz kalan Kürtler halk kitleleri, Kürdistan'ın tüm paralarında ulusal kurtuluş için uzun ve ısrarlı bir mücadele vermektedir. Ancak belirtmek gerekiyor ki Irak Kürtlerinin ulusal-kurtuluş mücadelesi günümüzde uzun sürmesi, ısrarlı olması, son on yıllarda da örgütlülüğüyle farklılaşmaktadır. Bu farklılığı yaratan Irak Kürdistanı'ndaki ulusal-demokratik hak savaşlarının asiliği ve yılmazlığı değildir. Kaldı ki bu özellikler Kürdistan'ın diğer parçalarındaki halkta da mevcut. Burada şu iki hususu dikkate almak gerekiyor:

1. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kürtler ulusal sorunu çözümlenmeden kalmıştı. Ancak, Irak Kürdistanı'nın halk kitleleri ısrarlı ve uzun süren bir mücadeleye başlamıştır, neticede Haşimi krallık rejimi ve onun İngiliz himayecileri, **Musul** vilayeti (Güney veya Irak Kürdistanı) Irak'a bağlanırken, Kürtler halkının ulusal ve kültürel özelliklerine saygı duyulacağı koşulunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar bu vaatler (kırapta da görüldüğü üzere) Irak hükümeti ve Milletler Cemiyeti tarafından yerine getirilmedi ise de Irak Kürtlerinin ulusal bilinci, ulusal fikirleri ve (küçük de olsa) bazı ulusal kültürü geliştirme imkanları, ulusal hareketi yükseltme ve gelişmelerine yardım etti. Hatırlatıyoruz ki İran ve Türkiye'de ayrı bir etnik birim olarak Kürtlerin varlığı tümenden inkar edilmişti. Türkiye Cumhuriyeti iktidar çevrelerinin ulusal hakları için mücadele veren Kürtlere uyguladığı şiddetin dünyada benzeri yoktur.

2. Iraktaki egemen halkın (Araplar) ulusal ilerici güçleri, herkesten önce ve aktif biçimde Kürtler ulusal hareketinin haklı hedeflerini destekliyordu. Arap demokratik hareketi, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında, ulusal hakları için mücadele veren Kürtlerin ciddi bir dayanağı ve önemli gücü haline aldı. Arap ve Kürtler demokratik güçleri bunu, ilk önce, Irak Komünist Partisine borçludur. IKP en zor koşullarda ülke emekçilerinin sosyal ihtiyaçlarını giderme mücadelesi verirken aynı zamanda da Kürtlerin ulusal haklarını cesurca savunmuştur.

Kürt ulusal hareketi, yalnızca ülkenin değil genelde tüm bölgenin siyasi iklimini etkileyen bir faktör haline aldı. Irak'ın iktidar rejimlerinin çeşitli gelişme etaplarında, özellikle de

cumhuriyet döneminde, izledikleri politika... bu rejimlerin Kürtler ulusal sorununa ilişkin tutumları ülkedeki işlerin kötüye gittiğini gösteriyordu.

Kürt sorununun bugün içinde bulunduğu durum, gelecekteki hedefler ve beklenen sonuçlar, bölgedeki bazı ülkeleri olduğu gibi bölge dışı devletleri de harekete geçirmektedir. Irak'taki Kürtler sorununa duyulan aşırı ilgi de buradan kaynaklanmıştır. Yakın ve Ortadoğu ve Batı ülkelerinde Kürtler sorununa ilişkin ortaya çıkan çok sayıda çalışma, böylesi bir ilginin somut göstergesidir.

Kolayca tahmin edileceği gibi, bu çalışmaların bir kısmı ulusal-demokratik hakları için mücadele veren Kürtler kitlelerinin çıkarlarını savunmakta ve bu hareket hakkında objektif bilgiler içermekte; bir kısmı da, Kürt halkının mücadele tarihini kasten saptırmakta, belli amaçlarla mücadele eden Kürtlerin çıkarlarını Arapların çıkarlarıyla karşı karşıya getirmekte, bu hareketi yabancı ajanlara, ayrılıkçılara mal etmekte ve diğer uydurma suçlamalar öne sürmekte idi.

Ulusal kurtuluş mücadelesinin genel özelliklerinin yanısıra Kürtler ulusal hareketinin kendine has yönleri mevcuttur. Bu yönler, mücadelenin içinde yürütüldüğü içerdeki ve uluslararası somut tarihi koşullardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Kürtler ulusal-demokratik hak mücadelesinin çeşitli etapları incelenirken kendi mantığı olan bazı durumların özel yapısını dikkate almak gerekiyordu. Bundan dolayı, Irak Kürdistan'ındaki ulusal kurtuluş mücadelesinin kronoloji sıralaması biraz farklı yapılmıştır. Kürt ulusal hareketine ilişkin sık sık yanlış değerlendirme yapılmasına, yargı ve sonuçlara varılmasına yol açan şu husus örnek olarak verilebilir. Söz konusu olan: Irak halklarının (Arap ve Kürdlerin) ulusal kurtuluş mücadelesinde öncelikli olan sosyal ve ulusal yönlerin tayini.

Çeşitli halkların ulusal kurtuluş mücadele geçmişleri, doğruluğu tarihle ispatlanan şu durumu teyid etmektedir: ulusal kurtuluş mücadelesinin sosyal hedefleri, ulusal hedefler çözüldükçe birinci plana çıkmaktadır. Bu mutlak gerçeğin hiçe sayılması ve kimi Kürtler ulusal kurtuluş hareketlerini değerlendirmede ortaya çıkan voluntarizm, zaman zaman esassız yargı ve sonuçlara varılmasına sebep olmuştur. Günümüzde ilk defa (hem içerde hem de dışarda) Irak Kürt ulusal kurtuluş mücadelesinin bütünsel tarihini oluşturma girişiminde bulunulduğu için yazar;

-Bu tarihin esaslı kronolojisini belirlemede;

-Çeşitli gelişim etaplarında Kürt ulusal hareketinin hedef ve amaçlarının ortaya konulmasında;

-Sosyal-ekonomik faktörlerin rolünün ortaya çıkarılmasında;

-Sosyal-sınıfsal güçlerin dağılımının yapılmasında;

-Uluslararası koşulların rolünün belirlenmesinde vs. hususlarda oldukça çaba harcamıştır.

Kürt ulusal hareketinin dinamizmi, onun evrimi, Kürtler ulusal-demokratik parti ve örgütlerin ve bunların liderlerinin somut iç ve dış koşullar karşısındaki tavırları özellikle üzerinde durulan konular olmuştur. Ulusal-sömürge sorununun incelenmesinde mevcut temel ilkeler ve teorik genellemeler ve ulusal-demokratik partilerin ulusal kurtuluş mücadelesinin sorunlarına ilişkin döküman ve belgeleri bu zor, bazen de karışık olan işin çözümünde anahtar vazifesi görmüştür.

Bu görevin tamamlanması açısından Sovyet yazarların, günümüz Irak tarihi ve halkların ulusal kurtuluş hareketine, özellikle de, bu mücadele pratiğinin bilimsel-teorik genellemelerine ilişkin çalışmaları eşsiz değer taşımaktadır.

Kürtlerin ve Kürdistanın bütünsel tarihinin yazılması, bu konuyu araştıran Sovyet bilimadamları ve tarihçilerinin acil ödevlerinden biridir. Eğer bu çalışma, söz konusu ödevin yerine getirilmesine bir ölçüde yardımcı olursa yazar görevini yapmış sayacaktır.

I. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN ÇÖKMESİ SONRASI GÜNEY KÜRDİSTAN'DA GELİŞEN ULUSAL KURTULUŞ HAREKETİNİN BAŞLANGIÇ DÖNEMİ

Osmanlı İmparatorluğunun kaçınılmaz çöküşü, büyük devletler arasında, İmparatorluk topraklarını paylaşma mücadelesinin alevlenmesine neden oldu. Alman emperyalizminin Türkiyede giderek artan etkisi ve *Bağdat* demiryolu inşasının almanlara verilmesi (bu demiryolu, Kürdistan'dan da geçmektedir) mevcut havayı, özellikle de İngiliz-Aman çekişmesini gerginleştirdi. Büyük devletlerin, etki alanlarını paylaşma planlarında sürekli adı geçen, Yakın ve Ortadoğu ülkelerinden biri de Kürdistan idi.

Kürdistan, hem doğal ve ham madde zenginliklerinin olması, hem de askeri-stratejik kilit noktasında bulunması açısından öneme sahipti. İşgal devletleri, Kürdistan'ı istila planlarını yaparken, doğal olarak, ülkeledeki istikrarsız durumun esas nedeni olan Kürt ulusal bağımsızlık hareketini de dikkate aldılar.

İtilaf devletlerinin, Kürtlerin yüzyıllık esaretçisi Türkiyeye karşı yürüttüğü savaş için Kürdistan elverişli bir ortamdı. Ancak, İtilaf devletlerinin planlarında, Kürtlerin ulusal bağımsızlık özelemlerine kavuşturulmasına yer verilmemişti. Gelişen olaylardan anlaşıldığı üzere, büyük devletlerin Kürdistan'ı istila savaşı karmaşık ve çelişkili idi. Savaşan tarafların istila planları, çeşitli diplomatik, politik ve diğer yöntemler ile maskelendi; Kürdistan'ın halk katmanları arasında, ihtiyaçlarının karşılanacağı ve despotik Türk boyunduruğundan kurtulma mücadelelerinin destekleneceği intibası uyandırıldı.

Güney (Irak) Kürdistanı'nın kaderini bir çok açıdan İngiliz hükümeti belirliyordu. İngiliz hükümeti, Irak'ta Britanya emperyalizminin eğemenliğini kurma yolunda kurnazca ve ilk bakışta da çelişkili bir politika izliyordu. Bu nedenle, Büyük Britanyanın Kürdistana biçtiği rol konusunda tek anlamlı yanıt vermek zordur. İngiliz politikasının temeli, hem Arapların, hem de Kürtlerin ulusal haklarını hiçe saymaya dayanıyordu. İngilizlerin, bir taraftan Iraklı Araplara diğer taraftan da Kürtlerlere karşı yürüttüğü politika, gelişen olaylarla somutlaşıyor; bazen "*Arap yanlısı*", bazen de "*Kürtler yanlısı*" olarak şekil değiştiriyordu. Belirtmeliyiz ki, İngiltere çıkarlarında, çok bilinen "*böl ve yönet*" politikasını kullanıyordu. Kürdistan, I. Dünya Savaşının başlamasıyla çarpışan üç ordunun (Türk, İngiliz ve Rus ordularının) savaş alanı haline geldi. Bu üç devletin askeri-siyasi iktidar çevreleri, Kürtler kuvvetlerini

kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için çaba sarfediyordu. Jön Türklerin gizli servisi ve Alman ajanları bir kısım Kürtleri Rusyaya karşı kullanmayı başardı. İngiliz ajanları da, Kürtleri kendi tarafına çekmek için Kürdistan'da yoğun çaba harcıyordu. Ancak, bir çok Kürtler, Rus askeri-siyasi yöneticilerin "Kürtler cephesi"nde gösterdikleri geleneksel çekingen ve pasif tutuma rağmen rus yanlısı tavrı alarak onların saflarına geçmeye hazır olduklarını dile getirdiler.

Ne var ki, dünya savaşının gidişatı ve sonuçları Kürtler halkına pahalıya mal oldu. Kürt halkının sosyo-ekonomik durumu savaş koşullarında daha da kötüleşti. Bu konuda ilerici Lübnanlı tarihçi Yusuf Malek şunları yazıyor: "1914-1918 Savaşı, Kürtlere, aynı zamanda Türkiye'nin diğer ulusal azınlıklarına eşi görülmemiş bir yoksulluk getirdi.(1) " Kürt halkından, Türkler, 1918'den sonra da İngiliz işgal yöneticileri ağır vergiler alıyordu; vergi yükü, 1911-1912 yıllarına oranla iki kat arttı. İngiliz işgalciler, Irak'ı ve Güney Kürdistan'ı istila ettikten sonra askeri harcamalarının önemli bölümünü yerli halkın sırtından çıkardı. Bu bölgelerden, 1917'de 117 bin ton tahıl götürüldü. Halbuki savaş öncesi yıllarda çok daha fazla alan ekiliyor ve ancak 90-100 bin ton ürün alınabiliyordu (2). Tahılın büyük kısmı **Musul** vilayetinden götürülmüştü.

Savaş, Irak ve Güney Kürdistan'ın ekonomisini zarara uğratarak Kürtler toplumunun her kesiminin çıkarlarına ciddi kayıplar getirdi. Tarımla uğraşan nüfusun önemli bölümü ya askere çağrıldı ya da zorunlu işlerde çalıştırıldı. Sonuçta ekilen alanlar ciddi oranda azaldı; savaşın sonlarına doğru da Güney Kürdistan'da tarım alanlarının %50'sinde ekim yapılmadı. Ülkede açlık baş gösterdi. 1917-18 kışında **Musul**'da yaklaşık 10 bin kişi açlıktan öldü (3). Görgü tanıklarının ifadesine göre, İngiliz işgal yöneticileri Güney Kürdistan'a girdiklerinde, **Süleymaniye**'de "sokaklarda ve terk edilmiş evlerde ölenlerin cesetleri yatıyordu... nüfusun üçte biri burada kalmış... çevre köylerdeki nüfusun üçte ikisi ya göç etmiş, ya da ölmüştü."(4)

Sosyo-ekonomik yaşam koşullarının daha da kötüleşmesi, Kürt halkının her kesiminde duyulan hoşnutsuzluğun temel nedenlerinden biri haline gelirken ulusal bilincin artmasına sebep oldu.

Musul vilayeti nüfusunun büyük çoğunluğunu yerleşik yaşayan Kürtler oluşturuyordu. Göçebe ve yarı göçebe aşiretler yayla ve dağlık bölgelere yerleşmişti. Osmanlı İmparatorluğu zamanında olduğu gibi, imparatorluk yıkıldıktan sonra da, çoğu Kürt aşiretleri (özellikle sınır bölgelerdeki) aynı anda hem İran-Türkiye, hemde Irak-İran sınırlarına dahil edildiler. Kürtler bu devletler arasında çizilen sınırları pek hesaba katmadı ve devamlı yer değiştirdi. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, göçebe ve yarı göçebe aşiretler yerleşik düzene geçmeye başladı.

Kürtlerin büyük bölümü sünî-müslümandır. Güney Kürdistan'da müslümanlığı kabul etmemiş **Yezidi** Kürtler yaşamaktadır. **Yezidi** Kürtler, yoğun olarak **Musula** yakın olan **Sincar** bölgesinde toplanmıştır. İçte kapanık yaşam tarzı, dinî edebiyatlarının yaygın olması, din adamlarının inançları hakkında konuşmaya yanaşmamaları vs. **Yezidilerin** çehresini ve inançlarının özünü esrar

perdesi ile kapatmıştır. Tartışmasız kabul etmeliyiz ki, **Yezidiler** ulusal-etnik açıdan Kürt halkının ayrılmaz bir parçasıdır.

Kürtlerin islamlaştırılması süreci oldukça uzundur; Kürtler birçok kez direkt ya da dolaylı olarak zor kullanmayla karşılaştılar. Aynı aşiretten (ya da aynı isim altında yaşayan aşiretlerden) olan Kürtlerin, günümüze kadar, bir kısmının müslüman, diğer kısmının da **Yezidi** olarak kalmaları oldukça anlamlıdır. Aralarındaki dil, kültür, gelenek ve görenek birliği, **Yezidi** Kürtlerin ve müslüman Kürtlerin tek bir halk olduğunu gösteriyor. **Yezidizm** hakkında **N. Marr** şöyle diyor: "**Yezidizm, öyle görünüyorki Kürtlerin islamlaşmadan önceki dini inanışları idi.**" (5)

Dini hoşgörüsüzlük, müslüman ve **Yezidi** Kürtler arasında yabancılılaşmaya neden oldu. Dahası, **Yezidiler**, türk ve diğer takipçilerinin yanısıra daha çok müslüman Kürtler tarafından izleniyordu. Bu antipati, Kürtlerde ulusal bilinç geliştikçe azaldı.

Yezidi Kürtlerler, sayıları az olmasına rağmen uzun yıllar, Osmanlı İmparatorluğunda yarı bağımsız olarak yaşadı. **Yezidi** Kürtlerin ve Kürtler prensliklerinin yarı bağımsızlığının kaldırılması hemen hemen aynı zamana rastlar. **Yezidi** Kürtlerin tarihi kanlı sayfalarla doludur. **Hafız Paşa** 'nın **Sincar** bölgesine yaptığı Türk seferinde **Yezidi** katliamı gerçekleştirdiğini hatırlatmamız yeterlidir. 1894'te **Sultan II. Abdülhamit** 'in emri ile Türk kumandanı **Ferid Vahabi Paşa**, **Sincar** dağları yamacındaki birçok **Yezidi** köyünü yakmıştı.(6)

1917 sonrasında Rusya'da gelişen olayların etkisi ile Doğu halklarının ulusal kurtuluş hareketinde coşkun bir yükseliş başladı. Kürdistan'ın halk kitleleri de, kendi esaretçilerine karşı ulusal kurtuluş mücadelesine hız verdi. Kürtler, Osmanlı İmparatorluğunun ezilen diğer ulusal azınlıkları gibi, kendi kaderlerini tayin hakkını elde etmek için, bir feodal savaş makinası olan imparatorluğun parçalanmasından yararlanmaya çalışıyordu. "**I. Dünya Savaşı ve Türkiye'nin yenilgisinin Kürtler halkı için yeni umutların doğmasına neden olduğunu**" (7) söyleyebiliriz.

İlk sosyalist devletin ortaya çıkması, dünya kamuoyunu alt üst etmişti. İktidara gelen Bolşevik Partisi, Sovyet Devleti dış politikasının genel çizgisi olan barış politikasını ilan etti. Bu politikanın temelinde **Lenin** 'in "Barış Deklerasyonu" (08.11.1917) vardı. Deklerasyonda şöyle deniyor:

"**Güçlü ve zengin milletlerin işgal ettikleri zayıf ulusların paylaşılması uğruna bu savaşı sürdürmeleri, hükümetimiz açısından, insanlığa karşı büyük bir suç işlemek demektir. Hükümetimiz, bütün milletler için adilane şartlarda bu savaşı sona erdirecek barış koşullarının derhal imzalanması hususunda kararlılığını resmen dile getirmektedir.**" (8)

Bu dönemdeki Kürt Ulusal Kurtuluş Hareketi oldukça karmaşık uluslararası ve içsiyasi koşullarda gelişti. Bu nedenle, sorulara tek taraflı yanıt vermek, gelişen olayların her yönüyle ve doğru biçimde aydınlatılmasını olanaksız kılar. Örneğin, Kemalist hareketin; bir taraftan İtilaf Devletleri' nin emperyalist işgal planlarına karşı çıkması, diğer taraftan da halk yığınlarının sosyal baskıdan kurtulma özlemlerine, dahası, Kürtler halkının ve Türkiye'nin öteki ezilen halklarının ulusal kurtuluş

mücadelelerine karşı olması onun iki yüzlü olduğunu gösterir. Diğer tarafta, Güney Kürdistan'da Ulusal Kurtuluş Hareketi iki ateş arasında idi: Gerici **Haşimi** rejimi ve imkanlar dahilinde Kürtlere kendi kaderlerini tayin hakkını vaad etmekten sakımayan İngiliz emperyalizmi. Kürt hareketini feodal Kürtler soyluları yönetiyordu. Ancak, çoğu kez tutarsız davranışları, bazı hayati önem taşıyan sorunları ve mücadelenin hedefini kavrayamamış olmaları, ayrıca ulusal hakların alınması mücadelesine katılanların nispeten az bilinçli olmaları ve diğer bazı durumlar, birçok açıdan Kürtler mücadelesinin başarıya ulaşamayacağını önceden haber vermişti. Yukarıda belirttiğimiz hususlar, 20-30'lu yıllarda Güney (Irak) Kürdistan'da olduğu gibi Kürdistan'ın diğer parçalarındaki Kürtler hareketinin çeşitli yönlerinin yanlış yorumlanmasına vesile oldu.

20-30'lu yıllardaki Kürtler halk yığınlarının gerçekleştirdiği eylemleri nasıl değerlendirebiliriz? Bu eylemlerin, Yakın ve Ortadoğu halklarının ulusal kurtuluş hareketindeki yeri nedir? Kürdistan'daki sosyo-ekonomik ve siyasi ilişkilerin karmaşıklığı, yeni ve eski sömürge biçimlerinin kaynaşması, farklı ekonomik yapıların varolması, tüm bunlar Kürtler halkının Yakınçağ tarihine ilişkin bazı konularda yanlış değerlendirmeler ve çarpıtmalar yapılmasına uygun bir ortam yaratarak, Kürtler mücadelesinin bilimsel olarak aydınlatılmasını güçleştirdi. Öyleki bazı yazarlar, Türkiye'nin ezilen halklarından biri olan Kürtler halkının mücadelesini, "*feodal-ayrılıkçılar*", "*İtilaf Devletlerinin kışkırtması*" olarak değerlendirdi.

V. İ. Lenin'in, ulusal-sömürge sorunu ve milli burjuvazinin iki yüzlü politikası ve eylemleri hakkındaki gözlemleri, ortaya çıkan sorunların incelenmesinde kayda değerdir. İncelediğimiz dönemdeki Kürt Ulusal Kurtuluş Hareketi'ni araştırmaya, Doğu halkları için oldukça anlamlı olan ve **Lenin**'in "Barış Deklarasyonu"nda açıkça ortaya konan "ilhak" kavramından başlayabiliriz.

Lenin ne zaman gerçekleştiğine bakılmaksızın, bağımsızlık mücadelesi veren halklar üzerinde kurulmuş her türlü yabancı hakimiyeti, ilhak ve istila olarak kabul eder. Buradan şu sonuç çıkarılabilir: Kürtlerin uzun yıllar boyunca yabancı (Türk) boyundurluğu altında bulunmuş olması bile, kemalistlerin, Kürtler topraklarındaki taleplerini haksız kılmaya yetmemiş; nitekim de bazı yazarlar (bazı Sovyet yazarları da dahil) Türklerin tavrını, "*ezelden beri türklerin olan toprakları korumak için verilen ulusal bir mücadele*" olarak yorumladı.(9)

Barış Deklarasyonu'nda şöyle deniyor: "*Eğer bir ulus, bir devletin sınırlarında zorla tutuluyorsa; kendi iradesinin (bu irade basında, halk toplantılarında, parti kararlarında ve ya ulusal baskıya karşı ayaklanma ve eylemlerde dile getirilmiş olabilir) tersine, işgal kuvvetlerinin geri çekilmesi halinde serbest seçim hakkı kendisine tanınmıyorsa; ya da, bu ulusun devlet şekli daha güçlü olan ulus tarafından gönüllüce belirleniyorsa; bu ulusun bağlanması işgalle ve zorla gerçekleşmiştir, yani ilhaktır*".(10) Devletlerarası ilişkiler tarihinde, bu, Kürdler gibi, Doğunun mazlum halklarının kaderi açısından büyük öneme sahip yeni bir yaklaşımdı. Ancak, bu yaklaşım pratikte Kürtlere yansımada.

Savaş sonrası gelişen olaylarda görüldüğü üzere, Kürt halkının ulusal özlemlerini bir şekilde gidermek, ne İtilaf devletlerinin, ne kemalist Türkiye'nin, ne de Irak'taki Haşimi Rejiminin planlarında vardı. Türkiye'nin ulusal azınlıklarına, ulusal haklarına saygı gösterileceğini vaat eden emperyalist devletler, özellikle de İngiltere ve Fransa, sözlerini tutmaya niyetli olmadıkları gibi, Yakındoğu ülkelerini aralarında bölüşmek için, Almanya ve onun müttefiki Türkiye'ye karşı yürüttükleri askeri operasyonların getirdiği başarılarından elden geldiğince yararlanmaya çaba harcıyorlardı.

11 Mart 1917'de İngiliz Generali **Stenly Mode**, *Bağdat*'ı işgal ederek, Irak halkına *"Arapların bağılılığı ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması"*na ilişkin çağrıda bulundu.(11)

Irak'ı ve Güney Kürdistan'ı işgal etmeye devam eden İngiliz orduları, 7 Mayıs 1918'de *Kerkük*'ü, bir kaç gün sonra da *Süleymaniye*'yi aldılar.(12) İngilizler, Ekimin sonlarına doğru hemen hemen tüm Güney Kürdistanı almıştı. 1 Kasım 1918'de, yani **Mondros Mütarekesi**'nin imzalanmasından bir gün sonra, İngiliz orduları *Musul*'a girdi.

İngiliz işgal yöneticileri, Kürt halkının, acımasız Türk esaretinden oldukça şikayetçi olduğu ve ulusal bağımsızlığa bir an önce kavuşma çabasında bulunduğu bir ortamda, *"Irak halklarının ulusal haklarını tanıma ve bu haklara saygı gösterme"* konusunda cömert vaatlerde bulunmaktan çekinmiyorlardı. İngiliz işgalciler, kendi kaderlerini tayin hakkının tanınacağı hususundaki "vaatlerinde kararlı" olduklarına Irak halklarını var güçleriyle inandırmaya çalışıyor, böylece yöre halkının desteğini sağlamayı umuyorlardı. İngilizler, General Mode aracılığı ile, *"bu savaştaki amaçlarının, düşmanı bozguna uğratmak ve bu topraklardan kovmak"* olduğunu belirtti.(13) Daha sonra ise şöyle devam ediyor: *"Ordularımız, sizin şehirlerinizde, topraklarınızda istilacı veya düşman olarak değil, bir kurtarıcı, bir dost olarak bulunmaktadır... Bu, yalnızca kralımın ve halkımın değil, aynı zamanda büyük ulusların da isteğidir."*(14)

Kabul etmeliyiz ki, o dönemdeki Kürt kurtuluş hareketinin önde gelenleri, İngilizlerin vaatlerine safça inandı. Böylece, Hamedan ve *Süleymaniye* bölgelerinden Kürt temsilcileri, İngiliz işgal yöneticilerinin *"Kürtlerin ulusal haklarına saygı duyulacağı vaatlerine inanarak, Şeyh Mahmut Berzenci başkanlığında geçici bağımsız bir Kürt hükümetinin kurulması hususunda anlaşmak üzere İngilizlerle temaslara geçti."*(15) Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri **Arnold Wilson**'un, *"Kürt sorununun derhal ele alınmasını"* gerektiren nedenlerle ilgili görüşü ilgi çekicidir. **Arnold Wilson** bu konuda şöyle yazıyor: *"Müttefikler, ateşkes anlaşmasından sonra vakit kaybetmeden aşağıdaki şu üç önemli hususu gözeterek Kürtlerle ilgilenmeye başladı: Kürt nüfusunun çoğunlukta olduğu Musul Vilayeti'nin geleceği sorunu; Musul'un kuzeyindeki Kürt toprakları sorunu, İran'da gelişen ve olayların sonuçlarını etkileyebilecek Kürt hareketleri sorunu."*(16)

İngiltere ve müttefiklerinin savaştan zaferle çıkması ve Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi, Avrupa devletlerinin, Yakındoğu'da *"kurtarıcılık"* misyonu yapmak gibi bazı hayallere kapılması için elverişli ortam yarattı. Emin Sait bu konuda şöyle

yazıyor: "İngilizler, Irak 'a girdikleri zaman, yöre halkı tarafından dostça karşılandılar, dost ve müttefik sayılarak kendilerine destek verildi."(17)

Rusya'daki devrimci olaylara ilişkin haberler, kitlelerin politik aktivitelerini artırmada önemli rol oynadı. Ekim devriminin zaferinden sonra, Çar'a ve Geçici Hükümet'e ait gizli diplomatik belgelerin ortaya çıkarılması özel bir öneme sahiptir. Ortaya çıkarılan belgeler arasında, Kürdistan topraklarının Itilaf devletlerinin nüfus alanlarına bölündüğü **Sykes-Picot Antlaşması** da vardı. Sovyet hükümetinin bu belgeleri ortaya çıkarması büyük yankı uyandırdı. Kürt tarihçi ve toplum eylemcisi **Abdurrahman Kasımlı**, bu konuda şunları yazıyor: "Sovyet hükümeti, Sykes-Picot Antlaşmasını ve diğer gizli anlaşmaları ortaya çıkarmakla, Yakındoğu ve Ortadoğu halklarına emperyalist komploların ne anlama geldiğini göstermiş oldu."(18)

Dikkat çekici bir olgu da Çarlık hükümetinin gizli belgelerinin ortaya çıkarılması, Batı'nın siyasi çevrelerinde oldukça şaşkınlık yaratmasıdır. ABD Başkanı **W. Wilson**'un "Halkların özgürlük ve bağımsızlığı" konulu ünlü "14 madde"sinin bununla bir ilgisi olsa gerek. Başkan, bu "14 madde"de demogoji yaparak şöyle der: "Her türlü toprak değişimi, bu değişiklikten etkilenen halkın çıkarları doğrultusunda yapılmalıdır... Uluslararası adalet öyle bir adalet olmalı ki hiç bir ayrıcalık gözetmemeli ve ilgili tüm halkların eşitliğini sağlamalı."(19)

ABD Başkan'ının bu bildirisi hakkında, zamanın Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri **Arnold Wilson** ilginç bir görüşe sahipti: kendisine göre, bu "14 madde", **Sykes-Picot Antlaşması**'nın 1917 **Kasım**da **Bolşevikler** tarafından ortaya çıkarılmasının yarattığı etkiyi tarafsızlaştırmak için kabul edilmiş bir belgedir. Bu antlaşmanın günışığına çıkarılması, **Wilson**'un da kabul ettiği gibi, devletleri, "antlaşmayı değiştiremiyorlarsa, en azından onu kabullensinler."(20)

Böylelikle, Rusya'nın Işçı-Köylü hükümeti, kendi ulusal haklarına kavuşma imkanının verileceği vaatlerine safça inanan Doğunun mazlum halklarına karşı Batı devletlerinin güttüğü politikanın emperyalist yönünü teşhir etmiş oldu. Tüm bunlar, havayı daha da gerginleştirdi; galip ülkeler, ortaya çıkan durumu hesaba katmak zorunda kaldı. Şüphesiz, İngiliz emperyalizmi de, Kürt sorununda kendi politikasını uygularken bu durumu dikkate almazlık edemezdi.

1918 yılı sonlarında İngiliz subayı Binbaşı **Noel**, İngiliz somürge yöneticilerinin ilgili talimatını yanına alarak, Kürtlerlerin isteklerini öğrenmek için **Süleymaniye** şehrine gitti. Bu talimatın özü, Kürtlerlerin yaşadığı bölgelerde düzeni sağlamak, halk arasında İngiltere'nin Kürt bağımsızlık mücadelesine dostça yaklaştığı intibasını uyandırmak ve dolayısıyla ekonomik ve askeri stratejik açıdan önemli olan bu bölgede İngiltere'nin etkili olabilmesi için elverişli koşullar hazırlamak idi.

1918 yılının **Kasım** ayında **Noel**, **Şeyh Mahmut Berzenci**'nin **Süleymaniye** bölgesinin hükümdarı olduğunu kabul etti. Ancak **Şeyh Mahmut** ve İngilizler arasında anlaşmazlıklar baş göstereceği en başından belli idi. Bu sırada, **Şeyh Mahmut**, gelişen olaylardan faydalanmaya çalışarak kendine bağlı olan bölgenin sınırlarını adım adım genişletmeye sonuçta da bağımsız bir Kürt devletini kurmaya ve onu güçlendirmeye

çabalıyordu. *Süleymaniye*'deki Kürt özerkliğini, bu önemli bölgeyi ele geçirmek için verilen karmaşık mücadelede, sadece zaman kazanmaya yönelik taktiksel bir adım olarak görüyordu. İngilizlerin, Kürtlerin ulusal haklarını tanımaya neden mecbur kaldığını **Yusuf Malek** şöyle ifade ediyor: "*Müttefik devletler Kürt halkının emeli olan ve durmak bilmeyen ayaklanmaların son bulmasını sağlayacak bağımsızlığın Kürdistan'a verilmesinin gerekli olduğunu açıkça gördüler.*"(21)

Kürt halkının her kesiminin, İngiliz yetkililerin Kürtlere ulusal özerklik verme vaatlerine karşı tavrı epey ilgi çekicidir. Konuyu iyi bilen ve o zamanlar olayların içinde bulunan **Arnold Wilson** şu sözleri söylemek zorunda kaldı: "*Bizim (İngilizlerin) nihai maksadımıza hala şüphe ile bakılmakta; güven ortamı yaratabilmek için ise hiç bir imkana sahip değiliz.*"(22) Güney Kürdistan'da bulunan bir diğer İngiliz memuru **Hamilton** ise şöyle yazıyor: "*Şeyh (Mahmut Berzenci), doğu insanına özgü şaşmaz bir önsezi ile politikamızın dengesiz ve kararsız olduğunu anlamıştı.*" (23)

Ortaya çıkan itilafı durumun kaynağı, İngiliz yetkililer ve Özerk Kürdistan arasındaki karşılıklı ilişkilerdi. **Mahmut Berzenci** Hükümet'inde siyasi komiser rolünü üstlenmiş olan **Noel**, son gelişen olayları, fiilen denetliyor, bölgedeki İngiliz politikasının doğrultuda gelişmelerini sağlıyordu. Bu, ulusal bağımsızlık ve özerklik gelişme yolunda ilerleyen Kürt halkının her kesiminin çıkarlarına ters düşüyor.

İngiliz askeri ve siyasi yöneticileri, Güney Kürdistan'ı işgal ederken başından beri esnek ve kurnazca bir politika izliyordu. İngilizler, denetimleri altındaki bölgelerde tutucu ve gerici öğelerin sıkı ilişkisinin önemini görerek, buralarda feodallerin ve din adamlarının pozisyonlarını güçlendirme yoluna gitti. Ayrıca, işgalci güçler, daha Türk hakimiyeti zamanında aşiret topraklarını idare hakkını elde etmiş olan feodal liderlerin çıkarları doğrultusunda Irak'ta toprak reformu gerçekleştirdi. (24) Vergiler arttırıldı. Bazı Arap ve Kürt bölgelerinden çoğu zaman vergi toplayamayan Türk yetkililerinin tersine, İngilizler, gerekli olduğunda silah, hatta uçaklarını kullanmaktan sakınmayarak vergileri son kuruşuna kadar alıyordu. (25)

Irak ve Güney Kürdistan'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi üzerine, bütün yönetim İngilizlerin eline geçti. İngilizler, bu yöreleri siyasi subaylar denilen görevliler eliyle yönetiyordu. diğer taraftan da, İngiliz yönetimi, "Kürtlerin ulusal bağımsızlık emeli"ni göz önünde tutuyormuş izlenimi uyandırmaya çalışıyordu; çünkü, ilerde **Musul** vilayeti'nin alınması yüzünden çetin tartışmalar olacaktı. İngiliz emperyalizmi, "*bütün Kürtleri kendi tarafına çekerek Musul sorununun çözümünü kolaylaştırmayı*" planlamıştı. (26) Halkın Osmanlı boyunduruğundan kurtulup İngiliz emperyalizminin egemenliğine girmeye karşı çıktığı Kürt ve Arap toprakları üzerinde, İngiliz silahlı kuvvetlerinin hakimiyetini güçlülükle sürdürüyor olması da şüphesiz önemli bir gerçektir. (27) Ve nihayet, "*Ekim devrimi kurtuluş sloganlarının Kürt halk kitlelerini etkilemesi*" en güçlü faktörlerden biri idi. (28) İşte, bundan dolayı İngiliz yönetimi, bazı Kürt bölgelerinin özerkliğine boyun eğmek zorunda kaldı.

1918 yılı Ekim ayında, daha önceden kararlaştırıldığı üzere, *Süleymaniye*'de bulunan siyasi subay **Noel**'e "*halkın benimseyeceği bir yönetim sistemi yaratması*

görevi verildi. Kürt ileri gelenlerinin temsilcilerine, İngiliz yöneticilerin denetiminde olmak üzere valilik yetkisi verildi. İngilizlerin, daha sonrası için bir Güney Kürdistan Aşiretleri Konfederasyonu” kurmayı tasarlıyordu.(29) İngilizlerin, birkaç özerk Kürt bölgesi kurulması planının belli bir amacı vardı. İngilizler, Kürt feodalleri ve aşiret reisleri arasındaki iktidar kavga ve mücadelesini kullanarak, bu parçalanmayı körüklemiş, böylelikle de Güney Kürdistan’da ulusal kurtuluş hareketine büyük darbe indirmişti. Bu politika, aynı zamanda, ”Mezopotamya üzerindeki İngiltere egemenliğinin garanti altına alınma” planı idi. İngiltere’nin Hindistan’dan sorumlu Devlet Bakanı, bu konuda şöyle yazıyor: ”Kürdistan’a gelince; bizim görüşümüze göre, birbirlerine karşı savaşabilecek, ama Mezopotamya’ya zarar getirmeyecek şekilde bağımsız devletler federasyonu kurulmasını teşvik etmek uygun olacaktır.” Görüldüğü gibi, İngiliz emperyalizmi, Güney Kürdistan’da ikiye bölünmüş ve sinsice bir politika izliyordu: Bir taraftan, Kürtlere ”kendi kaderini tayin hakkı” verilirken, diğer taraftan Kürtler, gereği halinde, bu biçimsel özerkliği ortadan kaldırma imkanını İngilizlere veren bir idari-siyasi yönetim biçimini kabule zorlandı.

Böyle bir ortamda, 1 Kasım 1918’de, **Şeyh Mahmut Berzenci**, **Süleymaniye** eyaletinin hükümdarı ilan edildi. Daha sonra, yukarıda da belirtildiği gibi, **Noel**, diğer Kürt bölgelerinde İngilizlerin kontrolünde olacak şekilde bir yönetim sistemi kurmaya girişti. Sonraları gelişen olaylar, İngilizlerin gerçek niyetlerine ışık tutmaktadır.(30)

1 Aralık 1918’de Irak’taki Yüksek İngiliz Komiseri **Arnold Wilson** Kürt yöneticilerle görüşmek üzere **Süleymaniye**’ye geldi. **Wilson**’un hatıralardan anlaşılacağı üzere, gelişinin amacı, o zamanlar Türkiye ile anlaşmazlığa düşmüş olan İngiltere için oldukça önem taşıyan, Kürtler arasındaki anti türk havayı yoklamak idi. Bu konuya şöyle değiniyor: ”Kürt liderler, Türklerin geri dönmesine halkın şiddetle karşı çıkacağı hususunda beni inandırmıştı.” (31) **Wilson**’un Süleymaniye’ye gelmesi ve Kürt liderlerle yapılan görüşmeler, bir taraftan da İngiliz askeri-siyasi yöneticilerinin, diğer taraftan da Kürt hareketi liderlerinin farklı amaçlar peşinde koştuklarını bir kez daha ortaya çıkardı. ama buna rağmen, **Mahmut Berzenci** ve çevresindekiler, ”İngiliz desteği” ile Kürdistan’ın diğer parçalarını da birleştirerek özerk Kürtler bölgesinin sınırlarını giderek genişletebileceklerine ve böylece de Kürtlerin gizli düşü olan bağımsız Kürt devletini kurabileceklerini safça inanmışlardı. **Mahmut Berzenci**, Yüksek komisere 40 Kürt reisi tarafından imzalanmış olan aşağıdaki belgeyi sundu: ”*Mademki Majestelerinin hükümeti, Doğu halklarını Türk baskısından kurtarmaya hazır olduğunu belirtti ve onlara bağımsızlıklarını kazanmalarında yardım etmeyi istiyor, biz de, Kürt halkının temsilcileri olarak, Majestelerinin hükümetinden, Kürt halkına, İngiliz himayesi altında barışçı gelişme yolunda ilerleme olanağı sağlamasını rica ediyoruz...*” (32)

Hükümdarlığı kurulur kurulmaz, **Şeyh Mahmut**, tüm **Musul** vilayeti üzerinde hak iddia etti, ve bağımsız bir devlet kurmaya girişti.(33) Ama, bağımsız bir Kürt devletinin kurulması planları, İngiliz emperyalistlerinin çıkarlarına ters düşüyordu, dahası, İngilizler ”kendi konumlarını sağlamlaştırdıkları” ölçüde, **Mahmut Berzenci**’nin

hareket alanını daraltmaya ve yönetimi kendi ellerine almaya başladılar.(34) İngilizler, Kürt feodal aşiret reisleri arasındaki geçimsizlikten ustalıkla yararlanarak Berzenci 'ye bağlı bazı küçük bölgeleri ayırdı. 1918 yılı Aralık ayı sonunda, **Noel Süleymaniye** 'den başlayarak Güney Kürdistan 'ın batı ve kuzey bölgelerine bir teftiş gezisi yaptı. **Koy, Raniya** ve **Rewanduz** şehirlerine İngiliz siyasi subayları atanmış, "*Türk memurlar ise geldikleri yere geri gönderilmişti*". (35)

Önemle belirtmeliyiz ki, İngiliz işgal yöneticilerinin Güney Kürdistan 'da izledikleri politikanın temelsizliği en başından kendini belli etti. Çok geçmeden, bu politika, hem geniş halk kitleleri, özelliklede ağır vergi sistemi ve düşük yaşam düzeyinden tümüyle sıkıntı çeken köylüler, hem de "*işgal yöneticileri tarafından yetkileri kısıtlanan feodal aşiret reislerinden bir çoğunun üzerinde olumsuz etki yaptı.*" (36) İşgal öncesi, ülkenin siyasi yaşamında önemli rol oynayan feodal toprak ağalarının yetkilerinin sınırlandırılması, özellikle Kürdistan 'ın Orta **Fırat** ve **Dicle** bölgelerinde hissedilir ölçüde idi. (37)

İngiliz sömürgeciler, halkın ulusal duygularına saygı göstermiyor, onurunu ayaklar altına alıyor, kültür anıtlarını acımasızca yerlebir ediyordu. Arap tarihçi **Mahmut Musli** bununla ilgili olarak şöyle yazıyor: "*İşgalci subaylar, hatta yüksek rütbelileri bile, Arap ve Kürtleri yaşlı, çocuk demeden öldürüyordu.*"(38) **A. Wilson** 'un da bizzat söylediği gibi, aşiret reislerinin kendilerine karşı uyguladıkları despotik yönetime İngilizlerin bir sınırlama koyacağına başlangıçta safça inanan köylüler hayalkırıklığına uğradılar.(39)

Kitlelerin duyduğu geniş hoşnutsuzluk, İngiliz yönetiminin, özerk **Süleymaniye** bölgesinin yetkilerini daha da sınırlandırma kararına yol açtı. Burada da, diğer işgal edilmiş bölgelerdeki gibi bir rejim kurulması kararlaştırıldı.(40) Bu, Kürt bölgesinin "*özerkliğinin*" daha tam gerçekleşmeden ortadan kalkması gerekiyordemektir. İngilizler, şüphesiz bu davranışlarının Kürtler üzerinde olumsuz etki yapacağını biliyorlardı. Bu tedbiri uygulaması için de, İngilizlerin **Süleymaniye** 'de görev yapan siyasi komiseri **Noel** yerine, daha deneyimli olan, Kürtlerin yaşamını, gelenek, göreneklerini yakından tanıyan, Kürtçe konuşabilen ve bir Kürtler uzmanı sayılan **Soane** getirildi.

Bu dönemde, **Süleymaniye** bölgesinde gerginlik giderek artıyordu. **Mahmut Berzenci** 'nin, "Kürtlerin özerkliğinin" daha çok göstermelik olduğunu, bütün önemli sorunların siyasi subaylar tarafından çözülerek kendisinin serbest hareket etme imkanından yoksun bırakıldığını fark etmesi imkansızdı.

Halk kitlelerinin hoşnutsuzluğu, 1919 baharında ayaklanmaya dönüştü. 1919 yılı Nisan ayı başında, **Goyan** aşireti, **Zaho** bölgesinde İngiliz işgalcilere karşı silahlı eyleme geçti. Aynı anda, **Ahmet Barzani** yönetiminde **Barzan** bölgesi Kürtleri de ayaklandı.(41)

Bu olaylar, Kürdistan 'ın bütün bölgelerinde ulusal kurtuluş mücadelesinin gelişme ve bağımsız bir Kürt devleti kurulması ana amacına ulaşmak üzere tüm ulusal güçlerin birleşme eğilimi gösterdiği bir dönemde geliyordu. İran ve Türkiye Kürdistanı 'ndaki Kürtlerler, Irak 'taki soydaşlarının mücadelesiyle yakından ilgil-

niyor, ulusal egemenliklerine kavuşmaları için kendilerine yardıma hazır olduklarını dile getiriyordu. İran topraklarında yaşayan Avramanların lideri **Mahmut Han Dizli**, **Şeyh Mahmut Berzenci**'ye aktif olarak yardım etti. **Mahmut Han Dizli**, 20 Mayıs 1919'da **Süleymaniye**'ye baskın yapark İngiliz işgal yöneticilerine karşı silahlı eylemi başlattı. Ardından, 23 Mayıs 1919'da **Mahmut Berzenci** silahlı müfrezeleriyle **Süleymaniye**'deki İngiliz siyasi subayı **Greenhouse**'in ikametgahına saldırdı, onu ve çevresindekileri tutukladı. İdare binasında asılı olan İngiliz işgal yöneticilerinin bayrağı yerine, **üzerinde kırmızı hilal bulunan yeşil renk Kürt bayrağı** çekildi.(42) **Mahmut Berzenci**, Güney Kürdistan'ın bağımsızlığını ilan etti, Kürt halkı da kitleler halinde, elinden geldiğince maddi ve manevi yardımda bulunarak mücadeleyi destekledi.

İngiliz sömürge ordusunun hücumları, Kürt ayaklanmacılar tarafından başarıyla püskürtüldü. **Mahmut Berzenci** etki alanını genişletti. Kendisine bağlı birlikler **Kerkük**'e ulaştılar. **Kerkük** yolu üzerindeki **Tasluca** boğazında **Mahmut Berzenci** kuvvetleri, İngiliz silahlı kuvvetlerinin modern silah ve zırhlı araçlarla donatılmış müfrezesini bozguna uğrattı. Ayaklanmacıların başarıları, Kürt hareketine yeni yeni kuvvetler kazandırdı. Olaylara katılan İngiliz subay **Edmonds** konuyla ilgili şunları yazdı: *"Daha önce kararsız olan bir çok kişi Mahmut'a katıldı, hatta sınırın öbür tarafında, Pers diyarındaki Kürt aşiretleri de, Şeyh Mahmut yönetimindeki hükümete katılma talebiyle kendi hükümetlerine karşı ayaklandı".* (43)

İngiliz yöneticiler, Kürt hareketini bastırmak için enerjik önlemler aldı. Bu görev, 18. askeri birlik komutanı **Teodor Frezeer**'e verildi. Ancak çok geçmeden, **Süleymaniye**'nin kuzeyinde, **Çemçemal** bölgesinde de İngilizlere karşı bir ayaklanma baş gösterdi. 12 köyü denetimi altında tutan **Muhammet Cebari**, **Mahmut Berzenci**'ye aktif olarak yardım etti. **Abdullah Askar** ise **Kala Sevka** bölgesinde 10 Kürt köyünün katıldığı ayaklanmayı yönetiyordu. (44)

Kürtlerin bu ulusal bağımsızlık mücadelesinin başarısız olması, malesef, büyük bir talihsizlikti. Bunun nedeni, sadece Batı ve ya İngiliz emperyalizminin, Türkiye, İran ve yeni kurulan Irak devletinin yürüttüğü anti Kürtler politika değildi. Bunun nedenini, bizzat Kürdistanda da aramak gerekiyor. Böylesine kritik bir anda, bir halkın bağımsızlığı söz konusu iken, bütün ulusal güçlerin hareket birlikteliği olağanüstü önem taşıyordu. Ancak, bu kritik anda bile, bazı feodal Kürt aşiret reislerinin çıkarıcı dar kesim mücadelesi, ulusal çaptaki ideallerin üstünde tutulmuş, Kürt köylü kitleleri de bir çok defa aşiret reislerinin ulusal hareket karşıtı eylemlerine alet edilmişti. Bu unsurlar, defalarca, **Mahmut Berzenci** ve silah arkadaşlarına karşı silahlı çatışmalarda etkin rol oynadı.

18 Haziran 1919'da **Derbendi Baziyan** Bölgesinde, **Freezer**'in askerleri ve **Mahmut Berzenci** kuvvetleri arasında kritik bir çarpışma oldu. İngiliz askerlerinin sayıca ve teknik açıdan üstünlüğü, ayrıca, İngilizleri dağ geçidinden geçirerek ayaklanmacıların cephe ardına çıkaran Kürt feodali **Muşir Hamay Süleyman**'ın ihaneti, çarpışmanın sonucunu belirledi. **Mahmut Berzenci**'nin daha çarpışmanın sonucunu belirledi.

Mahmut Berzenci'nin daha çarpışmanın başında yaralanmış olması bu sonucu önemli oranda etkiledi. Denehin kumandasındaki(32) İngiliz askeri birliği çok geçmeden *Süleymaniye*'yi ele geçirdi. **Mahmut Berzenci** tutuklandı ve sıkı bir güvenlik konvoyu ile *Bağdat*'a gönderildi. Kürt ayaklanmacıların direnişi böylece bastırılmış oldu. Kürt kuvvetlerinin en önemli kesimine güçlü bir darbe indirilmiş olmasına rağmen, işgalci İngiliz askerlerinin, dağlardaki Kürt gerilla birliklerinin direnişini bastırması altı hafta sürdü. (45)

İngiliz askeri kuvvetlerinin, *Amediye*, *Akra* ve *Barzan* bölgelerindeki arama çalışmaları 1919 yılı sonuna kadar devam etti. İngilizler, Kürtlerle girdikleri çatışmalarda önemli kayıplar verdi. Kürdistan'da ayaklanma bastırıldığı halde, durum gerginliğini korudu. İngiliz yöneticiler tarafından uygulanan yağmalama, genel baskı ve mecburi hizmet politikası, geniş kitlelerde daimi bir hoşnutsuzluk yarattı. Kürt ayaklanması bastırıldıktan sonra, 24 Ağustos 1919'da Hindistan'dan sorumlu Bakanlık, Yüksek Komiser **Wilson**'a gönderdiği mektupta *"kendisinin, bu durumda çalışanlarını geri çağırmasının ve Kürtleri kendi hallerine bırakmasının amacına uygun olup olmadığı hususunda görüşlerini"* soruyordu. (46) Ama, olaylar, İngilizlerin "Kürtleri bırakma"ya hiç niyetleri olmadığını gösterdi. Aksine **Mahmut Berzenci** ayaklanması, İngilizlerin alanlarını gözden geçirmeleri ve "doğrudan *Bağdat*'a bağlı olan toprakları genişletmeleri" için uygun bir sebep oldu. Artık özerklikten bahs edilmiyordu. Bu konuda, İngiliz hükümeti temsilcisi parlamantoda şunu ifade etti: *"Hükümet, alınan ilk önlemlerden ve siyasi yönetimden tümüyle memnundur, herhangi bir değişikliğe gerek görmemektedir."* (47) Bu, 1918 yılı sonunda Kürtlere verilen yarı özerklik haklarının iptal edilmesi anlamına geliyordu.

Böylece, Kürt ayaklanması yenilgiye uğramış ve **Mahmut Berzenci**'nin, Kürdistan'ın kendi kaderini tayin hakkını elde etmesi için giriştiği bu ilk teşebbüs, amacına ulaşmamıştı. Kürt ayaklanmasının yenilgiye uğrama nedenleri şunlardı:

a) Her ne kadar ayaklanma geniş boyutlara ulaştıysa da genel bir Kürt ayaklanmasına dönüşmedi. Kürdistan'ın bölünmüşlüğü ve Kürt ileri gelenleri arasındaki çekişmeler bunu engelledi. Ayaklanmanın, bizzat Güney Kürdistan'ın bazı bölgelerine yayılması engellemişti.

b) Ayaklanmaya katılanların farklı sınıfsal yapılardan gelmesi ve net bir siyasi programlarının olmayışı Kürt mücadelesini kararsız kılmıştı.

c) Modern askeri teknolojiyle donatılmış, sayıca üstün İngiliz askerleriyle çarpışmak zorunda kalan Kürtler, çoğunlukta hafif silahlara sahipti, dışardanda hiç bir destek almıyordu. Tüm bunlara, 1919 yılında olayların geliştiği dönemde, Irak'ın güney ve orta bölgelerinde ortamın elverişli olduğunu ve İngilizlerin Kürdistan'da rahatça hareket imkanı bulduğunu eklememiz gerekiyor.

Güney Kürdistan'daki ayaklanma, başarısız olmasına rağmen, Kürt Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin gelişmesi açısından önem taşıyordu. Irak'ın, İngiliz askerleri tarafından henüz yeni işgal edildiği ve buradaki nüfusun, galip ülkelerin "kurtarıcı rolü"ne ilişkin bazı hayallere hala inanmakta olduğu bir sırada, Kürdistan'da bir

ayaklanma başlaması, büyük ölçüde, halkın gerçekleri görmesini sağladı. bu ayaklanma, bir bakıma, 1920 yılında Irak halkının güçlü bir ulusal kurtuluş hareketi geliştirmesine başlangıç oldu. bu gelişmeler, ülkedeki emekçi kitlelerinin (Kürtlerin olduğu gibi Arapların da) işgalcilere karşı daha sonraki mücadelesinde büyük rol oynadı. (48) Güney Kürdistan'daki ayaklanma, *"sadece Irak Kürtleri için önemli değil, Şeyh Mahmut'a katılan İran Kürtleri için de ulusal çapta önem taşıyordu."* (49)

Böylece, Kürtlerin kendi kaderlerini tayin hakkını elde etme mücadelesinin ilk etabı başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Ama, ileride Kürt halkının ulusal haklarının tanınmasına duyduğu özlemlerle bağlantılı olarak daha pek çok gelişme kaydedilecekti. **Musul** sorununun ardında, benzer çıkarlar peşinde koşan bir dizi ülke ve güç vardı. **Mahmut Berzenci**, Kürtlerin lehine olacak biçimde tarafların çelişkilerinden yararlanmaya çalıştı, bunu başaramadığı gibi, yanılıya düşerek büyük ölçüde de işi bozdu. **Mahmut Berzenci**, bazı adımları acele ile, iç ve uluslararası durumu hesaba katmadan attı. Hiç de elverişli olmayan bir anda silahlı mücadelenin başlatılması bu adımlardan biridir.

Kürt ayaklanması, İngiliz emperyalizminin Güney Kürdistan planlarını değiştirmesine neden oldu. İngilizlerin Kürt sorunundaki politikası, çok yönlü bir yapıya sahipti. İngiliz işgal yöneticileri, doğal olarak, Yakın ve Ortadoğuda gelişen her türlü ulusal kurtuluş hareketine karşı- bu arada Kürtlerin mücadelesine karşı da- düşmanca bir tavır izliyordu. Ancak, diğer taraftan "kontrolleri altında" bir Kürt ulusal hareketinin varlığı bir ölçüde, Kemalist Türkiye ve yeni kurulmuş olan Irak yönetimine karşı baskı aracı olacağından, İngilizlerin işine geliyordu. Birinci durumda, **Musul** sorunu kendi lehlerine çözülecek; ikinci durumda da Irak'taki iktidar çevrelerini, İngiliz politikası doğrultusunda gitmeye zorlayacaklardı. Fakat, pratikte görüldüğü üzere, İngiliz emperyalizminin Kürt Ulusal Hareketini kendi çıkarları doğrultusunda kullanma arzusu kolay bir hedef değildi. **Mahmut Berzenci**'nin eylemleri, Kürt halkının geniş kesimlerinin kendi kaderini tayin hakkının kazanılmasına yönelik özlemlerinin ifadesiydi. **İrandust**, konuyla ilgili olarak şöyle yazıyor: *"Lord Curson'un ümit bağladığı Kürt Ulusal Hareketi, kendi öz amaçları doğrultusunda ve Musul sorununda İngiliz çıkarlarını koruma çizgisinden tamamen ayrılarak, bağımsız olarak gelişmeye başladı."* (50)

22 Ağustos 1919'da İngiltere'nin Hindistan'dan sorumlu Devlet Bakanı, Irak'taki İngiliz Komiserine gönderdiği telgrafta şöyle yazıyor: *"İngiltere Majestelerinin Hükümeti, Güney Kürdistan halkının kendisine sadık olacağını düşünüyor, bu nedenle de özerk bölgelerin kurulmasına razı oldu."* Ancak, bu görüşün yanlış olduğu ortaya çıktı, çünkü halk, İngiliz egemenliğini kabul etmek bir yana, kendisini kontrol etmek için stratejik demir yollarının yapılacak olmasından bile oldukça rahatsızdır. (51) İngiliz yetkililer, Kürdistan'da yapılması planlanan demiryolu ağının herşeyden önce askeri amaçlara hizmet edeceğini gizlemiyordu. Örneğin, **Kızıl Rabat-Kifri-Kerkük** demiryolu hattının neden kurulduğunu **Arnold Wilson** şöyle açıklıyor: *"Bu demiryolu hattının bir an önce inşa edilmesinin amacı, Güney Kürdistan'ı susturmak ve elde tutulmasıdır; ayrıca, özel stratejik amaçlarda kullanılacak olması bakımından çok yararlıdır."* (52)

Kürt ayaklanması bastırıldıktan sonra, ayaklanmanın lideri **Şeyh Mahmut Berzenci**, yerel İngiliz askeri mahkemesine çıkarıldı. Görgü tanıklarının belirttiği üzere, mahkemede, **Mahmut Berzenci** oldukça cesurdu. **Şeyh Mahmut**, yerel İngiliz askeri mahkemesinin kendisini yargılamaya yetkisi olmadığını söyledi. Ayrıca mahkemede, *"Müttefiklerin de tanıdığı gibi, kendi halkının özgürlüğü ve bağımsızlığı için savaşıma yasal hakkını İngilizlere karşı savaştığını ve herşeyi Kürtler ve Kürdistan uğruna yaptığını ve yapacağını"* belirtti.(53) İngiliz işgal yöneticileri, kendilerinden beklendiği gibi, **Mahmut Berzenci**'nin sözlerini dikkate almadı ve onu ölüm cezasına çarptırdı. Ama, İngiliz yetkililer, bu kararın Kürt halk kitleleri üzerinde olumsuz etki yapacağından korkarak, ölüm cezasını, Hindistan'da olmak üzere 10 yıl hapis cezasına çevirdi.

İngiliz emperyalizmi ve Irak'taki şovenist çevrelere karşı Irak Kürdelerinin Ulusal Kurtuluş Hareketi, Kürdistan'ın ceteği parçalarında da ulusal hareketin güçlenmesine yol açtı.(54) Kürdistan'da yaygın bir hoşnutsuzluk havası varken, Sovyet Rusya'da gelişen devrimci olaylar, burada uygun bir zemin buldu. Emperyalist devletlerin, Sovyet Rusya'ya karşı müdahalesinin başarısız olması, Arap ve Kürt yurtseverlerini ulusal bağımsızlık mücadelesinde esinlendirdi. Doğal olarak da, *"Bolşevik fikirlerin yayılması"* Güney Kürdistan'daki İngiliz yöneticileri oldukça rahatsız etti. bir İngiliz memuru bu konuda endişe ile şunları yazmış: *"Bolşevizm fikirleri, Türkler arasında da yayılıyor, ama Mezopotamya ve Hindistan'da daha hızlı gelişiyor."*(55)

Gerçekler şunu göstermekte; Güney Kürdistan, Sovyet Rusya'dan uzakta ve haberleşme imkanları da yetersiz olduğu halde, Kürt halkı çoğu zaman ülkemizde gelişen devrimci hareketlerden haberdar oluyor, bu da onların kurtuluş mücadelesini körüklüyordu. Güney Kürdistan'daki İngiliz görevlilerin gönderdiği haber ve mektuplar da bunu doğrulamaktadır. 1919 yılı sonunda İngiliz Yüksek Komiseri **Wilson**, kendisine bağlı askeri-siyasi ajan Soane'den bir mektup aldı. Mektupta şu endişeli sözler yazılıydı: *"Bolşeviklerin son zamanlarda elde ettikleri başarıları dikkate alırsak, Kürdistan'da da karışıklık çıkması olasılığını gözden kaçırmamalıyız."*(56) **Süleymaniye**'den yazan **Soane** daha sonra, Kürdelerin yeni kurtuluş hareketleri geliştirmesi tehlikesi ve dolayısıyla "Bolşevizm fikirlerinin" yayılması ihtimaline değinerek şöyle devam ediyor: *"Bolşevizm adı ve prensipleri, maalesef yayılmaktadır(özellikle **Kerkük**'te çıkan ve giderek yaygınlaşan bir gazete aracılığıyla)"*.(57)

Irak, bu dönemde, İtilaf devletlerinin Kafkaslar ötesi ve Orta Asya'ya müdahale ettiği direnek noktalarından biri idi. Özellikle bu açıdan, Irak halkı-Araplar ve Kürtler-Sovyet ülkesine müdahale edenlerin yenilgisini, aynı zamanda kendi esaretçilerinin de yenilgisi olarak kabul etti. Kafkaslar ötesindeki devrimci kuvvetlerin başarıları, Iraklı yurtseverleri, verdikleri bağımsızlık mücadelesinde yüreklendirdi.(58)

II. BÖLÜM

IRAK'TA MANDA REJİMİNİN KURULMASI VE KÜRT ULUSAL KURTULUŞ HAREKATI

Kürt ulusal bağımsızlık mücadelesinin ilk etabının sona ermesi, emperyalist devletlerin Yakın Doğuda nüfus alanlarını paylaşma planları hazırladıkları döneme rastladı. Nisan 1920'de San Remo'da Galip ülkelerin katıldığı ve emperyalist devletlerin manda adı altında sömürge düzeni kuracağı bölgelerin tartışıldığı bir konferans düzenlendi. Konferansta İngiltere Fransanın Irak, Suriye, Lübnan ve Filistin'de manda rejimi kurmasına ilişkin alınan karar, İngiliz emperyalizminin Arap ülkelerine bağımsızlık tanıma vaadini yerine getirmeye hiç de niyetli olmadığını gösterdi.

Irak'ta manda rejimi kurulacağını kesinleşmesi haberi geniş tepkilere yol açtı. İngiliz yöneticilerini protesto etmek üzere özel bir komite kuruldu. Bunun üzerine İngiliz yöneticiler bir bildiri yayınladı. Bildiride, manda sisteminin İngiltere himayesi altında bağımsız bir Irak devletinin kurulmasını öngördüğü, ayrıca İngiltere'nin ülkenin dış güvenliği ve iç huzurunu korumayı kendi üzerine aldığı belirtiliyordu(1). Haziran 1920'de *Musul*, *Kerkük* ve *Süleymaniye*'ye giderek teminatlar veren **Wilson**, Kürtlerin talepleri konusunda rahat olabileceklerini bildirdi.

İngiliz emperyalizminin bu ve daha sonraki teminatları Kürtler ve Arap yurtseverlerini yatıştırmadı. Halktaki memnuniyetsizlik her yerde yaygınlaştı. Arap ve Kürtler halklarının birbirinden bağımsız eylemleri, arkasında güçlü bir ulusal kurtuluş ayaklanmasını getirdi. 2 Temmuz 1920'de Tel Araf'da başlayan ayaklanma, İngilizlerin aldığı enerjik önlemlere rağmen, hem Arap hem de Kürtler bölgelerinde (*Kerkük*, *Süleymaniye*, *Erbil* ve diğer...) hızla yayıldı. Iraklıların bu ayaklanmasının başında "*El Ahd el Irak*" ve "*Haras el istiklal*" olmak üzere iki örgüt bulunuyordu. Ulusal bağımsızlık mücadelesine öncülük eden bu örgütler aynı zamanda Kürtlere herhangi bir ulusal özerklik hakkı verilmesine karşı çıkıyor "*Kürtlerin yaşadığı bölgelerin Irak Arap Devleti sınırlarına dahil edilmesi*" gerektiğini savunuyorlardı (2). Bu husus, mücadele veren Kürtlerin, milliyetçi Arap güçlerinin mücadele planı ve gelişmelerine karşı çoğu kez tetikte olmasına oluyor; dolayısıyla İngiliz emperyalistlerinin ekmeğine yağ sürülüyordu. Bundan dolayı sözü geçen bu örgütlerin program ve istekleri Güney Kürdistan'da destek bulmadı. Kürt ulusal hareketinin liderleri, kendi açısından bir dizi olayda Irak'ın Arap bölgelerindeki mücadelenin karşısında tavır aldı.

Kürt bölgelerinde İngilizlere karşı eylemler, ortaya çıkan durumu karmaşık bir hale soktu. 1920 yılı Ağustos ayı ortalarında, işgalciler **Diyale Nebri** havzasındaki yerleşim yerlerini kendi denetimleri altına aldıktan sonra, komşu Kürtler bölgelerindeki halk silahlı eyleme başladı. 14 Ağustosta, kendi bölgelerini işgalcilerden temizleyen **Kızıl Pabat**'taki Kürt köylüleri ayaklandı. Mücadele kıvılcımı **Hanekin**'e (Xaneqin) yayıldı. Ayaklanmacılar, İngiliz askeri birliklerinin İran'dan ve Güney Kürdistan bölgelerinden geçerken kullandıkları ana yolları kesti. İngiliz basını, o dönemde Irak'taki kurtuluş mücadelesini şöyle yazdı: "*Savaş kıvılcımı, Arap bölgesinden Güney Kürdistan'a sıçradı. Kifri demiryolu hattı isyancıların elinde bulunuyor. Kifri, Kerkük ve Süleymaniye'deki askeri mevkiiler, kuzeydeki İran ordusu gibi, kuşatılmış durumda, onlar için Musul ve Bağdat'tan olmak üzere tek bir çıkış yolu kalıyor...*"(3) **Süleymaniye** ve **Halepçe** dolaylarında **Oramar** ve **Dilo** aşiretleri ayaklandı. İngiliz Garnizonu ayaklanmaları ancak, ihanetçi Kürtler feodali **Babekırağa**'nın desteği sayesinde bastırılabilirdi.

Surçi aşiretinin eylemi, işgal kuvvetlerinin durumunu büyük ölçüde karmaşık bir hale soktu. İşgalciler, **Batas** bölgesindeki ayaklanmacılara karşı, ihanetçi Kürtler feodalerinin komutasındaki kiralık birlikleri kullanma kararı aldı. Ama gönüllü milis denilen bu kuvvetler, en kritik anda kendi ihanetçi reislerinin (liderlerinin) iradesine boyun eğmeyi reddetti. İngiliz Yüzbaşı **Hay**, **Erbil**'deki varlığını ancak Kürtler feodalleri **Hurşit Ağa** ve **Ahmet Efendi**'nin desteği sayesinde koruyabildiğini itiraf etmek zorunda kaldı. Bir Fransız gazetesinde şu tespit yapılmıştı: "*Musul dolaylarında heyecan son haddinde*" (4) Kürt partizan birlikleri **Zabo**'dan **Süleymaniye**'ye kadar Güney Kürdistan'ın hemen hemen bütün bölgelerinde işgalcilere önemli darbeler indirdi. (5) Eğer ayaklanan Kürtler bölgeleri arasında uyumsuzluk çıkmasıydı ve rekabet halindeki Kürtler feodal-toprak ağalarının birbirlerine karşı düşmanca tavırları olmasaydı, İngiliz işgal yöneticilerinin içinde buldukları durumdan kurtulmaları ihtimal dışı idi.

Irak'daki ayaklanma, Ağustos ayı sonunda ve Eylül ayı başlarında had safaya ulaştı. "*Yöneticiler, Bağdat ve Kürdistan arasındaki bağlantıyı ancak radyo ve uçaklar aracılığıyla kurabiliyordu.*"(6) İngiltere'deki burjuva yayın organlarının, o zamanki İngiliz hükümetinin politikasını eleştirmeleri tesadüf değildi. bu konuda **The Morning Post**'da şu ilginç sözler yayınlanmıştı: "*Hükümetin böylesine içinden çıkılmaz durumlar yaratmakla yaptığı bir kabahat varsa o da Mezopotamya Macerasıdır.*" (7)

Bir dizi İngiliz basın organının, Kürdistan'daki coşkun olayların gerçek sebeplerine ışık tutmak istercesine, Kürtler mücadelesinin özgün yapısını vurgulamaları, bu hareketin "yabancı gizli köklere" dayandığı söylentilerini çürüttü. Bu konuda, 24 Ağustos 1920 tarihli bir İngiliz gazetesinin aşağıda verilen yorumu dikkate değerdir: "*Biz ana hedefimizin olan yasalarımıza ihtiyacı olmadığını bize açıkça kanıtlamış olan bir halkı, kendi yasalarımıza tabii kılma arzusu iken ortaya çıkan durumun trajikliği biraz komik bir hal almaya başlıyor.*"(8)

İngiliz sömürgeciler Arap ve Kürt ulusal kurtuluş savaşçılarının eylemlerinin düzensizliğinden yararlanan askerlerinin sayısını 30 bine çıkararak sonunda an-

tiemperyalist mücadelesinin en önemli ocaklarını söndürmeyi başardı. Irak halkının geleceği açısından büyük önem taşıyordu. Bu ayaklanma, sömürgecileri, Irak'ın tamamen sömürgeleştirme niyetlerinden vazgeçmek zorunda bıraktı. Kürt kitlelerinin bu mücadeleye katılması, herşeyden önce, Kürtler de ulus ve sınıf bilincinin yükselmesini sağlaması bakımından önemlidir.

Güney Kürdistan'da 1920 yılında gelişen olayların ardından kurtuluş mücadelesinin yapısı biraz değişti. bir taraftan Arap bölgesinde, diğer taraftan da Kürtler bölgesindeki eylemciler arasında bağlantı giderek zayıfladı. bunun kendine özgü sebepleri vardı.

Irak halkının anti-emperyalist mücadelesini yürüten Irak'lı burjuva-toprak ağaları, Türkiye'deki Kemalist hareket gibi, ulusal azınlıklarının, kendi kaderlerini tayin haklarının tanınması taleplerini dile getirmesine olumsuz tepki gösterdi. Arap-Kürt ilişkilerindeki bu düğüm, İngilizler tarafından başarıyla kullanıldı. Irak'ta 20'li yılların başındaki olaylar sonrası, Irak'ın Arap kesiminde ve Güney Kürdistan'da gelişen olaylar mevcut duruma artık belirli bir gidişat kazandırdı. Bu gidişat bir sonraki olaya yansdı. Irak her ne kadar bağımsızlığına kavuşamadıysa da, İngiliz sömürgecilerin ülkenin yöneticileriyle, Irak Arap devletinin kurulması ve yönetim biçimleri hususunda yapılan uzlaşması Arap bölgelerindeki ihtirasları bir ölçüde dindirdi. Ama bu anlaşma Kürdistan'da tam tersi bir etkiye yol açtı. Kürt ulusal-demokratik güçleri esas itibarıyla İngiliz emperyalizminin egemenliğine karşı mücadele verirken, aynı zamanda da, çoğu kez Irak Krallık Rejiminin Kürtlere ulusal haklarını tanımamada ısrarlı olan isteksiz tutumuyla karşı karşıya kalıyordu.

Musul sorunu ya da Kürt sorunu, bir anda uluslararası bir nitelik kazandı. Çünkü, bu mücadelenin sonucu, komşu ülkelerin olduğu kadar bölge dışındaki bir dizi ülkenin hükümetlerini de ilgilendiriyordu. Kürtlerin ulusal kurtuluş mücadelesi zor bir dönemden geçiyordu. Büyük Devletler ve gerici yakın ve ortadoğu devletleri Kürt hareketin haklı amaçlarını kendi halk aleyhtarı emellerini kamufler etmek için kullanıyorlardı. Sıkça olduğu gibi Kürtler ve Kürt sorunu, adı geçen güçlerin uluslararası entrikalarında bozuk para idi.

Başta İngiltere olmak üzere emperyalist devletler, *"galip gelmenin kendilerine verdiği haklardan"* yararlanarak işgal planlarını gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. İngiliz emperyalizmi, bu amaçlarına ulaşmak için hem savaşta galip gelmenin avantajlarını, hem de ulusal azınlıkların barbar Osmanlı boyuduruğundan duydukları hoşnutsuzluklarını kullandı. Bu tutum bir ölçüde Kürtlere karşı da söz konusu idi.

Kemalistlerin, Kürtlere ulusal haklarını tanıyacıklarına dair verdikleri riyakar vaatler de tam bu döneme rastlar. Ama, sonra Kemalistler kendi konumlarını sağlamlaştırarak, Kürtler sorunundaki politikalarını kökten değiştirdi. Kürtlerin ulusal haklarına saygı gösterileceği vaatleri unutuldu. Daha sonra Türk iktidar çevreleri, Kürtlerin başka etnik kökenli ulus olduğunu en azından kendilerine iç idare haklarının tanınması gerekliliğini hiç çekinmeden inkar etti.

15 Mart 1921'de Kahire'de, sömürgecinin İngiliz Bakanı **Winston Churchill**'in

girişimi üzerine bir konferans düzenlendi. Bu konferansta, Irak ile ilgili bir dizi sorun tartışıldı. "Manda altında bulunan toprakların sınırında bulunan Kürt bölgeleri" sorunu özel bir yer tutuyordu. Kürt sorunu hususunda bir karar alınmıştı: Bu karar, çift anlamlı, belirsiz nitelikte idi en önemlisi de, ortaya çıkacak durum, hal ve şartlara göre İngiliz sömürge yetkililerine manevra çevirme imkanı sağlıyordu.

Bu belirsizlik ve çift anlamlılık, kararın son cümlesinde açıkça görünmektedir. Son cümlede Kürt halkının, ileride Irak'a bağlanması ya da ondan ayrılması isteklerinin yerine getirilmesi ile ilgili tedbirlerden bahs ediliyor.(9) Kolayca anlaşılacağı gibi, bu son formül, hem kendi ulusal haklarının tanınması uğruna mücadele veren Kürtler, hem de, **Musul** vilayetinin Irak'a bağlanması imkanını kazanmak için "örnek davranış" ve İngilizlere sadakat göstermek zorunda olan, henüz oluşmuş Irak rejimini İngilizlere bağımlı duruma getirdi.

Konferansta, İngiltere yanlısı **Emir Faysal el-Haşimi** başkanlığında manda altında bir Irak Krallığı'nın kurulması kararlaştırıldı. mücadele veren Kürtler kitlelerini sakinleştirmek için de ek bir bildiri yayınlandı. Bu bildiri Kürtler sorunuyla bizzat İngiliz Yüksek Komiseri'nin ilgileneyeceği yazılıydı.(10)

23 Haziran 1921'de **Emir Faysal** Irak'a geldi. Irak idare meclisi 21 Temmuz'da **Faysal**'ı ülkenin kralı ilan etti. Ve ancak bundan sonra alınan karar "halkoyuna" sunuldu. her ne kadar halk oylamasına genelde ülkenin ileri gelenleri katıldıysa da, yine de bu karara farklı öneriler getirildi. Ayrıca, yabancı (İngiliz) askeri kuvvetlerinin tahliyesi talebi öne sürüldü. Bir çok bölgeden, 3 ay içerisinde kurucu meclis toplama talebi geldi.(11)

Güney Kürdistan'da geniş halk katmanları, İngiliz yanlısı Haşimi Hanedanlığı'nın kurulmasına kararlılıkla karşı çıktı. **Emir Faysal**'ın kral "seçilmesi" ve "milli" iktidarın, Kürtlerin ulusal haklarını tanımayı her halükarda reddeden "*El-Ahd El-Irak*" yandaşlarının ellerine devredilmesi, mücadele veren Kürt kitleleri tarafından haklı olarak, ulusal ideallerinin hiçe sayılmasının bir kanıtı olarak değerlendirildi. "Halkoylaması"nın sonuçları, bir taraftan Irak'ın diğer taraftan da Kürtler bölgelerine egemen olan eğilimlerin farklılığını açıkça ortaya çıkardı. Aralarındaki ayrılık apaçıktı. Yani, Irak'ın Arap bölgelerinde, çoğunlukla, aday **Faysal** lehine oy verilirken yabancı askerlerin Irak'tan geri çekilmesi istendi, Kürdistan'da ise durum başka idi. O zamanlar Kürtlerin çoğunluğu oluşturduğu **Musul**'da, sonuç, doğrusu "*Kürtlerin ve diğer ulusal azınlıkların haklarına saygı gösterileceği*" şartıyla genel olarak onaylanmıştı.(12) **Kerkük**'te halk, aday **Faysal**'a karşı çıktığını, oylamanın 1 yıl ertelenmesinden ve Kürt hükümetinin kurulmasından yana olduğunu söyledi. **Süleymaniye**'de halkoylaması açıkça boykot edildi. Halk, her halükarda Irak'a bağlanmayı reddetti.(13) Dahası, **Mahmut Berzenci**'nin kardeşi **Şeyh Kadir**, İngiliz karşıtı Arap ve Kürt temsilcileriyle beraber, açıkça halkı oylamayı boykot etmeye çağırarak kalmadı, **Mahmut Berzenci**'nin geri dönmesini ve onun öncülüğünde bir otonom bölgenin kurulmasını talep etti.

Halkoylamasının sonuçlarına açıkça hile karıştıran İngiliz sömürge yetkilileri,

"oylamaya katılanların %96'sının **Faysal**'in Irak Kralı ilan edilmesi lehinde oy kullandığını" açıkladılar.(14) Bizzat İngiliz yönetiminin temsilcileri bu konuda yazılar yazdı. Sonraları **Longrig**, örneğin, açıkça bu sonuçların "doğruyu yansıttığının şüpheli olduğunu" yazdı.(15)

Irak'da ve özellikle Kürdistan'da, geniş bir hoşnutsuzluk hakim olduğu halde, **Faysal**'ın taç giyme töreni yapıldı. Bu törene, Kürdistan'dan tek bir temsilcinin bile katılmaması oldukça dikkate değer bir olgudur. İngiliz gazetesi **Daily Herald** şöyle yazıyor: "Ona barakaların arasındaki bir meydana gizlice taç giydirildi. Törende İngiliz yöneticiler ve **Faysal**'in yandaşlarından bir grup hazır bulundu. **Faysal**'in arkasında, ellerinde süngüler bulunan İngiliz piyade birliği diziliydi. Bu sembolik bir gösteriydi. Halkın özgür iradesine dayanmayan **Faysal** tahtı, İngiliz garnizonunun süngüleriyle kurulmuştu. Kukla Kral **Faysal** (nazik, zayıf bir insan), **Churchill** ve yandaşlarının isteklerini yerine getirmek için uygun biridir."(16)

İngilizler, **Faysal**'ın taç giyme töreninden sonra, devlet mekanizmasını oluşturmaya giriştiler. Bu işe, "İngiliz vesayetine bağlılığını kanıtlamış" olan feodallerin, şeyhlerin ve diğer çevrelerinde katılması sağlandı. Eski vilayetlerin yerine ülke liva'lara bölündü, bunların başına mutasafırlar getirildi. Eskiden siyasi subay olarak çalışanlar da "danışman" oldu, ancak az ya da çok tüm önemli sorunları çözmeye devam ettiler.

Haşimi hanedanlığının onaylanması ve "Irak ulusal devletinin" kurulması, İngiliz sömürgeciler için iki önem taşıyordu. Bu gelişme halkın Arap kesiminin iktisatlarını bir ölçüde dindirdi. Askeri işgal rejimine biçimsel olarak son verildi. Devlet mekanizması, "Arap ulusal kuvvetleri" kadrolarından oluşturulmuştu. İngiliz hükümeti işini hafifletti, zira kendisine sadık olan feodal ve şeyhlerin desteğine güveniyordu. Bu feodal ve şeyhler, Arap kitlelerine kurulmuş olan devletin "ulusal bağımsızlık", "ulusal" yönünü telkin etmek için, doğal olarak daha çok imkana sahipti. Kürdistan'da ise durum daha da gerginleşti. Kürt halkının geniş katmanları, ne yeni kurulan krallık rejiminin, ne de İngiliz emperyalizminin Kürtlere kendi kaderlerini tayin hakkını tanımaya niyetli olmadıklarına kanaat getirdi, ve böylelikle Kürtlerler eskisi gibi yasal ulusal haklarından yoksun kalacaktı.

Fransız tarihçi **B. Vernier** bu konuda şöyle yazıyor: "Haşimi hükümdarının Arap yanlısı (panarabizm) planları, Kürtler azınlığını oldukça tedirgin etti."(17) İşte bu nedenle, Güney Kürdistan'daki durum gerginliğini koruyordu. **Mahmut Han** komutasında Avroman (Hewraman) Kürtleri, İran, Irak sınırında İngiliz yetkililerle devamlı silahlı çatışma halindeydi. **Şehrezor** bölgesinde "yerli halk, vergi toplamak isteyen bütün İngiliz memurları kovdu."(18)

1921 Ocak ayında İngiliz basınında, İngiliz Harp Bakanlığının "Kürdistan'da yeni karışıklıkların başlaması" hakkındaki resmi bildirisini yayımlandı.(19) Aynı dönemde, **Raniya** bölgesindeki bir çok Kürtler köyü vergi ödemeyi reddetti ve silahlı eylem hazırlığına girişti. Huzursuzluk **Rewanduz** çevresinde yayıldı. Bu bölgedeki Kürtler köylülerinden oluşan silahlı birlikler İngiliz-İrak kuvvetlerini

bölgeyi terketmek zorunda bıraktı. Türk sınırında gelişen olaylar, İngiliz yöneticilerini telaşa düşürdü, derhal bölgeye 1000'den fazla askerden oluşan silahlı bir birlik gönderildi(20). **Raniya** bölgesinde durum daha da şiddetlendi. İngiliz tenkil müfrezeleri bu bölgeleri devamlı tarıyordu.

Kürt sorunu kritik bir hal aldı ve ülkede, sürekli istikrarsız bir ortama neden oldu. Irak'daki iç siyasal duruma değinen **Daily Herald** şöyle yazdı:

"Eğer verdiğimiz sözü tutsaydık ve Mezopotamya'ya özerklik verseydik, çoktan askeri kuvvetlerimiz, ardında bize dostlukla ve ortak çıkarlarla bağlı özgür bir Arap devleti bırakarak çoktan bölgeden çıkmış olmalıydı. Ama, biz kukla kralı tahtında tutabilmek için askeri kuvvetlerimizi orada bırakmalıyız... Ve her zaman karışıklıklar, kan dökülmesi ve olağanüstü giderlerle karşılaşacağız..."(21)

Güney Kürdistan'daki durumun İngilizler için zor bir probleme dönüşmesinin tek nedeni, Kürt mücadelesi değildi. Bilindiği üzere, Kemalist Türkiye, 1921 Eylül ayında Yunanlılara karşı kazandığı zaferle moral bularak **Musul** cephesindeki hareketlerine hız vermeye girişti. Kemalistler, Osmanlı İmparatorluğunun eski topraklarını geri almaya niyetleri olduğunu gizlemiyorlardı. Bu planlarının Arap ülkeleriyle ilgili kısmının gerçek dışı olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine, Kemalistler, Güney Kürdistan'ı ele geçirmek için enerjik faaliyetlere başladı. Türklerin diplomatik girişimlerini askeri eylemler izledi. 1921 sonbaharında Kemalistlerin askeri birlikleri bir çok defa **Musul** vilayetinin sınır bölgelerini ihlal etti. Çok geçmeden **Köysancak**'ı aldılar. **Aqrah**'ı (Akre) tehdit etmeye başladılar ve **Amediye**'ya yöneldiler.

Türk ajanları, Kürt halkı arasında *"Türk askeri kuvvetlerinin her an gelebilecekleri"* söylentilerini yayarak *"Musul vilayetinin Türkiye'ye bağlanması"* lehinde propaganda yaptılar.(22) Türk yöneticilerinin bütün bu eylemlerini **Özdemir** lakabıyla tanınan **Ali Şefik** yönetiyordu. 1922 İlkbaharı'nda *"düzenli Türk birlikleri"* Güney Kürdistan'ı istila edince, **Çemçemal**'ın bir çok bölgesinde köylüler ayaklandı. **Süleymaniye**'de yerli halk, **Mahmut Berzenci**'nin serbest bırakılması ve **Süleymaniye**'ye geri gönderilmesi talebiyle bir kaç kez ayaklandı. İngilizlerin tarafına geçmek isteyen **Picar** aşireti reisi **Babekir Ağa**'nın çabalarına rağmen, aşiret mensupları İngilizlere karşı silahlı mücadeleye başladı. 1922 yılı Eylül ayı başında İngiliz askeri kuvvetleri, **Raniya**'yı bırakmak zorunda kaldı.

Tüm bu fırtınalı olaylar yaşanırken ayaklanan Kürtlerin temsilcisi **Ahmet Taki**, yardım istemek için İran Kürdistan'ına doğru yola çıktı. İngiliz sömürge yetkilileri panik içerisinde idi. Temsilcileri **Edmonds**, general **Goldsmith** adına gönderilen raporda şunları yazdı: *"Bu diğerlerinin de bize karşı harekate başlaması için bir sinyal olabilir."*(23) Türkler ortaya çıkan durumdan faydalanmak için ellerini çabuk tuttu. Türk silahlı birlikleri, derhal Güney Kürdistan'ın çeşitli bölgelerine yayılmaya başladı. Çok geçmeden **Rewanduz**'u ele geçirdiler ve burada yönetim organları kurdular. Türkler Güney Kürdistan'a girdikten sonra yerli halkın mal varlığını yağmalamaya ve halka gözdağı vermeye başladı. Benzer kritik durum **Havdaş**, **Picar**, **Şuart** ve diğer bölgelerde oluştu.

İngiliz yetkililer ayaklanan Kürtlere karşı askeri uçaklarını gönderdiler. İngiliz filoları ayaklanma bölgelerini bombaladı, aynı anda küçük tenkil müfrezeleri paraşütle bölgeye indi. **Edmonds**'un bu operasyonlarına katılan birinin ifadesine göre, İngiliz hava kuvvetleri, her ne kadar sivil halka büyük felaketler getirdi ise de planlanan hedeflere ulaşamadı. Aynı kişi şöyle yazdı:

*"Hava operasyonlarının, dağlık bölgelerde istenen sonuçları getirmeyeceğini bilmiyordum. **Rewanduz**'un bombalanmasına büyük umutlar bağlamıştım. Ama sonuçlar belli olduğu zaman hayal kırıklığına uğradım. Bombaların çoğu hedefe isabet etmemişti."*(24)

Ne var ki, İngiliz basınına sızan ayaklanan Kürt bölgelerinin barbarca bombalandığı haberleri İngiliz ilerici kamuoyunda öfkeye neden oldu. Hatta, bununla ilgili eleştirisel demeçleri, daha önceleri defalarca İngiltere'nin bu bölgelerdeki "uygarlaştırma" misyonunu onaylayan burjuva gazetelerinin sayfalarında okumak mümkündü. **Times** gazetesi şöyle yazdı:

"Uçaklarımız son üç gün boyunca Kürt köylerini amansızca bombaladı. Bu mu Kürtleri yönetmek? Acaba bu delice politika daha devam edecek mi?"(25)

Kürt liderleri, 1921 yılı Temmuz ayı sonunda İran Kürdistan'ı topraklarında bir toplantı yaptı. Toplantıya katılanlar, *"Çiğnenen haklarının kendilerine tanınması uğruna mücadeleye devamda kararlılıklarını dile getirdiler."*(26) Daha sonra, ünlü **Edmonds**, toplantının yapıldığı yeri bombalayıp yerle bir etme hususunda genelkurmayı edemediğini söyler. Dediğine göre Türk heyeti de oradadır.

Ne İngiliz tenkil müfrezelerinin sayısının artırılması, ne **Babekır Ağa** Türklerin uzlaşmaz düşmanı **Seyit Taha** durumu esesli olarak İngilizlerin lehine döndüremedi. 1922 Sonbaharında İngilizlerin durumu daha da karmaşık bir hal aldı. Türkler, Güney Kürdistan'daki İngiliz karşıtı hareketten yararlanarak hareketlerini daha da etkinleştirdiler. Eylül ayında Türk kuvvetleri **Süleymaniye**'ye kadar yaklaştı. İngiliz askeri kuvvetleri, mevzilerini bırakarak **Erbil** ve **Kerkük**'e çekildi. **Edmonds** "bunu, bir çeşit kaçış olduğunu ve İngiltere'nin prestijini düşürdüğünü" itiraf etti. **Süleymaniye**, **Kerkük** ve Kürdistan'ın diğer bölgelerinde İngilizler oldukça zor durumdaydı. Çok sayıda İngiliz memur ve subay, bu bölgeleri terketti ve uçakları **Bağdat**'a gitti.

Görüldüğü gibi, 1922 yılında Güney Kürdistan'daki durumla, sadece İngiliz emperyalizmi ve yeni kurulmuş olan Haşimilerin monarşist rejimi değil, Kemalist Türkiye'de ilgileniyordu. Kemalistler, **Musul** vilayeti uğruna başarılı bir mücadele vermek için tüm imkanlarını kullandı. Ayrıca, İngilizlere karşı "kutsal savaş"a çağrı yapan kağıtlar dağıtıldı. Bu kağıtlardan birinde şöyle deniyor:

*"Aynı dinin evlatları, Osmanlı Devletinin onlara buyurduğu birliği sağlamak için çaba göstermelidir. Allah, herkes gibi, dini için çarpışan ve kanı dökülenleri muzaffer kılsın; kendi dinini İngilizlere satanlara, **Faysal** ve onun yordakçalarına Allah lanet yağdırsın."*(27)

Kemalistler, İngilizlere karşı mücadelelerinde Kürtleri kendi taraflarına çekmek için onlara her türlü vaatte bulunmaktan çekinmediler.

Zor durumda kalan İngiliz sömürge yetkililerinin, içinde buldukları açmazdan bir çıkış yolu bulmaları gerekiyordu. İngilizler bir ikileme karşı karşıya kalmıştı: Ya Güney Kürdistan'ı, koşulsuz olarak yeni kurulan Irak devletine dahil olmaya zorlayacaktı (*ki bu devletin, askeri açıdan bazı güçlükler vardı, siyasi açıdan da o dönemde henüz amacına uygun değildi*); ya da, Kürtlere özerklik vererek, bitmek tükenmek bilmeyen çalkantılara son vermek, mevcut güçlükleri gidermek ve **Musul** vilayeti konusunda Türkiye ile sürmekte olan anlaşmazlıkta kullanılmak üzere elverişli kanıtlar elde etmek için kendileriyle bir uzlaşma anlaşması yapacaktı.

Hal ve şartlar, İngilizleri ikinci seçenek üzerinde durmaya mecbur etti. Bu siyasi karar, **Süleymaniye**'de bir kurul oluşturulmasıyla somutlaştırıldı. Kuruldaki 12 kişiden 8'i Kürttü. Bu kurul, sözde "*Kürtlerin haklarını korumakla*" görevlendirilmişti; pratikte de hiç bir yetkisi yoktu. İngilizler, buna rağmen, yurtseverlikleriyle ve halkının özgürlük davasına bağlılıklarıyla tanınan Kürt temsilcilerini Kurula almamak için çaba sarfetti. Bu arada, İngilizler, seçkin bir yurtsever olan Kürt gazetecisi ve toplum adamı **Refik Hilmi**'ye karşı da aynı şekilde davrandı. (28)

İngiliz yetkililer, bir süre sonra, Kürtlere kısmi özerklik verilmesi planlarına geri dönmeyi kararlaştırdı. İngilizlerin planlarında, ilk önceleri Özerk Kürt bölgesinin başına İngilizlere sıkı bağları olan Türk hakimiyetinin ezeli düşmanı **Seyit Taha**'nın getirilmesi vardı. Ama, sonuçta, İngilizlere olan düşmanlığı herkesçe bilinmesine rağmen **Mahmut Berzenci**'nin seçilmesinde karar kılındı. İngiliz yetkililer, **Mahmut Berzenci**'yi seçmeyi düşünüyorlardı; çünkü ancak onun saygınlığı ve etkisi duruma hakim olunmasını sağlayabilir ve Türkleri Güney Kürdistan'dan çıkarma imkanı yaratabilirdi.

Mahmut Berzenci, Hindistan'dan Kuveyt'e getirildi. **Mahmut Berzenci**, Kuveyt'de **Süleymaniye**'ye giderken, **Bağdat**'ta hükümet mensuplarıyla, Yüksek Komiser ve **Kral Faysal** ile görüştü. Görüşmelerde taraflar, Kürt liderini Kürdistan'da düzeni sağlaması ve Türklerin istilasını durdurması hususunda anlaşmaya vardı. Kendisine, daha önce de olduğu gibi, Özerk Kürt Bölgesi kurulacağı sözü verildi. Ünlü Kürt tarihçi **Kemal Mazhar Ahmet**, **Mahmut Berzenci**'nin **Bağdat**'a gelişinin ayrıntılarını şöyle yazıyor:

"Şeyh, hükümet mensuplarıyla, özellikle de Yüksek Komiser ve Kral **Faysal** ile yaptığı görüşmelerde, Kürdistan'daki mevcut huzursuzluğa, aynı zamanda Türk propagandasına son vermeye razı olduğuna onları inandırmayı başardı. sonraki olaylar gösterdi ki, **Şeyh**, bütün bunları, İngilizleri yatıştırmak ve **Süleymaniye**'ye geri dönmesine izin verilmesi için yapmıştı. Olayların gelişmesinden anlaşılacağı üzere, **Mahmut Berzenci**, İngilizlere karşı mücadelede «desteklerini almak» için Türklerle temaslara geçmişti bile. Bizim görüşümüze göre, o zamanki siyasi hal ve şartların tümü ayrıca Türkiye'nin İngilizlerle savaş halinde olduğu gerçeğini dikkate alsak bile, **Mahmut Berzenci**'nin, geçici de olsa Türklerin «desteğini» sağlama ümitleri, esassız, yanlış ve büyük ölçüde de Kürt ulusal kurtuluş mücadelesine zarar getirebilecek nitelikte idi. (29)

Kürt hareketinin liderinin Türklerle «flörtü», İngiliz yetkililerinin gerçek yüzünü, mücadele veren çilekeş Kürtler kitlelerinin kaderi sorunundaki alçakça ve ikiyüzlü tavrını ortaya çıkardı. Özerk Kürt bölgesiliderinin türklerle yaptığı temasları öğrenen İngilizler Kürtler sorunundaki gerçek niyetlerini açıkça dile getirdi. Yöredeki Manda hükümeti tarafından, Milletler Cemiyeti bünyesindeki Manda Komitesine sunulan yıllık raporlardan birinde şöyle deniliyor: «Şeyh Mahmut Bağdat'a döndüğünde, eğer Kürtler ulusal güçlerini etrafında toplarsa, kendisine İngiliz ve Irak hükümetleri tarafından her türlü desteğin sağlanacağına dair bazı gülünç teminatlar verilmişti.» (30)

Mahmut Berzenci, İngiliz, Türk ve Irak yöneticilerinin entrika ve çelişkileriyle dolu, böylesine karmaşık bir ortamda, Özerk Kürt Bölgesinin Başkanı olarak göreve başlamıştı. Eğer tüm bu olumsuzluklara **Şeyh Mahmut**'un deneyimsizliğini ve bazı aceleci, düşünülmeden atılmış adımlarını ekleyecek olursak Özerk Kürt Bölgesinin yok olmaya mahkum olduğunu ortaya çıkar.

Mahmut Berzenci, 14 Eylül 1922'de, **Süleymaniye** Seçim Kurulu Başkanlığına atandı. Burada kendisine "**Süleymaniye Hükümdarı**" (yöneticisi) deniliyordu. Kürt hükümeti resmen açıklandı.

Pek çok araştırmada (20-30'lu yılların bazı Sovyet yazarlarının araştırmaları da dahil olmak üzere) şu yanlış görüş hakim: Yapılan bu atamaların arkasında İngilizler olduğuna göre, **Mahmut Berzenci** de "*İngiliz sömürgecilerinin uşağı*" idi. Bu bakış açısı yanlıştır. Yukarıda da açıkladığımız gibi, İngilizlerin **Mahmut Berzenci**'ye Özerk Kürt Bölgesi'nin idaresini vermesi, isteklerinin tersine daha çok mecbur kaldıkları içindir. İngilizler, yukarıda sözünü ettiğimiz durum yüzünden bu kararı almıştı. Bunun böyle olduğunu zamanın İngiliz otoritelerinin bir çok defa ortaya koyduğu davranış ve düşünceleri de doğrular. Örneğin, **Longrigg** "*İngilizlerin olayların baskısı altında mecburen bu yolu seçtiği*"ni belirtiyor (31).

Milliyetçi görüşleriyle tanınan **Mahmut Berzenci**'ye ve onun mücadelesine büyük sempati duyan Arap-burjuva yazarı **Mahmut Ad-Durra** şöyle diyor: "*İngilizler ortaya çıkan durumdan kurtulmak için başka bir yol bulamayınca, mecburen Mahmut Berzenci'yi, Süleymaniye'yi idare etmesi için Hindistan'dan geri getirdi*"(32) **Hamilton** da aynı şekilde yazıyor: "*O zaman ancak o geleneksel lideri olduğu bu bölgeyi hüküm altına alabilirdi*"(33) Konuyla ilgili olarak İngiltere gazetesi **Times**'in görüşü oldukça ilgi çekicidir. Gazete **Şeyh Mahmut**'un İngilizlerin başına yeni dertler açabileceğini, çünkü onların uşağı olmaya niyetli olmadığına değinerek şöyle yazıyor: "*Şeyh Mahmut'un Süleymaniye'ye geri dönmesini kararlaştırması, Persi Cooks'un Yakın Doğu'daki görevi boyunca yaptığı tek hatadır*"(34)

Ancak, şu ana kadar belirttiğimiz hususlar, **Mahmut Berzenci**'nin Başkan atanmasının Irak'taki İngiliz yöneticilerinin attığı son derece "mecburi bir adım" olduğunu kesin olarak onaylamamız için bir esas teşkil etmiyor. İngilizler, ayrıca böyle bir adımı atarken, Kürtlerin, ulusal haklarına saygı gösterileceği hayallerine kapılmalarını sağlamayı amaçlıyordu. Bu, **Musul** vilayeti hususunda Türkiye ile anlaşmazlığında kendileri için çok önemli bir etkendi. Öte yandan, Kürt Ulu-

sal Ocağı'nın kurulması, İngilizlere, 1922 İngiliz-İrak antlaşmasının köleleştirici koşullarına boyun eğmesi için Irak hükümetine baskı yapma imkanı sağlıyordu.

Kemalistler, **Musul** vilayeti sorunu çevresinde faaliyetlerine hissedilir biçimde hız vererek, diğerleri gibi kendi açısından, Türk ve Kürt kardeşliğinden, ulusal haklarının tanınmasından ve hatta "*Türkiye'nin himayesi altında bir Kürt devletinin kurulması gerekliliği*"nden söz etmeye başladılar.(35)

İngiliz yetkililerinin, Irak rejiminin ve Kemalistlerin bütün bu adımları atmasına sadece taktiksel düşünceler vesile oldu. Üçü de **Musul** vilayeti mücadelesinde şanslarını yitirmemek için Kürtlere vaatlerde bulunmuştu. Bu arada, belirtmemiz gerekiyor ki, Kürt Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin başarısız olması, daha çok, Kürdistan'daki sosyo-siyasal güçlerin dağılımı ile ilgilidir. Kürdistan'ın her kesiminde, ulusal bağımsızlık fikri herkes tarafından benimsendiği halde, bu amaca ulaşmak için gayret sarfedilmesi gerçeği somut olarak ortaya çıktığı bir anda, Kürtler ulusal hareketinin liderleri, ulusal çaptaki bu ideali gerçekleştirme mücadelesinde, tüm kuvvetlerini birleştirecek durumda değildi. Feodal aşiret liderleri arasındaki iktidar ve nüfus alanları mücadelesi, hala büyük bir engel olarak duruyordu. **Mahmut Berzenci**'nin, merkezi otoriteyi kurma çabaları, bu çevrelerce düşmanca karşılandı. Ayrıca, Güney Kürdistan'daki ulusal özerklik mücadelesi veren ulusal-demokratik güçler, yeterli düzeyde örgütlü değildi. Mücadele veren kesimin çoğunluğunun Kürtler köylüleri-sınıfsal bilinç ve ulusal bilinç düzeyi yeterince yüksek değildi. Köylü kesim ulusal kaderini tayin hakkı için savaşıırken, aynı zamanda, feodal aşiret ileri gelenleri tarafından, **Mahmut Berzenci**'nin, gelecekteki Kürt devletinin çekirdeğini oluşturma teşebbüslerine karşı yürütülen mücadelede sıkça kullanıldı.

Görüldüğü gibi, **Süleymaniye**'deki **Mahmut Berzenci** yönetimi, Kürtlerin ulusal devletinin temelini atmak için verdikleri mücadelenin gidişatını önceden belirleyen, en zor iç ve dış koşullarda faaliyet gösteriyordu.

Mahmut Berzenci, önceden kararlaştırıldığı gibi, **Bağdat**'ta, İngiliz-İrak tarafıyla görüştüğten ve "*Özerk Bölge'nin Süleymaniye ile sınırlandırılacağı*" teminatını aldıktan sonra, beraberindeki Irak'lı subaylar ve siyasi Komiser **Noel** ile, Ekim 1922'de **Süleymaniye**'ye gitti. (36) **Mahmut Berzenci**'nin gelişi, büyük bir coşkuyla karşılandı. **Edmonds**, **Mahmut Berzenci**'nin "*büyük sevinç gösterileriyle karşılandığını*" belirtiyor. Birçok Kürtler lideri, temsilcileri aracılığıyla "Kürtler devletine katılma"ya hazır olduklarını bildirdi.(37) **Edmonds**, **Süleymaniye**'ye İngiliz-İraklılar tarafından ortak yazılmış bir bildiri getirdi. Bildiride şöyle deniyor: "*Majestelerinin İngiliz hükümeti ve Irak hükümeti, Irak sınırları içinde yaşayan Kürtlere, bir Kürt devleti kurma hakkını tanımaktadır; Kürt kuvvetlerinin, bir an önce, bu hükümetin ne biçimde ve ne düzeyde faaliyet göstereceği hususunda anlaşmaya varmalarını ve yetkili temsilcilerini, ekonomik ve siyasi yapılarına ilişkin sorunlarını, majestelerinin İngiliz hükümeti ve Irak hükümeti temsilcileriyle tartışmak üzere Bağdat'a göndermelerini ümit ediyorum.*" (38)

Özerk bölgede kurulan hükümetin kadrosunu şu kişiler oluşturuyordu: Başbakan

ve ordunun baş komutanı **Şeyh Kadir** (**Şeyh Mahmut**'un kardeşi), Maliye Bakanı **Abdül Kerim Alake**, Eğitim Bakanı **Mustafa Paşa Yamulki**, İçişleri Bakanı **Şeyh Hema Garib**, Savunma Bakanı **Salih Zeki Sahıbkıran**, Gümrük Bakanı **Ahmet Begi Fetah Bey**, Bayındırlık Bakanı **Heme Axayi Awraman Axa**, Adalet Bakanı **Hacı Mela Sait**, Kürdistan müfettişi **Sıdık El Kadri**.(39)

Güney Kürdistan'ın yeni hükümeti, görevine başladı. Kürtçe resmi dil ilan edildi. Kendi pulları ve banknotları basıldı; Milli eğitimin örgütlenmesi için çalışmalara başlandı. **Bangi Kürdistan** (Kürdistan Çağırısı) gazetesinin yayınına bir süre devam edildi, daha sonra, **Umêdi Istiklal** (Bağımsızlık Ümidi) ve **Roji Kürdistan** (Kürdistan Güneşi) yayınları hayata geçirildi.(40)

Güney Kürdistan hükümeti, feodal-toprak ağalarının temsilcilerinden oluşuyordu. Böyle olmakla birlikte, bu hükümet, objektif olan Kürdistan'ın ilerici gelişmesi için uygundu. Ayrıca, bu yeni ulusal yönetim aygıtı, Kürdistan'ın ekonomik ve kültürel gelişmesi için elverişli koşullar yarattı. Unutmamak gerek ki, bu yeni durum sosyo-politik güçlerin netleşmesini hızlandırdı. Bu koşullarda, Kürtler toplumunun köylü ve diğer emekçi kesimlerinin mücadelesi, yeni bir döneme girebildi. Mücadelenin özü ise "kendi" zulümcülerine karşı yönelebilirdi, doğal olarak da bu sosyo-politik değişiklikler yaratır ve Kürdistan'ın iç gelişimini sağlayabilirdi: Bu nedenle, aşiret iktidarı ile de olsa, Kürdistan'ın geniş kitlelerinin ulusal kaderlerini tayin hakkını elde etme mücadelesi, o dönem için objektif açıdan ilerici ve haklı bir mücadele idi. Çünkü, her hareketin sosyal yapısı, hareketi yöneten tarafından belirlendiği gibi, gelişmesinin objektif olarak hangi amaçlara hizmet ettiğine de bağlıdır.

Güney Kürdistan'da özerkliğin ilan edilmesi, İngiliz-İrak anlaşmasının (Ekim 1922) yapıldığı döneme rastladı. Bu anlaşma, Irak'ı köleleştiren koşullara sahipti.(41)

Anlaşma, İngiltere'nin siyasi ve ekonomik egemenliğini yasallaştırıyordu. Bu nedenle, anlaşma Irak'ta büyük huzursuzluk yarattı. Britanya egemenliğine zahiren bağlı tutum izleyen çevreler bile, bu anlaşmayı eleştirdiler. **Bağdat**'ta öfkeli kitleler, bu anlaşmayı onaylayan Irak parlamentosu delegelerini dayaktan geçirdi.(42)

Bu anlaşma, Kürdistan'da da hoşnutsuzluk yarattı. Anlaşmanın "*vicdan özgürlüğü ve ulusal eşitsizlik*" le ilgili 3. maddesi, ulusal kaderini tayin hakkını elde etme çabasında olan Kürt ulusal güçlerini tatmin etmiyordu. Anlaşmada, Kürt özerkliği hususu sükutla geçirilmişti. Kürt hükümetinin plan ve amaçları ile İngiliz sömürgecilerinin ve kukla Irak hükümetinin politikaları birbirine taban tabana zıt idi. Kürt ulusal güçlerinin, **Süleymaniye**'de kurulan hükümdarlığın birleşik bir Kürt devletinin çekirdeği olacağına büyük umutlar bağladığı sırada, İngiliz özerk Kürt bölgesinin tasfiye edilmesi için planlar yapıyordu.

Özerk bölgenin yayın organı olan **Bangi Kürdistan**'da yayınlanan bir bildiride, Kürt ulusal liderlerinin niyetleri ortaya konmuştu. Bildiride, ayrıca (özerk bölgenin, Ç.N), Yüksek Komiser, "*vaad ettiği gibi*", **Kerkük**, **Erbil** tüm Kürdistan liva ve kazalarını birleştirinceye kadar "geçici organ olan Bakanlar Kurulu'nun **Şeyh**

Mahmut yönetimi altında faaliyet göstereceği belirtilmiştir. *Zakho, Akré, Amediye, Duhok, Salahiya, Khanaqin* ve Kürdistan'ın diğer bölgelerinde bulunan Kürtlerin de katılması gerekir. Ancak o zaman bütün bölgelerin delegeleri "daimi organlar" oluşturabilirdi.(43)

Ne yazık ki, Kürt ulusal güçlerinin amaçları gerçekleşemedi. Buna İngiliz emperyalizmi ve Irak Rejimi o dönemdeki en büyük engeldi.

Mahmut Berzenci hükümeti, Özerk Kürdistan ile ilgili sorunları tartışmak üzere temsilcilerini (1922 yılı sonlarında), *Bağdat*'a gönderdi. Ancak, Kürt liderlerinin, Kürt özerkliği ile ilgili yasal talepleri, İngiliz-İrak tarafınca "oldukça fazla" bulundu ve görüşmeler çıkmaza girdi. *Süleymaniye* hükümeti temsilcileri *Tevfik Bey, Abdurrahman Ağa, İzzet Bey Cafa* ve *Mustafa Paşa*'nın *Edmonds* ile yaptıkları görüşmeler de aynı şekilde sonuçlandı. *Edmonds* bu konuda hiç çekinmeden şöyle yazdı: "Onları (Kürt temsilcilerini-Y.N) geçici Kürt ulusal hükümetinin üyeleri gibi davranır görünce çok şaşırđım."(44)

Görüldüğü gibi, Kürt hükümetinin çözmesi gereken bir dizi karmaşık iç ve dış zorluklar vardı. İngilizler tarafından kışkırtılan Kürt aşiret liderleri de, diğerleri gibi kendi açılarından, ulusal yönetim aygıtının organize edilmesi sırasında büyük güçlükler yarattılar. **Mahmut Berzenci**'nin, Kürt ulusal mücadelesinin, amaçlarına ulaşması için eldeki tüm imkanları kullanarak, askeri-siyasi faaliyetlerde bulunması gerekiyordu. Belirtmeliyiz ki, **Mahmut Berzenci**, İngiliz-İrak-Türk'ler arasındaki anlaşmazlık ve çelişkileri iyi biçimde kullanamamıştı. Belirtildiği gibi, **Mahmut Berzenci** ve hükümeti bazı adımları acele ve tek taraflı olarak atmıştı

Mahmut Berzenci, İngilizlerin, kendisine karşı 1919 yılında olduğu gibi davranabileceklerine kanaat getirerek, İngilizlere karşı verdiği gibi mücadelede müttefik aramaya başladı. Böyle bir durumda Kemalistleri müttefik olarak uygun gördü. Acak, daha o zamanlar, Kürt hareketinin liderleri, Kemalistlerin, Kürtleri ulusal mücadelelerinde destekleyeceklerine dair verdikleri sözlerin açıkça bir aldatma olduğunu anlamalıydık. Daha o zaman bile, Kürtler, İngilizlerle olduğu kadar, türkerle de bir çok defa cephleşmişti.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, **Mahmut Berzenci**'nin, kah İngilizlerle, kah Türkerle yakınlaşmasını, o dönemdeki mevcut durum zorunlu kıldı. Buna bağlı olarak da, **Gurko-Kryajin, Pavloviç, Kurdoğlu** ve diğer bazı yazarların ileri sürdüğü, **Mahmut Berzenci**'nin kah İngiliz, kah Türk yöneticilerinin uşağı olduğu iddiaları asılsızdır.(45) Doğrusu yazarların hepsi aynı görüşte degildi. Örneğin, Sovyet Doğu bilimcisi *İrandust* gazetesinde şöyle yazıyor: "*Musul'a gelince, İngiliz politikası, burada, planlanan çizgi dışında değişiklik yapmak zorunda kaldı. Lord Kerzon'un güvendiği, Kürt Ulusal hareketi, kendi öz amaçlarını izleyerek bağımsız olarak gelişmeye başladı. Musul sorununda İngiliz çıkarlarını koruma çizgisinden de tamamıyla ayrılıyor.*"(46) Benzer bir görüş de **Lahuti** ileri sürüyor: "*Kürt ulusal hareketi, öylesine karmaşık ve bağımsız bir hal aldı ki, İngilizler, onu, kendi emellerinde kullanmayı başaramadı*"(46)

O dönemde, Irak'taki İngiliz yetkililerinin rapor ve belgelerinden anlaşıldığı üzere, **Mahmut Berzenci**, sadece türklerle değil, Irak'lı Araplarla da, İngiliz sömürgecilere karşı mücadelede ilişki kurma hazırlığı içerisindeydi. Öyle ki, Irak'taki İngiliz Hava Kuvvetleri Kurmay Komutanı **Salmonde, Londra** Hava Kuvvetleri Bakanı'na gönderdiği, 22 Mayıs 1923 tarihli raporda şöyle diyor: "Kürtler, Irak'ta aynı anda genel bir ayaklanma başlatmak amacıyla Irak Arap milyetçileriyle birlikte hareket ediyor"(47)

İrandust'un sözlerine göre, o dönemde "İngilizler, Araplardan, Kürtlerden ve türklerden tek bir ulusal cephe kurulması perspektifi ile karşı karşıya kaldılar. Böylesine bir duruma, tabii ki İngiliz karagahı mücadele edemezdi; ve **Şeyh Mahmut**, açıklama yapması için **Bağdat'a** çağrıldı"(48) **Mahmut Berzenci**, Irak'lı Araplarla olduğu gibi, İngiliz yöneticileriyle ilişkilerinde, kendisinin onlara boyun eğmesi gerektiği "hususunda ikaz edildi."

Şeyh Mahmut, Bağdat'a gitmeyi reddetti. Bunun üzerine, İngiliz (askeri) hava kuvvetleri Kürtlerin üzerine gönderildi. Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri, Kürt Özerk Bölgesine karşı düzenlenecek eylem planını görüşmek için askeri ve sivil yöneticilerin temsilcilerinin de katıldığı bir toplantı düzenledi. (16 Şubat 1923) Toplantıda, **Mahmut Berzenci**'nin **Bağdat'a gelmesi halinde, propaganda biçiminde (Süleymaniye üzerinde, havadan, Şeyh'in yapmakta olduğu görevden uzaklaştırıldığına dair kağıtlar dağıtılması vb.)** bazı tedbirlerin alınması, sonrasında da, Kürtlere karşı geniş bir askeri operasyon başlatılması kararlaştırıldı.

3 Mart 1923'de **Süleymaniye** bombalanmaya başlandı. **Mahmut Berzenci**, halkı, İngiliz emperyalistlerine karşı kutsal savaşa çağırdı. **Süleymaniye** ve komşu bölgeler, barbarca ateşe tutuldu. İngilizler öncelikle, **Mahmut Berzenci** ve silah arkadaşlarını ele geçirmeye çabalıyordu. Bu yüzdendir ki, **Süleymaniye**'nin yoğun olarak bombalanması kararlaştırılmıştı. **Mahmut Berzenci** beraberindeki yandaşlarıyla; şehrin yerle bir edilmesine ve sivil halka zarar verilmesine engel olmak için **Süleymaniye**'den ayrıldı ve dağlık bölgelerde gerilla savaşı vermeye başladı.

Mahmut Berzenci, bir taraftan İngilizlere karşı silahlı mücadele verirken diğer taraftan da Ulusal Kurtuluş Mücadelesine yeni birliklerin katılmasını sağlamak çaba harcıyordu. Ancak, Kürt hareketi liderinin bu gayretleri etkili sonuçlar getirmedi; muhalifleri, yani gerici Kürt feodalleri ve din adamları, büyük ölçüde buna da mani oldu. Son olarak da, **Mahmut Berzenci**'yi gözden düşürmek için, onun İngiliz yöneticilerinin ajanı olduğu söylentilerini yaydılar. Örneğin, İran Kürdistanı'ndan bazı liderler, **Mahmut Berzenci** temsilcilerinin, Irak Kürtlerinin mücadelesine katılma davetlerini "İngilizler olmazsa, Bağımsız bir Kürdistan için gayret gösterecekleri" cevabını verdi. (49)

Mahmut Berzenci mücadelesinin gidişatıyla, türk yöneticileri de ilgileniyordu. Ancak, "Kürt kozu", türkler için anlamını giderek kaybediyordu. Türkler, galip ülkelere karşı savaşta başarı elde ettikten sonra, Kürtlere ve onların mücadelesine olan tavırlarını tamamen değiştirdiler: Kürtlere, başlangıçta verdikleri sözlerden vazgeçmekle kalmayıp, Kürt kurtuluş mücadelesinin yayılmasını önlemek üzere

enerjik önlemler aldılar. Türk yöneticiler, **Mahmut Berzenci** komutasındaki harekete karşı büyük bir kampanya başlattılar. (50) Türkiye Kürdistanı'nda tenkil müfrezeleri **Mahmut Berzenci** hareketi taraftarlarına yönelik terör uygulamaya başladı.

Bu fırtınalı olayların geliştiği bir dönemde, 1923 yılı Mart ayında, Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri **Pers Cooks** (Koks), İngiliz hükümetinin onayına *İngiliz-İrak anlaşması ve Irak'ın geleceği sorunu* başlıklı bir belge sundu. Irak Krallık Rejimi'nin taleplerini öğrenmek üzere giden İngiliz yöneticiler, formalite gereği "**Süleymaniye**'yi de Irak'a bağlamayı kararlaştırdı. Orada (yani **Süleymaniye**'de), Kürtlerin ulusal haklarına kesin olarak saygı gösterecek bir yönetimin kurulması" şartıyla. (50)

1923 yılı Mart ayı sonunda ve Nisan ayında, İngiliz işgal kuvvetleri, Kürtlere karşı geniş eylemlere başladı ve Kürdistan'ın büyük bir bölümünü kontrol altına aldılar. 5 Mayıs'da İngiliz Ordu Komutanlığı şu emri verdi: "**Koysancak**'daki askeri birliğin ana hedefi, yerel iktidar organlarını harekete geçirmek ve **Süleymaniye**'nin alınmasına elverişli koşullar yaratmaktır. **Süleymaniye** alındıktan sonra, **Şeyh Mahmut**'u yıpratmak ve onu yenilgiye uğratmak için, gerekli ölçüde, küçük çaplı, silahlı çatışmalar yapılacaktır. Aynı zamanda, düşmanla işbirliği yapan aşiretler de cezalandırılacaklardır." (51)

1923 yılı Mart ayı ortasında, İngiliz askeri birlikleri, Kürt feodal ihanetçi birliklerinde yardımıyla **Süleymaniye**'yi ele geçirdiler. Ancak, elverişli bir durumu değerlendiren **Mahmut Berzenci**, Haziran ayında **Süleymaniye**'yi yeniden aldı, ama çok geçmeden tekrar geri çekilmek zorunda kaldı. Daha sonra **Şeyh Mahmut** İngilizlere hiç rahat vermeyerek, gerilla savaşlarına devam etti. İngiliz Yüksek Komiseri, **Mahmut Berzenci**'ye bir not gönderdi: Not'ta eğer eylemleriyle, **Raniya**, **Qala Dıza**, **Çemçemal**, **Halabja**, **Kara Dağ** ve **Mavato** bölgelerinde İngiliz-İrak yöneticilerinin faaliyetlerini engellerse, kendisine karşı en sert önlemlerin alınacağı belirtilmişti. (52)

O sıralarda Irak hükümeti, Kurucu Meclisi belirlemek üzere seçimler yapmaya hazırlanıyordu. Bu nedenle, İngiliz yöneticiler ve Irak hükümeti kurnazca bir yola başvurdu: İngiltere ve Irak, Kürt halk kitlelerini yatıştırmak için, Kürtlerle ilişkilerde iyi niyetli bir politika izleneceğine dair Irak hükümetinin bir bildiri yayınlaması hususunda anlaştilar. Temmuz ayı ortalarında da Irak Bakanlar Kurulu aşağıdaki bildiri yayınladı:

1)-*İrak hükümeti, Kürt bölgelerine, teknik uzmanlar hariç, Irak'lı devlet memuru atama niyetinde değildir.*

2)-*İrak hükümetinin aynı şekilde, bölge halkını, resmi kaçıllarına işlerinde (büro) Arapçayı kullanmaya zorlama gibi bir niyeti yoktur.*

3)-*Kürt bölgelerinde, dindar kesimin özgürlüğü güvence altına alınacaktır. (53)*

Bu bildirinin resmen ilan edilmesinin ardından, **Mahmut Berzenci** direnişini bastırmak için, bölgeye çok sayıda İngiliz-İrak askeri yığıldı. Böylece bu bildirinin, taktiksel düşüncelerle hazırlandığı ve Kürt Ulusal Güçlerini bölmeyi amaçladığı ortaya çıktı. Herşey, bu bildirinin Kürt kitleleri arasında yankı uyandırmadığını

gösteriyor. **Mahmut Berzenci**, İngiliz-İrak kuvvetleriyle *Süleymaniye* bölgesinde savaşmaya hazırlanıyordu. *Halabja, Kara Dağ* ve diğer bölgelerden Kürt birliğine, **Mahmut Berzenci** kuvvetleriyle beraber, kendi esaretçilerine karşı savaşmaya hazır olduklarını bildirdiler. Bununla ilgili olarak **Edmonds** şöyle yazıyor: "*Yüksek Komiser, bu hazırlıklardan haberdardı ve Süleymaniye'ye saldırmak için yoğun bir biçimde hazırlanmaya başladı.*"(54)

16 Ağustos 1923'de, *Süleymaniye*, yeniden, İngiliz uçakları tarafından barbarca bombalandı. Ölenlerin çoğu kadın, yaşlı ve çocuklardı. Kemalist Türkiye'nin İngiltere ile zoraki ilişkileri olmasına rağmen türklar, Kürt Ulusal Hareketi'ne karşı bu savaşa katıldı. 1923 Kışında, Türkiye *Musul* sınırındaki asker sayısını arttırdı. 38 yaşına kadar tüm erkekler askere çağrıldı. Eylem planlanan bölgelere, askerden kaçmaları önlemek üzere, ünlü "*İstiklal Mahkemeleri*" gönderilmişti. Dahası, Türk hükümeti İran hükümeti ile, "*Güney Kürdistan'da askeri operasyonlar esnasında cephe gerisinin ve kanatların korunmasını, güvenceye alma*" hususunda bir anlaşma yaptı.(55) O dönemde, *Doğu'nun Şafağı*'nda, Kemalist Türkiye'nin anti-Kürt eylemleri hakkında şunlar yazıldı: "*Türkiye, Kürdistan'ın özerkliğinin kaldırılması için bir dizi önlem aldı.*"(56)

Emperyalist ülkelerin ve yakın ve ortadoğudaki gerici çevrelerin Kürt Ulusal Mücadelesine karşı düşmanca davranmaları, sonrakiler için büyük bir ders oldu. Ayrıca, Kürdistan'daki bu olaylar, Doğu'nun birçok ülkesinde Rusya'daki devrimci olayların söylentilerinin yayıldığı bir dönemde geliyordu. Sovyet Rusya'daki radikal toplumsal dönüşümler ve bütün halkların eşit olduğu fikrinin ilan edilmesi, tabii ki, ulusal hakları için mücadele veren Kürt savaşçı liderlerin de dikkatini çekti. Güney Kürdistan'ın, Sosyalist Devrim ülkesine uzak olmasına, haberleşme imkanlarının bulunmamasına ve Kürtlerin düşük düzeyde okur-yazar olmasına rağmen o döneme ait belge ve materyaller Kürtlerin devrimci gelişmelerden haberdar olduğunu gösteriyor. Kürt ulusal hareketi'nin ilerici eylemcilerinin Sovyetler ülkesine büyük umutlar bağladığını, hareketin lideri **Mahmut Berzenci**'nin Sovyet hükümetine gönderdiği tarihsel mektuplar doğrulamaktadır. Öyle ki, 20 Ocak 1923'de, Kürt hareketi lideri, *Tebriz*'deki Sovyet elçisi aracılığıyla Sovyet hükümetine hitaben bir mektup gönderir. Mektup'ta şöyle deniyor: "1917'de tüm dünya, gerçek özgürlüğün sesi ve halkın malum canı ve zalimin pençelerinden kurtulduğunu duyduğu zaman, yeryüzünün bütün mazlum halkları ve ulusları bu sesi coşkuyla selamladı; kendi özlem ve istemlerini gerçekleştirme ümidiyle Rus halkının asaletine ve dostluğuna güvenerek bir özgürlük mücadelesi başlattılar. Bizimle ilgili gerçeklere gelince, bir çok gazetenin de yazdığı gibi, yabancı kanına susamış İngilizler, kadın ve çocuklara acımadan Kürt halkına silahlarla ve bombalarla saldırmıştır. Bu olay 1919'da, yani 4 yıl önce oldu. Ne var ki, esaret altındaki Kürt halkı *Süleymaniye*'de kendi yasal hak ve taleplerini gerçekleştirmek istedikleri zaman -bu Kürtlerin büyük bir şansızlığı olacak ki- şanlı Sovyet devletinin iç durumu, devletin sınırları dışındaki esaret altında ve ezilen halkların durumlarıyla ilgilenmesine olanak vermiyordu.

Tüm Güney Kürdistan halkı, şanlı Sovyet devletiyle dost olmayı istiyor. Bu dostluk uğruna her türlü fedakarlığa, onun maddi ve manevi desteklemeye hazırdır. Bununla birlikte, biz kendi açımızdan, yasal haklarımızın resmen tanınmasını başlıca koşul olarak görüyoruz. tutumumuzu dünya kamuoyuna göstermek, düşmanın gücünü zayıflatarak kendi gücümüzü ve saygınlığımızı arttırmak için de, toplara, makineli tüfeklere, uçaklara, silah ve cephanelere ihtiyacımız var. Ayrıntıları size, süvari komutanı Albay **Raşit Efendi** ve benim özel yaverim **Arif Efendi** sözlü olarak bildirecekler.

"Kürt halkına bir an önce, dostluk ve kardeşlik elinin uzatılacağını ve nihayet Kürt halkının yasal ulusal haklarına kavuşacağını ümit ediyoruz. Sizinle, tüm kalbimizle dostluk, kardeşlik ve birlik kurmayı diliyoruz."(57)

Kürt hareketi'nin lideri, daha sonraki sözlerinde, ulusal kurtuluş mücadelesi veren Kürtlerin bu haklı davalarında, Rus halkını doğal müttefiki olarak gördüğünü ve hareketin kaderinin bu dayanışmaya bağlı olduğunu belirtiyor. Buna bağlı olarak mektuba şöyle devam ediyor:

"Siz ateşkesle ilgili herşeyi ve Güney Kürdistan'daki devrimimizin kime karşı olduğunu biliyorsunuz. Komşu devletlerin bütün bunlara karşı tutumunu biliyorsunuz. Şüphesiz, bizim, güvendiğimiz ve dayandığımız saydığımız Sovyet devleti ile aramızda henüz diplomatik ilişkiler kurulmadığı için, tüm faaliyetlerimizi size yazmamız olanaksız. Ancak size şunu söyleyebilirim bütün Kürt halkı, Rusları Doğunun kurtarıcıları olarak görüyor, bu nedenle de kendi kaderlerini onların kaderine bağlamaya hazırdır. Şimdi, tek düşündüğümüz, bize destek verilmesi sorunudur. Kürt halkı, ülkelerimiz arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını sabırsızlıkla beklemektedir. Eğer bu ilişkiler kurulacak ve aramızda, benim kurulmasını ümit ettiğimiz gibi bir işbirliği gerçekleşecek olursa halkımız özgürlüğüne kavuşacaktır. Belirtmeliyim ki, eğer bu şanlı olay gerçekleşecek olursa, tüm çabalarımız ve mücadelemiz tarihe altın harflerle yazılacaktır.

Kürdistan Meliki Mahmut." (58)

Şeyh Mahmut Berzenci'nin Sovyet hükümetine yazdığı bu mektup, Kürt hareketinin yapısına, onun doğrultusuna ışık tutan ve hareketi yönetenlerce bu mücadelenin karmaşık siyasi durumunun anlaşıldığını gösteren oldukça önemli tarihi bir belgedir. Bu ve bundan sonraki mektupların metinleri, bazı sonuçlar çıkarılması için temel oluşturuyordu.

Kürt hareketi lideri ve çevresindekiler, dünyadaki ilk sosyalist ülkeyi, emperyalizm ve iç tepkilere karşı mücadele veren ezilen halkların tabi bağlaştığı olarak görüyordu. Mektup'da, **Şeyh Mahmut**'un, Doğunun ezilen halklarına-Kürt halkı da bunlardan biridir-karşı, Rus halkınının kurtarıcı misyonunun altını çizdiği bölüm dikkate değerdir. Mektup'da değinilen "Komşu ülkelerin Kürt hareketine" karşı tutumu sorunu, sadece Irak krallık rejiminin değil, hem türk, hem de İran'daki iktidar çevrelerinin de, her türlü yolu deneyerek Kürtlerin ulusal kurtuluş mücadelesine engel olacaklarını Kürt hareket liderlerinin şüphesiz net bir şekilde anladıklarını gösteriyor. Çünkü, Kürt sorunu, aynı oranda hepsinin çıkarlarını ilgilendiriyor.

Buna bağılı olarak, **Şeyh Mahmut**'un, mesela, Kemalistlerle yaptığı bağlantıların, sadece taktiksel düşünceler gereği yapıldığını anlamak zor olmasa gerek. Genelde Kürt hareketi lideri o dönemde kende esaretçilerine karşı zorlu mücadelelerinde Kürtlere ancak Sovyet Rusya'nın yardım edecek güçte olduğunu görüyordu. Malesef, **Şeyh Mahmut**'un Sovyet hükümetine yaptığı bu ve diğer başvurular yanıtız kaldı.

Şeyh Mahmut İngilizler *Süleymaniye*'yi aldıktan sonra gerilla savaşına devam ederken, diğer taraftan da dünya kamuoyunun dikkatini Güney Kürdistan'da gelişen olaylara çekmeye çalışıyordu. 1923 yılı ortalarında İran'da bulunan **Mahmut Berzenci**, Sovyet hükümetine 10 Haziran 1923 tarihli bir mektupla yeniden başvuru yaptı. Mektupta şöyle diyordu: "Biz, Güney Kürdistan halkı, Dünya Savaşı başladığından beri, bir çok defa, İngilizlerden, bizim ulusal taleplerimizi yerine getirmesini istedik. Ama, İngiliz askeri birlikleri ve uçakları, ülkemizi yakıp yıkmaya, insanları öldürmeye devam ediyor, şikayetimizi ve hoşnutsuzluğumuzu dile getirme imkanı bile vermiyor. 1922 yılından beri İngiliz yöneticiler, orduları yardımıyla, Güney Kürdistan'ı Arabistan'a zorla bağlamak için tüm çabasını ortaya koyuyor. İngilizler, Kürdistan'ın işgalinden sonra hiç bir yasayı tanımıyor. İngilizlerin yaptığı baskı verdikleri tahribatların bizzat görülmesi için, insanlık adına, tarafsız bir heyet gönderilmesini rica ediyoruz." (59) Mekrup, Kürt hareketinin birçok lideri tarafından da imzalanmıştı. (60)

Mahmut Berzenci'nin Sovyet hükümetine gönderdiği 3. mektup 27 Temmuz 1923'de yayınlandı. Bu mektupta şöyle deniliyor: "İngiliz ordularının baskısı her geçen gün artıyor. Tüm Kürdistan halkı, bombardımana ve askerlerin saldırısına maruz kalmaktadır. Düşman kuvvetlerinin baskısı altındaki yaklaşık 200 aile *Süleymaniye*'den göç etti. Esir alınan onlarca kişi, derhal *Bağdat*'a gönderildi. Çok miktarda mal varlığı yağmalandı. Ülke, bu şekilde, yakılıp yıkıldı. Sizden adilane bir tavır ve böylesine bir baskıya karşı adaletinizi göstermenizi istiyoruz" (61)

Kürt hareketi liderinin, Sovyet Hükümeti'ne gönderdiği mektup ve çağrılar, mücadele veren Kürtlerin ümitlerinin bir ifadesidir. Kürt hareketi liderlerinin, Sovyetler Birliği'ni, ezilen halkların haklı mücadelelerine yardım ve destek sağlamayı enternasyonal bir görev sayan yeğane devlet olarak görmesi Kürtlerin sosyalizm'in ülkesine ne gözle baktığını ortaya koyar. Kürdistan Demokrat Partisi merkez yayın organının, Ekim devrimine ayrılan özel sayısında, bu tarihi belgelerin önemine değinilerek, **Şeyh Mahmut**'un, Sovyet Hükümeti'ne gönderdiği mektupların, "Ekim Devrimi'nin Kürdistan'daki yankılarının, aynı zamanda Kürt halkının, bağımsızlık mücadelesi veren halklardan biri olarak, ulusların özgürlük ve kendi kaderini tayin hakkı mücadelelerindeki Sovyetler Birliği'nin etkisi ve rolünü çok takdir ettiğinin bir göstergesi olduğunu belirtti." (62)

Şeyh Mahmut, 1924-1925 yılları arasında değışken bir başarıyla İngiliz emperyalizmi ve Irak krallık rejimine karşı, silahlı mücadeleye devam etti. 19 Temmuz 1924'de Şeyh'in silahlı müfrezeleri *Süleymaniye*'yi tekrar ele geçirdi. Bu, İngiliz

Hava Kuvvetlerinin, Kürt şehir ve köylerine yeniden barbarca hava akınları düzenlemesine vesile oldu. 1925 yılı sonlarına doğru, İngilizler gerçekleştirdikleri acımasız şiddet eylemleri sayesinde Güney Kürdistan'ı yatıştırabildiler.

Kürtlerin mücadele yılları boyunca, hem Türkiye, hem de İngiliz sömürge yöneticileri, çözüme ulaşmamış olan Kürt Sorunu'nu kendi amaçları doğrultusunda kullanmak için çaba sarfettiler. Güney Kürdistan'daki askeri hareketler, İngiltere, Türkiye ve henüz kurulmuş olan Irak hükümetinin, **Musul** vilayetini elde etmek için, yoğun siyasi ve diplomatik faaliyetler gösterdikleri bir sırada cereyan ediyordu. Ve sadece Kürtler, **Musul** vilayeti görüşmelerine, gözlemci bile olarak katılma imkanından yoksundu.

19 Mayıs 1924'de **Konstantinopol**'de (İstanbul'da) **Musul** sorunu konulu bir konferans düzenlendi. Daha öncesinde, **Lozan Konferansı**'nda (1923 yılı) Kemalist Türkiye, Türk devleti çıkarlarına darbe indiren **Sevr Anlaşması**'nın koşullarını yerine getirme yükümlülüğünden paçasını kurtarabildi; çünkü İtilaf Devletlerinin istila amaçlarına objektif olarak hizmet ediyordu. Ancak, şu objektif koşulu yabana atmamak gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan ve aynı zamanda Türkiye tarafından işgal edilmiş ve türklerin öz toprakları olmayan ülkeler üzerinde, egemenliklerini yayma emelinde olan, Kemalist Türkiye'nin bu ülkeler üzerinde, bu arada Kürdistan'da da, emperyalist devletler yeniden egemenliğini kurmasına olanak tanımıyordu. Malesef, Kemalist Türkiye, türklerin olmayan, bazı toprakların geri alınmasını "yasallaştırma"yı başardı. Bunun, orada yaşayan halkların kaderini olumsuz yönde etkilediği zamanla ortaya çıkmıştır. Bizim yazınımızda, bu sorun, çoğu zaman, ne yazık ki, yanlış ve tek boyutlu olarak ele alındı. Mesele şudur; İtilaf Devletlerinin ilhak politikasını kınayan bir dizi yazar, daha önce toprakların sahipleri olan devletlerin tüm eski topraklarının iadesi lehinde tavır alarak olayı başka bir uç noktaya götürüyorlar.

Öyle ki, Türkiye'nin Kürdistan, Batı Ermenistan ve diğerlerine, "bu topraklar savaştan önce sınırları içerisinde idi" esasına dayanarak sahip çıkmasına fiilen hak verilmişti. Sorunun bu şekilde ele alınması, **Lenin**'in "ilhak" kavramına getirdiği yorumda ters düşmektedir. **Lenin**, bu konuda şöyle diyor; "Genelde demokrasinin, özde emekçi sınıflarını hukuki kavramına uygun olarak, zorla birleştirmenin ne zaman yapıldığına ve söz konusu devletin sınırlarında zorla tutulan milletin ne kadar gelişmiş ya da geri kalmış olduğuna bakılmaksızın, küçük ya da zayıf bir milletin, net, açık ve gönüllüce ifade edilmiş rıza ve isteği olmadan, büyük ve güçlü bir devlete herhangi bir şekilde bağlanması, hükümet tarafından, yabancı toprakların ilhak ve istilası olarak kabul edilir."(63)

Türkiye, bilindiği gibi Kürdistan'ı kılıç ve silahla istila etmişti. Kürtler bir taraftan kanlı türk boyunduruğuna karşı direnirken, diğer taraftan da kendi ulusal kurtuluşları için ısrarlı ve devamlı bir mücadele veriyordu. Bu sebeple, Kemalistlerin **Musul** Vilayeti'nde hak iddia etmesi ve Kürdistan'ın büyük bir bölümünün Türkiye sınırlarında kalması hiç bir şekilde haklı gösterilemezdi. **V. İ. Lenin**'in ulusal sorun

üzerine yaptığı çalışmalara bakılırsa, Türkiye'nin eskiden sahip olduğu topraklar üzerinde hak iddia etmesini haklı gösteren yazarların yanlılığına düşüğü açıkça görülmektedir. **V.İ.Lenin**, kendi bağımsızlığı için mücadele eden halklar üzerindeki yabancı egemenliğinin her türlüünü ilhak ve istila olarak değerlendirmiştir. (61)Kürt halkı, tam olarak böyle bir durumda bulunuyordu; verdiği mücadele de bu yabancı boyundurluğuna karşı idi. **Lenin** "*Barış Deklerasyonu*"nda şöyle diyor: "*Eğer bir ulus bir devletin sınırlarında zorla tutuluyorsa; ilhak eden ya da çok daha güçlü olan ulusun ordularını tam olarak geri çekmesi halinde, bu ulusun, kendi isteğinin (bu istek basında, halk toplantılarında, parti kararların da ya da ulusal baskıya karşı dile getirilen öfke ve ayaklanmalarında ifade edilmiş olsun ya da olmasın) aksine, özgürce oy kullanarak kendi devlet varlığı sorunu en ufak bir zorlama olmaksızın çözmesine müsaade edilmiyor ise, o zaman bu güçlü devletin söz konusu ulusu kendine katması ilhaktır; yani istiladır, müdahaledir*"(64) Bu tespitin, Kürtleri ve onların kurtuluş hareketini, kapsamamış olması paradokstur. Sovyet hükümeti, anti-Kürt mücadelesi veren Türkiye'nin tarafını tutmuştur.

Güney Kürdistan işgal edileli 6 yıl olmuştu; ülkedeki durum ise hala endişe verici ve istikrarsızdı. Kürtleri kendi esaretçilerine karşı yılmaz bir mücadeleye zorlayan sebepler, 1924 yılı başlarında da hala geçerli idi. **Musul** vilayeti için mücadele devam ediyordu; taraflardan hiçbiri tartışmalı topraklar üzerinde ezici çoğunluğu oluşturan Kürtlerin fikir ve çıkarlarını hesaba katmıyordu.

Kemalistler, Güney Kürdistan üzerinde "eskiden sahip oldukları hakları geri almak" için sonuna kadar çaba sarf ettiler. **Mustafa Kemal**'in, 20'li yılların ortalarında söylediği şu sözler bunu ortaya koymaktadır: "*Musul türklerindir, hiç bir şey bunu değiştiremez; süngüler bile. Biz, Dicle'nin her iki kıyısını da kapsayan eski Musul Vilayetinin hepsini istiyoruz; manda altında olsun ya da olmasın fark etmez; bu görüşümüzden asla vazgeçmeyiz...*"(65)

Lozan Konferansı sonrasında da karşılıklı mücadele veren tarafların plan ve çıkarları eskisi gibi birbirleri ile çatışıyordu, ancak onları bir araya getiren bir durum söz konusu idi: Kürt halkının ulusal-kurtuluş mücadelesinden kurtulmayı hepsi de istiyordu. Daha Konferansın başında, İngiltere ve Türkiye'nin bu konuda, herhangi bir anlaşmaya varabileceklerinin şüpheli olduğu anlaşılmıştır. Bu sırada, **Bağdat**'ta İngiltere-İrak anlaşması tartışılıyordu. İngiltere ortaya çıkan durumdan yararlanarak bu anlaşmanın Irak parlemantosundan kolayca onaylanmasını sağlamıştı. (**Konstantinopol**'de yapılan toplantıda, "*Irak çıkarlarının savunucusu*" rolüyle ortaya çıkan İngiltere, buna karşılık, derhal anlaşmasının kabul edilmesini talep etti). Irak parlemantosunu, anlaşmayı onaya sunduğu zaman, 110 parlemanto üyesinden ancak 69'u hazır bulunmuş; oylamada da 9 milletvekili çekimser oy kullanmıştı.(66) Bu nedenle İngiliz Yüksek Komiseri, anlaşmayı onaylaması için Irak Parlemantosuna yoğun baskı yapmak zorunda kaldı. **Musul** vilayeti konusu burada rol oynadı: İngiltere, Irak'a anlaşmayı onaylamayı reddetmesi halinde, Güney Kürdistan'ın kaderi (**Musul** vilayeti) sorununda desteklemeyeceği hususunda göz dağı verdi.(67)

Musul Vilayetini zorla Irak'a bağlamaya çalışan ve henüz özgürleşmemiş olan burjuvazi-zengin ağalardan oluşan çevreler, Kürtlerin yasal ulusal emellerine tahammül edemiyorlardı. Irak Parlemantosunu 1924 Haziranı'nda anlaşma onaylandıktan sonra eğer **Musul** vilayeti Irak topraklarından çıkarılırsa, anlaşmanın derhal gözden geçireceği maddesini ekleyerek anlaşmayı onayladı.

Güney Kürdistan'ın geniş halk kitleleri, kendileri için hiç bir teselli içermeyen bu anlaşmaya karşı çıktı. Daha 1923'de parlamento seçimlerini boykot etmişlerdi. İngiliz gazetesi **Times**'in haberine göre, Irak parlemantosunda anlaşmanın tartışıldığı esnada **Kerkük** ve **Süleymaniye** temsilcileri hazır bulunmamıştı.(68)

Görüldüğü gibi, Irak hükümeti anlaşmanın ancak **Musul** Vilayeti'nin Irak toprakları içerisinde kalması halinde geçerli sayılacağı hususunu anlaşmaya eklemeyi başardı. İngilizler, usulen imkansız olduğunu bahane ederek (konu daha Milletler Cemiyetinde tartışılmamış olduğu halde) bu hususu anlaşmaya dahil etmedi. Ancak Yüksek Komiser **Henry Dobce**, anlaşmanın onaylamasından sonra **Musul** vilayeti'nin Irak'a bağlanması hususunda İngiltere'nin çaba harcamaya devam edeceğini yazılı olarak taahhüt etti. Bu durumda, Konstantinopol'deki Konferansın başarısız olmaya mahkum olduğu ortaya çıktı.

Musul vilayeti, Irak'a bağlandıktan sonra ne İngiltere ne de Haşimi krallık rejimi, "hiç bir zaman Kürtlerin ulusal özerklik taleplerini dikkate almadılar" (69) İngiltere ve Türkiye, **Musul** sorununda nihayi bir anlaşmaya varamadıkları için **Lozan Anlaşması**'nın 2. ve 3. maddelerine istinaden tartışmalı olan bu konu, görüşülmek üzere Birleşmiş Milletler'e devredildi. İlk adım olarak Birleşmiş Milletler Cemiyeti Eylül 1924'de Türk-İran sınırının çizilmesine karar verildi. Fakat, sınırdaki huzursuzluk giderilemedi. Ve taraflardan her biri karşı tarafın sınırı ihlal ettiğine dair Birleşmiş Milletler'e defalarca protestolarını bildirdi. Birleşmiş Milletler Cemiyeti, gereken ekonomik, etnik vs. bilgileri toplaması için **Musul** Bölgesi'ne özel bir komisyon göndermeyi kararlaştırdı. Hazırlanacak rapor anlaşmazlığın giderilmesinde esas alınacaktı. Komisyon üyeleri, Virse (İsveç'den, Komisyon Başkanı), Macaristan'ın eski başbakanı, hukukçu ve coğrafyacı **Koms Teleki** ve Belçikalı emekli albay **Boulis**'ten ibaretti. Komisyon, çekişen tarafların başkentlerini (**Londra** ve **Ankara**) ziyaret ettikten sonra Güney Kürdistan'a, yani o zamanki adıyla **Musul** Vilayeti'ne gitti.

Bu arada unutulmaması gereken bir husus var: Birleşmiş Milletler Komisyonu çalışmalarına başladığı sırada, Güney Kürdistan'ın halk kitleleri ulusal haklarının tanınması için ısrarlı bir mücadele veriyordu. Buna rağmen Kürtler, taleplerini Komisyon'a iletme imkanına sahip değildi. Ayrıca, tartışmalı olan bu bölgenin ulusal-etnik yapısı hakkında büyük fikir ayrılıkları ortaya çıktı. Türkiye, İngiltere ve Irak bu ülkelerden her biri **Musul** Vilayeti'nin kendi kontrolleri altına girmesini sağlamak için kanıt göstermek maksadıyla şu ya da bu etnik grubun nüfusunu suni olarak azaltarak veya çoğaltarak bir takım bilgiler öne sürdüler. Vilayet'in etnik yapısı sorununda çıkan ihtilafa rağmen taraflar, nüfusun ezici çoğunluğunu

Kürtlerin oluşturduğunu biliyorlardı. Ancak, Kürtlerin ne BM’de ne de **Musul** sorununa bakan BM Özel Komisyonu’nda kendi temsilcileri vardı.

BM Komisyonu 1925’de çalışmasını tamamladı, ve büyük bir rapor hazırladı.(70) Belirtmeliyiz ki, bu rapor bir dizi objektif veriler içeriyordu. Bu veriler, İngiliz ve Türk tarafının sunduğu bilgilerin tersine **Musul** Vilayeti hakkında az çok doğru fikir edinilmesi imkanı sağlıyordu. Fakat bu veriler daha çok ekonomik sorunlarla ilgiliydi. Komisyon, tartışmalı sorunun ulusal ve siyasi yönü hususunda sınırları BM’e egemen çevrelerce belirlenen çerçevenin dışına çıkmamıştı.

BM Komisyonu, Kürtleri endişelendiren esas sorunda onların ulusal haklarını hiçe saymış görünüyordu. Raporunda, Kürtlerin kendi ulusal hakları için kanlı bir mücadele verdiğinden hiç bahsedilmemişti. Bu Komisyon’un, gerçekteki amacı, sadece, **Musul** Vilayeti’nin ya Türkiye’ye ya da İngiliz egemenliği altındaki Irak’a verilmesini ”sebeplere bağlamak” idi. Doğal olarak ”karanın” ne birinci, ne de ikinci seçeneği (Türkiye mi, Irak mı?) mücadele veren Kürtleri memnun etmeyecekti. Raporunda, Kürt halkının ulusal-kurtuluş mücadelesinde anti-emperyalist ve anti-türk tavrından sadece ”Kürt ulusal bilinçlenmesindeki gelişme” olarak bahsedilmişti. (Komisyon raporunun 2. maddesi) (71) Komisyonun nihai kararında şu koşullarla tartışmalı olan bölgenin Irak’a bağlanabileceği belirtilmişti:

1) Irak 25 yıl daha BM’ler mandası altında kalacak;

2) Kürt bölgelerine, Kürt memurlardan oluşacak bir idari organa sahip olma hakkı verilecektir. Kürtçe bölgenin resmi dili sayılacaktır.(72)

Kürtlerin taleplerinin en azından bir kısmını gidermek için konulan bu şartlar ne İngiltere’yi ne de Irak hükümetini rahatsız etmedi. İngiliz gazetelerinden biri şöyle yazıyor: ”BM Komisyonu’nun raporu **Bağdat**’ta oldukça sakin karşılandı. Halkın çoğunluğu **Musul**’un Irak’a geçeceğine inanıyor...” (73) Mücadele veren Kürtler ise kendi ulusal hakları sorununda hiç kimseye güvenmiyordu.

Musul Vilayeti için yapılan mücadelenin en kızgın anında Türkiye Kürdistanı’nda şiddetli olaylar patlak verdi. Kemalist mutlakiyete karşı güçlü bir ayaklanma başladı. **Şeyh Said** ve **Doktor Fuat**’ın liderliğini yaptığı bu ayaklanma geniş boyutlara ulaştı. Ancak, kimsenin destek vermediği bu Kürt ayaklanması, o zamanlar ”ulusal özgürlük savaşçıları” denilen Kemalistler tarafından çok sert bir biçimde bastırıldı. Türk silahlı birlikleri ayaklanmayı bastırmakla kalmayarak, Türk-Irak sınırında Kürdistan’ın iki parça arasında ilişki kurulmasını önlemek üzere tedbirler aldı.

25 Temmuz 1925’de Kürt yurtseverlerinin girişimiyle **Bağdat**’ta 10 bin kişinin katıldığı bir miting düzenlendi. Mitinge katılanlar, ayaklanan Kürtlere ve sivil halka karşı Kemalistler’in hunharca davranışlarını şiddetle protesto etti.(74) Mitinge, Kürtlerin yanısıra Araplar, İranlılar, Ermeniler v.s. uluslar da katıldı. Mitinge katılanlar ortak bir karar aldı. Karar da şöyle deniyor: ”Kürtler, kendi yasal ulusal haklarının tanınması için türklere karşı ayaklanmışlardır. Türklere, bu yasal taleplere cevap olarak Kürtlere karşı tarihte eşine rastlanmamış hunharlıklar yapmıştır. Miting

esnasında seçilen bir komite mitinge iştirak edenlerin iradesini ifade ederek Türkiye Kürdistanı'nda uygulanan kanlı baskılara karşı öfkesini dile getirmektedir. Komite, çağdaş dünyanın dikkatini gelişen olaylar üzerine çeker ve BM'den halkımızı hedef alan kanlı teröre müdahale etmesi ve onu durdurması için bir komisyon kurmasını talep eder” (75)

Türkiye’li Kürtlerden bir çoğu o zamanlarda kargaşanın hala devam ettiği, Güney Kürdistan’a akrabalarının yanına sığındı. İlginçtir ki, o sıralarda anti-İngiliz hareketin merkezi bir süre için nüfusunu **Yezidi** Kürtlerin oluşturduğu, **Sincar** bölgesine geçmişti. İlk önceleri, İngilizler **Yezidi** liderleriyle ortak bir dil bulmayı başarabildi. Bu nedenle bölgede durum sakindi. Ancak, işgalcilerin zulüm yapması ve **Yezidiler**in ulusal-dini haklarını hiçe sayması neticesinde oluşan hoşnutsuzluk, halkın silahlı eylemlere başvurmasına kadar vardı. Bunda, şüphesiz, Güney Kürdistan’ın diğer bölgelerinde halk kitlelerinin anti-emperyalist mücadelesinin turmanı da büyük rol oynamıştı. İngilizlerin rüşvet ve ikna metodları işe yaramadı.

1925’deki **Yezidi** Kürt ayaklanmasının liderliğini **Davut Ağa** yapıyordu. İngilizler, ancak askeri savaş uçakları sayesinde bölgeyi yatıştırabilirdi.

1925 yılı Eylül ayı başlarında BM, **Musul** sorunu’nu tartışmaya başladı. Konseyin daha ilk oturumunda İngiliz ve Türk heyetleri arasında şiddetli anlaşmazlıklar baş gösterdi. Türk iktidar çevreleri ve basını, hiç sıkılmadan, sadece **Musul** Vilayeti’nin değil, Irak’ın da hukuken Türkiye’ye ait olduğu görüşünü esaslara dayandırmaya çabalıyordu.

Türk heyeti **Musul** Vilayeti’nin Türkiye’ye verilmesini garantileyecek bir kararın alınmasını talep etti, aksi takdirde, görüşmeleri keseceğini bildirdi. **Musul** sorunu, daha önce de belirttiğimiz gibi, Kemalistlerin, Türkiye Kürtlerinin ulusal-kurtuluş hareketini silah ve kanla bastırdıkları bir anda tartışılıyordu. Türkler, şimdi de, Kürtler ve onların sorunu hakkında tamamen başka bir tonda konuşuyordu. Türk basını açıktan açığa Türkiye’de Kürt ulusal sorunu olmadığını *”Kürt sorununun İngilizler tarafından suni olarak yaratıldığını”* yazıyordu.(76)

Kürt halkının anti-emperyalist ulusal-kurtuluş mücadelesindeki yükseliş, Türkiye Cumhuriyeti iktidar çevrelerini oldukça rahatsız ediyordu. Bununla ilgili olarak şu husus dikkate değerdir: Yakınçağda Kürt ulusal-kurtuluş mücadelesindeki gelişmenin her safhasında Türkiye, Kürtlere karşı komplo kurmada ve gizli anlaşmalar yapmada başı çekmiştir. Türk iktidar çevreleri, **Şeyh Said** liderliğindeki 1925 Kürt ayaklanmasını sert biçimde bastırmasına rağmen, Kürt kurtuluş hareketlerine karşı ortak bir cephe kurmak amacıyla, BM’de, **Musul** Vilayeti’nin kendilerine geri verilmesi ve *”karşılığında da Fırat vadisini sulayabilmek için Irak’ın ihtiyacı olan Diyala kasabasını Irak’a vermeye razı olabilecekleri”* teklifiyle ortaya çıktılar. *Buna karşılık olarak da Türkiye, Irak, İran ve İngiltere arasında (Kürt hareketlerine karşı Ç.N) karşılıklı bir takım garantilerin verildiği bir anlaşma imzalanacaktı”.* (77)

Her ne kadar Türk iktidar çevreleri *”çok kararlı”* görünüyorsa da **Musul** vilayeti’nin geri alınması hususunda ümitlerinin olduğu şüpheli idi. Bunun neden-

lerinden biri, muhtemelen Türkiye'nin bu sorunun çözümünün gecikmesinden ve konunun incelenmek üzere *Lahey Uluslararası Mahkeme*'ye devredilmesinden son derece hoşnutsuz olması idi. O dönemde Kemalist Türkiye'de ekonomik avantajlar elde etmiş olan Fransız hükümeti Türkiye'yi destekliyordu.

Böylece BM, tartışılan sorunu bir karara bağlamayınca konu Lahey Uluslararası Mahkemesi'ne devrildi. Mahkeme Irak'taki Kürt sorununu "çözme" kararı alınca kadar İngiltere çaba sarfetti. Bu yolda büyük güçlükler var olmaya devam ediyordu. Ing-İrak silahlı güçleri, 25 Eylül 1925'de *Zimar*, *Zaho* ve *Akre* bölgelerinde kargaşa başladığından beri, hala *Şeyh Mahmut*'a bağlı partizan birlikleri ile çatışyordu. (78) *Abdülkerim* liderliğindeki silahlı Kürt birlikleri vergi politikasını ve yerel memurların zorbalıklarını protesto ederek, *Zaho* bölgesinde İngiliz askerleri ile çatışmaya girdi: Irak hükümeti ve İngiliz Yüksek Komiseri karşılığında affedilecekleri vaadini vererek ayaklanmacılara teslim olmaları için on günlük süre tanıdı.

Kürdistan'ın Türkiye ve Irak kısımlarındaki iç şartlar ve *Musul* sorununun uluslararası düzeyde tartışılması doğal olarak *Musul* bölgesinde durumun yeniden gerginleşmesine neden oldu. Türkiye ve İngiltere, bu bölgeye çok sayıda asker yığıdı. Hükümet toplantısında konunun tartışılması sonrasında, Türkiye, *Çanakkale Boğazı*'na 15 km boyunca ağır topçu birlikleri yerleştirdi. (79) Basında yer alan haberlere göre o zamanlar "her an için *Çanakkale Boğazı*'nın kapatılması bekleniyordu." (80) Diğer taraftan 1925 yılında Irak hükümeti "Kuzey Kürdistan sınırında özel askeri birlikler kurdu" (81)

Türk-İrak sınırı boyunca (Kuzey ve Güney Kürdistan'ın birleştiği bölgeye) yığılan silahlı birlikler bir taraftan Türkiye'de Şeyh Said ayaklanmasını bastırmada, diğer taraftan da Irak'da *Mahmut Berzenci* taraftarlarının direnişini kırmada kullanıyordu. İngiltere ve Türkiye, *Musul* vilayetine sahip olma hususunda aralarındaki şiddetli geçimsizliğe rağmen, Kürt Ulusal Kurtuluş hareketine karşı mücadelede tam bir birlik içerisinde bulunuyordu.

1926 yılı başlarından itibaren Güney Kürdistan'daki kurtuluş hareketinde bir gerileme başladı. Bununla beraber İngilizler "Kürtlerin ulusal haklarının dikkate alınması" taraftarı rolünü yapmaya devam ediyordu. Irak Bakanlar Kurulu, İngiliz Yüksek Komiseri'nin isteği üzerine bir açıklama yaptı. Bu açıklamaya göre, Kürt bölgelerindeki müessese ve okullara Kürtçenin girişi teşvik edilecek; Kürt bölgelerine, Kürt memurlar tayin edilecekti" (82) İngilizler bu sırada *Şeyh Mahmut* ile görüşmelere başladılar. Bununla BM'in nihai kararını Ing-İrak tarafı lehine vermesi için uygun koşullar yaratmaya uğraşıyorlardı.

11 Mart 1926'da Milletler Cemiyeti Kurulu, Brüksel hattı diye adlandırılan bir hat oluşturulmasını kararlaştırdı. Bu hat, *Musul* vilayeti ve Türkiye arasında sınır oldu. Lozan Konferansı'nda olduğu gibi "Kerzon, Kürtlerle ilgili olarak Türklerle gizli anlaşma yaparken, İngilizler "Kürtleri unutmamıştı" (83) Milletler Cemiyeti Kurulu, aynı zamanda, Irak sınırları içerisine giren, Kürt bölgeleri sorununun BM

Şeyh Mahmut Berzenci Süleymaniye- 1919

Manda Daimi Komisyonunun kontrolüne verilmesi kararını aldı.(84) Tabi ki bu, mücadeleye eden halkı yanıltmak için verilen boş bir vaad idi.

Musul vilayeti'nin Irak'a bağlanmasının, savaş sonrası gelişen olayların seyrine göre alınmış bir karar olduğunu anlamak hiç de zor değil. Bu karar, galip devletlerin Türkiye'ye karşı izledikleri politikayı dile getirdi. Bu arada, Kürtlerin ulusal hakları hiçe sayılmıştı. Bununla beraber belirtmek gerekiyor ki *Musul* vilayeti Irak'a şartlı bağlanmıştı. Bu şarta göre, Irak hükümeti, Kürtlerin ulusal haklarını dikkate alacak; Kürt bölgelerinde Kürtçe'yi resmi dil olarak tanıyacak; Kürt okullarında Kürtçe eğitim yapılacaktır. Bu Milletler Cemiyeti Kurulu kararında olduğu gibi, İngiltere ve Irak temsilcilerinin resmi beyanatlarında da ifade edilmişti. Irak krallık rejimi ve onun İngiliz destekçilerinin Kürtlere verdikleri vaatleri yerine getirmeye hiç bir zaman niyetleri olmamıştı. Ancak, objektif olabilmek için Irak'taki ve Türkiye'deki Kürtlerin durumu arasındaki farkı tespit etmek gerekiyor. O zamanlar Irak'ta Kürtlere ulusal baskı politikası uygulanmasına rağmen, Kürt kültürünün ulusal ocaklarının korunması ve geliştirilmesi için birkaç açık kapı (sayıları az olmasına rağmen) bırakılmıştı. Kemalist Türkiye'de ise Kürtler olağanüstü düzeyde ulusal baskılara maruz kalmakta idi. Türkiye, koca bir halkın varlığının inkar edildiği yeğane ülke durumuna gelmişti. Türkler'in ısrarı üzerine Lozan'da, Türkiye'deki azınlıklar listesinden kürler silinmişti. Resmi türk propagandası Türkiye'de ne Kürt, ne de Kürt problemi olmadığını iddia ediyordu. Buna dayanılarak tüm Kürt ulusal-kurtuluş hareketleri gözardı edilmiş ve emsalsiz bir şiddet kullanılarak bastırılmıştır. Dahası, Türk hükümeti, Kürdistan'ı paylaşan ülkelerdeki iktidar çevrelerince yürütülen bütün anti-Kürt eylemlerde sözü geçen koordinatör rolünü üstlenmişti.

III. BÖLÜM

MUSUL VİLAYETİ MÜCADELESİ VE KÜRT ULUSAL SORUNU

İngiliz emperyalizmi **Musul** vilayetini Iraka bağlamakla izlediği "Kürt politikası"nın aşamalarından birini tamamlamış oldu. Bu eylem Kürtlerin kendi kaderlerini tayin hakkını ihlal etme ve onların ulusal çıkarlarına zarar verme demektir. Doğal olarak da Kürdistan'ın yeniden parçalanması, Kürtlerin sosyo-ekonomik ve siyasi durumunu daha da zorlaştırdı. Bu, Kürtlerin ulusal bağımsızlığına kavuşması yolunda yeni büyük engeller yarattı. Fransız doğubilimci **Serce Gantner** bu hususta şunları yazıyor: "**Musul sorunu**, Kürt halkının isteklerinin aksi olacak ve onun ulusal çıkarlarına zarar verecek şekilde çözülmüş oldu."(1). **S. Gantner** olayların bu biçimde sonuçlanmasının nedenlerine değinerek şöyle devam ediyor: "**Musul'un** Iraka bağlanmasının sebepleri ortadadır. **Musul bölgesi petrolce zengindir. İngiltere de Musul, Haşimi Sülalesi yönetimindeki Irak devletine bağlanırsa neticede kendi petrol çıkarlarının daha çok garantileneceğinden emindi. Çünkü Şeyh Mahmut itaatkarsızlığını göstermişti.**"(2)

İngiliz emperyalizminin **Musul** sorununda rol oynaması İngiliz askeri-sömürge yetkililerine, Milletler Cemiyetinin soruna ilişkin nihai kararı öncesi ve sonrasında, Irak'da "Arap-Kürt" ilişkilerine aktif olarak karışma fırsatı verdi. İngilterenin sömürge politikası (etkili bir yöntem olan "böl-yönet" prensibini uygulama) kurnazca bir mekanizmaya sahipti. Irak, **Musul** vilayeti kendisine verildiği için mandası altında bulunduğu İngiltere'ye minnettar kalacaktı. Gerçekten de İngiliz emperyalizmi böyle davranmakla Irak'taki pozisyonunu güçlendirdi. Bu arada Britanya Irak'ın iç işlerine karışmayı da ihmal etmedi. İngiliz emperyalizminin hesaplarına göre, Kürtler **Haşimi** rejimi altında ve ulusal haklarının hiçe sayıldığı, kendilerine karşı asimile politikasının uygulandığı koşullarda, sömürgeci İngiltere'yi "Kürt çıkarlarının savunucusu" ya da "Irak hükümetinin Kürt tehlikesinden sürekli olarak korkmasını sağlayan bir nevi hakem gibi görmek zorunda kalacaktı..." İlerici İngiliz tarihçisi Micheal Brooks, sinsice ve riyakarca olan bu İngiliz politikası hakkında şöyle yazıyor: "*Şüphesiz ki imparatorluk diplomatları Musul gibi önemli bir bölgede halka otonomi vermeyi düşünmüyordu. Ancak, bu durum Irak hükümetini konu üzerinde kafa yormaya zorlamalıydı*"(3)

Musul sorunu, görüldüğü üzere, herşeyden önce İngiliz emperyalizminin çıkarları doğrultusunda çözülmüştü. *"İngiliz emperyalizmi ve petrol tröstlerinin çıkarları Kürtlerin yaşadığı bölgelerin Irak'a bağlanmasını gerektirdi. Arap devletinin (üstelik de Irak ve İngiltere kontrolü altında bulunuyordu) sınırlarına dahil edilme fikri, Kürt bölgelerinde hiç de cazip karşılanmadı."* diye yazan **İ.Lenin** haklıydı.(4) Bu tabii ki İngiliz sömürgeciler için anlam ifade etmiyordu. dahası, Irak çözüme ulaşmamış kendi iç sorunlarıyla İngiliz emperyalizmi için kolay bir yem oldu. Zira, Arap toprak ağaları ve burjuvazisinin egemenliği altında Arapların ve Kürtlerin bir devlette toplanması İngiliz emperyalizminin çıkarlarına uygun düşecek; uzun süreli anlaşmazlık ve mücadelelere neden olacaktı: Irak'lı toprak ağaları, Kürt bölgesinin Irak'ta kalmasının ancak İngiltere'nin desteği ile sağlanamayacağını ve Kürtlere zulüm etmenin Irak'ı emperyalist İngiliz arabasına tekerlek yapacağını...?

İngiliz emperyalizmi, diğer taraftan da "bağımsız" Irak'ın iç işlerine karışabilmek için Kürt sorununu kullanarak Kürtleri Irak'lı Arap yetkililerine karşı savunuyormuş gibi görünmeye çalışıyordu.(5)

Milletler Cemiyetinin kararı fiili olarak durumda hiçbir değişiklik yaratmadı. Aslında bu karar, İngiliz iktidar çevrelerince daha önceden atılmış olan adımları "yasallaştırıyordu." İngiliz iktidar çevreleri, Türkiye ile olan anlaşmazlığı "hafifletmek" üzere gerekli yerlerde önlemler almıştı. İngilizler, aralarındaki anlaşmazlığa rağmen Kemalistlerle Kürt kurtuluş hareketlerine karşı "2. bir gizli anlaşma" yaptı. Perde arkası görüşmeler anti-Kürt planlarının onaylamasıyla sonuçlandı. Şu husus ilgiye değerdir: 1926 Nisan ayında İngiltere'nin Irak Yüksek Komiseri **Henry Dobce Londra**'dan ayrılmadan önce Irak Kürtlerinin geleceği sorusunu cevaplarırken şöyle diyor: *"Kürtlerin bağımsızlığı, söz konusu olmadı, olamaz da... Milletler Cemiyeti her ne kadar Kürtlerin ulusal haklarının dikkate alınmasını tavsiye ediyorsa da, Türkiye, Kürtlerin bağımsızlığının hiçbir zaman söz konusu olmayacağından emin olabilir"*(6)

İngiliz emperyalizmi savunucusunun, bu açıklaması yalnızca onun görüşünü yansıtmıyordu; tamamen, İngilizlerin emperyalizm politikasının anti-Kürt esasa dayandığını göstermekteydi. Bu esas, diğer büyük devletlerin Yakın ve Orta Doğu'nun gerici rejimlerinin tavırlarıyla birleşince, Kürt halkının tarif edilemez acılar çekmesine neden olmuştu.

Türkiye, **Şeyh Said** ayaklanmasının sert biçimde bastırılmasından sonra, artık "Kürt kartını" kullanıyordu. Bu nedenle, 20'li yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye, "Kürt tehdidi"ne karşı ilgili ülkelerle ortak bir cephe kurulması için kolları sıvadı. Henry Dobce'nin açıklaması bu sorun hususunda Türkiye'yi rahatlatmaya yönelikti.

Yukarıda da belirtildiği üzere, İngiliz yetkililer ve Irak iktidar çevreleri Kürtlerle ilişkilerinde güç kullanmanın yanısıra "barışçıl yöntemler" kullanmaya başladı. 1926 yılında Irak Başbakanı parlemanto da şöyle diyordu: *"Kürtlerin*

ulusal haklarını tanımaya mecburuz" (7) Irak hükümeti Kürdistan'da Kürtçenin resmi dil olarak tanınacağını, Kürt livalarına Kürt memur, hakim ve öğretmenlerin tayin edileceğini ilan etti.(8) 1926 yılında İngiliz düşmanlarının emri üzerine Irak Başbakanı, tüm bakanlıklara, Kürt illerinde yerel halkın, ulusal haklarını dikkate alma politikası uygulanması hususundaki emre göre "hareket etme" görevi verdi. Irak kralı **1. Faysal**'ın bu konudaki resmi açıklaması ilgi çekicidir. Kral şöyle diyor:"Vefalı her Irak vatandaşı, Irak bayrağı altında barış içinde yaşamaları için kardeşlerini ikna etmelidir...Bu hepimize mutluluk getirecektir..."

Bu dönemde **Şeyh Mahmut** henüz büyük bir tehlike arz etmiyordu, bu nedenle İngiliz-İrak'lı memurlar Kürdistan'da görevlerine başladılar. **Musul** sorunu hususunda Milletler Cemiyeti kararı sonrasında Irak hükümeti ve Britanya Yüksek Komiseri, Milletler Cemiyeti'nin tavsiyeleri uygulanıyormuş ve Kürtlerin ulusal hakları dikkate alınıyormuş izlenimi uyandırmaya çalıştılar. (Hükümette Kürtler için bir bakanlık koltuğu ayrıldı, Kürdistanlı millervekileri için kontejan oluşturuldu v.b.)(9) Ancak buna rağmen az sayıdaki taraftarlarıyla beraber **Şeyh Mahmut**'un **Pêncwîn** bölgesinde bulunduğu gerçeği İngilizleri hala tedirgin ediyordu. Kürt kuvvetlerinin İngiliz-İrak birlikleriyle girdikleri yeni çatışmalar umulan neticileri vermedi. 1927 yılı yazında, İngiliz resmi makamları **Şeyh Mahmut**'a direnişe son vermesi çağrısında bulundu. **Şeyh Mahmut**, az sayıdaki taraftarlarıyla beraber başarılı olamayacağını görerek mücadeleye son verdi.

Hiç bir yardım görmeyen ve iç çatışmaların kemirdiği Kürt ulusal-kurtuluş hareketinde bir gerilime yaşandı. Halk kitleleri uzun süren kanlı mücadele sonrasında karamsarlığa kapılmıştı. Kürt bölgelerinin ekonomisi altüst olmuştu. Bu durumda, **Şeyh Mahmut** harekete geçmedi, eski enerjisi ve direşkenliğiyle harekete geçecek durumda da değildi. 1926 yılı sonu ve 1927 yılı başında **Şeyh Mahmut** ve İngilizler arasında görüşmeler başladı. Görüşmeler önce Kürdistan'da **Hurmali** (Xurmal) köyünde sonra da **Bağdat**'da yapıldı. Anlaşma koşulları daha çok **Şeyh Mahmut** ve ailesinin durumu ile ilgili idi ve Kürt liderine **Süleymaniye** dışında yaşaması ve politika ile uğraşmaması şartıyla, kendisinin refahı için bazı garantiler verilmesinden ibaretti. İngilizler, daha sonraları, **Şeyh Mahmut**'un en azından kendisinin yaşadığı **Pêncwîn** bölgesine özerklik tanınması talebini geri çevirdi. Bu sebeple patlak veren silahlı çatışma da bir sonuç vermeyince **Şeyh Mahmut** İngiliz-İrak'lı ev sahiplerinin kendisine dikte ettikleri koşulları kabul etmek zorunda kaldı. Bu olaydan sonra bile, Kürdistan'daki durumun sakinleştiği kabul edilemezdi. 1927 yılının ikinci yarısında **Rewanduz** bölgesinde karışıklık baş gösterdi. Bir taraftan **Hamavend** ve **Bulan** aşiretleri arasında diğer taraftan da İngiliz-İrak kuvvetleri ile çarpışmalar meydana geldi.

Bu esnada **Barzan** bölgesinde kargaşa çıktı. Bölgedeki eylemleri, Güney Kürdistan'ın etkili ailelerinden birinin lideri olan **Şeyh Ahmet Barzani** yönetiyordu.(10) Ayaklanmacıların talepleri şöyle idi: Halkın ekonomik durumunun iyileştirilmesi, yolların yapımı, Kürt bölgelerine özerklik hakkının tanınması. İngiliz-

Irak silahlı kuvvetlerinin bu hareketi bastırma girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. İngilizler daha, önce denenmiş bir metoda baş vurdu: **Şeyh Ahmet**'e muhalif olan Kürt feodallerini, **Barzani**'ye karşı kullanmaya başladılar. Bu amaç için, güya **Ahmet Barzani** yeni bir din yaymaya çalışıyormuş, diye söylenti yaydılar(11). Tüm bu girişimler ve İngiliz yanlısı Kürt feodallerinin ihaneti neticesinde İngilizler bu ayaklanmayı da bastırabilirdi. Ancak, ayaklanma bastırıldıktan sonra bile, Irak Kürdistan'ında durum sakinleşmedi. Partizan çatışmaları sürekli devam ediyordu. **St. Longringg**, gelişen bu yeni olayların organizasyonunda **Ahmet Barzani**'nin rolüne değinerek şunları yazıyor: "**Şeyh, savaş ve ayaklanma rüzgarı estirdi ve hala tehlikeli biri olmaya devam ediyor**"(12).

1928 yılı Mart ayı sonunda **Ahmet Barzani** ve Britanya İdari Müfettişleri arasında bir görüşme yapıldı. Bu görüşmede, **Şeyh**'in üzerinde ısrar ettiği bazı reformlar kabul edildi. (13) Bunun neticesinde **Erbil** ve **Musul** bölgelerinde durum biraz düzeldi. 1927-1930 döneminde genel olarak Haşimi rejimi ve onun İngiliz destekçilerine karşı dağınık, bölgesel Kürt hareketleri meydana geldiği görülmektedir. Hükümet bu kısmi sükunet ortamını, Kürdistan'daki dayanak noktalarını kuvvetlendirmek için kullandı. Polis karakolları ve askeri birliklerin sayısı artırıldı; yollar tamir edildi. Tüm bu tedbirler, askeri-stratejik amaçlı idi.

Musul vilayeti her ne kadar, "**Kürtlerin ulusal haklarının Irak hükümetince dikkate alınacağı**" şartıyla Irak devleti sınırlarına dahil edilmiş olsa da, bu koşul ve diğer "**Milletler Cemiyeti tavsiyeleri**" en başından beri Irak iktidar çevrelerinde itibara alınmadı. Halkın geniş memnuniyetsizliği ve Kürt hareketleri nedeniyle altı Kürt milletvekili, başbakana müracaat etti. Milletvekilleri, Milletler Cemiyeti emrini yerine getirmede hükümetin ağırdan davrandığını belirttikleri bir rapor sundular. Bu raporda, aynı zamanda, Kürt bölgelerinde eğitim ve sosyal ihtiyaçlara ayrılan ödeneğin artırılması ve Irak Kürdistanı'nda tek bir idari yönetim şeklinin kurulmasına ilişkin talepler de yer alıyordu (14). Fakat, Kürtlerin bu ve defalarca dile getirdikleri diğer talepleri dikkate alınmadı. Çünkü, gerici **Haşimi** rejimi ve onun İngiliz destekçilerinin yaptıkları planlarda Kürt halkının ulusal haklarının gerçek anlamda tanınması yer almıyordu. Dahası, 20'li yılların 2. yarısından itibaren gelişen direşken ve uzun süreli Kürt hareketleri, Kürdistan'ı aralarında bölüşen ülkelerin ve onların emperyalist destekçilerini "Kürt tehdidi"ne karşı ortak tedbir almaya zorladı. Bu ülkeler, kendi çelişkilerini göz ardı ederek bir dizi olayda, Kürt hareketlerine karşı ortak tavır aldı. Irak ve Türkiye arasında 22 Ekim 1926'da **Tahran**'da imzalanan "**Dostluk ve işbirliği**" anlaşması da bu amaca yönelikti(15). Anlaşmanın bazı maddelerinde, açıkça Kürt kurtuluş hareketlerine karşı bir eğilim dikkati çekiyordu. Ayrıca anlaşmanın 5. ve 6. maddelerine göre anlaşan taraflar, kendi topraklarında diğer tarafın, barış ve güvenliğini bozacak teşkilat ve grupların faaliyetlerine meydan vermemekle yükümlüydü (16).

6. Maddede şöyle deniyor: "**Anlaşan iki taraf, sınır bölgelerinde yaşayan halkın huzur ve güvenliğinin sağlanması amacıyla iki ülke barışına zarar verebilecek olan ve**

sınırına yakın bölgelerdeki aşiretler tarafından yapılan canice eylemlere ve entrikalara son vermek için gereken tüm önlemler alınacaktır..”(17). Bu hususta, Kemalist Türkiye özel bir gayret göstermişti.

”**Musul** mücadelesini kaybeden” Türk iktidar çevreleri, İngiltere ve Irak’la olan fikir ayrılıklarını ”unutmayı” ve ”Kürt tehlikesi”ne karşı kendilerini ve diğer tarafı koruyacak bir anlaşma yapmayı artık imkan dahilinde görüyordu. 5 Haziran 1926’da da Ankara’da, İngiltere, Irak ve Türkiye arasında böylesine bir anlaşma imzalandı. Üzerinde durduğumuz konularla bağlantılı olarak anlaşmanın Kürt kurtuluş hareketlerine yer verilen bölümleri dikkat çekicidir. Anlaşmada şöyle deniyor:

”Türk ve Iraklı yetkililer, elebaşları, şeyhler veya diğer aşiret üyeleriyle ve şu anda diğer devletin sınırlarında bulunan öbür devletin vatandaşları ile hiç bir resmi ve diplomatik münasebetlere girmeyecektir.

Sınır bölgelerinde iki devletten birine karşı, yönelik her hangi bir propaganda veya toplantının yapılmasına göz yummayacaktır.”(18)

Burada ulusal kurtuluş mücadelesi vermekte olan ve takipçileri atlatarak Kürdistan’ı paylaşan devletlerden birinin sınırlarını geçebilecek, Kürt eylemci ve teşkilatlarından söz edildiği çok açıktır. Kürtlere karşı atılan bu adımlar, kurtuluş mücadelesi veren Kürt ulusal güçlerinin durumunu hissedilir biçimde zorlaştırdı. Dayanılması güç sosyal ve ulusal zulüm devam etti. (Bu durum Kürt halkının geniş katmanlarını harekete geçiren ana sebeplerdendi.) Dış politik komplolar da buna eklendi. Dolayısıyla güney Kürdistan’da sürekli gergin bir hava hüküm sürüyordu. Kürt halkının Haşimi rejimi ve Britanya sömürge yetkililerinin politikasına karşı duyduğu geniş memnuniyetsizlik, **Londra** ve **Bağdat**’ın Kürt sorununda izledikleri politikaya genellikle barışçıl bir tutumla yaklaşan Kürt ileri gelenlerini bile harekete geçirdi.

1929 yılı başında, Irak parlamantosundan 4 Kürt milletvekili Başbakan’a ve Yüksek Komisere aşağıdaki hususlarda taleplerini sundu:

- 1)-İdari merkez olarak **Dubok**’un kuzeyine yeni bir liva kurulması;
- 2)-Her yıl ulusal gelirin %20’sinin Kürt bölgelerinin geliştirilmesine ayrılması;
- 3)-Mecburi Kürtçe eğitime başlanması;
- 4)-Hükümet askerlerinin, polisler hariç Irak Kürdistanı’ndan geri çekilmesi;
- 5)-İki Kürt temsilcinin Irak parlamantosuna kabul edilmesi.(19)

İngiliz mandasının sona erme süresi yaklaştıkça Kürdistan’daki gerginlik artıyordu. İngiltere ve Irak arasında yeni bir anlaşma yapılırca ortam yeniden gerginleşti. Ortaya çıkan durumda 3 taraftan (İngiliz emperyalizmi, Irak iktidar çevreleri ve ulusal hakları için mücadele veren Kürtler) her biri diğerlerine karşıt olan, kendi amaçlarının peşinden koşuyordu. İngiltere, savaş sonrası ülke içinde yararlandığı askeri-siyasi ve ekonomik imtiyazlardan manda sonrasında da faydalanabilmek için uygun bir ortam yaratmak üzere harekete geçti. Britanya emperyalistleri, bu arada, Irak hükümeti üzerinde etki yapma ve onu uysallaştırma faktörü olarak kullanabileceği ”Kürt kartı”nı elden kaçırma niyetinde değildi.

Irak iktidar çevreleri, doğal olarak daha çok bağımsız olma ve "İngiliz vesayeti"nden kurtulma çabası içerisinde idi. Bu çabaya halk ve ulusal-demokratik kuvvetler geniş destek veriyordu. Ne var ki İngiliz emperyalizminin etkisine karşı mücadele veren Irak burjuvazi-milliyetçi güçler, aynı şekilde Kürtlere benzer haklar vermeyi reddetti."Arap-Kürt anlaşmazlığı" Britanya emperyalizmi tarafından kendi amaçlarına ulaşmak için çok ustaca kullanıldı.

Kürt ulusal-yurtsever güçleri ise oldukça zor durumda idi: Hem içerde hem de dışarda bir dizi güçlülere karşı karşıya kalınmıştı. Yakın zaman öncesinde yaşanan Türk-İngiliz ve Türk-İrak anlaşmazlıkları, mücadele veren Kürtler tarafından bir şekilde kullanılabilirken ya ikinci planda kalmış ya da ortadan kalkmıştı. Kürt kurtuluş hareketleri şimdi de karşısında, İngiliz emperyalizmi ve "ayaklanmış" olan gerici burjuvazi-feodal **Bağdat** rejiminin hazırladığı zorlu engeller bulmuştu. "Kürt tehlikesi"ni gelecekte mutlaka tekrar karşılanacak bir sorun sayan türk ve Irak iktidar çevreleri dolaylı ve dolaysız yollardan Kürt kurtuluş hareketlerinin bastırılmasına katılmıştır.

Bu durum, Britanya sömürgecilerinin Kürt liderlerine karşı başarıyla oynadıkları oyunu anlaşılır kılmaktadır. Kendi güçleriyle, dışarıdan yardım görmeksizin ulusal kurtuluşa ulaşmanın hemen hemen imkansız olduğunu anlayan ve dışarıdan hiç bir destek alamayan Kürt hareketi liderleri ya safıktan ya da çaresizlikren mandacı İngiltere'ye hala ümit bağlıyorlardı. Ayrıca, **Şeyh Mahmut**, İngiliz emperyalizmi ve Irak planları arasındaki mevcut uyumsuzluğu görerek, bu çelişkileri Kürt otonomisinin kurulması için kendi amaçları doğrultusunda kullanmayı denedi. Ancak, bu çelişkilerden daha çok Britanya yetkilileri faydalandı. 1930 anlaşması sonrası geniş boyutlara ulaşan olaylar şu çerçevede gelişti:

Kürt ulusal-demokratik güçleri daha imzalanmadan önce söz konusu anlaşmanın Irak'taki Kürtlerin haklarına ilişkin hiç bir madde içermediğini öğrenmişti. İngiliz yetkililerinin bu husustaki açıklamaları çok yüzsüzce; Britanya sömürge yetkilileri, **Musul** krizi esnasında Kürtlere vermiş oldukları tüm vaad ve garantileri unutarak, iki dost ve bağımsız devlet arasında bir anlaşma imzalanmakta olduğunu ve devletlerden hiç birinin, hiç bir iç sorunda kendi iradesini dikte edemeyeceğini beyan etti.

30 Haziran 1930'da imzalanan anlaşma her şeyden önce Britanya emperyalizminin çıkarlarını savunuyordu. İlerici Arap çevreleri anlaşmayı, yeni koşullarda Britanya hakimiyetini muhafaza etme aracı olarak değerlendirdi. Kürt eylemcilerine gelince, onlar anlaşma metninin yayınlanmasından sonra Milletler Cemiyetine bir biri ardına toplu dilekçeler gönderdi. Ortamı gevşetmek üzere Kürdistan'a İngiliz ve Iraklı resmi görevliler gönderildi. Bunlar zamanında verdikleri ve artık kimsenin inanmadığı vaatlere hala sadık olduklarına Kürtleri yeniden ikna etmeye çalıştılar.

Başbakan yardımcısı **Cafer El-Askari**, Yüksek Komiser yardımcısı ve diğerleri Kürtlerin ulusal haklarına saygı gösterebileceği, Kürtçenin ülkenin resmi dili olacağı vb. hususlarda yeniden ortak açıklamalarda bulundu. Fakat, bu açıklamalar havayı gevşetmedi: Kral **Faysal**, Britanya Yüksek Komiseri ve Irak Başbakanı'nın katıldığı

toplantı sonrasında, Bakanlar Kurulu, anlaşma henüz imzalanmamışken 10 Nisan 1930'da bir bildiri yayımlar. Bildiride Kürtçe'nin Kürdistan'da resmi dil ilan edilmesini öngören bir yasa tasarısının hazırlandığından söz edilmektedir. Yasa, Parlemanto'da onaylandıktan sonra yürürlüğe konulmayınca bu girişimin bir taktik olduğu anlaşılır. Halk kitlelerini sakinleştirmek üzere özellikle *Süleymaniye*'ye gelen Başbakan Yardımcısı **Cafer El-Askari**, burada, aldatmaca ve şantaj politikalarına karşı şiddetli protestolarla karşılaşılır. Kürtlerle görüşmesi esnasında orada bulunanlardan biri, **El-Askari**'ye şu sözlerle hitap eder:

"Böylesi sözlere aldanmayız, göz yaşlarıyla bize özgürlük ve bağımsızlığımızı unutturamazsınız; ya ölüm ya da bağımsızlık ve özgürlük"(20).

Irak'ta, İngiliz-İrak anlaşmasını onaylayan bir parlemanto için seçim hazırlıklarına başlandı. bu seçimlerin sebebi şu idi: O dönemde **Nuri Said** Kabinesi, parlemantoda çoğunluğa sahip değildi. Böyle olunca anlaşmanın onaylanması suya düşebilirdi. **Nuri Said**'de, iktidara gelişinin ana amacının, çok şartları olan İngiliz-İrak anlaşmasının onaylanması olduğunu gizlemiyordu. Bu misyonun gerçekleşmesi amacıyla 1930 yazında, **Nuri Said**, **Kral Faysal**'a özel bir mektup gönderdi. Mektupta, o esnada tatilde olan parlemantonun dağıtılması ve yeni parlemanto için, seçim ilan edilmesinin gerekliliğinden söz ediyordu.

Kürt ulusal-demokratik güçlerinin talepleri bu anlaşmada da açıkça hiçe sayılmıştı. Bu nedenle Britanya emperyalizmi ve onun Irak'lı suç ortaklarının sürmekte olan anti-Kürt politikalarına karşı Kürdistan'da protesto eylemleri başladı. Kürdistan'ın çeşitli şehirlerinde, katılanlarca İngiliz emperyalizminin ve Irak rejiminin planlarının şiddetle kınandığı, mitingler ve gösteriler düzenlendi. Özellikle *Süleymaniye*'de şiddetli olaylar yaşandı.

6 Eylül 1930'da *Süleymaniye* ve komşu bölgelerde yaşayan halk oy birliğiyle parlemanto seçimlerini boykot etme kararı aldı. Mutassarıf'ın konağında "*Kahrosun emperyalizm*", "*Kürdistan'a özgürlük*" pankartlarının taşındığı bir miting düzenlendi (21). Olaylar hızla gelişti. Polisin, Kürtlerin eylemlerine son vermede yetersiz kaldığı anlaşılınca şehire askeri birlikler sokuldu. Polis ve askeri birlikler halk üzerine ateş açtı. Kürt ulusal hak mücadeleçileri, gerçek bir meydan savaşı verdi. 20'ye yakın Kürt öldü, çok sayıda yaralı vardı.

6 Eylül günü Kürt tarihine "*roja reş*" (kara gün) olarak geçti. Bu olaylar, ortamı oldukça gerginleştirdi. **Mahmut Berzenci** ortaya çıkan, bu durumdan yararlanarak, yeniden silahlı mücadeleye başlama kararı aldı. İran sınırı bölgesinde bulunan **Şeyh Mahmut** Irak'a geldi.

Süleymaniye'deki olaylarla ilgili olarak, Kürt hareketine katılanlarca, Milletler Cemiyeti'ne gönderilen mektupta şöyle deniyor:

"Süleymaniye'de meydana gelen olayların tek suçlusunun Arap yetkililer olduğu ve bir Arap askerinin ölümüne neden olan ilk kurşunun yine bir Arap subayı tarafından sıkıldığı gerçeği herkesçe bilinmektedir. Ardından halkımız önceden planlanmış bir katliama maruz kalmıştır" (22).

Süleymaniye'deki kanlı olayların haberi çabucak tüm Güney Kürdistan'a yayıldı ve kendiliğinden Kürt hareketleri gelişmeye başladı. Irak'ta huzursuz bir hava varken, Kürdistan'da kurtuluş mücadelesinin tırmanması İngiltere ve Irak hükümetini telaşa düşürdü. Kürt savaşçıları bazı bölgelerde Irak birliklerine bağlı öncü tenkil müfrezelerini yenilgiye uğrattı. Ne var ki, İngilizler, manda altındaki Irak'ta ortaya çıkan bu karmaşık durumdan yararlanmayı başardı. Britanya yetkilileri, Irak askerlerinin Kürt ayaklanmacılarla mücadelede uğradıkları başarısızlıkları bahane ederek "Kürt tehdidi" ne son vermede etkili bir çare olarak ülkede İngiliz güçlerinin varlığının "gerekliliğini kanıtlamaya" çalıştılar. İngiliz hava kuvvetlerinin toplu akınları cefakar Kürt halkına yeni felaketler getirdi.

30 Ekim 1930'da **Mahmut Berzenci** ve Kürt subayı **Albay Mahmut Cevdet**, Milletler Cemiyetine bir çağrı gönderdiler. Çağrıda şöyle deniyor:

"Biz aşağıda imzaları bulunan Irak'taki Kürt halkının temsilcileri, Arap hükümetinin bize zorla kabul ettirdiği koşullara daha fazla katlanacak durumda olmadığımızı ifade ettiğimiz bu bildiriye, Milletler Cemiyeti'nin bilgisine sunuyoruz. Mütemediyen keyfi hareketlere ve kovuşturmalara maruz kalıyoruz. Artık Arap esaretçilerine karşı halkımızı aktif eylemlerden vazgeçiremiyoruz.

Britanya hükümeti bize yardım etmediği için biz kendimiz harekete geçmek zorundayız. Yalnız, Britanya hükümetini temenni ediyoruz ki aşiretlerimizin attığı adımlar hiç bir şekilde ona karşı yönelmemiştir. Daima İngiltere ile dost olmaya çalıştık. Karşılığında soğuk bir aldırmaçlık gördük.

İnsanlık menfaati adına hem oldukça eski ve gururlu olan Kürt ulusunun hem de Irak'ta ezilen diğer ulusal azınlıkların gelecekte maruz kalacakları kötü muamelelere karşı savunulacağını tüm dünyaya göstermek zorundayız. İlerde gelişecek olaylarda Britanya'nın bize karşı tarafsızlığını koruyacağını ve haklı emellerimize karşı hareket etmeyeceğini ümit ediyoruz"(23).

Eğer, **Şeyh Mahmut**'un İngiliz sömürgecilerine karşı yıllarca süren mücadelesi ve Güney Kürdistan'ı zorla **Haşimi** krallığına bağlayan Britanya otoritelerine duyduğu nefret bilinmiyor olsaydı, bu sözlerle Kürt hareketi liderlerinin, Britanya otoritelerine sempati duyduğu; savaş sonrası, Kürt halkının başına gelen trajik olayların ana sorumlusu olan ülkelerdeki iktidar çevrelerine, suç teşkil eden hizmetler verdiği sanılabilirdi. Söz konusu dönemdeki siyasi durum, mücadele veren Kürt halkı liderlerinin içinde buldukları vaziyetin bir gereği olarak İngiltere'ye karşı ihtiyatlı ve hatta lütfekar davrandıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Bu dönemde, Kürtlerin zayıf düşürülmüş ülkesi gerektiğinde kendi çelişkilerini bir tarafa koyarak ulusal hakları uğruna savaşan Kürtlere karşı müşterek hareket eden esaretçilerin boyunduruğundan kendisini kurtaracak durumda değildi. Bu oldukça aşıkardı. Bu noktadan hareketle Kürt liderlerinin İngiltere'ye yumuşak ve lütfekar davranarak Milletler Cemiyeti'nde etkili bir pozisyona sahip olan İngiltere'nin en azından tarafsız davranmasını sağlamaya çalıştıkları söylenebilir. Ancak, böyle bir şey olabilir

miydi? Elbette, hayır! Kürt hareketi liderleri ve bizzat **Mahmut Berzenci**'nin başka çıkar yolu yoktu ve böylesi bir imkanı olası sanmakla yanılığa düşmüşütlər

Mücadele veren Kürtlerin şikayet ve ricaları her zamanki gibi dikkate alınmadı. Milletler Cemiyeti'ni kukla gibi oynatan emperyalist devletler Kürtlerin ihtiyaçlarını dinleyecek halde değildi.

Güney Kürdistan'daki ayaklanma tehdit edici boyutta olmasa bile süreklilik kazanmıştı. Daha öncede belirttiğimiz gibi, Irak tenkil müfrezelerinin Kürtlere karşı yaptıkları operasyonların bazılarında İngiliz askeri hava kuvvetleri de katılmıştı. Uzun süre Kürdistan'daki olaylar hakkında herhangi bir bilgi vermek istemeyen Irak ve Britanya yetkilileri nihayet 1930'da "*Kürt cephesi*"ne ilişkin haberler yayımlamak zorunda kaldı (24).

1930 yılı sonlarında ve 1931 yılı başlarında Kürt ayaklanmacılar ve İngiliz-İrak kuvvetleri arasında bir dizi çarpışma meydana geldi. Kürtler ağır kayıplar vererek mücadeleyi sürdürdü. 26 Ocak 1931'de Irak askeri ve polis birlikleri ayaklanmanın yayılmasını engellemek amacıyla *Hurmali*'ya doğru yola çıktı. Hükümet, Şubat ayı başında "*Kürdistan'daki çarpışmaları*" yazılı olarak halka bildirdi. **Şeyh Mahmut** kuvvetleri, çok sayıdaki iyi donanımlı İngiliz teknik müfrezeleriyle, mücadelede başarılı olacak durumda değildi. Irak kraliyet hükümeti, yayımlanan bildirimlerde, "*Britanya ile ittifak*" olmanın gerekliliğine dikkat çekerek, bilhassa, Kürt direnişinin bastırılmasındaki, Britanya askeri kuvvetlerinin rolünü vurguluyordu.

1931 yılı Mart ayında "*Kürt cephesi*"ne ilişkin **Faysal** imzalı bir bildiri yayımlandı. Bildiride şöyle diyor:

"3-17 Ocak tarihleri arasında İngiliz askeri kuvvetleri ayaklanan Şeyh Mahmut birliklerinin mevzileri üzerinde 9 kez keşif uçuşu gerçekleştirilmiştir. Elverişsiz iklim şartlarına rağmen bu uçuşlar oldukça iyi sonuç vermiştir. 17 Ocak'ta Kerkük'teki İngiliz askeri hava kuvvetlerine komutan olarak yeni bir Britanya subayı atanmıştır. İngiliz askeri uçakları 21 Ocak'a kadar ayaklanmacıları bombardımana tutmuştur"(25).

Aynı bildiride, Irak bir ay sonra İngiltere'den Kürt bölgelerine akın yapmak üzere 5 askeri uçak daha alacağı belirtilmişti.

Kürdistan'ın diğer parçalarında yaşayan halk Güney Kürdistan'daki olaylardan üzüntü duymakta ve yardım göstermekte idi. Türkiye, İran ve Suriye'deki Kürtler bir çok defa Irak'taki soydaşlarına maddi yardımda bulundu. 1931'de bu hususta gazetelerde çıkan haberler dikkate değerdir. Basın şöyle diyordu:

"Suriye Kürtleri çıkan her fırsatı değerlendirerek soydaşlarına yardım ediyor. Geçenlerde büyük bir camide, Selahattin Eyyubi türbesi yakınında ölenlerin anısına mevlüt okundu; konuşmalar yapıldı; mücadele veren Kürtlere iletilmek üzere para toplandı ve coşkulu seslenişlerle ayaklanmacılara hitap edildi"(26).

Türk hükümeti; Irak'taki Kürt ulusal mücadelesinden rahatsızlık duyarak "*sınırdaki korumanın yetersiz olduğu*" hususunda Irak hükümetine özel bir memorandum gönderdi. Bu meinorandumda, Irak Kürtlerinin sınırı geçerek, Türkiye'deki

soydaşlarına yardım ettiği belirtilerek şöyle deniyor: "Böylelikle Kürtler, Ağrı bölgesinde türkler tarafından etrafi çevrilen, Kürt birliklerine yardım amacıyla şaşırtma taarruzu yapmayı hedefliyorlar"(27).

Irak hükümeti, **Şeyh Mahmut** üzerine çok sayıda kuvvet gönderdiği halde, **Şeyh**'in liderliğindeki hareket direngen ve süregen bir hal aldı. Bunun nedeni; hem Türkiye hem de İran Kürdistanı'nda ulusal-kurtuluş hareketinin aynı anda yayılmasıdır. Türk iktidar çevreleri, Kürt ulusal-kurtuluş hareketinin geniş boyutlara ulaşmasından oldukça rahatsız idi. **Bağdat** yönetiminden ısrarla "Kürtlerin bahara kadar yok edilmesini talep ettiler.. Irak'ın, Türkiye'nin yoğun baskısı ve tehdidi ile **Musul** dağlarındaki Kürt birliklerini silahsızlandırmak ve bastırmak için olağanüstü tedbirler aldığı aşikardır. Ne var ki tüm bu girişimler şimdilik faydasız..."(28)

1931 yılı bahar ve yaz aylarında, Kürt ayaklanmacılar Irak ordusuna ait tenkil müfrezelerine önemli bazı darbeler indirdi. Kürt ayaklanmacılar, Avroman dağlarındaki çarpışmalardan birinde çarpışma meydanında onlarca ölü bırakarak İngiliz kuvvetlerinin baskısı üzerine İran Kürdistanı'na doğru geri çekildiler. Ancak burada onları İran askeri birlikleri bekliyordu. Ermeni gazetesi **Araç**, haber ajanslarının verdiği haberlere dayanarak şunları yazıyordu: "Önümüzdeki günlerde İran ve Irak askeri birliklerinin Kürt ayaklanmacıları yok etmek üzere birleşecekleri açıklık kazandı"(29). Ayaklanmaya katılmak için hazırlık yapan bazı Kürt aşiretleri, ayaklanmacıların başarısızlığa uğradığını duyunca bu niyetlerinden vazgeçtiler. Irak'ta ayaklanmacılara sempati duyanlar toplu olarak tutuklanmaya başlandı.

1931 yılı Mayıs ayı sonunda **Süleymaniye**'de çok sayıda Kürdün tutuklandığı haberleri geliyordu. Bunlar arasında, Kürtlerle birlikte "Türk, İran ve Irak topraklarında bir Kürt devleti kurulması planlarıyla ilgisi bulunmakla suçlanarak, Kürt hareketi ile bağlantıları olduğundan şüphelenilen bazı Ermeni ve Asurların tutuklandığı haberi dikkat çekicidir"(30).

Tüm bu yoğun olaylar sürerken **Şeyh Mahmut** geri çekileceği İran sınırındaki **Piran** köyüne giden yegane yolun İran askeri birliklerince kesildiğini öğrendi. Irak tenkil müfrezeleri hareketlerini İran birliklerine göre ayarlayarak ayaklanmacılara daha çok baskı yapmaya başladı.

Mahmut Berzenci liderliğindeki Kürt hareketinin kaderi önceden belli idi. İngiliz gazetesi **Times**, **Şeyh Mahmut**'un teslim oluşuyla ilgili ayrıntılara değinerek 1931 yılı Mayıs ayı ortasında **Şeyh**'in İngiliz tarafıyla görüşme talebinde bulunduğunu kaydetti. **Şeyh**, **Piran**'dan ayrılmasına izin verilince **Pencwin**'e geldi. Kendisini, mutasarrıf ve Doğu masasına bakan İngiliz Yüksek Komiserinin sekreteri olan İngiliz yüzbaşı **Holt** karşıladı. Kürt hareketi lideri, **Süleymaniye**'ye giderken kendisine refakatlik edilmesini reddetti.

Kürt halkı, liderini şöyle karşıladı: "Yerli halk **Şeyh Mahmut**'a büyük ilgi gösterdi, şehir sakinleri onu selamlamak için sokaklara çıktı..."(31) İngiliz-İrak yetkilileri "yeni tatsızlıklara" meydan vermemek için kurtuluş mücadelesi liderini gözden uzak tutma kararı aldı. Bu operasyon kısa sürede tamamlandı. **Şeyh Mahmut** bir İngiliz subayı

refakatinde *Süleymaniye*'den uçakla *Bağdat*'a oradan da ülkenin güneyindeki *Ur* şehrine getirildi. Kürt ulusal hareketinin efsanevi lideri **Şeyh Mahmut** ömrünün kalan kısmını sürgünde geçirmek zorunda idi.

Zarya Vastoka (Doğu'nun Şafağı) gazetesi bu hususta şunları yazıyor: "**Şeyh Mahmut**'un Kürdistan'dan alelacele uzaklaştırılması onun tutuklu iken bile emperyalist zulümcülere nasıl da korku verdiğini göstermektedir. *Süleymaniye* halkının **Şeyh Mahmut**'u karşılayış biçimi Britanya emperyalizmine duyulan nefretin ve Irak halkının anti-emperyalist mücadeleye karşı gösterdikleri kararlılığı yüreklerinde taşıdığıının en iyi kanıtıdır" (32).

Kürt ulusal-kurtuluş mücadelesinin yeni bir dalgası başarısızlıkla neticelenmiş oldu.

Kürtlerin, ulusal haklarını kazanmak uğruna başlattıkları bu doğan hareketin yenilgiye uğramasının ana sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

1) Kürdistan'daki ekonomik ve sosyo-politik ilişkiler düşük düzeyde idi. Bu nedenle tüm Kürt ulusal kurtuluş savaşçıları arasında hareket birliği sağlanamadı. Bununla yakından ilişkili olarak da ortak bir mücadele lideri, yani insanların ilgisini çekebilecek ve Kürt toplumunun en geniş katmanlarını mücadeleye teşvik edecek devrimci-demokratik programa sahip bir parti mevcut değildi. (Hatırlarsınız, önde gelen din adamları yer yer **Şeyh Mahmut** güçlerine karşı yapılan mücadelenin sonucuna belli bir etkide bulunmuştu).

2) Kürt Kurtuluş hareketine karşı mücadeleye, Türkiye ve İran aktif bir biçimde müdahale etti. Böylece, Kürtler yegane olan, Türkiye ve İran'daki soydaşlarının desteğinden mahrum kaldı. Ve dış dünya ile bağlantıları tamamen koptu. Bu, Kürt savaşçılarının durumunu daha da zorlaştırdı.

Ayrenik gazetesi, Kemalist Türkiye'nin aldığı anti-Kürt tedbirlere değinerek şunları yazıyor: "*Kürt ayaklanması Irak'tan çok Türkiye'yi ürkütüyor...*" (33) "*Doğu'nun Şafağı*" ise İran ve Irak iktidar çevrelerinin Kürtlere karşı mücadelede güçlerini birleştirme çabalarını şöyle yorumluyor: "**Şeyh Mahmut Destanı**'nin öğretici bir yanı var; verilen anti-emperyalist mücadeleye karşı İran iktidarı ile Britanya yetkililerinin yaptığı işbirliğini bu destan ortaya çıkarmıştır" (34)

Kürtlerin ulusal-demokratik haklarını elde etmek için verdikleri mücadelede, pratikte, tüm Irak'ta demokratik bir düzen kurulmadan ulusal kaderini tayin hakkını elde etmenin mümkün olmadığını göstermiştir. Bu nedenle, 30'lu yıllardan itibaren, mücadele veren Kürt kitlelerinin çabaları ile İngiliz emperyalizmi ve kukla krallık rejimine karşı mücadele veren Arapların ve ulusal azınlıkların mücadelesinin birleştirilmesi eğilimi giderek daha da güçlenmiştir.

IV. BÖLÜM

İNGİLİZ MANDASININ KALKMASI SONRASINDA İRAK KÜRDİSTAN'INDA ULUSAL KURTULUŞ HAREKETİ

Şeyh Mahmut liderliğinde gerçekleştirilen çok sayıdaki Kürt eylemleri, her ne kadar yenilgiye uğramışsa da Kürdistan'da derin izler bırakmıştır. Kurtuluş hareketi, büyük ölçüde Kürt kitlelerine kendi gerçek düşmanlarını tanıma imkanı vermiş, ulusal birleşme sürecini gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Yukarıda söylenenlerin ışığında, 30'lu yılların başındaki Kürt hareketlerinin yenilgisi ve **Mahmut Berzenci**'nin kurtuluş mücadelesi alanından uzaklaşması sonrasında bile Güney Kürdistan'daki durumun hiç de istikrarlı olmadığı gerçeği insanı şaşırtmamaktadır. Ülkedeki durumu pembe göstermek için elinden geleni yapan Britanya ve Irak resmi basınında bile bu hususta yayınlanan haberlere rastlayabiliriz. Örneğin, İngiliz gazetesi "**Times**" şöyle yazıyor:

"Şeyh Mahmut'un teslim olması ile Kürt tehlikesi ortadan kalkmış sayılmaz", "Şeyh Mahmut, Bağdat'a götürüldüğü zaman, Kürt halkının kendisine karşı tavır, ayaklanmanın Kürtlerin duydukları memnuniyetsizliğin bir belirtisi olduğunu ve Şeyh'in tecrit edilmesi ile bunun üstesinden gelinemeyeceğini gösteren en iyi kanıttır"(1)

1932 yılında İngiliz mandasının süresi doldu. Şüphesiz Britanya emperyalizmi ne Irak'tan çıkma, ne de ülkeye serbest gelişme imkanı sağlama düşüncesine ihtimal bile vermiyordu. Irak'taki pozisyonunu muhafaza etmek için tüm imkanları kullanmaya çalışıyordu. Bu amaç ile ve ilerde de Kürt sorunu elbetteki Britanya sömürgecileri tarafından kullanıldı. Manda süresinin bitimi yaklaştıkça İngiltere'de Kürt sorunu giderek daha sık konuşulmaya başlandı. Kürtlerin ulusal haklarının tanınması gerekliliğini tümüyle inkar edean krallık rejimi ve Irak iktidar çevrelerinin burjuvazi-nasyonalist ideolojisi, Irak'ı kendi boyudurluğu altında tutmayı hedefleyen Britanya emperyalizminin işini objektif olarak kolaylaştırıyordu. Burada, Britanya emperyalizmi politikasının sinsi ve ikiyüzlü yapısı ortaya çıkmıştır. Britanya, bu politika vasıtasıyla Yakın ve Orta Doğu'da halk aleyhtarı hareketlerde bulunmuştur.

Kürdistan'da şiddetli olaylar cereyan ettiği dönemde bile suskun kalmayı tercih eden Britanya basını, şimdi ise Irak rejimine, üzerinde düşünmesi gereken bir husus olduğunu hatırlatmak için her geçen gün Kürt sorununa daha sık değinmeye başladı. Tümüyle batılı emperyalist devletlerin etkisi altında bulunan, Milletler Cemiyeti manda komisyonu ve Birlik Konseyi, laf kalabalığından oluşan bir bildiri yayınladı. Bildiride şöyle diyor: "*İngiltere'nin manda yetkileri sona erdiğinde,*

Kürtlerin ve Irak'ın diğer ulusal azınlıkların çıkarlarının savunulması gerektiğinin bilincindeyiz."(2)

Bir taraftan Britanya emperyalizmi, Irak'ta kendi hakimiyetini korumak için çözüme kavuşmamış olan Kürt ulusal sorununu kullanırken diğer taraftan da emperyalist devletler, ülkeye sızma imkanı elde etmek üzere ulusal azınlıklar sorunundan faydalanma gayesi içindeydiler. Bu hususta, emperyalist devletler arasında kulis ardı mücadelesi yapıyordu. Irak'taki ulusal azınlıklar sorununun çözülmesine ilişkin yapılan projeler bu mücadelenin bir göstergesi idi. Bu projeler, bağlaşıklık devletler arasında, özellikle de İngiltere ve Fransa arasında sürtüşmelere neden oluyordu.

Resmi olmayan bu projelerden birine göre: Irak'ta daimi bir Milletler Cemiyeti Komiseri bulunacaktı. Komiserin vazifelerden biri de *"Irak Hükümetinin Arap olmayan uluslara karşı izlediği politikayı kontrol etmek"* olacaktı. İngiliz Hükümeti bu plana kesin olarak karşı çıktı. Britanyalı diplomatlar karşı çıkmalarının nedenini, Irak'ta kendi hakimiyetlerini koruma endişesine değil de, bu kararın Irak hükümetince hem kendi egemenliklerinin ihlali olarak değerlendirileceğine, hem de çeşitli şikayetler (doğru ya da yanlış) doğuracağına ve fiilen ayrılıkçı hareketlere destek verilmiş olunacağına dayandırıyordu.(3)

Irak'taki ulusal azınlıklar sorununun çözümü için düşünülmüş olup ta gerçekleştirilmeyen projelerden bir diğeri ise Kuzey Irak'ta *"Kürtler, Asurlar ve Arap olmayan diğer uluslar için özel bölgeler"* yaratılmasını öngörüyordu. Britanya iktidar çevreleri bu projeyi de reddetti. Britanya resmi basınının görüşüne göre bu teklif pratikte *"hem coğrafik, hem de yönetsel anlayış"* bakımından mümkün değildi.(4)

Britanya emperyalizminin böyle davranarak *"Irak'taki Kürtler ve ulusal azınlıklar"* kartını kendi elinde tutmaya çalıştığı açıkça görülmektedir. İngiltere, bu bölgede devamlı ekonomik ve siyasi mücadele içerisinde bulunan diğer batılı devletler ile söz konusu meseledeki hakemlik rolünü paylaşmayı istemiyordu. Burada Britanya sömürge yetkilileri, bir hususu daha göz önünde bulunduruyorlardı: Irak krallık rejimi tamamıyla boyun eğerek İngiltere'nin diktasına itaat ediyordu. Bu nedenle, "ulusal sorunlar" yüzünden aradaki bu ilişkiyi bozmanın hiç bir gereği yok idi.

İngiliz mandasının süresi doldu, ancak Irak'ın ne politik, ne de ekonomik durumunda somut hiç bir değişiklik olmadı. Bu durum, Kürtler ve ulusal azınlıklar için de aynı idi. 20'li yıllardaki kitlesel Kürt ulusal kurtuluş hareketlerinin bastırılması ve Kürdistan'ı paylaşmış ülkelerin rejimlerinin güçlenmesi sonrasında Irak'ta Kürtlere karşı daha sert bir politika uygulanmaya başladı. Irak'ın yanısıra İngiltere'de böyle bir politika izliyordu. Kürtlerin ve ulusal azınlıkların haklarına saygı gösterileceği hususunda verilen "garantilerin" tümünün gerçek dışı olduğu ortaya çıktı. Bu sebeple İngiliz mandası sona erdikten sonra Kürtler yeni kurtuluş eylemleri yapmaya başladı.

Britanya emperyalizmi, çok acılar çekmiş olan Asur azınlığının da kaderinde

alçakça bir rol oynadı. Savaş ve sonuçları (1. Dünya Savaşı Ç.N.) bu hususta trajik olaylara sebep vermişti. Asurlu halk yığınları, mülteciler, Türkiye ve İran'daki doğup büyüdüğü yerleri mecburen terkederek 1928 yılı sonunda Irak'a geldiler. Mülteciler ilk önce İngiliz askeri-siyasi yetkililerce Baakube kasabasına yerleştirildi. Mülteci konumunda bulunan Asurlular, fiilen tamamen İngilizlere bağımlı idiler. Asurlulara faydalandıkları İngiliz "himayesi" pahalıya mal oldu. Çok geçmeden Asur birlikleri oluşturuldu ve bu birlikler İngiliz yetkililerce sıkça Arap ve Kürt hareketlerine karşı kullanıldı. (1918 yılında Kürt liderlerden biri olan **Simko** tarafından haince öldürülen **Mar Şemun Bünyamin**'in kızkardeşi olan **Surma Hanım**, 20'li yılların başında Irak'taki Asur faaliyetlerinde büyük rol oynamıştı)(5)

Asurların, ulusal haklarının resmen tanınması için verdikleri çabalar, sonuçsuz kaldı. Milletler Cemiyetine yaptıkları çok sayıda başvuru dikkate alınmadı. Asurluların, Kürtler ve Araplar arasında güç dengesi kurulmasında ve aynı zamanda da bu ulusların, ulusal-kurtuluş mücadelelerinin bastırılmasında kullanılması, sonraları hem Asur-Kürt hem de Asur-Arap ilişkilerini kötüleştirdi. Kürt bölgelerinde asurlularca kullanılan toprak parçaları yüzünden çıkan anlaşmazlıkların sayısı hiç de az değildi. Kolayca anlaşılacağı gibi, bu anlaşmazlıkları, çoğu kez, bizzat İngilizler çıkarıyordu. Çünkü Irak'taki durumun istikrarsızlığı işlerine yarıyordu. 30'lu yılların ortalarında asurluların kıyıma maruz kalmasında aslen Kürt olan Iraklı general **Bekir Sıtkı** alçakça bir rol oynamıştı.

Sonraları uzun ve kanlı mücadele sürecinde Asurlar, ortak düşmana (İngiliz emperyalizmi ve Irak krallık rejimi) karşı ulusal-demokratik hakları için mücadele veren Kürt ve Arap ilerici güçleri ile ortak çıkarlara sahip olduklarını giderek daha iyi kavramaya başladılar.

30'lu yılların başından beri Kürtlerin, ulusal hakları için en sık eylemlerde bulunduğu bölge **Barzan** bölgesidir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında bile, **Barzanlılar** itaatkarsızlıkları ile biliniyordu ve fiilen yarı bağımsız konumda idiler. "1928-1931 dönemi boyunca, **Barzan**'da devamlı çalkantılar olduğu gözlenmiştir". **Mahmut Berzenci** ayaklanması gerilemeye başladığı anda kurtuluş mücadelesi bayrağı, **Barzan**'da yükseltilmişti. 1931 Mart'ında **Barzan** ve civar bölgelerinde, Kürt halkı arasında dalgalanmalar baş gösterdi. Iraklı yetkililer ve İngilizlerce Kürtlere karşı yapılan birkaç askeri operasyon sonrası, 1931 Haziran'ında İngiliz yetkililerinin temsilcileri **Barzan** bölgesini ziyaret etti, ayaklanan Kürtlerin lideri **Ahmet Barzani** ile görüştü ve Irak hükümeti adına ayaklanmaya son verilmesini teklif ettiler. Hükümetin bu kategorik talebi reddedildi ve Temmuz 1931'de yapılan hazırlık sonrasında **Ahmet Barzani**, İngiltere-İrak güçlerine karşı savaşa kararı aldı.

Barzan bölgesine, çok miktarda Irak silahlı birlikleri ve İngiliz gizli ajanlarınca kıskırtılan Kürt feodali **Şeyh Raşit Bıradost** da **Ahmet Barzani** güçlerine karşı harekete geçti. Meydana gelen birkaç kanlı çarpışma Irak birliklerine başarı getirmedi. Gerilla savaşı metotlarını ustalıkla uygulayan ayaklanmacılar, Irak ordusuna

ait bir taburu bozguna uğrattı. **Barzan** yakınlarına kadar ulaşan Irak ordu birliği, **Longrigg**'in tabirine göre, "yenilgiye uğradı ve ancak İngiliz askeri uçaklarının müdahalesi sayesinde hezimete uğramaktan kurtuldu"(6).

Yüksek mevkili İngiliz memurları, Kürt kurtuluş hareketlerinin bastırılmasındaki ana gücün İngiliz askeri uçakları olduğunu biliyordu. Bu uçaklar, sivil halka, çocuk ve yaşlılara bile, acımadan amansızca Kürtlerin üstesinden geliyordu(7). **Ahmet Barzani**'nin hareket bölgeleri, her zaman olduğu gibi, gecikmeli bombaların da kullanıldığı yoğun bombardıman atışlarına maruz kaldı; hayvanları bile havadan atışlarla yok ettiler(8). Kış mevsiminde başlayan sessizlik, 1932 yılı Ilkbaharında son buldu ve Irak hükümeti ve İngiliz askeri birlikleri ile ulusal haklarının tanınması uğruna mücadele veren Kürtler arasındaki çatışmalar yeni bir güçle tekrar başladı.

Kürdistan'daki birkaç çarpışma esnasında, İngiliz askeri yetkililerinin aldıkları tavır insanı düşündürüyor. Örneğin, İngilizler hem Kürt ayaklanmacılara karşı savaşıyor, hem de birkaç kere "karışmayarak" Irak askeri birliklerinin topyekün bozguna uğramalarına neden oluyorlar. Böyle yapmakla İngilizler, asi Kürtlerin bastırılması açısından bile, Britanyalıların, Irak'ta bulunmalarının çok gerekli olduğunu "bir kez daha kanıtıyorlar".

Savaşan Kürtlerin gösterdikleri eşsiz kahramanlık ve ulusal kurtuluş davasına olan sadakatları ne yazık ki haklı mücadelelerinde başarılarının daha fazla sürmesini sağlayamadı. **Ahmet** ve **Mustafa Barzani** liderliğindeki ayaklanma, **Mahmut Berzenci** hareketi yenilgisinden hemen sonra baş gösterdi. Ayaklanmanın lokal karakterli olması hem gidişatını hem de gelişmesi oldukça olumsuz etkilemişti. Irak birliklerinin, anti-Kürt operasyonlarına Britanya askeri uçakları da katılmıştı. Ayrıca, Kürt yurtseverlerine karşı, İran ve özellikle Türk yetkililer aktif olarak eylemlere katıldı. Kürtler, yiğitlik ve eşsiz bir kahramanlık gösterek son bir umutla savaşıyordu. Kötü askeri donatımına ve silahlı mücadele için gereken modern araç-gereçlerden yoksun olmalarına rağmen 1932 Nisan'ında iki İngiliz uçağını düşürmeleri bu gerçeği pekiştirmektedir(9). Ancak, savaşan tarafların güçleri oldukça farklıydı. İngiliz askeri uçaklarının müdahale etmesiyle terazinin kefi Irak askeri birlikleri yönünde iyice eğiliyordu. 1933 Mayıs ayında bir Fransız dergisinin **Bağdat** muhabiri şunları bildiriyor "10 bin Irak askeri ve polisi ancak İngiliz uçakları yardımıyla **Ahmet Barzani**'nin üstesinden gelebildi"(10). Kürtlere karşı yapılan mücadelenin son aşamasında, türkler de bu mücadeleye oldukça aktif biçimde katıldı. Britanya Sömürge Bakanlığının, 1931 Haziran ayında yayınlanan resmi bildirisinde, Kürt ayaklanmacıların yenilgisi ve Türk yetkililerinin tutumu detaylı olarak anlatılmıştır. Bildiride şöyle diyor: "İngiliz görevlilerce Sömürge Bakanlığına gönderilen telgrafta **Şeyh Ahmet**'in 22 Haziran'da **Mezopotamya orduları** ile işbirliği yapan Türk güçlerine teslim olduğu teyid edilmektedir"(11). **Ahmet Barzani**, Türkiye'de kendisine gösterilen bir kaç günlük "nezaket"ten sonra tutuklandı; taraftarları ise Türk yet-

kililerinin, Kürt kurtuluş hareketlerine katılanlara karşı mücadelede kullandıkları, tipik metotlara maruz kaldı. **Yusuf Malek**'in ifadesine göre, **Ahmet Barzani**'nin 100 kadar silah arkadaşı yargısız ve soruşturmasız asılmıştı. Türk yetkililer, ulusal hakları için mücadele veren Kürt savaşıllara karşı bu barbarca hareketi şu gülünç "gerekçeye" dayanarak gerçekleştirilmişti: "*Güya, bu kişiler, 18 yıl önce, o zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası sayılan Irak'ta bir takım suçlar işlemişti*"(12).

Kürtlerin, hükümetçe ilan edilen genel affa inanarak Türkiye'den geri dönmeye başlaması ve liderlerinin Irak polisince sınırda sinsice yakalanması sonrasında, Kürtler ve Irak silahlı güçleri arasında yeni çarpışmalar patlak verdi. Dağlara çekilen Kürtler liderleri ile beraber gerilla savaşına başladı. Ancak güçleri azalmıştı. Kürt ulusal hak savaşılları, Irak askeri birliklerinin baskısı ve İngiliz askeri uçaklarının kontrolü altındaki ülkesini paylaşmış olan düşman devletler çemberinde, ancak kendi güçlerine güvenebilirdi. **Mustafa Barzani** ve kardeşi **Muhammed Sadık** liderliğindeki Kürt ayaklanmacı birlikler direşken çarpışmalar sonrasında teslim olmak zorunda kaldı.(13)

Daha öncede belirtildiği üzere, bu kurtuluş hareketlerinin bastırılmasında aktif rolü daha çok Türkiye oynadı. Kemalist Türkiye, önceleri Irak'taki iç siyasal durumunun istikrarlı olup olmaması ile ilgilenmez iken 20-30'lu yıllardaki büyük kurtuluş hareketlerinden sonra ortak anti-Kürt hareketlerde bulunmak üzere Irak rejimi ile aynı çatı altında bir araya geldi. Ancak yine de bir çok kişi, söz konusu dönemde Irak'ta meydana gelen Kürt ayaklanmalarının bastırılmasında, İngiliz askeri uçaklarının çözümleyici etken olarak oynadığı görüşünde birleşmektedir. İngiliz yanlısı Ermeni (**Daşnak**) gazetesi **Araç**'da yer alan şu görüş ilgi çekicidir:

"2 yıl önceki, Kürt ayaklanmacıları da, İngiliz hava kuvvetlerinin müdahalesi sayesinde bastırılmıştı. Aksi takdirde **Süleymaniye**'li **Şeyh Mahmut** ve özellikle de **Şeyh Ahmet Barzani** ile zor baş edilirdi, hatta bu güçler Arap askeri birliklerinin direncini kırıp **Bağdat**'i bile tehdit edebilirdi."(14)

Gene aynı gazetenin haberine göre, İngilizler, **Ahmet Barzani** ayaklanması bastırılırken, Mısır'dan Irak'a Britanya askeri hava kuvvetlerine ait yeni silahlı birlikler kaydırıldı. (15)

İngiliz sömürge yetkililerinin, ayaklanan Kürtlere karşı merhametsizce davranması ve ikiyüzlü, riyakar olması ezilen Kürt halkı için tam bir felaket kaynağı idi.

20-30'lu yıllardaki Kürt kurtuluş hareketlerinin yenilgiye uğraması, Kürtlerin ulusal bağımsızlık mücadelesine büyük darbe indirdi. Çok sayıdaki **Şeyh Mahmut** ayaklanmacıları ve on yıl boyunca aralıksız süren **Ahmet Barzani** eylemleri, askeri operasyonlar, bombardımanlar neticesinde halkı perişan oldu, en iyi evlatları ya can verdi ya da sürgün edildi, tüm bölgede ekonomi geriledi ve yüzüstü kaldı.(16)

Britanya emperyalizmi ve Irak, Türkiye, İran iktidar çevreleri tarafından Kürt halkının ulusal kurtuluş mücadelesine indirilen darbeler nedeni ile, Irak Kürdlerinin 30'lu yılların ortalarında, Irak hükümetine karşı köylü hareketlerinin başlamasıyla

gelişen mücadelesi eski boyutlarına ulaşamadı. Hükümet bu sebepten ötürü, Irak'ın merkezi ve Güney bölgelerinde patlak veren hükümet ve feodalizm karşıtı eylemlerin daha kolay üstesinden gelebildi.

Irak'taki Britanya sömürge yetkililerinin 30'lu yılların başından itibaren (Irak'a yerleştikten ve burada itaatkar bir rejim kurduktan sonra) izlediği politikanın en belirgin özelliklerinden birisi de yavaş yavaş hem Kürtlerden hem de Asurlardan uzaklaşmak idi. Bu tutum, doğal olarak yeni anlaşmazlıklara meydan verdi. "Bağımsızlıklarının" verileceği hususunda vaatlerle kandırılan Asurlular açıkça İngiliz yetkililerine karşı çıktı. 1931 yılı Temmuz ayında Britanya askeri hava kuvvetleri üslerinde görev yapan Asur birlikleri, Irak hükümetinin, ülkenin Milletler Cemiyetine girmesi sonrasında Asurlulara ulusal haklarını tanyacağı garantisinin verilmesini talep ederek, İngiliz yetkililerine karşı silahlı ayaklanma başlattı.

O dönemde Büyük Britanya resmi basını "Irak'taki gelişmeler"le ve ülkenin yaşam refahıyla ilgili haberlerle dolu idi. Irak'ın Milletler Cemiyetine girmesi arifesinde yayınlanan bir bildiri de şöyle diyor: "*Irak hükümeti, Irak'taki herkese yaşama, özgürlük ve dini serbestlik hakkı sağlayarak; ulusal azınlıklarının haklarını tanyacaktır...*"(17) Yürütülen bu komployada dikkat çeken bir husus mevcut: Britanya basın organları her defasında Irak rejimine, Kürt tehlikesinin ortadan kaldırılmasındaki İngiliz rolünü hatırlatmak için hiç bir fırsatı kaçırmıyordu. *Times* şöyle yazıyor: "*Irak çok çabuk tam bağımsızlığa doğru ilerledi. 2 yıl önce, krallık rejiminin güçlendirilmesi için enerji önlemler alınmıştı. Daha 12 ay öncesinde, Barzan bölgesini, Şeyh Ahmet ve ağaların mı, yoksa kral ve bakanların mı yöneteceği ve meselesi gündemdediydi...*"(18)

Irak'ın Milletler Cemiyetine girmesi sonrasında, 6 Ekim 1932'de **Kral Gazi** resmi bir bildiri yayınlayarak "*verdiği destekten ötürü Büyük Britanya'ya minnetarlığını dile getirdi*". Artık Kürt sorunundan söz edilmiyordu. Kürtler ve Asurlar, Kasım 1932'de Milletler Cemiyeti Manda Komisyonu'na, ulusal haklarına saygı gösterilmesine ilişkin toplu dilekçeler sundu, ancak bu dilekçeler dikkate alınmadı.

Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne girmekle tam bağımsızlığını elde etmiş olması gerekiyordu. Ancak bu bağımsızlık gerçek dışı idi. Profik olarak ülkenin durumunda somut bir değişiklik gerçekleşmedi. İngiltere, Irak'taki tüm eski haklarını kullanmaya devam etti. *Daily Gerald* gazetesi şöyle yazıyor: "*Irak'ta askeri açıdan kaldığımız anlaşılmalıdır. Manda bitti, ancak onun yerine yapılan bir anlaşma mevcut. (1930. Ç.N) Irak, Milletler Cemiyetine giriyor, ama Büyük Britanya Irak'ı terk etmeyecek.*" (19) Gazete, gene aynı makalesinde: Irak'taki İngiliz askeri hava kuvvetlerinin "*isyancı aşiretlerin bastırılmasına (yani Kürtlerin)*" karşı sorumluluk taşıması gerektiğini açıkça yazıyor.

Irak hükümeti, Kürdistan'da yeni hareketler meydana gelmesini engellemek üzere önlemler aldı: Bizzat Başbakan, "düzenin yeniden kurulması" için Kürt bölgelerini dolaştı. Hükümet, Kürdistan'da okul ve hastahane sayısının artacağı vaadinde bulundu.

Daha önce de belirtildiği üzere, 30'lu yılların ortalarında, **Orta Fırat** ve diğer bölgelerde köylü kitlelerinin, feodal rejime ve onun Britanyalı himayecilerine karşı mücadelesi güçlendi. Bu dönemde güçlü bir hareket görülmemektedir. Ancak hemen her yerde ulusal-kurtuluş eylemlere hasil oluyordu. Bu eylemler lokal nitelikli ise de monarşi ve emperyalizme karşı yürütülen mücadeleye katkısı olmuştur.(20)

1934 yılı yazında, İran sınırı bölgelerinde Kürt köylüleri silahlı bir hareket geliştirdi. Irak hükümeti bölgeye askeri birlikler gönderdi. Hareketin bastırılması esnasında 45 kişi öldü, bir kaç yüz kişi de yaralandı. Bu olay sonrasında Irak hükümeti tipik davranışla *"silahlı birliklerini ivedilikle Pers diyarına yolladı"*.(21) Ancak **Haşimi** rejimi ve İngiliz emperyalizmi gelişen **Fırat** ayaklanmalarına engel olamadı. **Barzanlılar** mücadele bayrağını yeniden kaldırdı. *"Kürt halkının yiğit özgürlük savaşçısı"*(22) **Halil Haşavi**, bir kaç silahlı birlik oluşturarak polis karakollarına baskın düzenledi; hükümet temsilcilerinin ve polisleri **Barzan** bölgesi dışına sürdü. Ayaklanan Kürtler, Güney Kürdistan'a özerklik hakları verilmesini talep etti.

Her ne kadar bu sırada Irak hükümeti, **Orta Fırat** bölgelerindeki ayaklanmaları bastırmış idiyse de, Kürtlerin direncini kendi başına kıracak durumda değildi. Irak ve Türk hükümet temsilcileri arasında yapılan görüşmeler sonrasında, Türk askeri birlikleri de mücadeleye katıldı. *"Ortak Türk ve Irak askeri güçleri ayaklanmacılar üzerine doğru ilerledi. Daha 1935 yılı Aralık ayında, Kürtlerin esas güçleri yok edilmiş durumda idi; 12 ayaklanma lideri yakalanmış ve asılmıştı. Kahramanca bir mücadele ile 8 ay süren Kürt ayaklanması 1936 İlkbaharında tamamen bastırıldı. Halil Haşavi esir alındı ve 1936 Martı'nda kurşuna dizildi"*(23).

Kürt kurtuluş hareketlerinin başarıya ulaşamamasının ana sebeplerinden biri de, bu hareketlerin dağınık oluşu idi. Bu defasında da, **Barzan** bölgesinde ayaklanma başladığı zaman, **Yezidi** Kürtler **Sincar**'da kurtuluş mücadelesi bayrağı çekmiş idi. Ne yazık ki, ayaklanan bu iki Kürt bölgesi arasında bağlantı yoktu.

Hükümetin, **Yezidi**-Kürtlere genel askerlik yükümlülüğü getirmesi, üzerine **Yezidi** Kürtler ayaklandı. Ayaklanmanın başında, **Davud Ad-Davud** vardı. Ayaklanan **Yezidi** Kürtler, sayılarının az olmasına ve iyi silahlanmamış olmalarına rağmen, Irak askeri birliklerinin saldırılarına karşı metince dayandı. Birkaç bölgede, hükümet birliklerini geri püskürtürek bozguna uğrattı. Ancak 1935 yılı Aralık ayında, **Yezidi**-Kürtler azimli bir çarpışma esnasında savaş alanında 100 ölü bırakarak yenilgiye uğradılar. Her zaman olduğu gibi, Irak hükümeti, Kürt ulusal kurtuluş savaşçılarına acımasızca davrandı: ayaklanmanın 5 lideri asıldı; 378 etkin savaşçı kürek cezasına çarptırıldı ya da hapse atıldı. **Davud Ad-Davud** Suriye 'ye kaçtı. **Bağdat**'ta da ayaklanmaya katılanlara ölüm cezası verildi. *"Sadece Yezidiler değil Asurlar da idam edildi"*(24) Beyrut gazetesi **Siri**'nin haberine göre, ayaklanmacıların yargılandığı mahkeme koşulları, aceleci tavrıyla yargılamayı değil de daha çok "hesap görme"yi andırıyordu. Gazete şöyle diyor: *"Öyle görünüyor ki bu defa da suçsuz insanlar politik fanatizmin kurbanı oldu"*.

Irak Kürdistan'ında, 1936 yılı sonrasında 1943 **Barzan** ayaklanmasına kadar büyük çapta bir kurtuluş hareketi kaydedilmemektedir; ancak, hükümet temsilcileri ve askeri birlikleriyle devamlı yerel çatışmalar yaşanıyordu. Böyle olmasına rağmen, Irak Kürdistanı'nda istikrarlı bir durumun olduğu kabul edilemezdi. Güney Kürdistan'ın ulusal-demokratik güçleri, Türkiye Kürdistanı'ndaki kurtuluş hareketlerine elden geldiğince yardım ediyor, destek veriyordu.

Çözülmemiş Kürt sorunu, Kürdistan'ı paylaşan ülkelerin iktidar çevrelerini giderek daha çok rahatsız ediyordu. Bu sorun nedeniyle, Irak hükümeti kadar hem Türkiye hem de İran hükümetleri de tedirgindi. Bu ülkelerin iktidar çevrelerince, Kürt halkının ulusal kurtuluş hareketine karşı örgütlü bir mücadeleye girildi, "**Kürt tehlikesi**"ne karşı ortak mücadele etme amacı ön plana konuldu. 1937 yılında, Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında imzalanan **Saadabat Paktı** da alınan bu tedbirlerden biri idi. Bu anlaşmanın 7. maddesi özelde "*sınır ötesinde, diğer ülkenin herhangi bir kesiminde, mevcut kurumları devirmeyi amaç edinen ve düzeni ya da güvenliği bozabilecek silahlı çete, topluluk ve ya organizasyonlara*" karşı ortak tedbirler alınmasını öngörmekteydi.

Görüldüğü gibi, Kürdistan'ı paylaşmış olan ülkelerin iktidar çevreleri, Kürtlere karşı aldıkları askeri-siyasi tedbirleri her geçen gün artırıyorlardı. İzlenen bu politikanın birinden ötekine vasiyet edilmesinin, Kürt ulusal sorununun sivri bir konu olması ile sıkı bir ilişkisi vardı. Sonraları ortaya çıkacağı gibi, söz konusu devletler arasındaki diğer meselelerle ilgili görüş ayrılıkları, bu politikanın yürütülmesine engel olmuyordu; çünkü hepsi de, İngiltere, sonraları da ABD kadar yakın ve Orta Doğu'da, Kürt halkının ulusal kurtuluş hareketi ocaklarını söndürme emelinde idiler.

V. BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILARINDA IRAK KÜRDİSTANI'NIN MÜCADELESİ ÖZYÖNETİM (KENDİ KADERİNİ TAYİN)

İkinci Dünya savaşı yılları Irak Kürdistanı'nda gergin geçti; Kürt halkının sosyal-ekonomik durumu kötüleşti. Irak iktidar çevreleri, **Musul** vilayetinin kendilerine bağlanması ile, daha öncede olduğu gibi, Kürtlere karşı ayırım politikası uygulamaya başladı. Irak hükümeti ve onun İngiliz himayelerince, Kürdistan'da yürütülen bu ayırım politikası, halkın tüm yaşam alanlarına (siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel yansıdı).(1)

Kürdistan'daki politik ayrımcılık nedeniyle, Kürt emekçilerinin ve köylülerinin ekonomik çıkarlarına ciddi darbeler indiren bir dizi tedbirler alındı. Tütün tarımında uygulanan hükümet politikası, bu tedbirlere tipik bir örnektir. Yeni gelir kaynakları arayışı içerisinde olan Irak hükümeti, 2. Dünya Savaşının başlamasıyla, esas tütün üretim yerleri olan Kürt bölgelerinde tütün üretimine devlet tekeli uygulaması getirdi. Bu, tütün üreticisi köylünün gelirini oldukça düşürdü ve halkın hoşnutsuzluğuna neden oldu. Fakat, Kürt halkının ulusal, siyasi ve politik çıkarlarını açıkça hiçe sayan Irak hükümeti buna hiç de aldırmış etmedi.

Savaş yıllarında Irak'ın şehirlerinde özel "gizli bürolar" kurulmuştu. Bu "bürolar"ın işlevi Arap ve Kürt halkı içerisindeki muhalif eğilimlere karşı mücadele vermek idi. "Gizli bürolar" özellikle Kürdistan'da aktif faaliyet gösteriyordu, çünkü buradaki ulusal-demokratik güçlerin sosyal-siyasi durumu iyileştirmek için verdiği mücadeleye "yıkıcı eylemler" gözü ile bakılıyordu, bu mücadeleye katılanlar ise acımasızca cezalandırılıyordu.

Irak hükümeti, Kürt bölgelerinin sosyal ve kültürel gelişim ihtiyacını karşılamak üzere az bir miktar ödenek ayırıyordu. Savaş yıllarında, bu cüzi miktar daha da azaltıldı. Irak'taki tüketim malları fiyatları, savaş öncesi döneme nazaran %700 arttı. Kürdistan'da ise, hükümetin ayırım politikası nedeniyle, halkın durumu daha da kötü idi. Örneğin, **Kerkük**'te ekmek, **Bağdat**'taki'nden dört kat daha pahalı idi. Özellikle de, tarımsal üretimin oldukça sınırlı olduğu dağlık bölgelerde, ciddi biçimde gıda sıkıntısı yaşanıyordu. **İttihad el-Şaab** gazetesi şöyle yazıyor: "**Burada, yoksulluk, hastalık ve acımasız bir terör hüküm sürüyor**".(2) "**Bağdat ve Basra'dan Irak Kürdistanı'na gönderilen Arap memurları arasında rüşvetçilik baş gösterdi**".(3) Yıllarca

süren kanlı mücadeleye rağmen Kürtlerin ulusal taleplerini dikkate alınmadı. 1945 yılında Irak Kürdistanı'nda toplam 30 ilkokul ve 2 orta okul (taşra merkezleri hariç)(4) faaliyet gösteriyordu. Eğitim dili Arapça idi.(5)

Kürdistan'da zor ekonomik koşullar yaşanıyordu. Bunun asıl ağırlığını da köylüler çekiyordu. Daha önce de belirtildiği gibi, Kürdistan'ın dağlık bölgelerinde yüksek fiyata bile gıda ve endüstri malzemesi bulmak mümkün değildi. Halk kitlelerinin ekonomik nedenli hoşnutsuzluğuna, siyasi sebepler de eklendi; Kürt halkının ulusal haklarının çiğnenmesi, Kürdistan'daki Arap memurların rüşvet alması ve yaptıkları zorbalıklar, ulusal gelenek ve göreneklere saygı gösterilmemesi, tüm bunlar bardağı taşıran son damla oldu.(6)

Umutsuz olan halk, ayaklanma çağrılarına büyük destek verdi. Ancak, hareket önderliği, boş yere kan akmasını önlemek için sorunu barışçıl yollarla çözmeye çalıştı. **Mustafa Barzani Bağdat**'a gönderdiği özel mektupta, hükümetten, ülkede ve özellikle de Kürt bölgelerinde, halkın yaşam düzeyinin yükseltilmesine önem verilmesini, eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesini talep etti.(7)

Isyanı engellemek amacıyla bazı tedbirler alan hükümet bu talepleri reddetti. Ayrıca, **Şeyh Ahmet Barzani** ve diğer **Barzani** yöneticileri güneye, **Hilla** şehrine gönderildi. **Nuri Said** hükümeti, **Şeyh Ahmet** aracılığıyla **Mustafa Barzani**'ye bir mektup göndererek derhal teslim olmasını talep etti. Aksi takdirde hükümetin güç kullanarak hareketi bastıracağı tehdidinde bulundu.(8)

Savaş yıllarında **Hiwa** (Umut) örgütünün yanısıra Kürdistan'da şu ulusal-ilerici örgütler de faaliyet gösteriyordu: **Rızgari** (Özgürlük), **Şoreş** (Devrim), **Yekitiya Xebat** (Mücadele Birliği) ve diğerleri. Bu örgütlerin faaliyetleri sayesinde, Kürtlerin ulusal bilinci ve sosyal, ulusal hak mücadelesindeki örgütlülükleri, önemli ölçüde arttı. **Barzani**, Kürdistan'ın tüm demokratik güçlerine destek çağrısında bulundu. **Hiwa**, hükümete ve **Bağdat**'taki büyük devlet elçiliklerine çok sayıda mektup ve bildiri göndererek **Barzani** ile tam dayanışma içerisinde olduğunu bildirdi. (9)

Demokratik ve ulusal örgütlerin desteğini alan ayaklanmacılar silahlı mücadeleye başladı. "Her gün ayaklanmacılara 40-50 kişinin katılmış olması" (10) gerçeği ayaklanmacının başarısını göstermektedir. Ayaklanma bölgesine gönderilen çok sayıda polis kuvvetleri "ayaklanmacılar tarafından tamamen bozguna uğratıldı".(11) Bunun ardından **Merga-Sor** bölgesinde hükümet birlikleri konvoyu imha edildi.

İngiliz yetkililerinin onayını alan Irak hükümeti, **Mustafa Barzani**'ye bir mesaj göndererek Irak topraklarını terk etmesini istedi. **Bağdat**'taki İngiliz elçisi, "ülkenin kuzeyinde düzenin" (12) sağlanması için Irak ordusuna destek vereceği tehdidinde bulunarak, Irak hükümetinin bu isteğini yeniledi. Bu tehditler işe yaramadı. Kürtlerin özerk ulusal hakları için verdikleri mücadele ciddi bir hal aldı.

Kürdistan'daki olayların gidişatından endişe duyan İngiliz sömürge yetkilileri, "daha fazla kayıp vermemek üzere" önlemler aldı. (13) **Diala** bölgesine **Hintli** sömürge askeri birlikleri sevk edildi. (14) İngilizler, askeri tedbirlere paralel olarak

diplomatik manevra politikası uygulamaya koydular. Bu arada, Irak'taki Britanya elçisi İngiltere'nin anti-Kürtler koalisyonu ile olan müttefik ilişkilerine dikkat çekerek Almanya'yla olan savaş sonrasında Irak'ta Kürt Otonomisi sorununun çözümüne yardım etmeyi vaad etti.

Daha sonra gelişen olaylara bakılırsa, Kürt ayaklanmacıların, **Musul** vilayetinin Irak'a bağlanması sonrasında, savaşan Kürt kitlelesini bir çok defa aldatan, İngiliz idarecilerin vaatlerini çok ciddiye almadıkları görülmektedir. 1943 yılı sonuna doğru, ayaklanmacılar önemli başarılar elde etti, taraftarlarının sayısı çoğaldı, kontrolleri altındaki topraklar genişledi. Artık mevcut silahlı güçler, Kürt direnişini kırabilecek durumda değildi. Hükümet daha geniş çaplı tedbirlere baş vurdu.(15)

Nuri Said hükümeti, Kürt ileri gelenlerinin bir kısmını, ayaklanma hareketine karşı mücadelede, kendi tarafına çekmek amacıyla, **Mustafa Macid'i**, Devlet Bakanlığı makamına atadı. **Mustafa Macid**, ulusal Kürt mücadelesi zararına, **Bağdat** yetkilileriyle uzlaşan bir Kürt kesiminin temsilcisi idi. Hükümet, **Mustafa Macid'i**, ayaklanmacılarla yapılacak görüşmelerde kendi "aracısı" olarak kullanmak amacıyla idi.

İlk silahlı çatışmalar, çok miktarda askeri malzeme ele geçiren Kürtlerin zaferi ile sonuçlandı.(16) Kürt ayaklanmasının çabucak bastırılması planlarının perspektifsiz olduğuna kanaat getiren **Nuri Said** hükümeti, zaman kazanmak amacı ile "geri adım" attı. Hükümet ilk olarak, Kürt bölgelerine, **Hiwa**'nın aktif üyeleri olan **Emin Revanduz**, **Izzet Abdul Aziz** ve **Aziz Şamzin'i** haber subayı olarak atadı ve kendilerine görüşmelere zemin hazırlama görevini verdi(17).

Ekonomik zorluklar, silahlı yetersizliği ve Kürt sorununa barışçıl yollardan çözüm bulma isteği, **Mustafa Barzani**'yi hükümetle görüşmeler yapmaya mecbur etti.

1943 yılı Aralık, sonunda **Merga-Sor**'da haber subayları ve **Barzani** arasında bir görüşme yapıldı. Bu görüşmede **Barzani**, ayaklanma yönetimi adına ateşkes için şu koşulları öne sürdü.

1)-**Kerkük, Erbil, Süleymaniye, Xaneqin ve Duhok** Kürt şehirlerini kapsayan özel bir idari bölge oluşturulması;

2)-**Kürt bölgesinin idaresi için her bakanlık kabinesine bir kürdün atanması;**

3)-**Her bakana bir Kürt yardımcı atanması;**

4)-**Kürt dilinin resmen kabul edilmesi;**

5)-**Kürdistan'da ekonomik reformların yapılması.** (18)

Sonraki olaylar göstermiştir ki, Kürtlerin ulusal haklarının tanınması, eskiden de olduğu gibi, ne İngiliz yetkililerinin, ne de Irak iktidar çevrelerinin planlarında yer almıyordu. Görüşme girişimleri, zaman kazanmak ve bunun neticesinde de Kürt özerklik hareketini ortadan kaldırmak üzere atılmış taktiksel bir adım idi. Görüşmelerin gecikmesi bunun bir göstergesidir.

7 Ocak 1944'de **Mustafa Macit**, ayaklanma bölgesine geldi. Haftalarca süren görüşmeler sonrasında ilk anlaşma sağlandı: **Şeyh Ahmet** ve **Barzanlı** yöneticiler

Barzan'a dönebilecekler, **Mustafa Barzani** ise iyi niyet işareti olarak **Bağdat**'a gelecek; hükümet **Barzan**'da okullar açacak ve bölgedeki ekonomik durum iyileştirilecek.(19)

Bu talepler olumlu bir anlam taşımakla beraber, sınırlıydı ve sadece **Barzani** bölgesini kapsıyordu. Kürdistan'daki bir dizi ulusal-demokratik örgütlerin faaliyetleri, ayaklanma hareketinin elde ettiği başarılar, uzun süre Kürt taleplerini görmezlikten gelen hükümetin, onlarla görüşme masasına oturması, tüm bunlar, Kürdistan'da siyasi yaşamın hareketlenmesine sebep oldu. Belki de bu hareketlenmenin esas nedeni, ayaklanma önderleri ve hükümet arasındaki nihai anlaşmanın, tüm Irak Kürdistanı'nı ilgilendiren aşağıdaki talepleri kapsamaması idi.

1-Ayaklanmacıların işgal ettikleri topraklar, kontrolleri altında kalacak.

2-Kuzeydeki olaylardan ötürü tutuklananlar serbest bırakılacak.

3-Ayaklanmacılar, çatışmalarda ele geçenlerde dahil olmak üzere, tüm silahları muhafaza edecek.

4-Kürdistan'a eşit oranlarda sanayi, yiyecek ve içecek malları temin edilecek; hükümet, ayaklanan Kürtlerin, tekelciliğin kaldırılması ve tütün üretimine getirilen sınırlamanın kaldırılması hususundaki taleplerini yapmakla yükümlüdür.

5-Kürt bölgelerinin yönetimi Kürtlerin eline geçecek.

6-İrak Kürdistanı kültür ve eğitim alanında, özerk haklara sahip olacak.

7-İrak hükümeti, Kürdistan'da okul ve hastahane inşaatı için, kaynak ayıracak.(20)

Haber subaylarının sayısı da yediye çıkartıldı:

1-General **Baha Ad-Din-Süleymaniye** bölgesinde

2-Rewanduz'da **Yarbay Amin Rewanduzi**

3-**Barzan**'da **Binbaşı İzzet Aziz Ahmet**

4-**Qeladize**'de **Yüzbaşı Fuat Arif**

5-**Amadiye**'de **Yüzbaşı Mecit Ali**

6-**Bile**'de **Yüzbaşı Mustafa Hoşnav**

7-**Merga-Sor**'da **Yüzbaşı Şamzini Sait Aziz**.(21)

Her ne kadar hükümet, Kürtlerin taleplerini yerine getirmek üzere bazı adımlar attı ise de (Örneğin tütün üretimine getirilen sınırlamanın kaldırılması, v.b.) genel olarak varılan anlaşmaya uyulmadı. **Mustafa Barzani**, **Bağdat**'ta bir süre kaldıktan sonra 1944 yılı Şubat ayında, tutuklanmamak veya saldırıya uğramamak için başkenti terk etti. Durum aniden gerginleşti. **Nuri Said**, beraberinde **Mustafa Macit** olmak üzere 1944 Martı'nda Kürdistan'ı ziyaret etmek zorunda kaldı. "**Nuri Said**, **Kerkük** ve **Erbil**'de halkın karşısına çıkarak Kürt halkının yurtseverliğini ve kahramanlığını övdü, Kürt kökenli olduğunu ve Kürtlerin haklı taleplerini yerine getirmek için "samimi bir istek" duyduğunu belirtti."(22) 1944 yılı Haziran ayı başında **Nuri Said** istifa etti. **Hamdi Al-Paçacı**, yeni kabineyi oluşturdu. Hükümet

kabinesinin değişmesi ve Kürdistan'daki durumun hızla kötüleşmesi, **Nuri Said**'in Kürt sorununun çözümünden yana olduğu ve gidişinin de onun **Bağdat**'ın Kürtlere karşı şovenist politikasını onaylamadığı anlamına gelmez. **Nuri Said**, başbakanlıktan ayrıldıktan sonra bile Kürt politikasının oluşturulmasına aktif olarak katılmış; sonraki anti-Kürt tedbirler ise onun rızası ve katılımıyla alınmış idi. İngilizler ve Irak iktidar çevreleri, Kürt hareketine nihai darbeyi indirmek üzere hazırlanıyordu. **Longrigg**, ayaklanmacılara verilen bazı ödünlerle ilgili olarak şunları yazıyor:

"Molla'ya (Mustafa Barzani-;Ç.N) verilen tavizler, geciktirme ve başarısız gösterme yöntemiyle ortadan kaldırılmıydı"(23)

Hükümet, Kürtlere karşı askeri tedbirlere henüz başvurmamışken, Kürtler, sorunun barışçıl yollarla çözümünün perspektifsiz olduğuna giderek daha çok inanmaya başladılar. Savaş Kürtlerin tüm hareketlerini koordine etmek amacıyla, 1945 Şubat'ında, **Mustafa Barzani** ve ayaklanma bölgesine kaçan subaylar önderliğinde özgürlük komitesi kuruldu. Özgürlük komitesi, tüm ayaklanma bölgelerinde, kendi alt örgütlerini oluşturdu, Kürt hareketinin hedeflerini açıkladı hareket programı hazırlandı. Özgürlük komitesince öngörülen tedbirler, Kürt sorununun çözümü için önem taşıyordu. Örneğin, Komite, bütün Kürt ilerici örgüt ve güçlerin çabalarını birleştirmeyi, Kürtlerin içinde bulunduğu gerçekleri dünya kamuoyuna bildirmeyi, Kürt halkının haklarını savunmak üzere düzenli bir ordu kurulmasını gerekli buluyordu.(24) Özgürlük komitesi, Kürt hareketine destek sağlamak için önemli çalışmalar yaptı.

"Özgürlük komitesinden bir süre önce kurulmuş olan Şoreş Partisi, ayaklanmaya tam destek verdiğini açıkladı... Hiwa örgütü, 10 Şubat 1945'de Bağdat'ta yaptığı kendi konferansında, ayaklanma bölgeleriyle ilişkilerini güçlendirme kararı aldı ve kendi aktif üyelerinden biri olan Muhammet Kudsi'yi bu bölgeye gönderdi".(25)

İran Kürdistanı'nda demokratik hareketin geniş ölçüler alması sonrasında, Irak resmi çevrelerinde duyulan endişe arttı. Irak Savunma Bakanı, sonraları, şöyle bir açıklama yaptı: *"Barzanlıların Azerbaycan (İran)daki hareket ile birleşme olasılığı karşısında duyduğumuz korku, bizi, biran önce Barzan'ı yok etmeye teşvik etti".(26)*

Hamdi Al-Paçacı hükümeti iki yüzlü bir politika uyguluyordu: Bir taraftan, sözüm ona sorunun barışçıl çözümü için **Mustafa Barzani**'ye araçlar gönderirken, diğer taraftan da Kürt sorununu askeri yolla çözmek üzere bir takım (askeri) tedbirler alıyordu. Askeri birliklerin yoğun olarak Kürdistan'a sevk edilmesi gizlenemedi. Hükümetin askeri hazırlıklarına cevaben, **Mustafa Barzani** ve onun silah arkadaşları kendilerini savunmak üzere, gereken tedbirleri aldılar. Bu arada, ayaklanma bölgesi, **Mustafa Hoşnav** ve **Muhammet Kudsi**-doğu; **Izzet Abdül Aziz** ve **Abdül Hamit Bakır**-batı; **Süleyman Barzani**-güney cephesi olmak üzere 3'e ayrıldı.

Mustafa Barzani önderliğindeki, özgürlük komitesi, halkın gücünü seferber etmek amacıyla, aktif olarak harekete geçti. Ne yazık ki, Özgürlük Komitesi ve onun liderinin, tüm Kürt bölgelerinde ortak hareket sağlamaya yönelik çabaları, büyük başarı elde edemedi. Bunda, bir taraftan ulusal demokratik harekete karşı

çıkan, Kürt feodal ileri gelenlerinin güçlü etkiye sahip olmasında, diğer taraftan da Kürt köylüsünün nispeten düşük sınıf bilincinde kalmasında etkin olan çağ dışı feodal kalıntılar büyük rol oynadı.

Söz konusu dönemdeki, Kürt özerklik mücadelesinde en önemli hususlardan biri, hareket yöneticilerinin, tüm Irak halkları için demokratik hakların kazanımının, Kürt sorununun ayrılmaz bir parçası olduğuna, giderek daha fazla inanmaları idi. Kürt yönetiminin, Irak halkına defalarca çağrıda bulunması, bu gerçeği doğrulamaktadır. Askeri hareketler öncesinde de, türlü çağrılarda bulunulmuştu. Bu çağrılarda: *"Hükümet, gerçeği saklıyor ve yalan haberler yayıyor... Kürtler, Kürdistan'da daha çok okul, hastahane, eczane, yeni yollar, düşünce özgürlüğü, yoksulluğun giderilmesi u.s. istiyorlar. hükümet ise halkın bu taleplerine cevap olarak, ona süngüyle kendi iradesini dayatmak için ordusunu gönderiyor."*(27) deniliyordu.

Mustafa Barzani ve onun silah arkadaşları, Arap ilercilerle güçlerinin desteğine büyük ümitler bağlamıştı. Yapılan çağrıda, bununla ilgili olarak şöyle deniyordu

"Arap kardeşlerimizle gurur duyuyoruz ve ilk önce gerçeği anlayan sağ duyulu insanlara sesleniyoruz. Arap kardeşlerimiz bilmelidirler ki, aramızda düşmanlık yok ve olamaz da"(28).

Bu çağrının, şu nihai sözlerinde, Kürt hareketi önderlerinin realist politikası, bir kez daha vurgulanmaktadır: *"Aynı sorunlarla karşı karşıya olduğumuzu bilmelisiniz... Irak bizim ortak vatanımızdır. Bizimle sevinç ve üzüntüleri paylaşmalısınız"*(29).

Kürt liderleri, kendi bildirimlerini **Bağdat**'taki diplomatik misyonerler arasında da yaydılar. Bu bildirimlerde, Kürt halkının içinde bulunduğu durumun tablosunu çizdiler. Kürt sorununda İngiliz emperyalizminin izlediği politikayı teşhir ettiler.

Irak komünist partisi Kürdistan seksiyonu, bu sırada Kürt halkı arasında biliçlendirme çalışmaları yürütüyordu. 1945 yılı başında, illegal, Kürtçe olarak yayınlanan Komünist partisi yayın organı, **Azadi** gazetesi, Kürt ulusal sorunu hakkında komünistlerin program bildirisi olan "Kürt halkı Misakı" nı yayınladı. Çok önemli bu dökümanın hazırlanmasına **IKP (Irak Komünist Partisi)** Genel Sekreteri **Yusuf Salman-Yusuf Fahd** katıldı. Bu misakta; emperyalizm ve ülke içi gericiliğe karşı mücadelede başarı elde etmenin en önemli koşulunun Arap ve Kürdlerin birliği olduğu; ülke bağımsızlığının ancak topyekün mücadele ile elde edilebileceği; halkın beklentilerini yansıtacak ve onun çıkarlarıyla ters düşen yaşa ve kararnemeleri kaldıracak, bir hükümet kurulmasının gerekliliği belirtiliyordu. Gene, Kürt halkına iradesini özgürce kullanma, siyasi ve sosyal birliklerini kurma, ana dilinde dergi ve gazete yayınlama hakkı verilmeli, ülke zenginlikleri halkın refahını yükseltmek üzere kullanılmalı, tarım sendikaları kurulmalı ve bunlar aracılığıyla köylü çıkarları savunulmalı; köylü, karaborsacı ve bankacıardan korunmalı; iş ve sosyal güvenlik kanunu çıkarılmalı idi.

Misak, Kürdistan'da milli eğitimin iyileştirilmesi, Kürt yüksek öğretim kurumlarının, ilk ve orta okullarının açılması taleplerini de kapsıyordu. Ayrıca, vergilerin düzenlenmesi ve bunların eşitlik prensibinde belirlenmesi belirlendi. Sosyopolitik taleplerin yanı sıra, Kürdistan'da etnik azınlıklar ve bunların din özgürlüklerinin

sağlanması görevi de vardı. "Kürt halkı Misakı", **IKP**'nin (*Irak Komünist Partisi*) ulusal sorun hususunda hazırladığı ilk program belgesidir. Bu Misak, Kürdistan'ın savaşan kitlelerinin siyasi bilincinin artmasında büyük rol oynadı.

Alman faşizminin iflas etmesi, ezilen halklar ve ulusal-demokratik taleplerinin karşılanması uğruna, haklı bir mücadele veren, Kürtler arasında coşkunluk yarattı. Ne var ki, bu seferde savaşan Kürtlerin bütün umutlarının karşısına İngiltere ve onun Irak'lı yardakçılarının herhangi bir taviz verme hususundaki katı isteksizliği çıktı. 2. Dünya savaşının bittiği sıralarda, İngiltere-Irak tarafı ve Kürtler arasındaki çelişkiler iyice arttı. Taraflar, savaş sonuçlarını değişik bakış açılarından değerlendiriyordu. Kürtler, İngilizlerin, özerklik haklarının kendilerine tanınacağı vaadlerine, ümit bağlarken, diğer taraftan da Irak iktidar çevreleri İngiltere'nin onayı ve desteğinde, "kuzey sorununa" silah gücüyle son verme kararı aldı.

Hükümetin ekonomik abluka politikası sonucunda, "*Kürdistan'da halk ciddi yiyecek-giyecek sıkıntısı çekmeye başladı*"(30). Hükümetin, Kürt sorununu şiddet yoluyla çözüme niyeti aşıkardı.

1945 Temmuz'unda hükümet, düzenli ordunun ve toplam sayısı 25 bin olan polis gücünün yarısından fazlasını, **Zaho**, **Amadiye**, **Akra** ve **Rewanduz** bölgelerine yığıldı.(31) Temmuz ayı sonunda Kürtler ve polisler arasında çatışmalar başladı.

1945 yılı Ağustos ayı başında, hükümet saldırı kararı aldı. Bu esnada da, "*bölgede ihtiyaç duyulan okul, hastahane ve diğer kurumları oluşturabilmesi için Barzan'ın işgal edilmesi*" gerektiğini demogojik bir biçimde açıkladı.(32)

Mustafa Barzani ve diğer hareket liderleri, hükümet birliklerine karşı direniş gösteren kurumlarla beraber, dünya kamuoyunun dikkatini Kürdistan'daki olaylara çekmek üzere, harekete geçtiler. **Barzani**'nin, **Bağdat**'taki büyük devletlerin elçiliklerine gönderdiği bildiri de şöyle deniyor: "*Size bu mektubu yazdığım sıralarda, bu bölge köylerindeki kadın ve çocuklar, Irak hükümetinin bombaları ile ölmektedir. Bu nedenle, burada her halkın kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğunu bildiren, Atlanta Paketi'na ters düşen olaylar, cereyan ettiğini hükümetlerinize bildirmenizi rica ediyorum. Devletleriniz, Irak diktatörlüğüne keyfi hareketlerine devam etmesi iznini vermemelidir.*"(33)

Kürtlere karşı, Irak birliklerinin saldırı operasyonlarını İngiliz general **Renton** yönetiyordu. **Renton**'un 25 bin kişilik ordusuna, **Barzani**, yaklaşık 5 bin savaşçısıyla karşı koyuyordu. Irak ordusu, birkaç hava filosu ile güçlendirilmişti. Hükümet ayrıca, bazı gerici Kürt feodallerini ve onların kiralık askerlerini, **Barzani** güçlerine karşı kullanıyordu.

Irak ordusu, 7 Ağustos 1945'de, Güney Kürdistan'ı iki parçaya bölüp ayaklanmayı daha kolay bastırmak amacı ile **Rewanduz** bölgesinde, büyük saldırı operasyonlarına başladı. Ancak, ayaklanmcılar, Irak ordusuna ait 4 bölüğü bozguna uğrattı, 20 Ağustos'ta bir bölüğü daha esir alarak silahlarına el koydular.

Hükümet ordusunun silah ve asker gücü üstünlüğüne rağmen, Kürt birlikleri, Irak birliklerini bir dizi ciddi bozguna uğrattı. Eylül ayı başında, meydana gelen

şiddetli çarpışmalarda, **Akra** ve **Rewanduz**'dan saldırıya geçen hükümet birliklerine büyük kayıplar verdirildi ve dağlık bölgelerden geriye püskürtüldü. Pozisyonunu güçlendiren **Barzani**, **Erbil** şehrine hücumla hazırlanıyordu. Irak askeri birlikleri zor durumda idi.

Hükümet, ayaklanmacıların sadece **Erbil**'i değil, petrol üretim merkezleri olan **Kerkük** ve **Musul** u da tehdit ettiklerinin farkına vardı. Kürt ayaklanmacıların elde ettiği ilk başarılar, taraftarlarının artmasına sebep oldu; bu arada, ayaklanma yöneticileri de büyük bir önemle, Kürt ulusal hareketinin hedeflerini çevreye açıklamaya gayret ediyordu. Arap halkının bazı kesimleri, yavaş yavaş milliyetçi propagandanın etkisinden kurtulmaya ve Kürtlerin mücadelesinin, Arap çıkarlarına ters düşmediğini ve onların, yabancı-yerli sömürgecilere karşı *"Birleşik Kürt-Arap mücadele cephesi kurmak ve ülkenin hem Kürt kesiminin, hem de Arap kesiminin, gerçekten bağımsız ve demokratik gelişimini sağlamak için mücadele verdiklerini anlamaya başladı."*(34)

Ayaklanan Kürtler, propagandaya büyük önem veriyordu. Kürt hareketi temsilcileri, tüm Irak halkını, krallık rejimi ve onun himayecileri olan Britanya'lı emperyalistlere karşı, ortak mücadeleye çağırın, bildiri ve ilanlar dağıtıyordu. Bildirilerden birinde şöyle deniyor:

"Biz, Arapların haklarını, emperyalizmin boyundurluğundan kurtulma ve gerçek bağımsızlığa ulaşma mücadelesini tanıyor ve ona saygı duyuyoruz. Biz, Kürtler, Arap halkı ile beraber omuz omuza, gericiliği, diktatörlüğü ve emperyalizmi devirmek için çarpışmalıyız."(35)

Ayaklanmacılar, İngiliz yetkililerden, ülkenin iç işlerine ve Kürtleri ile hükümet arasındaki anlaşmazlığa karışmaması talebinde bulundu.

Ayaklanmacıların çağrılarına aldırmayan ve ayaklanmanın tehlikeli boyutlara ulaştığına ve hatta **Kerkük**'ü tehdit ettiğine kanaat getiren İngiliz yetkililer, nihai eylemlere girişti. Irak askeri birlikleri, 28 Eylül 1945'de, ayaklanmacılar tarafından kuşatılan hükümet birliklerini geride birçok ölü bırakarak kurtarabildi. 20-30'lu yıllarda olduğu gibi, İngiliz askeri hava kuvvetleri, Kürt ayaklanmacılara ve şehir-köylerdeki savunmasız Kürtlere karşı barbarca eylemlere başladı. Irak Savunma Bakanının yaptığı açıklamaya göre, İngiliz hükümeti Irak'a 31 adet askeri uçak "hediye" etmişti. **Longrigg**, Kürtlere karşı yapılan Ing-İrak askeri güçlerinin operasyonları hakkında şöyle yazıyor:

"Ordu 3 koldan ayaklanma bölgesine ilerliyordu; hava kuvvetleri ise ayaklanmacılara, onların taraftarlarına ve askeri gereklerine bomba yağdırıyordu."(36)

Ayaklanmacılara karşı eylem yapan Irak askeri birlikleri, tank birlikleriyle güçlendirilmişti. 50'den fazla Kürt yerleşim noktası, jeryüzünden silindi."(37) *İngiliz pilotlar, makinalı tüfeklerle savunmasız kadın, çocuk, yaşlı ve hatta hayvanları yayılım ateşine tutuyordu."*(38)

Ayaklanmacıların Beyrut'taki temsilcisi, **Barzani** adına bir bildiri dağıttı. Bu bildiri de şöyle diyor: *"Irak ordusu, Kürt köylerini, savunmasız kadın, çocuk ve yaşlılarını yok etmek üzere ağır toplar ve askeri-hava kuvvetlerini kullanıyor"*(39).

Irak Komünist partisi, bu dönemde, Kürt hareketini ve onun hedeflerini korumak için büyük çaba gösterdi. Parti, hükümet tarafından baskı ve kavuşturmaya maruz kaldığı halde, olayların gerçek durumu ve ayrıca, ülke içi gericiliğe ve emperyalizme karşı mücadelede Arap ve Kürt halkının ortak çıkarları olduğu hususunda Irak halkını bilinçlendirdi. **IKP MK** (*Irak Komünist Partisi Merkez Komitesi*) tarafından dağıtılan bildiride şöyle deniyor:

"Barzani'ye karşı yapılan askeri hareketlerde son zamanlarda görülen emperyalist manevralar oldukça geniş çaplıdır. Bu manevralar, Irak ve İran'daki Kürt bölgelerini kapsamaktadır. İngiliz sömürgeciler, kendi emperyalist egemenliklerini güçlendirmek amacıyla, Irak hükümetini İran Kürtlerine, İran hükümetini ise Irak Kürtlerine karşı kışkırtıyor."(40)

Komünist Parti, derhal Kürdistan'daki askeri eylemlere son verilmesi ve tüm Irak halkına demokratik haklarının tanınması çağrısında bulundu. Ancak, "kara rejim" Kürdistan'daki her türlü muhalif eğilimlerin kökünü tümünden kazıma yolunu seçti. Kürt ayaklanmasını bastırmak ise bu amaca yönelik atılan ilk adımdı.

Halk karşıtı olan krallık rejimi, Kürt ulusal-demokratik hareketine karşı yapılan savaşa, "muhalif Kürt ocağının" sönmesinde çıkarı olan bazı komşu ülkeleri de çekmeye çabalıyordu. Meşhur, anti-Kürt birliği işlemeye başladı.

"Ayaklanmacıların Türk topraklarına geçmelerini engellemek üzere, Türk iktidar çevreleri ile bağlantı kuruldu. Eylül ayı ortalarında, Irak hükümdar vekilinin, Türkiye'yi ziyareti neticesinde, Türk hükümeti güney sınırını kapattı". Türkiye, bundan başka, ayaklanmanın yayılmasını önlemek amacıyla, **Kafkas** bölgesine önemli miktarda askeri birlik yağdı.(41) Irak askeri birliklerinin, az etkili olduğu dağlık yörelerde, gerici Kürt feodallerinin kiralık askerleri, ayaklanmacılara karşı esas gücü oluşturuyordu.

25 Eylül 1945'de **Barzan**'a 24 km mesafede kritik çarpışmalar oldu. Neticede ayaklanmacılar, kuşatmayı yardı ve geri çekildiler. *"1945 yılı Ekim ayı başında, hükümet güçleri **Ble, Gali, Balanda, Arkuş ve Zebar** yakınlarındaki, bir dizi bölgeyi ele geçirdi. 6 Ekim'de **Bağdat**'ta, **Barzan**'ın istila edildiği ve ayaklanmacıların büyük kayıplar verdiği resmen açıklandı"*(42).

Savaşan tarafların güçleri arasında büyük fark vardı. **A. Fedçenko** bu konuda şunları yazıyor:

*"İngiliz hava kuvvetlerinin çatışmalara aktif olarak katılması, Türk hükümetinin Türk-İrak sınırını kapatması, Irak birliklerinin sayıca ve silah bakımından oldukça üstün olması ve nihayet, Irak İçişleri Bakanı **Mustafa El-Umar**'ın bazı Kürtler aşiret reislerini satın alması ve bu aşiretlerin ayaklanmacılara karşı kullanılması, tüm bunlar mücadelenin sonucunu önceden belirlemişti"*(43)

Durum öyle bir hal almıştı ki, hükümet birlikleri ve kiralık askerlerle devam edecek çatışmalar, boş yere daha çok kayıp verilmesine neden olacaktı; bu sebeple de **Barzani**, verilecek en doğru kararı alarak İran Kürdistanı'na çekildi. Bu esnada İran Kürtleri arasında ulusal kurtuluş mücadelesi yayılmakta idi.

Aralarında çocuk, kadın ve yaşlıların da bulunduğu yaklaşık 10 bin Kürt insanı en zor koşullarda Irak-İran sınırına doğru geri çekildi. Binlerce kişi açlık ve soğğun kurbanı oldu.

Böylece Irak Kürtlerinin olağan ulusal-kurtuluş ayaklanması yenilgiye uğramış oldu.

Ayaklanmanın başarısızlığına, aşağıdaki sebepler yol açmıştır:

1. Ayaklanma, büyük boyutlara ulaştığı halde tüm Kürtleri kapsamadı. Irak Kürdistanı'nın bazı bölgeleri ayaklanmaya iştirak etti.

2. Krallık rejimi ve onun İngiliz himayecilerine karşı ortak mücadele etmeye yönelik IKP (Irak Komünist Partisi) ve Kürt ayaklanma yöneticilerini çabalarına rağmen, Arap halk kitlelerinin ve ayaklanan Kürtlerin mücadeleleri arasındaki ilişki oldukça zayıf idi. Bu da, hükümete, tüm gücünü Kürt ayaklanmasının bastırılmasına verme imkanı sağladı.

3. Hükümet gerici Kürt feodallerini satın almayı ve bunları ayaklanmacılara karşı mücadeleye çekmeyi başarabildi. Şüphesiz, burada, Kürt köylüsünün düşük sınıf ve ulusal bilinçte olması önemli bir rol oynadı. Bu sebeple, feodal aşiret reisleri, köylüleri kendi sınıfsal ve ulusal çıkarlarına ters düşen amaçlarda kullanabildi. Kürt ihanetçi feodallerinin, ayaklanmanın bastırılmasında oynadıkları rollere değinen **Longrigg** ve **Stoakes** şöyle yazıyor:

"Barzani ayaklanmasının başarısız olmasının nedeni, hükümetin siyasi ve mali yollara başvurarak, Barzani'nin hemşerilerini kendi tarafına çekmesi idi."(44)

4. Şüphesiz, geniş ölçülere ulaşan bu ihtilaf, İngiliz-İrak askeri güçlerinin karşılaşılmaz üstünlüğe sahip olması en önemli rolü oynadı.

Ayaklanma bastırılmıştı, ancak Kürdistan'da durum daha önce de olduğu gibi gerginliğini korudu. Yer yer Kürtler ve hükümet kuvvetleri arasında çarpışmalar devam ediyordu. Örneğin, 1946 yılı Nisan ayında, böyle bir çarpışma **Barzan** bölgesinde meydana geldi. Daha sonraları, hükümet, **Erbil** e iki bin kişilik bir birlik gönderdi. Aynı şekilde de, **Musul**, **Kerkük** ve **Süleymaniye** bölgelerine düzeni korumak üzere asker gönderildi.(45)

Irak hükümeti, Kürdistan'da yeni eylemler olmaması için önlemler aldı. Başbakan, "düzeni tekrar sağlamak" amacıyla Kürt bölgelerini gezdi. Hükümet, Kürdistan'da okul ve hastahane sayısını arttırma vaadinde bulundu.(46)

Ancak tüm bunlar bir paravana idi ve ardına da hükümetin, Kürt ulusal-ilerici güçlerini acımasızca yok etme emeli gizlenmişti. **Erbil**de askeri mahkeme kuruldu ve ayaklanmaya katılanlara amansızca hükümler verildi. Aralarında **Mustafa Barzani**, **Şeyh Ahmet Barzani**, Irak ordusundan yedi subay ve diğerlerinin de bulunduğu 35 kişi giyaben ölüm cezasına, 80 kişi de çeşitli sürelerde hapis cezasına çarptırıldı.(47)

Kürdistan'daki tüm ilerici örgütlerin faaliyetleri yasaklandı. Kürt hareketine katılanlara karşı sempati beslediğine dair en ufak bir şüphe duyulan öğrenci, işçi, doktor ve hizmetliler okuldan atıldı veya işten kovuldu.

Irak ordusunda eskiden subay olup da, sonradan ayaklanmaya aktifçe katılan birkaç kişi, asılmak suretiyle idam cezasına çarptırıldı. Kürt ayaklanma kahramanları, idam sehпасına cesurca yürüdü. Ayaklanmanın aktif katılımcısı, Yüzbaşı **Mustafa Hoşnav**, idam sehпасına getirilirken cellatlara seslenerek, gururla şunları haykırdı:

"Cellatlar, sahiplerinize iletiniz ki, kanımın intikamı alınacaktır! Sizin güçlü olduğunuza inanmıyorum... Benim adım, yurttaşlarımca anılacağı ve Kürdistan'ın azameti ve mutluluğu uğruna canını verenlerin adları arasında yer alacağı için gurur duyuyorum"(48)

Binbaşı **Izzet Abdül Aziz** ise şunları söylüyor:

"Özgürlük ağacı benim ve arkadaşlarımın kanıyla sulanıyor. Ümit ederim ki yakında çiçeklenip vatana özgürlük ve mutluluk getirir! Emperyalistlere ve onların alçak uşaklarına ölüm!"(49)

Yüzbaşı **Hayrullah Abdül Kerim** ve teğmen **Mahmut Kudsi** de idam sehпасına aynı şekilde, cesurca ve gururla yürüdüler.

Kürt yurtseverleri, ölüm cezasının uygulanmasına birkaç saat kala, kendi halklarına hitaben tarihi bir mektup yazdılar:

"Sevgili Kürt kardeşlerimiz!

Bu mektubu, ölüm cezasına çarptırıldığımızı öğrendikten bir saat sonra yazıyoruz. Kardeşler! Size bu mektubu yazarken emperyalizm boyundurluğu altında ezilerek yaşamamız gereken 14 saat daha kalıyor; bu sürenin bitiminde cellatın ipi boğazlarımızı sıkacak.

Kardeşler! Savaşan halkımıza karşı kutsal ödevimizi özveriyle yerine getirdiğimiz için sonsuz memnuniyet ve gurur duyuyoruz.

Sizi tek vücut olmaya çağırıyoruz, saflarınızı güçlendirin ve ülkemizi ezen emperyalizme karşı cesurca, özveriyle savaşın. Savaşın ki, emperyalizm kuskacında acı çeken, tüm halkları ve ulusları kurtarasınız.

Kardeşler, cehalet, bizim can düşmanımızdır. Tüm gücünüzle ona karşı savaşın! Bizim işkenceli ölümümüz, Kürt ulusunun devam etmekte olan kurtuluş mücadelesinin en iyi kanıtıdır.

Siz, onurunuz ve vatanınız için mücadele etmekle yükümlüsünüz. Halkımızın kurtuluşu kaçınılmazdır!

Kardeşler, ölüm saçan darağaçları bile, nihai zafere olan inancımızı sarsamaz.

Biz, özgürlük savaşçıları, öz halkımızın kurtuluşu için güç ve enerjimizi esirgemedik. Bunun en doğru kanıtı, burada, darağacı önünde bulunmamızdır!

Birliğe, özgürlüğe doğru ileri!

Yaşasın Kürtler, yaşasın Kürdistan!"(50)

Irak hükümeti, Kürt ayaklanmasının bastırılmasını kendinin büyük zaferi olarak görüyordu. Hükümdar vekili **Abdül İllah**, özel bir kararneme ile orduyu kutladı. Ayaklanmanın bastırılmasına katılan bazı Kürt ihanetçi-feodallerine **"Rafıdayn"**

(Mezopotamya) nişanı verildi. Bir Kürt şairince haklı olarak, bu nişan, "yüz karası nişanı" olarak adlandırılmıştı.(51)

Barzani ayaklanmalarının bastırılması sonrasında, Irak hükümetince anti-Kürtler tedbirler alınmasına, eskiden de olduğu gibi, İngiliz yetkililer ya katılmışlar ya da onaylamışlardı. *Beirut*'ta yayımlanan "**Balkan e Muayen Orian**" dergisi, İngiltere ve diğer batı devletlerinin anti-Kürtler tedbirlerle ilgili tutumlarına değinerek şöyle yazıyor: "*Batılı devletler, Ankara, Bağdat ve Tahran'daki zorba rejimlerin Kürtlere karşı mücadelede aldıkları tüm tedbirleri destekliyor*"(52).

Kürt ayaklanmasının yenilgisi, ülkedeki tüm demokratik hareketlere indirilen büyük bir darbe idi. Bunun ardından da gericilik aldı yürüdü. Feodal-toprak ağaları emekçi kitleleri daha çok sömürmeye başladı.

Ayaklanmaya katılan ve ya sempati duyan köylüler takibe alındı. Çoğu zaman, zaten küçük olan toprakları ellerinden alındı, hatta yerlerinden yurtlarından edildiler, "*Hetaw*" dergisine göre, *Zebar* aşiretinden **Ahmet Ağa** 1958 yılı Temmuz ihtilaline kadar, ayaklanmaya katılan köylüleri, bazen üstüste 2 gün ot, odun v.s. taşımada bedava çalışmaya zorlayarak, zorunlu işlerde kullandı. Hükümet, uzun süre ayaklanma bölgesinde, özellikle de Amediye da tütün yetiştirilmesine izin vermedi.

1943-1945 ayaklanmaları, yenilgiye uğradı, ancak Kürtlerin ulusal bilinçlerinin artmasında önemli rol oynadı. Ayaklanma yöneticilerince, emperyalizme ve iç gerici güçlere karşı ortak mücadele ile ilgili atılan sloganlar hem Araplar, hem de Kürtler arasında giderek daha çok popüler oldu. Ne var ki, Kürtleri ulusal-kurtuluş hareketlerine iten sebepler giderilememişti. Bu nedenle, sonraki dönemde, Kürdistan'da huzursuz hava etkisini devam ettirdi.

VI. BÖLÜM

SAVAŞ SONRASI YILLARDA, KÜRTLERİN, IRAK HALKININ VERDİĞİ ANTİ - EMPERYALİST ULUSAL - KURTULUŞ MÜCADELESİNE KATILIMI

2. Dünya savaşında en saldırgan emperyalist güçlerin (faşist Almanya ve militarist Japonya) yenilgiye uğraması ezilen halkların yeniden ulusal-kurtuluş mücadelelerine başlamasına neden oldu. Dünya'nın diğer bölgelerinde de olduğu gibi, Yakın ve Orta Doğu'da ezilen halkların, bu arada Kürtlerin de hareketi, kitlesel ve çok daha örgütlü bir yapıya büründü. Bu süreç, Sovyetler Birliğinin otoritesinin ve genel anlamda da sosyalizm fikirlerinin popüleritesinin arttığı bir dönemde yaşanmakta idi. Yakın ve Orta Doğu halklarının ulusal-kurtuluş mücadelesi, bölgedeki ve dünyadaki devrimsel sürecin bir parçası haline geldi.

İleri gelen emperyalist devletlerin ve onların bu bölgedeki müttefiklerinin artan huzursuzluğu, özellikle de bu hususutan kaynaklanmakta idi. Savaş sonrası yıllardaki, resmi yayınların sayfaları, batılı devletlerin ve Yakın-Ortadoğu'lu gerici rejimlerin, bölgedeki ulusal-kurtuluş ve demokratik hareketlerden ve sosyalist ülkelerin etkilerinin artmasından dolayı, duydukları rahatsızlığı dile getiren materyallerle dolu idi. Çok sayıda örnekler arasından, Yakınoğu meseleleri uzmanı olan İngiliz Generali **Spirsin** şu sözlerini seçiyoruz: *"Komünizm doktorininin, onu tüm dini öğretileriyle ve tarihsel geçmişiyile inkar eden, Arap ülkeleri arasında yayılıyor olması hayret vericidir. Bizim etkimiz giderek daha çok zayıflarken, Rus etkisi artmaktadır".*(1)

Ulusal-kurtuluş mücadelesinin boyutları arttıkça, emperyalistler, söz konusu bölgedeki tüm "düzensizliklerde", "Komünistlerin ve Moskova'nın" parmağı olduğuna dair, giderek daha sık gürültü çıkarmaya başladı. Bütün bunlar, ilk olarak; kamuoyuna bölge halklarının (bu arada Kürtlerin) ulusal-kurtuluş mücadelelerini kötölemek, ikinci olarak da, saldırgan askeri-siyasi bloklar kurmaya yönelik politikalarına gerekçe bulmak için yapılıyordu. 1946 yılından itibaren, İngiltere'nin de aktif katılımıyla, Türkiye ve Irak, öncelikle de bölgedeki ulusal-kurtuluş mücadelesine karşı olan bir askeri-siyasi blok kurmak üzere adım attı. 1946-1947 yıllarında İngiltere, Irak, Türkiye ve Ürdün'ün katılımıyla Yakınoğu bloku kuruldu. İngiltere'nin diğer Arap ülkelerini de bu bloka katma çabaları sonuçsuz kaldı. Bu blok, *"Yakın Doğu ülkelerindeki ulusal-kurtuluş hareketine karşı"*

yönlendirilmişti.(2) Önemli bir husus da, blok içerisinde birleşen devletler arasında, genel yükümlülüklerin yanısıra, bir dizi ikili anlaşmalar imzalandı. Türkiye ve Irak (3) arasındaki ikili anlaşma ise Kürt ulusal-kurtuluş hareketine karşı, yönelik idi.

Kürt ulusal sorunu, İngiltere için olduğu gibi, onun Yakındoğulu ortakları için de bir rahatsızlık sebebi idi. O döneme ait birçok materyal, bunu doğrulamaktadır. İngiltere'nin resmi çevrelerine göre, Yakın ve Ortadoğu'daki savaş sonrası "tehlikeli noktalardan" biri de Kürdistan idi. İngiliz *World Review* gazetesi, Yakındoğu'da ortaya çıkan durum neticesinde, Kürdistan sorununun özel bir aktüalite kazandığını belirterek, 1946 yılında şunları yazdı: "*Kürt hareketi yöneticileri, tüm Kürtlerin kurtuluşu emelindedir; bu, bütün petrol bölgelerinin Kürdistan'a gideceği anlamına geliyor ki, bu durum, İngiltere ve onun müttelikleri için kazançlı değildir.*"(4)

1943-45 Kürt ayaklanması bastırıldıktan ve Irak Kürdistanı'nda ulusal-demokratik hareket başladıktan hemen sonra, Kürt ulusal-kurtuluş hareketine karşı ortak eylemlerin koordine edilmesi sorunu, yoğun bir tartışma konusu haline geldi.

28 Şubat 1946'da **Nuri Said**, Kürt ulusal-demokratik hareketine karşı ortak mücadele planı hazırlamak amacıyla Ankara'ya geldi. **Nuri Said**'in, bu halk karşıtı ve İngiliz yanlısı gizli anlaşmadaki rolü hakkında Fransız yazar **L. Rambout**'un görüşü kayda değerdir:

"*Bu hususda, görüşmeler yapılabilecek en iyi diplomatı bulmak zor oldu...Kendisi Kürt kökenli bir Irak'lı ve defalarca da, Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuş; bu ise Kürtlerin komşularına müstahak olduğunun bir işaretiydi. En nihayet politikada, o bir İngilizdi... Ankarada ne Kürt, ne de Irak'lı biri, anlaşılın İngiliz biri konuşacaktı.*"(5)

Ankara'daki görüşmeler gizli yapıldı. Ne var ki, anti-Kürtler yönetimli Türk-Irak ikili anlaşması çeşitli kanallardan kamuoyuna mal edildi. Bazı ülkelerde yayınlanan basın haberleri ilgi çekici idi. Örneğin, İngiliz gazetesi *Daily Mail* in **Yerusalem** muhabiri aynı yılda (1946) şunları yazdı: "*Sadabat Paketi'nin dağılması ve Kürt ulusal sorununun Ortadoğu barışı için büyük tehlike oluşturması, böyle bir anlaşmanın doğmasına sebep oldu.*"(6) Böylelikle, anti-Kürtler, Türk-Irak anlaşması Yakındoğu Bloku'nun bir parçası oldu.

Kürt ulusal-kurtuluş hareketine karşı yönelik çabalar, "*Dicle nehri sularının ortaklaşa kullanılmasına*" ilişkin sözlerle maskelendi. **Nuri Said** ve meraklı gazeteciler arasında geçen şu diyalog anılmaya değer:

Mart 1946'da Ankara'daki Ankara Palas Otelinde yapılan basın toplantısında bir gazeteci, Nuri Said'e şu soruyu yöneltti: "*Geçenlerde imzalanan anlaşma esnasında yapılan ilave sözleşmelerin, Türk ve Iraklılarca Kürtlere karşı ortak tedbirler alınması ile ilgili olduğu hususundaki haberleri yorumlayabilir misiniz? Zira bu ek sözleşmeler, iki ülkenin askeri güçlerine, Kürtlerin takip edilmesi esnasında anlaşan ülkelerin, sınırlarını engelsizce geçme müsadesi vermektedir.*"(7).

Nuri Said, orada bulunanların ifadesine göre, öfkesini gizleyemedi ve "gaddarca bir bakışla" adı geçen anlaşmanın böyle nitelikte olduğunu inkar etti, tabi ki bunun gerçeğe ilgisi yok idi. Kürdistan'da, çalkantılar devam ediyordu. Kürtler,

ulusal-demokratik haklarını elde etmek için, verdikleri mücadeleyi, o sıralar silahlı ayaklanma şeklinde yürütemedikleri halde yine de Irak'taki "kara rejim" ve onun vasilerinin uğraş konusu idi. Kürtlere ve onların hareketine karşı alınan tedbirler, bunu kanıtlamaktadır.

1947 yılı başında, Irak hükümeti, İran sınırındaki Kürt bölgelerinde askeri hal ilan etti. Tüm medeni yasaların hükmü durduruldu ve "huzur ve düzenin korunması" yükümlülüğü ülkenin kuzey bölgesi ordu komutanına verildi. (8) Hükümetin tüm tedbirlerine rağmen, Kürdistan'ın çeşitli bölgelerinde mitingler, toplantılar ve gösteriler yapılıyordu. Bunlara katılanlar (genelde öğrenci gençler) ulusal-demokratik taleplerde bulundu. Özellikle *Süleymaniye*'liler, diğerlerinden farklı olarak, bir dizi talebin yanısıra, 1945 ayaklanmasına katılanlara genel af ilan edilmesi konusunu gündeme getirdi. Polis güçleri, gösterilere katılanlara, öncelikle de komünistlere çok kötü davrandı. Terör dalgası tüm Irak'a yayıldı. 1947 yılı başında, *Bağdat*'ta polisler, aralarında **Irak Komünist Partisi** Merkez Komitesi Genel Sekreteri **Yusuf Salman**'ın da bulunduğu yüzden fazla Arap ve Kürt komünistini tutukladı. Diğer Arap ve Kürt bölgelerinde de tutuklamalar yapıldı. (9)

1947'de ülkede "düzeni sağlamak" üzere hükümet başkanlığı koltuğuna, yeniden **Nuri Said** oturdu. **Nuri Said**, taktiksel düşüncelerle, çeşitli partilere hem ülke idaresine katılma imkanı hem de "serbest seçimlerin" yapılmasını sağlayarak, onlarla işbirliğine "hazır olduğunu ifade etti". Gerçekte ülkedeki durum değişmedi. Sendikacılar tutuklanmaya devam ediliyordu. Ülkedeki, özellikle de Kürdistan'da, mevcut gergin koşullarda "serbest parlamento seçimleri" yapıldı. Resmî yetkililer, daha önce de yaşandığı üzere, ayrılıkçı Kürt hareketlerine tahrikle suçladıkları komünistlere yönelik şiddetli terör uyguluyorlardı. **Irak Komünist Partisine** karşı uygulanan bu terörün yanısıra, güya partinin "siyonist örgütün bir şubesi olduğu" uydurma suçlaması ortaya atıldı. 1947 yılında bir basın toplantısında, **Nuri Said**, "*Komünist Partinin siyonistlerden maddi yardım aldığını*" beyan etti. "*Alvadi*" gazetesi de, "*Komünist Partinin, Filistin siyonist örgütünden para aldığını*", "*Komünist Partinin %80'ni Yahudilerin oluşturduğunu*" v.s. yazarak benzer bir iftirada bulundu. (10)

Yeni seçilen ve "çoğunluğunu büyük toprak sahipleri, şeyhler ve tüccarların" (11) oluşturduğu Irak parlamantosunu, İngiltere ile yeni bir anlaşma yapılması fikrini onaylamak durumunda idi. Bu anlaşmaya geniş Arap ve Kürt kitleleri, ulusal azınlık temsilcileri karşı çıkmakta idi. Anlaşma taslağı yayımlandıktan sonra, anlaşma koşullarının, 1930 İngiliz-İrak anlaşmasının köleleştirici koşullarından hiç farkı olmadığı ortaya çıktı. Bu nedenle, anlaşma taslağı 1948 yılı Ocak ayında, basında yayımlandığı zaman, sadece solcular değil, birçok liberal ve hatta muhafazakar parti ve örgütler buna karşı çıktı. *Portsmouth* anlaşmasına, mücadelelerini, 1946 yılı Ağustos ayında, irili ufaklı Kürt örgütlerinin birleşmesiyle kurulan **Kürdistan Demokrat Partisi** yönetiminde, illegal koşullarda sürdüren, Kürt ulusal-demokratik güçleri de karşı çıkıyordu.

Irak'ın İngiltere'ye, siyasi, sosyal-ekonomik ve askeri alanda boyun eğmesi

anlamına gelen söz konusu anlaşmanın köleleştirici koşulları, bir taraftan, geniş halk kitlelerini öfkelenendiriyor, diğer taraftan da, Kürt ulusal-demokratik güçlerinin rahatsızlık duyması için, ciddi bir gerekçe olmanın yanısıra, Kürtleri bir kez daha haklarından yoksun bir durumda bırakıyordu.

Irak Komünist Partisi'nin, Kürdistan Kolu'nun yayın organı olan, **Azadi** gazetesi, yeni anlaşmanın halk aleyhtarı içeriğini teşhir ederek, Kürt kitlelerini, bu anlaşmaya karşı kararlı mücadeleye çağırıyordu. Kürdistan'ın çeşitli bölgelerinde, yapılan gösteri ve mitinglerde göstericiler, İngiliz emperyalizmi aleyhinde ve İngiliz ordusunun Irak'tan çekilmesi lehinde mücadeleye kararlı olduklarını gösteren, pankartlar taşıdı. Yazar **Longrigg** şunları yazıyor:

"Süleymaniye'de göstericiler, Ruslara övgüler yağdırıyordu...İngilizlere olan nefretlerini dile getiriyorlardı. Göstericiler, bir İngiliz öğretmenini şehir dışı etti ve İngiliz kurumlarını ateşe verdiler."(12)

Emperyalizm aleyhtarı gösteriler **Kerkük**, **Musul** ve **Erbil**de de yapıldı. **Portsmouth anlaşmasına** karşı verilen mücadele, Arap, Kürt ve Irak'taki ulusal azınlıkların emperyalizm ve iç gericiliğe karşı yaptıkları ortak eylemlerin en parlaklarından biri idi.(13)

Hükümet önceleri, askerlerin bir kısmı arasında da emperyalizm aleyhtarı eğilimlerin yayılıyor olması nedeniyle, göstericiler üzerine orduyu gönderme riskine girmedi. Daha sonraları, bazı bölgelerde, jandarma birlikleri ile beraber bazı askeri birlikler harekete geçirildi. *"Ammara, Erbil, Samava, Şamiya ve Patra'nın kırsal bölgelerinde, tanklar, köylüler üzerine ateş açtı"*(14). **Bağdat**'ta, şehre son anda soku- lan askeri birlikler ve göstericiler arasında şiddetli çatışmalar meydana geldi.

Bağdat'ta ortaya çıkan kritik durum, **Salih Cabar** hükümetinin düşmesine sebep oldu. İngiliz emperyalizminin irade icracısı ve Irak'taki demokratik hareketin, can düşmanı olan **Nuri Said**, Türkiye'ye kaçarak kendini kurtardı. Bir İngiliz dergisi, 1948'de Irak ve Kürt bölgelerinde meydana gelen olaylara ve **Salih Cabar** hükümetinin istifasına değinerek şunları yazdı:

"15 Ocak'ta İngiltere ile Pourtsmouth anlaşmasını imzalayan Salih Cabar hükümeti, Bağdat'ın merkezinde cereyan eden ve 32 gösterici ile belirsiz sayıda polislin ölümüyle sonuçlanan, kanlı çatışma sonrasında düştü. Bu durum, başkent ile sınırlı kalmadı. Kürt başkenti Süleymaniye'de, Kuzey Irak'ta, Erbil'de, petrol bölgesi olan Musul ve Kerkük'de yöre halkı hüküm sürüyordu"(15).

1949 yılı sonunda, **Nuri Said**, "düzenin yeniden sağlanması" amacıyla hükümet başkanlığı koltuğuna tekrardan oturdu. Ülkede gerici-lik kol geziyordu. Hapishaneler ve toplama kampları işçi, öğrenci ve köylülerle dolu idi. Darağaçları kuruldu. **Nuri Said** ve onun kiki(hizip) bu defasında da esas ağırlığı, demokratlara karşı mücadeleye verdi. İngiliz gazetesi *"The Cristian Science Monitor"* şöyle yazdı: *"Günümüzde Irak, Arap ülkelerinde komünizmin kökünü kazıma mücadelesinin başına geçmiş durumdadır. Geçenlerde Başbakan Nuri Said, olağanüstü tedbirler*

listesine bir kararname daha ekledi... Bu kararnemeye göre, yargılanan komünistler Irak vatandaşlığından çıkarılacak ve sınır dışı edilecekti”(16).

Irak Komünist Partisi, ağır illegal koşullarda, Arap-Kürt kitlelerinin ve ulusal azınlıkların (Asur, Türkmen, ermeni vb.), Irak halkının demokratik özgürlüklerine kavuşması ve Kürtlere ulusal haklarının tanınması için verdikleri mücadeleye önderlik ediyordu. Hükümet, komünistlere, Kürtlerin ulusal-demokratik mücadelesine destek verdikleri için çok sert davrandı. **Londra**'da yayınlanan **Foreing Report**, Irak'taki komünizm aleyhtarı terörü doğrularcasına şöyle yazdı: "*Irak Komünist Partisi, Kürt ulusal hareketini destekliyor*"(17).

Tutuklanan komünist ve demokratların içinde buldukları insanlık dışı koşullar, Irak sınırları dışında tartışma konusu haline geldi. **Beyrut** dergisi **Les Balkans et Le Orient** şunları yazdı:

"Geçenlerde öğrenildiği üzere, **BM**'nin ilgili komisyonunca, Irak hapisane ve toplama kamplarında hüküm süren, feci koşullarla ilgili olarak bir protesto gönderilecek. **Nukrat-Salman** hapisanesinde hamile kadınlar ve küçük yaştaki çocuklar, polislerin acımasız işkencelerine maruz kalıyor. Yaralı ve hastalar, hiçbir bakım yapılmaksızın soğuk ve nemli hücrelere atılmış durumda".

Aynı kaynağın haberine göre, tutuklananların sorgulanması esnasında acımasızca işkence yapılıyor: "*saçları yolunuyor, kum torbalarıyla dövülüyor, üzerlerine sıcak veya soğuk su dökülüyor idi*".(18)

Orduda, anti-demokratik bir isteri hüküm sürüyordu. Tüm askeri birlikler içerisinde, görevleri tek tek her asker ve subayın siyasi görüşü hakkında bilgi toplamak olan birimler oluşturuldu. Sonuçta, ülkenin ulusal çıkarlarına, biraz da olsa bağlı olan tüm asker subaylar, ordudan uzaklaştırıldı. "*Eksilen subay kadrosu, Irak halkına ihanet eden ve kaderlerini İngiliz emperyalizmine bağlayan kariyeristlerle tamamlandı*".(19)

1949 yılı Şubat ayında, bazı ülkelerde geniş protestolar yapılmasına rağmen, rejimin ısrarı üzerine, Irak Komünist Partisi liderleri şiddetle cezalandırıldı. İkinci mahkeme sonrasında, Irak Komünist Partisi Genel sekreteri **Yusuf Salman Fahd**, Irak Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro üyeleri **Zeki Basim**, **Hüseyin Aş-Şabibi** idam edildi.

Irak Komünist Partisi, alınan sert ceza tedbirlerine rağmen, Kürtlerin ulusal kaderlerini tayin etme haklarını, cesurca savundu, birçok durumda da örgütlü bir yapı kazandırarak Kürt eylemlerine önderlik etti. Irak Komünist Partisi, Yakın ve Ortadoğu'nun zor şartlarında, söz konusu bölgede özel bir öneme sahip olan ulusal sorununun, çözümü için olaganüstü bir mücadele örneği göstermiştir. IKP'nin 1953 yılı Mart ayı başında, yayımladığı ulusal sorun konulu program bildirisinde, Partinin, Kürt ve Irak'ın diğer ulusal azınlıklarının ulusal taleplerinin karşılanması için gereken mücadeleyi yapmayı en önemli görev olarak gördüğü belirtilmişti.

IKP'nin Kürt sorununa karşı tavrı, Britanya sömürgesi altında bulunan ülkelerin komünist ve işçi partilerince 1954 yılı Nisan ayında düzenlenen konferansta okunan

IKP temsilcisinin raporunda açıkça ortaya konmuştu. IKP, o zaman, devlet olarak ayrılıncaya kadar Kürtlerin ulusal kaderlerini tayin haklarını savunacaklarını bildirdi. 1956 Nisan ayında düzenlenen 2. Ulusal Konferans'da alınan parti kararında, **Bağdat Paktı**'nın Kürt halkına karşı saldırgan ve halk aleyhtarı faaliyeti nefretle eleştirildi. Bu kararda, ayrıca, şöyle deniyordu:

"Bağdat Paktı, Kürdistan'ın parçalanmışlığını ebedileştirmek üzere kurulmuştur. Bu pakt, Kürt halkının aleyhine yönlendirilmiştir."

Kararın ileriki sayfalarında, Arapların ve Kürtlerin mücadelelerinin başarılı olabilmesinin yeğane koşulunun, bu iki temel halkın, mücadele birliği olması olduğu belirtilmişti. Bu nedenle, Arap şovenizmine karşı olduğu gibi Kürt ulusal hareketindeki dar milliyetçiliğe de karşı mücadele vermek gerekiyordu. Komünist Partisi, **Cavanrud** ve **Başdar** bölgelerinde, İran ve Irak'ın, Kürtlere karşı ortak eylemlerde bulunduğunu teşhir etti. IKP Kürdistan kolu, 1957 Mart ayında, Kürt halkının ulusal bayramı olan **Newroz**'u resmen tanıma çağrısında bulundu.

Parti faaliyetlerinin önemli bir kısmını da, Kürt kitleleri arasında, halkın sınıfsal ve ulusal bilincinin artırılmasına ve ulusal taleplerinin, Arapların ve Irak'taki ulusal azınlıkların emperyalizm ve gericilik aleyhine ve demokrasi, sosyal gelişme lehine verdikleri mücadele ile sıkı ilişkiler kurulmaksızın elde edilemeyeceğinin daha iyi anlaşılmasına ilişkin yapılan çalışmalar oluşturuyordu.

50'li yılların ayırıcı özelliği; bu yıllarda emperyalist devletler, Sovyetler Birliğine ve Yakınoğu halklarının ulusal-kurtuluş hareketine karşı, saldırgan askeri-siyasi bloklar kurmak üzere aktif faaliyetlerde bulması idi. Bu esnada, söz konusu bölgede İngiltere'nin yerini yavaş yavaş Amerika Birleşik Devletleri almaya başladı. Irak krallık rejimi, şimdi de, eski himayecisinin dışında, bölgenin uydu ülkelerinin askeri-siyasi işlerinde baş rolü oynayan ABD'nin iradesini de hesaba katmak zorunda idi.

"Ortadoğu komutanlığı"nın kurulması hususunda, ABD ve İngiltere'nin çabalarının başarısızlığa uğraması sonrasında, emperyalist devletler, sınırlı sayıdaki üye ülkelerden askeri-siyasi saldırı blokunun kurulmasını gerçekleştirmek üzere, kolları sıvadı. Planlanan blokun gelecekteki üyeleri tesadüfen seçilmedi. Bu seçim, paktın muhtemel üyelerinin iktidardaki rejimlerinin halk aleyhtarı yapıda ve özellikle de bu rejimlerin kendi ülkelerinde ve bölgedeki tüm demokratik ve ulusal-kurtuluş hareketlerini yok etme yanlısı olmasına dayanıyordu.

Askeri-siyasi blok aşama aşama kuruluyordu. 1954 yılı Eylül ayında, kıdemli Amerikan subayı **Henry Van-Ormer**, Irak'a geldi. Irak hükümeti, kendisine, ABD'den gelen silahları teslim almak ve bunların kullanımını öğretmek üzere "*askeri danışmanlardan oluşan denetleme ekibine*" başkanlık etmesi görevi verildi. (20) Bunun ardından, **Nuri Said** ve **Faysal Londra**'ya gittiler. Irak'ta açıklandığına göre, bu ziyaretin amacı, süresi 1957'de biten 1930 İng-İrak anlaşmasının gözden geçirilmesi idi. Aslında, **Londra**'da, Irak'ın, Türk-Pakistan askeri birliğine katılması sorunu tartışıldı. Ekim 1954'de **Nuri Said** Türkiye'ye geldi; Ocak 1955'de ise Başbakan **Adnan Menderes** başkanlığındaki Türk delegasyonu **Bağdat**'ı ziyaret

etti. 24 Şubat 1955'de, Irak ve Türkiye'nin yanısıra İngiltere, İran ve Pakistan'ın da katıldığı **Bağdat Paktı** imzalandı. Bu Pakt, esasda, SSCB ve sosyalist ülkeler ve bölge halklarının ulusal-kurtuluş hareketine karşı yönelikti. Bunu, Pakt dökümanları ve pratikteki uygulamaları doğrulamaktadır.

Söz konusu Paktın bölgedeki kurtuluş hareketlerine karşı olduğunu söyleyen, Kürt ulusal-kurtuluş hareketinin, Irak, Türkiye ve İran'ı birleştiren esas faktörü teşkil ettiğini belirtmek gerekiyor. Paktın 1. sayfasında, "*genel yükümlülüklerinin yanısıra Pakta katılanlar arasında ikili anlaşmalar imzalanabileceğinden*" söz edilmektedir.(21)

Böyle bir maddenin konulmasına, özellikle Türkiye'nin ısrar etmesi ilginçtir. Türkiye, özellikle Kürt hareketine karşı mücadele için Irak ile ikili bir anlaşma (1946) imzalamıştı; şimdi de benzer bir anlaşmayı İran Şahlık Rejimi ile yapmak istiyordu.(22)

Bağdat Paktı'nda, gizli maddelerin yer aldığına ilişkin haberler dikkat çekicidir; bu gizli maddelere göre, Pakta katılan ülkelerin orduları, gereği halinde, pakta yer alan diğer bir ülkenin askeri havalanlarını ve topraklarını kullanabiliyordu. Irak Parlemantosunun bile bu gizli maddelerden hiç haberi olmaması muhtemeldi.(23) "*Eko İran'ın haberine göre, gizli maddeler*", "*kuzeyde Azerbaycan sınırlarını ve aynı şekilde Kürdistan sınırlarını korumak üzere İran, Türkiye ve Irak askeri birliklerinin ortak hareket etmesini*" öngörüyordu.(24) Pakta gözlemci olarak alınmasına rağmen ABD, bununla yetinmeyip Paktın işleyişine aktif olarak katıldı ve onu yönlendirdi. "*ABD, İran'ın kuzey(!) sınırlarını koruma görevini üzerine aldı. Ocak 1956'da Bağdat'ta, Amerikalı General Mc. Lour, İran Azerbaycanı, Hazar Denizi Kıyısı, Horasan, Kürdistan ve Luristan'a yaptığı geziye ilişkin, Paktın askeri komitesinde bir konuşma yaptı.*"(25)

Nisan 1956'da, **Bağdat Paktı**na üye ülkelerin Başbakanlarının **Tabran'**da yapılan 2. toplantısında ABD, **Bağdat Paktı** Konseyinin teklifi üzerine, yıkıcı eylemlerle mücadele Komitesi üyeliğine kabul edildi.(26) Haziran 1957'de, ABD, Paktın askeri komitesi faaliyetlerine katılmaya başlamıştı bile. ABD'nin bu komitelerde yer alması "*Pakt'a katılan ülkelerin komünist saldırısı tehdidine karşı toprak bütünlüğünü korumakla gerçekleştiriliyordu*" (27). Kullanılan terimlere ve Kürt ulusal-kurtuluş hareketine yöneltilen hayal ürünü suçlamalara bakılırsa, söz konusu olan Kürtler ve onların ulusal mücadeleleri idi.

Bağdat Paktı'nın, anti-Kürtler yöneliminden söz ederken, okuyucunun dikkatini, o zamanın Irak Dışişleri Bakanı **Fadıl El-Cemal'**in, paktın imzalanmasını haklı çıkarmaya çalışan, şu açıklanmasına çekmekte yarar var: Güya, Arap ülkelerinin askeri güçleri, kuzey-doğu sınırlarını koruması için, Irak'a yardım edemezdi ve Irak yöneticilerini fikrine göre "*Arap ülkelerinin üzerlerine alamadıkları askeri yükümlülükleri, bunları yerine getirme imkanı ve isteği olan Türkiye, İran ve İngiltere üstlendi*".(28)

Bağdat Paktında bir dizi madde ve hüküm yer almasına rağmen, Irak kamuoyu, kurulan bu saldırı bloğunun hedefleri hakkındaki tümüyle bilgi sahibi idi.

Bu hususta, bölgedeki demokratik güçler önemli rol oynamıştı. Basına, sık sık Pak'tın, anti-Kürtler yapısını ortaya seren materyaller sızıyordu. Örneğin, iyi haber kaynaklarına sahip olan Beyrut dergisi *Les Balkans et le Mouen Orient*'in haberine göre:

Bağdat Pak'tı'nın imzalanmasına Kürtlerin olumsuz tepki göstermesine, cevap olarak Pakta katılan ülkelerin iktidar çevreleri, hem Türk-Irak hem de Irak-İran sınır bölgelerinde yaşayan Kürtlere karşı baskı önlemleri hazırlamaya başladı.(29)

Polis ve askerlerden oluşan bir grup, Kürtlere karşı ortak hareket planı hazırlamak üzere Irak'tan Ankara'ya doğru yola çıktı. Iraklı yetkililer, söz konusu adımların "kültürel tedbirlere" yönelik olduğu ve hatta, "*Kürt Gelişme Klubu*" adı altında bir "*Kürt dili araştırma merkezi*" kurulduğu gibi gülünç açıklamalarda bulundu.

Böylesine bir açıklamada alay olduğu seziliyordu. Bu hususta, Les Balkans et le Moyen Orient, şunları yazdı:

"Eğer Bağdat, Kürt kültürünü gerçekten geliştirmek istiyorsa, Irak Kürdistanı'ndaki Kürt okullarına karşı yürüttüğü savaşa son vermelidir. Kültürün kaderini, öncelikle komünistleri, Kürt komünistlerini (şüphesiz) hatta tek suçu Kürt olmak olan Kürt milliyetçilerini ve sade Kürt insanını hedef alan vahşi Irak polisine teslim etmemekle çok daha iyi eder".(30)

1956 yılı sonunda, *Bağdat, Kerkük ve Süleymaniye*'de kitlesel mitingler düzenlendi; bu mitinglere katılan göstericiler, **Nuri Said** hükümetinin istifasını ve Irak'ın *Bağdat Pak'tı*ndan çıkmasını talep etti. "Nizamsız olaylara" karıştıkları gerekçesi ile birçok Arap ve Kürt eylemcisi hapse atıldı. O zamanın gazete sayfalarında şunları okuyabiliriz: "*Bağdat Pak'tı* imzalandığı andan itibaren, Irak halkı eşi görülmemiş bir teröre maruz kaldı,"(31)

Bağdat Pak'tı, Irak'ı, emperyalizmin ve Yakın ve Ortadoğu gerici çevrelerinin saldırı politikasına daha çok bağladı. "Kara rejim" in gerçekleştirdiği bir dizi eylem de bunu pekiştirdi. Bunun yanısıra, **Nuri Said** hükümeti, İngiltere ve onun müttefiklerine yaranmak için, Irak askerlerini, petrol tesislerinde meydana gelen Britanya aleyhtarı karışıklıkları bastırmak üzere Bahreyn'e gönderdi. İngiltere-Fransa-İsrail üçlüsünün Mısır'a saldırması esnasında Irak havaalanlarında üslenen İngiliz uçakları, Mısır'ın sivil şehirlerini bombalamıştı. Böylelikle, kurulan Blok'un halk aleyhtarı ve gerici mahiyeti adım adım ortaya çıkıyordu. *Bağdat Pak'tı* na karşı Kürdistan'da yürütülen mücadelenin kitlesel özellik taşıması tesadüfi değildi. Tam 1,5 yıl Kürt halk kitleleri, çeşitli mücadele yöntemleri kullanarak (gösteriler, mitingler, grevler yaparak) Irak'ın *Bağdat Pak'tı* ndan çıkmasını ve **Nuri Said** hükümetinin istifasını talep etti. Orta Fırat, Erbil ve *Süleymaniye* bölgelerinde köylü ayaklanmaları baş gösterdi. Ayaklanmacılar, 10 binden fazla kişinin imzaladığı, toplu dilekçeler beraberinde olmak üzere *Bağdat*'a bir heyet göndererek, toprak, özgürlük, **Nuri Said**'in istifası ve Irak'ın saldırı blokundan çıkması taleplerinde bulundu.

İngiliz-Fransa-İsrail'in Mısır'a saldırması (1956): Saldırının amacı *Süveyş Kanalı*'nı ele geçirmek ve Arap devletlerini zayıflatmak idi. 29 Ekim'de İsrail

askerleri Mısır topraklarına girdi, 31 Ekim'de İngiltere ve Fransız askeri birlikleri Mısır'ı bombalamaya başladı ve 5 Kasım'da da askerler *Port-Said* bölgesine yerleşti. Mısır halkının direniş göstermesi üzerine Büyük Britanya ve Fransa 1956'da, İsrail ise 1957'de geri çekildi.

Bağdat Paktı'na karşı yürütölen mücadele, kararlı bir yapıya büründü. *Kerkük*'lü işçiler, petrol boru hattını ve İngiliz konsolosluk binasını dinamitlediler. *Musul*'da düzenlenen büyük gösteride öğrenciler, Mısır'a saldıran üçlü birliğı nefretle kınadı. (32) Kürt ulusal-kurtuluş hareketinin seçkin eylemcisi **Şeyh Mahmut Berzenci**'nin *Süleymaniye*'de yapılan cenaze töreni, muazzam bir anti-emperyalist gösteriye dönüştü. 20 bin kişinin katıldığı mitingde, "*Kahrolsun Nuri Said!*", "*Kahrolsun Bağdat Paktı!*" pankartları taşındı.

Batılı devletlerin resmi basını, defalarca Irak'ı "istikrarlı iç siyasete ve düzene" örnek olarak gösterdi. Asıl gerçek, bunu çürütüyordu. İktidardaki "kara rejim" büyük bir kriz yaşıyordu ve onun ayakta kalamayacağını, mevcut durumu makul biçimde değerlendirenler görüyordu.

Nisan 1958 Parlemanto seçimleri, **Nuri Said-Faysal** rejimini, kamuoyu gözünde iyice düşürdü. Seçimler, yetkililerin kaba müdahalesi koşullarında gerçekleşti. Satılmış birçok kişi, daha önceden hazırlanmış olan listelerle Parlemanto'ya girdiler. Gene aynı zamanda, Nisan 1958'de, Irak'ta devlet darbesi girişiminde bulunuldu. Artık muhalifler arasında da çok sayıda asker yer almakta idi. Bu nedenle 192 subay tutuklamıştı, ancak "kara rejim" in sonu yaklaşıyordu.

Aşık ar olan bir şey vardı: Monarşi rejiminin politikasından dolayı Arapların, Kürtlerin ve ulusal azınlıkların duydukları kitlesel hoşnutsuzluk, söz konusu rejimi yıkmak için, daha, yetersiz kalıyordu. Yıllarca süren mücadele pratiğı ve ülkedeki somut koşullar, gerici emperyalist rejimden kurtulmak için şunların yapılmasını dayatıyordu:

a) İrili-ufaklı tüm muhalif güçlerin tek bir cephede toplanması;

b) İktidar rejimi ile yapılacak, kritik çatışmalarda darbe olarak kullanılmak üzere, ordudaki yurtsever eğilimlerin, özellikle de subayların bu cepheye çekilmesi.

Bu hususların yerine getirilmesi için bir çok parti ve örgüt çaba gösteriyordu, ancak, Irak Komünist Partisi, bunların kararlı ve tutarlı yürütücüsü idi. Irak iktidar çevrelerinin, **Nuri Said** rejimini muhafaza etmeye yönelik çabaları artık ters tepki gösteriyordu: artırılan baskı tedbirleri, filen, "kara rejim" in düşmesini hızlandırdı. Kürt ulusal-kurtuluş hareketi eylemcilerinden birinin şu sözlerini anmak yerinde olur:

"Kim olursa olsun; Kürt olsun olmasın, komünist olsun olmasın, herkes, anlatılması imkansız bir teröre maruz kaldı. Ne var ki, her zaman böyle devam edeceğini düşünmek çocukluk olurdu."(33)

VII. BÖLÜM

1958 IRAK ANTI-EMPERYALİST DEVRİMİ VE KÜRT ULUSAL GÜÇLERİNİN POZİSYONU

Yakın ve Ortadoğu'daki ulusal-kurtuluş hareketi geliştikçe, emperyalist devletler ve bölgenin gerici iktidar rejimleri, giderek daha çok müşterek bir cephe halini alıyordu. Emperyalist devletlerin ve bölgedeki gerici iktidar rejimlerinin, bir taraftan gerici askeri-siyasi bloklarda, diğer taraftan da bununla sıkı bağlantılı olarak, kurtuluş ve demokratik hareketlerinin kökünü kurutmak üzere, güçlerini birleştirmelerinde ifade bulan, ortak hareketleri, ilerici güçlerin işini oldukça zorlaştırıyordu. Bu koşullarda, bütün devrimci ve demokratik güçlerin birleştirilmesi düşüncesi, özel bir önemlilik kazandı. Emperyalizm ve ülke içi gericiliğe karşı, başarılı bir mücadele verebilmenin en önemli koşulu, Irak muhalif güçlerinin birlik oluşturması idi. Ulusal cephe şeklinde, böylesine bir birliğin kurulması fikri, daha öncede bahsettiğimiz gibi, **Irak Komünist Partisi** Merkez Komitesi Genel Sekreteri **Fahd** tarafından, 40'lı yılların ortalarında öne sürülmüştü. Ülkenin muhalif partileri arasındaki görüş ayrılıkları ve çelişkiler ortaya çıkan koşullarda iknci plana itildi.

İlerici parti ve örgütlerin birleşmesinin kaçınılmaz bir gereklilik halini aldığı koşullarda, Irak'taki ulusal yurtsever güçlerin tek bir cephe oluşturmaları fikri giderek kendine yol açmaya başladı. Bu önemli işin öncülüğünü **Irak Komünist Partisi** yapıyordu. Yurtsever partiler arasında yapılan ve özellikle de 1956 Kasım ayaklanmasının yenilgiye uğraması sonrasında yoğunlaşan görüşme ve temaslar, 1957 Şubat ayında Ulusal Birlik Cephesi (UBC) kurulmasıyla sonuçlandı. **Irak Komünist Partisi**, **Baas Partisi** ve **İstiklal Partisi** bu cepheyi oluşturuyordu. Cephe'nin program ve tüzüğü tespit edildi, yönetim organları seçildi: Üst Ulusal Komite, Ulusal Birlik Cephesinin ilk bildirisini, programını ve tüzüğünü 9 Mart'ta yayımladı. Irak'ta ve yurtdışında illegal olarak dağıtılan, bu dökümanlarda, UBC'nin hedefleri ve görevleri, ayrıntılı olarak açıklanmıştı. (1)

UBC'nin kurulması son derece önemli bir olaydı. Irak tarihinde ilk defa, çeşitli siyasi partiler, müşterek demokratik ve anti-emperyalist bir platform bazında, bir araya gelerek Cumhuriyet sisteminin kurulması, Irak'ın saldırgan **Bağdat Paketi**'nden çıkması ve pozitif tarafsızlık politikasının yürütülmesi, halka demokratik özgürlüklerinin tanınması ve siyasi tutukluların serbest bırakılması v.b. için müca-

deleye hazır olduklarını dile getirdiler. Ancak UBC'nin program dökümanlarında, önemli bazı sosyal-ekonomik sorunlara ve ulusal (Kürt) sorununa yer verilmemişti. Irak Komünist Partisi, her zaman sosyal-ekonomik radikal reformların yapılmasını talep etmiş ve Kürt ulusal sorununun çözülmesini savunmuş ise de, bu defasında, mevcut durumdan yola çıkarak, cephe içerisinde parçalanmaya sebep olmamak için-kaldı ki cephenin burjuvazi-milliyetçi partileri Baas ve İstiklal, bu taleplere karşı idi, böylesine taleplerin UBC'nin programına dahil edilmesinde ısrar etmedi. **IKP**, ülkenin en azından emperyalizmin boyundurluğundan ve iç gericilikten kurtulmasını öngören kendi programını ileri sürdü.

Kürt demokratik kamuoyunun, özellikle de **KDP**'nin UBC'ye karşı tutumu nasıl idi? **KDP**, o zamanlar, **IKP** gibi yeraltında çalışıyordu. Parti yöneticilerinin birçoğu, Parti başkanı **Mustafa Barzani** de dahil olmak üzere ya ülke sınırları dışında ya da hapishanelerde bulunuyordu. Bu durum, kuşkusuz, Parti faaliyetlerine olumsuz etki yapıyordu. **KDP**, UBC'nin Kürt sorunu hususundaki olumsuz tutumuna rağmen, yine de, yurtsever güçler cephesinin taleplerine destek verdi. Cephe kurulduktan sonra, **KDP** yöneticileri, Cephe'nin program ve faaliyetlerine tam destek verdiklerini bildirdiler ve daha sonraları, 14 Temmuz devrimine kadar da, Irak Komünist Partisi aracılığıyla kendi faaliyetlerini ona göre koordine ettiler. Kürdistan'daki, sadece sol güçlerin değil, bazı liberal toprak ağalarının da, gereği halinde Cephe'ye askeri birlik temin etmeye hazır olduklarını bildirmesi, Kürdistan ulusal güçlerin UBC'ye olan tavrını göstermektedir. **KDP**'nin UBC'ye karşı bu makul tutumu, partinin emperyalizm yanlısı **Haşimi** rejimi devrilmeksizin, Irak'taki Kürtlere herhangi bir şekilde ulusal haklarının tanınmasının, pratikte imkansız olduğuna kanaat getirerek, ortak Arap-Kürt mücadelesine büyük önem vermesiyle açıklanabilir.

O dönemde Irak'taki siyasi durum, "kara rejim" den kurtulmanın tek yolunun, silahlı mücadele olduğunu gösteriyordu. Bu durumda, yapılacak çatışmalarda ordunun takınacağı tutum, oldukça önemli bir sorun teşkil ediyordu. Daha öncede bahsettiğimiz üzere, Irak'ın hem Kürt, hem de Arap bölgelerinde baş gösteren tüm demokratik kurtuluş girişimleri, ordu tarafından bastırılmış idi. Başlıca görevleri, ülkede "düzeni korumak" ve "herşeyden önce de kendi ulusal hakları için mücadele eden, Kürtlere karşı askeri operasyonlar düzenlemek" olan ordu, İngiliz askeri uzmanlarınca oluşturulmuş ve eğitilmiş idi.(2)

Pier Rossi'nin görüşüne göre: "Irak tarihinin 1930-1955 dönemindeki en önemli olay, ordunun yavaş yavaş halkın tarafına geçmesidir".(3) UBC'nin Üst Ulusal Komitesi, 1954 yılında kurulan ve illegal bir ordu örgütlü olan "özgür subaylar" ile temaslarda bulundu. Bu olgu, oldukça büyük bir siyasi öneme sahip idi. "Kara rejime" karşı nihai hücumla geçebilmek için, somut koşullar yaratılmıştı. Hücum esnasında, ordu darbe rolünü üstlenecekti.

14 Temmuz devrimi arifesinde, cereyan eden olaylar, Irak "kara rejiminin" iflasını hızlandırdı. ABD, İngiltere ve Türkiye'nin iktidar çevreleri, "komünizm sızması

tehlikesini” önleme bahanesiyle Suriye Cumhuriyeti’ne saldırmaya hazırlanıyordu. ”1957 yılı Ağustos ayı sonunda, İstanbul’da yapılan toplantıda, ABD tarafından hazırlanan haince bir plan tartışıldı. Bu plana göre, **Bağdat Paktı**’na üye ülkeler, hep birlikte Suriye’ye darbe indireceklerdi. Irak’ın meyilli tutumu karşısında, baş rol Türkiye’ye verildi”.(4) ”Kara Rejim” böylece, komşusu olan Arap ülkesine ihanet etmiş oldu.

Bu sıralarda, monarşi rejimine sahip ülkelerin; Irak, Ürdün, Suudi Arabistan’ın katılımıyla bir ”Arap Federasyonu” kurulması tasarlanıyordu. 1958 yılı 14 Şubat’ın da Suriye ve Mısır’ın, Birleşik Arap Cumhuriyeti olarak birleşmesi sonrası, Haşimi Kralları **2. Faysal** ve **Hüseyin**, Irak-Ürdün Arap Birliği kurulduğuna dair ortak bildiri yayımladı. BAC(Birleşik Arap Cumhuriyeti), yeni oluşmuş olmasından kaynaklanan bazı eksikliklere sahip olduğu halde, anti-emperyalist bir yapıya sahipti. Bu nedenle de Arap ülkelerinin ilerici kamuoyunca kuruluşu desteklendi. Bu esnada, Irak-Ürdün Birliği, Yakındoğudaki ilerici güçlere karşı bulunmayı görev edinmiş ve böylelikle de emperyalizm ve ülke içi gericiliğin çıkarlarına objektif olarak hizmet vermişti. Çok geçmeden, halk kitlelerinin, emperyalizm yanlısı **Şamun** rejimine karşı mücadele başlattığı Lübnan bu birliğin saldırı hedefi oldu.

Burjuva yazarların son dönem Irak tarihine dair yaptıkları birçok çalışmada, ”14 Temmuz Devrimi”nin krallık rejimi için olduğu kadar, onun emperyalist himayecileri için de ”tam bir süpriz” olduğu hususunda birleşiyor.(5) Bu düşünceye, ancak bir şartla katılınabilir. Elbette, ne **Nuri Said-Faysal** rejiminin ne de İngilizlerin devrimden ve onun somut bir planla gerçekleştirilmesinden, kuşkusuz haberleri yoktu. İlegal faaliyetlerin bir gereği olarak, devrim darbesinin yapılacağı günü, Ulusal Birleşik Cephesi’nin yönetim organlarının bazı üyeleri bile bilmiyordu. Ancak, devrimin somut planı ve başlangıç günü, işin ancak bir yüzü. Öbür yüzü ise, ülkedeki devrim havasının mevcut olması ve tarihin ölüme mahkum ettiği emperyalizm yanlısı monarşi rejimine son verecek, sosyal patlamanın kaçınılmaz olması idi.

Devrim arifesinde Irak’ta, Arap, Kürt ve ulusal azınlıklardan oluşan güçlü bir halk muhalefetinin mevcut olduğu geniş çevrelerce biliniyordu. Irak’taki devrimin ”süpriz” olduğu görüşü, batılı burjuvazi tarihçiler tarafından, devrimin gerçek sebeplerinin tahrif edilmesine ve bu devrimin, sonraları halkın ve onun ilerici parti ve kurumlarının desteğini alan, bir ermeni subay grubunun mahareti olarak gösterilmesine hizmet etmektedir. **Pier Rossi** gibi, ”14 Temmuz devrimi” ile ilgili konuları, genelde objektif olarak aydınlatan ve gerçeklere dayanan, zengin materyaller sunan bir yazarın bile ”14 Temmuz devrimini” ”esrarengiz subaylar” grubunun gerçekleştirdiğini yazdığını görüyoruz (6). Yazısında şöyle devam ediyor:

”Devrim, serbest subaylar ve onların tanıdıkları olan çeşitli partilere mensup milliyetçiler tarafından hazırlanmıştı”.(7)

Milliyetçiler 14 Temmuz Devrimindeki halkın rolünü küçümseyen, gene aynı batılı burjuvazi yazarların, aynı zamanda, yapıtlarında, Monarşist Irak’ta patlamaya hazır bir durumun olduğunu doğruluyan, çok sayıda olguya yer vermiş olmaları da

oldukça paradoksaldır. Öyle ki, **W. Laguer**, diğer çalışmaları gibi anti-komünist bir ruhla yazılmış olan "Sovyetler Birliği ve Yakınoğu" adlı kitabında şunları belirtmek zorunda kalmıştı: "1958 yılında kıpır kıpır kaymayan devrim havası, **Nuri Said** hükümetini hem içerden hem de dışardan çepe çevre sardı"(8).

İngilizler, krallık rejiminin kodamanları ve ayrıca **Nuri Said**, Irak'ta güçlü bir muhalefetin mevcut olduğundan ve olayların tehlikeli olarak gelişmesinden haberdar idiler. 1958 yılı başlarında, sadece Irak'ta değil diğer Arap ülkelerinde de "kara rejime" onun emperyalist himayecilerine karşı, geniş bir hoşnutsuzluğun hüküm sürdüğü bir esnada, Britanya'nın "Foreign office"(ÇN Britanya Dışişleri bakanlığının bir diğer adı) "daha da kötü sonuçların meydana gelmesinden kaçınmak üzere, sadık dostu **Nuri Said**'i ülke yönetiminden azlettirme" konusunu ciddi biçimde gündeme getirdi.(9) Irak iktidar çevrelerindeki, mevcut eğilimler oldukça ilgi çekicidir. Bu çevrelerde, güvensizlik ve yürütülen politikanın hiçbir geleceğinin olmadığı anlayışı hüküm sürüyordu. Devrim arifesinde, eski Başbakan ve eski Dışişleri Bakanı **Fadıl El-Cemal** Irakı terk ederek, gözlemci olarak Beyrut'a yerleşti. **Nuri Said**'in yakın arkadaşı, **Halil Kanna** da politikayı bıraktı. Yabancı bazı gözlemcilerin görüşüne göre, **Nuri Said**, "**Bağdat Paketi**'nin imzalanmasının bir hata olduğunu" itiraf etmek zorunda kalmıştı.(10)

Uzun süre **Londra**'da bulunan **Nuri Said**, 3 Haziran 1958'de **Bağdat**'a geri dönüyor. Meselenin özüne bakılacak olursa kendisi, yapılacak olan **Bağdat Paketi** üyesi ülkeler, konferansı için geri geliyor. Bu konferansın amacı ise, Ürdün ve Lübnan'daki anti-emperyalist hareketi bastırmak üzere, ortak hareket planı hazırlamak idi. Kongre henüz daha başlamamışken, **Şamun** hükümeti, Lübnan'da bulunan **Fadıl El-Cemal** aracılığıyla Irak'a resmen başvurarak askeri yardım talebinde bulundu. Irak hükümeti, bu talebe olumlu yanıt verdi. Irak'ın kararı, **Londra** ve **İstanbul** tarafından onaylandı (**Nuri Said** **Londra**'da, **Abdül İllah** ise **İstanbul**'da, konu ile ilgili görüşmelerde bulunmuştu). **Londra** ve **Washington**'da hazırlanıp onanan, Lübnan'daki emperyalist hareketleri bastırma planı'nın nihai olarak, 14 Temmuz 1958'de İstanbul'da yapılması kararlaştırılan, **Bağdat Paketi** üyesi ülkelerin, toplantısında da onaylanması gerekiyordu.

2. **Faysal**, **Nuri Said** ve **Abdül İllah**'ın, İstanbul'a hareket etmelerinin şerefine Rihad Krallık Sarayında 13 Temmuz'da gece geç saatlere kadar süren, görkemli bir şölen düzenlendi. **Bağdat** havaalanında, Irak delegasyonunu Türkiye'ye götürecektir olan, uçağın hazırlıkları tamamlandı. Aynı saatlerde, Irak ordusunun 3. tümenine bağlı olan ve **Bağdat** yakınlarında, **Bakuba** da bulunan, 19. ve 20. tugay komutanları Albay **Abdülkerim Kasım** ve Albay **Abdül Salam Muhammed Arif**, Ürdün'e hareket etmeleri için emir aldılar. Ne var ki bu esnada, **Kasım** ve **Arif** liderliğindeki tugaylara bağlı subaylar, "özgür subaylar" örgütünden, **Bağdat**'ı işgal etmek ve emperyalizm yanlısı rejimi devirmek üzere, bu uygun fırsattan yararlanmaları için emir aldılar. UBC (Ulusal Birlik Cephesi)nin Yüksek Ulusal Komitesi'ne, bu karar bildirilmişti. Komite, kararı onayladı ve devrimci birliklere destek vaadinde bulundu.(11)

14 Temmuz gece saat 3'de, devrim taraftarı ordu birlikleri **Bağdat**'a girdi, **Faysal** köprüsünü geçerek radyo istasyonunu ve merkez telgrafhaneyi işgal ettiler. Sabah 5'e doğru ayaklanmacılar ve krallık sarayını koruyan birlikler arasında kısa süren bir çatışma meydana geldi. Muhafız liderleri olan, Kürt subayları Yarbay **Taha Bamerni** ve teğmen **Mustafa Abdül** direnmeden **Arif Kasım**'ın tarafına katıldı.

2. **Faysal** ve **Abdül İllah** öldürüldü. Kral **Faysal** gömüldü, ancak **Abdül İllah**'ın ölüsü, öfkeli halk tarafından, Savunma Bakanlığı binasının cephesine asıldı. "1942'de, **Nuri Said** ve **Abdül İllah**'ın hazır bulunduğu bu yerde **Salah Ed-Din As-Sabah** idam edilmişti."(12)

14 Temmuz sabahı, **Bağdat Radyosu** mutlu haberi verdi: "Size Irak Cumhuriyeti sesleniyor! Bugün zafer ve şeref günü. Allahın ve halkın düşmanları öldürüldüler ve sokağa atıldılar... Emperyalistleri ve onların ajanlarını devirme, savaşında birlik olalım!"(13) Coşan halk sokaklara çıktı. İngiliz elçilik binası yakıldı.

Irak halkının cellağı, **Nuri Said** bu sefer cezalandırılmaktan kaçamadı. Ordu Başkomutanı, **Nuri Said**'in **Bağdat**'ın **Bab Al-Şarki** semtindeki evlerden birinde saklandığı haberini aldı. Buraya derhal askeri birlikler gönderildi ve aramalara başlandı. Kadın kılığına girerek İran'a kaçmaya çalışan, **Nuri Said** eski yaveri **Vasfi Tahir** tarafından yakalanarak kurşunlandı.(14)

Atılan ilk devrimci adım, cumhuriyetin ilk hükümetini kurmak oldu. Başbakan ve ordu Başkomutanlığı koltuğuna, **Abdülkerim Kasım** oturdu. Yeni tayin edilen bakanlar arasında, iki Kürt vardı: **Mahmut Salih Mahmut** (Sağlık Bakanı) ve **Mustafa Ali** (Adalet Bakanı).(15) Cumhuriyetçi hükümetin ilk kararnemelerinden biri esas alınarak, Yüksek Devlet Konseyi oluşturuldu. General **Nacib Rubai**, İstiklal Partisi lideri **Muhammed Mehdi Kubbe** ve **Erbil** Valisi Kürt **Halit Nakşibendi** bu Konsey'de yer aldılar.(16) Hükümet **Nakşibendi**'yi Konsey'e sokarak, Irak Cumhuriyetinde Kürtlerin ulusal haklarını tanımaya hazır olduğunu gösterdi.

Irak halkının büyük çoğunluğu, hem Araplar hem de Kürtler devrime destek verdi. Asur, Ermeni, Türkmen v.b. gibi ulusal azınlıkların liderleri de Temmuz Devrimi'nin zaferini coşkuyla karşıladı. Bunlar devrimin, Irak'ta mevcut farklı uluslar arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açtığı görüşündeydiler ve tamamıyla da haklıydılar. Ulusal azınlıkların temsilcileri, genç Cumhuriyet'i koruma çalışmalarına fiilen katıldılar.

Irak Komünist Partisi ve **Kürdistan Demokrat Partisi**'nin çağrısı üzerine, Kürdistan'ın geniş halk kitleleri, yeni Arap-Kürt Cumhuriyeti'ni korumak için harekete geçti. **Bağdat**'ta meydana gelen kritik çarpışma esnasında, Kürt demokratik güçleri, yerel idareden bazı kişilerin ve bazı kralcı-subayların yeni rejime karşı çıkma girişimlerine engel oldu. **Süleymaniye**'de emekçiler, krallık taraftarlarını saf dışı bırakarak, Cumhuriyet rejimi yetkilileri gelinceye kadar, durumu kendileri kontrol ettiler. Darbeden hemen sonra, **KDP** (Kürdistan Demokratik Partisi) temsilcilerinin **Kerkük**'teki Cumhuriyetçilerin karargahına giderek, Kürdistan halkının Cum-

huriyet idaresiyle, kararlı bir dayanışma içerisinde olduğunu bildirmesi devrimin başarıya ulaşması açısından, en büyük önemi taşıyordu.

Kürdistan Demokrat Partisi'nin, yeni Cumhuriyetçi rejimle ilgili tutumu, partinin 16 Temmuz 1958 tarihli özel bildirisinde belirtilmişti. Bu bildiri, **Kerkük**'te yapılan, **Kürdistan Demokrat Partisi** Merkez Komite, olağanüstü genel toplantısında, kabul edilmişti. Parti genel toplantısında, oybirliğiyle devrimin aktif olarak desteklenmesine ve derinleştirilmesine karar verildi, Cumhuriyet'in korunmasına ve güçlendirilmesine ilişkin alınacak etkili tedbirler belirlendi.(17)

Kürdistan Demokrat Partisi, Arap ve Kürt halklarının kaderlerinin ayrılmaz bağlarla bağlı olduğundan ve *"Arap halkının kurtuluş hareketinin kuvvetlendirilmesi ve zafere ulaştırılmasının, Irak'ın ömrünü tüketmiş kinci krallık rejiminden, kurtarılmasının Kürt halkının haklarının tanınmasının, garantisini olduğundan hareket ederek kendi tavrını belirledi."*(18) Genel toplantıda *"yeni, mutlu ve özgür bir yaşam kurulması, Arap ve Kürt halklarının eşitliğinin sağlanması için, bütün çabaların harcanması kararı alındı"*(19) ve partinin *"tüm gücünü ve imkanlarını bu şanlı devrimin yöneticilerinin, emrine sunduğu ve tüm üyelerini, Irak Cumhuriyetini korumak ve bütün komplolarıyla beraber emperyalistlere karşı, mücadele etmek üzere seferber ettiği Cumhuriyet hükümetine bildirdi"*(20).

KDP Merkez Komitesi Genel Sekreteri **İbrahim Kasım** başkılığındaki, Kürt delegasyonu 17 Temmuz'da Cumhuriyet hükümeti başbakanı **Kasım** ile görüşerek yeni rejime elden geldiğince destek vermeye, hazır olduğunu dile getirdi. Temmuz sonunda Irak Kürdistanı'nı ziyaret eden Amerikalı gazeteci **Fasther Helly**(?) şöyle yazıyor: *"Kuzey Irak yeni rejimi destekliyor. Burada, Bağdat'takinden daha az gerilim var"*.

Helly'nin, Kürtlerin yeni rejime karşı tutumunu ortaya çıkarmak için, Kürdistan'da çeşitli kişilerle yaptığı görüşmeler ilgi çekicidir. **Helly** şunları yazıyor: *"Ülkenin kuzey kısmının Askeri Valisi, kararlı bir şekilde, monarşik düzeni deviren 14 Temmuz darbesinden beri bölgesinde hiçbir olay meydana gelmediğini belirtti"*. **Helly**, kendisi de şunları ekliyor: *"Kerkük ve kenar bölgelerinde, ayrıca ulaşan bilgilere görede Musul ve Süleymaniye'de, Irak Petrol Şirketi'ne ait muazzam tesislerde, valinin sözlerine ters düşecek hiç bir olay olmadı"*(21). *"Bir Kürt eylemcisi, dağdan gelen kimselerin kendisine, bütün Kürtlerin devrimi desteklediğini söylediğini ifade etti. Ayrıca, Kürt Partisi (KDP-YN) İcra Komitesi olarak adlandırılan bir grup, Kuzey Irak askeri valisine telgraf çekerek rejime bağlılıklarını dile getirdi"*(22).

14 Temmuz devrimi, burjuva-demokratik ve anti-emperyalist bir yapıya sahipti. Cumhuriyet hükümeti, demokratik güçlerin aktif desteği ve baskısıyla daha devrimin ilk günlerinde, ülkedeki yaşamın demokratikleşmesi hususunda bazı önlemler almaya başladı. 26 Temmuz 1958'de Irak Cumhuriyeti'nin geçici anayasası ilan edildi. Bu dökümanda, Irak devletinin var olduğu tüm zaman zarfında, ilk defa Kürt halkının Arap halkıyla eşit haklara sahip olduğu bildirildi. Geçici anayasasının 3. maddesi şöyle diyor: *"Araplar ve Kürtler ortak sayılır ve bunların tek bir Irak*

içerisinde ulusal hakları anayasa ile garanti edilir".(23) İleride, **Baas** ve **İstiklal Partilerinin** UBC (Ulusal Birlik Cephesi)den ayrılmaları sonrasında ise Kürtlerin ulusal haklarının tanınması gerekliliği aynı şekilde, UBC'nin değişikliğe uğramış programında da belirtilmişti. 25 Kasım 1958'de **Bağdat**'taki halk mitinginde ilan edilen bu dökümanda şöyle deniyor: "*Ulusal Birlik Cephesi, Irak'ın var olmasının, tüm yurttaşların işbirliği etmesine, onların haklarına saygı gösterilmesine ve özgürlüklerinin korunmasına bağlı olduğu kanaatindedir*".(24)

Cephe, Arap ve Kürtlere, tek bir vatanda yaşayan eşit haklara sahip ortaklar gözüyle bakıyor ve Irak'ın bütünlüğü çerçevesinde ulusal haklarını tanıyor; bu hakların yerine getirilmesine de yardımcı olacaktır. UBC, Kürtlerin Araplarla eşit haklar elde etmesine ve aynı şekilde, Irak'ın ulusal azınlıklarının ulusal haklarına saygı duyulmasına katkıda bulunmayı, en önemli hedeflerinden biri sayıyordu. UBC tüzüğü'nün 4. maddesinde şöyle deniyor: "*Ulusal Birlik Cephesi, Araplar ve Kürtler arasındaki, ayrıca diğer ulusal azınlıklar olan türkmenler, Asurlar, Ermeniler v.b. arasında kardeşlik bağlarının güçlendirilmesine çaba gösterecektir*"(25).

Irak Cumhuriyetinde, Araplar ve Kürtlerin birlik ve eşit haklara sahip olduğu prensibi, Arap ve Kürt birliğini sembolize eden çapraz konmuş iki kılıç'ın yer aldığı ülkenin yeni armasında da ifade bulmuştu. Irak hükümeti, yeni kurulan cumhuriyette anayasa ile Kürtlere tanınan eşitlik haklarını hayata geçirme doğrultusunda, bazı tedbirler aldı. Kürt gazete ve dergileri legal olarak yayınlanmaya başlandı. **Kürdistan Demokratik Partisi**, tüm ülkede serbestçe faaliyet gösterme hakkından fiilen faydalanıyordu. Eğitim Bakanlığı bünyesinde, "*Kürdistan'da eğitim öğretim çalışmalarını organize etmek üzere bir departament*" oluşturuldu. (26) Kürt bölgelerindeki okullarda, Kürtçe eğitim verilmesi öngörüldü. UBC tüzüğü'nde şöyle diyor: "*Tüm Irak üniversite ve okullarında Kürt tarihi ve edbiyatının incelenmesi ve Irak'taki tüm okullarda Kürt dilinin programa alınması gereklidir*".(27)

15 Temmuz'da **Kasım** hükümeti, **Bağdat Paketi** Kongre ve Komisyon çalışmalarına katılmayı reddettiğini açıkladı. "*Irak temsilcileri, Bağdat Paketi Konseyi'nin toplantılarına katılmamaya başladı. Paket'in karargahı mühürlendi, askeri komisyonu ve sakıncalı eylemlerle mücadele komisyonununun faaliyeti yasaklandı*"(28). Hükümet aynı zamanda, Irak'ın Arap federasyonundan çıktığını duyurdu. Yeni Cumhuriyet hükümeti, dış politikada BM(Birleşmiş Milletler) Tüzüğü'nün prensiplerine ve **Bandung Konferansı*** kararlarına uymayı taahhüt etti. Yani diğer devletlerle eşitlik ve karşılıklı yarar sağlama esasına dayanan işbirliği ve tarafsızlık politikası yürütme kararı aldı.

Kürt Demokratik güçleri, hükümetin **Bağdat Paketi**nden çıkma niyetini büyük bir takdirle karşıladılar. İngiliz tarihçi **Derk Kinnane**, bu gerçeğin önemine

***Bandung Konferansı**: Asya ve Afrika'dan 29 ülkenin katıldığı konferans, 18-24 Nisan 1955'de Bandung'da düzenlendi. Öncülüğünü, Birmanya (Burma), Hindistan, Pakistan ve Seylan'ın (1972'den beri Sri-Lanka olarak adlandırılıyor) yaptığı bu konferansta sömürgecilik ve ırkçılık politikaları kınanarak barış içinde yaşamayı ilke edinen 5 prensibe dayalı "Genel barışa ve işbirliğine hizmet deklarasyonu" kabul edildi.

değinererek şöyle yazıyor: "Irak'ın **Bağdat Paktı**'ndan çıkışı, Kürtleri coşturdu ve yeni rejime olan inançlarını güçlendirdi"(29).

17 Temmuz'da hükümet, siyasi tutukluların serbest bırakılması ve vatandaşlık haklarının iadesi için önemli bir karar aldı. 1949'da **Nuri Said**'in cellatları tarafından idam edilen, Irak Komünist Partisi yöneticilerine ölümlerinden sonra itibarları iade edildi. 20 Temmuz'da eski rejim zamanında kovuşturmayla uğrayan eylemcilere af tanıyan kararneme resmen ilan edildi. Listenin en başında, Kürt Ulusal Kurtuluş Hareketinin mümtaz iki ismi olan **Şeyh Mahmut Berzenci** (ölümünden sonra) ve **Ahmet Barzani** vardı.(30) 10 Eylül 1958'de, **Mustafa Barzani** liderliğindeki 1943-1945 yılları Kürt Kurtuluş Hareketine katılanlara af tanıyan özel bir kararneme yayınlandı. **Mustafa Barzani**'nin, "Şanlı genç Irak Cumhuriyeti"nin ilanını selamladığı ve vatanına dönmek istediğini dile getirdiği, telgraf'a cevap olarak Irak Başbakanı, Prag'daki BAC (Birleşik Arap Cumhuriyeti) elçiliğine telgraf göndererek ülkesine dönebilmesi için, **Barzani**'ye yardım edilmesini rica etti. Tüm Irak gazetelerinde, **Mustafa Barzani** ve Irak sınırları dışında bulunan Kürt Ulusal Kurtuluş hareketinin, diğer liderlerine ait teşekkür telgraf ve mektupları yayınlandı. **Abdülkerim Kasım**, cevabı mektubunda, "**Mustafa Barzani ve arkadaşlarının ülkelerinde sıcak kabul göreceklerini**" ifade etti. **Kasım**, Kürt delegasyonlarından biriyle yaptığı görüşme esnasında, Kürt siyasi sığınmacılar sorununa değinererek şunları dile getirdi:

"Ülkemizin her hangi bir evladının, örneğin **Mustafa Barzani**'nin sürgünde olduğunu görmek benim için zor...Allaha şükür, bugün, bizi ayıran faktörler ortadan kalkmıştır; bize sadece bu büyük ülkede, bu genç Cumhuriyette tek bir aile halinde mutlu yaşamak kalıyor"(31)

Kasım, 1958 Eylül'ünde, Irak ve Suriye'li Kürt öğrencilerinden oluşan bir heyeti kabul etti. Bu heyet, Kürt öğrenciler ve Kürdistan'ın tüm demokratik gençliği adına, Arap-Kürt cumhuriyetini ve onun ilerici faaliyetlerini savunmaya kesin kararlı olduklarını ifade etti. **Kasım**, cevaben yaptığı konuşmada, "*Irak halkının ayrılmaz parçasını temsil eden, Kürt kardeşleriyle görüştüğü*" bugünü hayatının en mutlu günlerinden biri olarak kabul ettiğini belirterek sözlerini şöyle noktaladı: "*Yüreğimiz, karşılıklı güven ve iyi niyetlerle doludur*"(32). Resmi çevrelere yakın olan **El-Cumhuriya** isimli **Bağdat** gazetesi şunları yazdı:

"*Irak'ın özgürlük ve bağımsızlık mücadelesine, Araplarla birlikte eşit şartlar altında katılan Kürtler, kendi konumlarının her zaman Arap nüfusunun konumuna uygun olacağından emin olabilir*" (33)

Irak Cumhuriyeti Hükümeti'nin, dış politik alanda SSCB ve diğer sosyalist ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye yönelik, attığı adımlar geniş destek ve onay gördü. **Kasım** hükümeti, dış politikada uzlaşmaz anti-emperyalist bir tutum içerisine girerek, ilk sırada sosyalist ülkeler olmak üzere, dünyanın ilerici güçleriyle işbirliği yapmak niyetinde olduklarını belirtti.

Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkeler, doğudaki Arap dünyasının ilerici güçleriyle beraber Irak'daki Cumhuriyet rejimini kararlı bir şekilde destekleme pozisyonu aldılar. Sovyet hükümeti Başkanı, 16 Temmuz 1958'de Irak Cumhuriyeti hükümetine, bir telgraf gönderdi. Bu telgraf'ta şöyle deniyordu: *"Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Hükümeti, her zamanki gibi halkların kendi kaderlerini tayin etme, prensiplerini dikkate alarak ve Irak halklarının haklı ulusal emellerine derin saygı duyarak, bu telgrafla, Irak Cumhuriyeti Hükümetini resmen tanıdığını bildirmektedir"*(34).

Abdülkerim Kasım, cevabı telgrafında, verilen desteğe teşekkür ederek, ilişkileri geliştirmeye hazır olduklarını, *"Irak'ın bağımsızlığını korumaya ve barışın güçlendirilmesine, tüm barış sever devletlerle dostluk ilişkilerinin kurulmasına katkıda bulunmaya kararlı olduklarını bildirdi"*(35)

Irak'taki Temmuz devriminin zaferi ve Irak hükümetince pozitif tarafsızlık politikasının ilan edilmesi, ABD, İngiltere ve onlar müttefiklerinin Yakınoğu planlarına tutumlarına indirilen hissedilir bir darbe idi. Temmuz devrimi, Mısır'a karşı girişilen Süveyş macerası sonrasında, Yakın ve Orta-Doğu'da anti-emperyalist mücadelenin yeniden yükseldiği koşullarda meydana gelen ilk büyük olaydı. Irak Devrimi, Arap ülkelerinin saldırgan askeri bloklara çekilmesine ilişkin, emperyalist politikaya yıkıcı bir darbe indirdi. Irak, eski rejim zamanında, Britanya diplomasisinin "kendi çiftliği" idi, *"Yakın ve Ortadoğu'daki Britanya diplomasisinin tüm ipleri Bağdat'ta birleşiyordu"*.(36) Temmuz devriminin zaferiyle Britanya emperyalizmi, dünyanın bu önemli bölgesinde, yayılma planlarını gerçekleştirmek üzere, Irak'ı kullanma imkanını kaybetti. Bu husus, aynı ölçüde Amerikan emperyalizmi için de geçerlidir. Amerikan emperyalizmi, **Bağdat Paktı** ve eski rejimle olan ikili anlaşmalar aracılığıyla, ayrıca, **Eizenhaur Doktorini** yardımıyla, Yakın ve Ortadoğu'da İngiliz rakiplerinin yerine geçme ve askeri-ekonomik işlerin dizginlerini kendi tekeline alma emelindeydi. *(J.F. Dallas'ın aktif katılımıyla hazırlanan ABD hükümetinin dış politika programı. D. Eizenhaur tarafından ilan edilen ve kongrece onaylanan (1957) bu doktorin Amerika'nın yakın ve Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardımın (ABD askeri birliklerini kullanılması da dahil) yapılmasını öngörmekteydi.)*

Kanadalı bir gazeteci, Temmuz devriminin bu hususutaki önemini iyi biçimde niteledi. Gazete şöyle diyor: *"Irak devrimi, 1. Dünya Savaşı sonrasında Yakın ve Ortadoğu Arap dünyasında kurulan ve daha önceleri de çok daha raşitlik durumunda muhafaza olmuş bulunan, siyasi düzene ölümcül bir darbe vurdu. Orada meydana gelen olaylar, İngiltere ve Birleşik Devletlerin sert bir hezimete uğradığını göstermektedir. Eizenhaur Doktorini ve Bağdat Paktı tamamen bozguna uğradı. şimdi öyle görünüyor ki, Irak'ı kurtarmak için ne pakt, ne doktorin ne de bunlara uygun olarak gerçekleştirilen askeri eylemler yeterli değildi"*.(37)

14 Temmuz devriminin gene aynı başarıyla Libor (İngiliz) gazetesi olan **"Tribune"**de yazdı. Gazete, Irak halk kitlelerinin Britanya emperyalizmine duyduğu kinin sebeplerini yorumlayarak, şöyle diyor: *"Neden acaba ayaklananlar ilk iş*

olarak **Bağdat**'taki İngiliz elçiliğini yaktılar?-Çünkü, burada 40 yıl boyunca, gerçek bir iktidar barınmıştı. Irak halkı **Bastille**'ye hücum etti".(38) (*Bastille: Pariste bir kale, 1370-82'de inşa edilmiş. 15. yüzyıldan itibaren hapisane olarak kullanılmaya başlanmış. 14 Temmuz 1789'da Bastille'e hücum etmesi, Büyük Fransız Devriminin başlangıcı olmuştur. 1880'den beri bugün Fransa'da ulusal bayram olarak kutlanmaktadır. Bastille kalesi 1790'da yıkıldı. Ç.N.:

14 Temmuz devrimi de aynı şekilde, İngiltere'nin, gereği halinde çözülmemiş Kürt sorununu kendi çıkarları ("böl ve yönet" politikası) doğrultusunda kullanmaktan ibaret olan "Kürt" politikasına son vermeyi hedeflemişti.

Irak Cumhuriyeti'nin doğuşu, **Bağdat Pakti**'nin Yakındoğu üyeleri olan Türkiye ve İran tarafından düşmanca karşılandı, bunun için de önemli nedenleri vardı. Birincisi; Temmuz devriminin zaferi, **Bağdat Pakti** gibi askeri-siyasi blokların ne kadar yaşayabildiklerini açıkça göstermişti; Irak halkı ise emperyalist politikanın nasıl kararlı bir biçimde bozulacağına iyi bir örnek olmuştu. Türkiye ve İran halkları, Irak'ı örnek alıp kendi gücüne güvenerek saldırgan askeri bloklara karşı, kararlı mücadele vermeyi öğrenebilirlerdi. İkincisi; Kürtlerin Araplarla eşit haklara sahip olduklarının ilan edilmesi, katı ulusal ve sosyal zulüme maruz kalmaya devam eden, Türkiye ve İran Kürtleri için "kötü" örnek olabilirdi. Sonraları Türk resmi basınında **Kasım**'ın doğrudan "**Kürt sorununu azatetmek**"le suçlanması tesadüfi değildir. (39) Kendileriyle beraber "**Kürt tehlikesine**" karşı mücadele vermiş ülkelerden biri olan Irak'ın, demokratik oluşumların meydana geldiği ve Kürtlere ülke sınırları dahilinde ulusal otonomi hakkının tanınması için, reel koşulların ortaya çıktığı bir ülke halini alması, gerçeği iki ülkenin de iktidar çevrelerini rahatsız etmiş olması doğaldı.

Irak Cumhuriyeti, böylece, yine ABD ve İngiltere'nin emperyalist çevrelerince desteklenen düşman ülkeler çemberinin içinde kaldı. Özellikle, Türk iktidar çevreleri, Irak Cumhuriyeti'ne karşı düşmanca bir tavır aldı. Temmuz Devrimi, Türk hükümetinin kartlarını birbirine karıştırdı. Türkiye, **Bağdat Pakti**'na katılırken kendine özgü emellere sahipti. **Bağdat Pakti**, Türkiye'ye "kuzeyden gelecek tehlikeyi önlemek" için olduğu kadar Yakın Doğu ve bizzat kendi ülkesindeki ulusal-kurtuluş mücadelesini bastırmak için de gerekliydi; ayrıca Türkiye, **Alexandret** (*İskenderun şehrinin Yunanca adı -Ç.N.*) Sancağı'na ilişkin Suriye'nin yasal itirazlarını destekleyen, Arap ülkelerin birleşmesine ve çabalarına imkan vermemeye uğraşıyordu. (40) Monarşik Irak'ın **Bağdat Pakti**'na girmesi, Suriye üzerinde hak iddia etmesi, Arap ülkeleri arasında geçimsizliğe neden oldu. Bu durum, Sancak'ı (İskenderun) elden kaçırmak istemeyen Türkiye iktidar çevrelerinin işine geldi.

Böylece, yeni rejim her taraftan tehdit altında bulunuyordu. 14 Temmuz 1958'de, Ürdün Radyosu'nda konuşma yapan **Kral Hüseyin** şunları söyledi: "**Bizim Haşimi Hanedanlığımız Kaya gibi sağlamdır, şer güçlerin ve ateizmin baskısı altında sarsılmaz...**" **Hüseyin**, kendisini artık mevcut olmayan, Irak-Ürdün Federasyonu'nun Başkanı ilan ederek İngiltere ve ABD'ye kendisine yardım etmeleri ricasında bulundu.

İngiliz hükümeti, **Hüseyin**'in ricasına derhal karşılık verdi. 16 Temmuz'da

İngiliz paraşütçülerinden oluşan, büyük bir birlik Ürdün'e indirildi. Başbakan **Mc. Millian**, herşey olup bittikten sonra konu hakkında İngiliz Parlemantosuna bilgi verdi. Hem de bunu, İngiliz Parlemantosunda Yakındoğu'daki durumun tartışılmasının ardından birkaç dakika geçtikten sonra Ürdün'den "yardım" ricası alındığını söyleyerek açıklamaya çalıştı. Ancak, tüm bu söylenenler yalandı ve hükümetin derhal Ürdün'e askeri birlik gönderme, kararı alması için özel olarak hazırlanmıştı. Parlemanto'dan zamanında onay almayı "yetiştiremeyen" İngiliz Başbakanı'nın *Washington*'a akıl danışmış ve oradan tam onay almış olması ilginçtir.(41) İngiltere ve ABD'nin hükümet çevreleri gerçek bir paniğe kapıldılar. ABD Dışişleri Bakanı **Dallas**'ın iddiasına göre *"doğan tehlikelerin sebebi; o yörede güçlü ve kararlı değişikliklerin meydana gelmesi, komünizmin mevcut güçleri aktive ederek yönlendirmeye çabalaması üzerine, bu güçlerin harekete geçmesi idi"*. Endişeyle sözlerine devam eden, **Dallas** şunları ekledi: *"Eğer gelişen olayları kayıtsızca izlersek bu değişiklikler bizim sonumuzu getirir"*.(42)

Amerikan basınında, komünizmin Yakındoğuya sızmasını önleyici tedbir olarak SSCB ve diğer sosyalist ülkelerle diplomatik ilişkilerin kesilmesi sorununun gündeme getirilmesi, ABD iktidar çevrelerinin Irak'taki olaylardan büyük rahatsızlık duyduklarını doğrulamaktadır. *New-York Herald Tribune* gazetesinin yorumuna göre böylesine bir girişim, Batı'nın, komünistlerin yıkıcı politikasının bilincinde olduğu ve "uluslararası, karantina" uygulamaya hazır bulunduğu hususunda, Kremlin'e bir uyarı olacaktı. (43) Batılı devletler, hepsinden önce de ABD ve İngiltere, doğal olarak, *"Yakındoğu'ya komünizm sızdığına"* dair çıkan gürültü aracılığıyla, genç Irak Cumhuriyeti'ne ve Lübnan halkının kurtuluş hareketine karşı gerçekleştirdikleri saldırı eylemlerini haklı çıkarmaya çalışıyorlardı. 15 Temmuz 1958'de, Lübnan Başkan'ı **Şamun**'un ricası üzerine, Beyrut'ta 1500 Amerikan askeri piyadesi çıkarıldı. ABD Savunma Bakanlığı, aynı gün nakliye uçaklarının, Avrupa'daki hava üslerinden birine gönderilmesini onayladığını açıkladı.(44) Türk hükümetinin onayı ile 16 Temmuz'da *Adana*'da bulunan askeri hava üssüne, bölgeye asker taşımakta olan çok miktarda, Amerikan askeri uçağı iniş yaptı.(45)

Amerikan otorite sahibi gazetelerinden biri, Lübnan'a Amerikan, Ürdün'e ise İngiliz askerlerinin indirilmesi konusuna değinerek şöyle yazdı: *"Irak herşey, Lübnan ise hiçbir şey demektir. Eğer, aynı zamanda büyük Irak sorunu çözülmez ise, Beyrut'a Amerikan askerlerinin indirilmesi fayda sağlamaz. Son zamanlarda yaşadığımız ıstıraplı günlerde İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin yaptıkları sancılı toplantıların konusu Lübnan değil, Irak idi"*.(46)

İngiliz-Amerikan emperyalistleri ve onların Yakındoğu ortakları, Irak Cumhuriyeti'nin karşısına tek bir cephe olarak çıktılar. Amerikan deniz piyadelerinin Beyrut'a indirilmesi sonrasında, İngiltere Dışişleri Bakanı **Belvin Liud** Avam Kamarası'nda, *"İngiliz hükümetinin, Amerikalıların hareketlerini tamamen desteklediğini"* bildirdi, (47) İngiliz *Daily Express* gazetesi şöyle yazdı:

"Ne İngiltere ne de ABD, ortak çıkarlarına meydan okunmasına tepkisiz kalmazdı. İngiliz hükümeti'nden beklenen, onun, Irak'taki vazifesini tam ve zamanında yerine getirmesi idi". (48)

İstanbul'da başlayan, **Bağdat Paketi** üyeleri toplantısında ("**kara rejim**" temsilcileri artık bu toplantılara katılmıyordu), Irak'taki Cumhuriyet rejimini lagvetmek ve eski düzeni yeniden kurmak üzere alel acele, alınacak ortak tedbirler belirlendi. Türk askeri birlikleri savaşa hazır duruma getirildi; Irak ve Suriye sınırına yakın bölgelerdeki birliklerde izinler ve istifalar iptal edildi; her an harekate hazır emri verildi.

17 Temmuz 1958'de Türk Dışişleri Bakanı **Fatih Zorlu** şunları bildirdi: "*Türkiye tüm imkanlarıyla, Yakındoğudaki İngiliz-Amerikan hareketlarına yardıma hazırdır*". (49) Irak Cumhuriyeti'ne karşı saldırı eylemleri, Türk resmi çevrelerince de onaylandı. Türk Dışişleri Bakanı sözlerine şöyle devam ediyor; "*İngiliz birliklerinin Ürdün'e girmesini tamamen destekliyor ve ümit ediyoruz ki sonra da Irak'a hareket edecekler. Eğer böyle yapacak olurlarsa, Türkiye bu birliklere yardım edecektir*". (50)

Irak Cumhuriyetine karşı saldırı eylemlerinde, Türkiye'nin sadece Amerikan-İngiliz iktidar çevrelerinin planlarının kör uygulayıcısı olduğunu düşünmek, şüphesiz hata olurdu. Türk hükümetinin, Irak ile ilgili kendi emelleri vardı. Gerçeklerin de doğruladığı gibi, Türk iktidar çevreleri olayların kendileri için elverişli olacak şekilde sonuçlanması halinde, Irak Kürdistan'ı (**Musul** Vilayeti) ve onun petrol bölgeleri üzerindeki, eski egemenliğini yeniden kurmak emelinde idi.

Türk hükümeti, petrol bölgesi olan **Kerkük**'ü Irak'tan koparmak amacıyla, Kuzey Irak'taki sayıları 500 bini bulan ve Bakan **Zorlu**'nun deyimiyle "*sadece yönetime ihtiyaç duyan*" Türk ulusal azınlığını "*yeni Bağdat hükümetine*" karşı kullanma niyetinde idi. (51) Hatta "**Kerkük** te kendi (Ç.N.) çıkarlarını korumak için Türkiye'nin en aktif politikayı yürütmeye bile hazır" olduğuna dair Türkiye'de oldukça ciddi söylentiler dolaşıyordu. (52) Türkler, bu yayılmacı planlara kendilerini öylesine kaptırdılar ki, sadece "*Irak'taki müslüman kardeşlerini değil, Rusya'da bağımlı durumda bulunan 50 milyon müslümanın kurtarılmasını (Ç.N.) da konuşmaya başladılar*". (53)

Yakındoğu'da böyle bir durum mevcut iken ve emperyalist devletlerin ve onların Yakındoğu ortaklarının Irak'ın işlerine heran müdahale etmesi beklenirken, genç cumhuriyetin, Arap ve Kürtlerin bu haklı davalarında, yardıma Sovyetler Birliği yetiştirdi.

16 Temmuz'da SSCB Hükümeti, Arap ülkelerine karşı emperyalist devletlerin saldırgan eylemlerinin gözler önüne serildiği ve Yakındoğu'daki durumu yansıtan özel bir bildiri yayınladı. Bildiride şöyle deniyordu: "*Irak Cumhuriyeti Hükümeti'nin, Irak ve diğer tüm Arap halklarının isteklerini dile getiren program bildirileri, hem Arap devletlerinden hem de cumhuriyetin kurulmasını, Irak halkının tamamen iç meselesi olarak değerlendiren tüm barışsever ülkelerden toplu destek görmektedir*".

Yakındoğu'da olayların bu şekilde gelişmesi, Irak Cumhuriyeti'nin kuruluşunu açık bir düşmanlıkla algılayan, sömürgeci devletlerin işine gelmiyordu. Washington'da Londra'da ve Ankara'da hemen hummalı bir faaliyet başladı." (54)

BM Güvenlik Konseyinde söz alan Sovyet delegasyonu, Irak halkı da dahil olmak üzere, tüm Arap halklarının çıkarlarına kesin destek verdiklerini söyledi.(55) Güvenlik Konseyi'ndeki İngiltere temsilcisi **Dickson** "*Kral Hüseyin'in Irak'a karşı giriştiği eylemlere yardımcı olmaları amacıyla, Ürdün'e İngiliz paraşütçü birliklerinin indirildiğini doğrulamak zorunda kaldı. Kral Hüseyin'in söz konusu eylemleri, Irak'lı ayaklanmacıları ezmeye ve Batı için kilit noktası olan bu yakınoğu ülkesini geri kazanmaya yönelik idi*" (56). Güvenlik Konseyi SSCB temsilcisi, Amerikan ve İngiliz emperyalizminin Irak ile ilgili saldırgan planlarının maskesini düşürerek şunları söyledi: "*Washington'da yapılan resmi açıklamalar, Amerikan askeri birliklerinin Lübnan'a müdahalesinin, Doğu'nun Arap halklarına karşı yapılan sömürge mücadelesinin sadece başlangıcı olduğu hususunda şüphe bırakmamaktadır.*(57) *Bir sonra ki adım ise, ABD ve İngiltere'nin Irak'ın işlerine askeri müdahalede bulunacağıdır*"(58).

Sovyet Hükümeti, Irak Cumhuriyetini desteklemeye kararlı olduğunu 18 Temmuz'da da dile getirdi. (59)Yaptığı bildiriye, "*Sovyetler Birliği'nin kendi sınırına bitişik bölgelerde kışkırtıcı olmayan saldırı hareketlerine seyirci kalamayacağı ve kendi güvenliğini sağlamak ve genel barışı korumak için gereken önlemleri alacağını*" belirtiyordu.(60)

Sovyetler Birliği, Irak Cumhuriyet Rejimi'ni tutarlı ve kararlı biçimde destekliyordu. Sovyet Hükümeti, 24 Temmuz'da Türk Hükümetine bir muhtıra göndererek, Doğu Arap ülkelerinin, özellikle de Irak Cumhuriyeti'nin işlerine askeri müdahalede bulunmaması için Türkiye'yi uyardı. Muhtırada, ayrıca, şöyle deniyordu: "*Sovyet Hükümeti, söz konusu bölgede çıkacak askeri itilafın olası sonuçlarına karşı, ağır bir sorumluluk taşınacağı hususunda Türkiye Hükümeti'ni uyarmayı borç bilir*"(61)

Sovyet Hükümeti'nin, Yakınoğuda askeri itilaf çıkmasını önlemek amacıyla, SSCB, ABD, İngiltere, Fransa ve Hindistan'ın hükümet başkanlarını toplantıya çağırma teklifi, oldukça büyük bir öneme sahipti. BM Genel Sekreteri'nin de katılacağı bu toplantıda Yakınoğudaki askeri itilafın giderilmesi için somut tavsiyeler hazırlanacak; Arap ülkeleri temsilcileriyle beraber BM Güvenlik Konseyi'de bu tavsiyeleri inceleyecekti. (62)Sovyet Hükümet Başkanı, bu hususta ABD, İngiltere ve Hindistan Hükümet Başkanlarına özel mesajlar göndererek, başvuruda bulundu. (63)Başkan, yaptığı konuşmalardan birinde şöyle diyor: "*Yeni doğan Irak Cumhuriyeti'nin güçlenmesi için, mümkün olan herşeyi yapacağız*"(64)

1958 Temmuz ayı sonunda, Irak'ın içişlerine askeri müdahale edilmesi tehlikesi biraz azaldı ve yeni rejimin durumu sağlaştı. (65)Cumhuriyet hükümeti, kısa sürede, yalnız Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkeler tarafından değil, birçok "üçüncü dünya" devletleri tarafından da tanındı.(66)

KDP yayın organı olan **Xebat** gazetesi bu konuda şunları yazdı: "*Demokratik düzenin güçlendirilmesini, Kürt bölgelerini yönetimi altında bulunduran devletin sınırları dahilinde, Kürt halkının ulusal haklarının tanınması için, doğru bir siyasi yol olduğu inancındayız*"(67).

Cumhuriyetin geçici anayasasında, Arapların Kürtlerle eşit haklara sahip olduğu belirtilmişti, ancak, yeni rejimin yöneticileri burjuva-şovenist unsurların

desteğiyle, anayasanın bu maddesinin manasını çarpıtmaya uğraştılar. Geçici anayasanın kabulünden bir gün sonra, 17 Mayıs 1958'de, **Bağdat**'a gelen Kürt delegasyonu, hükümet yöneticileriyle görüştü. Bu heyet, Kürt halkı adına devrim kazanımlarını savunmaya hazır olduklarını bildirerek, Kürtleri ulusal haklarından yoksun bırakacak şekilde "Irak Birliği"nin sağlanması düşüncesinin özündeki gericiliğe dikkat çekti. (68) Kürtlerin Araplarla eşit haklara sahip olmasının pratikte gerçekleştirilebilmesine, Irak'taki demokratik düzenin güçlenmesi için, kilit faktör gözüyle bakılıyordu. Delegasyonun açıklamasında şöyle deniyor:

"Bu durumda biz, emperyalizm ve onun ajanlarının tüm kaçış yollarını kapayacağız ve özgür demokratik rejimde beraber yaşayan halkların gerçek dostluğuna örnek olacağız." (69)

Irak'ın devamlı olarak emperyalist tehditler altında bulunduğu koşullarda, ülkedeki tüm siyasi parti ve grupların işbirliği yapması gerekliliği kendini dayatıyordu. KDP, bu alanda oldukça çaba gösterdi. KDP'nin girişimi sonucunda KDP, Baas ve İstiklal Parti liderleri 27 Temmuz'da **Bağdat**'ta bir araya geldi. Liderler, toplantıda, Araplar ve Kürtler arasındaki birliğin sağlanmasına yardımcı olmak isteğini dile getirdi. (Bu görüşmede Suriye'den gelen ve Baas Partisi tüm Arap örgütünün lideri **Mişel Afliyak** da hazır bulundu) (70).

Kasım başkanlığındaki Cumhuriyet hükümeti, faaliyete geçtiği ilk zamanlarda sırtını Arap ve Kürt demokratik güçlerine ve bunların verdiği desteğe dayadı. Bu nedenle de 14 Temmuz sonrasında hükümet, birçok önemli devrimci-demokratik yapıda adım attı. IKP, KDP ve diğer ilerici parti ve örgütlerin ısrarlı talebi üzerine **Kasım**, halkçı direniş birliklerinin kurulmasına ilişkin bir genelge yayınladı. Bu birliklere katılanların sayısı giderek arttı ve 1958 yılı Kasım ayı başlarına doğru 80 bine ulaştı (71). Halkçı direniş güçleri, Irak'ın siyasi yaşamında yeni ve oldukça önemli bir olaydı. Emperyalizmin ülkenin içişlerine karışma tehlikesinin saf dışı edilmesinde ve Cumhuriyet karşıtı komploların ortadan kaldırılmasında önemli rol oynadılar. Halkçı direniş birlikleri, **IKP** ve **KDP**'nin etkisinde idiler.

Fiilen legal faaliyet gösteren **IKP, KDP, HDP** ve diğer partilerin dışında devrimin ilk aylarında Irak'ta *"barış yanlısı profesyonel ve kültürel örgütler, köylü birlikleri, Cumhuriyeti Koruma Komiteleri, Genel Öğrenci Birliği, Kadın Haklarını Koruma Birliği, Demokratik Gençlik Birliği, aynı şekilde toplumsal-politik Kürt örgütleri olan Kürt Öğretmenler Birliği, Kürt Gençlik Birliği v.b. örgütler kuruldu veya yer altından çıkarak saflarını genişlettiler"* (72)

Kasım hükümetinin demokratik faaliyetlerini, özellikle de Kürtlerin Araplarla eşit haklara sahip olduğunun ilanı, hem Irak'taki hem de Irak dışındaki ilerici Kürt güçlerince desteklendi. Örneğin, **Avrupa'daki Kürt Öğrenciler Derneği**'nin 3. Konferans belgelerinde, Irak devrimi selamlanmakta ve Temmuz devriminin hedeflerinin propagandasını yapmaya hazır olduğu dile getirilmektedir. (73) Derneğin 1959'da **Viyana**'da yapılan 4. Konferansında alınan kararda şöyle deniyor:

*"Konferans, Irak'taki Cumhuriyet rejimini ve onun General **Abdülkerim Kasım***

yönetimi altındaki, demokratik faaliyetlerini tamamen desteklemekte olup hükümeti, emperyalizm ve iç gericiliğe, özellikle de feodal unsurlara karşı mücadele politikasını kararlı şekilde sürdürmeye davet eder”(74).

Bağdat, Avrupadaki Kürt Öğrenciler Derneği'nin, Irak Cumhuriyeti yararına yaptığı çalışmaları olumlu karşıladı. **Bağdat** resmi yetkililerince gönderilen cevabı telgrafta "hükümet politikasına verilen desteğe" teşekkür edildi.(75) Kürt demokratik güçleri, Kürdistan'da olduğu gibi onun sınırları haricinde de Türkiye ve İran'ın, Irak'ın içişlerine karışma planlarına kesin olarak karşı çıktılar.(76)

1958 Ekiminde sürgünde bulunan, Kürt Ulusal kurtuluş hareketi lideri **Mustafa Barzani**, Irak'a döndü.(77) Kendisine coşkun bir karşılama düzenlendi. Kürt kurtuluş hareketi liderini karşılamak üzere, Kürdistan'dan ve Irak'ın Arap bölgelerinden onlarca heyet **Bağdat**'a geldi. **Bağdat** caddeleri insanlarla dolup taşıyordu. **Mustafa Barzani**'nin kaldığı *Semiramis Otel* çevresinde bir kaç gün üstüste miting düzenlendi. **Barzani** yaptığı konuşmalardan birinde şunları söylüyor:

"Dostlarım, izin verirsiniz size, uzun yıllardır sürgünde yaşayan Kürt kardeşlerinizden sıcak bir selam iletayim. Şanlı zaferinizi selamlıyorum. Biz, kardeşlerimizle beraber çalışmak ve vatanımızı savunmak için geri döndük... Tüm Kürtler, Cumhuriyet uğruna ölmeye hazırdır."(78)

Kasım, 7 Ekim'de **Mustafa Barzani** ve beraberindeki Kürt liderlerini kabul etti. Aynı gün, **Barzani**, Irak Yüksek Devlet Konseyi Başkanı ve üyeleriyle görüştü.

Kürtler, **Barzani**'ye gösterilen ilgiyi, Kürtlerin ulusal haklarını tanımaya hazır olduğunun kanıtı biçiminde değerlendirdiler. Bu gelişmeler, Türkiye ve İran'ın iktidar çevrelerini oldukça rahatsız etti. Konuyla ilgili olarak İran gazetesi **Et-Telaat** şöyle yazdı:

"BAC-Birleşik Arap Cumhuriyeti- Cumhurbaşkanı Hasır'ın sürgünden döndükten sonra **Barzani**'yi iyi kabul etmesi, İran'lı uzmanları hayrete düşürdü. Biraz endişeye kapıldılar, ama yinede Irak'ın Kürt özerklik hareketini yeniden dirilttiğine inanmayı reddettiklerini belirttiler"(79).

Kasım hükümeti göreve başladığı ilk zamanlarda, emekçilerin durumunu iyileştirmek üzere bir dizi önlem aldı. Ana gıda maddelerinin fiyatları düşürüldü, iş günü 8 saat olarak belirlendi, resmi asgari ücret artırıldı (sanayi işletmelerinde %40, tarım işçileri için ise %10 artırıldı) (80). Vergi sisteminin değişmesi de oldukça önem taşıyordu. Krallık rejiminde vergilerin büyük çoğunluğu vasıtalı vergilerdi ve tüm yüküyle emekçi nüfusun omuzlarına binmişti. Bu vergiler, vasıtasız vergiye çevrildi. Farklı sosyal kesimlerin payına düşen, gelir dağılımındaki eşitsizliğin azalmasında rol oynayan en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilen, bir gelir vergisi konuldu. Aynı zamanda, miras vergisi yürürlüğe girdi.(81) Feodallerin ve aşiret şeyhlerinin egemenliklerini koruma imkanı veren, aşiret yasası'nın iptaline ilişkin hükümet kararnameyi büyük öneme sahipti. Tüm bu tedbirler, Cumhuriyet rejiminin güçlenmesi ve onun demokrasi ve sosyal gelişme yolunda ilerlemesi için olağanüstü değer taşıyordu.

Irak, geri kalmış bir tarım ülkesi idi, bu sebeple cumhuriyet'in tarım sorununda nasıl bir politika yürüteceği, bir çok şeyin kaderini belirliyordu. Ülke nüfusunun %70'i köylü (Arap ve Kürt)lerden oluşuyordu ve bu kesim, monarşi rejimi zamanında toprak sahiplerince amansızca sömürüldü. Devrim öncesinde Irak'ın hem ekonomik hem de politik yaşamında, krallık rejiminin ve dış emperyalist güçlerin ana desteği olan, feodaller ve toprak ağaları hüküm sürüyordu. Iraklı yazar **Cafer Hayat**, Irak kırsal kesiminin sosyal-ekonomik yaşamında hala "*ilkel toplum yasalarının geçerli olduğunu*" kaydediyor.(82) Irak'ın güney ve merkezi bölgelerinde, olduğu gibi Kürdistan'da da köylülerin ezici çoğunluğu ya hiç topraksızdılar ya da verimsiz topraklara sahiptiler. İşlenebilir topraklarının, hem de en verimli olanlarının, %75'i, ülke nüfusunun sadece %1'ni oluşturan feodallere ve toprak ağalarına aitti.(83)

Devrim öncesi Irak'ta, büyük toprak ağalarına ait 19 milyon dönümden (1 dönüm:1/4 hektar) fazla olan yaklaşık 3500 arazi mülkü mevcut idi; 194 487 yoksul köylü ailesi ise 2,7 milyondan az dönüme sahipti.(84) Ayrıca, ne Britanya emperyalistleri ne de feodaller ve toprak ağaları, ülkenin topraklarını tümüyle kullanmak üzere hiçbir önlem almamıştı. Sonuç olarak, Irak'ta muazzam toprak alanları işlenmeden kalmıştı. Tüm Irak'ta, tarıma elverişli 20 milyon hektar topraktan sadece 7 milyonu işleniyordu, bunun 4,4 milyon hektarı ise sulanıyordu.(85) Böyle bir durumun ortaya çıkmasının nedenlerden ilki, kırsal kesimde feodal-toprak ağalarının hüküm sürmesi ve tarımda yetersiz düzeyde makinalaşma gerçekleşmiş olması idi. Devrim öncesinde Kürdistan'da da vaziyet böyle idi. Iraklı yazar **Şakir Hasbak**, devrim öncesi Kürdistanı'nda işlenen ve işlenmeyen toprakların (km²) oranına ilişkin aşağıdaki bilgileri vermektedir.(86)

<u>Liva*</u>	<u>Toplam toprak alanı</u>	<u>İşlenen topraklar</u>	<u>İşlenen topraklar %'si</u>
Süleymaniye	9552	3551	37
Erbil	18170	4557	25
Kerkük	20376	5743	28
Musul	29770	29058	98

Verilen bu bilgilerin de gösterdiği gibi, Musul hariç, tüm Kürt livalarında büyük ölçüde Kürt köylüsü topraksız olduğu veya az miktarda toprağa sahip olduğu halde, toprakların ancak %25-37'si ekiliyordu.(87) Hasbak, Kürdistan'daki yetersiz makinalaşma ve ıslah çalışmalarına değinerek şunları yazıyor: "Kürt köylüsü, doğal afetlerden her zaman Arap köylüsünden daha fazla zarar görmüş olup, paraya ve tahıla ihtiyaç duymakta ve daima borç içinde bulunmaktadır."(88)

*Arapça, eskiden sancak denirdi.

Kürdistan'daki toprak mülkiyetine ait özelliklerden biri, Arap bölgelerinden farklı olarak, burada çoğunlukla küçük toprak mülkiyetinin hakim olması idi. 1952 yılı verilerine göre: örneğin **Bağdat** Livasında toplam 3023 arsa mevcuttu. Bu arsaların yaklaşık ölçüsü 102 hektar. **Süleymaniye**'de 176 628 arsa, yani 110 hektar, **Kerkük**'te 7409 arsa, yani 118 hektar, **Muntafik**'te 2502 arsa, yani 177 hektar, **Kute**'de 1531 arsa, yani 272 hektar. **Ammar**'da bu rakamlar rekor seviyeye ulaşıyordu: tüm eyalette, ortalama ölçüsü 1721 hektarı bulan 483 arsa vardı. (89)

Verilen bu rakamlar, **Bağdat** livası hariç, diğer tüm Arap Livalarında ortalama arsa ölçüsünün Kürdistan'dakinden daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu hususta **Uriner** şunları yazıyor: "Büyük toprak sahiplerinden birinin, **Musul**'da 20 köyü var; bu köylerin toplam alanı yaklaşık 20 bin dönümdür; Ülkenin güney kısmında ise bu mülk hiç de büyük sayılamaz" (90) Gerçekten de 1957'de **Süleymaniye** Livasında 21760 kişiden ancak 100'ün 2 bin dönümden fazla toprağı vardı. Aynı zamanda, **Erbil** Livasında toplam 17 626 kişiden yaklaşık 260'ı, 1958'de toprak reformunun kapsamına girdi. (91) Krallık rejimi döneminde, ülkede çalışabilir nüfusun mutlak çoğunluğu tarım sektöründe faaliyet gösterdiği halde, tüm milli üretimde bu dala düşen pay ancak %24 idi ki bu husus, Irak'ın Arap ve Kürt bölgelerinde tarımın olağanüstü boyutlarda geri kalmışlığını gösterir. (92)

Irak'ın Arap bölgelerinde olduğu gibi, Kürt bölgelerinde de toprak kiralama uygulaması oldukça yaygın idi. Tüm ürün toprak sahibi ve toprağı kiralayan arasında orantılı olarak bölüştürüldü. Elde edilen üründen, köylünün alacağı pay geleneksel olarak tespit edilmiş mevcut koşullara bağlı idi. Bu koşullar, Irak'ın her bölgesinde farklıydı. İkili kira uygulaması da çok yaygındı: bu sisteme göre, şehirde yaşayan zengin toprak sahipleri çiftliklerini yönetici-serkar'lara bırakıyorlardı; Köylüler ise bu yönetici-serkar'lardan toprağı kiralyorlardı. Bir İngiliz dergisi, böylesi koşullarda toprak veriminin artırılması gibi bir çabanın olmadığına değinerek şunları yazıyor: "Toprak sahibi kim olursa olsun yönetici-serkar'lar herşeyden önce, en az masrafla mümkün olduğunca fazla gelir elde etmeye gayret ediyor. Toprak, kendisine, bedavaya mal oluyor, çünkü, kira parası ve toprak vergisi vermiyor, bu nedenle de birim alandan maksimum ürün almak için hiçbir özendirici etken mevcut değil". (93)

Genelde Irak'ı öven ve "Yakındoğu'daki gerçek bir ilerleme" örneği olarak reklamını yapan, çeşitli resmi İngiliz yayınları, sıkça, Irak'ta kusurlu bir toprak sisteminin mevcut olduğu gerçeğini kabul etmek zorunda kalıyorlardı. Yukarıda bahsedilen İngiliz dergisi şunları kaydediyor: *Irak topraklarının büyük bir kısmı resmen devlete aitti, ancak bunun en az %80'i karşılıksız olarak devletten kiralanma şeklinde, özel şahısların elinde bulunuyordu. Toprak işleniyordu ve ürün idarecilerin gözetiminde ortakçılar tarafından toplanıyordu. Yöneticiler, mükafat olarak üründen pay alıyorlardı. İşçilerin aldığı pay, her yörenin usulüne göre belirleniyor ve bu bazen ürünün %35'ni geçmiyordu. Tarım işçisi, yılda 100 gün çalışabildiği zaman memnun kalıyordu.* (94)

(*serkar: Kürtçede yönetici, idareci demektir)

Irak'lı ilerici ekonomist **Muhammet Ali Zarka**'nın, *Irak'ın Milli Ekonomisi* kitabında Arap ve Kürt bölgelerindeki köylülerin durumunu yansıtan dehşet verici bir tablo ortaya çıkmaktadır.(95) **Zarka**, Irak köylüsünün amansız bir sosyal baskıya maruz kaldığını, ve bunun sonucu olarak da tarımsal üretimin uyumlu ve her yönlü geliştiğinden söz dahi edilemeyeceğini yazıyor ve şöyle devam ediyor:

"Köyümüzdeki köylünün büyük çoğunluğu doğrudan feodallerin egemenliği altında bulunmakta ve kendi fiziksel varlığını sürdürürebilmek için en gerekli olanı bile alamamaktadır. Köylüler olağanüstü ağır koşullarda çalışıyorlar; bu koşullarda, hiçbir insani güç, köy muhtarı ve şeyhinin aç gözlülüğünü ve emeksiz kazanca olan hırsını tatmin edemezdi"(96).

Kürt bölgelerinde, ürünün paylaşılması prensibinin özü ile ilgili, eski osmanlı yasası hala geçerli idi. Geleneksel aşiret reisleri, olan Kürt ağa ve beyleri, toprak yasalarını kötüye kullanarak büyük miktarda araziyi kendi adlarına geçirdi ve yüksek toprak rantı elde ettiler.

Kürdistan'daki büyük toprak ağalarının, topraklarının tüm yoksullarinkinden 3,5 kat daha fazla olması, burada, toprak sorununun had safhada bulunduğu göstermektedir.(97)

Irak'ın tarımı bu durumda iken, ülke ekonomisinde gelişme olduğunun akla bile gelebileceği sonucunu çıkarmak hiç de zor değil. Herşeyden önce, tarım alanında radikal reformlar gerekli idi. Cumhuriyet rejiminin, müdahale tehditleri ortadan kalktıktan hemen sonra, tarım reformunu gerçekleştirmeye koyulması tesadüfî değildi. Hükümet amacının, feodalizme son vermek, halkın yaşam düzeyini artırmak ve tarımsal üretimi geliştirmek olduğunu açıkladı.(98)

Tarım reformu 30 Eylül 1958'de ilan edildi. Reform, toprak ağaları için olduğu gibi, köylüler için de azami toprak mülkiyetine sahip olma hakkı tanıyordu. Her toprak ağası, en fazla 1000 dönüm (250 hektar) sulanan veya 2000 dönüm (500 hektar) sulanmayan toprağa sahip olabilirdi.(99) Görüldüğü gibi, yasada öngörülen azami toprak mülkiyeti, oldukça yüksek idi, çünkü reformun tamamen gerçekleştirilmesi halinde bile, toprak ağasına kalan alan, en büyük köylü toprak mülkiyetinden yaklaşık beş kat daha fazla olacaktı.

Toprak reformunun yetersiz kalmasındaki esas etken, uygulanmasının milli burjuvazinin elinde olması idi. Milli burjuvazinin, kendisi, o zamanlar, kırsal kesime sıkıca bağlıydı ve tarım sorununun radikal çözümüne baş vurmadı. Toprak ağaları en iyi toprakları seçme hakkı elde ettiler. Azami artığı olan topraklar kamulaştırılacaktı ve 20 yıllık süre zarfında toprağın tam değeri veya hukuki kategorisine bağlı olarak (%100-mülk, %75-tapu, %50-lyazma (bir nevi kategori) değerinin bir kısmı artı yıllık %3 tazminat ödenecekti.(100)

Hükümet, tarım reformlarında, karasız bir politika izliyordu: *"Yasa tasarısı hazırlama komitesinin, azami toprak miktarını iki kat daha az tayin etmesi (125 hektar sulanabilir ve 250 hektar sulanmayan toprak) ve Burjuvazi Parti temsilcilerinin de yer aldığı hükümetin projeyi geri çevirmesi"* bunu doğrulamaktadır.(101) Komünist

Partisi, KDP ve ülkedeki diğer sol güçler, toprak ağalarının sahip olabileceği azami toprak mülkiyetini (500 hektar sulanmayan, 250 hektar sulanabilir alan) yüksek buldular, çünkü, reformun tamamen gerçekleşmesi halinde bile topraksız köylülerin ancak %30'u toprak alabiliyordu. Oysa toprak ağaları, tazminat biçiminde, özellikle de sulama pompaları ve drenaj tesislerinin kamulaştırılması dolayısıyla, başka paralar da alıyordu.

Böylece, *Tarım Reformu Yasası*, büyük toprak mülkiyetini ortadan kaldırmamış, sadece sınırlandırmıştı. Diğer taraftan, toprak reformunun en bariz eksiklerinden biri de (tamamen reform gerçekleşse bile) bir kısım köylüyü toprak sahibi yapabilmesi, ancak, bununla da satın alma ve yıllık yüzdesini ödeme gibi ağır koşulları genelde köylünün özelde ise yoksulun omuzlarına yüklenmesi idi. **V. İ. Lenin**, bu konuda şöyle diyor: *"Tarım reformu, eğer köylü toprağı satın almadan ona sahip olursa ciddi bir fayda getirir. Köylüye toprağı satmak, boynuna bir ip daha geçirmek demektir."*(102)

Köylü, toprak ağalarının elinden alınan toprak fazlasından kendisi ve ailesi için, 30'dan 60 dönüme kadar sulanabilir ve 60'dan 120 dönüme kadar da sulanamayan arazi alabilirdi.(103) Toprak, ilk önce kiralayanlara veya ortaklara, daha sonra ise söz konusu bölgedeki toprağı az olan köylülere veriliyordu.

Tarım reformu yasası, aynı zamanda, tarım kooperatifleri kurulmasını öngörüyordu. Bu kooperatiflere, toprak alan köylüler ve reform öncesi toprağı olup da, mülkü kooperatif üyelerinin azami mülkünden fazla olmayan toprak sahipleri kabul edilecekti. Tarım kooperatiflerinin kurulması, Irak'ın kırsal kesimi için yeni bir adımdı ve şüphesiz ilerici değer taşıyordu. Ancak, belirtmek gerekiyor ki, hükümetin kooperatifleri kurmasındaki tek amaç, tarımsal üretimi artırmak ve köylülerin durumunu iyileştirmek değildi. Kooperatifler, tarım vergilerini ve özellikle de tarım reformunu uygulamak amacıyla yapılan harcamaları toplayabilmek için en uygun araçtı.

Tarım reformları, herşeyden önce, kırsal kesimdeki feodal-toprak ağalarının hakimiyetine son vermeyi, tarım üretiminin gelişmesine engel olan sebepleri ortadan kaldırmayı ve böylece de birinci sırada köylülerin olmak üzere, emekçilerin refahını artırmayı amaçlıyordu. Bu sebepten ötürü, Komünist Partisi liderliğinde Irak ilerici güçleri, ciddi eksiklikleri olmasına rağmen *Tarım Reformu Yasasını* tümüyle onayladılar. Aynı zamanda da, yasada bazı önemli değişiklikler yapılmasını talep ettiler; Örneğin Komünist Partisi, *"köylülerce toprak ağalarına ödenen tazminatların oldukça azaltılmasını, ulusal hain ve ya bunların ajanları olan büyük toprak ağalarının, tazminat alanlar listesinden çıkarılmasını"* istedi.(104) KDP'de bu talebi destekledi, Komünist Partisi, aynı şekilde, fazla toprakları ellerinden alınan toprak ağalarına ödenen paraların, genelden köylüden özelde ise yoksul kesimden toplanmasına karşı çıktı.(105) Daha sonraları, Komünist Partisi, azami toprak miktarının sulanabilir alanlarda 1000 dönümden 200'e, sulanmayan alanlarda ise 2000'den 400 dönüme indirilmesini talep etti.(106) Sulanabilir alanlarda, azami toprak mülkiyetinin 200

dönüme, sulanmayan alanlarda ise 400'e indirilmesiyle, 7 380 455 dönüm toprak serbest kalacaktı ki, bu 120 bin köylü ailesinin ya da yaklaşık 500 bin kişinin daha toprak sahibi olması demekti.(107)

Tarım reformunun en önemli eksiklerinden biri de, bu yasada Kürdistan'a özgü koşulların göz ardı edilmiş olması idi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Irak'ın Kürt bölgelerindeki tarım sorunu, en az Arap bölgelerindeki kadar ciddi idi. Buna rağmen, *Tarım Reformu Yasası*, Kürt feodal ve toprak ağalarının çıkarlarına çok az dokundu, çünkü, Kürdistan'daki toprak mülkiyeti miktarları, ülkenin merkezi ve güney bölgelerine nazaran daha azdı. Sonuçta, topraksız ve az topraklı Kürt köylüsü, toprak alabilmek için az şansa sahipti.

Hem Irak Komünist Partisinin, hem de Kürdistan Demokrat Partisinin parti programlarında, *Tarım Reformu Yasası*'nın değiştirilmesi ve Kürdistan'a özgü koşulların dikkate alınması taleplerine geniş yer vermesi, tarım sorununun had safhada olduğunu ve Kürdistan'ın siyasi yaşamındaki önemli rolünü göstermektedir. **KDP**, programına, *Tarım Reformu Yasası*nda değişiklikler yapılması ile ilgili özel bir madde koydu. Bu maddede şöyle deniyor:

"Kürdistan'ın tarım sorunu, tarım reformu yasasında dikkate alınmayan kendine has özelliklere sahip, bunun için de biz, tüm Kürt köylüsüne makul miktarda minimum toprak verilecek şekilde bu yasanın değişmesi ve feodal ilişkilerin kökünün kazınması için çaba göstereceğiz."(108)

KDP merkez yayın organı *Xebat* gazetesini hesabına göre; Kürt livalarında (özellikle *Süleymaniye* ve *Erbil*de) *Toprak Reformu Yasası*, toprak ağalarının mülkü olan topraklardan %1'den azına dokunabiliyordu.(109) Reformun tamamiyle gerçekleştirilmesi halinde bile, örneğin, *Süleymaniye* Livasında köylülerin ancak %8'i toprak alabiliyordu(110).

Hükümet, azami toprak mülkiyetinin ölçülerini belirlerken, toprağın Irak'ın her bölgesinde verimlilik ve üzerinde çeşitli türde bitki yetiştirilmesi bakımından, farklılık gösterdiğini hesaba katmadı. Bunun için de, bu topraklardan elde edilen gelirler aynı değildi. Bu sorun, dikkatlice incelenecek olursa, ortaya ilginç bir tablo çıkmaktadır. *Tarım Reformu Yasası*'na göre, sulanabilir toprakların sahibine, sulanmayan toprakların sahibine oranla 2 kat daha az dönüm toprak bırakılıyordu, bu kararda, sulanabilir toprağın verimliliği sulanmayankinden iki kat daha fazla kabul edilmişti. *Xebat* gazetesinin belirttiğine göre bu prensip *"gerçek durumu tamamen yansıtmıyordu"*. Ülkenin bazı bölgelerinde, özellikle Kürdistan'da, sulanan toprakların verimliliği sulanmayan topraklardan, *Tarım Reformu Yasası* hazırlanırken kabul edildiği gibi 2 kat değil de 3-4 kat daha fazla idi(111). Dahası, *Akra*, *Şeyhan* ve diğer bazı yerlerde sulanabilir topraklar sulanmayan topraklardan 6-8 kat daha fazla verimliydi(112). Hükümet, azami toprak miktarını önemli ölçüde düşürerek, yeni boş araziler elde edebilir ve daha çok Kürt köylüsünü toprak sahibi edebilirdi.

Kürdistan'daki toprak mülkiyetinin özel koşulları bununla da bitmiyor. Yukarıda belirtildiği gibi, burada, sulanmayan topraklar üzerinde verimsiz ekincilik sistemi

hakimdi. Ancak bu bölgede toprak sulama bakımından iki kategoriye ayrılıyordu: sulanan ve yarı sulanan. *Tarım Reformu Yasası*'na göre, yarı sulanan toprak, sulanmayan kategorisine dahil edilmişti ve bu kategoriden olan toprak sahipleri, sulanmayan toprak adı altında çok miktarda yarı sulanabilir toprağı elinde tutma imkanını elde etti. Bunların verimlilikleri arasında önemli derecede fark vardı, çünkü, yarı sulanan toprak hemen hemen sulanan toprak kadar ürün veriyordu.

Ayrıca yasaya göre mülk sınırı 1 kişi için belirleniyordu. Bu uygulama, çok sayıda toprak ağası ailesinin, "Toplu belgesine" dayanarak azami miktarın çok üstünde, toprak sahibi olmasına imkan verdi. Yasa daha yayımlanmadan toprak ağaları topraklarını, yasada öngörülenin altında olmak üzere, aile üyeleri arasında dağıttı; bu tür olaylara sıkça rastlanıyordu.(113)

KDP, parti programında şöyle diyor: "*Kürdistan'da işlenmemiş çok miktarda toprak mevcuttur. Bunları, ıslah ve sulama yoluyla işlenebilir hale getirmek, topraksız olan veya yasanın öngördüğü minimum miktardan daha az toprağına sahip köylülere dağıtmak gerekiyor*"(114) Aynı şekilde, KDP, "*köylüye tohum ve kimyasal gübre yardımı yapılarak, ürünün cinsini iyileştirmek ve çeşitlendirmek imkanı vermeyi, köylüyü tefecinin sömürsünden kurtaracak uzun vadeli ödeme kolaylıklı kredi sağlamayı; köylünün ürününü satabileceğı, toplu tüketim mallarını ve ihtiyacı olan gerekli üretim aletlerini alabileceğı, köylü kooperatiflerinin kurulmasını*" gerekli görüyordu.(115) Hayvancılığın Kürdistan'da, tarımsal üretimin en önemli kollarından biri olması nedeniyle, KDP, bu alanda mevcut tüm feodal ayrıcalık ve kolaylıkların ortadan kaldırılması için faaliyete geçti.

KDP'nin tarım programında, tütün üretimi sorunlarına geniş yer verildi. Buna göre, tütün üreten Kürt köylüsünün haklarını sınırlayan yasanın değiştirilmesi; tütün fiyatlarının üreticinin çıkarlarına ve genelde, bu alanda üretimin geliştirilmesine uygun olacak şekilde belirlenmesi talep ediliyordu. Benzer talepler Kürdistan ormancılığı için de ileri sürüldü.

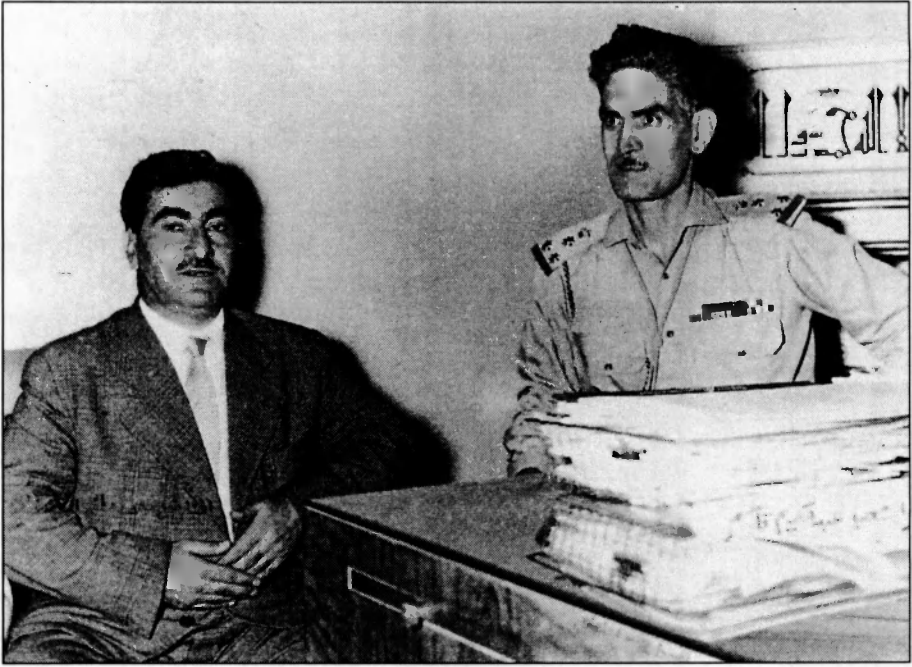
KDP, Kürdistan'daki tarım reformlarına dayanarak aşağıdaki ana talepleri ileri sürdü:

"1. Tarım Reformu Yasasında değişiklikler yapılarak, azami toprak mülkiyetinin sulanmayan topraklarda 500 dönüm, sulanan topraklarda ise 200 dönüm olarak belirlenmesi.

2. Cumhuriyet rejimine düşmanca tavır alan ve gerici emperyalist güçlerle işbirliği yapan, tüm feodallerin topraklarına el konulması ve bu tür topraklar için tazminat ödenmemesi.

3. Devlet mekanizmasında, idari organlar ve polis teşkilatında köklü değişikliklerin yapılması. Bu organların faaliyetlerinin devrimin ve tarım reformunun taleplerini karşılayacak biçimde uyarlanması.

4. Toprağın köylüler arasında paylaşılmasının hızlandırılması ve köylülere ayrılan toprak parçası miktarının sulanmayan alanlarda 200 dönüme (120 yerine), sulanan alanlarda ise 100 dönüme (60 yerine) çıkarılması".

M. Mustafa Barzani ve Abdulkerim Kasım, Bağdat- 1958

KDP'nin tarım programı, kuşkusuz, Kürdistan'ın geniş köylü kesimlerinin çıkarlarına ve Cumhuriyet rejiminin güçlendirilmesi amacından yola çıkılarak hazırlanmıştı. KDP'nin tarım reformları ile ilgili taleplerinin çoğu Irak Komünist Partisinin talepleriyle birbirine uyuyordu. Ancak, KDP'nin tarım programı her ne kadar ilerici bir yapıya sahip idiyse de bazı eksikleri olduğunu belirtmek gerekiyor. İKP ve KDP, toprak ağalarının alabilecekleri azami toprak miktarının, azaltılması hususunda aynı görüşteydiler. Toprak ağalarının elinden alınan fazla toprakların, köylülere paylaşılması hususunda ise farklı pozisyonlara sahiptiler. Daha öncede belirtildiği üzere, KDP, toprak ağalarının alacağı azami toprak miktarının düşürülmesiyle, boşalacak yeni arazilerin, köylülerin alacağı toprak miktarının artırılmasında kullanılmasını (sulanabilir alanlarda 100 dönüm, sulanmayan alanlarda 200 dönüm) talep etmişti.

İKP'nin pozisyonu ise, aslında, Irak'daki ve onun Kürt bölgelerindeki mevcut koşulları daha iyi değerlendiriyor ve genelde köylünün, özelde ise onun en yoksul kesimini çıkarlarına cevap veriyordu. Irak komünistlerinin tarım programına göre, tarım reformu sonucunda boşaltılacak topraklar, KDP'nin talep ettiği gibi, arazi alan köylülerin azami olarak alabilecekleri miktarı artırmada kullanılmamalıydı. Ülkedeki somut koşullardan yola çıkan Irak'lı komünistler, mümkün olduğunca daha fazla köylünün toprak sahibi olabilmesi için azami toprak ölçülerini düşük miktarda tutmayı talep etti.

IKP'nin izlediği politika, kuşkusuz daha akıllıca ve amaca uygundu. Çünkü, Irak'ın Arap ve Kürt bölgelerindeki mevcut koşullarda ekilebilir toprak miktarı, hiçde fazla değildi ve ancak komünist partisi programı gerçekleştirildiği takdirde maksimum miktarda köylü toprak sahibi olabilirdi. Bu husus, toplam ekilebilir alanları fazla olmayan Kürdistan için çok önemli idi. **IKP'nin** tanınmış faaliyet adamı **Zeki Hayri** bu konuda şunları yazıyor:

"Büyük toprak mülkiyeti muhafaza edilerek bir kısım köylüye büyük araziler dağıtılması, bazı vilayetlerde, örneğin Süleymaniye'de az miktarda köylünün toprak sahibi olmasına sebep olur"(116).

KDP'nin tarım programının, görüldüğü gibi iki eksiği vardı: Birincisi, KDP programına göre köylü, işçi tutarak ve tarım makinaları kullanarak işleyebileceği kadar toprak alabiliyordu. İkincisi ise, Kürdistan'da mevcut koşullarda köylüyü toprak sahibi yapmak pratikte çok zor olacaktı, çünkü her köylüye 100 ve 200 dönüm toprak verilmesi halinde, topraksız ve az topraklı köylülerin toprak alma şansı kalmayacaktı. Kürdistan topraklarının büyük çoğunluğunu oluşturan sulanmayan alanlardan toprak ağalarına verilecek azami miktar, varlıklı köylülerinkinden 5 kez daha fazla idi. Ayrıca, *"yasanın tamamen gerçekleştirilmesi halinde bile, Musul Livasının %50'si, Kerkük Livasının %60'ı, Erbil Livasının %85'i eskisi gibi topraksız kalacaktı"*(117).

Görüldüğü gibi 1958 Irak tarım reformu belli ölçülerde etkili olmuştu; feodalizmi lagv etmeyi amaçladığı öne sürüldüğü halde bunu gerçekleştiremedi, ancak onu sınırladı. Reformun en önemli eksiğide bu idi.

Irak Komünist Partisi ve KDP, tarım reformunun yetersizliğini eleştirdiği ve çok daha radikal olan kendi tekliflerini ileri sürdüğü halde yine de hükümetin tarım reformu politikasını reddetmedi. **IKP** *"Bu yasayı yeterince radikal bir önlem olarak görmüyordu; ancak, yasayı desteklerken milli burjuvazinin büyük toprak mülkiyetine ve feodal metodlarla sömürüye sıkı sıkıya bağlı, sanayi burjuvazinin ise henüz zayıf olduğu bir ülkede burjuvazinin radikal reform gerçekleştiremeyeceğini de dikkate almıştı."* (118) **IKP** ve **KDP**, 30 Eylül 1958 yarasını, tarım sorununun çözümü yolunda atılan ilk adım olarak gördükleri için desteklediler.

Irak Komünist Partisi, KDP ve UDP (Ulusal Demokratik Parti) ile beraber köylü birliklerinin kurulması için azami çaba gösterdi. **IKP**, devrim öncesinde de köylüler arasında enerjik çalışmalar yapıyordu, Ulusal Birlik Cephesinin ve onun yerel organlarının girişimiyle, bir dizi gizli köylü örgütü kuruldu. Bu örgütler, *"14 Temmuz Devriminin hazırlanmasında önemli rol oynamıştı"*(119) **IKP** ve **KDP**, legal faaliyet imkanlarını kullanarak köylü birliklerinin organizasyonunda büyük başarı sağladılar. Kürdistan'da da onlarca böylesi birlikler kuruldu.

Bu birlikler, köylünün mücadele okulu halini aldı. **IKP** ve **KDP**, köylü birlikleri aracılığıyla, Irak Cumhuriyetinde Kürtlerin ulusal haklarının tanınmasının, ülkenin genel demokratiksel gelişmesi ve sosyal ekonomik sorunların, ilk öncede tarım sorununun, başarıyla çözülmesi ile sıkı sıkıya bağlı olduğu gerçeği hususunda Kürt köylülerini bilinçlendirdi. Bu esnada, ortak düşmana, yani iç gericiliğin ve dış em-

peryalist güçlerin dayanağı olan, büyük toprak sahipleri sınıfına karşı Arap ve Kürt köylüsünün ortak mücadelesini organize etmeye özen gösterildi. Köylü birlikleri kısa sürede muazzam bir politik güç haline geldi; *"bunların, devrimin ilk yılında tarım reformunun gerçekleştirilmesine katılımı ise reforma gerçek bir demokratik, devrimci dönüşüm karakteri kazandırdı"*(120). 14 Temmuz devriminden sonra birkaç ay zarfında, Irak'ın siyasi ve ekonomik yaşamında, devrim öncesinde onlarca yıl zarfında gerçekleşmesi imkansız olan çok sayıda pozitif ilerleme kaydedildi.

Irak Kürdistan'ında nüfusun değişik katmanlarının; işçi, köylü, aydın, milli burjuvazi ve hatta liberal toprak ağalarının, politik aktifliklerinde özel bir yükseliş olduğu gözlemlendi. Cumhuriyet sınırları içerisinde, Kürtlere ulusal otonomi verilmesi perspektifi bu yükselişte, önemli bir özendirici etken rolü oynamıştı. Bu yöndeki ilk adımlar, kararsız olmalarına rağmen, güven duygusu yarattı. **IKP** ve **KDP**, devrimin gelişmesi ve Kürt otonomisinin gerçekleştirilmesi yolları ile ilgili esas konularda hem fikirdiler.(121) Devrimden az sonra, Kürdistan Demokrat Partisi yönetimi, *"Irak Komünist Partisi, Ulusal Demokratik Parti ve diğer demokratik örgütlerle kararlı işbirliği yoluna gideceğini ve onlarla arasındaki fikir ayrılıklarını kardeşlik temelinde çözeceğini"* bildirdi.(122)

Kürdistan'da oldukça popüler iki parti vardı: IKP ve KDP. Bu sebeple, bölgedeki devrimci-demokratik halk hareketinin başarısı, bu iki partini iş birliğine bağlı idi. Bu iş birliği, aynı zamanda, sadece Kürdistan'daki değil, Irak'ın genelindeki demokratik mücadelenin başarısının en önemli koşullarından biri idi.

Irakta "kara rejim" in devrilmesi, Arap, Kürt ve ulusal azınlıklardan oluşan yurtsever güçlerin ortak çabalarıyla elde edilmiş tarihi bir zafer idi. Ancak, Irak halkının eski yasal düzenleri kökünden değiştirme ve ülkenin sosyal-ekonomik yaşamında gereken reformları gerçekleştirme mücadelesi hiç de kolay gelişmeyecekti. Irak ilerici güçleri, söz konusu problemlerin çözümü için uzun vadeli ve ısrarlı bir mücadele veriyordu. Bu uzun ve zor süreçte, Kürdistan demokratik yurtsever güçlerinin tutumu önemli bir anlam taşıyordu.

VIII. BÖLÜM

CUMHURİYET REJİMİNİN SAVUNULMASI VE GÜÇLENDİRİLMESİNDE KÜRT ULUSAL-DEMOKRATİK GÜÇLERİNİN ROLÜ

14 Temmuz devriminden hemen sonra, UBC (Ulusal Birlik Cephesi) bünyesindeki siyasi güçlerin saflarında, ülkenin ilerki gelişimine ilişkin konularda önemli fikir ayrılıkları ortaya çıktı. Bu husus, Kürt sorununda çok daha büyük boyutlara sahipti. Devrimci-demokratik güçler aktifleştikçe ve sosyal-politik reformların derinleşme eğilimi arttıkça, şu tutarsızlık giderek kendini daha çok belli etmeye başladı: Irak milli burjuvazisinin kullandığı taktik ikili bir yapıya sahipti; bu onun sınıfsal yapısıyla ve tarihi gelişme özelliklerine bağlı idi.

1962 yılı ortalarına kadar milli burjuvazinin çıkarlarını temsil eden, **Kasım** hükümeti, ilerici sosyal-politik reformlar gerçekleştirilirken, Cumhuriyet hükümetinin sadece pasif yardımcısı olmakla kalmayıp, giderek daha çok otorite halini alan sol demokratik güçlerin var gücüyle destek vermesi sayesinde, emperyalizm ve iç gericiğin baskılarına dayanabildi. **IKP, KDP, DHP**'nin sol kolu ve diğer ilerici örgütler, hükümet politikasına aktif olarak etki yaparlar ve bu etki, gerçek demokrasi, sosyal ilerleme ve Kürtlerin ulusal özellikleri sorununun akılcı çözümü yolunda, Irak'ın gelişmesi için önemli bir faktör halini aldı. Ancak, böylesine bir gelişme, Irak milliyetçi güçlerinin siyasi hedeflerine ve maksatlarına ters düşüyordu. **Kasım** hükümeti, bir ikileme karşı karşıya idi: ya sol demokratik güçlerle işbirliği yapıp bunlardan destek alarak ülkeyi, ulusal-demokratik devrim hedeflerini gerçekleştirme yoluna götürmek (bu hedeflerin içerisinde Kürt özerkliği sorunu esas konulardan birini oluşturuyordu), yada, ülkenin siyasi ve ekonomik yaşamında, radikal değişikliklerin yapılmasına karşı çıkan, tutucu ve gerici güçlerle uzlaşma ve anlaşmaya varmak ki, bu Temmuz devriminin prensiplerinden ve hedeflerinden vazgeçme anlamına geliyordu. Bu sorun, daha 1959 yılı baharında, Irak milli burjuvazisinin ve **Kasım** hükümetinin önüne ciddi bir problem olarak çıktı. Giderek artan bir korku ile sol güçlerin güçlenmesini izliyorlardı.

O zamanlar **Kasım** hükümetinde iki grup ortaya çıktı. Birine **Kasım**, diğerine ise **Arif** başkanlık ediyordu. (1) **Kasım** ve taraftarları, ülkedeki real durumdan yola

çıkarak, geçici bir süre için sol güçlerle işbirliği yapmaya ve bununla hiç değilse sosyal-siyasi reformlara ilişkin minimum bir program gerçekleştirmeye meyilli idi. Abdül Salam Arif grubu ise böylesine bir politikaya kesinlikle karşı çıktı. **IKP, DKP, UDP**, hükümet üyelerinin büyük çoğunluğu, milli burjuvazinin yurtsever çevreleri ve **Fadıl Mahdavi** liderliğinde Irak ordusundan bir çok subay **Kasım**'a destek veriyordu.

Abdülselem Arif ve onu destekleyen **Juniorları** (Nasırcılar), Baasçuları ve İstiklal Partisini dış emperyalist güçlerle ve iç gericilikle, uzun vadeli ittifaka gitme niyetinde olmakla suçlamak doğru olmazdı. Ancak bu grup, herşeyden önce sol güçlerin etkisini artırmasını ve Kürtlere herhangi bir otonomi hakkı verilmesini engellemeye çalışıyordu.

Böylece, Temmuz devriminin ilerki gelişimi ve prensiplerinin tutarlı bir biçimde gerçekleştirilmesi konusunda bir taraftan IKP, öbür taraftan ise milli burjuvazinin en ilümlü güçleri, sağcı Baasçılar, İstiklal Partisi, Juniorlar ve **Arif**'i destekleyen subaylar arasında bir çekişme başladı.

Irak'lı milliyetçi **Halduni El-Hasrı**, **14 Temmuz Devrimi ve Irak Komünistleri Gerçeği** kitabının "Bizim 14 Temmuz'umuz ve onların 14 Temmuz'u" bölümünde, *Irak'ın devrim sonrası siyasi durumunu çok isabetli biçimde anlatmaktadır. Halduni, Temmuz devriminin elde ettiği başarılar sonrasında, KDP tarafından da sıkça desteklenen Komünist Partisinin, devrimin ileriki gelişimi hususundaki tutumunun, burjuvazi milliyetçilerinin tutumundan oldukça farklılık gösterdiğini* belirtiyor. "Devrimin ilk gününden itibaren aramızda-Irak'taki Arap milliyetçileri ve Irak Komünistleri- çekişme baş gösterdi. Neden? Çünkü, bizim bu devrime bakış açımız, onların bakış açısı ile kökünden farklıydı. Biz, bu devrimi, büyük halkımızın tüm devrimlerinin devamı ve finali, onun uzun kanlı mücadelesinin finışı olarak kabul ediyorduk. Ancak, bizim 14 Temmuz'umuz, onların 14 Temmuz'undan tamamen başkaydı, zira, Irak komünistleri, 14 Temmuz devrimini bitiş noktası değilde başlangıcı olarak görüyordu."(2)

Arif liderliğindeki sağ güçler, devrimin ilk döneminde **Kasım**'ın politik çizgisine karşı çıkmakla, ülke içindeki siyasal güçlerin dizilişinin ve durumun kendi lehlerine gelişmediğinin de farkında idiler. Bu nedenle, kendi siyasi emellerine ulaşmak için, o zamanlar moda olan anti-emperyalizm bazında Arap ülkelerinin birleşmesi sloganını gerçekleştirme propagandasına ve komplolara baş vurdular. Irak'lı milliyetçiler, Mısır ile birleşerek demokratik güçlerin, özellikle de **Suriye Komünist Partisi**'nin, etkisinin artmasını durdurmayı planlayan, Suriye Baasçılarının yolundan gitme kararı aldılar.

Arif ve onun taraftarları, kendi gazeteleri olan **El-Cumhuriya** vasıtasıyla derhal Irak'ın BAC (Birleşik Arap Cumhuriyetleri) ile birleşmesi çağrısında bulundu ve aynı zamanda da Temmuz Devrimi'nin ilk günlerinden itibaren, Devrimin ana prensiplerinden biri olan ve somut olarak da iç otonomi şeklinde gerçekleşmesi gereken, Kürtlere eşit hakların tanınmasına karşı çıktılar. **Abdülselem Muhammed Arif**, **Musul**'da yaptığı açıklamada şöyle diyor: "Bu andan itibaren ülkemizde artık gerici yok, sınıf ayrımı yok, ayrıcalık yok. Tek bir halk, tek bir millet, tek bir parti ve Cumhuriyet'e hizmet edecek herkesin kardeşliği ve eşitliği var."(3)

Arif, 19 Ağustos 1959'da, *Newroz*'un Kürtlerin ulusal bayramı olarak resmen kabul edilmesine ilişkin, **İbrahim Ahmet** ve **KDP**'nin diğer liderlerinin ricalarını reddetti.(4)

Arif, 18 Temmuz 1958'de *Damaska*'da **Nasır** ile yaptığı görüşme esnasında, kendisinin ve taraftarlarının, Irak'ın bir an önce BAC'a bağlanmasına çalıştıklarını bildirmişti. **Arif** grubu, Ermeni subaylar arasında önemli bir etkiye sahipti. Bu Ermeni subaylar, somut olarak, **Arif** gibi, BAC'a bağlanma anlamına gelen, Arap birliğinin oluşturulması düşüncesine sıcak bakıyorlardı. Aynı şekilde, İstiklal Partisi Başkanı **Raşit Ali Geylani** de, Irak'ın derhal BAC'a bağlanmasından yana tavır aldı. Ancak, **Kasım**, her ne kadar kendisi de Arap birliğinin sağlanmasında baş rol oynamaya itiraz etmiyorsa da, BAC ile birleşme planlarına çok tepki gösterdi.

Geylani'ye gelince: "*Kasım'ı alkışlayarak, aynı zamanda da, Irak Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığı makamına en iyi adayın kendisi olduğunu hissettirdi*" Devrimden sonra **Geylani**, vakit kaybetmeden, sürgünde bulunduğu Kahire'yi terketti ve *Bağdat*'a gelirken, *Damaska*'da şunları söyledi: "*Irak, tüm Arap birliğinin sağlanması yolunda, Arapların lideri olan Nasır'ın yönetimi altında, BAC'ın Irak vilayeti olacak*" Komünistler, KDP ve UDP'nin desteklediği **Kasım** hükümeti ve Baasçılar, Juniorlar ve İstiklal Partisi'nin desteklediği **Arif** grubu arasındaki çekişme hemen kritik bir hal aldı. 11 Ekim'de, Kürt Bakanı General **Fuat Arif** in de hazır bulunduğu, **Kasım** ile yapılan ve 5 saat süren ateşli görüşme sonrasında, **Abdülselem Arif**, Irak'ın Bonn Büyük Elçisi olarak atanmasını kabul etmek zorunda kaldı.(5)

Fakat, **Arif** in ülke dışına sürülmesi sonrasında da, **Kasım** karşıtları silahlarını bırakmadı. Arap bölgelerinde olduğu gibi, Kürdistan'da da çoğunluğun **Kasım** hükümetini desteklediği kanaatine varan, İstiklal Partisi, Juniorlar ve Baasçılar komplolar düzenleme yoluna başvurdu. **Kasım** 1958 başında, Baasçılar, *Bağdat*, *Musul*, *Kerkük*'de hükümet karşıtı eylemleri proveke etti. Örneğin; *Kerkük*'te, Türkmenleri eylem yapmaya kışkırttı. Bu eylemlere katılanlar, Albay **Arif** in Irak'a dönmesini ve derhal Irak'ın BAC ile birleşmesini talep etti.

Bu durumda Kürdistan Demokrat Partisi, olan biteni doğru değerlendirerek, **IKP** ile beraber, **Kasım** hükümetini elden geldiğince destekleme politikası izledi. **KDP** böyle davranarak birincisi: **Kasım** rejiminin daha ilerici olduğunu dikkate aldı; ikincisi, Irak'ın BAC ile birleşmesi halinde Kürtlerin, birleşik devlette, önemsiz bir azınlık oluşturacağı ve ulusal otonomi elde etmelerinin daha zor olacağını düşündü.

IKP ve **KDP**, milliyetçilerin saldırılarına cevap olarak, **Kasım** hükümetine destek veren kitlesel gösteriler düzenledi.

3 **Kasım**'da beklenmedik bir anda **Arif** in kendiliğinden döndüğüne ilişkin, *Bağdat*'ta bir haber yayıldı. **Arif** in *Bağdat*'ta ortaya çıkması, hükümete karşı bir komplo hazırlığı içerisinde olduğunu gösteriyordu. **Arif**, yolda *Kahire*'ye uğramış ve gizlice **Nasır** tarafından kabul edilmişti.

Kasım, Arap ve Kürtler demokratik güçlerinin desteğinden faydalanarak, olayları hızlandırmaya karar verdi. 4 **Kasım**'da **Arif** i çağırıldı ve fırtınalı geçen bir görüşmenin

sonunda, askeri polis subaylarınca tutuklandı. Juniorist Bakanlar **Cabar Ömer, Fuat Rikabi** ve diğerleri hükümetten ihraç edildi. Daha sonra komplonun diğer organizatörleri de devre dışı bırakıldı. **Kasım, IKP, KDP** ve **UDP**'nin ısrarlı taleplerine boyun eğerek, sağ güçlerin sözcüsü olan **El-Cumhuriya** gazetesini kapattı.

Kasım, sol güçlerin desteğine sırtını dayıyordu, ama aynı zamanda da bu güçlerin etkilerinin artmasını korkuyla izliyordu. Otoritesini sağlamlaştırmak amacıyla, subayların maaşlarını ayda 10 dinara yükseltti; askerlerin ücreti de yükseltildi (1,5 dinara). Başka bir kararneme ile de tüm devlet görevlileri ve polislerin, bu arada ayda 10 dinardan az alan işçilerin, maaşlarının artırılması öngörüldü.

Arif komplosunun ortadan kaldırılması sonrasında (10 Kasım 1958) **Irak Komünist Partisi** ve **Kürdistan Demokrat Partisi** temsilcileri "**işbirliği paktı**" imzaladılar.(6) Pakt, "**14 Temmuz Devrimi kazanımlarının korunması, komploculara karşı ortak mücadele yapılması ve Irak devleti sınırları dahilinde Kürt halkına ulusal otonomi hakkının tanınması için**" iki partinin güçlerini koordine etmesini öngörüyordu.(7)

IKP'nin, filen cepheden çıkan **Baas** ve **İstiklal Partisi** temsilcilerinin yerine yeni demokratik güçleri, özellikle de Kürdistan Demokratik Partisi'ni bünyesine alarak, Ulusal Birlik Cephesini güçlendirme teşebbüsüne de bu sıralarda geçilmişti.

Irak'ta 6 Aralık 1958'de, **Raşit Ali Geylani**'nin baş organizatörü olduğu yeni bir komplo daha ortaya çıkarıldı. Komploya, daha önce **Arif** in yanında yer almış olan güçler destek veriyordu. 8 Aralık'ta, **Raşit Ali Geylani** ve komplonun diğer düzenleyicileri tutuklandı. **Arif** gibi, yeni komplocular da **Kasım** hükümetini "**Irak'ın arabizmden uzaklaştığı**" hususunda suçlama yönelttiler, "**Kürt ayrılıkçılığı**" ve "**komünizm**" tehdidinden bahsettiler. **Arif** grubunu ve **Geylani**'yi savunan Beyrut dergisi "**El-Abd**" şöyle yazdı: "**Nuri Said, zamanında hiç kimse, hiçbir zaman Irak halkının Arap ve Kürtlerden oluştuğunu söylemedi. O zamanlar, Irak, sadece Arap sayılıyordu.**" (8)

Dış emperyalist güçler, Irak'taki hükümet karşıtı komployu destekledi. Bir çok olayın da gösterdiği gibi, "**oldukça çeşitli emperyalist ve gerici güçlerin bir arada toplandığı cumhuriyet karşıtı komploda Bağdat Paketi'nin direk parmağı vardı.**" (9)

Irak'ın Arap ve Kürt bölgelerinde, coşkun bir demokratik hareketin yükseldiği koşullarda, şoven görüşler, halkın geniş kesimlerince tartışılıyordu. 27 Aralık 1958'de **Bağdat**'ta komplocuların yargılanmasına başlandı. Halk mahkemesi Başkanı, Cumhuriyet'in ateşli yurtseveri **Fadıl Mahdavi** komplocuları, Temmuz devriminin hedeflerine, ihanet etmekle suçladı. Mahkemede şöyle dedi: "**Arif, Temmuz Devriminin hedeflerine ihanet etmekle suçlanmaktadır, çünkü, Arap-Kürt birliği sağlanmadan önce herhangi bir Arap ülkesiyle birleşmek, Irak Cumhuriyetinin ruhuna ihanettir.**" (10) Mahkeme, **Arif** ve **Geylani**'yi idam cezasına çarptırdı, ancak, aynı anda da suçluların affedilerek, idam cezası yerine ömür boyu hapis cezasına çarptırıldıklarına ilişkin **Kasım**'ın kararı açıklandı.

Ne **Irak Komünist Partisi**, ne de **Kürdistan Demokrat Partisi**, Arap birliğine

ve bu yönde atılan somut adımlara prensipte karşı değildiler, fakat, bu arada da tamamen haklı olarak, böylesi bir birleşmenin her ülkenin somut tarihi, ekonomik ve diğer koşullarının mutlaka hesaba katıldığı, gerçek bir demokratik ve anti-emperyalist esasta gerçekleşmesi talebinde bulundular. Komünist Partisi, birleşme yoluyla halkın demokratik kazanımlarını sıfırlamayı ve gerici güçler cephesini güçlendirmeyi isteyen milliyetçi ve gerici kesimlerin planlarına karşı çıktı. Kürtler ise, tamamıyla doğal olarak, kendi ulusal haklarının tanınmasını garanti edecek ve ulusal baskıya son verecek bir birleşmeyi destekliyordu.

Genç Irak Cumhuriyeti'ne karşı dış emperyalist güçler ve iç gericilik tarafından gerçekleştirilen hücumlar, başarıyla püskürtüldü. 1958 yılı sonunda, emperyalist devletlerin ve onların yakın ve ortadoğu ülkeleri arasındaki müttefiklerinin, askeri müdahalede bulunması tehditi tamamen ortadan kalktı. Fakat, bu ülkeleri Irak'la ilişkilerinde düşmanca tavır takınmaya sevk eden sebepler ortadan kalkmamıştı. Dış gericilik, taktik değiştirerek bu sefer de Arap ve Kürt feodalleri ve toprak ağaları arasında kendisine ajan toplamak suretiyle, Cumhuriyet aleyhtarı olanlar ve gerici güçler arasında, eylemler örgütleyerek Irak'daki siyasi olayların gidişatına etki yapmaya çabalıyordu. Irak Cumhuriyetinde 14 Temmuz 1958'de, beraberce krallık rejimine baş kaldıran siyasi güçler, 1958 yılı sonuna doğru artık nihai olarak gruplaştılar. Irak'ın BAC ile ilişkilerine yaşanan soğukluk, milliyetçi güçlerde, gereği halinde BAC'ın desteğini alabilecekleri ümidini yarattı.

Bu dönemde Irak halkının çoğunluğu, **Kasım** hükümetini destekliyordu ve Kürt demokratik güçleri, Cumhuriyetin ve cumhuriyet hükümetinin savunucuları arasında ilk sıralarda yer alıyordu. **Kasım**, her ne kadar, ilk komploları etkisiz hale getirdi ve **Arif** grubu ve onu destekleyen güçlere darbe indirdi ise de bu güçler, silahlarını bırakmayarak anti-demokratik ve hükümet aleyhtarı faaliyetlerde her türlü araç-gereci kullandı. Kürdistan'da da hükümet aleyhtarı eylemler gerçekleştirme girişimlerinde bulunuldu. Burada karşı devrimci güçler, çeşitli provakasyon eylemleriyle **Kasım** ve **Barzani** arasında güvensizlik havası yaratmaya çalışıyordu. Irak Kürdistanı'nda, Türk ve İran ajanları da faaliyet gösteriyordu.

Türk yetkilileri, ajanları aracılığıyla özellikle **Kerkük** bölgesinde faal idiler. Burada, gerici **Pantürk** örgütü olan **Turan** faaliyetlerde bulunuyor ve Türk yetkililerinin doğrudan verdikleri destek ile bölgedeki, özellikle Kürtlerin yaşadığı yerlerde, demokratik güçlere karşı çıktı.(11) 10 Ocak 1959'da kışkırtma sonucu, **Kerkük** bölgesinde küçük bir şehir olan **Kepri**'de Türkmen ve Kürtler arasında meydana gelen çatışmalarda ölen ve yaralananlar vardı. Bu provakasyonun ardından, **Kerkük** Livasının diğer bölgelerinde karışıklık yaratma teşebbüsleri yer alıyordu. **Irak Komünist Partisi** ve **KDP**, kargaşaya son vermek üzere Cumhuriyet yetkililerine gayretle yardım ettiler ve "turancıların" provakatörce çıkışlarına oldukça iyi mukavemet gösterdiler.

Kasım, 11 Şubat 1959'da, **Mustafa** ve **Ahmet Barzani**'yi kabul etti. Kürt liderleri, bu görüşme esnasında KDP ve Kürdistan'ın tüm yurtsever güçlerinin,

eskisi gibi kararlı biçimde hükümetin siyasi tutumunu desteklediklerini ve *"Temmuz devrimini amaçlarını gerçekleştirmek için bütün çabaları harcadıklarını"* dile getirdiler.(12) Hükümet, 3 Mart 1959'da önemli bir karar alarak, 1947'de Irak'lı yetkililerce idam edilen, 1943-1945 Kürt ayaklanmasının 4 kahramanı için -**İzzet Abdül Aziz, Mustafa Hoşnav, Hayrullah Kerim ve Muhammed Mahmut Kudsi**- ölümlerinden sonra af çıkardı.(13) Kürtler, **Barzan** ayaklanmasının kahramanları olan, bu Kürt subaylarına ölümlerinden sonra itibarlarının iade edilmesini büyük coşkuyla karşıladı. Bu hareket, hükümetin Kürt otonomisi vaadini yerine getireceğinin sanılması için bir esas oluşturdu.

1958 yılı sonunda-1959 yılı başında, Irak'taki genel siyasi durum, Arap ve Kürt demokratik güçlerinin etkilerini arttırmalarına imkan verdi. Sağcı güçler buna şiddetle karşı çıkarak, **Kasım** hükümetinin, kararsız politikası sayesinde halk aleyhtarı faaliyetlerini güçlendirdiler.

1959 yılı Mart ayı başında, Juniorlar, Baasçılar, İstiklal Partisi ve diğer muhalif güçler, **Kasım** hükümetiyle ve dolayısıyla başta **IKP** ve **KDP** olmak üzere sol güçlerle yeni bir mücadeleye girmeyi kararlaştırdılar. Hazırlanan yeni komplo ile monarşi taraftarları, devlet memurları, tarım reformundan memnun olmayan feodal ve toprak ağaları, yeni rejimde yüksek rütbelere atanmayan askerler ve her türden gericiler muhalif güçlerle beraber tek cephe oluşturarak, herhangi bir biçimde Kürt halkına ulusal haklarının tanınmasına karşı çıktılar.(14) Komplocular, eylem yeri olarak **Musul** ve çevresini seçtiler. Bu seçim tesadüfi değildi. Buradan gereği halinde dışardan yardım almak daha kolaydı. Komplocular, ayrıca bölgenin karışık ulusal ve dini yapısını kendi amaçları doğrultusunda kullanma emelinde idiler. Zaman, komplo için uygun sayılırdı: 26 Ocak 1959'da **Karaçi**'de **Bağdat Paketi** Konseyinin dönem toplantısı başladı. Toplantıda, *"Orta ve Yakın Doğudaki, özellikle de Irak'taki siyasi durum, aynı zamanda da, ABD ve Bağdat Paketi üyeleri-Türkiye, İran ve Pakistan-arasında ikili askeri anlaşmaların yapılması sorunları tartışıldı."*(15)

Komplocular, başta sol güçler arasında olmak üzere, **Kasım** hükümetinin çok taraftarı olduğunu biliyorlardı. Ancak, aşikar olan başka bir husus daha vardı: gericiler, her geçen gün hükümete karşı aktivitelerini daha da arttırıyordu. Diğer yandan hükümeti destekleyen siyasi sol partiler, yakın bir zaman öncesinde yer altından çıkmış ve yeni legal koşullarda pozisyonlarını henüz sağlamlaştıramamışlardı. Sendikalar da oluşma dönemini yaşıyordu. Zaman, komplocular lehine idi; ne kadar erken darbe indirirlerse o kadar iyi idi. Bu sırada Ekonomi Bakanı **İbrahim Kubba** başkanlığındaki Irak hükümeti delegasyonu Moskova'da bulunuyordu. Delegasyon burada iyi kabul gördü. SSCB ve Irak Cumhuriyeti arasında, ekonomik ve teknik işbirliği anlaşması imzalandı. Bu anlaşma, Irak'ın ekonomik gelişmesi ve emperyalizm boyundurluğu etkilerinin yok edilmesi için, olağanüstü önem taşıyordu.(16)

Milliyetçiler ve gericiler, Irak hükümeti'nin sosyalist ülkelerle yakınlaşmaya yönelik adımlarını, gizlemedikleri bir düşmanlıkla karşıladılar. Emperyalizm yanlısı

unsurlara göre hükümetin bu politikası hem sosyalist ülkelerin, özellikle de Sovyetler Birliği'nin, otoritelerini artırmasıyla hem de Arap ve Kürt bölgelerinde, demokratik güçlerin pozisyonlarının güçlenmesiyle sonuçlanacaktı.

Komplocular, Cumhuriyet rejiminin azılı düşmanları olan, **Şammar** aşireti reisi **Şeyh Acil** ve aynı aşiretten **Şeyh El-Habis** ve **El-Haki**'nin yardımına büyük ümitler bağlamıştı. Komploculara yardım ve askeri teçhizatı, Suriye demiryolu istasyonu olan **Tel-Koçek** aracılığıyla temin ediliyordu. Temini sağlanan silah ve teçhizat, **Şammarlar** ve onların destekçileri arasında paylaştırılıyordu. Irak ordusuna bağlı 5. Tugay Komutanı Albay **Abdülvahap Şewwaf** ve onun yakınları, Baasçılar ve **Arif** grubu ile sıkı ilişkiler içindeydiler. Bunlar, **Kasım** hükümetinin muhalefete karşı uyguladığı yaptırımları düşmanca karşıladılar, bölgedeki demokratik oluşumlara karşı direniş gösterdiler; bu hususu, "1959 yılı Mart ayına kadar, **Musul** vilayetinde, tarım reformunun uygulama hazırlıklarına bile başlanamamasının ana sebeplerinden biridir".(17)

Komplo dikkatlice hazırlandı. **Pier Rossi**, hükümet karşıtı bu eylemin hazırlığı ile ilgili şu ayrıntılara yer veriyor: "Komplocuların çevresi öylesine genişti ki, hepsinin isimlerini saymak ihtiyatsızlık olurdu. Ülkedeki dört askeri birlik, kararlaştırılan saatte harekete geçecekti. **Kerkük**'teki 2. Tümen Başkomutanı **General Nazım Tabakçal**, bu işin baş siması sayılıyordu. Onun astı olan, **Abdül Vahap Şewwaf**'ın ilk olarak harekete geçmesi gerekiyordu. Onu, Divani'deki askeri birlikler, daha sonra ise Albay **Tahir Yabi**, Albay **Rifat El-Hac Siri** ve Albay **Abdüllatif El-Derrac** kumandasındaki **Bağdat** birlikleri izleyecekti. Bu birlikler, **Kasım**'i tecrit edecekler veya gereği halinde onu ortadan kaldıracaklardı..."(18)

Olaylar, **Kasım**'ın hazırlanan komplodan haberdar olduğunu ya da en azından bunun onun için surpriz olmadığını gösteriyor. **Kasım**, komplocuların eylemi daha henüz başlamamışken, 5 Mart'ta tüm ordularını savaşa hazır duruma geçirilmesi için emir veriyor.

Irak Cumhuriyeti barış taraftarlarının Ulusal Kurulu, hükümetin izniyle Mart ayında, **Musul**'da barış mücadelesi günleri düzenleme kararı aldı. Ulusal Kurul, Irak Komünist Partisi, Kürdistan Demokrat Partisi ve diğer sol parti ve organizasyonlarının aktif desteğine dayanarak, böylesine bir adım atmakla Irak halkının-Arap, Kürt, ulusal azınlıklar- Temmuz devrimi hedeflerini gerçekleştirme yolundaki tutarlı mücadele vermedeki gücünü ve kararlılığını sergilemeyi amaçlamıştı. Barış taraftarları Ulusal Kurulunun faaliyetleri barışçı yapıya sahipti ve Kurul organizatörlerinin düşüncesine göre de Irak halkının tüm ilerici güçlerinin dayanışması sloganı altında gerçekleşmeliydi.

Bağdat, **Kerkük**, **Süleymaniye**, **Erbil** ve ülkenin diğer bölgelerinden Irak kamuoyu temsilcileri **Musul**'da biraraya geldi. Barış taraftarlarının **Musul**'daki gösterisinde, çoğunluğu Irak Kürdistanı'ndan olmak üzere, yaklaşık 250 bin kişi katıldı(19). Çeşitli uluslardan on binlerce insan, 6 Mart'ta **Bab-Sincar** stadyumunda biraraya gelerek, **Kasım** hükümetinin ilerici iç ve dış siyasi tutumunu desteklemeyi kararlaştırdı. Irak'lı barış taraftarları, Amerika Birleşik Devletlerinin İran, Türkiye ve

Pakistan ile imzaladığı ikili "savunma" anlaşmalarını, bunların Irak'ın bağımsızlığını tehdit ettiğini görerek, sert bir dille eleştirdiler. Aynı şekilde, alınan kararda, *"Irak'ın saldırgan Bağdat Paketi'nden derhal çıkması"* talebi de yer almakta idi.(20)

Komplocular, 7 Mart'ta eyleme geçtiler. Baasçılar ve Juniorlar, **Şavvaf**'ın askeri birliklerinin desteğiyle, **Musul** merkezinde, barış taraftarlarının bulunduğu binalar ateşe verildi. Barış taraftarları soğukkanlı davranarak, provakasyona imkan tanımadı. Bu sefer, komplocular, hükümete karşı bir gösteri yaparak "BAC ile bir an önce birleşmesini" talep ettiler. İsyancılar, Arap birliği sloganlarını speküle ederek(BAC'dan destek almak amacıyla) **Musul**'daki binalardan birine BAC'ın bayrağını astılar.

Juniorların bu eylemine cevaben, **IKP** ve **KDP**, çok daha güçlü bir gösteri düzenlediler, bunun üzerine, düzeni yeniden sağlama bahanesiyle **Albay Abdül Vahap Şavvaf**'ın 5. Tugayı şehre girdi. (21) 8 Mart sabahı ise Ahmet acil komutasındaki, **Şammar** aşiretine mensup eşkiya birlikleri, batıdan **Musul**'a hücum etti. Bu esnada, komplocuların gizli radyo istasyonu olan *"Musul'un Sesi"* yayına geçti. Radyo istasyonu, ilk programlarından birinde "devrimci ordu komutanlığı" adına "Irak Petrol Şirketine" seslenerek, *"Musul Hükümetinin ülkede yasal bir hükümet olmasına dayanarak, Bağdat hükümetine petrol ürünleri tahsisi ve sevkiyatının durdurulmasını talep etti..."*(22) **Şavvaf**, radyoya çıktı ve demogoji yaparak, *"hükümetin, Arap dayanışmasını desteklemeyen kişilerin elinde bulunmasını"* ayaklanma sebebi olarak gösterdi.(23)

Aynı kaynaktan, komploculara ait yerel radyo istasyonu da yayın yapıyordu. Sonraları ortaya çıktığı üzere (ayaklanmaya katılanların yargılanması esnasında), *"radyo tekniği alanında uzman olan ve "Musul Oil Company"de görev yapan 2 İngiliz* ayaklanmacılara yardım etmişti.(24) **Musul** Radyosu'nun 8 Mart tarihli 1 no'lu resmi bildirisinde şöyle deniyor: *"Mutlak kudret sahibi Allah adına, diğer bir kardeşimiz olan 2. Tümen Komutanı Nazım Tabakçal ve kahraman ordumuzun tüm subaylarıyla, mutabakata vardıktan ve çeşitli siyasi unsurlara danıştıktan sonra, sevgili yurdumuzu kölelikten ve zulümden kurtarmaya, onu kaostan çıkarmaya karar verdik"*.(25)

Komplocular, "anti-komünist" politikaya olan bağlılıklarının altını özellikle çizdiler. Programlarından birinde, **Şavvaf**, kendisinin ve taraftarlarının *"anti-komünist subaylar olduğunu ve BAC ile sıkı ilişkiye girilmesini savunduklarını"* açıkça dile getirdi.(26) Bunlar, **KDP** ve **UDP**'nin faaliyetlerini "komünist" olarak sınıflandırıyordu. **Kasım**'a yöneltilen suçlamalardan biride, onun hükümetinin *"Kürtlere ulusal haklarını tanımakla Irak'taki Arap birliğine darbe indirdiği"* idi.(27)

Ayaklanmanın ikinci günü, komploculara ait radyo istasyonu, kendisini "Irak Devrim Komutanlığının Sesi" olarak adlandırmaya başladı.(28) İsyancıların, BAC'ın resmi çevreleri gibi, **Kasım**'ı, Kürtlere ulusal haklarının resmi olarak tanınmasını kastederek "Irak'ın parçalayıcısı" olarak nitelemesi ilginçtir.(29)

Komplocular, tek kelimeyle, uydurma *"komünizm sızması"* ve *"Kürt ayrılıkçığı"* iddialarının çevresindeki milliyetçi ihtirasları tüm imkanlarıyla körükledi.

İsyancılar, ağır suçlar işledi. Birçok Irak demokrati üzerinde, fiziksel zulüm yaptılar. Kurbanlar arasında, ülkenin tanınmış toplum adamı ve barış taraftarları

hareketinin liderlerinden biri olan **Kamil Kazancı** da vardı. Gericiler, "Kürtlerle sıkı ilişkileri" olduğu için kendisinden bilhassa nefret ediyorlardı.(30)

İsyan bir ara, tehdit edici boyutlara ulaştı. **Şewwaf**, dışarıdan büyük yardım alıyordu (Suriye sınırından), Ahmet Acil liderliğindeki Şammar aşiretine mensup, silahlı bedevi çeteleri, silahsız sivil halk arasında zulüm yaptılar. **Musul** tamamen, gericici Kürt feodallerini, hükümete karşı ayaklandırmaya çalışan komplocuların elinde bulunuyordu. **Şammarlar**, "hıristiyan nüfusunun **Kasım** hükümetini desteklediği" **Musul** livasının köylerinden birinde kıyım yaptılar.(31)

İsyanda elde edilen ilk başarılar, düzenleyicilerinin başını döndürdü. Hatta **Al-bay Şavvaf**, bir hükümet başkanı gibi **Musul** radyosuna bile çıktı; konuşması Arap ülkelerinin birinin başkentinde yayımlandı. **Şawwaf**, "pozitif tarafsızlık politikasını destekleyeceğini ve Irak'ın BM üyesi olması nedeniyle, uluslararası yükümlülüklerle saygı göstereceğini bildirdi".(32) Şavvaf'ın bildirisinde, Irak halkının kararlı şekilde, karşı çıktığı **Bağdat Paktı** ve ABD'nin İran, Türkiye ve Pakistan ile ikili askeri anlaşmalarına dair devrim ordusu komutanlığının tutumundan hiç bahsedilmemiş olması, çok ilginçti. **Şavvaf**, "yeni yasal hükümet kuruluncaya kadar ülkenin yönetimi sorumluluğunu üzerimize alıyoruz"(33)diyordu.

Komplonun gerçek emelleri ve yapısı hakkında kimsenin şüphesi yoktu. Türkiye ve İran'daki iktidar çevreleri olayları ilgiyle izliyordu. Irak basınında çıkan haberlere göre, Türkiye ve İran'dan sabotajcı ekipler, Irak Kürdistan'ı topraklarına salmıştı. Batılı emperyalist devletlerinin, **Musul**daki olaylara karşı tutumu oldukça ilginçti.

Holl-Street Journal dergisinin **Washington** muhabiri, **John Gibbson**, isyanın daha bastırılmamış olması sanısından yola çıkarak şunları yazdı: "**Şavvaf**'ın bu teşebbüsü batılı devletlerin başkentlerinde ümitlere kapılınmasına yol açıyordu"(34) Gene aynı dergi, 9 Mart akşamı itibarıyla, ABD'deki resmi çevrelerin, Irak'taki ayaklanmanın süreceği inancında olduklarını belirterek, şunları yazdı:

"Sadece bu olgu, geleceğin Irak'ına dair, Batı'da belli bazı ümitler doğurdu, ancak hiçbir resmi yetkili bunu açıkça söylemedi. Irak hükümetinde meydana gelecek hemen hemen her türden değişikliğin, Batı'yı şimdiki Irak rejiminden çok hoşnut edecek olması bunu ortaya koymaktadır". (35)

Diğer batılı devletler de benzer politika izliyorlardı. İsyan günlerinde, daha olayların sonucu henüz belli değilken, sağcı Fransız basını şunları kaydetti: "Eğer devrimci lider **Şavvaf** amacına ulaşıp **Kasım**'ı saf dışı bırakabilirse, o zaman batılı devletler bunu takdirle karşılayacaklardır".(36) **Beyrut** gazetesi **El-Nida**'nın, "genç Irak Cumhuriyeti ve onun kazanımlarına karşı yönelik en tehlikeli komplonun, Irak sınırları dışında hazırlandığını" yazması hiç de temelsiz değildi.(37)

1959 yılı başında, gericici Kürt feodali **Raşid Lolan**, Türkiye ve İran'dan yardım alarak **Kasım** hükümetine karşı isyan başlattı. **KDP**, **IKP** ve Asurlulardan oluşan gönüllüler **Barzani** başkanlığında, hükümet karşıtı ve halk aleyhtarı olan bu eylemi bastırdı. (38)

Musul isyanı, hükümet aleyhtarı eylemler zicirinin, ancak bir halkasını

oluşturuyordu. Bu isyan, ABD ve İran'ın iktidar çevrelerince "Irak ve İran Kürdistanı'nın Şah'ın çevresinde birleşmesine" ilişkin kışkırtıcı fikrin, geniş propagandasının yapıldığı esnada meydana geliyordu. (39) İran'daki tüm Kürtlerce program ve yayınlar, Irak aleyhine dönüştü. Irak Kürdistanı'nın bazı sınır bölgelerinde dağıtılan "Kürtler ve İran ulusu" adlı broşürde "gururlu Kürt halkının bir an önce Samilerin boyunduruğundan kurtulma" çağrısında bulunuluyordu.(40)

Daha 1958'lerde KDP Merkez Komite bildirisinde, İran ve ABD'nin yardımı ile Kürt devletinin kurulmasına dair kışkırtıcı bir slogan teşhir ediliyordu. KDP Merkez Komitesi, "Kürdistan'ın genç Irak Cumhuriyetinden ayrılmasını, Kürt ve Arap halklarının çıkarlarına uygun görmediklerini ve bunun sadece Irak'ta değil tüm Yakın ve Ortadoğu ülkelerinde de emperyalizmin pozisyonu sağlamlaştıracağını" açıkladı.(41)

Cumhuriyet hükümeti, Arap ve Kürt demokratik güçlerinden gelen en aktif destekle, hükümet karşıtı isyanı bastırmak üzere kararlı tedbirler aldı. 8 Mart akşamı **Kasım**'ın bir bildirisi yayınlandı. Bu bildiriye, "5. Tugay Komutanı Albay **Şavvaf**'ın komplo eyleminden dolayı görevinden alındığı" belirtiliyordu.(42) Bildiriye, **Kasım**, halkı Albay **Şewwaf** in kaçmasına engel olmaya çağırıyor, ayrıca da, **Yunus Mahmut Tahir**'in 5. Tugay Komutanlığına atandığından bahsediliyordu.(43) Irak askeri valisi **Ahmet Salih El-Abdi**, **Zaho**, **Tel Koçek** ve **Cebel Sincar** bölgelerindeki tüm sınır muhafız birliklerine Cumhuriyetin sınırlarının güvenliğinin artırılması çağrısında bulunuldu.(44)

IKP, **KDP** ve **UDP**, Temmuz devriminin kazanımlarını korumak için enerjikk faaliyetlerde bulundu. Kürt demokratik güçlerinin seferber hale getirilmesi özel bir öneme sahipti, çünkü olaylar Irak'ın kuzeyinde cereyan ediyordu. **IKP** ve **KDP**, gönüllü halk milis kuvvetlerine katılımı artırmak için, büyük çaba harcıyordu. 8 Mart akşamı, Irak ordusuna bağlı bütün tümen komutanları, **Bağdat**'a acele telgraf çekerek, **Kasım**'ın emirlerini ve **Şewwaf** in komplosu ile ilgili cumhuriyet kararnemesini desteklediklerini bildirdiler. Gönüllü halk milis komutanı, Kürt demokrati Albay **Mustafa Bamerni**, **Musul** milis kuvvetleri üyelerini seferber hale getirmesi; "Başkomutan ve Başbakan **Kasım**'ın emirlerine göre hareket etmesi ve askeri garnizon şefiyle işbirliği içinde olması" emrini verdi.(45) Kürdistan Demokrat Partisi, Kürt halkına seslenerek "amacı, Arap ve Kürtlere ait Cumhuriyetin kazanımlarını yok etmek olan" isyanı bastırma özel çağrısında bulundu.(46) Özellikle **Duhok**, **Şeyhan**, **Amediye**, **Zaho** şehirlerinde ve **Sincar** bölgesinde olmak üzere, Kürt partizan birlikleri kuruldu. Kürt partizan birlikleri, **Musul** yakınında önemli yolların keşiştiği yerde bulunan **Kaymço** tepelerini işgal etti. **Dicle**'yi geçerek komplocuların önemli bir tahkimli noktası olan **Raas El-Kor Kalesini** kuşattılar, sonra ise şehri ele geçirerek **Faysaliye** (gericilerin tahkimli bölgesi ve karargahı), Subay Evi ve Yeni Köprüde dahil olmak üzere, Stratejik merkezleri işgal ettiler.(47) Aynı gece de askeri kampı ele geçirerek, isyancılar tarafından tutuklanan Arap ve Kürt demokratlarını kurtardılar.(48)

Hükümete sadık olan askeri ve polis birliklerinin, Arap ve Kürt yurtseverlerinin

kararlı desteğini de alarak gösterdikleri ortak çabalarla komploculara öldürücü darbe indirildi. Komünist Partisi, tüm ülkede halkı komployu yok etmesi için seferber etmeye çalışıyordu. 9 Mart'ta komplocuların elebaşları **Şevvaf** yaralandı, daha sonra da Irak ordusunda görevli bir asker tarafından öldürüldü. **Şammar** aşiretine mensup birlikler de dahil isyancılar tamamen yenilgiye uğratılmıştı.

Görüldüğü üzere, **Musul**'da iki karşıt gücün (devrimci-demokratik ve gerici-şovenist güçler) çatışması söz konusu idi. Bu olayları izleyen Amerikalı bir gözlemci şunları yazdı: *"Irak'taki Arap şeyh-toprak sahipleri yıkıcı bir darbe yedi... Burada, isyanın, şeyhlerin, zengin tüccarların, juniorların ve gözü yukarlarda olan subayların, kısacası, **Kasım**'ı devirmeyi ortak amaç edinen çok çeşitli güçlerin çıkardığı izlenimi doğmaktadır..."*(49)

Kürt demokratik güçleri, **Şevvaf** isyanının bastırılmasında aktif biçimde rol aldı, çünkü, Irak Cumhuriyeti'nde Kürtlerin ulusal otonomi elde etmesinin ancak, Irak'ın genel demokratik gelişmesi ve Irak'ı Paktının zincirlerine bağlayan, gerici feodalların, milliyetçilerin, dış gerici emperyalist güçlerin tek bir cephe olarak karşı çıktıkları, sosyal-ekonomik değişikliklerin derinleşmesi koşullarında mümkün olacağını düşünüyorlardı. Bir Fransız gözlemci, Cumhuriyete karşı en tehlikeli komplonun ortadan kaldırılmasında, Kürt demokratik güçlerinin rolüne değinerek *"Kuzey Iraklı Kürt aşiretleri, **Bağdat** hükümetinin zaferinde önemli rol oynamıştır"* dedi(50). İlerici Fransız dergisi *"Demokrasi Nouvel"* şöyle yazdı: *"Tüm Kürt halkı, Irak Cumhuriyet hükümetini aktif biçimde destekledi"*.(51)

Musul isyanının bastırılması, Irak demokratik güçleri için büyük bir zaferdi. İsyanın bastırılması sonrasında, **IKP** ve **KDP**'nin rolü ve otoritesi arttı. IKP etkisi altındaki kitle kuruluşlarının mevcudu 1959 yılı baharında 1 milyon kişiden (hemen hemen ülkedeki erişkin nüfusun üçte biri) fazla olduğunu belirtmek yeterli olacaktır.(52) IKP ve KDP, kendi yayın organları aracılığıyla komplocuların gerçek emellerini teşhir etti. 11 Mart'ta *"İttihad Aş-Şaab"* gazetesi, **Arif**'in komplo hazırlıklarındaki rolünü anlatan bir belge yayınladı.(53) IKP, KDP ve diğer sol güçler, ülkedeki durumun ciddiyetinin farkında idiler. İsyancılara indirilen ezici darbe onları rahatlatmadı. Gerici güçler bir süre geri çekilerek hükümetin ilerici politikasına yönelik, yeni eylemlere hazırlandılar. IKP, 22 Mart'ta KDP tarafından da desteklenen aşağıdaki talepleri **Kasım**'a iletti:

- 1)-Halk direniş güçlerinin silahlandırılması;
- 2)-**Bağdat Paktı** ile açıkça bağların koparılması;
- 3)-Cumhuriyetin düşmanlarına verilen hükümlerin yerine getirilmesi.(54)

Demokratik güçlerin bu tehlikeli komplonun bastırılmasındaki çözümleyici rolü, **Kasım**'ı onların sesine kulak vermek zorunda bıraktı. 1959 yılı Mart ayı sonunda Irak'ta 39 çeşitli sendika serbestçe faaliyet gösteriyordu. Bunların önemli bir bölümünü Kürt emekçileri örgütlemişti(55). 1959 yılı Mart ayının ikinci yarısında, Iraklı yetkililer ülkede bazı yeni ilerici gazetelerin yayınlanmasına izin verdi. Bunların arasında Irak Komünist Partisinin yayın organı olan ve Kürdistan için Kürtlerce çıkarılan **Azadi** gazetesi de vardı.

İttihad el-Şaab gazetesi şunları yazıyor:

"Hain Eş-Şewwafın bu canice eylemi, bizim defalarca dile getirdiğimiz gibi cumhuriyetin düşmanları olan, komplocu çetelere karşı katı ve kararlı politikaya geri dönülmesi gerekliliğinin önemini doğrulamaktadır. Bu düşmanlar, emperyalistler ve aynı zamanda da "Arap" maskesi altında gizlenen ve ısrarla cumhuriyetimizi yok etmeye çalışan çevrelerden yardım almakta ve onlarca da cesaretlendirilmektedir. **Musul**'da meydana gelenler... yabancı çevrelerle ve **Bağdat Paktı** ile sıkı ilişkileri olan, planlanmış saldırgan komploların bir parçası idi. Bu olay, Amerika'nın acele ederek Türkiye, İran ve Pakistan ile imzaladığı ikili askeri anlaşmalardan ayrı olarak ele alınamaz"(56)

24 Mart 1959'da **Kasım** hükümeti, dış politikada oldukça önemli bir adım attı. Bu günün akşamında düzenlenen basın toplantısında, **Kasım**, "**Irak'ın Bağdat Paktı**ndan çıkma kararının bugünden itibaren yürürlüğe girdiğini" açıkladı.(57) Tüm Irak halkı, hükümetin bu kararını büyük takdirle karşıladı. **Bağdat Paktı**'nı, haklı olarak Kürtlerin ulusal-kurtuluş mücadelesine karşı yöneltilmiş bir silah gibi gören, Kürt demokratik güçleri, Kürtlerin ulusal otonomisini kurma ümitlerine kapıldılar.

Irak'ın **Bağdat Paktı**'ndan çıkması ile beraber 4 Nisan 1955 tarihli İngiliz-Irak anlaşmasında geçerliliğini yitirdi. Daha sonraları, 2 Haziran 1959'da **Kasım** hükümeti, 1954-1955 yılları arasında ABD hükümetinin, Irak'a dayattığı üç anlaşmanın fesh edilmesine karar verdi. Bu anlaşmalar, ünlü "**Eizonhouer doktorinleri**"ne dayanan; askeri "yardım", Irak tarafından Amerikan silah ve teçhizatının kullanılması ve ekonomik "yardım" anlaşmaları idi. Dış politikada atılan bu önemli adımlar, tüm ülkede olumlu yankı bularak demokratik hareketin yükselmesine vesile oldu.

IKP'nin aktif katılımıyla 1959 yılı Nisan ayında **Bağdat**'ta ilk köylü cemiyetleri kongresi yapıldı. Kongre çalışmasına, 1800 civarında delege katıldı, bunların büyük bir kısmını Kürt köylüleri oluşturuyordu. Kongre kararlarında, **Kasım** hükümetini politikasına tam destek verildiği dile getirildi. Toprak reformu yasasında öngörülen, azami miktarı aşan, toprak mülkiyetlerine hemen el konulması ve köylü birliklerine, tarım reformunun uygulanmasına katılmaları için izin verilmesi hükümetten talep edildi.(58)

O döneme ait Cumhuriyetin siyasi yaşamındaki, önemli olaylardan biri de, Kürt halkının ulusal kurtuluş mücadelesine katılan, Kürt siyasi mültecilerinin yurda dönmelerine izin veren hükümet kararının hayata geçirilmesi idi. 17 Nisan'da **Basra**'da, Arap ve Kürt kamuoyu temsilcileri, ülkelerine dönen Kürt yurtseverlerine sıcak bir karşılama düzenlediler.

Arap ülkelerindeki, ayrıca Türkiye ve İran'daki gerici çevreler, yurtlarına dönen Kürt yurtseverlere karşı iftira kampanyası başlattılar. Hatta **Ankara**'da, "**Barzani'nin dışında, 1954 ayaklanmasına katılan diğer Kürt eylemcilerinde Irak'a dönüyor olmasından duyulan endişe**" resmen dile getirildi.(59) Provakasyon dolu haberler yayımlandı. Bu haberlere göre güya "**885 kişilik Kürt Sovyet askerinden oluşan ilk parti, Süveyş Kanalından Irak'a doğru ilerliyordu**".(60) 18 Nisan'da **Damaska** gaze-

resi **Şewt ül-Arab**, Irak ordusu Genelkurmayında görev yapmış, eski bir subay ve **Arif** ile **Şewwaf** ın taraftarlarından biri olan, **Mahmud Ad-Darra**'nın bildirisini yayınladı. Bu bildiriye, Arap ülkelerine yapılan, "Rus gönüllülerinin Irak'a gelme tehlikesini, burada henüz ikinci bir Kore ortaya çıkmamışken engellemeleri çağrısına ve bu durumun Arapların yeniden doğuşunu tehlikeye sokabileceği ve Arap milliyetçiliğine darbe indirebileceğine" yer verilmişti.(61) **Ad-Darra**, Arap kamuoyunu, "bunun, Arap Irak'ın varlığı için yeni bir tehdit" olduğuna inandırmaya çalışıyordu.(62) Milliyetçiler, "Arap birliği" maskesi ardına gizlenerek, aslında, Temmuz devrimi kazanımlarının yok edilmesi emelini taşıyorlardı. Milliyetçiler bir taraftan, kendilerini "emperyalizme karşı mücadele veren ezeli savaşılar" olarak gösteriyor, diğer taraftan da, **Ad-Durra**'nın ağızyla Batılı devletlere önleyici tedbirler almalarını tavsiye ediyor, aksi halde "komünizmin Irak'a girmesiyle, Türkiye ve İran'daki savunma hatlarının bozulacağını söylüyorlardı".(63) "Sovyet Kürtlerinin Irak'a" gönderilmesi ve "Irak'a yönelik komünizm tehditi" ile ilgili provakasyon dolu haberler, batılı propaganda organlarınca hemen yayıldı ve daha sonraları da bazı batılı burjuvazi yazarların eserlerinde yer aldı.

Ülkesine geri dönen bir grup Kürt, Irak ve Kürt karşıtı gerici propagandaya cevaben yayınlanması için basına bir bildiri ilettiler. Bu bildiriye şöyle deniyordu: "SSCB'de bulunduğumuz yıllar boyunca çevremiz Sovyet insanların iyilikleri ve konukseverlikleriyle sarılı idi. Biz, şimdi sadece ülkemize döndüğümüz için sevinmiyoruz. Halkımızın, ezici emperyalistlere ve onların yarıdakçılara karşı mücadelede, zafer kazanmasından ve 14 Temmuz devrimi neticesinde tamamen özgürlüğe kavuşmasından dolayı mutlu ve gururluyuz.

Büyük Sovyet halkının, Kürt halkımıza özgürlük mücadelesinde gösterdiği yardımı asla unutmayacağız. Emperyalistler ve onların ajanları bize boşuna iftira atıyorlar. Biz, Sovyetler Birliğinden eş ve çocuklarımızla beraber döndük. Herkes bilsin ki, yanımızda getirdiğimiz yeğane silah, tüm halklar arasında dostluk, kardeşlik ve barıştır".(64)

İç ve dış gerici çevrelerin azgın ataklarına rağmen, demokratik güçlerin etkisini hızla arttırması, 1959 yılı baharında Irak'taki siyasal yaşamın ayrırcı bir özelliği idi.

10-11 Nisan 1959'da **İttihad el-Şaab**, **Bahattin Nuri**'nin "Komünist Partisinin hükümete katılımı neden gerekli?" makalesini yayınladı. Komünist Partisi, hem demokratik güçlerin mücadelesi yoluyla alt kademelerde, hem de bizzat hükümetin içerisinde yer alarak kendi temsilcileri aracılığıyla, hükümet politikasına etki yapmak gerekliliğinden hareket ediyordu.(65) Komünist Partisi, Nisan ayı sonunda bir beyanname yayınladı. Bu beyanname, komünistlerin **Kasım** hükümetinde tüm haklara sahip olarak temsil edilmesi talebinde bulundu. (66) Kürdistan Demokrat Partisi'de resmi bir bildiri yayınlayarak, IKP'nin hükümete katılımının gerekliliğini kendi açısından gerekçelendirdi.(67) KDP'nin ardından, Ulusal Demokratik Partisi mensubu olan sol gruplar da, bu talebe destek verdi.(68) KDP teklifini, Irak Komünist Partisinin Cumhuriyetin kurulması ve güçlendirilmesine büyük

katkıda bulunmasıyla gerekçelendirdi. KDP yönetiminin bu talebi Kürdistan halkının geniş kesiminden destek gördü. "Komünistler hükümete!" sloganı altında ülkenin hem Arap hem de Kürt bölgelerinde binlerce kişinin katıldığı, 1 Mayıs gösterileri düzenlendi.

Komünist Partisinin giderek artan otoritesi ve Kürdistan'da ulusal-demokratik hareketin gelişmesi, **Kasım**'ı ve milli burjuvaziye ürküttü. O dönemde Irak'ta açıktan açığa halk karşıtı, faaliyet gösterme imkanından yoksun bulunan gerici çevre, sol güçlere darbe indirmek için her fırsatı kullanma çabası içinde idi. Irak sınırları dışındaki, ayrıca, **Bağdat Paktı** üyesi ülkelerde ve bazı Arap ülkelerindeki cumhuriyet düşmanları, "Irak'taki komünizm tehdidi"ne karşı yeni bir yaygaracı propaganda dalgası başlattı. Irak'a komünizm sızması olarak adlandırılan ve bundan Kürt yurtseverlerinin muhacetetten dönüşleri kastedilen konu, "ABD Dış ilişkiler Kongresi'nin komisyonunda gizlice tartışıldı".(69)

Egiptien Gazette'nin "Amerikada uyanış" başlıklı redaksiyon makalesinde şöyle yazıyor: "Irak'taki durumun günümüz dünyasındaki en tehlikeli durum olduğuna dair, **Alen Dalles**'in uyarısı Batının kendine olan aşırı güvenini sarsmalı, çünkü, ABD CIA yöneticisi abartılmış açıklamalar yapmaz ve eğer tüm olgulara sahip değilse de açıklamada bulunamaz"(70)

"Irak'a karşı komünizm tehdidi" ve "Kürt ayrılıkçılığı" hakkında çıkarılan propagandacı gürültünün, **Kasım** hükümetinin politikasına etki etmediğini sanmak yanlış olurdu. **Kasım**, demokratik sol güçlerle ilişkileri koparmadan giderek daha fazla sağ güçlerle, uzlaşma ve işbirliğine gitme taktiğine yöneldi. **Kasım**, dizginleri bunların eline bırakarak, yurtsever parti ve kitlelerin komünistlerin hükümet kapsamına alınmasına ilişkin taleplerine olumsuz tepki gösterdi.

1959 yılının ikinci yarısına doğru, **Kasım**'ın sol ve sağ güçler arasında denge kurma taktiği izlediği, giderek kendini daha çok belli etmeye başladı. Bu politikadan objektif olarak en fazla gerici milliyetçi güçlerin kazançlı çıktığını belirtmek gerekiyor. Buna, şu objektif koşullar neden olmuştu: Arap ve Kürt bölgelerindeki, Irak feodal-toprak ağalığı unsurları hala egemen konumlarını koruyordu: Bu unsurların politik etkisi daha tamamen ortadan kalkmamıştı. Bu etki, Arap ve özellikle Kürt feodal-toprak ağası zümresi ile emekçi köylü, yani "efendi ve köylü" arasında yüzyıllardır kök salmış, Irak eşitsizliğine dayalı ilişkilerde kendini göstermişti. Sol ve sağ güçler arasında, denge kurma politikasını, **Kasım** hükümetinin anti-demokratik yolda ilk adımları attığı bir köprü olarak değerlendirmek gerekiyor.

Kasım ve onun hükümeti, komünistlere karşı oyalama manevralarına başladılar. IKP'nin gözden düşmesini sağlayacak, taktiksel bir yaklaşım olarak geçiş döneminde partinin faaliyetleri konusu seçildi. Kendi iktidarını "sınıfsal" saymayan **Kasım**, ordunun siyasi rolünün ve halkın onun çevresinde birleşmesi gerektiğini vurgulayarak 14 Nisan'da barış taraftarlarının kongresinde şunları kaydetti: "Kardeşler! Bazıları bana geliyorlar ve şöyle diyorlar: Ey lider, senden parti kurmanı ve bizi bu parti ve gruplardan kurtarmanı rica ediyoruz. Ben de onlara, şimdi bir geçiş dönemi

yaşadığımız ve benim partimin halk olduğu yanıtını verdim. Ben halkın partisine aidim".(71) 23 Mayıs 1959'da **Kasım**, bir bildiri yayınladı. Bu bildiri, "ülkedeki partisel faaliyetlerin bir süre için durması" taraftarı ve bu teklifinin, hükümetin ülke içi siyasi durumun istikrara kavuşmasına yönelik aldığı bir tedbir gereği olduğunu açıkça dile getirdi.

Kasım'ın çağrısına ilk yanıt, Ulusal Demokratik Parti'nin sağ kanadından geldi. Parti lideri yardımcısı olan ve **Kasım** ile sıkı işbirliği yapan **Muhammed Hadid**, parti başkanı **Kamil Çagerçi**'nin yokluğundan yararlanarak **Kasım**'ın makamına çıktı ve "*partinin faaliyetlerini dondurma*" kararını sundu.(72) Partinin faaliyetini durdurma kararında önce parti içerisinde sağ ve sol unsurlar arasında şiddetli tartışmalar cereyan etti. UDP yönetiminin parti faaliyetini "dondurma" kararının ilan edilmesinin hemen ardından partinin önde gelen 11 üyesi bir bildiri yayınlarak partinin yeniden faaliyetine başlaması talebinde bulundu. Bu bildiri, parti kararının "biçim ve içerik açısından yanlış" olduğu kaydediliyor.

Parti faaliyetlerinin dondurulması sorunu, Kürdistan Demokrat Partisi yönetiminde de fikir ayrılıklarına sebep oldu. **Barzani** de dahil olmak üzere KDP yönetiminin bir kısmı, Parti (KDP) faaliyetinin "dondurulması"na karar verdi. KDP faaliyetlerini yöneten grup alınan bu kararlarla tamamen karşı olduklarını bildirdi. Çetin tartışmalar sonrasında, söz konusu yöneticilerin KDP saflarından ihraç edildiği bile açıklandı. Sonuçta parti faaliyetinin durdurulmasına karşı çıkan KDP yönetiminin bu kesimi ağır bastı.(73)

Bağdat gazetesi **El-Zeman**'da Kürdistan Demokrat Partisinin bir bildirisi yayımlandı. Bu bildiri şöyle deniyor:

"Biz, Ulusal-Demokrat Partinin bazı liderlerince atılan ve parti faaliyetinin durdurulmasına yönelik olan adımı kesin olarak kınadığımızı bildiriyoruz. Bu adımı, bizim demokratik sistemimizin yüreğine indirmiş bir darbe ve cumhuriyetimizi, demokratik yolundan çevirmeye çalışan düşman ve ajanların kullanabileceği bir hareket olarak görüyoruz"(74)

Irak kamuoyunun geniş katmanlarının fikrini yansıtan, IKP organı **İttihad el-Saab**, 25 Mayıs'ta çok sayıda döküman yayınladı. Bu dökümanlarda, Ulusal-demokratik Parti'nin faaliyetlerini durdurma kararı kesin olarak kınandı. Ayrıca, Iraklı yazarlar birliğinin bildirisinde de şöyle deniyordu: "*Özgür ve sağlıklı parti yaşamı, gerçek demokrasinin temeli, genç cumhuriyetimizin destekçisidir*"(75).

Kasım'ın bu manevrasının sebebi ne idi? **Kasım**, böylesine bir adım atmakla birincisi: **IKP, KDP, UDP** ve diğer ilerici güçlerin etkilerini daha da arttırmalarını engellemek, öyle ki, bu etki 1959 baharında öylesine boyutlara varmıştı ki, milli burjuvazinin sağ kanadını rahatsız etmeye başlamıştı; ikincisi: Komünist Partisini diğer sol ulusal güçlerle, özellikle de UDP ve KDP ile karşı karşıya getirmek; üçüncüsü: IKP'ye, "*ulusal birliğe ulaşılmasını frenleyen, kendi dar parti emelleri uğruna devrime ihanete hazır*" gibi vasıflar takmak için kanıtlar bulmak. **Kasım**'ın, Kürdistan'daki demokratik hareketin hızla yükselmesinde de rahatsız olduğu açıktı. Kürdistan

Devrimci-Demokratik Parti'sinin faaliyetlerinin durdurulması doğrultusundaki talebi, 14 Temmuz devriminin önde gelen prensiplerinden biri olan, Kürtlere ulusal otonomi hakkının tanınmasının açıkça gözardı edilmesi yolunda atılmış ilk ciddi adım olarak değerlendirilebilir.

Irak, çalkantılı bir siyasi yaşam periyodundan geçiyordu. Ülke içi siyasi durum gerginleşti. Dışarıdan doğrudan ve dolaylı yollardan destek alan, iç gerici güçler cumhuriyete karşı yıkıcı eylemlerini arttırdılar. Batılı emperyalist devletler ve bazı Arap ülkelerinin gerici çevreleri, "komünist komplosu"na karşı propaganda kampanyasına devam ettiler. 1959 yılı Mayıs ayı ortalarında dışardan Türk-İran sınır bölgelerinden yardım alınarak, Irak Kürdistan'ı topraklarına, **Şeyh Raşid Lolan** komutasında iyi derecede silahlandırılmış bir birlik kaydırıldı. Bu birlik, gerici bir isyan başlattı. **Şeyh Raşid Lolan**, *Rewanduz* sınır bölgesinde "**Kel Said**" lakabıyla ünlü bir maceracı ile birleşerek, Kürt demokratlarına ve onların örgütlerine karşı teröristik eylemler yapmaya ve aynı zamanda da sınır mevkilere saldırmaya başladılar. Bu, Cumhuriyete karşı düzenlenen dördüncü isyandı.

Orataya çıkan kritik durumda, isyanı bastırmak üzere, **Bradost** bölgesine bin kadar Kürt yurtseveri gönderildi. Bu birliği **Mustafa Barzani** komuta ediyordu. Gösterilen azimli çabalar pahasına isyan bastırıldı, isyan elebaşı **Raşid Lolan** ise İran'a kaçtı.(76) Bu isyana katılan hemen hemen tüm gericilerin "*Türkiye'nin Güney-Doğusuna ve Batı İran'a sığınmaları*" ilgi çekici bir olgudur.(77) KDP, bu sıralarda, "*Kürdistan'ı, Irak Cumhuriyeti'nin düşmanlarına mezar edeceğiz!*" sloganını ortaya attı.(78)

Gergin iç siyasi ortamda ve sık sık karşıt ve karmaşık bir yapıya bürünen fırtınalı olayların cereyan ettiği bir esnada, ülkenin sol güçleri, taktiksel, zaman zaman da oldukça ciddi hatalardan kendilerini kurtaramadılar. Öyleki, Kürdistan'da ve ülkenin bazı bölgelerinde komünistler ve KDP üyeleri arasında silahlı çatışmalar meydana geldi.(79) Bunun sebebi, bazı KDP yöneticilerinin, Kürdistan'da siyasi faaliyette bulunma hakkını tekeline almak emeli idi. 14 Temmuz Devrimi'nden kısa bir süre sonra Kürdistan Demokrat Partisi, Irak Komünist Partisinin Kürt Seksiyonunun dağıtılmasına ilişkin basiretsiz ve sakıncalı bir talepte bulundu. KDP'nin bu hareketleri, aslında, Kürdistan'da ve tüm ülkede demokratik hareketin gelişmesine büyük zarar verdi ve objektif olarak da gericilerin işine yaradı. Irak Komünist Partisi yönetimi, "dar politikacılık" sistemlerinden ve **Kasım** hükümeti ve gerici çevrelerce kendisine karşı yöneltilen diğer suçlamalardan sıyrılmak amacıyla, Ulusal Cephenin yeniden kurulması için Haziran ayında bazı adımlar attı. IKP, ülkedeki özgül koşullardan, özellikle de iki milyonluk Kürt nüfusundan hareketle iki adet proje hazırladı: "*Ulusal Cephe Misakı*" (80) Projelerden biri tüm Irak'ı kapsıyordu, diğeri ise Irak'ın Kürt bölgelerinde Kürdistan Demokrat Partisi ile beraber ortak hareket etme programını öngörüyordu.

Komünist Partisi, bu önemli dökümanlarda, Irak'ta devrimsel oluşumlar programının tutarlı şekilde hayata geçirilmesi için, ülkenin ilerici güçlerinin

birleşmesi gerektiğini çok yönlü olarak gerekçelendirdi. "Ulusal Cephe Misakı" projesinde şunlar öngörülmekte idi: *Emperyalizme, sionizme ve iç gericiliğe karşı cumhuriyetin korunması için ilerici ve demokratik güçlerin, ortak mücadele vermesi, Arap birliği için bu güçlerin (objektif olarak) tek bir cephe halinde hareket etmesi, ulusal azınlıkların haklarına saygı gösterilmesi, ulusal ekonominin korunması, hafif ve ağır sanayinin gelişmesi, diğer ülkelerle karşılıklı çıkara dayalı ticaretin teşvik edilmesi, demokratik özgürlüklerin tanınması, daimi anayasanın yürürlüğe geçirilmesi, parlamantonun seçilmesi v.b.(81) Kürdistan Misakı ile ilgili projede sözkonusu tarih sürecinde Kürtlerin ulusal otonomi sorununun Irak'taki demokrasi sorununa ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu ve bu nedenle de bu amaca Arap ve Kürt demokratik güçleri arasında sıkı ilişkilerin korunması şartıyla ulaşılabileceği belirtilmişti.(82)*

Görüldüğü üzere, 1957'de kabul edilen Ulusal Birlik Cephesinin programından farklı olarak, Komünist Partisinin yeni Misakı, net ve kararlı bir şekilde önüne, Kürtlere ulusal haklarının tanınmasını sağlama vazifesini koymuştu. IKP, ülkede artan etkisi ve otoritesi sayesinde böylesine cesur devrimci-demokratik bir adım atabilmişti.

Ülkede ortaya çıkan karmaşık siyasi koşullarda, UDP, KDP ve IKP tarafından ulusal cepheyi yeniden kurmak için atılan her türlü adım, ayrıca, Komünist Partisi'nin cephe oluşturma girişimleri başarıya ulaşamadı. KDP ve UDP yönetimi, Komünist Partisi'nin teklifini geri çevirdi ve gösterdikleri çabalara destek vermediler. Bu da, partiler arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açtı. Böylece, Komünist Partisi tarafından Ulusal cephenin yeniden canlandırılmasına, sadece IKP temsilcileri ve her halükarda Komünist Partisi'nin ardından giden ve onun etkisi altında bulunan, sendikalar, köylü, kadın ve gençlik örgütleri katıldı. Şehir ve kırsal kesimin emekçilerinin bir bölümü, milli burjuvazi, liberal toprak ağaları ve din adamları Cephe'nin dışında kaldı. Demokratik güçlerin dağınık olması, tüm gücüyle Irak'ın demokratik yolda gelişmesini engellemeye çalışan gerici çevrelerin pozisyonunu, doğal olarak, güçlendirdi.

Her ne kadar IKP yönetimi taktiksel olarak yanlış yaptı ise de UBC (Ulusal Birlik Cephesi)nin yeniden kurulmamasında esas suç KDP ve UDP yönetiminde idi. KDP yönetimi ve onun lideri **Mustafa Barzani**'nin yanlışlığı şunlarda idi: KDP'nin Kürt sorunu'na ilişkin taleplerini, **Kasım**'ın karşılayabileceğine inanmaları ve verilen vaadlere hala ümit bağlamış olmaları. Ulusal Cepheyi ve onun program bildirisini desteklediklerini alan duyuran 4 KDP lideri, partiden ihraç edildi. KDP yönetimindeki sağcı unsurlar da devrimci-demokratik güçlerin birleştirilmesine büyük zarar verdiler.

Komünistlerin önyak olduğu Ulusal Cephe, Haziran ayında program bildirisini yayınladı. Bu bildiride, sosyal-ekonomik ve siyasi sorunların radikal çözümü ve ilerici, anti-emperyalist bir dış politika için mücadelede, yurtsever güçlerin görevleri detaylı biçimde açıklanmıştı.(83)

28 Haziran'da Ulusal Cephe yönetimi, Başbakan **Kasım**'a bir muhtıra sundu.

Bu muhtıradada, Cephe'nin kuruluşunu onaylaması ve faaliyetine mücade etmesi rica ediliyordu. **Mustafa Barzani** bu muhtıra'yı imzalamadı. Ulusal Demokrat Partisi yönetimi bir bildiri yayınlayarak "*Parti adına bu muhtıra'yı imzalayanların parti üyesi olmadıklarını*" duyurdu.(84) 5 Temmuz'da **Kasım**, hazırladığı bildiride, Ulusal Cephe'nin kuruluşunu kınadı. Böylece, Komünist Partisi'nin UBC'ni yeniden hayata geçirme çabaları başarısızlıkla sonuçlandı. Cephe, kurulduğu bildirildi ve dökümanları yayınlandı ise de, aslında, faaliyete geçmedi.

1959 yılı Temmuz ayı başında hükümetin yeniden organize edileceği duyuruldu. Üç yeni bakandan biri KDP yönetimi üyesi idi. Kendisine (**Yusuf Avni**) Ulaşım ve Bayındırlık Bakanlığı verildi. Bu yeni organize işi, aslında, **Kasım** hükümetinin Kürt otonomisi yerine, KDP yönetiminden bazılarını ikinci dereceden hükümet makamlarına tayin etmeye yönelik atılan önemsiz adımlardan biri idi.

Kasım, IKP, KDP ve diğer yurtsever güçlerin, cumhuriyet düşmanlarına karşı mücadelenin artırılması ve demokratik reformların gerçekleştirilmesine ilişkin ısrarlı taleplerine cevap olarak, 5 Temmuz 1959'da düzenlenen basın konferansında şunları söyledi: "*Artık ne feodalizm ne de gericilik olmadığını iddia ediyorum. Biz gericiliği yok ettik, çünkü, biz, ileri doğru yol alıyoruz*"(85) **Kasım** aynı zamanda, Komünist Partisi'ne, "*Fazla heyecanlanarak acele adımlar*" atmakla suçlayarak saldırdı. Başbakanın bu bildirisini, tüm hükümlü cumhuriyet düşmanlarının hapis cezalarını azaltan hükümet kararname si izledi.

Gericilerin, Arap ve özellikle de Kürt demokratik güçlerine karşı geniş çaplı yeni saldırısı, 1959 yılı Temmuz ayında petrol şehri olan **Kerkük**'te gerçekleştirildi. IKP ve KDP, ilerici değişiklikler programını hayata geçirme mücadelesinde yurtsever güçlerin birleşmesi sloganı altında, barış gösterisi düzenleyerek, devrimin birinci yıldönümünü kutlamaya hazırlanıyordu. Gericiler, Iraklı demokratlarla çatışmaya karar verdi. Daha sonraları, **İttihad el-Şaab** gazetesinin yazdığı üzere, devrimin birinci yıldönümü günü, **Kerkük**'te meydana gelen silahlı çatışma önceden planlanmıştı.(86) Kargaşalık, ülkedeki iç siyasi durumu gerginleştirmeye, **Kasım** hükümetinin politikasına etki etmeye, Irak halkaları arasında, özellikle de Kürtler ve Türkmenler arasında düşmanlık yaratmaya yönelikti. Türkiye ile sıkı ilişkiler içerisinde olan pantürk örgütü Turan, Türkmen nüfus arasında anti-Kürtler propaganda yapıyordu.(87) "*Irak Petrol Şirketi*" aracılığıyla komloculara maddi yardım yapıldı. **Kasım** hükümetinin, bu olaylar nedeniyle, Britanya ve Amerika konsolosluklarını kapatmak zorunda kalması tesadüfi değildi. Bu konsoloslukların, **Kerkük**'teki gerici saldırınının hazırlanması ile sıkı ilişkileri vardı. "*Irak Petrol Şirketi*" **Kerkük**'teki halk aleyhtarı saldırınının hazırlıklarına yaklaşık olarak, 200 bin Irak dinarı harcadı.(88)

Gericilerin planladığı saldırıdan, hem ülkenin demokratik güçlerinin, özellikle IKP ve KDP, hem de Iraklı yetkililerin haberi vardı. 14 Temmuz arifesinde, **Kerkük** 2. Tümen Komutanı vekili, sendika ve yerel demokratik kurumların temsilcilerini toplantıya çağırırdı. Devrimin birinci yıldönümü şerefine yapılacak

şenlikler esnasında, şehirde düzenin sağlanması için orduya yardım etmelerini talep etti. Kendisinin ricasını, "Turancı" olarak adlandırılan, Türk azınlık temsilcileri dışında herkes kabul etti. Turancılar, provakasyon amacıyla, kutlama günlerinde kendi şenliklerini hazırladılar. Ertesi günü, gösteriye katılanlar-Araplar, Kürtler ve ilerici Türkmenler-"turancıların" oturduğu **Kerkük** sokaklarından geçerken, tam anlamıyla saldırıya uğradı. Gericiler, taş, sopa sonra da silah kullandılar. **Kerkük**'te ve diğer bazı şehirlerde, komünizm ve Kürt aleyhtarı pankartlar asıldı. Kürt demokratik hareketinin yükselişinden, oldukça rahatsız olan Türk gerici çevrelerinin direkt emri üzerine, Irak Türkmenleri arasındaki gericiler, sağcı gazetelerde, hükümete seslenerek, Irak Cumhuriyeti geçici anayasasının 3. maddesinin iptal edilmesi talebinde bulundu. Bu madde, Kürtlerin Araplarla eşit haklara sahip olduğunu duyuruyordu.

Bu olaylar esnasında, demokratik örgütlerin temsilcileri yardım için orduya başvurdu. Ordu, olaylara katılanları dağıttı. Ancak, ertesi gün silahlı çatışmalar yeniden başladı, onlarca insan öldü. **Kürdistan Demokrat Partisi** ve **Irak Komünist Partisi**, kendi yerel örgütleri vasıtasıyla şehirde düzenin sağlanması için Irak'lı yetkililere yardım etti. **Kerkük** olaylarıyla eşzamanlı olarak Kürdistan'ın diğer bazı bölgelerinde de ilerici güçlere karşı terörist eylemlerin ve provakasyonların cereyan etmesi dikkat çekicidir(89). **El-Nida** gazetesi şunları yazdı:

"Kerkük olayları, petrolce zengin Musul ve Kerkük'ü koparmak ve Türkiye'ye bağlamak amacıyla Amerikan emperyalistleri ve onların Türk ajanları tarafından hazırlanmış geniş çaplı yeni bir komplodur".(90)

Musul isyanında olduğu gibi, gericilerin halk aleyhtarı eylemleri, 1959 Temmuzunda, Arap-Kürtler demokratik güçlerinin aktif yardımları sayesinde bastırıldı. Ancak, Kasım, her geçen gün, ülkenin demokratik güçleriyle işbirliği yapma politikasından daha çok uzaklaşıyordu. Kürtlere Araplarla eşit hakların tanınması ve Irak Cumhuriyeti sınırları dahilinde ulusal otonomi verilmesine ilişkin vaatlerini yerine getirmeyi reddetmesi bu politikanın doğal bir sonucu olarak ortaya çıktı.

Irak devriminin ilk yılı, devrimin gelişmesi için en elverişli yıldır. Anti-emperyalist ve anti-feodal devrimin başarısı, kitlelerin siyasi faaliyetlerine hız verdi. Bu süreç özellikle Kürdistan'ın emekçileri için önemli idi. Devrimin başarısıyla bu kesimler genel demokratik mücadeleye aktif olarak katılma imkanı buldular. Demokratik mücadelenin ana hedeflerinden biri de Kürt halkına ulusal otonomi tanınması idi. Bu hedefe ulaşılmadı ise de bu yönde ilk önemli adımlar atıldı.

KDP, IKP ve ülkenin diğer ilerici güçlerinin ilk ortak mücadele tecrübesi, ancak Kürt ve Arapların beraber hareket etmeleriyle, ülkede gerçek demokratik düzenin kurulabileceğini açıkça gösterdi. Böylesine bir düzen olmaksızın Kürt halkının ulusal

haklarının tanınması sorunu çözülemezdi. 1958 yılı Kasım-Aralık ve 1959 yılı Mart ayında cereyan eden tehlikeli hükümet aleyhtarı, anti-demokratik komploların ortadan kaldırılması, bu işbirliğinin başarısına somut bir örnekti.

IKP ve KDP'nin Kürdistan'daki faaliyeti, Kürt emekçileri ve tüm ilerici güçlerin demokratik hareketini aktifleştirdi. Böylece, Kürdistan'daki feodal ve kabile-aşiret ilişkileri artıklarına güçlü yeni bir darbe indirildi. Devrimin ilk yılında Kürt milliyetçiliği, halk kitlelerinin tepkisini yansıtıyor, onların sosyal ve ulusal baskıya son vermede artan kararlılıklarını gösteriyordu. Bu büyük bir ilerleme idi, çünkü, Lenin'in belirttiği üzere "yığınların feodal uykudan uyanması, onların her türlü ulusal baskıya karşı, halkın *ve ulusun egemenliği için mücadele etmesi bir ilerlemedir*"(91)

Kasım hükümetinin, devrimin ilk döneminde attığı ilerici adımlar, çoğu zaman milli burjuvazinin kendi sınıf çıkarlarından ziyade IKP, KDP ve ülkenin Arap ve Kürt bölgelerindeki diğer ilerici toplumsal güçlerin hükümete yaptığı aktif tesirin bir sonucu idi.

Irak devriminin ardından bir yıl geçtikten sonra **Kasım** hükümetinin, genelde sosyal-ekonomik ve siyasi alanda, özeldense Kürt ulusal sorununda izlediği politika iki yüzlü bir yapıya büründü. 1959 yılının ikinci yarısından itibaren, Arap ve Kürt ilerici güçleri, çok daha zor ve karmaşık şartlarda, Temmuz devriminin hedeflerini gerçekleştirme mücadelesi vermek zorunda kaldı. "Dengeleme politikası" diye adlandırılan politika aslında, **Kasım** hükümetinin demokratik reformlar ve Kürtlerin ulusal haklarının tanınması programını, taktiksel biçimde reddetmesi anlamına gelip, kendi ulusal hakları için mücadele veren Kürt yurtseverleri de dahil olmak üzere, ülkenin ilerici güçlerinin kovuşturulması ve terör politikasına bir geçiş idi.

IX. BÖLÜM

KÜRDİSTAN'DA DURUMUN GERGINLEŞMESİ: ÖZERKLİK İÇİN SİLAHLI MÜCADELEYE BAŞLANMASI

Irak Cumhuriyetinde, devrimle başlayan yaşamda Arap ve Kürt devrimci-demokrat güçlerinin rolü ne kadar büyük olursa olsun, ülkenin ekonomik ve siyasi gelişmesi ve bu arada da, Kürtlerin ulusal özerklik sorununun çözümü, ilk başta, iktidarı elinde bulunduran milli burjuvaziye bağlı idi. Devrimci değişiklikler politikasının uygulanmasında, **Kasım** hükümetinin tereddütler yaşaması ve inançlarına ihanet etmesi yavaş yavaş onu Arap ve Kürt devrimci-demokratik güçleriyle ihtilafa düşürdü.

Kasım, İKP, KDP ve ülkenin diğer sol güçlerinin fevkaleda etkili oldukları gerçeğini dikkate almak zorunda iken, onlarla hala işbirliği yapıyor, görüntüsü yaratarak aynı zamanda da sağ güçlerle "ortak dil" bulmaya çabalıyordu. **Kasım** hükümeti, Arap ve Kürt emekçi kitlelerinin ve kendi devrimci-politik taleplerini ve köklü sosyal-siyasal reformlar programını (Kürt ulusal sorunu da bu programın ayrılmaz bir parçası idi) ileri sürülen partilerinin hareketlerine karşı özellikle "hassas"tı. İKP'nin Kürt sorunu ile ilgili belgelerinden birinde şöyle deniyor:

"Kürt ulusunun sorunu, Irak halkının demokrasi sorunuyla organik olarak bağlıdır. Irak gibi bir devletteki bu iki sorun arasındaki organik bağlantı, öylesine sıkı ki birinin diğerinden ayrı olarak çözülmesi imkansızdır. Kürt halkının acısı, tüm Irak halkının acısının bir parçasıdır".(1) **Kasım** hükümeti, sol güçlerin etkisini giderek arttığı ve sağ tehditin mevcut olduğu koşullarda "denge"yi korumaya çalışıyordu.

Kasım, iktidarı elinde tutmak amacıyla, az çok uzun vadeli hazırlanmış net bir ekonomik ve sosyal-siyasal reformlar programı olmaksızın, ülkede, geçiş dönemi diye adlandırılan bir rejim kurarak olağanüstü tedbirlere başvurdu. Kürt sorunu konusunda ise, Kürtlere Araplarla eşit haklar tanımakla yetindi, bunun üzerine, kısmi faaliyet özgürlüğü elde den **İKP, KDP, UDP** ve kitlesel örgütler Temmuz devriminin prensip ve hedeflerinin gerçekleştirilmesini, daha da ısrarla talep etmeye başladılar. **Kasım**, bu siyasal güçlerin mücadelesinin gelişmesinin etkinlik ve otoritelerini daha da arttırabileceği anlamına geldiğini biliyordu. Bu da askeri rejimin iflası ile sonuçlanırdı.

Irak Cumhuriyeti, varlığının ikinci yılına, ülke içi siyasal durumun zor ve gergin olduğu koşullara girdi. Feodal-toprak ağaları ve milliyetçi unsurlar, önemli

ekonomik ve politik gücü temsil etmeye devam ediyordu. Devrimci güçlerin taleplerine rağmen, iktidar tarafından baskı görmüyorlardı. Devlet mekanizması ve subay kadrosunun esas kısmı, eski rejime hizmet etmiş olup ülke yaşamının demokratikleşmesi doğrultusunda atılan her türlü adımı düşmanca karşılayan kişilerden oluşuyordu. Bu bağlamda diğer bir olguya yer verelim: Temmuz devriminin daha başlangıç döneminde **Kasım**'ın iki yüzlü politikası, batılı emperyalist çevrelerde olduğu gibi **Bağdat Paktı** üyesi ülkelerde de bazı ümitler doğurdu. Oldukça ünlü Amerikalı yorumcu **C. Olson**e, 1958 yılı Aralık ayında, şunları yazdı:

...*Eski rejimin güçlü polis teşkilatı tasviye edilmedi... Polise dokunmadılar ve komünistlerin onun üzerinde kontrol kurmasına müsaade etmediler... şimdilerde komünistler öylesine açık hareket ediyorlar ki polis, bir gün bir bahane ortaya çıkarsa onların hakkından çok daha kolay gelebilir... Kasım, Irak'daki tehlikelerden haberdar. Geçenlerde yaptığı bir açıklamada, Kürtlerin saflarına sızma kampanyasına ilişkin karamsar bir imada bulundu*".(2)

Kasım'ı, anti-demokratik politikaya iten sadece ABD değildi. Irak sınırları dışındaki gerici çevreler, artan "komünizm tehditi" ve "tehlikeli Kürt ayrımcılığı" nı göstererek, **Kasım**'a ısrarla **Bağdat Paktı** ile ilişkilerini koparmamasını tavsiye ettiler. Onların fikrine göre, ortaya çıkan yeni koşullarda, bu, "*Cumhuriyetin korunması için gerekli olacak*"tı. Türk gerici çevreleri, anti-komünist ve anti-Kürt propagandaya özel bir çaba harcıyordu. Örneğin, Türk milliyetçisi **Şimşir** "*Sovyet Rusya ve Kürdistan*" adlı makalesinde şunu iddia etti: Sovyet Rusya güya "*Kürt milliyetçiliğini kendi emelleri doğrultusunda kullanmaya çalışıyor*"du ve bu nedenle de **Kasım**, Kürt tehlikesine karşı güvenli bir araç olan **Bağdat Paktı**na tutunmalıydı.(3)

Belirtilen düşünceler, kuşkusuz, **Kasım**'ın **Bağdat Paktı** ile ilişkilerini kesmeme veya bunu "komünizm sızmasına", "Kürt ayrımcılığına" v.b. karşı kullanma niyetinde olduğunu kati olarak iddia etmek için temel oluşturmaz. Ancak şu, hususlar hiç kuşku götürmez: birincisi, **Bağdat Paktı**nın saldırgan anti-Kürt yapısı (veya emeli) ister istemez bir kez daha ortaya çıktı, ikincisi ise, devrimden bir kaç ay sonra hem batılı ülkelerin hem de Türkiye ve İran'ın gerici sağcı çevreleri, **Kasım**'ın politikasındaki anti-demokratik noktaları fark ettiler ve kendisine bir takım ümitler bağlayarak yardım eli uzattılar.

Resmi şahıslar da geri kalmıyordu. Türkiye'nin Irak'taki büyük elçisi **Fuad Bayramoğlu**, hükümetini Irak'taki olaylar, özellikle de, sözde "*komünistlerin Kerkük'teki Türklere uyguladıkları*"(4) "vahşet" hususunda bilgilendirmek üzere, 10 Ağustos 1959'da Ankara'ya geldi. **Fuad**, ayrıca, "*Kasım'ın komünistlerin baskısına karşı koyma ve Irak'ın bağımsızlığını koruma niyetinde olduğunu, bunu gerçekleştirmek için de kendilerinin yardımına ihtiyaç duyduğunu*" belirtti.(5)

Dış saldırı tehdidinin ortadan kalktığı, sosyal çelişkilerin kızıştığı ve sınıf mücadelesinin baş gösterdiği, Kürdistan'da hedeflerinden birinin ulusal özerklik elde etmek olduğu, demokratik hareketin coşkulu yükseliş kaydettiği yeni koşullarda **Kasım** hükümeti, Irak'ın ulusal birliği fikrini geniş "sınıfsal işbirliği" fikri olarak

ortaya attı. Bu işbirliği, Arap ve Kürt emekçi kitlelerine bağımsız olarak herhangi bir sınıfsal veya ulusal talep ileri sürme imkanı vermiyor, IKP ve KDP'nin bağımsız hareketlerini reddediyordu. **Kasım** ve hükümeti Kürt sorununda, Irak'ın ulusal birliğinin mutlaklaştırılması prensibine giderek daha çok sarılıyordu; öyle ki bu birlik, Kürdlerin ulusal haklarının hiçe sayılması biçiminde idi.

Kasım politikasının tüm bu olumsuz yanlarına rağmen hükümet, Arap ve Kürt halklarının çıkarlarına uygun adımlar atma imkanını tüketmemişti. Bunun başlıca sebeplerinden biri de, demokratik parti ve örgütler, her ne kadar baskıya maruz kalıyorlar ise de, **Kasım** hükümetinin politikasına olumlu etki yapan önemli bir gücü oluşturuyor olması idi. Gerici güçler (hem ülke içinde hem de dışında) tarafından sol güçlere ve **Kasım**'a yöneltilen çok sayıda terör ve eyleminin nedeni de bu idi.

7 Ekim 1959'da, Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin diplomatik temsilciliğine giderken, **Kasım**'a suikast düzenlendi. İç ve dış gerici güçler tarafından hazırlanan suikast ülkenin demokratik güçlerince kınandı.(6)

Sağ muhalefet, Mısır resmi yetkilileri tarafından destekleniyordu. Bir Mısır gazetesinin suikasttan sonra bir makale yayınlamak şunları yazması tesadüfi değildi: "Kahire, suikastçilerin isabet ettirememesine üzülmemektedir"; "Bir daha ki sefere isabet ettirecekler"(7) **Kasım**'a düzenlenen suikastla hemen hemen eş zamanda **İttihad el-Şaab** gazetesinin baş editörüne de suikast hazırlanması ilginçtir.

7 Ekim **Bağdat**'ta patlayan silahlar, **Kasım**'a ülkedeki "feodalizm ve gericiliğin tasviye edildiğine" dair iddialarının tümüyle çürük olduğunu bütün açıklığıyla gösterdi. 1959 yılı Kasım ayı sonunda resmi bir bildiri yayınlamak hükümetin "seçim yasası tasarısını hazırlama kararı aldı" belirtildi. Bildiride taslağı hazırlayacak komisyon kapsamına "rüm eğilimlerden ve ulusal güçlerden temsilcilerin" dahil edilmesinin tartışıldığı yazılı idi.(8) Ancak, zamanın da gösterdiği **Kasım**'ın olağan manevralarından biri, bir bakımda hükümetin sağcı ve gerici güçlere karşı repkiszizliğinin emekçilerde uyandırdığı hoşnutsuzluğu azaltmak amacıyla atılmış taktiksel bir adımdı. Komisyon **Kasım**'a yakın kişilerden oluşturuldu ve rejim düşünceye kadar da taşlak hazırlama işini tamamladı.

1 Ocak 1960'da **Bağdat**'ta yapılan basın toplantısında **Kasım**, ülkedeki parti ve örgütlerle ilgili yeni yasayı okudu. Yasa, Irak Cumhuriyeti Yüksek Devlet Şurası ve Bakanlar Kurulunda onaylanmıştı.(9) Irak'taki siyasal güçler uzun süre bu yasanın yayınlanmasını beklediler. Bu, kuşkusuz, önemli bir politik olaydı ve ülkenin ilerki gelişmesi bir çok bakımdan bu yasanın yapısına ve uygulamasına bağlı idi. Yasa 6 Ocak'ta ordu günü ve geçiş döneminin bitişinin resmi olarak ilan edildiği günde yürürlüğe girdi.(10)

Yasaya göre partilerin faaliyeti hükümetin takviyeli, denetimi altına almıştı. IKP ve KDP, taşra örgütlerinde partilerin şube açması hususunda Liva valilerine (mutasarrıflara) karar verme hakkını tanıyan yasa maddesini özellikle eleştirdi.(11) Yasaya göre, "Ordu mensupları, birinci ve ikinci dereceden okulda okuyanlar partiye üye olamıyor, devlet görevlileri, öğrenciler ve diğer bazı kesimler çalıştıkları veya okudukları

süre zarfında partisel faaliyetlerde bulunamıyorlardı".(12) Bu sınırlamalar daha çok KDP'ye karşı koyulmuştu, çünkü KDP faaliyetlerinde baş rolü, Kürt aydınının esas kısmını oluşturan, avukatlar, öğrenciler, yurtsever eğilimli ordu mensupları, yerel iktidar organlarında görevli memurlar oynamakta idi.(13)

Yasa yayınlandıktan sonra ülkede siyasi partilere "biçim verilmesine" yönelik aktif hazırlıklara başlandı. Irak Komünist Partisi, Kürdistan Demokrat Partisi ve Ulusal Demokratik Parti, yasanın taleplerine uygun olarak dilekçe vererek kendi politik platformlarını yayınladılar. KDP'nin platformunda şartlı olarak Irak Cumhuriyeti'nin yurtsever hükümetiyle aktif işbirliğine hazır olunduğu ifade edilmişti. Sağlanması istenen şart ise, hükümetin ülkede tutarlı, ardıcıl ve ilerici bir reform politikası uygulaması; Kürdistan ve ülke genelinde gerici güçlere karşı mücadele etmeye kararlı olması idi, çünkü, "*Kürt ulusal özerkliği ancak ülke yaşamının tamamen demokratikleşmesi koşuluyla mümkün olabilirdi*"(14)

KDP ve UDP, legal olarak var olma lisansı aldılar, ama IKP alamadı. **Kasım** hükümeti, Komünist Partisini serbest faaliyet gösterme hakkından mahrum etme kararı aldı. IKP'yi legalleştirmemek için manevraya baş vurdu. Alel acele, partiden ihraç edilmiş olan hizipçiler toparlanarak, **Davut Es-Saiq** liderliğinde bir grup oluşturuldu. Amaç, bu gruba legal faaliyet hakkı tanımak, Irak Komünist Partisini ise bu haktan yoksun bırakmak idi. Hükümetin bu davranışının anti-demokratik olduğu açıktı ve Irak'ın hem Kürt hem de Arap emekçi kitlelerinin çıkarlarına karşı idi, IKP, bu kesimler için özlemlerini karşılayacak bir savaştıydı.(15) İktidar rejimi, sol güçleri parçalamak için elinden gelen her şeyi yapıyordu.

Es-Saiq grubu ve onun gazetesi olan *El-Mabda* (Prensip), Irak Komünist Partisi ve Kürdistan Demokrat Partisi arasında fikir ayrılıkları yaratmak ve bunları derinleştirmek amacıyla, iftira dolu açıklamalarda bulunuyor, yazılar yayınlıyorlardı. IKP Kürdistan'da güçlü bir etki ve otoriteye sahip olduğu için, Mabdacılar, Irak iktidarının onay ve gizli desteği ile Komünist Partisinin Kürdistan'daki otoritesine darbe indirmek üzere çeşitli yollara başvurdu. *Es-Saiq* grubu, Komünist Partisini 1957 yılında KDP ile hareket birliği yapılması talebini desteklememekle suçladı.(16) *Es-Saiq* grubu ve Irak'lı yetkililer uydurma konularda IKP ve KDP'nin arasını açmak ve böylece de sol güçleri zayıflatmak niyetindeydiler.

Kürdistan Demokrat Partisi, konuyla ilgili olarak resmi bir açıklama yayınladı. Kürdistan'daki ilerici güçler, Komünist Partisinin legal faaliyette bulunabilme talebini kararlı şekilde desteklediler. Komünist Partisi de, kendi açısından, *Es-Saiq* grubu ve Irak iktidarının dalaverelerini teşhir etmek üzere, aktif olarak çalışıyordu.

15 Ocak'ta Irak hükümeti *Es-Saiq* grubuna serbest faaliyet gösterme izni verdi (daha sonraları gerici İslam Partisi bile bu hakkı elde etti). **Kasım**; Şubat ayında, "*Davut Es-Saiq başkanlığındaki Komünist Partisinin yeniden faaliyetlerine başlamasını*" selamladı.(17)

2 Mart'ta Irak Komünist Partisi'nin önde gelen ismi **Zeki Hayri**'nin, parti faaliyetleri yasanının yürürlüğe girmesi ile ilgili resmi mektubu yayımlandı. Bu

mektupta şöyle deniyordu: "25 yıldır varlığını sürdüren partimiz hiç bir zaman halkın önünde görevini yerine getirmek için, izne ihtiyaç duymamıştır. İzinle parti, hem de Komünist Partisi, olunmaz. Komünist Partisi, bizim partimizdir, onun adını çalan oportünist bir grubun değil".(18)

IKP yönetimi, hukuki engelleri aşmak için partinin adını *İttihad el-Şaab* (Halkın Birliği) olarak değiştirmeyi kararlaştırdı. Irak Komünist Partisi kurucu Komite Başkanı **Zeki Hayri**, içerisinde "parti faaliyetlerini legalleştiren lisansın alınması için yasal kanıtların" bulunduğu özel bir pusulayı Başbakan **Kasım**'a sundu. Ancak, hükümet bu sefer de IKP'ye lisans vermeyi reddetti.

Gericilerin anti-demokratik çıkışları ve resmi yetkililerin bunlara hoş görüyle davranması, ülkenin ilerici güçlerinde öfke uyandırdı. Çeşitli Arap ve Kürt bölgelerinde gösteriler yaparak, tarım reformunun gereği gibi uygulanmasını, demokratik özgürlüklerin verilmesi ve korunmasını talep ettiler. Kürdistan'lı emekçiler, mektup ve toplu dilekçeler göndererek, terör ve şantaj yoluyla yurtseverlerin faaliyetlerine son vermeye çabalayan, gericilere karşı mücadelenin arttırılmasını dayattılar. Toplu dilekçelerin altına yöre nüfusunun büyük bir kısmı imza atıyordu. **Amara** şehri sakinlerine ait toplu dilekçelerinden birinin altına 6000'den fazla, **Erbil**dekine ise 5600'den fazla kişi imza atmıştı.

Irak'lı yetkililere, işçi ve köylülere karşı baskıcı önlemler alınması emri verilmişti. 20 Mayıs'ta **Basra**'da "sendika faaliyetlerinde buldukları" için 83 işçi tutuklandı.(19) 410 işçi işten atıldı. **Süleymaniye**'deki grevci işçiler de aynı muamelelere maruz kaldı.(20)

Kasım hükümeti, Irak anayasasının 3. maddesinde yer alan ve ülkede Arap ve Kürtlerin eşit haklara sahip partnerliğini ilan eden prensipten giderek daha çok uzaklaşıyordu. Öyle ki, 31 Mart 1960'da **Bağdat Radyosu**'na çıkan **Kasım**, "Kürtlerin, Irak ulusu terkbine giren ulusal azınlıklardan biri olduğunu" herkese duyurdu.(21) Irak'ın sağcı basınında, özellikle **EL-SEURE** gazetesinde ve aynı şekilde, Irak hükümeti resmi yayınlarında, her geçen gün, "tek bir ulusun" oluşturulması, yani, ulusal azınlıkların ve tüm bir Kürt halkının asimile edilmesi, çağrısında bulunan bildiri ve makaleler daha sık çıkmaya başladı. Sağcı milliyetçi basının saldırılarına KDP kadar IKP'de maruz kaldı.

EL-SEURE'nin editörü **Yunus Atay**, **Bağdat**'ta düzenlenen basın toplantısı esnasında, Sovyet hükümeti delegasyonunun başkanına yönelttiği kışkırtıcı sorularla, Irak ilerici kamuoyunda öfke uyandırdı. **KDP**'nin yayın organı **Xebat** gazetesinin baş redaktörü **İbrahim Ahmet**, yaptığı konuşmada, tüm Irak halkının-Arapların, Kürtlerin-, Sovyet halkının Irak Cumhuriyetine en önemli sorunları çözmesinde gösterdiği yardıma, büyük değer verdiğini belirterek, **Yunus Atay**'ın saldırılarını püskürttü. Sözlerine şöyle devam etti:

"Kürt halkı, ulusal-kurtuluş hareketi savaşçıları için Sovyet halkının ve hükümetinin göstermiş olduğu ilgiyi hiç bir zaman unutmayacaktır"(22)

KDP, yeni karmaşık koşullarda parti taktiğinin belirlenmesi ve parti yasasına

uygun olarak partinin "resmi kuruluşu" için kongre toplantısı yaptı. Kongre, 5-10 Mayıs 1960 tarihlerinde, "*Temmuz devriminin hedeflerini gerçekleştirme için ülkenin yurtsever güçlerinin dayanışması*" sloganı altında toplandı. Yasanın gerektirdiği gibi biçimsel olarak "kurucu nitelik" taşıyan bu kongrede "*partinin ileride de general Abdülkerim Kasım'ın bilgece yönetimi altında ölümsüz Irak Cumhuriyetini savunmaya devam etmesi*" kararlaştırıldı.(23) KDP'nin bu dönemdeki faaliyet ve pozisyonu olumlu olarak değerlendirerek belirtmek gerekiyor ki parti taktiğinin belirlenmesi esnasında kongre, ülkede demokrasinin gelişmesinde hükümetin, özellikle de onun başkanı **Abdülkerim Kasım**'ın rolünü abartma yoluna gidildi; bu tutum alınan kararlarda ifade buldu.

Kasım hükümeti, Haziran 1960'da Irak Komünist Partisine karşı yeni adımlar attı, aynı zamanda da *Es-Saiqa* grubu himaye edildi. *İttihad el-Şaab* 1960 yılı başında general **Kasım**'a, Kürt bölgeleri de dahil olmak üzere ülkenin bazı bölgelerinde askeri yetkililerin bu gazeteyle ilgili olarak aldığı tedbirlere karşı bir protesto gönderdi.(24) 13 Haziran'da KDP'nin merkez yayın organı olan *Xebat* gazetesi hükümet yetkililerine hitaben bir çağrı yayınladı. Bu çağrıda, *İttihad el-Şaab* gazetesinin Irak'ın yedi eyaletinde satışını yasaklayan, kararın iptal edilmesi ricası yer alıyordu.(25) Hükümet yetkilileri, IKP'nin merkez yayın organına karşı bir süreç başlattı. Ülke nüfusunun geniş katmanlarının çıkarlarını en iyi şekilde dile getiren bu gazetenin, **Nuri Said-Faysal** kliki döneminin gerici yasasına dayanılarak suçlanması oldukça ilginçtir: suç kararnamesinde, doğrudan, "*gazete, 1954 Basın yayın yasasının 21. maddesini ihlal etmiştir*" deniyor.(26)

Demokratik partiler ve bunların yayın organları kovuşturmaya uğradığı sırada gericiler daha çok başkaldırdı ve faaliyetlerine hız verdiler. Sağcı basının sayfalarında, giderek daha açık biçimde Kürtlerin Araplarla eşit haklara sahip olması aleyhinde sloganlara yer veriliyordu. Kürtler aleyhine makaleler (yazılar) çoğaldı. Bu makalelerde, örneğin, daha yeni kurulmuş olan Kürdistan Eğitim Departmanı'nın kapatılması talep ediliyordu. *Bağdat*'ta ve Irak'ın diğer şehirlerinde bina duvarlarında "*Irak-Arap ve müslümanların vatanıdır, Kürtler ve hıristiyanların değil!*", "*Barzaniciler, vatanımızı bırakın!*"(27) v.b. sloganları yeniden belirdi. 1960 yılının Ekim ayında, *İttihad el-Şaab* gazetesinin ülkede 10 ay boyunca basılması ve dağıtılması yasaklandı. Bu gazete, Temmuz Devriminin kazanımlarını savunmak üzere emekçilerin mobilize edilmesine çok emek vermişti. Gazete redaktörü üç aylık hapis cezasına çarptırıldı.

KDP Merkez Komitesi, 1960 yılı Ağustos ayında, monarşi rejimi ve İngiliz emperyalizmine yönelik olan 1943-1945 Irak'ta Kürt ayaklanmasının 15. yıldönümünü kutlama kararı aldı. KDP, böyle bir adım atarken, Kürtlerin ulusal taleplerinin karşılanması mücadelesinde ve ülkenin diğer sol güçleriyle birliğin güçlendirilmesi yolunda gitmedeki kararlılığını gözler önüne sermeyi amaçlıyordu. *Xebat* gazetesi, Ağustos ayında **Mustafa Barzani**'nin bu husustaki bildirisini yayınladı. Bu bildiride şöyle deniyor:

"Kürdistan'daki ayaklanma, tüm Irak halkının haklarını korumak üzere, em-

peryalizm ve gericiliğe karşı yönelik idi. Bu ayaklanma, Irak halkının ulusal-kurtuluş mücadelesini oluşturan ana parçalardan biriydi. Ayaklanmacıların amacı, sömürgecilerin boyunduruğunu yok etmek ve Irak halkının emperyalizm tarafından çiğnenen haklarını geri vermek idi” (28).

Barzani, daha sonra, iç ve dış gerici çevrelerin, “Kürt ayrılıkçılığı”, “Sovyet müdahalesi” v.b. uydurma iftiralarına değinerek şunları ekliyor:

”Biz, Sovyetler Birliğine vardığımız zaman, bu ülkede her bakımdan yardım, merhamet ve destek gördük. Biz, emperyalizm tarafından kendi ülkesinden sürülen Kürt ayaklanmacıları, Sovyetler Birliğinde bulduğumuz döneme ait sıcak anıları, Sovyet halkına duyduğumuz şükran ve minnet duygusunu daima hatırimızda saklayacağız.”(29)

”**Kürt Halkı**” makalesini yayınladığı için **Xebat** gazetesi baş redaktörü **İbrahim Ahmet**, 1960 yılı Kasım ayında mahkemeye çıkarıldı. Kürt demokratik hareketinin bu tanınmış eylemcisinin bütün suçu, Kürtlerin ulusal haklarının tanınmasına karşı çıkan ve Kürt halkının varlığını reddeden sağcı güçlere direniş göstermesi idi.

Kasım, daha 1960 yılında Tarım Reformu Bakanlığını fesh etmişti. Bu durumda, tarım reformuna ilişkin sorulara İçişleri Bakanlığının bakması gerekiyordu. **Pier Rossi**, bu hususuta isabetli bir tespitte bulundu: “...bu eylem, öyle görünüyor ki, köylülerin taleplerini polislerin dikkatine değer gören, büyük toprak ağalarının ısrarı üzerine gerçekleştirildi.”(30)

Bağdat, Musul, Kerkük ve diğer eyaletlerde gericiiler tarafından terörist gruplar oluşturuldu. Bu grupların görevi, Arap ve Kürt demokratlarının üstesinden gelmek idi. Bazı şehirlerin duvarlarına, şu sloganlar yazıldı: “Kanı pahasına birlik”, “Kürtler, sakının!”, “Yaşasın kurtarıcı Nasır!”(31)

Hükümet yetkilileri, demokratları kovuşturmak için yeni bir bahane olarak “**Musul** meselesi”ni kullandılar.

Kasım Hükümeti, gerici isyanının bastırılmasından iki yıl sonra, birden, **Musul**daki isyanın (1959 Mart’ında) “yasal olmayan yöntemlerle” bastırılmış olduğunu keşfetti.(32) Askeri mahkemeler, Şavvaf isyanının bastırılmasına katılmış olan “komünist ve KDP uyelerinin davası”nı inceleyerek haksız cezalar verdi. 58 Arap ve Kürt demokratı ölüm cezasına, diğer bir çoğu da uzun süreli kürek cezasına veya hapis cezasına çarptırıldı.

Irak halkının geniş katmanları, **Musul** kahramanlarının tenkile uğramasını protesto etti. Hükümetten, Arap ve Kürt demokratlarının ölüm cezalarının iptalini talep eden dilekçenin altına 150 binden fazla imza atıldı.(33)

Irak yurtseverlerine karşı yönelik terör politikası, tüm dünya ilerici kamuoyunu derinden endişelendiriyordu. Otorite sahibi bir Sovyet toplumsal örgütünün, Başbakan **Kasım**’a hitaben yaptığı açıklamada şöyle deniyor:

”Milyonlarca Sovyet insanı adına Sovyet Asya ve Afrika dayanışma Komitesi, siz sayın Başbakan’ı Irak’lı yurtseverlere verilen cezaları iptal etmeye ve ulusal-kurtuluş hareketi savaşçılarını serbest bırakmaya davet ediyoruz. Irak devriminin parlak ide-

allerinin, onun en sadık ve sebatlı savunucularının konuyla gölgelenmesine mücadele edilemez”(34).

Japonya, Norveç, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Lübnan, Macaristan ve diğer ülkelerin ilerici parti ve örgütleri benzer taleplerle, Irak hükümetine seslendiler.(35) *İsveç Komünist Partisi*'nin 19. Kongresine katılanlar **Kasım**'a seslenerek şunları kaydettiler:

”Biz, aynı şekilde, İsveç'in tüm ilerici insanları, Irak'taki devrimi sempati ve coşkuyla selamladık. Ne var ki, Irak komünistleri ve diğer ilerici insanların ölüm cezasına ve mübnet hapis cezasına çarptırıldıkları haberleriyle sarsıldık”.(36)

UDP'nin mümtaz başkanı **Kamil Çadırçı**, Irak yurtseverlerinin yargılanmalarını protesto ederek istifaya geçti. **Kasım**'a Lübnanlı ilerici eylemciler tarafından gönderilen mektupta şunlar yazıyor: *”Irak, suçsuz kanlarını dökmek yerine onlarla gurur duymalıdır. Onlar Irak'ın düzenini korudular, vatani için kendini feda edenlerin öncüsü idiler”*. Bu mektuba imza atanlar: tanınmış Lübnanlı yazar **Raif Huri**, gazeteci **Akram Radki**, **Fares Faur**, *El-Şaab* gazetesi redaktörü **Davud Asmar** ve diğerleri.(37) İngiltere'de, Arap ve Kürt yurtseverlerinin cezalarını iptal ettirme kampanyası düzenlenmesi için, bir komite kuruldu. Parlemanto ve işçi partisi üyesi **Fenner Brokwaye**'in başkanlığını yaptığı Komitede Parlemantonun tanınmış üyeleri ve İngiltere'nin toplumsal ve sendika eylemcileri yer alıyordu.

Kasım hükümeti, Irak ve dünya kamuoyunun baskısı altında birçok yurtseverin ölüm cezalarını iptal etmek zorunda kaldı, ancak bu arada, 13 Arap ve kürdün cezalarını hala yürürlükte bıraktı.

1960 yılı sonunda **Kasım** hükümetinin ve yerel yöneticilerin anti-Kürtler politikası açık bir hal aldı. *Bağdat*'ta olduğu gibi ülkenin diğer şehirlerinde de, Kürdistan Demokrat Partisi'nin üye ve yöneticileri tahriplere ve teröre maruz kaldı. Böyle bir ortamda **Mustafa Barzani** Başbakan **Kasım** ile görüştü. KDP Lideri, hükümet ve Kürt demokratik güçleri arasındaki anlaşmazlığın daha da artmasını önlemek için son imkanı kullanmaya çalıştı. Ancak, 3 saatlik ateşli görüşme istenilen sonuçları vermedi.

KDP Merkez Komitesi Politbürosu, *Barzani*'nin *Bağdat*'ta daha fazla kalmasının tehlikeli olacağını dikkate alarak 1960 Aralık ayında kendisinden ve diğer KDP yöneticilerinden *Bağdat*'ı terk etmeleri ve Kürdistan'a geçmelerini talep etti.

Sağcı basın, anti-Kürtler kampanyaya aktif biçimde katıldı. Yarı resmi *El Seure* gazetesinin 17 Şubat 1961 tarihli olup çok gürültü çıkaran sayısı bunun en belirgin örneğidir. Gazete, *Bağdat* resmi çevreleri lütfekar bir tutum içerisinde iken bir makale yayınlayarak *”Kürtlerle cilveleşmeye son verilmesi”* ve *”Kürt milletinin Araplar arasında eritilmesi...”* çağrısında bulundu. Makalede şöyle deniyordu: *”Kürt, zenci veya Ermeni ırkından olup da bir Arap ülkesinde yaşayan kişi gerçekte Araptır”*(38).

Irak ilerici kamuoyu buna benzer ırkçı çıkışları nefretle kınadı. *Xebat* gazetesi, sağcı basının ve *Bağdat* resmi çevrelerinin gerici-şovenistçe çıkışlarına cevaben şöyle yazdı:

”Kürt halkı, Kürtleri ve Kürdistan'ı bitirmek amacıyla yapılan kaynaştırma

ve asimilasyon çağrılarını rezil edecektir...Kürtler, kendilerine kölelikten, ulusal haklarından mahrum bırakılmaktan uluslarının inkar edilmesinden, hapisane pranga ve parmaklıklarından başka hiç bir şey getirmeyecek bir birliği isteyemezler”(39)

1961 yılı Mart ayında, Irak İçişleri Bakanlığının emriyle, KDP'nin merkez yayın organı **Xebat** gazetesi, ardından da gazetenin eki olan haftalık **Kürdistan** dergisi kapatıldı.(40) Irak'lı yetkililer, KDP liderlerinden **İbrahim Ahmet** ve **Celal Talabani**'nin tutuklanması için emir çıkardılar. **Kasım** hükümeti, Kürdistan Demokrat Partisinin **Kerkük** ve **Musul**'daki, daha sonraları da Kürdistan'ın diğer şehirlerindeki örgütlerin kapatılması emrini verdi.(41) Kürt halkına karşı ayırım politikası uygulayan hükümet, Kürdistan'daki sendikaların, gençlik, öğretmen ve kadın örgütlerinin faaliyetlerini önce sınırladı, sonra ise tamamen yasakladı.(42) Çeşitli bahaneler uydurularak Kürt demokratları, (ilk sırada da IKP ve KDP üyeleri) işten çıkarıldı, daha sonra ise ya Arap bölgelerine yerleştirildi ya da tutuklandı. Kürt memurlar, topluca görevden alınarak ülkenin güney bölgelerine kaydırıldı. **Kasım**, 1961 yılı bahar ayında yaptığı açıklamalardan birinde şunları söyledi: *"Irak, başında da sonunda da Arapların vatanıdır".*(43) Sonraları bir Kürt öğretmenin **Bağdat**'ta düzenlenen bir basın konferansı esnasında Irak'ta yürütülen anti-Kürtler kampanya ile ilgili olarak **Kasım**'a hitaben, Başbakan'ın utanmasızca verdiği cevap oldukça ilginçtir: *"O kardeşim, siz islam birliği içerisinde bizimle kaynaşmışsınız, biz ise Irak halkı-Arap ulusunun bir parçasıyız"*(44)

Hükümet, **Xebat** gazetesinin yasaklanmasının ardından üç Kürt dergisinin yayını da yasakladı. **Xebat**, **Jîn** ve **Dengé Kurd**, bu dergilerin yayıncıları ise ülkenin güneyine sürüldü. **Kasım** hükümeti, anti-Kürt eğilimden hareket ederek Türk ve İran Kürdistanı'ndan olup kovuşturmaya maruz kalan, Kürt demokratlarına politik sığınma imkanı vermeyi reddetti. KDP Politbüro üyesi **Ömer Mustafa**, Kürdistan'dan sürüldü. KDP'nin o zamanki genel sekreteri **İbrahim Ahmet**'e karşı ise **Sıtkı Miran** diye bir feodali öldürme uyduruk suçlaması yöneltildi.(45) Kürt ilerici güçlerine karşı terör eylemleri birbirini izledi.

Kasım, kendisini IKP, KDP, UDP ve ülkenin diğer ilerici güçlerinin desteğinden mahrum bırakarak, ülke yönetiminde giderek daha çok askeri metodlara başvurdu, sınırsız diktatörlüğünü temelleştirdi. 14 Mayıs 1962'de kalan son "sivil vatandaş" temsilcilerini de hükümetten ihraç ederek kendisine sadık askeri ve "teknik uzmanlardan" bir kabine oluşturdu.

1961 yılında, Arap ve Kürt halkının demokratik kazanımlarının kaderi muayyene dönüştü. Irak'lı demokratik güçleri, Temmuz devriminin gelişiminin ilk döneminde, köklü sosyal-siyasi değişiklikler ve hükümetin açık ve tam olarak Kürtlere ulusal otonomi hakkını tanınması uğruna mücadele verdilerse, bu yeni oraya çıkan koşullarda IKP, KDP ve diğer ilerici örgütlerin mücadelesi, minimum miktarda da olsa elde edilen halkın kazanımlarını korumaya yönelikti.

1961 yılı Haziran ayında Kürt demokratik örgüt temsilcilerinden bir heyet oluşturuldu. Bu heyet, **Kasım** ile görüşecek ve kendisine Kürt halkının bazı hus-

uslardaki talepleri iletilecekti. Talepler arasında oldukça önemli ekonomik meseleler de vardı. Kürt köylüsünün ana gelir kaynaklarından biri olan, tütüne konulan devlet fiyatlarının yeniden gözden geçirilmesi; Kürdistan koşullarının dikkate alınarak tarım reformunun müteahhip olarak uygulanması; Arap aşiretlerinin Kürt topraklarına yerleştirilmesinin yasaklanması v.b.(46) Heyet, *Bağdat*'a geldi, ancak tüm uğraşlara rağmen **Kasım** tarafından kabul edilmedi.(47)

Yurtseverlere, onların parti ve örgütlerine karşı yapılan baskıların boyutları hakkında şu gerçekler bilgi vermektedir: 1961 yılında yurt dışında kurulan Irak demokratik hak ve özgürlükleri savunma komitesinin verilerine göre, yalnızca 1959 yılı ortasından 1961 yılı Mayıs ayına kadar seyyar-askeri mahkemeleri 112 yurtseveri ölüm cezasına çarptırdı; 770 kişiye, toplam 4164 yıl olmak üzere, çeşitli hapis cezası verildi. Siyasi gerekçelerle 1960 yılında tutuklanan ve cezalandırılan kişilerin sayısı 22 bin idi.(48) Çeteler ve polis ajanları tarafından sendika ve diğer demokratik örgütlerin binalarına yönelik gerçekleştirilen 7510 saldırı olayı tesbit edilmişti. 3424 aile, doğup büyüdüğü yerleri terk etmek zorunda kalmıştı. Çetelerin saldırısı esnasında 270 öldürülmüş, 1572 kişi ise yaralanmıştı. Çeşitli sendikalara üye 7 bin kişi, aktif olarak toplumsal faaliyetlere katıldıkları için, işlerinden kovulmuştu. Tarım Bakanlığı, 900 tarım işçisini sendikal faaliyetlerden örürü işten çıkardı, 3260 yerel işçi ve köylü sendikasının lisansını iptal etti. Beyrut gazetesi "*El-Nida*"nda yazdığı gibi Irak hapishaneleri siyasi mahkûmlarla dolup taşarken gericiler, halkı şiddet eylemleri ile yıldırıyor, yurtseverleri takip ediyor ve öldürüyorlardı.(49)

Hükümet, *İttihad el-Şaab, El-Hadara, Sewt el-Ekrad* ve diğer bazı ilerici gazete ve dergilerinin yayın lisansını kesin olarak iptal etti.(50)

Kürdistan'da halk aleyhtarı savaş başlamadan önce, **Kasım**, 14 Temmuz Devrimi ve onun kazanımlarının düşmanlarıyla uzlaşma yoluna gitti. Krallık rejiminin birçok askeri ve sivil eylemcisi hapishanelerden salıverildi. 1961 Eylül ayı başında, yetkili organlar, eski rejimin bazı büyük kumandanlarının cumhuriyet aleyhtarı faaliyetlerden örürü, Irak ordusundan ihraç edilmesine ilişkin halk mahkemesinin kararını iptal etmeyi kararlaştırdı.(51) Bundan önce, **Kasım**'ın özel kararnemesi ile **Raşit Ali Geylani, Fadıl El-Cemal, Tevfik As-Suveydi** ve diğer birçok gerici haptisten çıkarılmıştı.(52)

Böylelikle, **Kasım**, Kürtler sorununu askeri güç yoluyla ortadan kaldırma niyetiyle açık açık anti-demokratik çizgiye girdi. Bu hususta kendisine, yukarıda adı geçen gericilerden, daha iyi yardımcı bulamazdı. Eski askeri ve siyasi eylemcilerin bir çoğu halk aleyhtarı politikaya bağlılıklarından ziyade birde, ülkenin yurtseverlerine ve Kürt halkının ulusal-kurtuluş hareketine karşı zengin mücadele "tecrübe"sine sahip idiler.

Kasım, IKP, KDP ve diğer sol güçlerle ilişkilerini kesmek istese de istemese de gericilerin cumhuriyet aleyhtarı faaliyetlerinin dirilmesine yardımcı oldu. Bu arada gerici güçler, **Kasım**'dan nefret ettikleri halde onunla geçici olarak işbirliğine

gittiler. Besledikleri bu nefretin kendince sebepleri vardı:

a)-**Kasım** hükümeti, devrimin ilk döneminde bazı ilerici adımlar attı. Bu adımlar, gericilerin çıkarlarına zarar vererek onların karşısına ciddi bir güç olarak çıkan demokratik hareketi yükseltti;

b)-Kürtlerin Araplarla eşit haklara sahip olduğu ilan edildi ki, bu açıkça gericilerin çıkarlarına ters düşüyordu;

c)-**Kasım** hükümeti, gericilere tanınan bazı ayrıcalıkları önemli ölçüde kısıtladı, bazı olaylarda da gericilere karşı sert ceza tedbirleri uyguladı (hapis cezası, hak ve ayrıcalıklardan mahrum bırakma, mal varlığına el koyma).

Kasım, sağ ve sol güçler arasında izlediği uzağı görmeyen zikzak politikası neticesinde müttefiklerini kaybetti, yenilerini de edinemedi. Görüşümüze göre yukarıda sayılan hususlar, **Kasım**, hükümetinin otoritesini arttırmaya ve dış siyasi ataklar yoluyla pozisyonunu sağlamlaştırmaya çabaladığı esnada büyük rol oynamıştı.

Kasım, 7 Ocak 1960'da kendisini "*Filistinlilerin kurtarıcısı*" ilan etti. Ülkenin devlet bankasında "Filistin'in kurtuluşu" fonu için özel hesap açıldı. İş, "*kurtuluş ordusuna gönüllü toplama*"ya kadar vardı.(53) **Kasım**, "Arap dünyasının işlerine" daha aktif katılma ve gelecekteki yerini almaya çabalayarak "Filistin sorununu" BAC'a yeni hücumlarda bulunmak için kullandı. 14 Mart 1960'da Irak Başbakanı bir açıklama yaparak şunları söyledi: "*Mısır, Ürdün ve İsrail, Filistin'in üç hırsızdır. Bunlar Filistin halkının anavatanını çaldılar. Filistin Cumhuriyetini kurma çağrısında bulunuyorum. Biz Filistinlilere yapabildiğimiz kadarıyla yardım edebiliriz (para, silah, cephane), onları eğitebiliriz...*"(54) **Kasım**, aynı zamanda da diğer Arap ülkeleriyle, özellikle de BAC ile ilişkileri gergin olanlarıyla daha sıkı ilişki kurmak için bazı adımlar attı. **Kasım**, Tunus ile dostluk bağlantıları kurdu. Irak hükümeti ticaret delegasyonu Sudan'dan Fas'a kadar bir dizi ülkeyi ziyaret etti.

Kasım, tabii ki hükümetinin pozisyonunun önemli ölçüde sallandığını görmemiş olamazdı. Nasır ile yaptığı mücadelede, yenilgiye uğradıktan sonra yeni bir dış siyasi maceraya atıldı. Kuveyt'in Irak'a bağlanması için kampanya başlattı; bu, İngiltere ile "diplomasi savaşı"na yol açarak, Irak-İngiliz ilişkilerinin oldukça gerginleşmesi ve daha sonraları, Irak'ın Arap dünyasında tecrit edilmesiyle sonuçlandı. 1961 yılı Haziran ayında binlerce **Bağdat**'lının karşısında "Zaim" Kuveyt'le ilgili şikayetlerini dile getirdi: "*Biz egemenliğimizi yok etmek ve haklarımızı hiçe sayarak, Arap zenginliğini ele geçirmek için her yola başvuran İngilizlere karşı kıyasıya savaş ilan ediyoruz. Bizim kurtuluş hareketimize karşı kullanabilecekleri en ufak bir toprak parçasını bile İngilizlere bırakmayacağız. Yabancıya, Irak halkının ve tüm Arap ulusunun zenginliklerini, yağma etme imkanı vermeyeceğiz*".(55)

Kasım, Kuveyt'in Irak'a bağlanmasını talep ederken ilk önce onun muazzam petrol ve finans kaynaklarına sahip olmayı amaçlıyordu.

İngiltere, **Kasım**'ın iddiasına cevaben açık, etkili diplomatik v.b. tedbirler aldı. İngiliz hükümeti, **Kasım**'ın Kuveyt ile ilgili itirazlarına Arap ülkelerinden gelen olumsuz tepkiyi dikkate alarak 19 Haziran 1961'den itibaren Kuveyt'e

bağımsızlığının verildiğini ilan etti. Irak Hükümeti 25 Haziran'da resmi protestoda bulunarak "Kuveyt'in Irak'tan ayrılmasına karşı" çıktı. 1 Temmuz'da, 5 bin İngiliz askeri "Kuveyt hükümetinin ricası üzerine" Kuveyt'e geldi. Sonraki olaylar hızla gelişti. **Bağdat**, ertesi günü, bir açıklama yaparak, Irak sınırlarının Kuzeyle'den **Zaho**'dan, Kuveyt'in en güney sınırına kadar uzandığını belirtti ve askeri birliklerini Kuveyt sınırına yığmaya başladı. (56)

BAC, Ürdün ve diğere bazı Arap ülkeleri, Irak hükümetinin Kuveyt üzerinde hak iddia etmesine karşı çıktılar. Artık "bağımsız bir devlet" olan Kuveyt, Arap ülkeleri Birliğı üyeliğine kabul edilmek için bu örgüte başvurdu. Kuveyt, 21 Temmuz'da salt oy çoğunluğuyla Arap Ülkeleri Birliğı üyeliğine kabul edildi. (57) Arap ülkeleri bu hareketle, Irak'ın itirazlarına tamamen karşı olduklarını dile getirdi. Kuveyt ordusu (2400 kişilik) İran Körfezi kıyısı ve Irak kara sınırı boyunca mevzilendi. Kuveyt Emir'i, Arap Ülkeleri Birliğıne "Kuveyt'e destek ve yardım"da bulunmaları çağrısını yaptı. (58) İlk olarak Suudi Arabistan ordusundan birlikler Kuveyt'e vardı. Diğere Arap devletleri de askeri birlik göndermeye hazır olduklarını bildirdi. Irak hükümeti fiilen tamamiyle tecrit edilmiş duruma düştü ve geri çekilmek zorunda kaldı. Irak Dışişleri Bakanlığı temsilcisi resmi bir açıklama yaptı. Bu açıklamada, Irak askeri birliklerinin, Kuveyt sınırına yığıldığı haberini yalanladı ve Irak'ın barışçıl yollarla Kuveyt üzerindeki haklarını geri alacağını ekledi. (59) Böylece **Kasım**'ın Kuveyt'e sahip olma politikası tam bir fiyaskoyle sonuçlandı.

Kasım hükümeti'nin Filistin sorunu ve özellikle de Kuveyt'in Irak'a bağlanması sorunu ile ilgili attığı dış siyasi adımlar, ülkenin kuzeyindeki, Kürdistan'daki, olaylarla dolaylı olarak bağlantılı idi. Kürt demokratlarının kovuşturulması, Kürtleri asimile etme sloganının ortaya atılması, gerici gazete sayfalarında ve resmi yayınlarda Kürtlere karşı başlatılan kampanya, tüm bunlar aldatmaca tedbirler idi ve **Kasım**'ın Kürt halkına karşı saldırgan, halk aleyhtarı savaşına öncülük ediyorlardı. **Kasım** hükümeti, sık sık olduğu gibi, halkın çözümlenmemiş sosyal-ekonomik problemler üzerindeki dikkatini dağıtmaya; "Kürt ayrımcılığı"na karşı kampanyayı şişirerek, Arap ve Kürtler arasındaki düşmanlığı körüklemeye; hem gerici-şovenist güçleri hem de milliyetçilik sarhoşluğuna kolay düşen nüfusun küçük burjuva ve proleter olmayan kesimlerini, çevresinde toplamaya çabalıyordu. **Kasım**'ın İngiltere ile (ki bu ülkenin egemenliğinin hüznünlü sonuçları Irak'lıları hala öfkeliendiriyor ve tedirgin ediyordu) yaptığı diplomasi savaşı (bu savaş, daha önce tespit edilen çerçevenin dışına çıkmadı) Irak Başbakanı'na, Kürdistan'da askeri çatışma olduğu esnada, Kürt yurtseverlerine karşı "İngiliz emperyalizmi ile ilişkide oldukları" suçlamasını yöneltme imkanı sağladı. **Kasım**'ın bu taktiğinin özü şu idi: "Kürtler, tam da Irak'ın ulusal çıkarlarının tehlikede olduğu ve Britanya emperyalizmi ile mücadele ettiği sırada ayaklandılar. Demek ki Kürtler, Britanya emperyalizminin ajanıdır"

Fransız doğu bilimci **Serj Gautner**, **Kasım**'ın Kuveyt sorununda izlediği politika ve Kürdistan'daki savaş arasında direkt bir bağlantı görüyor. **S. Gautner** şöyle yazıyor: "**Kasım**, Kürtlere karşı savaş başlamadan önce, 1961 yılı Haziran ayında bariz

taktik düşüncelerle Kuveyt sorununu ortaya attı.”(60) Kuveyt sınırındaki durumun gerginleşmesini kullanarak **”Kasım, Kürt askerlerini-asker ve subaylarını-kuzeyden ülkenin güneyine gönderdi, bunların yerine ise Araplardan oluşan ordu birliklerini yerleştirdi”**(61).

KDP Politbürosu, Kürdistan’daki gergin durumla ilgili olarak bir kaç defa **Kasım**’a başvuruda bulundu. KDP, 30 Temmuz 1961 tarihli ve **”Kürdistan’daki durumun ciddiliği”** başlıklı geniş memorandumda, durumun gerginleşmesinin ana sebeplerini belirtti ve krizin ortadan kaldırılması hususunda somut tedbirler gösterdi. Memorandumun 13. maddesinde, Kürtlerin iç otonomilerinin gerçekleştirilmesi programı net olarak açıklandı. Talepleri özü şunlardan oluşmaktadır:

”Geçiş dönemi”ne son verilmeli ve demokratik özgürlükler geri verilmeli; Kürdistan’ın otonomi hakları kesin biçimde belirlenmeli; Irak Kürdistanı’nın tüm bölgelerinde ilkokulların ve Kürtçe eğitim dilinde orta okulların açılması; Kürdistan’a Kürtler valilerin tayin edilmesi; Kürtçe yayın yapmak üzere Süleymaniye’de radyo istasyonunun kurulması; Kürt bilim merkezi (akademisi) ve Kürdistan’da eğitim ile ilgili sorunlarla uğraşacak bir departman’ın kurulması; Kürdistan’a tarım ürünlerini taşıma va satma imkanı sağlayacak iki ana yol inşa edilmesi; Kürt bölgelerinde hastahane ve sağlık merkezlerinin açılması; ülkenin yer altı kaynaklarının işletilmesinden elde edilen gelirin bir kısmının Kürt bölgelerinin gelişmesine ayrılması; subay okullarında Kürtleri ayırma politikasına son verilmesi.(62)

Kasım, Kürtler liderlerinin bu yapıcı tekliflerine cevaben Kürdistan’da askeri harekatlara hazırlık yapmaya başladı, askeri manevralar yapıyor bahanesi ile önemli sayıda askeri kuvvetleri buraya gönderdi. Yapılan bu hazırlıklar Kürdistan’daki durumu iyice çıkmaza soktu. Kürdistan Demokrat Partisi, iç savaş çıkmasını önlemek amacıyla, yeni tekliflerle **Kasım**’a başvuruda bulundu. Bu teklifler KDP’nin diğer bir dilekçesinde yer alıyor ve şu tedbirleri öngörüyordu:

1) *Kürdistan bölgelerine gönderilen askeri birliklerin geri çekilerek, devamlı yerleşim yerlerine dönmesi, askeri manevra alanı olmayan ve daha önceki yıllarda hiç bu amaçla kullanılmamış olan bölgelerde herhangi bir askeri manevra gerçekleştirilmesinin yasaklanması;*

2) *Kürdistan’daki durumun zorlaşmasından sorumlu olan, idareciler ve polis teşkilatı mensuplarının geri çağırılması;*

3) *Ülkedeki tüm faaliyetlerde, Irak anayasasının 3. maddesinin dikkate alınması*(63).

KDP ve bizzat **Barzani**’nin silahlı çatışmadan kaçınmak için her türlü çareye başvurduğunu, hem sözü geçen dökümanlar hem de diğer birçok olgu doğrulamaktadır.(64) Bu sebeple, güya **”Barzani”cilerin ve KDP’nin çok önceden savaşa hazırlandıklarını, plan ve programlarının hazır olduğunu, askeri harekatlara başlamak için uygun fırsat kolladıklarını**” iddia eden Arap tarihçi **Ahmed Fevzi** haklı değildir.(65) Bu varsayım gerçeğin tam aksidir. Ayrıca, bunda hayret edilecek bir şey de yok. **A. Fevzi**, kendisine benzer diğerleri gibi, Kürt hareketini ”ayrılıkçı bir

hareket” olarak değerlendirmekte, “İngiltere-Amerikan” ve uydurma *Sovyet müdahalesini* aynı kefeye koyarak içerisinde yabancı ajan köklerinin bulunduğunu ileri sürmektedir.(66)

Musatafa Barzani, 1961 yılı Ağustos ayı sonunda Irak hükümetine yeni bir memorandum göndererek yukarıda adı geçen talepleri yeniledi.

Kasım, Kürt demokratik hareketinin ortadan kaldırılması ile ilgili planlarında, Kürdistan’daki gerici Kürt feodallerinin hareketlerinin organize edilmesine ve ”aşiretler arası çatışmalara” belli bir yer ayırdı. Irak’lı hükümet yetkililerinden, askeri teçhizat alan gerici feodal-şeyhler **Raşit Lolan** ve **Mahmut Zibar**, Kürt demokratlarının üstesinden gelmek üzere teşebbüste bulundu. Ancak **Mustafa Barzani**’nin birlikleri, gericilerin bu çıkışını çabucak etkisiz hale getirdi. Gericiler dağıtıldı, bir kısım Türkiye’ye kaçtı. Hükümette alınmış olan tüm silahlar, Kürt yurtsever birliklerinin eline geçti.(67) Askeri çatışmanın kaçınılmazlığı artık açıkça belli oldu. **Kasım**’ın gerici Kürt feodallerine yaptırım adığını Irak askeri birliklerinin yapması gerekiyordu.

Özellikle, 1961 yılı Eylül ayında Kürdistan’da gelişen olaylar had safhaya ulaştı. IKP’ nin 17 Eylül tarihli bildirisinde de yer aldığı gibi, Kürdistan’da halk aleyhtarı savaşa hazırlanan **Kasım** ve onun hükümeti, silah gücüyle ”demokrasi belirtilerinin kalıntılarını yok etme ve ülkedeki tüm ulusal-demokratik harekete yıkıcı darbeyi vurma” amacıyla idiler.(68)

Hükümetin Kürdistan’da uyguladığı farklı muamele politikası, ekonomik zorluklar, demokratların terör ve kovuşturmaya maruz kalması, resmi yetkililerce korunan feodal ve gericilerin yaptıkları zulümler, tüm bunlar Kürt kitleleri arasında, geniş çaplı hoşnutsuzluk uyandırıyor. Kürdistan’ın bazı bölgelerinde daha savaş başlamamışken, Kürt halkınada, yerel yetkililerin keyfi hareketine karşı, kendiliğinden dalgalanmalar patlak verdi. Örneğin, Ağustos ayında **Halepçe** ve **Çemçemal** halkı, kendi bölgelerinden jandarmaları attı.(69) Benzer olaylar **Akra**, **Amediye**, **Dubok** ve **Zaho**’da da meydana geldi.(70)

Hükümet, 1961 yılı Eylül ayı başında, **Kerkük**’e yerleştirilmiş olan Irak ordusu 2. tümen komutanına, **Barzan** bölgesine ”düzeni yeniden sağlamak” üzere hareket etmesi emrini verdi. Bu bir nevi ”Kürt halkına karşı tenkil müfrezesi” idi. **Mustafa Barzani** ve KDP’ nin diğer yöneticileri savunma tedbirleri organizasyonuna giriştiler. Aynı zamanda da, **Kasım**’a, bir kez daha memorandum gönderildi. Bu memorandumda üç ana talebe yer verilmiş idi:

1. Geçiş dönemine son verilecek.
2. Derhal, Cumhuriyet sınırları dahilinde Kürtlere ulusal otonomi tanınacak.
3. Tüm Irak’ta halk adına demokrasi yeniden hayata geçirilecek.(71)

Ayrıca, KDP yönetimi, Kürtlerin askeri harekate ilk başlayan taraf olmayacağı ve kendisinin cevabını bekleyeceği hususunda, **Kasım**’a teminat verdi. Irak diktatörü, ”ileri sürülen talepleri düşünmek için zamana ihtiyacı olduğunu” bildirdi.(72) **Kasım**, aslında, bu süreyi Kürdistan’a yeni birlikler sevk etme hazırlıkları için kullandı.

IKP, Kürdistan'daki askeri çatışma politikasının, *"Irak halkının birliğini bozmak ve Irak'ın pozisyonunu zayıflatmak için her türlü yola başvuran, emperyalist politika ile büyük ölçüde uyuştuğuna"* işaret etti.(73) KDP yönetimi, hükümete yeniden özel bir mektup gönderdi. *"Kürdistan'daki durum"* başlıklı bu mektup'ta KDP, Irak'ta Kürtlerin ulusal otonomisi sorununun barışçıl ve adilane yolla çözülmesinde ısrar etti. *"Ancak bu yolla ülkede ileride karşılaşılabilecek zorluklardan kaçılınabilir ve emperyalizm müdahalesine ve gericiliğin yeniden canlanmasına imkan sağlayan kaçış noktaları kapatılabilir".*(74)

7 Eylül 1961'de Irak'ın askeri-hava kuvvetleri, **Barzan** bölgesini bombaladı. Aynı gün de Kürtler ve hükümet birlikleri arasında, ilk çatışmalar meydana geldi. 11 Eylül'de **Barzan** ve Kürdistan'ın diğer bölgelerinin topyekün bombardımanına başlandı. Aslında, bugün, Irak hükümetinin Kürt halkına karşı savaşa başladığı gündü. Kürdistan'ın çeşitli bölgelerinde, köylülerden oluşan silahlı savunma birliklerinin örgütlenmesine başlandı. Bu birlikler, hükümet askerlerinin tenkil operasyonlarına karşı direniş gösterdi.

15 Eylül 1961'de, Irak ordusu ve askeri-hava kuvvetleri, Kürt güçlerine-KDP birlikleri ve köylülerden oluşturulan savunma birlikleri- karşı yeni bir topyekün atağa başladılar. **Bağdat** radyo ve Basını ilk olarak bugün *"kuzey'de başlayan isyan"* haberini duyurdu.(75) Kürtlerin kendi hakları için verdikleri mücadele, *"emperyalizm ajanlarının ve gericilerin hareketi"* olarak tanımlandı ve *"birkaç gün zarfında da ayaklanmanın bastırılacağına duyulan güven dile getirildi".*(76)

Hükümet, Kürdistan'da yaptığı şiddet eylemlerini haklı çıkarmak ve gerçekleri saptırmak üzere propagandaya başladı. Sağcı gazete **"El-Mustakbal"** 16 Eylülde şöyle yazdı: *"Tüm Irak halkı, İng-Amerikan emperyalizmi ve onların ajanları tarafından düzenlenen bu komplonun bozulması için, hükümetin aldığı her tadbiri önceden onaylamaktadır"*(77) Ancak, hem **Mustafa Barzani** hem de KDP yönetimi bu arada boş durmayıp, Kürdistan'daki durum hakkında Arap kamuoyunun geniş kesimlerini doğru bilgilendirmek ve Kürt hareketinin hedeflerini açıklamak amacıyla tedbirlerini aldılar. 1961 yılı Eylül ayı ortasında, "kuzey'deki karışıklıklar" konulu **Bağdat**'ın resmi açıklamasının ardından KDP, özel bir bildiri hazırlayarak Arap halkına seslendi. Bu bildiride şöyle deniyordu: *"Zulümcüler bilsinler ki Kürt halkı, Irak halkını ve tüm dünyanın hürriyetsever halklarının desteğini alarak, kendi haklarından vazgeçmeyecek ve özgür demokratik cumhuriyet ve gerçek Irak birliği uğruna mücadeleye devam edecektir".*(78) Bildiri de, ayrıca, Irak resmi çevrelerinin yaptıkları manevralar ve Irak ordusu 2. Tümen Komutanı General **Mahmut Abdül Rezzak**'ın *"Kürtlerin emperyalist komplosu"*na ilişkin açıklamasının gerçek yüzü ortaya çıkarıldı.(79)

Savaşın başladığı ilk günden itibaren, Irak silahlı birlikleri, sadece ayaklanma bölgesini değil, sivil Kürt şehir ve köylerini de barbarca ateşe tuttu. Askeri Hava Kuvvetleri, **Pijdar, Şabrezur, Derbendi Han** ve diğer bölgeleri yerle bir etti.(80)

Mustafa Barzani'nin birlikleri, o dönemde hepsi birkaç yüz savaşıçdan

oluşuyordu. Ancak, askeri teçhizat ve asker gücünde olağanüstü üstün olmasına rağmen hükümet birlikleri, Kürt birliklerinin direnişini kıramadı. Kürt birlikleri, yerli halkın desteğiyle hükümet birliklerine hissedilir darbeler indirdi.

1961 yılı Eylül ayı sonu ve Ekim ayı başında, Irak Askeri Hava Kuvvetleri, **Amediye, Duhok, Akra, Koye ve Derbendi Han** bölgelerini tekrar bombaladı. Hükümetin Kara kuvvetleri sivil Kürt nüfusa karşı barbarca eylemlerine başladı: öldürüp yağma ediyorlardı, ancak buna rağmen, **Barzani**, yerel iktidar organlarına ve yerel Arap memurlara saldırılmasını kendi birliklerine yasakladı, çünkü kendisini hala "*Irak yurtseveri*" olarak görmeye devam ediyor ve "*Araplarla dostluk bağlarını korumayı istiyordu*".(81)

20 Eylül 1961'de General **Barzani**, kendi temsilcileri aracılığıyla Irak'a ve Irak sınırları dışına, Kürdistan'daki diplomatik olaylara; ilişkin bir bildiri dağıttı. Bu bildiri de, Irak silahlı güçlerinin sadece ayaklananlara karşı değil, sivil halka karşı da gerçekleştirilen barbarca eylemlerin korkunç tablosu çizildi.(82) KDP yönetimi, Birleşmiş Milletler Cemiyeti'ne de başvurarak müdahale etmesi ve Kürtler ile hükümet arasında, adilane bir anlaşmanın imzalanması için yardımcı olması çağrısında bulundu. Aynı zamanda, Kürdistan'da kan akıtılmasını durdurmak üzere, çaba göstermeleri ricasıyla İnsan Haklarını Koruma Komitesi, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi, Asya ve Afrika Ülkeleri Dayanışma Komitesi'ne başvurdu.(83) Fakat, tüm bu çabalar olumlu sonuç vermedi. Kürdistan'da savaş şiddetlendi.

23 Eylül 1961'de **Kasım**, Kürdistan'daki olaylarla ilgili olarak ilk defa basın toplantısına katıldı. Beş saat süren bu basın toplantısında, **Kasım**, "Kuzey'deki isyanın emperyalistlerin komplosundan başka birşey olmadığına" ilişkin Irak yetkililerinin resmi rivayete kanıtlar göstermeye çabaladı.(84) **Kasım**, "*İngiliz ve Amerikalıları Kürt ayaklanmasını örgütlemekle*" suçladı ve güya "*ayaklanmacılara hükümet aleyhtarı eylemleri için 400 bin sterlin*" ayıran Britanya Elçiliğini kapatmakla tehdit etti.(85) Övünerek "*bu emperyalist komplonun bir ya da iki gün zarfında ortadan kaldırılacağını*" bildirdi.(86) Hemen hemen aynı zamanda da, İran hükümeti, Tahran'da, "*İran Kürdistanı'ndaki komplonun bastırıldığına*" ilişkin resmi bir bildiri yayınladı.

Gerçekte durum başka idi. **Barzani** birlikleri, birkaç önemli stratejik noktayı ele geçirerek, **Amediye**'yi kuşattılar. Ayaklanmacılar daha sonra, **Musul** un 60 km kuzeyinde bulunan **Duhok**'a saldırdı. Irak, Türkiye ve Suriye sınırlarının kesiştiği ve **Dicle** üzerindeki sınır noktası **Faim Habur** işgal edildi. Küçük bir Irak garnizonunda, Kürtler tarafından silahlara el konuldu.(87)

Türk resmi yayınlar ve hükümet gazeteleri, aslında, yalan haber vermekle meşgul idiler; gerçeklerle hiç bir alakası olmayan uydurma haberler yayınlıyorlardı. Örneğin, "*El Ahd El-Cadida*" gazetesi şunları yazdı: "*Kürt ayaklanması lideri Barzani, yenilgi sonrasında ortadan kayboldu. Diğer bir lider olan Abbas Mamend ve onun bazı taraftarları İran dağlarına kaçtı*".(88)

Hükümet, Kürdistan'da askeri harekatlara başlanması ile ülkedeki demokratik

örgütlere, yeni bir güçle baskı yapmaya girişti. **Süleymaniye** General-valisinin emri üzerine iş ve kamu görevlileri, postahane, telgraf, yol ve köprü hizmetlerinde çalışanların sendikalarına bağlı birimler dağıtıldı. Gene aynı tarihlerde diğer bazı şehirlerin sendikal örgüt faaliyetine yasaklama getirildi.(89)

General-Valinin diğer bir emri ile Irak'lı Kadınlar Birliği'nin ve **Halepçe**'de konut inşaatında çalışan işçi ve hizmetlilerin sendikalarının **Süleymaniye** şubesi kapatıldı. Bu örgütlere karşı, "belirledikleri hedeflere uygun olmayan siyasi faaliyette bulunma" suçlaması yöneltildi.

1961 yılında Irak İçişleri Bakanı, Kürt yayınlarının basıldığı **Selabeddin** matbaasının kapatılması emrini verdi. Irak'lı yetkililerin talebi doğrultusunda, aralarında IKP'nin tanınmış eylemcisi, **Sewt el-Şaab** gazetesi redaktörü **Muhammed Hüseyin Abdül İsa**'nın da bulunduğu, hemen hemen tüm ilerici gazeteciler, Irak Gazeteciler Cemiyeti'nden ihraç edildi.(90) Irak mahkemesi, 1961 yılı Aralık ayında, Irak Demokratik Gençlik Federasyonu ve onun ülkedeki tüm örgütlerinin fesh edilmesini kararlaştırdı. Bunun gerekçesi ise, güya Federasyon, "kuruluş amacı olan görevleri yerine getirmekten uzaklaşmış ve kendi işi olmayan şeylere karışmaya başlamıştır."(91) Böylece, Irak hükümeti, genelde ülkenin yurtseverlerine özelde ise Kürdistan'da otonomi elde etme mücadelesine katılanlara karşı savaşarak anti-demokratik rotaya girdi.

Bağdat Radyosu ve basını "kahraman Irak birliklerinin komploculara karşı elde ettikleri zaferleri" duyururken, kuzeydeki olaylar giderek daha şiddetli ve kronik bir hal alıyordu. Askeri hareketler büyük boyutlara ulaştı. Ayaklanmacılar, Irak Askeri Hava Kuvvetleri'ne bağlı iki uçak düşürdü ve önemli ölçüde silah ve askeri teçhizat ele geçirdi. "Bu esnada Kürt ayaklanmacılar saldırı hareketlerine hazırlanıyorlardı".(92) Böylesine bir ortamda hükümet, cumhuriyet rejimi düşmanlarına elini uzattı.

Kasım, Kasım ayında, cumhuriyet aleyhtarı eylemlerinden dolayı hüküm giymiş bazı siyasetçiler affetti. bunların arasında **Abdülislam Arif**de vardı. **Kasım**'ın 21 Kasım 1961 tarihli emrine göre **Arif** kendini yeniden orduya aldırarak, subay olarak göreve başladı. **Arif** in Irak'lı gazetecilere yaptığı iki yüzlü açıklama ilgi çekicidir: "Olan bitene rağmen, ben eskisi gibi lider **Abdülkerim Kasım**'ın kardeşiyim, çünkü kardeş sevgisi hiç bir zaman değişmez"(93) **Arif** sözlerine devam ederek, 26 Kasım akşamı Genelkurmaydaki odasında, **Kasım** ile gözgöze beş saat geçirdiğini ve bunun ardından da Başbakan'ın arabasında yanyana oturarak, **Bağdat**'ı gezdiğini söyledi. "Bu gezi, **Arif**'in ikametgahında son buldu, **Kasım** ayrılmadan önce burada bir süre kaldı."(94) İleride de göreceğimiz gibi, "kardeş" ve onun silah arkadaşlarına yapılan "iyilik" Irak diktatörüne pahalıya patlayacaktı. **Kasım** hata üstüne, hata yapıyordu. Cumhuriyeti ve onun kazanımlarını zor anlarda kurtaran sol güçlerle ilişkisini kopardı, ne var ki, aslında, bununla dost kazanmadı. Onun hesaplarına göre ise bunu başarmıştı. **Bağdat** diktatörünün hareketleri böylesine traji komik idi.

Hükümet, böylelikle adım adım durumunu güçleştirdi. Kürt "komploculara" karşı tenkil kampanyası devam etti. Hükümet birlikleri bozguna uğradıkça, Kürt

ulusal-demokratik hareketi daha çok kitleselleşti ve örgütlü bir hal aldı. Bu da, hareketin ilerki başarılarında rol oynayan en önemli faktör idi.

18-23 Aralık 1961 tarihleri arasında, KDP MK'si genel toplantısı yapıldı. Merkez Komitesi, Kürdistan ve Irak'taki genel durumu tartıştı, parti ve Kürt hareketinin yeni koşullardaki görevlerini belirledi. KDP MK kararında Kürt hareketinin yapısı ve hedefleri şu şekilde belirlendi: *"11 Eylül'de başlayan hareket, hükümet birliklerinin baskısına karşı gösterilen basit bir direniş değildir. Çok daha önemli bir manası vardır; bu hareket, aslında, tüm Irak halkının genel demokratik devrimci mücadelesinin bir parçasıdır. Devrim, Kürdistan'ın, diktatörlük ve saldırıya karşı, Irak halkının demokratik hakları ve Kürt halkının ulusal hakları için (Yekpare bir Irak içerisinde, Kürdistan otonomisi) verdiği silahlı mücadeleden başka bir şey değildir".*(95)

KDP yönetimi, Irak ve dünya kamuoyuna, Kürdistan'daki gerçek durumu bildirmek üzere enerjik tedbirler aldı. KDP yönetimi, Kürt hareketine karşı yönelik **Bağdat** iktidar çevrelerinin, iftira kampanyasının iç yüzünü ortaya çıkararak, Irak halkına yaptığı çağrıda şöyle diyor: *"Iraklı yöneticiler, bizi emperyalizmin ajanları ve yardımcıları olarak adlandırmaya ve bizzat emperyalistlerin bize silah ve para verdiğini iddia etmeye alıştılar. Ancak, bize cevap verin: bu ne biçim özgürlük savaşçıları ve yurtseverleriymiş ki kendi halk aleyhtarı eylemleriyle, emperyalizme paha biçilmez hizmet vermekte ve halkın gelişmesini, ilerlemesini ve refaha kavuşmasını engellemektedir? Bizim, çok ihtiyacı olduğu halde parasını bize veren, yoksul halktan aldığımızın dışında paramız yok, ganimet olarak ele geçirdiğimiz ve hükümet ordusu saflarını terk ederek, hareketimize katılan halkın evlatları tarafından bize ulaşan silahların dışında silahımız yok. Eğer yeterli miktarda silah ve paramız olsa idi, şimdi Irak halkı, önderlik adayı olan bu açık göz ve yalancıların boyunduruğu altında azap çekmez idi".*(96)

KDP, Kürdistan'daki kanlı olayların gerçek suçlularını ortaya çıkarmak için, Arap kamuoyu temsilcilerine, kimin saldırgan, kimin saldırı kurbanı olduğunu belirlemeleri teklifinde bulundu. Çağrıda şöyle devam ediliyor: *"Ayrıca, biz, durumu incelemesi ve Irak yönetiminin bize karşı ileri sürdüğü, tüm uydurma suçlamaların, gerçeğe uygun olup olmadığını, ortaya çıkarması amacıyla halkın delegasyonunu kabul etmeye ve ona hareket imkanı tanımaya hazırız".*(97)Diğer taraftan, KDP ve Kürt toplumsal örgütleri ve siyasetçiler, kan dökülmesine son verilmesi ve Kürt sorununa adilane bir çözüm bulunması ricası ile çeşitli uluslararası örgütlere başvurular. (98)

Iraklı yetkililer, Kürt yurtseverleriyle yaptıkları savaşta, uğradıkları yenilgilerin öcünü sivil Kürt halkından çıkardı. Anti-Kürtler isterisi o dereceye vardı ki, 1961 Ekim ayında, resmi yetkililerin emri üzerine yönetim organlarında çalışanların, Kürt ulusal giysisini giymeleri yasaklandı.(99) Gene aynı ay içerisinde, Iraklı yetkililer, halkın **cahş** (*sipa*) diye adlandırdığı kiralık adamlardan oluşan birlikleri, otonomi mücadelesi verenlere karşı mücadeleye çekmeyi başardı. Bu birlikler büyük kayıplar verdi ve askeri teçhizatlarının çoğu ayaklanmacıların eline geçti.(100) Ancak, 1961 yılı Ekim-Kasım aylarında hükümet güçleri, ayaklanmacıları dağlık bölgelere çe-

kilmek zorunda bırakmayı başardı. **Kasım**, 23 Kasım'da **Süleymaniye** bölgesine gelerek, **Derbendi-Han**'daki yeni baraj gölünü bizzat açtı.

Kürt güçleri, dağlık bölgelerde partizan savaşı veriyordu. Yabancı bir gözlemcinin deyimiyile "buralarda kendilerini suda balık gibi hissediyorlardı". Hükümet birlikleri giderek daha fazla zorlanmaya başladı. **Kasım**, Kürt ayaklanmacıların direncini güç kullanarak kıramayınca manevraya başvurdu. 17 Aralık 1961'de Genel-Vali'nin imzasının bulunduğu olağanüstü sayıda kağıt, uçaklarla Kürdistan'a dağıtıldı. General bu kağıtlarda tüm ayaklanmacıları "kayıtsız şartsız teslim olmaya" çağırıyordu. Teslim olma süresi belirtilmemişti, ama "hala direniş gösterenlere karşı en sert tedbirlerin" alınacağı yazılı idi.(101)

1962 yılı başında, hükümet ve **Kasım**, "Kürt ayaklanmasının şiddetini devam ettirdiğini" resmen tanımak zorunda kaldı. **Kasım**, "ayaklanan Kürtlerin emperyalizm ile ilişkide olduğu" eski rivayetini yeniden gündeme getirdi. 1962 yılı Ocak ayında halka hitaben yaptığı açıklamada şöyle diyor: "Patlak veren bu yeni isyan, tam da emperyalizm tehdidi ve provakasyonların sonucu olarak ortaya çıkan yeni olaylara, tepki göstermeye hazırlandığımız bir sırada meydana geldi. Bu husus, kuzeydeki ve güneydeki isyancıların birbirleriyle bağlantıda olduğunu, bir kez daha kanıtlamaktadır. Ancak provakasyonlar Irak'ı, Kuveyt'i kurtarma misyonunu yerine getirmekten alıkoymaz".(102)

Irak Başbakanı'nın bu açıklamasından bir kaç gün sonra Irak ve diğer Arap ülkelerinin basınında bir haber yayınlandı. Bu habere göre, hükümet, "görüşmeler yapmak ve Kürt silahlı birlikleri ile Irak ordusu arasındaki, askeri hareketleri durdurmak amacıyla" ayaklanma bölgesine özel bir delegasyon göndermişti.(103)

Barzani ve diğer Kürt liderleri, bu girişimini onaylayarak, derhal hükümete kendi haklı koşullarını sundular; bu koşulların sağlanması halinde silahlı direniş son vermeyi taahüt ettiler.(104) Hükümet tarafından ümit verici diğer bir adım daha atıldı: ayaklanmaya katılanlara af ilan eden kararneme yayınlandı.

Ne var ki, zamanın da gösterdiği gibi, hükümetin attığı tüm adımlar oyalama hareketleri idi. Sonraki olaylar şöyle gelişti: **Kerkük** askeri bölge komutanı, hükümet adına **Mustafa Barzani**'ye sorunun barışçıl yoldan çözümü için, görüşmelere başlama teklifinde bulundu. Görüşmelerin nehir kıyısında, küçük bir köyde yapılması kararlaştırıldı. Kararlaştırılan saatte görüşme yerine helikopter ile iki Irak subayı geldi. Kendilerini partizan keşifçiler bekliyordu; **Mustafa Barzani**'nin görüşme yerini iki kilometre uzağa aldığını bildirdiler. Subaylar itiraz etmedi ve "daba yarı yolu bile gitmemişlerdi ki, gökyüzünde uçaklar belirerek, çiftliği ateşe tuttular. Çiftliğin bulunduğu yer adeta bomba tarlasına dönüştü. Herkes durumu anlamıştı: **Kasım**, kendi subaylarının hayatını feda ederek, **Barzani**'yi öldürmek için, görüşme fikrini ortaya atmıştı"(105) Iraklı yetkililer, af kararına inanan partizanları acımasızca cezalandırdı. Teslim olan herkes tutuklandı. "Geceleyn ise tutukluların kaldığı barakalardan birine <kimliği belirsiz kişiler> -muhtemelen ya kılık değiştirmiş jandarmalar ya da satın alınmış haydutlar- saldırdı ve silahsız insanlara ateş açıldı. 20'den fazla kişi öldü".(106)

1962 yılı Mart ayı sonunda, silahlı hükümet birlikleri, kışın kaybettikleri mevzileri geri almak amacıyla ayaklanmacılara karşı yeni şiddet saldırılarına girişti. Irak birliklerinin bu ilkbahar hücumu, askeri hareketlerin başından beri, yaşanan en büyük saldırı idi. Irak birlikleri ve sivil Kürt nüfus arasında binlerce kayıp vardı. Havadan atılan bombalar ve napalm bombası ile 100 köy yok edildi.(107)

1962 İlkbaharında, Kürdistan'daki olayları incelemek amacıyla, özel olarak Irak'a gelen yabancı bir gözlemci, ayaklanmacıların halkla ilişkisini ve resmi yetkililerin yaptıkları baskıları şöyle tarif ediyor: *"Ayaklanmacılar, erzak, silah v.s. almak için sık sık köylere iniyorlar. Hükümet birliklerine bağlı uçaklar bu köyleri bombalamak üzere uçuyor, ancak genelde ayaklanmacılar orayı terk ettikten sonra, bunu başarabiliyorlar. Sonuçta halk arasında, kadın ve çocuklar da dahil olmak üzere, büyük kayıplar meydana geliyor. Köylerden kaçan Kürtlerin ardından buraya gelen, askeri birlikler, ayaklanmacılara yardım edilmesine misilleme olarak dükkân ve evleri yağmalıyorlar"*.(108)

Komünist Partisi liderliğindeki, Irak ilerici güçleri, Kürt ayaklanmacılara değer biçilmez moral-siyasi ve diğer yardımlarda bulundu. IKP, derhal askeri hareketlara son verilmesi ve Kürt sorununa barışçıl, adilane bir çözüm bulunmasını talep etti. IKP'nin yaptığı açıklamalardan birinde şöyle deniyor: *"Ayrımcılık ve ulusal baskı politikası birçok alanda kendini göstermekte ve çeşitli biçimlere bürünmektedir. Kürtler kültürel özerklikten mahrum bırakılıyor; Kürt memurların yerleri değiştirilerek, Kürdistan'a uzak bölgelere tayin ediliyor; okul ve dükkânların Kürtçe isimleri yerine Arapça isimler konuluyor; Kürt buğdayı bile şimdilerde Arapça isimle anılıyor. Kürdistan demokratik güçleri, edebi ve siyasi basın özgürlüğünden yoksundur"*.(109)

Komünist Partisi, Kürt sorununun zoraki metodlarla çözülemeyeceğini defalarca dile getirdi. Fakat, Irak hükümeti Kürdistan'da savaşa devam etti, aynı zamanda da tüm tedbirleri alarak olayların gerçek yönünü saklamaya çabaladı. IKP MK, 1962 yılı Mayıs ayında, kardeş Komünist ve İşçi partileri aracılığıyla dünya kamuoyuna özel bir çağrıda bulundu (Birinci sekreter **Hüseyin Ar-Radı** ve **Salyam Adil** imzalı). Bu çağrıda, *"Irak hükümetine baskı yapılması ve Kürdistan'daki kardeş katli savaşına son vermeye zorlanması" rica edildi*”(110) Bu savaş Irak halkına yılda 20 milyon sterline mal oluyordu.(111)

1962 yılı baharında, IKP ve Irak'ın diğer ilerici parti ve örgütleri, Kürdistan'daki halk aleyhtarı savaşa karşı mücadeleyi hızlandırdı. IKP'nin çağrısıyla Nisan ayında, **Bağdat**'ta binlerce kişinin katıldığı bir gösteri düzenlendi. Göstericiler *"Kürdistan'daki kanlı savaşa son verilmesini ve siyasi-demokratik özgürlüklerin temin edilmesini"* talep etti.(112) Göstericiler ve polis arasında çıkan çatışmada dört kişi öldü. Bu olaylardan sonra ülkedeki gerginlik arttı. Hükümet yetkilileri baskıcı tedbirlere başvurdu. Çok sayıda sivil ve aralarında **Kasım**'a yakın olanlarında bulunduğu, Irak ordusu mensubu 70 kişi tutuklandı.(113)

Irak'ın tanınmış siyasetçisi ve Ulusal Demokrat Partisi Lideri Kamil Çadırçı bir bildiri yayımladı. Bu bildiride, ülkedeki olağanüstü hala son verilmesi; askerlerin

yönetiminden uzaklaştırılması ve iktidarın sivil şahıslara teslim edilmesi; demokratik özgürlüklerin temin edilmesi; genel parlamento seçimlerinin yapılması çağrısında bulundu. Bildiride şöyle diyor: *"Kürtler ayrılıkçı değildir, sadece kendi haklarını talep ediyorlar ve biz onların haklarını tanımakla yükümlüüz"*.(114) Aralarında eski bakanlar **İbrahim Kuba**, **Mustafa Ali**, bazı yazar ve avukatlarında bulunduğu, Irak'ın ünlü onbir siyasetçisi bir bildiri yayımladılar. Bu bildiri, *"Kürt sorununun barışçıl çözümü için gayret gösterilmesi"* talep edilerek "savaşa devam edilmesinin ulusal birliği tehdit ettiği ve ekonomiyi sarstığı" belirtildi.(115) Sıkı sansüre rağmen Irak burjuva basınına bile, Kürdistan'daki savaşı eleştiren cesurca çağrılar sık sık sızmakta idi. Ulusal-İlerici Parti'nin yayın organı olan **El-Beyan** gazetesi şunları yazdı: *"Irak Cumhuriyeti'nde Araplar ve Kürtler arasındaki ilişkiler, Kürtleri Arap ulusuna karıştırmaya teşebbüs edilmeksizin, Kürt ulusuna eşit haklara sahip ortaklık tanınması esasına dayanmalıdır"*.(116)

IKP ve Irak'ın diğer ilerici güçlerinin, Kürt sorununa barışçıl ve adilane çözümü yararına yaptığı çalışmalar, gerici şovenist çevrelerin sert tepkisine yol açtı. **Kasım** hükümetinin adamlarından oluşan, Sendikalar Federasyonu yönetimi, Kamil Çaderi ve adı geçen grup faaliyetçilerinin açıklamalarına cevap olarak bir bildiri yayınladı. Bu bildiri, Başbakan, *"7 Mayıs'ta Kürdistan'daki barışın sağlanması talebinde bulunan"*(117) ve "yasaların düşmanı" olan "eğitilmiş Iraklıları" sert biçimde cezalandırmaya çağırıyordu.(118)

Gericiler gazete **El-Ahd El-Cadida**, hükümet birliklerinin "kararlı zaferlerine" ilişkin sansasyon haberleri yayımlıyordu. Gazete şöyle diyor: *"Hükümete sadık Kürtler, Irak'ın kuzeyinde, başarısızlığa uğrayan Kürt komplosunun yöneticisi olan Barzani'nin saklandığı bölgeyi kuşattılar. Ayaklanma sona erdirildi"*(119).

Hükümet, durmadan Kürdistan'a takviye birlikler gönderiyordu. Kürt halkına yapılan zulümler daha da geniş boyutlara ulaştı.

1962 yılı Mayıs ayında KDP'nin Beyrut'taki temsilcileri, Kürdistan'da kan dökülmesine son verilmesi çağrısında bulunan, **Mustafa Barzani** imzalı ilanlar dağıttılar. Bu ilanlardan birinde şöyle deniyordu: *"Irak silahlı güçlerinin Kürt köylerini bombalama, ekili alanları yakma, hayvanları öldürme eylemlerine son vermek için yardım etmeye çağırıyoruz"*.(120) Bir diğer ilanda da şunlar yazılı idi: *"Kürtler Araplara karşı savaşmak istemiyor, sadece, Abdülkerim Kasım'ın baskısına direniyor ve tek bir Irak devleti içerisinde Kürtlere otonomi haklarını tanıyacak anayasa hükümetinin kurulmasına çalışıyor"*(121)

Bir süre sonra, Kürt ulusal-demokratik hareketi yöneticisi, temsilcileri aracılığıyla, uluslararası kamuoyuna hitap eden yeni bir bildiri dağıttı. Bazı ülkelerin ilerici basınında da yayımlanan bu dökümanda şöyle deniyor:

"Ey insanlık evlatları, dünya halkları! Kürt halkının bir evladı olarak, sadık bir Irak vatandaşı olarak, tüm ayaklanmacılar adına size, Birleşmiş Milletlere, İnsan Haklarını Koruma Komitesine, Uluslararası Kızıl Haç Kurumuna, Asya ve Afrika Halklarının Dayanışma Komitesi daimi sekreterine, Uluslararası demokratik hukukçu-

lar birliğine, gazetecilere, insanlık sahibi olanlara sesleniyorum. Irak'ta halkımıza yönelik gerçekleştirilen gaddarca eylemleri gelin görün; yüzlerce insanın nasıl öldürüldüğüne, binlerce evin nasıl yıkıldığını, uçaktan atılan napalm bombası ile köy ve ekili alanların nasıl yakıldığını, binlerce yaşlı, çocuk ve kadının nasıl göç ettiğini görün”(122).

Barzani, Kasım hükümetinin ”teslim olma ve silahları bırakma” talebine değinerek şunları kaydetti: ”Biz değil gerçek komplocular silahı bırakıp halk mahkemesine çıkmalıdır. Bizim affa ihtiyacımız yok, çünkü kimseye zulm etmiyoruz, sadece yasal haklarımızı savunuyoruz. Kürt halkının yasal haklarının tanınmasına çalışıyoruz; tek adam diktatörlüğünün yerine, yasama gücünün gelmesini ve Irak Cumhuriyeti'nde bağımsız bir halk olarak Kürt halkına siyasi, ekonomik ve sosyal-kültürel haklarının tanınmasını talep ediyoruz”.(123)

Barzani, gene aynı bildirisinde, İnsan haklarını koruma Komitesini Kürtlerin durumunu incelemek üzere bir komisyon göndermeye, Uluslararası Kızıl Haç Kurumunu ise binlerce çocuk, yaşlı ve kadının hayatını kurtarmaya davet etti.(124) Bildiride, Irak ordusunun ayaklanmacılara karşı acımasız davranışlarına ilişkin çok sayıda olguya yer verilmişti. Örneğin: **Derbendi Baziyan** bölgesinde ”Irak ordusunda görevli bir subay, binlerce subay ve askerinin huzurunda sorgusuz sualsiz, Kürt ayaklanmacıların üzerine ateş açmıştı. Ayaklanmacılardan biri olan, **Muhammed Emin Mirhan** ağır yaralanmış ve Irak'lı yetkililere teslim olmuştu. Üçüncü günü hastahanedede, uyur vaziyette iken, bir Irak askeri tarafından öldürülmüştür.”(125) IKP-MK'nin 6 Kasım 1961 tarihli kararında şöyle deniyor: ”Şimdiki hükümetin Kürdistan'daki silahlı hareketi bastırmada kullandığı gaddarlık ve barbarlık, lagvedilen monarşi rejiminin Kürtlere yaptıklarını oldukça aştı”(126).

Kürt ayaklanmacılar, düşmanlarının aksine Arap savaş esirlere karşı insanca davrandı. Kürt devrim ordusunda şöyle bir düzen kurulmuş idi: savaş esirlerinin çoğuna, özellikle de Irak ordusundan kaçanlara seçim hakkı tanındı-ya devrim ordusunda kalacaklar ya da evlerine geri döneceklerdi.(127) Ayrıca, bazı hallerde ”Kürtler, dönenlere yaşadıkları köye kadar refakat ediyordu”(128) Ancak, esiri serbest bırakmak için bir koşul öne sürülüyordu: bir daha asla kardeş halka karşı, savaşa katılmayacaklarına dair söz vermek. Bırakılan askerin fotoğrafı ve imzası ayaklanmacılarda kalıyordu ve kendisi, eğer bir daha savaşa katılırsa ve esir düşerse o zaman, kendisi ile ilgili sert tedbirlerin alınacağı hususunda uyarılıyordu. Fransız yazar **Jan Pradier**, böylesi koşullarda okuma yazması olmayan veya okumuşluğu az olan Arap askerinin Kürdistan'daki savaşa karşı tutumunun nasıl biçimlendiğini şöyle yazıyor: ”Ben, neden dağlara çıkmak zorundayım? Bırakın **Barzani** orada yaşasın... Ben ova insanıyım, onların dilini bile bilmiyorum...”(129)

1962 yılı Mayıs ayı sonunda ve Haziran ayı başında, Kürdistan'daki çatışmalar şiddetlendi ve geniş boyutlara ulaştı. Kürt birlikleri, **Kveyra** kasabası ve **Kerkük** bölgesinde, hükümet güçlerini ciddi bir bozguna uğrattı. Beyrut gazetesi ”**As-Siyasa**” Kürdistan'daki durumu, ”**Bağdat**'a doğru sefer” olarak nitelendirdi. Kürt ayaklanmacılara yeni yeni gruplar katılıyordu, ”bunlar hatta bir ağır topçu birliği”ni

ele geçirdi".(130) Ayaklanmacılar **Musul** bölgesinde takviyeli askeri nokta olan, Picurç'yu ele geçirdi ve 1300 Irak askerini esir aldı. Gene aynı gazete şu haberi verdi: "**Kürt ayaklanması Kasım'ı devirecek**".

Fransız gazetesi "**Le Monde**" şunları yazdı:

"Bağdat hükümetinin övgü dolu açıklamalarına rağmen, çeşitli kaynaklardan alınan haberler, Irak'ta Kürt ayaklanmasının yayıldığı ve gittikçe de ısrarlı bir yapıya büründüğünü göstermektedir. Partizanlar bugün 400 km uzunluk ve 150 km genişlikteki bir alanı ellerinde bulundurmaktadır... 30 binlik Irak ordusu savaş alanında bulunduğu halde, ülkenin kuzey bölgesindeki ana yollar yetkililerce kontrol edilememektedir."(131)

Kürt ayaklanmacıların başarıları hükümeti telaşa düşürdü. **Bağdat'ta** "isyanın tasviyesi" hususunda daha önce resmi açıklamaları çürüten ve "**Kürdistan'da şiddet tedbirlerinin arttırılması**" ile ilgili olan resmi açıklamalar yayınlandı. 1962 yılı Haziran ayı başında **Kasım, El-Sewre** gazetesinin oldukça tanınmış redaktörü **Yunus Atay** ile yaptığı görüşme esnasında, artık kimsenin inanmadığı, "**Kürt ayaklanmasının İngiltere ve ABD tarafından kıskırtılıp desteklendiği**" versiyonunu bir kez daha tekrarlayarak şunları ileri sürdü:

"Kürtler, Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir devlet kurma, sonra da emperyalist devletleri-İngiltere ve ABD'yi-davet etme emelindedir. Bu devletler ise, bize ait olan Kuveyt'te olduğu gibi, oraya kendi askeri birliklerini yerleştirecekler"(132)

1962 yılı Temmuz ayı ortalarında, KDP birlikleri, hükümet ordusuna karşı yeni ataklara girişti. Türk-Irak sınırında (Hakkari'nin güneyinde) düzenli Irak ordusu ve Kürtler arasında çarpışma meydana geldi. Ayaklanmacılar, 4 Irak uçağını düşürmeyi başardı. Bu çatışma sonrasında Türk yetkililerin endişelenmeye başlaması ilgi çekicidir. Irak Kürdistan'ındaki olaylar, Türk yetkililerinin özel tartışma konusu haline geldi. Türk gazetesi **Milliyet** şunları yazdı:

"Sınırlarımıza yakın bölgelerde cereyan eden olaylar, bizim topraklarımıza bile yayılmaktadır. Diğer taraftan, bizim topraklarımızda da kökenlerine oldukça değer veren Kürt kökenli Türk vatandaşlarının bulunması, durumun bizim için ne kadar da ciddi olduğunu göstermektedir. Türk hükümeti hala konuyla ilgili görüşlerini açıklamadı, ancak, bundan sonra bu sorunu dikkatlice tartışmak; söz konusu problemde izlenecek politikayı hazırlamak ve gereken tedbirleri almak gerekiyor"(133).

İlkbahar ve yaz aylarında (1962 yılı), Irak ordusunun saldırısı kendi yararına olacak bir üstünlük sağlamadı. Kürtler, mevzilerini sebatla korudular, hatta zaman zaman kontrol ettikleri bölgeleri genişletebildiler. Ayaklanma bölgesini 1962 yılı Temmuz-Ağustos aylarında ziyaret eden İsviçreli gazeteci **Dik Andereg** şunları yazdı: "**Barzani güçleri, özellikle hükümet birliklerinin Mart ayında gerçekleştirdikleri saldırı sonrasında, mevzilerini önemli ölçüde güçlendirdi. Bu saldırı esnasında Kürtler, Irak ordusuna ait bir taburu yok etti. İki ay sonra, Kürtler tam 29 gün iki taburu da çemberde tuttular. Silahları ellerinden alındı ve serbest bırakıldı... 1962 yılı Ağustos ayında, ayaklanmacılara, Rewanduz bölgesinde Irak ordusunun büyük bir birliği kuşatıldı"**.(134)

Barzani, *Rewanduz* bölgesi kuşatması ardından, *Hoşnav Vadisi* boyunca uzanan *Giran* yerleşim yerini ele geçirdi, sonra da *Selaheddin* ve *Sefin* dağlarına doğru yöneldi. **Adams Shmidt** şöyle yazıyor: "Eğer siz o zamanlarda, *Rewanduz dağlarının doruklarından geçse idiniz, Irak birliklerinin çevresini saran ateşleri görürdünüz"*(135) **Barzani** şunları kaydetti: "Saldırısı sırası bizde, bir sonraki darbe merkezimiz *Şaklava* olacak. *Düşman, atak yapma kabiliyetini yitirdi...*"(136)

Ulusal harekete sempati duyan, çeşitli sosyal kesimlerden Kürtler, savaşçıların saflarına katıldı. Irak ordusunun acımasız şiddet eylemlerinden dolayı öfkeye kapılan, Kürt köylüleri küçüklü büyüklü gruplar halinde ayaklanma orusuna akın ediyordu. Irak Komünist Partisi, Kürdistan Demokrat Partisi ve ülkenin diğer ilerici örgütlerin çabaları ile Irak'ın bazı Kürtler ve Arap şehirlerinde, ayaklanmaya yardım komiteleri kuruldu. Bu komiteler, Kürdistan kurtuluş ordusu için para, ilaç, yiyecek, silah v.s. toplama işini organize etti

1962 yılı Eylül ayı ayında, hükümet bir karar alarak hemen hemen tüm Irak Kürdistanı'nın ablukaya alınmadığını ilan etti. Kürt hareketini destekleyen veya ona bağlılık gösteren herkes cezalandırılacaktı. Çilekeş Asur azınlığı da bu politikanın kurbanı oldu. Bu arada, bazı gerici Kürt feodalleri alçakça bir rol üstlenmişlerdi: **Şeyh Mahmut Ağa Zibar** bunlardan biri idi. **Kasım**, bu gerici *cahş*lardan oluşturulan birlikleri silahlandırarak, *Musul* ve *Amediye* arasındaki Asur köylerinin sivil halkına karşı kıyım yapmaya gönderdi(137). Irak askeri hava birlikleri *Amediye*'yi bombaladı, ardından da **Mahmut Zibar**'ın birlikleri şehre girerek sivil Asur ve Kürt halkına karşı terör estirdi.(138)

Kürdistan Demokratik Partisi, Irak'ın hem Kürt hem de Arap bölgelerinde, halkı aydınlatma çalışmaları yürütüyordu. Yayınladıkları dökümanlarda (bildiri, ilan, çağrı) Kürt hareketinin hedeflerini açıkladı ve Arap halkını ortak düşmana karşı kendisine yardıma çağırdı. **J. Pradier** şunları yazıyor: "KDP, sadece Kürt halkının değil, Arap, Ermeni, Asur ve Türkmenlerin de çıkarlarının savunucusudur(139)". "Kürt ayaklanmacılardaki örgütlülük öyle bir seviyeye ulaştı ki Yakındoğu'nun en güçlü ordularından biri sayılan, Irak ordusu bile onların direnişini kırabilecek durumda değildi".(140) Askeri harekatlara başlanması sonrasında birkaç ay içerisinde KDP yönetimi, dağınık durumdaki partizan birliklerini toplayarak tek bir Irak Kürdistanı kurtuluş ordusu kurmayı başarabildi.

Kürdistan'daki hareket, tüm Irak halkının genel demokratik mücadelesinin ciddi bir faktörü halini aldı. Bu durum yalnızca ülke içi gerici çevreleri değil, emperyalist devletler ve onların Yakındoğu ortaklarını da endişelendiriyordu.(141) Konuyla ilgili ABD; İngiltere, Türkiye ve bazı diğer ülkelerin resmi basınında yazılar yayımlandı. Bu yazılarda, Irak'taki Kürt hareketinin yapısı ve hedefleri önyargılı olarak yorumlandı; "onu, tüm Yakındoğu için sıkıntı veren bir faktör haline dönüşmeden" ortadan kaldırmak üzere "Kürt ayrılıkçılığı"na karşı elbirliği yapılması çağrısında bulunuldu.(142)

Türk gazetesi *Yeni Sabah*, Irak Kürdistanı'ndaki olaylara değinerek, 1962

yılı Eylül ayında şunları yazdı: "Türk hükümeti, Kürtlerin sızmasını engellemek için sınırlarını güçlendirmelidir, çünkü," güya "Barzani taraftarları, komşu ülkelerde bildiriler dağıtarak yerel aşiretleri, bu arada da Türkiye'de yaşayan aşiretleri, ayaklanmacılara yardım etmeye çağırmişti"(143).

Amerikan gazetesi, *New York Times*'in yayınladıkları ise açıkça kışkırtıcı amaç güdüyordu. Bu gazetenin muhabiri **Dana Adams Shmit**, Irak Kürdistan'ını 1962 yılı Eylül ayında ziyaret ettikten sonra, Kürt hareketi ile ilgili bir materyal yayınladı. **Shmit**, görüşmeleri sırasında **Barzani**'nin "Irak, Türk, İran ve Suriye Kürtlerini de içine alacak bağımsız bir devlet kurma niyetinde olduğunu" bildirdiğini ve "**Barzani**'nin ABD'den yardım talep ettiği" iddiasında bulundu.

KDP temsilcileri, kışkırtıcı anti-Kürtler kampanyanın örgütçülerine karşı kendilerini savundular. Beyrut gazetesi *El-Hedef* şunları yazdı: "Muhabirimiz Şam'da **Barzani**'nin silah arkadaşlarından biri ile tesadüfen karşılaşmış ve kendisinden Kürdistan'daki gerçek durumu anlatmasını rica etmiştir. Kürt Lideri, *New York Times* gazetesi muhabirinin, **Barzani**'nin Irak, Türkiye, İran ve Suriye Kürtlerini birleştiren bağımsız birleşik bir Kürdistan kurma hedefinde olduğu iddiasını yalanlamıştır."(144)

Kürt hareketi temsilcisi, batı basınında benzeri haberlerin ortaya atılmasının gerçek emellerini açığa çıkardı: "Onların tek bir niyeti var: Irak Kürtlerinin sarıh taleplerini saptırmak ve bu bölgede, özellikle de Türkiye, İran ve Suriye'de gerilim yaratmak. Bu, batı emperyalistlerine bölgeye dönme imkanı tanımayan **Barzani**'ye karşı duyulan korku ve nefreti güçlendirmek amacıyla yapıyordu. Kendisini davet etmediğimiz halde, muhabir **Shmit**'in bize gönderilmesinde de muhtemelen aynı amaç yatmaktadır... **Barzani**'nin emperyalizm ile işbirliği yapmaktan çekinmediğine dair dedikodu ise kendisinin otoritesini zayıflatmak için çıkarılmıştır. General **Kasım** da sadık dostu ve 14 Haziran devriminde yardımcı olan **Barzani**'yi, İngiliz ajanı olarak adlandırdığına aynı hataya düşmüştü".(145)

ABD resmi çevreleri "tarafsızlık" maskesi altında, aslında, Kürt hareketine düşmanca yaklaştılar ve Yakındoğu'daki ortaklarını bu "tehlikeye" karşı çabalarını birleştirmeye çağırdı. **Barzani**'nin kontrolü altındaki bölgeyi ziyaret eden ve "Kürt savaşı" adı altında büyük bir kitabı yayınlanan İngiliz siyaset yorumcusu **David Adamson** da bu konuda şunları yazdı:

"Ayaklanmanın yayılması ihtimali Sento üyesi devletleri, Sento'nun savunma politikasını da uzun vadeli planda ciddi tehlikelere sokmaktadır.(146) Bu nedenden ötürü ve Kürdistan otonomisinin gelecekteki istikrarına olan şüphesinden dolayı, Amerika Birleşik Devletleri Kürt ayaklanmasına düşmanca yaklaşıyor".(147)

Kürt hareketi çevresinde yürütülen gürültülü propaganda kampanyasına, Irak'a komşu olan ülkelerde çeşitli diplomatik ve askeri tedbirlerin alınması da eklendi. Türkiye, "Kürt tehlikesini" engellemek "kendi sınırlarının savunmasını" güçlendirdi. Türkiye Kürdistan'ında tutuklamalar yapıldı. İran yetkilileri de benzer tedbirlere başvurdu. 1962 yılı Ekim ayında, Suriye hükümeti Şam'da Kürt "liderleriyle" bir

görüşme düzenledi. Bu görüşme sırasında, Kürt liderleri, hükümete "bağlılıklarını" ağırbaşlılıkla ifade ettiler. Basında yayınlanan açıklamaları ilgi çekicidir:

"Biz yıllar önce Cezire'ye yerleştik, Araplaştık ve her zamanda Suriye Arapları için savaştık. El-Parti (KDP-Ç.N.) grubunun faaliyetlerini kınıyoruz ve Arap Suriye'ye karşı yönelik her türlü komploya karşı, Suriye yöneticilerini mücadeleye çağırıyoruz".(148)

Böylece, Kürt ulusal-demokratik hareketi, emperyalist devletlerin ve Türkiye, İran ve Suriye hükümetlerinin düşmanca tavrı içerisinde en zor koşullarda gelişti. Bu konuya değinen **Dana Adams Shmit** şöyle yazıyor: *"Bir taraftan Irak ordusu, diğer taraftan da Suriye, Türk ve İran sınır birlikleri isyancıların dış dünya ile bağlantılarını kesen etkili bir set görevi görüyor"*(149).

1962 yılı sonunda Irak'taki iç siyaset yaşamının en belirgin özelliği, **Kasım** rejiminden duyulan genel hoşnutsuzluk idi. Kürdistan'da gelişen savaş, hükümet otoritesine güçlü bir darbe indirdi. Irak Komünist Partisi Merkez Komitesi kararlarından birinde de tamamıyla adilane şekilde belirtildiği gibi *"Irak hükümetinin barbarca Kürdistan'a saldırmayı, sonuçları doğru değerlendirilmeden ve genel ulusal çıkarlar dikkate alınmadan gerçekleştirilmiş delicesine bir suç idi."*(150)

Kasım'ın basiretsiz politikası ülkeyi çıkmaza soktu. 1962 yılı sonunda askeri hareketlerde biraz durgunluk yaşandı. Irak ordusu Kürdistan'ın başlıca şehirlerini elinde tutmanın zevkine varmalıydı. Kürtlerin devrimci-demokratik mücadelesi esnasında, faaliyetleri yöneten bir askeri-siyasi mekanizma oluştu. Yönetim ile ilgili tüm konular, Kürdistan Demokratik Partisi'nin inisiyatifine bırakılmıştı. KDP, Irak'ın içinde ve dışında gelişen Kürt hareketinin yapısını ve hedeflerini açıklamaya yönelik büyük uğraşı vermiştir. Parti, 1962 yılı boyunca bir dizi batılı gazetecinin, ayaklanma bölgesini gizlice ziyaret etmesini organize etmiştir. Her ne kadar bu gazetecilerden bazıları sık sık olayları çarpıtmış ve politik sebeplerden dolayı çoğu konuya yanlış bazda yorumlamışsalar da, bu ziyaretler ve Kürdistan'daki olaylarla ilgili olarak çok sayıda materyalin basılması, Kürt hareketinin uluslararası arena'da destek bulmasında etkili rol oynamıştı. Hatta KDP temsilcileri Amerikan makamlarına başvurarak New York'ta bir Kürt enformasyon bürosunun organize edilmesine müsaade verilmesini talep etmişlerdi. Amerikalı yetkililer, Kürtlerin bu isteğini Irak, Türk ve İran hükümetlerinin protestolarıyla gerekçelendirerek reddettiler.(151) Avrupa'daki Kürt öğrenciler derneğinin ve **Kamuran Ali Bedirhan** ve **İsmet Şerif Vanlı**'nın Fransa ve diğer Avrupa ülkelerindeki faaliyetlerini özellikle belirtmek gerekiyor. Onlar, uluslararası kamuoyunu Kürdistan'daki olaylar hakkında objektif olarak bilgilendirerek, enformasyon nitelikte düzenli materyaller yayınlıyorlardı.

Bir taraftan **Kasım** rejiminin, siyasi ve sosyo-ekonomik reform alanında ilan ettikleri, prensiplerden giderek uzaklaşmaları ve bununla direk bağlantılı olarak, bu rejimin iflas etmesi, diğer taraftan da Komünist Partisi ve diğer sol güçlerin koğuşurmaya uğrayarak devrimci faaliyette bulunma imkanından yoksun kalmaları, büyük ölçüde sağ güçlerin ve özellikle de Baasçı'ların etkisini arttırmıştı.

Her ne kadar bu güçlerde kovuşturmaya maruz kalmış idilerse de, **Kasım** rejiminden memnun olmayan unsurları kendi çevrelerinde toplamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. **Kasım** hükümetinin "yakında Kürt isyanı bitirilmiş olacak" açıklamalarına artık kimse inanmıyordu. 29 Aralık 1962 de **Bağdat** gazetesi "**El-Cumhuriye**", (altıncı defa olarak) "**Barzani'nin öldüğü**"(152) haberini yayınladı. 8 Ocak 1963'de ise General **Kasım**, ayaklanmacılara olağan bir çağrıda bulunarak onlardan "10 gün içerisinde silahlarını bırakma ve kayıtsız şartsız teslim olmalarını" talep etti. 13 Ocak'ta **Bağdat**'ta yayınlanan resmi bildiriye, Irak askeri valisi **Ahmet Salih El-Abdi**, **Kasım**'ın 8 Ocak tarihli emrini yerine getirerek, askeri birliklere pozisyonlarında kalmaları ve "teslim olmaları" için ayaklanmacılara tanına süre boyunca "isyancılara" ateş etmemeleri emrini verdi.

Kasım, gecikmiş ve ayrıca da makul olmayan adımlar atıyordu. Ayaklanmacılardan "kayıtsız şartsız teslim olmaları" nı talep ederken buna karşılık hiç bir vaatte bulunmaması bu talebin havada kalmasına sebep oldu.

30 Ocak 1963'de **Bağdat**'ta yapılan basın konferansında **Kasım**, hükümetin, Irak ulusal petrol şirketini kurma niyetinde olduğunu açıkladı:(153) **Kasım** hükümetinin bu adımı tesadüfü değildi. Devrim sonrasında bir kaç yıl boyunca, tarımsal üretim ve sanayinin temposu biraz azalmıştı. Bunun sebebi hem yatırımların azalması, hem de devrimci reformlar esnasında, özellikle tarım alanında olmak üzere, eski üretim biçimlerinin deforme olması idi. Neticede gıda ve sınai bitkilerinin ve hayvansal ürünlerin toplanmasında azalmaya yol açmıştı. Böyle bir durumda, en önemli gelir kaynağı olarak petrol sanayinin değeri arttı. Aynı zamanda Kürdistan'daki halk aleyhtarı savaş, Irak halkının çok ihtiyaç duyduğu muazzam miktarda paralar tüketiyordu.

Kasım'ın ulusal petrol şirketi kurma niyeti, Irak halkının genel çıkarlarını savunan ilerici bir adım olarak ele alınmalıdır. Ne var ki atılacak bu önemli adım, ancak Irak demokratik güçlerinin aktif desteğiyle başarıya ulaşabilirdi. Çok yazık ki bu güçler illegal olmaya itilmiş, kovuşturulmuş ve teröre maruz bırakılmıştı.

Kasım, söz konusu basın toplantısında iç siyasi sorunlara değinerek, Kürdistan'daki olaylardan bahsetmedi, ama emperyalizm ve Amerika Birleşik Devletleri'ne çattı:

"Irakın muazzam petrol zenginlikleri, aç gözlü emperyalizmi, Irak Cumhuriyeti'ne karşı entrika çevirmeye sevk ediyor... ABD, bizim politikamızın Amerika'nın dümen suyundan gitmesini istiyor. Ülkemizin işlerine burunlarını sokmaya çalışıyorlar. ABD, Cumhuriyet'imizi yok etmesi için Iraktaki bir çok grubu silahlandırabileceklerini bildirerek bizi tehdit ediyor".(154)

Kasım, ulusal petrol şirketi kurulması için çıkarılan yasayı hayata geçiremedi, çünkü rejim yıkıldı.

Geniş emekçi kesimler, **Kasım**'ın akılsız politikasına karşı çıktı. Komünist Partisi, mücadele pankartlarının taşıyıcısı olarak üç talepte bulundu:

"a)Kürt sorununun barışçıl ve adilane çözümü;

b)Emekçilerin ekonomik durumlarının iyileştirilmesi;

c)Ülkenin ilerici güçlerine demokratik özgürlüklerin tanınması". Parti, "Kürtlere karşı başlatılan savaşın, ulusal birlik cephesini zayıflattığı ve ülkedeki mevcut iktidarın zayıflamasına ve çökmesine yardım ettiği" görüşünde idi. Ayrıca, "emperyalizm yanlısı ve gerici güçler Kürt savaşını ustalıkla kullandı ve bazı sağcı hükümet karşıtı güçleri kendi taraflarına çektiler..."(155)

Daha 1962 Mart ayında, IKP Merkez Komitesi Kürt sorunu ile ilgili detaylı bir karar aldı. Bu kararın adı şöyle idi: "Irak'ta Kürt ulusal sorununun demokratik ve adilane çözümü için politikamız ve rotamız".(156) IKP'nin Kürt sorunu konulu bu program dökümanında, Kürt halkının ulusal sorununun içerdeki ve uluslararası alandaki yönleri her bakımdan analize edildi; Kürt ulusal hareketinin yakın ve uzak hedefleri belirlendi. Bu dökümanda şöyle deniyor: "Kürt halkının ulusal sorunu ve üç devlet arasında parçalanmış Kürdistan sorunu, yapısı bakımından demokratik ve adilanedir"(157) IKP Merkez Komitesi kararında, Kürt halkının ulusal kurtuluş hareketinin etapları ayrıntılı biçimde analize edilmiş; Yakın ve Ortadoğu'nun gerici rejimleri ve batı emperyalizminin Kürtlerin ulusal emellerinin can düşmanı olduğu ortaya konmuş; ayrıca, Kürt ulusal hareketinde kaydedilen olumlu gelişmelere yer verilmişti: "Kürdistan'ın tüm parçalarındaki ulusal kurtuluş hareketi her bakımdan demokratiktir, çünkü, bu hareket, Kürt ulusunun kurtuluş ve ulusal birlik arzusunun doğmakta, ulusal baskı, emperyalizm, sömürgecilik ve onların ajanlarına karşı çıkmaktadır".(158) Komünist Parti, ulusal ve sosyal baskıya karşı Kürtlerin ve Arapların mücadele birliği etmesinin gerekliliğini delillerle savunuyordu. Kürt ulusal-kurtuluş hareketinin önemi belirtilerek, Yakın ve Ortadoğuda emperyalizm egemenliğine ve askeri bloklara karşı mücadelenin en önemli faktörü olarak gösteriliyordu.

IKP, Kürt ulusal hareketinin ilerici demokratik yönüne işaret ederek, aynı zamanda da bu hareket içerisindeki sömürücü sınıfların, dar milliyetçi çıkarlarını yansıtan dar milliyetçi eğilim tehlikesine karşı uyarıda bulunuyordu. Bu eğilimin belirtilerinden biri; bazı KDP liderleri de dahil olmak üzere, Kürt hareketinin bazı siyasi yöneticileri, Komünist Partisi ve örgütlerinin Kürdistan'daki faaliyetlerine defalarca karşı çıktılar. Komünist Partisi tamamen haklı olarak, böylesi bir taktiğin, Kürt ulusal hareketinin Irak'taki genel demokratik mücadeleden tecrit olması ve genelde de bu mücadelenin zayıflaması tehlikesini doğurabileceğini kaydetti.(159)

IKP, ayrıca, çok daha büyük olan ve içinde Arap şovenizmini saklayan bir tehlikeye dikkat çekti. Parti, Kürtlerin ulusal haklarının tanınmasına karşı çıkan ve bununla da ülkenin demokratikleşme yolunu tıkayan, Irak milli burjuvazisinin şovenist ideolojisini gün ışığına çıkardı. Komünist partisi, Kürtlerin ulusal otonomiye ulaşma yollarının Arap-Kürtler kardeşliğinden geçtiğini, çünkü düşmanlarının-emperyalizm ve iç gericilik-ortak olduğunu savunuyordu: "Kürt ulusal hareketi, Arap kurtuluş hareketinin güçlü bir müttefidir. Aynı şekilde, Arap halk

kitleleri ve demokratik güçleri, Kürt ulusal hareketinin güçlü bir destekçisidir.”(160) Parti, Kürtlere ulusal demokratik özgürlüklerden yararlanma hakkı tanımayan bir ”Irak birliği” düşüncesinin iç yüzünü ortaya çıkardı: *”Kürtlere ulusal hakları tanımaksızın oluşturulan Irak birliği, sahtedir”.* Böylesi bir ”birlikte” Kürtler, sadece bazı vatandaşlık hakları elde ederdi. IKP’ye göre, Kürt sorununun barışçıl ve demokratik çözümü için mücadele etmek, Irak’ın tüm ilerici güçlerinin yurtseverlik borcu idi: *”Kürt ulusal sorunu, tüm Irak halkının demokrasi sorunu ile organik olarak bağlıdır. Bu iki sorunu, birbirinden bağımsız olarak çözmek zordur. Kürt halkının acıları-Irak halkının acılarının bir parçasıdır”.*(161)

Komünist Partisi, Kürtler ve Türkmenler arasında gerçek dostluk ilişkilerinin kurulmasını, kendi ulusal sorun politikasının en önemli görevlerinden biri olarak görüyordu. Komünist Partisi, Kürt ilerici güçlerini, emperyalistlerin, Türkiye’nin petrol şirketleri ve gerici çevrelerinin çevirdiği entrikalara son vermek için çaba göstermeye çağırırdı. Bu güçler, Kürdistan’da Kürtler ve Türkmen azınlık arasında ulusal düşmanlık yaratmak için ellerinden geleni yapıyordu: *”Ülkemizdeki ulusal demokratik mücadele tarihi, zafere giden yeğane yolun, ulusal güçlerin birliği olduğunu göstermektedir”.*(162)

IKP, Kürtlerin ulusal otonomisini, ”sosyalist bir hareket” ve Kürt ulusal sorununun nihai çözümü gibi değil de, Kürtlerin ulusal kaderlerinin tam olarak tayin edilmesi yolunda ilk adım, ”demokratik bir hareket (tarım reformu ve demokratik bir düzen gibi)”(163) ve Irak’ın ve Arap halklarının çıkarlarına uygun bir kazanım olarak değerlendiriyordu. Bunun sebepleri şunlardır:

”1.Halkın katılımı ve ortak mücadele (Arap ve Kürtlerin) olmaksızın, Irak Cumhuriyeti, onun bağımsızlığı ve demokrasinin gelişmesi korunamaz. Ortak mücadele ve onun gelişmesi ancak gönül rızası bazında mümkündür. Aksi takdirde birlik, zorlamaya dönüşür ve Kürt halkının direnişi ile karşılaşır.

2.Aynı tarihe ve aynı dile sahip Arap halkları, ancak demokratik ilkelere birleşmeye razı olurlar. Birleşme, sadece gönül rızası prensibine dayanmalıdır. Mısır-Suriye birleşmesi, Arap burjuvazisi ve şu hususun kabul edilmesi için ders olmalıdır; eğer Arap halklarının zoraki birleştirilmesi hiç mümkün değildir. Eğer her Arap halkına gönüllü birleşme hakkı verilmiş ise o zaman, Kürt halkı da böyle bir haktan yararlanmalıdır.

3.Kürt halkının ulusal devlet olma hakkından mahrum bırakılması ve onun mücadelesini bastırmak için güç kullanılması, özellikle bugünkü koşullarda Kürdistan’ı sürekli çalkantı ve çarpışmalar alanına çeviriyor ki bu da, Irak’ın bağımsızlığı ve birliğine karşı yönelik emperyalist komplolara yol açıyor.

4.Kürt ulusal otonomisi, Irak halkının birliğini pekiştirir. Kürdistan otonomisi, Türkiye ve İran Kürtlerince de sıcak karşılanacaktır ve bu ülkelerin köleleştirilmiş Kürt halkını kendisine çekecektir.

5. Irak Kürdistan’ı Otonomisi, Irak’ın Arap politikası için sağlam bir temel oluşturacak. Irak halkı-Arap ve Kürtler-kendi birlikleriyle emperyalizm ve siyonizme karşı çıkacaklardır.

6. *Irak Kürdistan'ı Otonomisi, Irak'ın petrol şirketlerine ("Irak Petrol Şirketi" grubu) karşı mücadelede pozisyonunu güçlendirecektir. Bu şirketler, Irak'ın iç işlerine karışmak için onun çözümlenmemiş sorunlarını kullanmaktadır.*

7. *Kürtlerin Otonomisi, merkezi hükümete karşı değildir, aksine, onun otoritesini arttıracaktır. Merkezi iktidarı, Arapların ve Kürtlerin demokratik haklardan yoksun olması zayıflatır, otonomi değil.*

8. *Irak Kürdistan'ı Otonomisi, demokratik bir devlet olarak Irak Cumhuriyeti'nin uluslararası pozisyonunu güçlendirir."*(164)

IKP Merkez Komitesi kararında, ülkede demokratik yasal düzen temellerinin oluşturulması için alınacak tedbirler detaylı biçimde sıralanmıştı. IKP'nin Kürt sorunu konulu bu önemli belgesinde başlıca hususlar bunlardır. IKP Merkez Komitesi kararı, 1962 yılı Mart ayında ayrı olarak yayımlandı ve illegal yollardan hem Arap hem de Kürt bölgelerine dağıtıldı. Söz konusu karar, diktatör **Kasım**'a karşı ve Kürt sorununun adilane çözümü lehine mücadelede, demokratik güçlerin seferber olmaları açısından olağanüstü önem taşıyordu. IKP'nin Kürt sorunu konulu kararı, Irak Komünistlerinin siyasi olgunluğunun parlak bir kanıtı idi. 1962 yılı Temmuz ve Eylül aylarında Parti, ülkedeki siyasi durum ve Kürdistan'daki askeri hareketlerle ilgili yeni bildirimler yayımladı. Bu bildirimlerde, Kürt halkına karşı, askeri hareketlere derhal son verilmesi ve sorunun barışçıl yollardan çözülmesi talepleri yer alıyordu.

Görüldüğü gibi, 1963 yılı başında Irak'ta, **Kasım** rejimine duyulan kitlesel hoşnutsuzluk ortada idi. Ancak, belirtmek gerekiyor ki, muhalefet, heterojen bir sosyal-sınıfsal yapıya sahipti. İçerisinde hem sol hem de sağ güçler vardı. Komünist Partisi liderliğindeki sol muhalefet, ülkenin siyasi ve ekonomik yaşamının kökten demokratikleşmesini ve Kürt sorununun barışçıl ve adilane biçimde çözülmesini talep ediyordu. Ayrıca Parti, hükümetin siyasi rotasının değişmesini, durumun normale dönmesini ve ülkedeki krizin barışçıl yoldan açılabileceğini mümkün görüyordu.

Kasım yönetiminin son döneminde, şiddetli bir hükümet krizi yaşandı. **Kasım**, güç durumunda kaldı ve bundan kurtulmak için çıkış aramak zorunda idi. IKP Merkez Komitesinin konu ile ilgili kararında şöyle deniyor:

"Kasım, halkın artan endişesinin, askeri hareketin çökmesi ve güçlenen iktidarı kaybetme tehdidinin etkisi altında ateşkesi razı olmak, Kürdistan'daki savaşa son vermek ve ayrıca da petrol monopollerine karşı bazı tedbirlere başvurmak zorunda kaldı"(165).

Şöyle bir soru akla gelmektedir: Irak'taki olayların gidişatını sola çevirme, Kürdistan'daki savaşa son verme ve ülkede demokratik özgürlükleri yeniden diriltme imkanı gerçekten var mı idi? Böylesi bir imkan, bizce vardı. Hatta bu imkan, ne **Kasım**'ın şahsı, ne de onun halktan soyutlanmış diktatör rejimi ile bağlantılı idi. Irak Komünist Partisi, Kürdistan Demokratik Partisi ve Ulusal Demokratik Parti başkanlığında olan ve hala önem taşıyan bir demokratik hareketin, ülkede mevcut

olması, demokratik özgürlüklerin hayata geçirilmesi, Kürdistan'daki savaşa son verilmesi ve Kürt halkına ulusal otonomi hakkının tanınması için ana objektif faktör idi. Ulusal-İlerici Parti de sık sık bunlara katılıyordu. Adı geçen ilk üç parti, kovuşturmalara rağmen, bazı esaslı iç siyasi sorunlarda oldukça etkili olmaya devam ediyor ve benzer pozisyonlarda bulunuyordu. Komünist Partisi, Temmuz devriminden sonraki kısa süreli legal faaliyeti zarfında, önemli ölçüde saflarını genişletti, güçlendirdi ve ülkedeki olayların gidişatını ciddi şekilde etkileyebilecek hale geldi.

Devrimci-demokratik güçlerin karşısında, **Kasım**'ın politikasından, devrim sonrası uygulanan siyasi ve ekonomik reformlardan memnun olmayan ve Baasçılar, İstiklal Partisi, Juniorlar ve diğer sağ güçlerden oluşan sağ muhalefet bulunuyordu. Bu güçler, ülkedeki demokratik, özellikle de komünist harekete karşı düşmanlık besliyordu. Aynı zamanda, herhangi bir biçimde Kürtlerin ulusal haklarının tanınmasına da karşı çıkıyorlardı. Kuşkusuz, sağ muhalefet de heterojen bir yapıya sahipti. Fakat, bu gruba giren bütün güçleri birleştiren şey, **Kasım**'a ve aynı ölçüde, Komünist Parti ve Kürt ulusal hareketine duyulan nefret idi.

IKP Merkez Komitesi kararlarından birinde şöyle deniyor: "*Kürtlere karşı başlatılan savaş, ulusal birliğin yok edilmesinde ve ulusal mücadele çizgisinin saptırılmasında esas rolü oynamış, ülkedeki mevcut iktidarın zayıflamasına ve sonuçta da yıkılmasına oldukça yardımcı olmuştur*".(166) "*Sağ muhalefet, Kürt savaşının hal ve şartlarını ustaca kullandı ve bazı muhalif güçlerin pozisyonunu kullanarak yine bazı hükümet aleyhtarı güçleri kendi tarafına çekti*"(167) Batı basını da aynı sonucu çıkardı. Batı Almanya gazetesi şöyle yazıyor: "*Trak'ın kuzeyindeki anlamsız savaşın yarattığı hoşnutsuzluk orduya da sıçradı ve subayların **Kasım**'a karşı ayaklanmasında ikinci dereceden sebep oldu*".(168)

Sol ve sağ muhalefetin gücü ve etkisi karşılaştırılacak olursa, şüphesiz, sol tarafın üstünlüğünü kabul etmek gerekir. Ancak, bilindiği gibi, iktidara gelen sağ muhalefet oldu. Bunun sebebi, sol güçlerin dağınık ve ayrı olması idi. Sol güçler sık sık hata yapıyor, ihmalci davranıyordu. Örneğin, IKP, **Kasım** rejiminin ilerici yapısını olduğundan fazla büyüttü ve hiç bir dayanağı yokken "aşiret isyanı" olarak adlandırarak ilk başlarda, Kürtlerin otonomi için verdikleri silahlı mücadeleye olumsuz yaklaştı. KDP, 1962 yılı Eylül ayından başlayarak, hükümet birliklerinin saldırılarına direniş gösterirken kendi faaliyetlerini sınırlandırdı. UDP'nin, UİP (Ulusal İlerici Parti) gibi, hemen hemen faaliyetleri durmuştu. Bu durum, elbette, IKP'yi rahatsız ediyordu. Komünist Parti, yer altına itilmiş olduğu halde, diğer ilerici güçlerle beraber, başını giderek daha fazla kaldırmaya başlayan iç gericiliğe karşı mücadelesinde geniş halk katmanlarının güçlerinin, birlik olmasına çok çaba harcamıştır. 1962 yılı ikinci yarısından itibaren, yurtsever güçlerin yakınlaşması ve güçlenmesinde özel bir artış kaydedildi, tabi ki bu, sağ muhalefeti rahatsız etti.

Kasım'a ve onun rejimine karşı muhalefette bulunan ülkedeki demokratik güçler, özellikle de Komünist Partisi, aşırı sağcı bir komplo tehlikesi uyarısında

bulundular. IKP, aşırı sağcılarının ciddi bir tehlike oluşturduğu hususunda **Kasım**'ı defalarca ikaz ettiler. IKP, 1962 yılında bu konu ile ilgili olarak iki kez **Kasım**'a dilekçe ile başvurdu. 1963 yılı 3 Ocak'ta, IKP Merkez Komitesi bir dilekçe daha hazırladı. Bu dilekçede, **Kasım**'dan, ülke iktidarını ele geçirme maksadını saklamayan aşırı sağcı muhaliflere karşı kararlı tedbirlerin alınmasını talep etti. IKP, kendi dilekçesinde, darbe hazırlamakta olan **Bağdat** Garnizonu'na bağlı birlikleri ve şahısların isimlerini bile verdi. Fakat, **Kasım**, IKP'nin uyarılarına karşılık vermedi; aslında veremedi, çünkü, devleti yönetme kabiliyetini kaybetmişti, "onun sağ ve sol güçler arasında denge kurma politikası ve bonapartçılığı ise sadece ulusal birliğin bozulmasına yardımcı oldu ve onu iktidardan düşürecek koşulları temin etti"(169)

Kürt ulusal-demokratik güçlerinin ülkenin kuzeyinde kaydettikleri başarılar ve IKP ile diğer Irak yurtseverlerinin aktif faaliyetleri, sağ muhalefeti oldukça endişelendiriyordu. Sağ muhalefet, sebepsiz olarak, bu güçlerin sallanan **Kasım** iktidarına ciddi etkide bulunabilecekleri ve ülkenin siyasi rotasını sola çevirebileceklerinden korkuyordu. Komplocular askeri darbe planlarını gerçekleştirmek için acele ediyordu.

Irak Komünist Partisi, Irak'taki Şubat darbesine değinerek şunları kaydetti: "Darbenin maksadı, tüm Temmuz devrimi kazanımlarına son vermek; komünist partiyi ve ülkedeki diğer devrimci güçleri yok etmek; orduyu demokratik eğilimli olanlardan arındırmak; Kürt hareketine darbe indirmek; sosyalist ülkelerle olan dostluk ve işbirliğini bozmak; Irak'ı yeniden Batı ile işbirliği yapma ve petrol şirketlerinin çıkarlarına hizmet etme yoluna çekmek idi"(170).

IKP Merkez Komitesi Politbüro üyesi Enver Mustafa, konuyla ilgili şöyle yazıyor: "8 Şubat darbesinin amacı, siyasetin, komünistler başkanlığındaki demokratik güçlerin baskı altında sola çevrilmesine müsaade etmemek idi. **Kasım** yönetiminin son aylarında bu baskı devamlı artıyordu. **Kasım**'ın askeri diktatörlüğüne son verilmesi, demokratik özgürlüklerin geri verilmesi, parlamento seçimlerinin yapılması ve demokratik bir anayasanın kabul edilmesi, güçlü bir ulusal birlik demokratik hükümetinin oluşturulması ve **Kasım**'ın 1958 de verdiği vaatler yerine getirilerek, Kürtlerle barış sağlanmasına ilişkin talepler günden güne daha kararlı biçimde dile getiriliyordu. **Kasım** yönetiminin son iki-üç ayında, ülkedeki taleplerinin gerçekleşmesini sağlayabilirlerdi"(171).

Kitlesel hareketin istikbalinden huzursuz olan sağ muhalefet, onun yolunu kapamaya çalıştı. Görüldüğü gibi, planlanan darbenin ana hedefi, sadece sağ muhalefetin kin beslediği **Kasım**'ın iktidardan indirilmesi ve onun üstesinden gelinmesi olmayıp, aynı zamanda da Arap ve Kürt demokratik hareketine, özellikle de IKP'ye kesin darbe indirmek idi.

X. BÖLÜM

KÜRDİSTAN'DAKİ ASKERİ HAREKETLERİN TIRMANMASI. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERDE KÜRT SORUNU

8 Şubat 1963 sabahı *Bağdat*'liler silah sesleriyle uyandı. Bu gün, **Kasım** diktatörlüğünün son günü idi. Komplocular yönetiminde *Bağdat* garnizonuna bağlı tank ve piyade birlikleri başkentini stratejik noktalarını çabucak ele geçirdiler. Kendisini halktan soyutlamış olan **Kasım** rejimi, birkaç saat içerisinde yıkıldı. **Abdülkerim Kasım**, **Abbas Fadıl Mahdavi** ve **Taha Aş-Şeyh** sorgusuz sualsiz kurşuna dizildi.(4) **Kasım** ve yardımcıları cezalandırılırken, kendisini "sadık küçük kardeş" olarak adlandıran ve bizzat **Kasım** tarafından 1962'de serbest bırakılan, **Abdül Salim Arif**'de hazır bulundu. Kurşuna dizilenlerin cesetleri birkaç kez Irak televizyonunda gösterildi. Komplocular, bu davranışla halkı, olayların gidişatının değişeceğine ümit bağlamamaları ve yeni yöneticileri merhametine teslim olmaları gerektiği hususunda ikna etmek istiyordu.

Kasım, diktatörlüğünün yıkılması, Irak halkının durumunu hafifletmedi. Hatta tersine, ülke bir süre askeri-faşist rejimin kısılcığında kaldı; bu rejimin faaliyetleri, ülkedeki her yaşam kesiminde mevcut krizi daha da derinleştirdi. Kürt sorunu ise, doğal olarak, istisna olamazdı. Bu sorun, "had" safhaya ulaştı. Bunun sebebi, Kürt halkının ulusal haklarını hiçe sayma politikasının sürdürülmesi olduğu kadar, iktidar rejimi ve onun ülke sınırları dışındaki müttefiklerinin, Kürtlere karşı, boyutları ve acımasızlığı bakımından eşi görülmemiş eylemlerde bulunması idi. Söz konusu müttefikler, Kürt sorununu, uluslararası örgütlerde ve dünya kamuoyunun geniş kesimlerinde tartışma konusu haline getirmişti.

Daha önce de belirttiği üzere, 1963 yılı başında Irak'ta (demokratik güçlerin ortak çabalarıyla) olayların gidişatının sola çevirilmesi, demokratik özgürlüklerin yeniden kazanılması yolunda ciddi adımların atılması ve böylece de gericiliğin önünün tıkanması imkan dahilinde idi. Tüm bunlar, **Kasım**'ı "Komünizm propagandacısı" olarak gören ve ısrarla solcu demokratların, özellikle de Komünist Partisinin faaliyetlerine son verilmesini talep eden, sağ muhalefet için aşıkardı. Ortak paydada birleşen sağ milliyetçiler, yıkılan monarşi rejimi taraftarları ve diğer güçlerle beraber, devlet darbesi hazırlıklarına girişmek için ellerini çabuk tuttular.

Kasım'ın Arap birliği planlarının gerçekleştirilmesi hususunda, diğer Arap

liderleriyle düştüğü görüş ayrılıkları ve onun Kuveyt üzerindeki iddiaları, yabancı petrol şirketlerinin haklarını kısıtlama projeleri, İran ve Türkiye ile sınır v.s. konulardaki tartışmalar, **Kasım**'ı, onun rejiminin devrilmesini isteyen devletlerle karşı karşıya getirdi.

Komplocular, **Kasım**'a düşman güçlerden dolayı ve dolaysız yardım alıyordu. Böyle bir devlet darbesi planının, 1962 yılı sonunda Münih'de hazırlanmış olduğu biliniyor. Bu habere göre, 1962 yılı Aralık ayında, Amerikalı Yüksek Devlet memuru **Fisher**, yurtdışında ilticada bulunan, eski Irak Yüksek Devlet Şura üyesi **Necip Rubai** ile görüştü. **Washington** temsilcisi, devlet darbesi hazırlanmasına yardım sözü vererek buna karşılık da Komünist Partisi'nin ve diğer demokratların yok edilmesini talep etti. Basında çıkan ve hazırlanan devlet darbesinin ABD'ye 35 milyon dolara mal olduğu haberleri oldukça ilgi çekicidir. (1)

Konuyla ilgili olarak, Iraklı sağcı Baasçıların ünlü müfrit lideri **Ali As-Saadi**'nin yaptığı açıklama da ilginçtir. Açıklama, darbeden bir kaç yıl sonra yapılmış olup "Amerikalıların darbeye iştirakı" ile ilgilidir. Yakınoğu sorunları uzmanı olan Fransız gazeteci **Eric Rulo** bu hususta şöyle yazıyor: "8 Şubat 1963 yılı devlet darbesi sonrasında Başbakan yardımcısı olan Baas liderlerinden Ali As-Saadi, iki yıl önce bize, partisinin iktidara Amerikan treninde geldiği kanaatinde olduğunu söyledi. Saadi bu arada, General **Kasım**'ın devrilmesine bir ay kala, güya kendisinden habersiz, Kuveyt'te gizli bir toplantı yapıldığı ve bu toplantıya bazı parti arkadaşlarının ve CIA subaylarının katıldığını ima etti. Saadi, daha sonra, o zamanlar kendisinin de iştirak ettiği hükümetin, Sovyet savaş malzemelerini incelemek üzere, Amerikalı uzmanlara iletildiği ve karşılık olarak da **Washington**'un önemli miktarda napalm bombası verdiği (bu bombalar daha sonraları Irak askerleri tarafından Kürtlere karşı kullanılmıştı) hususunda kanıtı olduğunu iddia etti"(2).

Komplocuların, batılı devletlerin gerici çevreleriyle olan ilişkilerini gösteren bu olgulara, resmi belgelere dayanmadığı için inanılmayabilirde, ancak, hem Irak'taki Şubat darbesinin Batı'da sevinç yaratması, hem de emperyalist devletlerin ve onların Yakınoğu ortaklarının yeni rejime destek vermesi, çok sayıda çıkan ve komplocuların batılı çevrelerle ilişkide olduğunu dile getiren habeleri dolaylı olarak doğrulamaktadır. IKP Merkez Komitesi kararlarından birinde şöyle deniyor:

"Şubat darbesi, petrol monopolleri ve Baas yöneticileriyle işbirliği yapan yabancı ajanları tarafından organize edilmiş emperyalist bir komplodur."(3)

Devlet darbesinin organizesinde baş rolü dört grup oynadı: Baas'ın aşırı sağcı liderleri, bunlara sıkıca bağlı **Abdül Salim Arif**'in askeri grubu, Arap Milliyetçileri Harekatı ve Junior-Sosyalistler Harekatı.

Kürt ulusal-demokratik hareketi liderlerinin askeri rejime karşı tutumu ne idi? Burada herşeyden önce belirtmek gerekiyor ki 17 aylık silahlı mücadele sonrasında, Kürdistan devrimci ordusu, büyük şehirler hariç Kürdistan'ın çoğu bölgelerine hakim olmuştu. Mevcudu 30 bin kişiye ulaştı.(5) Kürdistan Demokrat Partisi,

kurtarılmış bölgelerde büyük çapta siyasi-örgütlenme çalışması yürütüyordu.(6) Devlet darbesi hazırlıkları yapılırken komplocular, bu gücü ve Kürt hareketi liderlerinin darbeye karşı takınacakları pozisyonu dikkate almamazlık edemedi.

Basına sızan haberlere göre, devlet darbesi yapılmadan önce yukarıda adı geçen grup liderleri, darbenin gerçekleştirilmesinde desteklerini kazanmak amacıyla **Barzani** ve diğer Kürt liderleriyle görüşmeler yaptı. 1962 yılı Aralık ayında albay **Tahir Yahya**, sonraları da general olan Irak Ordusu Genelkurmay Başkanı, Kürt hareketi yöneticileriyle direkt ilişkiye girdi. General, onlardan yardımcı olmalarını veya en azından dostça tarafsız kalmalarını (rejime bağlı) rica etti.(7) KDP yöneticileri verdikleri yanıtta, yeni rejimin Kürtlere ulusal otonomi garantisi vermesi hususunda ısrar ettiler. **Tahir Yahya**, yazılı taahhütlerden kaçınarak darbe sonrası kurulacak yeni hükümet kapsamına, **Barzani** tarafından tavsiye edilecek, Kürt bakanların da alınacağı vaadiyle yetindi.(8)

Defalarca Irak Kürdistan'ını ziyaret eden **Eric Rulo**, bu ilişkilerin çok daha önce kurulmuş olduğunu iddia ederek şöyle yazıyor:

"1962 Şubat'ında İbrahim Ahmet (KDP'nin birinci sekreteri-Ç.N.), General Tahir Yahya tarafından görevlendirilmiş olan Kürt kökenli genç Irak subayı Kerim Karan'ı kabul etti. Yahya, yasadışı milliyetçi-subaylar komitesi üyesi olarak, darbe planlarını başarıyla uygulayabilmek için yandaşları adına Kürtlerden destek istedi. 28 Nisan 1962'de İbrahim Ahmet general Yahya'ya mektup gönderdi-bu mektubun bir kopyasında bize verilmişti-(Eric Rulo'ya-Ç.N.). Bu mektupta, muhtemel darbenin, Kürtlerce desteklenmesi için koşullar sıralanmıştı. Aynı yılın Ağustos ayında İbrahim Ahmet, komplocuların bu koşulları kabul ettiğine dair cevap aldı, ayrıca bu cevapta, Barzani'ye, ilk devrimci hükümette görmek istediği Kürt eylemcilerin isimlerini bildirmesi teklifinde bulunuldu..."(9).

Görüldüğü gibi, devlet darbesi organizatörleri ve Kürt hareketi liderleri arasında ilişki bulunduğu hususu kuşku götürmemektedir. Bu ise, KDP'nin hazırlanan darbeye ilişkin, IKP ile zıt pozisyonlarda olduğu anlamına gelir.

Kürdistan Demokratik Partisi liderlerinin pozisyonunu değerlendirirken, aşağıdaki hususları dikkate almak gerekiyor.

Kasım ve rejimi, binlerce Kürt yurtseverinin, sivil Kürt insanların-yaşlıların, kadın ve çocukların öldürülmesinde ve yüzlerce Kürt köyünün yakılıp yıkılmasında suçlu idi. **Kasım** hükümeti, Kürt halkının, kendisine ulusal otonomi hakkının verilmesi haklı taleplerine kılıç ve ateşle cevap verdi. Kürdistan'ın büyük bir kısmını, sert ekonomik ambargo kaskacında tuttu; hemen hemen tüm Kürt halkına karşı yok etme savaşını sürdürdü. Doğal olarak, böylesi bir durumda Kürt ulusal-demokratik güçleri **Kasım** diktatörlüğünün bir an önce yıkılmasını istiyordu. Ancak, bu sorun genelde problemin özünü tümüyle ortaya koymayan, sadece bir yüzü. Kürt liderleri, komplocularını, özellikle de aşırı Baas'çıların, **Abdül Salim Arif**'in askeri grubunun ve bir de juniorların siyasi çizgilerini bilmiyor olamazdı. Bu güçler, defalarca sol Arap ve Kürt güçlerine-KDP ve IKP üye ve yandaşlarına-ve ülkedeki

ilerici sosyo-ekonomik oluşumlara karşı çıkmıştı. Daha da önemlisi, bu grupların (güçlerini) tüm döküman ve resmi bildirimlerinde Irak'daki Kürtlere ulusal haklarının tanınması sorunu sessizlikle geçilmişti. Ayrıca, Kürt sorununa karşı takındıkları olumsuz tavır ise KDP yöneticilerince iyi bilinmekte idi. Doğal olarak Kürt ulusal-demokratik güçlerinin yöneticileri böylesi koşullarda, her türden rejim değişikliğini de destekleyemezdi. Tüm Irak halkının olduğu gibi, onların da devlet rejiminde köklü değişiklik yapılmasına ihtiyacı vardı. Bu değişiklikler, Temmuz devrimi sonrası ülkenin önüne çıkan ve tüm Irak halkını, bu arada Kürtleri de, endişelendiren esas ekonomik ve sosyo politik sorunları çözebilmeli idi.

Kürt ulusal-demokratik güçlerinin, devlet darbesine direkt katılmamış olduğu gerçeği dikkate alınsa bile, KDP yöneticilerinin Şubat darbesinde yeni rejime bağlı bir pozisyon almasının makulluğu oldukça şüphelidir. Bu konuda Kürdistan Demokratik Partisi ve Irak Komünist Partisi arasında ciddi fikir ayrılıkları ortaya çıktı. KDP yöneticileri için General **Kasım** rejimi kesinlikle kabul edilemezdi ve herhangi bir yolla devrilmesi gerekli idi. Komünist Partisi ise, **Kasım** rejimini ve onun Kürt demokratlara karşı başlattığı halk aleyhtarı savaşı sert bir dille eleştirerek, aynı zamanda da, **Kasım**'ın objektif olarak anti-emperyalist bir politika izlediğini ve onun rejiminde demokratik güçlerin hala önemli bir güç olduğu görüşünde idi. IKP, buna dayanarak ve tamamıyla haklı olarak, **Kasım** rejiminin devrilmesinde atılacak aceleci ve iyice düşünülmemiş adımların çok daha gerici olan güçleri iktidara taşıyabileceği kanısında idi. IKP ve KDP'nin fikirbirliği sağlayamaması, birçok bakımdan komplocuların işini kolaylaştırdı.

Irak iktidarının yeni sahipleri tarafından yapılan, Temmuz devrimi hedeflerinin gerçekleştirileceği açıklaması, tamamıyla demogoji idi. İktidarı ele geçirdikten sonra, ülkedeki demokratik güçlere karşı amansızca baskı yapmaya başladılar.

Tüm iktidar, devlet darbesini gerçekleştiren, siyasi grupların temsilcilerinden oluşan Devrim Komitesi Ulusal Şûrası'nın elinde idi. Bu Şûrada üstünlük, aşırı Baas liderlerindeydi. Devrim Komitesi Şûrası, kendisini Mareşal ilan eden **Abdül Salim Arif**'i Irak Cumhurbaşkanı olarak tayin etti.(10)

Yeni iktidarın esas darbesi, Irak Komünist Partisine yönelik idi. Kanlı terör, demokrat ve yurtseverlerin fiziksel olarak ortadan kaldırılması, devlet politikası düzeyine çıkarılmıştı. Darbenin ertesi günü, yeni rejim yöneticilerinin resmi duyurusu ve **Bağdat Radyosunda** yayımlandı. Bu duyuruda şöyle deniyor: *"Halkımızın tüm evlatlarını, suçluları bulmada ve yok etmede polis güçlerine yardıma çağırıyoruz"*.(11) Irak tarihi boyunca eşine rastlanmamış korkunç bir yurtsever avı başladı.

Hükümet alel acele, ulusal birlik adı altında silahlı çete-birlikleri oluşturmaya başladı. Tüm ülkede ulusal birliğe gönüllü toplamak için kayıt noktaları açıldı. Bu birliğe, çoğunlukla ipsiz-sapsız kesim ve gençler başvuruyordu. Hükümet, ulusal birlik, polis ve ordu komutanamirlerine, *"her komünisti veya **Kasım** taraftarını yok etme"* hakkı verdi. Bu arada, katiller yargı karşısında hiç bir sorumluluk taşımıyordu.(12)

Komünist Partisi zor duruma düştü. IKP yöneticileri, yeni gerici rejime karşı silahlı direniş göstermesinin bir sonuç getirmeyeceğini anlayınca, IKP Merkez Komitesi, silahlı mücadeleyi durdurma kararı aldı. Parti örgütleri yer altına çekildi. İktidardakiler, IKP yöneticilerini yakalamak ve yok etmek için bütün güçlerini kullandılar. Yurtdışına kaçmak ve böylece yok olmaktan kurtulmak imkanına sahip olan, Komünist Partisi yöneticileri-Mekez Komitesi birinci sekreteri **Salim Adil**, MK sekreteri **Cemal Haydari**, Parti yönetimi üyeleri **Muhammed Salih El-Abacı**, **Abdül İsa** ve diğer birçokları, bunu yapmadı; ülkede kalarak parti örgütlerinin çalışmasını yönetmeye devam ettiler. **Salim Adil**, IKP MK sekreterliği adına, Arap ve Kürt bölgelerindeki parti örgütlerine ve tüm Irak halkına yazılı olarak seslenerek, 8 Şubat darbesinin bir ön değerlendirmesini yaptı. Bu yazılı bildiri, **Kasım** rejiminin düşmesi ve aşırı sağcı diktatörlüğün kurulmasına yol açan sebepler analiz edilerek, şöyle deniyordu: "8 Şubat 1963 karşı devrim darbesi, siyasi, fıkirsal ve ekonomik olarak 1959 yılının ikinci yarısından itibaren, yani **Kasım**'ın karanlık güçlere teslim olması ve ulusal yurtsever kesimlerin birliğinin bozulmasına müsaade etmesiyle başlamıştı."(13) Darbe, "Temmuz devrimi kazanımlarını yok etmeye yönelik, gerici emperyalist bir eylem" niteliğinde idi. Irak halkının (Arap ve Kürtlerin) demokratik hakları için mücadele veren, cesur özgürlük savaşçısı **Salim Adil**, Irak'taki kanlı rejimin kaçınılmaz sonunu önceden sezinledi. Kendisi şöyle yazıyor: "Böylesi rejim, halk tarafından reddedilecek ve kaçınılmaz son ile yüz yüze kalacak". Baas rejiminin kurulmasının ana sebebi, **Kasım** diktatörlüğünün halktan ve tüm yurtsever güçlerden yavaş yavaş tecrit olması idi. Ancak, **Salim Adil**'in belirttiği üzere, "gerici darbe kendisini, **Kasım** diktatörlüğünün sonunu getiren tecritten daha fazla tecrit etti. Bu sebeple, şanlı Irak halkı çok yakında şimdiki rejime mutlaka son verecektir".(14)

20 Şubat 1963 gecesi bir hainin ihbarı üzerine, sağcı baas fedaileri **Salim Adil**'i tutuklayarak diğer birçok Arap ve Kürt IKP lideri gibi, önce **Karada Aş-Şarkiya** bölgesindeki ulusal birlik karargahına, oradan da eski kraliyet sarayı olan ve yeni iktidar tarafından da alel acele komünist hapisanesine çevrilen **Rihab**'a götürdüler. Saray'ın bodrumunda, **Salim Adil**'e en dayanılmaz işkenceler yapıldı. 5 Mart 1963'de **Salim Adil**, gene hunharca yapılan bir sorgulama esnasında öldürüldü. Bu kanlı cinayeti kamuoyundan saklamak için, eski tarihli sahte bir "askeri mahkeme kararı" düzenlenerek **Adil** ve onun iki yandaşı -IKP'nin ünlü isimlerinden **Muhammet Hüseyin Abulisi** ve **Hasan Uveyni**- ölüm cezasına çarptırıldı. Temmuz ayında da, Politbüro üyesi ve IKP Merkez Komitesi sekreteri olan, Kürt halkının sadık evladı **Cemal Haydari** ve politbüro üyesi **Salih El-Abacı** idam edildi.

Salim Adil ve diğer IKP yöneticilerinin hunharca katledilmesi, yurtsever ve demokratlara karşı yürütülen kitlesel terör, tüm ilerici dünya kamuoyunun öfkeye boğdu. SBKP (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) Merkez Komitesinin **Salim Adil** ve diğer tanınmış Irak'lı yurtseverlerin öldürülmesi ile ilgili yayımladığı bildiri şöyle deniyor: "İşlenen bu canavarca suç, tüm dünyada ilerici insanları derinden sarsmıştır. Bu suç, Irak'lı yetkililerin, İnsan Hakları Deklarasyonu ve BM Tüzüğüne

bağlı olduklarını iddia etmeleri ve Irak hükümetinin "özgürlük, birlik ve sosyalizm" politikasını resmen ilan etmesinin aksine, en basit insanlık ve demokrasi prensipleriyle bile alay ettiklerini göstermektedir"(15).

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi; Fransa, Büyük Britanya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Polonya, Kuzey İrlanda, Macaristan ve diğer bir çok ülkenin komünist ve işçi partileri; aynı zamanda da, Fransa Evrensel Emek Konfederasyonu, İtalya Emek Konfederasyonu, Tüm Polonya Barış Sovyeti Prezidyumu, Evrensel Sendikalar Federasyonu ve diğer birçokları gibi ulusal ve uluslararası kuruluş ve eylemciler, Irak'taki terörü ve baskıları protesto etti. Evrensel Barış Konseyi Başkanı **Prof. C. Bernal**, Cumhurbaşkanı **Arif**'e bir telgraf gönderdi. Bu telgrafta şöyle deniyor: *"Irak'ta gerçekleştirilen çok sayıdaki cinayet ve yasal olmayan baskı eylemlerini duyduğum zaman dehşete kapıldım...Bu cinayetleri, yasaya aykırı eylemleri şiddetle protesto ediyorum ve Irak'lı barış taraftarlarının kovuşturulmasına son verilmesini talep ediyorum..."(16)*

16 Şubat'ta "devrimci" birlikler, tank ve zırhlı taşıtların yardımıyla genelde Kürt nüfusun yaşadığı **Bağdat**'teki Kifa bölgesini kuşatarak sivil halkı ve koğuşturmadan kaçıp buraya gizlenen Arap ve Kürt demokiatlarını hunharca katletti.

"Ulusal birlik üyelerinin, terörist eylemlerin yanı sıra, halk arasında yeni rejime destek için imza toplanması" yeni rejimin kitle desteğinden yoksun olduğunu ve bir çoğunu da ürkütüp kaçırdığını göstermektedir.(17)

Yeni rejim çifte standart bir politika uyguluyordu; bir taraftan, ülkenin tüm demokratik güçlerine karşı geçmişte benzeri görülmemiş bir terör estirirken, diğer taraftan da, yeni rejim temsilcileri, resmi bir açıklama yaparak *"Kürt sorununu barışçıl ve adilane biçimde çözmeye"* tam kararlı olduklarını bildirdi. 9 Şubat'ta Irak ordusuna, Kürtlere karşı askeri hareketleri durdurması emri verildi. Yeni hükümet kapsamına **Barzani**'nin onayladığı iki Kürt eylemcisi, **Şeyh Baba Ali** ve General **Fuat Arif**, dahil edildi. Baas Partisi yönetimi üyesi ve Devlet Bakanı **Hazem Cevat**, hükümet adına bir duyuruda bulunarak *"Irak devriminin, Kürt sorunu da dahil olmak üzere, Kasım rejiminden kalan tüm meseleleri çözeceğini"* açıkladı.(18)

Ne **Barzani**, ne de devrimci-demokratik Kürt hareketinin diğer liderleri, ülkedeki ilerici güçlere karşı kitlesel terör estirildiği koşullarda, elbetteki yeni hükümetin vaatlerini ciddiye almadılar. **Barzani**'nin, yapılan Kürt sorununun çözüleceği açıklamasına cevabı oldukça netti: *"Kürtlerin yeni rejimin etrafında toplandığını iddia etmek acelecilik olur. Irak Kürdistan'ı için Kasım rejiminin ortadan kalkması ikinci dereceden bir amaçtır. Esas amaç, eskiden olduğu gibi, Kürtlere ulusal haklarının tanınmasıdır."*(19)

Darbeden birkaç gün sonra, Kürdistan Demokrat Partisi başkanı bir açıklama yaptı: *"Kürtler, binlerce Irak'lı arabın öldürülmesine sessiz kalamaz, kaldı ki Kürt devriminin hedefi, Irak'ta demokratik özgürlükleri ve ferdi özgürlükleri hayata geçirmektir".*

Darbeden sonraki ilk günlerde hükümet, Kürt yöneticilerine "Kuzey sorununu" barışçıl yoldan çözmek amacıyla görüşmelere başlanması teklifinde bulundu; ne

var ki daha o zamanlar yeni rejimin hainlik yapacağı belirtilerini fark etmek zor değildi. Lübnanlı komünistlerin gazetesi olan *El-Nida*'nın da yazdığı gibi, sağcı baas rejiminin Kürtlerle görüşmelere razı olması, "çok daha geniş çapta bir saldırı organize etmek amacıyla vakit kazanmak için atılan taktiksel bir adım" idi.(20) Kürt hareketi liderleri, yine de görüşmelere katılmayı kabul etti. Kürtlerin attığı bu taktiksel adım şu üç sebepten ötürü doğru idi:

1. Eğer yeni rejim, Kürtlerle görüşmeler yaparak kendi saflarını güçlendirmek için zaman kazanmaya çalışıyorsa, o zaman, çok daha zor koşullarda savaşmış olan Kürt kurtuluş ordusunun da en az onlar kadar buna ihtiyacı vardı.

2. Yeni rejimin, Kürtlerle resmi görüşmelere razı olması, Kürtler için önemli manevi ve siyasi değer taşıyordu, çünkü, böylelikle, **Kasım** hükümetin yaptığı, "Kuzeydeki komplo, boyutları ve gücü bakımından önemsizdir ve yakında ortadan kalkacaktır" resmi açıklamaları çürümüş oldu. Yeni iktidar sahipleri, Irak'ta ciddi bir Kürt ulusal sorunu olduğunu, resmen kabul etmek zorunda kaldılar.

3. Irak iktidarının yeni sahiplerinin, görüşmeleri bariz biçimde uzatmasında ifade bulan kötü maskelenmiş bir taktik kullanması, hainlik yapmaları ve Kürt ulusal-demokratik güçlerine karşı, kirli bir kardeş savaşına yeniden başlanması, daha sonraları, zaten halktan soyutlanmış ve iflas etmiş olan aşırı sağcı rejimin prestijine büyük darbe indirdi.

Kürtler ve hükümet temsilcileri arasındaki ilk görüşmeler "tatmin edici" olarak değerlendirildi. Hükümet, bu sıralarda, ülkedeki ilerici güçlere karşı terör estirmeye devam ediyordu; bir taraftan da, Kürt sorunu hususunda bazen belirsiz bazen de çift manalı açıklamalar yapıyordu. 13 Şubat 1963'de Dışişleri Bakanı **Hüseyin Şabib**, "devrimin, **Kasım** yanlısı komünistleri yok etmeyi başardığını ve yeni rejime zarar getirmeye yönelik her türlü denemenin aynı akibete uğrayacağını" söyledi. Kürt sorununa değinen Bakan, "hükümetin, Kürtler ve Araplar arasında ilişkileri yeniden canlandırmaya çalışacağı" gibi muğlak bir açıklamada bulundu.(21)

Mustafa Barzani ve diğer KDP liderleri, giderek daha sert bir tavır almaya başladı. Görüşmelerin kesilmesinin ardından, Kürdistan Demokratik Partisi Başkanı, **Barzani**'nin verdiği vazife üzerine bir bildiri yayınladı. Bu bildiri de şöyle deniyor: "Taleplerimiz yerine getirilinceye kadar, **Kasım**'a karşı mücadele verdiğimiz gibi, **Arif**'e karşı da savaşacağız".(22)

18 Şubat'ta yeni tur görüşmeler başladı. Kürt delegasyonu özel bir uçakla **Kerkük**'ten **Bağdat**'a geldi. "Eskiden **Xebat** gazetesi redaktörlerinden biri olan Kürt ulusal kıyafeti içerisindeki genç albay, bir anda sıradan **Bağdat**'lıların, politikacı ve gazetecilerin ilgi odağı oldu. **Celal Talabani** liderliğindeki delegasyonun gelişi, **Kasım**'ın Irak'ın kuzeyindeki "ayaklanmacıların" bozguna uğratıldığı hususundaki tüm açıklamaların blöf olduğu anlamına geliyordu. Irak'ın yeni iktidar sahiplerinin, **Mustafa Barzani** ile görüşmelere mecbur kaldıkları gerçeğinin ise ne kadar doğru olduğu ortaya çıktı".(23)

Kürt delegasyonu, Kürt probleminin çözümünün ve Irak'ın kuzeyinde barışın

sağlanması, esasını oluşturan bir memorandum hükümete sundu. Bu memorandumda, Kürt hareketinin hedefleri ve talepleri ortaya konmuştu. Kürt Liderleri, aşağıda sıralanan prensipler bazında ulusal otonomi verilmesini talep etti:

"1- Irak Cumhuriyeti, aynı haklara sahip ve gönüllü olarak birlikte yaşama isteği duyan iki ulusun-Arap ve Kürt-oluşturduğu birleşik bir devlettir.

2- Irak anayasası, ülkedeki Arap ve Kürtlerin sayısı ile orantılı olarak, Kürt halkının temsilcilerinin de katıldığı yüksek yasama ve yürütme organlarının oluşturulmasını öngörmelidir.

3- Merkezi hükümetin yetkisi dahiline şunlar girmelidir: devlet aygıtının genel yönetimi; BM ile ilişkiler de dahil olmak üzere dış siyasi ilişkiler; ulusal savunma; petrol ile ilgili konular; gümrük politikası; vergiler; uluslararası liman ve havaalanları, ana demiryolu ve karayollarının kontrolü; yurttaşlık ile ilgili konular; devlet ana bütçesinin oluşturulması; Merkezi radyo ve TV yayını, nükleer silahlar".(24)

Memorandumda, ayrıca, Kürt halkının, serbest, açık ve gizli oylama ile Kürdistan halkı tarafından seçilerek yasama ve yürütme ile ilgili otonomi konseyleri yardımıyla, kendi ulusal otonomi haklarını kullanabilmesi gerektiği belirtilmişti. Yasama Konseyi, Merkezi hükümet tarafından belirlenecek haklar çerçevesinde yasalar kabul edebilecek; yürütme konseyine başkan tayin edebilecek ve bu başkan veya yürütme konseyinin her hangi bir üyesini değiştirebilecekti. Yürütme Konseyi, otonomi bölgesi sınırları dahilinde yasama konseyince kabul edilen yasaları, aynı şekilde, merkezi hükümete kabul edilen ve Kürdistan ile ilgili olan tüm yasaları hayata geçirerek kendi işlevini görecekti. Yürütme ile ilgili otonomi konseyi şunları yönetecekti: Otonomi Kürt bölgesinin iç işleri; yasa bilim, eğitim ve bilim, sağlık, tarım(tütüncülükte dahil), şehirlerin özyönetimi ile ilgili alanları; emek ve sosyal işleri; turizm ve halkın refahının artırılması ile ilgili tüm konuları.(25) Yürütme Konseyi, yönetim ve bakanlıklara idareci atar ve faaliyetleri ile ilgili konularda yasama konseyi önünde rapor verir.(26)

Memorandumda, otonomi organlarının finansi faaliyetlerine de değinilmiş; ulusal gelir kaynakları belirtilmiş; ulusal gelir dağılımıyla uğraşan tüm merkezi organlarda Kürdistan temsilcilerinin de yer alması gerekliliği tespit edilmişti.

Memorandumda, **Süleymaniye**, **Kerkük** ve **Erbil** vilayetlerinden, ayrıca, **Musul** Livasının üç bölgesinden ve Kürt nüfusun çoğunluğu oluşturduğu **Diala** Livasından oluşan Otonomi Kürdistan'ın toprakları belirlendi. Bu belgede, şu taleplere de yer verilmişti: Cumhuriyetin bir başkan yardımcısı da Kürt olsun ve Kürt halkı tarafından seçilsin; Kürt ulusal otonomi bölgesi anayasası ise, kültürel, ekonomik ve sosyal hakları, demokratik özgürlükleri temin etsin ve **Türkmen**, **Asur**, **Haldiler**, **Ermeni** ve diğer etnik toplulukların dokunulmazlığını sağlasın. "Bu etnik topluluklarda, Araplar ve Kürtlerin sahip oldukları haklardan faydalanmalı; hem yasama yürütme konseylerinde hem de diğer idari organlarda nüfuslarıyla orantılı olarak temsil edilebilmeliler."(27)

Memorandumun ikinci kısmında, esas sorunlar sıralandı; bu sorunların çözümü,

anlaşma sağlanması bakımından prensipler önem taşıyordu:

1)-Kürt halkı, Kürdistan nüfusu ile orantılı biçimde ulusal (tüm Irak) konseyinde temsil edilmeli.

2)-Merkezi hükümetteki Kürt bakanların sayısı, Irak Kürtlerinin sayısı ile orantılı olmalıdır.

3)-Merkezi bakanlıklarda, Kürt çalışanlarının sayısı da Irak Kürtlerinin sayısı ile orantılı olmalıdır.

4)-Sözü geçen prensip bazında, Kürt öğrencileri, **Bağdat** üniversitesi ve ülkedeki diğer yüksek okullara alınacak. Bu prensibe aynı şekilde, öğrencileri yurtdışına eğitime gönderilmesinde de uyulacak.

5)-Irak ordusu Genelkurmay Başkanı Kürt olmalı.

6)-Eğer Irak ordusu şimdiki adını değiştirecek olursa, o zaman Kürt birlikleri de "Kürt tümeni" olarak adlandırılacak. Tümen, Kürt askerlerinden-er ve subaylardan- oluşturulacak.

7)-Kürtler, Kürdistan'da askerlik yapacak. Ordudan atılan tüm Kürt subaylarına yetkileri geri verilecek ve Kürdistan'daki askeri birliklerde görev yapacaklar.

8)-Nüfusu oranında Kürtler, askeri kolej ve diğer askeri okullara, ayrıca, polis akademisine kabul edilecekler.

9)-Merkezi hükümet, sadece Irak Cumhuriyetini tehdit eden durumlarda Kürdistan'a asker takviyesi yapılacak, diğer durumlarda ise Kürdistan'ın yasama ve yürütme Konseylerinden bunun için onay alınması gerekecek.

10)-Otonomiye ait topraklarda, Irak askeri birliklerinin baskı eylemleri yapabilmeleri için yasama konseyinden izin alınması gereklidir.

11)-Kürt halkının ulusal ve demokratik haklarını hiçe sayan veya böylesi bir tehlike yaratan tüm kararnemeler geçersiz sayılacaktır.

12)-Harb zamanı ve dışarıdan saldırı tehdidinin söz konusu olması hariç, Kürdistan'da harp durumu sadece, yasama konseyinin izni ile ilan edilebilir.

13)-Şimdiki Kürt bakanlardan birine, Konsey yetkililerinin ön tartışması için geçici bir icra konseyi oluşturma görevi verilmelidir. İcra Konseyi oluşturulduktan en geç dört ay sonra, yasama konseyini kurmak üzere seçimler yapılmalıdır.

14)-Adilane şekilde ve en kısa zamanda, ancak en geç dört ay sonra, Kürdistan'da eski diktatör rejimin etkileri sonucu ortaya çıkan maddi zarar telafi edilecek.

15)-Eğer Irak vatandaşlığı yerine Arap vatandaşlığı kabul edilirse (Irak'ın Arap federasyonuna girmesi kastediliyor), O zaman, Kürtler verilen pasaport ve doğum belgelerinde eğer bu kişi Kürdistan'da yaşıyorsa "Kürdistan", veya uyruğu bakımından Kürt ise de "Kürt" işareti konulacak.

16)-Eğer Irak devleti, bayrak veya armasını değiştirirse, o zaman, bunlar üzerinde Kürtleri veya Kürdistan'ı sembolize eden bir işaret konulacak.(28)

Kürt temsilcileri, bu talepleri ileri sürerek, hükümetten gelecek olan ve kendileri için akılcı ve kabul edilebilir teklifleri tartışmaya hazır olduklarını, gereği halindedey taviz verebileceklerini bildirdiler. Fakat Kürt devrimci-demokratik güçlerinin tale-

pleri, **Bağdat**'ın resmi çevrelerince "aşırı ve kabul edilemez" olarak değerlendirildi. Daha görüşmeler devam ederken, Irak Dışişleri Bakanı **Talib Hüseyin Şabib**'in, hükümetin gerçek niyetini ortaya koyarak açık açık "*Kürtlere otonomi vermek söz konusu bile olamaz*" demesi oldukça ilgi çekicidir. Bakan sözlerine şöyle devam ediyor: "*Yasadışı bir adamla görüşmeler yapmamız yeter de artar bile... Eğer General Barzani uzlaşmaya yanaşmaz ise, ayaklanmaya bir defa da sonsuza dek ortadan kaldırmak üzere bu konuyu hasır altı etmeyeceğiz*"(29).

Yeni rejim, zaman kazanmak ve Kürt sorununu güç kullanarak bitirmek olan, gerçek emellerini giderek daha çok açığa vurmaya başladı. Yapılan görüşmeler de onun haince ve sinsice planlarını maskeleyen bir paravana idi. Beyrut gazetesi **El-Cadida** şöyle yazdı: "*Kürdistan düşüncesi, İsrail'den çok Iraklı liderleri korkutuyor*"(30).

1 Mart 1963'de Kürt Delegasyonu lideri bir açıklama yaptı; bu açıklamada görüşmelerin sonuç getirmeyeceği düşüncesine yer verildi: "*Biz, eskiden olduğu gibi Kürdistan'a otonomi verilmesinde ısrar ediyoruz. Eğer görüşmeler arzulanan sonuçları getirmez ise, o zaman kuşkusuz, mücadeleyi yeniden başlatacağız. Biz, devrimden vazgeçmiş değiliz, sadece bir süre ara verdik...*"(31).

Talabani, Mustafa Barzani'ye görüşmelerin gidişatı hususunda rapor vermek üzere özel hükümet uçağıyla Kürdistan'a geri döndü. **Barzani**, ertesi günü sert bir açıklamada bulunarak şunları söyledi: "*Biz, haklarımızı yalvararak istemiyoruz... Bizim haklarımızı tanımazlarsa, ölümüne bunları elde etmek için çarpışacağız*"(32). 3 Mart'ta Devrim Komutanlığı Ulusal Konseyi, "genel alanda Kürt sorunu" konulu hükümet programının açıklandığı özel bir bildiri yayınlandı. Bu planın özünde, Kürt hareketinin minimum taleplerini bile karşılamayan ademimerkeziyet (aşağıda açıklanıyor) planı vardı.

Kürtler ve hükümet temsilcileri arasındaki görüşmeler nihayet karar aşamasına geldi. 4 Mart 1963'de **Kania Maran** kasabasında, yüksek düzeyde görüşmelere başlandı.(33)

Irak hükümeti delegasyonuna, Irak Silahlı Birlikleri Genelkurmay Başkanı General **Tahir Yahya** başkanlık ediyordu. Delegasyonda, ayrıca, Hava Kuvvetleri Albay'ı ve Devrim Komutanlığı Ulusal Konseyi üyesi olan ve herhangi bir sebepten ötürü ismi açıklanmayan biri, General **Fettah Şaali**, Tarım Bakanı **Baba Ali**, Vakıf İşleri Bakanı **Fuad Arif** ve Irak'ın ABD'deki elçisi **Haydar Süleyman** (son üçü Kürt) yer alıyordu. Kürt delegasyonuna **Mustafa Barzani** başkanlık ediyordu. "*Olağan selamlaşma merasimi pek de sıcak geçmedi. Daha sonra görüşmelere başlandı... General Yahya her şeyden önce kendi delegasyon üyelerinin şahsi insiyatifleri üzerine bir dost olarak geldiklerine işaret etti. Genelkurmay Başkanı, bununla, Barzani'ye, Bağdat'a gelmeyi reddetmesinin protokol haklarını, hiç de ihlal etmediğini göstermek istiyordu*"(34).

Bu görüşmelere katılan Fransız gazeteci **Eric Rulo**, ayrıntıları şöyle anlatıyor: "*Daha sonra General Yahya, meselenin özüne değinerek eski rejimin Kürtler ve Araplar arasında kardeş savaşı başlattığına dair bir tez açıkladı. Yahya, Ramazan'ın 14'de*

(8 Şubat) gerçekleşen devrimin, **Kasım**'a karşı olan iki halkın devrimi olduğunu ileri sürdü". Geçmişteki Kürtlerin kaderine hiç değinmeyen **Yahya**, bu iki etnik grubun daima "uyumlu bir bütün" oluşturduğunu ifade etti. General **Barzani**'nin buna yanıtı şöyle idi: "Her zaman olduğu gibi açık konuşacağım. Ben kendi açımdan, **Araplar, Kürtler, Türkmenler, Asurlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler arasında hiçbir ayırım yapmıyorum; çünkü, hepsi de ortak vatanının evlatlarıdır. Hem siz, General Yahya, hem de ben insanız. Ancak, sizin adınız Tahir, benim adım Mustafa; ikimizin bir değil de iki olduğunu inkar etmek boşuna olurdu, zira, her birimizin kendine has kişiliği var. Bunun tersini iddia etmek, süre gelen bir anlaşmazlığa yol açacaktır**"(35)

Kürt delegasyonunun lideri, aslında eski rejimin politikasına devam eden yeni rejimin, Kürt sorununa ilişkin sinsi, ikiyüzlü politikasını gözler önüne serdi. **Barzani** şöyle diyor: "Kürt halkı, sadece güzel sözlerle barış ve dostluğun sağlanabileceğine artık inanmıyor. **Kasım**, bizi boğazımıza kadar böyle sözlerle doyurdu, sonra da kadın ve çocuklarımızı öldürdü. Eğer sizin rejiminize destek verdimse, bunu dobra dobra söylüyorum, **Bağdat**, bizim beklediğimiz jesti yapmadı diyedir. Irak devlet sınırları içerisinde Kürt halkının bağımsız olma hakkını tanımadığı içindir. Dün de olduğu gibi bugün bu talep, burada savaşı durdurmak için bizim minimum talebimizdir".(36)

Daha sonraki görüşmeler kapalı kapılar ardında yapıldı ve hiçbir sonuç vermedi. 5 Mart 1963'de hükümet delegasyonu **Bağdat**'a geri döndü. 15 Mart 1963'de Devrim Komutanlığı Ulusal Konseyi bir plan yayımladı. Bu plana göre, "Kürt sorununu çözüme tedbirleri" adı altında Kürdistan'da dahil olmak üzere ülkenin bazı kesimlerinde "yönetim ademimerkeziyet" cileştirelecekti.(37) Planda, tüm Irak'ın idari olarak altı vilayete bölünmesi öngörülüyordu: **Musul, Kerkük, Süleymaniye, Bağdat, Hili ve Basor**.(38) Bu Kürtlerin eskiden olduğu gibi ayrımcılığa tabi tutulduğu dar bir idari reform idi. Irak'lı valiler, Mısır'da olduğu gibi, yerel sorunların çözümünde bazı özgürlükler elde etti.

Planı hazırlayanlar, tüm Irak'ı ilgilendiren söz konusu idari reformu, Kürt sorununa çözüm olarak sunmak niyetinde idiler. Dahası, amaçlarından çok uzaklaşan Devrim Komutanlığı Konseyi, Irak Kürdistanı'nı yeni **Süleymaniye Vilayeti ile sınırladı**.

XI. BÖLÜM

İKTİDAR REJİMİNİN KÜRT SORUNU POLİTİKASINDAKİ MANEVRA TAKTİĞİ VE KÜRT ULUSAL-DEMOKRATİK GÜÇLERİ SAFLARINI PARÇALAMA PLANLARI

Askeri, aşırı eğilimli rejimin 8 şubat 1963'den sonra pekişen hakimiyeti döneminde, Irak'ın tüm ilerici güçlerinin -araplar, Kürtler ve diğer uluslar- çıkarları tek bir amaca yönelikti: her ne şekilde olursa olsun bu rejimi devirmek. Arif'in askeri grubu, bu hususu elbette fark etti. Geçmişte aşırı eğilimli rejimin kurulmasına ve onun ülkenin demokratik güçlerine karşı acımasız saldırılar gerçekleştirmesine katılan en aktif eylemcilerden biri olan **Arif** grubu, 18 Kasım'dan sonra, şubat rejiminin kanlı eylemlerinden sıyrılmaya ve halkın desteğini kazanmaya çalıştı.

Arif-Yahya askeri rejimi, aslında genelde ülkenin demokratikleşmesinde özelde ise Kürt sorununun barışçıl çözümünde olumlu adımlar atacak yetenekte değildi. Yeni rejim, objektif olarak sağcı milliyetçi ve küçük burjuva çevrelerinin, bir dereceye kadar da büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını yansıtıyordu. Yeni rejimin Kürt sorununu barışçıl yoldan çözmeye yönelik, yapıcı bir program hazırlaması, söz konusu bile olamazdı: çünkü, aksi halde, yüksek subay çevresi (iktidar bunların elinde idi) ve aslında ordu, ülkede iktidarı ellrinde tutmalarını sağlayan en önemli faktörlerden birinden yoksun kalacaklardı. Sovyet araştırmacı **G. Mirskiy**, tamamıyla haklı olarak şunları kaydediyor: "*Kürdistan'daki savaşa Irak yüksek subay çevresinin ihtiyacı var, çünkü, savaş devam ederken ordu ilgi odağı oluyor, onun baş rolüne kimse itiraz etmiyor, askeri camianın tüm ayrıcalıkları maruz görülüyor ve her türlü muhalefet ulus çıkarları adı altında dizginleniyor*"(1).

O dönemde ülkedeki durumun istikrarsız olmasının en önemli sebeplerinden biri de, Kürdistan'daki savaş idi. Buna rağmen, **Arif** hükümetinin iç ve dış siyasi programında, Kürt sorununa ilişkin tek bir kelime yer almıyordu, bu da hükümetin Kürt sorununu askeri yolla çözüme niyetini gösteriyordu. Belirtmeliyiz ki, komünistlerin ve diğer muhalif güçlerin temsilcilerinin fiziksel olarak yok edilmesi sorumluluğu, aşırı eğilimli Baas liderlerine aitti, ancak bu durum, **Arif**'in, **Yahya**'nın ve diğerlerinin suçunu hiç de hafifletmez. Bu güçler, çoğu zaman aktif organizatörleri veya icracıları idi. Konu ile ilgili olarak, IKP Merkez Komitesi kararında şöyle deniyor: "*Başçıların politikası, idare dizginlerini tümüyle ele geçirme emeli, fiilen*

ordunun ve tüm hükümet aygıtının üstünde olan ulusal muhafız birliğinin kurulması ve tüm bunlara eşlik eden kanlı cinayetler, caniyane eylemlerinde Baasçıların suç ortağı olan, askeri camiada hoşnutsuzluk ve güvensizlik yarattı".(2)

Darbeden 10 gün sonra, 28 Kasım 1963'de Cumhurbaşkanı **Arif** bir açıklama yaparak, hükümet birliklerine karşı çarpışan Kürtleri silahlarını bırakmaya ve teslim olmaya çağırdı. Beyrut gazetesi **Orion**, Mareşal **Arif**'in Kürtlere yaptığı çağırışı şöyle yorumladı: "Bağdat ve Kürt otonomi savaşçıları arasındaki ilişkileri son aylarda öyle çok tecrübeden geçtik, sadece, **Arif**'in bu mesajının gerçek anlamı sorulabilir. Söz konusu edilen ve dini duygulara dokunan-coşkulu bir çağrıdır, ancak, Kürtlerin taleplerine hiçbir cevap vermemektedir... Bu durumda, hiçbir şey yapılmadığı ve Kürt sorunu iktidarın istikrarı için gerçek bir tehdit olmaya devam ettiği aşikardır"(3).

Irak askeri uçaklarının, Kürt bölgelerine havadan dağıttıkları ilanlarda silahları bırakma çağrısı yapılıyor ve buna karşılık da af vaad ediliyordu. Arap ülkelerinin ilerici kamuoyu, bu politikanın sinsi hedeflerine dikkat çekti. **El-Nida** gazetesi şöyle yazıyor: "Ne var ki, Kürt sorunu, ancak, Irak Cumhuriyeti sınırları dahilinde Kürtlere yasal demokratik haklarının verilmesi ile çözülebilir"(4).

Arif-Yahya hükümeti, gericı Kürt feodallerinin seferber edilmesi için yeni adımlar attı. Aralık ayı başında bazı Kürt "Liderlerinin" Bağdat'a gelişi organize edildi, amaç, "bu liderlerin, ulusal yetkililere bağlı olduklarını ifade etmeleri ve Barzani'nin ayrılıkçı eylemlerine duydukları öfkeyi dile getirmeleri..." idi(5). Kürt feodal-hainlerden oluşan diğerk bir delegasyon da, Savunma Bakanı **Hardan Tikriti** tarafından kabul edildi.

Diğerk taraftan, Kürt silahlı güçlerinin yeniden düzenlenmesi ve KDP'nin kontrolü altındaki bölgelere düzenli ikmal yapımının organizesi ile ilgili çalışmalar tüm hızıyla sürüyordu. O dönemde ayaklanma bölgesinde bulunan **David Adamson** şöyle yazıyor: "Süleymaniye yakınındaki dağlarda faaliyet gösteren isyancılar, düzensiz partizan birliklerinden hızla, daha çok düzenli orduyu andıran birliklere dönüşüyor. İlk beş Kürt taburunun düzenlenmesi çalışmaları tüm hızla sürüyor. Başka yeni bir faktör de **Xebat** (Mücadele) adı altında tanınan, suikastçı birliğin kurulması idi. Bu birlik, hükümetin en zayıf ulaşım yollarına darbe indirecekti..."(6).

Daha önce de belirtildiği üzere; Kürtler, Haziran'dan sonra kontrolünü kaybettikleri toprakları, 1963 yılı Ekim ayında yeniden ele geçirdiler, 1963 yılı sonunda ise daha da güneye ilerlediler. Kürt silahlı güçlerinin organizesi işi, Kürdistan Demokrat Partisi ve o dönemde Kürdistan demokratik güçlerinin silahlı mücadelesine direk katılan, Irak Komünist Partisi'nin faaliyetleri sayesinde amaca uygun gelişti. Aralarında bir de tuğay generali olan ve ayaklanmacıların tarafına geçen 70 Kürt subayı'nın düzenli ordunun kurulmasına büyük yardımı olmuştur(7).

Arif-Yahya hükümeti, Kürdistan'da boşaltma savaşına devam etti. **Huma-nite** gazetesi şunları yazıyor: "Günümüzde Irak Kürdistanı'nda gerçek bir soykırım yapılıyor"(8). Gazete, hava kuvvetleri yardımıyla Kürt şehir ve köylerinin düşünmeden sistematik biçimde yok edildiğini, binlerce sivil insanı, kadın, ço-

cuk ve yaşlıları öldüren yangın roket ve bombalarının kullanıldığını bildirdi.(9) Yaralanan ve evsiz barsız kalan sivil insanların sayısı binlerce idi. Yiyecek ve ilaç sıkıntısı yaşıyorlardı.

Kürdistan'da barbarca savaş metodlarının kullanılması, ilerici dünya kamuoyunun yeni protestolarına yol açtı. *Fransa Ulusal Öğrenci Birliği, Hıristiyan Öğrenci Gençlik, Birleşik Sosyalist Partisi Öğrenci Örgütü ve Fransa Gençliği Komünist Birliği* ortak bir bildiri yayınladılar. Bu bildiride, iyi niyet sahibi tüm insanlara "ilaç ve para göndererek bombardıman kurbanı olan sivil Kürt halkına yardım..." çağrısı yapıldı.(10)

Arif-Yahya hükümeti zamanında da Irak Kürdistan'ına sağcı Baas rejimini aratmayacak şekilde acımasızca ekonomik ambargo uygulandı. Hükümet, "ayaklanmacıları, sığınmacılar akını ile boğmak" istiyordu. Kürt liderlerinden biri bu taktiğe değinerek şunları belirtti: "Silah gücü ile hiçbir şey elde edemezler. Bu nedenle, son çare olarak açlığa başvuruyorlar ki, biz burada çaresiz kalıyoruz"(11). Örneğin, Süleymaniye'de Irak askerleri evlerin her yerini aradı ve her aileden yiyeceklerin önemli kısmına el koydu. Görenlerin tanıklığına göre, "yakıt öylesine azdı ki, aileler tek bir mutfakta herkes için yemek pişiriyorlardı"(12). Hükümetin kontrolü altında bulunan Kürt şehirlerinde hapisaneler dolup taşıyordu. "Partizanlara katılanların aileleri" sürüldü ve işkence gördü. Polis ajanı olmayı reddeden çoğu kişinin evleri buna misilleme olarak yıkıldı. Evsiz barsız kalanlar şehri terketti.(13)

Bu koşullarda, Irak Komünist Partisi ve Kürdistan Demokrat Partisi, zarar gören ve muhtaç olan Kürtlere ve ailelerine yardım etmek için büyük çaba sarfettiler. Kürt sığınmacılara doktor ve yardımcıları gönderdiler; "hastahaneler kurdu; pirinç, çay, şeker gibi yiyecek maddeleri dağıttı. Askerlerin, hastaların nakliyesine ve sığınmacıların tahliyesine yardım ettiler"(14). Batı Alman gazeteciler *Treller* ve *Defarj* şunları yazıyor: "Köylülerin yaptıkları bağışlar yardımın esas kaynaklarından biri idi. Her köylü, ürününün %10'nu Kürdistan Demokrat Partisine veriyor. Bazıları ise daha fazlasını veriyor..."(15).

Kürt hareketini tasvip etmeyen bazı burjuvazi gazete ve dergi temsilcileri, Kürt ayaklanmacıların mücadelesinin aslında, Kürt halkının tüm kesimlerinin iştirak ettiği ulusal bir hareket olduğunu belirtmek zorunda kaldılar (16).

İngiliz yorumcu **Gevin Young** şunları kaydediyor: "O zamanlarda Irak ordusu çok zayıfladı... Kürt askerleri, sebatkarlıklarıyla, disiplinlikleriyle ve yaptıkları işin doğruluğuna olan sarsılmaz inançlarıyla insanı etkiliyorlar...Kürtlerden oluşan Irak hükümet birliklerinin hemen hepsi, Kürt ayaklanmacılara katıldılar (17). Kürt halkı ve ordusu, gerçek bir güçtür; her ne kadar bazı batılı yorumcular, Iraklı Kürtleri «unutulmuş» savaşı sürdüren «unutulmuş» bir halk olarak adlandırıyorlarsa da bu gücü dikkate almak lazım"(18).

Arif ve **Yahya'nın** "Kuzey'deki tehlikeli ocağı söndürerek" kendi rejimlerinin otoritesini artırma teşebbüsleri başarılı olamadı. Dahası, Kürdistan'da kardeş katili savaşı sürerken yeni rejim muhalifleri, halkın geniş kesimlerinin hoşnutsuzluğundan

yararlanma imkanı elde etti. Bu şartlarda, hükümetin ortaya çıkan durumdan çıkış yolu aramak zorunda kalması olağandır.

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinin tutumu, Irak hükümeti ve Kürt ulusal-demokratik güçleri arasında mutabakat sağlanması için oldukça önem taşıyordu. Arif-Yahya hükümetinin, Sovyetler Birliği ile ilişkileri düzeltmek için bazı olumlu adımlar attığı, Sovyetler Birliğinin ise Kürt sorununun adilane ve barışçıl çözümünden yana olduğu bilinmektedir.

Savaşan taraflar arasında mutabakata varılmadan önce, 1964 yılı Ocak ayı sonunda *Sark-Bek-Bakane* köyünde Kürt liderleri konferansı yapıldı. Konferansın amacı, Kürt sorunu ile ilgili ortak bir platform oluşturulması idi. Bu konferansta alınan kararda, askeri hareketlere devamın yanı sıra, Kürt sorununa barışçıl çözüm yolu aramak gerektiği belirtiliyordu. Kürt hareketi yönetimine, hükümet temsilcileri ile ilişkiye geçmeleri görevi verildi.

10 şubat 1964'de Irak hükümeti ve Kürt hareketi temsilcileri, "Kürdistan'da savaşın son verilmesi ve Kürt sorununun barışçıl çözümü"ne ilişkin anlaşma imzalandı (19). 11 Şubat'ta Kültür ve Ulusal İdare Bakanı Ferhan, bu anlaşmayı ilan etti. Hükümet bildirisinde şöyle diyor: "Devlet çıkarlarına uygun olarak ve hükümetin normal yaşama dönme ve emperyalist entrikalara son verme çağrısına, Kürtlerin olumlu cevap vermesini dikkate alarak ve Mustafa Barzani'nin açıklamasına uygun olarak hükümet aşağıdaki kararları almıştır:

1. Hükümet, Irak Cumhuriyeti dahilinde Kürtlere ulusal haklarını garanti eder. Bu husus, geçici anayasada yer alacak.

2. Kuzey'deki olaylar esnasında hapse atılan herkes derhal serbest bırakılacak ve bağışlanacak, el konulan tüm malları geri verilecek.

3. Kuzey bölgelerindeki yerel yönetim yeniden hayata geçirilecek.

4. İstenen atılan tüm memur ve çalışanlara görevleri iade edilecek.

5. Daha önce kararlaştırılan ve kuzey bölgelerine yiyecek ikmal ile ilgili olan kısıtlamalar kaldırılacak.

6. Belirtilen tedbirlerin yerine getirilmesi için özel komisyonlar kurulacak. Zarara uğrayanlara tazminat ödenecek.

7. Derbendi-Han ve Dokan su bentlerinin imha edilmesi sonucu zarar gören toprak sahiplerine tazminat ödenecek.

8. Hükümet, Kuzey'de güvenliği sağlamak için tüm tedbirleri alacak, ayrıca hükümet, Kürtler ve Araplar arasında, emperyalizme karşı mücadele adına ulusal birliğin korunacağı ümidini dile getirmektedir. Hükümet, onların yasal haklarının temini için kendi açısından tüm çabayı gösterecek.

9. İlgili tüm bakanlıklar, bu bildiri maddelerinin yerine getirilmesi hususunda kararname yayımlayacak (20).

Bildirinin ilanından sonra, **Mustafa Barzani**'nin yaptığı çağrı yayınlandı: "Benim sevgili kardeşlerim! Biz, Cumhurbaşkanı'nın Irak'ın birliğini sağlama ve askeri harekatlara son verme çağrısına ses vererek, çatışmalara son vermeyi, huzur içinde

çalışmak üzere evlerimize dönmeyi; ulusal yetkililere, sakin bir yaşam sağlamaları ve Irak dahilinde, Kürtlere ulusal haklarını temin etmeleri fırsatını değerlendirmeleri imkanını tanımayı kararlaştırdı”(21).

Kürdistan'daki ateşkes ve 10 şubat tarihli barışçıl çözüm anlaşması, hem ülke içinde hem de ülke dışındaki ilerici güçlerin genel onayını aldı. Irak hükümetinin bu adımını, Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülke hükümetlerince desteklendi.(22)

IKP Merkez Komitesi kararında şöyle deniyor: *”Kürdistan’da ateşkes yapılması, genel ulusal çıkarlar açısından, Kürtler ve Arapların elde ettiği en önemli başarıdır. Hükümetin, Kürt sorununun barışçıl çözümü prensibini kabul etmesi ve Irak Cumhuriyeti dahilinde Kürt halkına ulusal haklarını tanıması, emperyalizme karşı mücadelede ulusal birliğin güçlenmesi ve söz konusu bölgede güvenlik ve barışın sağlanması çıkarlarına uygun olur”.*(23)

10 Şubat ateşkesi imzalandıktan sonra, hükümetin Kürtlere iç özerklik haklarını vereceği vaatlerinin tutulacağı ümidi uyandıran bazı adımlar atıldı. 18 Şubat'ta Irak General Valisi, Kuzey'deki olaylarla ilgili olarak tutuklanan herkesin ”bir hafta zarfında” serbest bırakılacağı açıklamasını yaptı. KDP yöneticilerinden biri ve Baas rejimi ile görüşmeler yapan Kürt delegasyonunun başkanı olan **Salih Abdal Yusufi** 23 Şubat'ta serbest bırakıldı. Irak'lı yetkililer, ülkenin kuzeyine yiyecek göndermeye başladılar(24). Hükümet, aynı zamanda, tahrip edilen Kürt bölgelerinin yeniden yapılanmasına yönelik özel ödenek ayrılacağını duyurdu.

Ancak, hükümetin aldığı çoğu tedbir yarım yamalak bir yapıya sahipti, bazı açıklamaları ise tümüyle boş vaatler olarak kaldı. Hükümetin tavrı, onun iki yüzlü siyaset izlediğinin ve aslında, Kürt sorununu çözmeye niyeti olmadığını anlaşılması için tümüyle yeterli idi. Eskisi gibi anti-komünist politikaya ve sol muhalefetin izlenmesine devam edildi. 1964 yılı Mart ayı ortasında Irak askeri valisi, İçişleri Bakanı **Raşit Musleh** ve Genel Kurmay Başkanı görevini yürüten **Abdül Rahman Arif** ülkenin Kuzey bölgelerine teftiş gezisine çıkarak Barzani ile görüştüler. Bu görüşme esnasında hükümet temsilcileri, ”kuzey davası”ndan mahkum olan tüm demokratları serbest bırakmaya hazır oldukları açıklamasını yaptı; bir hafta sonra ise Bağdat'ta askeri mahkeme, güya ”devletin güvenliğini sarstıkları ve halkın arasına fesat karıştırdıkları” için 25 Arap ve Kürt yurtseveri ağır cezaya çarptırıldı(25). **Arif Yahya** rejimi, geçiş dönemine ait yasaların çoğunu yürürlükte bıraktı. Bu yasalar, en ufak muhalefet ışığını bile söndürmesi için, asker ve polise sınırsız haklar tanıyordu.

Kürdistan'da ateşkes imzalanması sonrasında, gelişen en önemli olaylardan biri de, 1958 yılında kabul edilen Irak Cumhuriyeti anayasasının yerine geçici anayasanın kabul edilmesi idi. Yeni anayasa metni 4 Mayıs 1964'de ilan edildi. Ancak, bu anayasa, ne genel demokratik hareketin asgari taleplerini ne de Kürt ulusal-demokratik hareketinin taleplerini tatmin ediyordu. Anayasa'da, Kürt halkının iç özerkliği ile ilgili somut açıklamalara yer verilmemişti. Sadece, Iraklıların (Arap ve Kürtlerin) yasa önünde eşit olduğu ve *”ülke birliği çerçevesinde Arap ve*

*Kürtlerin ulusal haklarının temin edileceği” belirtilmişti(26). Yeni geçici anayasa, askeri diktatörlüğü yasallaştırıyordu. Özellikle, Cumhurbaşkanı **Abdül Salim Arif** e sınırsız haklar tanındı. “Ayrıca geçiş döneminin, şimdiki anayasanın uygulamaya konulmasından sonra en fazla, üç yıl süreceği” açıklandı.(27)*

Geçici anayasaya uygun olarak, 11 Mayıs 1964’de Devrim Yönetimi Ulusal Konseyinin (DYUK) kurulması ile ilgili yasa yayınlandı. DYUK Başkanlığına, diğer önemli görevlerinin (Cumhurbaşkanlığı, Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı v.b.) yanısıra **Arif** tayin edildi. Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve yardımcıları, tümen komutanları, Askeri Hava Kuvvetleri Başkomutanı, askeri general-vali ve albay rütbesinden yukarı olan diğer askerler konseyin üyesi oldular.(28)

Böylece, 10 şubat anlaşması sadece Kürdistan’daki askeri hareketlere son vermiş ve “Kuzey sorunu”na çözüm yolunu açmış oldu, daha fazlası değil.

O dönemde Kürtler, Kürt sorununun somut çözüm yollarına ilişkin gelecekte yapılacak görüşmelerin olumlu sonuçlar vereceğini ümit ediyorlardı: ancak yeni rejim yöneticileri birbiri ardına, anlaşmanın özüne ters düşen açıklamalar yapıyordu. Örneğin, 24 şubat’ta Cumhurbaşkanı **Arif**, demogoji yaparak Kürtler ve Araplar arasında “anlaşmaya” gerek olmadığını açıkladı! “*Kürtlerin ulusal hakları hususunda «görüşmeler» yapılması söz konusu bile değil, çünkü, Kürtler ve Araplar kardeşler, Araplar ve Kürdilerden oluşan büyük, tek bir ailedir”*(29).

Geçici anayasanın kabulünden bir süre sonra, **Arif** şu açıklamayı yaptı: “*Kürtler zaten yeterince özerkliğe sahip. Biz, onların, diline saygı duyuyoruz. Kuzeydeki hükümet görevlilerin büyük çoğunluğu Kürttür. Daha başka ne istiyorlar?*”(30).

Böylesi bir durumda, gündeme, Bağdat ile görüşmelere devam etme veya silahlı mücadeleye yeniden başlama sorunu, doğal olarak, Kürt ulusal demokratik mücadele yönetimindeki fikir ayrılıklarını iyice kızıştırdı. Fakat, **Arif-Yahya** rejimi ile ilişkiler sorunu, KDP yönetimindeki fikir ayrılıklarının yeğane sebebi değildi. Bu sadece, daha önce mevcut bulunan ve Kürt halkının ulusal özerklik mücadelesi ile ilgili olan bazı konulardaki anlaşmazlık ve fikir ayrılıklarını derinleştirdi ve gerginleştirdi.

KDP, 1. sekreteri **İbrahim Ahmet** ve Merkez Komitesi Politbüro üyesi **Celal Talabani** başkanlığındaki KDP grubu, **Barzani** ve yandaşlarının 10 şubat 1964 anlaşmasına ilişkin tutumuna karşı çıktılar. Muhalifler, kendi taraftarlarının katılımıyla “KDP Konferansı” toplantısı düzenlediler. 4-9 Nisan tarihleri arasında Mavate’de yapılan bu “Konferans”ta, **Barzani ve yandaşlarını sert dille eleştiren bir platform oluşturuldu.**(31)

Bu grubun, 19 Nisan 1964’de yayınladığı “KDP Bildirisi”nde “Şubat ayında Arif hükümeti ile yapılan askeri hareketlere son verilmesi anlaşması hususunda, Kürt ulusal hareketi lideri Barzani ile olan fikir ayrılıkları” açıkça ifade edildi. (32) Talabani-**İbrahim Ahmet** grubunun bu detaylı bildirisinde, bazı konularda **Barzani** ve Kürt hareketi yönetiminin ılımlı kanadı suçlanmakta idi. Grubun görüşüne göre, **Barzani** ve yandaşları, Kürt hareketinin özüne ters

düşen böylesine uzlaşmacı bir çözüme meyilli idi. Bildiride bununla ilgili olarak şöyle deniyor: *"Bilindiği gibi anlaşma, sadece bir ateşkes anlaşması idi, bunun içindir ki Kürtlerin gerçek haklarını ifade etmiyor. Hükümet, özerklikten bahsetmiyor"*.

Anlaşmada özerklikten söz edilmemesi, hem muhaliflerin hem de bazı yabancı ajanların anlaşmada gizli maddelerin bulunduğu açıklamalarına sebep oldu. Ancak hükümet ve **Barzani**'nin Kürt halkına ve tüm dünyaya yaptığı açıklamada, hükümet bildirisindeki tüm "hakların" hükümetçe tanındığı ve **Barzani**'nin de onayının alındığı belirtildi; böylece bu husustaki her türlü mana ve yoruma son verildi. Irak basını konuyu iyice açıklığa kavuşturmak amacıyla **Barzani**'nin imzasını taşıyan bir mektubun fotokopisini yayımladı. Söz konusu mektupta, **Barzani**, kendisi ve hükümet arasındaki anlaşmada bazı gizli maddeler bulunduğu söylentilerini yalanlıyordu. Barzani'nin kendisi de bu yalanlamayı, **Sangasar**'da KDP temsilcileri önünde teyit etti.(33)

Muhalefet, Kürt mücadelesinin esas amacının, "özgür, demokratik Irak çerçevesinde ve Irak Kürdistanı'nın özerkliği bazında Kürt halkına ulusal haklarının tanınması" olduğunu belirtmişti, bu nedenle de, 10 Şubat anlaşmasının, aldatmaca, görüşmelerin ise istikbalsiz olduğunu ve sadece Kürt halkını yanılttığını ilan etti.

Barzani'ye karşı yöneltilen diğer bir suçlama ise, Kürt ulusal demokratik mücadelsinin güncel sorunlarının çözümü esnasında parti yönetimindeki kolektif çalışma prensibini ihlal etmesi idi. "KDP Bildirisi"nde şu örneğe yer verildi: *"Arif, tüm partilerin legal faaliyetlerine kesin karşı çıkıyor, Barzani ise bu görüşü onaylayarak gazetecilere yaptığı açıklamalarında, eğer ülke çıkarlarına ve onun ulusal hedeflerine hizmet edecek ise, partilerin kapatılmasını desteklediğini söyledi"*(34). Muhalefet, bu hususta makul bir açıklama yaptı: *"Barzani'nin demokratik hak ve özgürlüklerle ve parti faaliyetleri ile ilgili hükümet görüşünü onaylaması partimizin varlığına güçlü darbe indirir; halkımızın örgütlü devrimci güçlerini zayıflatır, Irak genelindeki demokratik hareketi zayıflatarak yeni idarecilerin şahsi diktatörce emellerini güçlendirir; Arap şovenizmini ve Kürt gericiliğini körükler..."*(35). Muhalefet, ya da diğer bir adıyla **Talabaniciler**, Kürtlerin ulusal otonomi mücadelesinde, **Barzani**'nin oynadığı mümtaz rolü reddettiler. **Talabanicilerin** "platform"unda **Barzani**'ye yöneltilen bazı asılsız suçlamalar da vardı. Örneğin: *"Barzani, silahlı Kürt birliklerinin sayısını, buldukları yeri ve faaliyetlerini geçmişte bilmiyordu, şimdi de bilmiyor; bu birliklerin komutanlarını tanıtmıyor..."*(36).

Talabaniciler "Konferansı"nda **Barzani**'ye yönelik bu ve benzeri suçlamalar dile getirildikten sonra şu karar alındı: *"Son zamanlarda Barzani'nin, çoğu hallerde parti tüzüğü'nün 22. maddesine aykırı düşen açıklamalar yapmaya ve KDP Başkanı adına kararlar yayımlamaya başlaması nedeniyle Konferans, üyelerinin, üye adayları ve parti, parti yandaşlarının dikkatini şu hususa çekmektedir: Barzani'nin davranışları yetkisini aşmaktadır ve bu nedenle de geçersiz sayılır"*(37). Görüş ayrılıkları, görüldüğü gibi had safhaya ulaştı ve KDP parçalanma tehdidi ile karşı karşıya kaldı.

KDP yönetiminin ve bizzat **Barzani**'nin davranışlarında, elbette hem yanlışlar

hem de yanılılar mevcut idi. Ancak halkın ulusal kurtuluş hareketinde, **Mustafa Barzani**'nin rolünü küçümsemeyi amaçlayan Talabanicilerin tek taraflı ve peşin hükümlü "platform" u o zamanki mevcut koşullarda, Kürtlerin otonomi hareketine objektif olarak ters düşüyordu. **Arif-Yahya** askeri bürokratik rejimin ezici darbeyi vurmak amacıyla Kürt sorununun çözümünü uzattığı bir sırada, savaşan Kürt saflarının birliği, başarılarının en önemli koşulu idi.

Talabanicilerin, "**Barzani**, 10 Şubat anlaşmasını imzalamakla Kürt hareketinin esas hedeflerine ulaşılmış sayıyor" iddiası gerçeği yansıtmıyordu. **Barzani**, Kürt sorununun çözümüne getirilen şartlar hususunda ön mutabakat yapmadan kendisini **Arif-Yahya** rejimi ile ateşkes imzalamaya iten sebeplere değinerek şu açıklamayı yaptı: "*Partizan bölgelerinde erzak durumu oldukça kötü idi. Baas hükümeti, napalm ile tüm ekimimizi yakma emri vermişti. Bu arada, biz baskılardan kaçan binlerce sığınmacıyı beslemek zorunda idik. Biz, gerçekten de mücadeleyi sonuna kadar götürmeye kararlıydık. Ancak, Mareşal Arif Kürtlerin ulusal haklarını tanımayı taahhüt etti... Biz de düşmanlarımızın samimiyetini bir kez daha sınamaya karar verdik*"(38).

Barzani, ayaklanma bölgesini ziyaret eden bir Fransız gazeteci ile yaptığı söyleşi esnasında, savaşan Kürtlerin durumunu şöyle izah ediyor: "*Biz, Irak ordusunun bombardıman uçaklarından, tanklarından ve zırhlı araçlarından darbe yedik. Unutmamak gerekiyor ki, örneğin, Cezaîr'deki ulusal kurtuluş Cephesi'nin aksine, biz yabancı desteği olmaksızın mücadele ettik. Sadece Bağdat hükümeti değil, hem Türkiye hem de İran hükümetleri de bize karşı çıktı. İngiliz-Amerikalılar, kendi stratejik ve petrol çıkarlarını korurken, aynı zamanda da Irak yetkililerine destek verdiler... Tüm dünyada, çoğunlukla da basın aracılığıyla gördüğümüz dostane ilgi, sadece özel platonik bir ilişki olarak kaldı*"(39).

Yukarıda belirttiğimiz dışında, ateşkesin imzalanmasını haklı kılan önemli bir husus daha var. Söz konusu olan Kürdistan'ın otonomisi için savaşan kitlelerin durumu ve savaşın esas yükünü omuzlarında taşıyan Kürt köylüleri idi.

Köylüler, doğal olarak, barış ve huzura kavuşmayı arzuluyordu, ekonomik durumlarının düzelmesini hayal ediyordu. Bu durum, bir dereceye kadar, "kendilerinin güvenliğini sağlamayı, zararlarını karşılamayı" v.s. vaad eden, Irak'lı yetkililerin ısrarlı propagandasını olumlu algılamalarına sebep oldu. Bunun için de ateşkes akıllı bir seçimdi. Onun olası iki sonucundan herhangi biri, Kürt hareketinin çıkarlarına hizmet ediyordu(40). *Eğer hükümet Kürt sorununun gerçekten barışçıl çözümü yoluna gitti ise bu Kürt otonomi hareketinin zaferi olacaktı; eğer hükümet görüşmeleri baltaladı ve Kürt halkının ulusal haklarını tanımayı reddetti ise, o zaman da, doğal olarak, hükümet vaadlerine olan inanç sarsılacak ve Kürtlerin ulusal otonomi mücadelesi devam edecekti.*

Doğrusunu söylemek gerekirse, muhalefetin, Barzani ve taraftarlarına yönelttiği bazı suçlamaların objektif sebebi vardı. Barzani, en önemli bazı konularda hata yaptı, bazen de KDP ve Politbüro yöneticilerinin görüşüne kulak asmadı.

Barzani'nin Irak'ta parti faaliyetlerinin yasaklanması ("eğer ülke çıkarlarına hizmet edecekse...") hususundaki tutumu, Kürdistan'ın kurtarılmış bazı bölgelerini Irak'lı yetkililere teslim etmek için aldığı aceleci karar v.b. örnek verilebilir. Ancak, Kürt hareketi yönetimindeki fikir ayrılıkları ciddi sonuçlar doğurabilirdi, bu nedenle **Barzani**, **KDP'de birliği yeniden sağlamak için enerjik tedbirler aldı.**

1964 yılı Temmuz ayı başında silahlı Kürtleri taşıyan 20 kadar araç Kürdistan'ın taşlı yollarında ilerliyordu. Bunlar Kürt partizanları idi. **Kortej**, **Raniye**'deki Kürt ayaklanmacıların karargahından **Kalakan**'a (**Süleymaniye** yolu üzerinde) gidiyordu. Burada, Bakanlar Kurulu Başkanı **Tahir Yahya** başkanlığındaki Irak hükümet delegasyonu ile ilk görüşme yapılacaktı.

KDP'deki görüş ayrılıklarına rağmen, **General Barzani**, Kürt delegasyonunun görüşmelere mümkün olduğunca geniş katılımını sağlamak amacıyla tüm çabayı gösterdi. Delegasyon, Kürt kamuoyunun ileri gelenleri, partizanlar ve KDP yönetimi üyelerinden oluşuyordu. Kürdistan Demokrat Partisi, **Barzani**'den başka üç politbüro üyesi (**İbrahim Ahmet**, **Ali Abdullah** ve **Celal Talabani**) tarafından temsil ediliyordu. Delegasyona muhalefet liderlerinin de dahil edilmesi, **Barzani**'nin KDP yönetiminde birliği koruma çabasını açıkça gösteriyordu. Görüşmeler esnasında **Barzani**, Kürt delegasyonu üyelerini işaret ederek, Arap muhataplarına şöyle diyordu: "*Şimdi, Beyler! halkın temsilcileri ile görüşmek durumundasınız*"(41).

Tahmin edileceği gibi, **Yahya** ve hükümet delegasyonu üyeleri, Kürt sorununa biraz da olsa kabul edilebilir bir çözüm programı önermeye niyetli değildi.

Görüşmeler çıkmaza girdiği zaman, Kürt delegasyonu, gündemi Kürtlerin ulusal haklarını belirleyen, prensipleri onaylatma düzlemine çekmeye çalıştı. Özellikle, Kürtlere Kürdistan'ın ekonomik ve sosyal gelişmesini kontrol etme imkanı sağlayacak olan "İdari otonomi" kavramını kesinleştirmeye özel önem verildi. Fakat, görüşmelerde hazır bulunan Fransız gözlemci **Eric Rulo**'nun da belirttiği gibi sadece "*Kürdistan sözcüğünün söylenmesi*" bile General **Tahir Yahya**'yı çileden çıkarıyordu(42). Bu azimli şovenistin fikrine göre "Kuzey Irak", "Kürdistan" olarak adlandırılmaz ve böylece ayrılması için de yol açılmaz bile. **Tahir Yahya**'nın bu iddiasına, **İbrahim Ahmet** şu cevabı verdi: "*Iran'da resmen kullanılan bu sözcük hiç de Pehlewi krallığını yıkmamıştır. Ne var ki, tartıştığımız sözcükler değil, Irak Kürtlerinin geleceğidir*"(43); Irak Kürtleri, genel ve gizli oylamalar bazında, Bağdat'takinden farklı olarak yürütme kuvvetini ve yasama Konseyini seçme imkanı kendisine veren demokratik bir rejim istiyor, Irak delegasyonu üyesi **Doktor Falhıcı**, Kürtlerin bu isteğini, "*bağımsızlık için tüm avantajı kendisine verebilecek bir statü kazanma*" aracı olarak değerlendirdi (44).

Görüşmelerde birçok Kürt delegesi, özellikle **Talabani**, hükümetin siyasi örgütleri dağıtma kararına kesinlikle karşı çıktılar; o dönemde yine aynı hükümet, Arap Sosyalist Birliği'nin faaliyetine izin vermişti. Yine Kürt delegeleri, İstihbarat Şubesi Müdürü General **Hani Hammas**'ın "*komünist subayların veya baskılar esnasında partizanlara sığınan aydınların yetkililere teslim edilmesi*"(45) talebini geri

çevirdiler. Bu bağlamda Kürt delegasyonu, Irak'ta genel af ilan edilmesini ve tüm siyasi mahkumların serbest bırakılmasını teklif etti.

Kürt delegasyonu görüşmelerde, kısmi de olsa başarı elde etmek için tüm çabayı gösterdi. Bizzat onun teklifi üzerine, iki delegasyon görüşmelere devam etmek üzere, **Kalakan**'dan **Raniye**'ye gitti. Oradaki görüşmenin esas konuları, paralı Kürt birliklerinin dağıtılması ve geçici anayasanın Kürtlerle ilgili maddelerinin değiştirilmesi idi. Hükümet, eğer onları Kürt halkının temsilcileri olarak tanıyorrsa ve Kürt sorununu çözmeye niyetli ise o zaman "cahş" birliklerini dağıtması gerektiğini düşünen KDP yöneticileri bunda tamamı ile haklıydı. Ancak Kürtlerin bu talebi de geri çevrilince durum daha da gerginleşti.

Kalakan-Raniye'deki görüşmelerde elde edilen yeğane olumlu sonuç, geçici anayasayı değiştirmeye razı olmaları idi: Otonomiden bahsedilmese bile anayasada Kürt halkının varlığı kaydedilecek ve "onun gelişimi, Irak halkını gelişimi ile paralel sağlanacaktı"(46).

Kalakan-Raniye görüşmeleri, **Arif-Yahya** rejiminin Kürt sorununu barışçıl yoldan çözmeye niyetleri olmadığını iyice ortaya koydu. Malesef, böyle kritik bir durumda, Kürt hareketi içerisinde çekişen güçler olan bir taraftan **İbrahim Ahmet** ve **Celal Talabani**, diğer taraftan da **Barzani** ve onun taraftarları, aralarındaki fikir ayrılıklarını daha da derinleştirdiler. **Talabaniciler**, **Barzani**'ye karşı geniş kampanya başlattı. Muhalifler, **Barzani** ve onun tekelleşmiş hakimiyetine yönelttikleri bazı suçlamalarında haklı olsalar bile yine de, ortaya çıkan durumda, KDP safalarında parçalanma olması ve **Barzani**'ye hücum edilmesi Kürt halkının çıkarlarına zarar verdi; Kürt hareketine düşman olanların işine yaradı. **İbrahim Ahmet** ve **Celal Talabani** taraftarları arasında kendilerine inanan çok sayıda mücadeleye yürekten bağlı savaşçı vardı ve bunlar **Barzani**'ye karşı geldiler. Partiyeye ait para, yayın organları ve radyo istasyonu muhaliflerin eline geçti.

1964 yılı Temmuz ayı başında, **Mustafa Barzani** ve yandaşları, partideki durumu düzeltmek amacı ile KDP Kongresi düzenlediler. Kongre'ye KDP Merkez Komitesi ve Politbüro'nun tüm üyeleri (muhalifleri de dahil), partizan birliklerinin temsilcileri, tugay, alay ve bölük komutanları ve çok sayıda Kürt ileri geleni davet edildi. **Barzani** Kongreyi açarak ana hedefinin ulusal-demokratik mücadelenin başarıya ulaşmasının esas koşulu olan parti birliğinin yeniden sağlanması olduğunu açıkladı.

Kongre çetin bir ortamda gerçekleşti. Katılanların çoğu muhalifler hususunda kararsız kaldı. Muhalifler ise kongre çalışmasına katılmayı reddettiler.

Kürt ulusal otonomi sorununun çözümü uzadığı için ve **Arif-Yahya** hükümeti politikasının bu yönde herhangi bir yapıcı adım atılacağını şüpheye düşürmesi nedeniyle, Kongre, **M. Barzani** başkanlığında Devrim Komutanlığı Konseyi oluşturma kararı aldı. Devrim Komitesi Konseyi'nin kuruluşu, kurtarılan bölgelerde tüm işlevi idare eden üst organ tarafından ilan edildi. Aynı zamanda, kurtarılan bölgelerde siyasi, idari ve iktisadi yönetim sistemlerinin kurulması kararlaştırıldı. Tüm yerel yönetim organlarının demokratik prensiplere göre inşa edilmesi planlanıyordu.

Bu organlarda sadece, Kürdistan Demokratik Partisi ve partizan birliklerinin üye ve aktif katılımcıları değil, sivil halkın temsilcileri de temsil edilmeliydi.

Kongre'de, hem iç hem dediş siyasi arenada KDP ve tüm Kürt devrimci-demokratik hareketinin hedeflerini tayin eden bir dizi karar alındı(47):

1.Halk ve partizan birlikleri arasında parti örgütlerinin etkisi artırılacak.

2.Kürt halkının yasal ulusal haklarını elde etmesi durumunda kurtarılan bölgelerde yerel idari organlarını yeniden hayata geçirilmesi için merkezi yönetime izin verilecek.

3.Parti, partizan birlikleri ve halkın temsilcilerinin katılımıyla **Barzani** başkanlığında Devrim Komutanlığı Konseyi kurulacak.

4.Askeri harekatlara yeniden başlanması halinde, Devrim Komutanlığı Konseyi, Irak Kürdistanı'nın özerkliğini ilan edecek.

5.Özerklik rejimi kurulması öncesi ve sonrasında Kürtlerin ulusal haklarını korumak amacıyla partizan birlikleri muhafaza edilecek. Ulusal partizan birliklerinde yer alan herkes, eğer devlet görevine geri dönmek isterse bunun için Devrim Komutanlığı Konseyi'nin ve Parti Merkez Komitesi'nin onayı gereklidir.

6.Parti, Irak'taki olağanüstü durumun iptalini, tüm siyasi mahkumların serbest bırakılmasını ve tüm Irak halkına demokratik haklarının tanınmasını talep etti.

7.Kongre, Parti Merkez Komitesine, Irak Kürdistanı'na özerklik talep eden memorandumunu hükümete sunma görevi verdi.

8.Kürt köylerine yerleştirilen Arap aşiretlerinin çıkarılmasına ve buralara aslı yerli halkın yeniden yerleştirilmesine çalışılacak.

9.Ulusal partizan birlikleri ile işbirliği yapılarak kurtarılan bölgelerde sivil idare kurulacak.

10.Ölen yurtseverlerin ailelerine, devrim nedeniyle zarar görenlere ve tüm partizanlara imkan dahilinde yardım edilecek.

11.Parti çizgisinden uzaklaşan kişilerle ilgili şikayetleri incelemek üzere komisyon kurulacak.

12.Silah ve paraların geleceğini tayin etmek verilen zararları belirlemek üzere parti ve ulusal partizan birlikleri temsilcilerinden oluşmuş ortak bir komisyon kurulacak(48).

Sonuç kararnamesinin sonucu olan 13. maddesi muhalefet liderleri ile ilgili idi ve şöyle diyordu: *"Kongre, aşağıdaki sebeplerden ötürü, çizgiden sapan 14 eski üyesinin Merkez Komite'den ihraç edilmesi kararı aldı:*

a)Parti ve partizanların birliğini bozmaya yönelik çirkin teşebbüslerde bulunmak;

b)Parti ve devrime zarar veren faaliyetler göstermek, bunlardan bazıları üç kuruşu yabancılarla hizmet etmiş, bazıları ise **Salahattin** birliğine bağlı ihanetçilerle ilişki içerisinde idi;

c)Provokasyon amacı ile ulusal partizan birlikleri üzerine anarşistler göndererek partizanlar arasında kardeş savaşı başlatmaya teşebbüs etmek; daha dün bu insanlar **Ya Kürdistan ya ölüm!** parolası altında düşmana karşı omuz omuza savaşmıştı"(49).

Kongre, **İbrahim Ahmet, Celal Talabani** ve taraftarlarına Kongre kararlarına uyma ve parti saflarında parçalanma olmasına müsaade etmemeleri çağrısında bulundu, ancak bu çağrı reddedildi.

Talabanicilerin KDP'den ihraç edilmesi sonrasında muhalifler ve yeni KDP yönetimi arasındaki mücadele daha da kızıştı. Sorun silahlı çatışmaya kadar vardı. Olaylar oldukça trajik bir hal aldı. **Talabani ve İbrahim Ahmet**, bin kadar taraftarıyla beraber İran sınırını geçerek, Irak'ı terk etmek zorunda kaldı.

İran resmi çevreleri, bu olaylar sırasında ve sonrasında Kürt ulusal- demokratik hareketine ilişkin kurnaz ve sinsî bir politika izledi.

Kürt hareketini sözlerle destekleyen İran resmi çevreleri, aslında mümkün olduğunca Irak Kürdistanı'ndaki olaylara etki yapmaya çabalıyordu. Durum böyle iken, söz konusu tarihi gelişme dönemindeki, İran-İrak ilişkileri oldukça ilgi çekicidir ve özel araştırma konusu olabilir. Belirtmek gerekiyor ki İran remi çevreleri, Irak Kürdistanı'nda ortaya çıkan durumu, Irak ile olan anlaşmazlıklarında kullanmaya çalışıyordu ve Kürt hareketinin başarısına yardımcı olmaya asla niyetli değildi.

KDP, bu yeni koşullarda Parti'nin Temmuz Kongresi kararında öngörülen tedbirleri uygulamaya başladı. Kurtarılmış bölgelerde hem askeri hem de idari-iktisadi çalışmaların iyi şekilde organize olması için tüm güçleri seferber etmek gerekiyordu. Bu amaçla temsili bir forum yapılması kararlaştırıldı.

Bu karara uygun olarak, 9-17 Temmuz'da **Raniye**'de "halk konferansı" yapıldı(50). Konferansa katılan delegeler arasında şunlar vardı. KDP yöneticileri ve aktif üyeleri, partizan birliklerinin komutanları, yurtsever toprak ağaları, Avrupa'da okuyan Kürt öğrencileri dernek başkanı, Suriye ve Kürdistan Demokrat Partisi delegasyonu, yurtdışındaki Kürtlerin haklarını koruma komitesi sekreteri, Kürdistan'daki Hıristiyan temsilcileri ve "*Kürt devrimine yardım edenlerin temsilcileri*"(51). Konferans çalışmaları esnasında Barzani hükümete bir muhtıra gönderdi. Bu muhtırada, Kürt sorununun barışçıl yoldan çözülmesi gerekliliğine değinerek, sorunun barışçıl çözümü için KDP VI. Kongresinde hazırlanan ve tasdik edilen koşulları sıraladı.

Raniye Konferansı, seçilen bu yolun somut ifadesi idi. Konferans'ta, Kürdistan'daki durumun normalleşmesi ve Kürt hareketinin pozisyonunun güçlenmesi ile ilgili tüm sorunlar etraflıca tartışıldı. İki yüksek organın kurulması kararlaştırıldı: gayri resmi "Kürt halkı temsilcileri parlamantosü" sayılan Devrim Komutanlığı Konseyi tarafından seçilen İcra Komitesi, kuruluş aşamasında Devrim Komutanlığı Konseyi bünyesinde 63 kişi mevcuttu, bunlardan 27'si KDP ve KDP MK üyesi, 11'i partizan birlikleri temsilcileri idi. Geri kalanları, **Nasırcıların** ve **Haldilerin** temsilcileri ve Kürt yurtseverlerin saflarında mücadele eden Araplar oluşturuyordu. Kurtarılmış bölgelerde tüm yetkiyi ellerinde toplayacak 5 komisyonun oluşturulması kararlaştırıldı: anayasa, hukukî, askeri, idari ve finansî. Alınan karara göre, Devrim Komutanlığı Konseyi düzenli olarak her 4 ayda bir toplanacaktı(52).

İcra Komitesi (Mekteb Tenfizi) 18 üyeden oluşuyordu, bunlardan 12'si KDP

temsilcisi idi. Hizmetli personel dahil *Mekteb Tenfizi*'nin toplam kadrosu 100 kişi idi. Mekteb Tenfizi daha önce mevcut olan askeri idareden farklı olarak az çok daimi bir ikamete sahipti, bu da halkla ilişkilerini kolaylaştırıyordu.

İcra Komitesi, iki alt komite oluşturdu: vergi ve hukuk ile ilgili. Vergi Komitesi ürünün %5'i oranında halka vergi koydu. Komitenin vergileri toplamak üzere bölgesel şubeleri vardı, bu şubelerin her birinde, merkezi idareden, ordudan ve yerli halktan temsilciler olmak üzere 3'er kişi çalışıyordu. Bölgesel vergi şubeleri, vergi miktarını tekrar gözden geçirme durumuna göre azaltıp çoğaltma hakkına sahipti. Kürt köylüleri devrimci -demokratik harekete diğer kanallardan da yardım yapıyordu-gönüllü kurbanlar vererek v.b- Ortalama ürünün %25'i devrimci hareket için kullanılıyordu(53). Genelde vergiler aynen (pirinç, tütün, buğday v.s.) ve sadece bazı durumlarda alınıyordu. Devrim Komutanlığı Konseyi ve *Mekteb Tenfizi*, halktan zorla herhangi bir şey alınmasını yasakladı. Askerler veya sivil yetkililer halktan yiyecek almak zorunda kaldıkları zaman parasını ödediler(54).

Kurtarılmış bölgelerde hukuk alt komitesi 20'ye yakın sivil mahkeme kurdu. Bu mahkemelere, devrim tarafına geçen eski hakimler veya *Mekteb Tenfizi*'nin tayin ettiği güvenilir kişiler başkanlık ediyordu. Yerel mahkemeler ve askeri mahkeme haricinde, 1964'de Yüksek Devrim mahkemesi kuruldu. Bu mahkeme, siyasi mahkumların, ajanların, hainlerin davalarına bakıyordu, askeri hizmetliler ve subayların davalarını inceliyordu v.s.(55).

Kürdistan koşullarında özerklik organlarının oluşturulması, Kürt halkının demokratikleşmesi yolunda atılmış büyük bir adımdı. Bu gelişmeler aynı zamanda anti-feodal yapıya sahipti ve emekçi halkın temsilcilerini aktif faaliyet alanına çekmeye, onların yönetime katılmasına yardımcı oldu; böylece Kürt feodalleri ve ülema sınıfının tartışmasız mutlak hakimiyet sürdüğü geleneksel düzene darbe indirildi.

Kürdistan'da kaydedilen gelişmeler, yeni bir anti-Kürt kampanyanın başlatılması için bahane oldu. Batılı emperyalist devletlerin, gerici çevrelerinin de bu kampanyaya katılması ilgi çekicidir. Bu devletler, Kürt otonomi hareketini "ayrılıkçılık" olarak nitelendirerek "*Kürt ayaklanmacıların kendi devletlerini kurduğunu*"(56) iddia ettiler.

1964 yılı Kasım ayı ortasında, Irak ordusu Genel Kurmay Başkanı yayımladığı resmi bildiriye, Kürt sorununun "*askeri yolla çözülmesi ve ülkenin kuzeyinde huzurun sağlanması*" (57) için çağrıda bulundu. Cumhurbaşkanı **Arif** verdiği demeçlerden birinde doğrudan şu açıklamayı yaptı: "*Vatanımızın bir karış toprağını bile onlara vermeyeceğiz, Arap vatanı arapların kalacaktır*" (58). Böylece, 1964 yılı sonunda, Kürdistan'daki durum Irak'lı yetkililer yüzünden yine gerginleşti. Hükümet açıkça silahlı çatışmayı körüklemek istiyordu. **Hanekin** (Xaniqin) bölgesinde, Kürt kurtuluş ordusu birlikleri ve hükümet askerleri arasında, ilk ciddi askeri çatışma meydana geldi. 1964 yılı Aralık ayı sonunda ise, Irak Komutanlığı Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın da onayı ile ayaklanmacıların güçlerini bölmek, onları Irak-İran

sınırına çekerek yok etmek amacıyla Kürt yurtseverlere karşı yeni askeri operasyonlara başladı. Bu olaylar esnasında, Irak askeri hava kuvvetlerinin, İran sınırını defalarca ihlal etmesi nedeniyle, Irak-İran ilişkileri yeniden gerginleşti. Irak uçakları, Kürtlerin yaşadığı sınıra yakın bazı İran köylerini bombaladı. İran'ın aldığı uyarı tedbirleri, iki devlet arasında askeri çatışmaya dönüşme tehdidi yarattı(59).

1964 yılı sonunda **Barzani** ve başkanlığını yaptığı KDP, otonomi idaresi kurdu, Irak hükümeti ikilem içerisine düştü: ya Kürt sorununu barışçıl yollardan çözmek (bu, hükümetin içinde ve dışındaki aşırı milliyetçi anlayışa aykırı idi) üzere Kürt devrimci-demokratik hareketi liderleri ile ciddi görüşmelere başlamalı; ya da yeniden zor kullanarak Kürt sorununu şiddetle çözmeli idi. Kuşkusuz bu, uzun vadeli ve geleceği olmayan bir savaşa itilme riski taşıyordu.

Hükümet iki gruba ayrıldı: Birinci ve etkisi daha fazla olan grubu Cumhurbaşkanı **Abdül Salim Arif**, Başbakan **Tahir Yahya** ve taraftarları oluşturuyordu. Bunlar Kürtlere karşı kesin askeri tedbirlerin alınmasını savunu yordu. İkinci grup, ılımlılardan, özellikle yenilikçilerden ya da başka bir deyişle Nasırcılardan oluşuyordu. Bu grubun yöneticisi Devlet Bakanı **Fuat Rikabi** idi. **Rikabi** ve grubu, Kürt sorununa barışçıl çözüm yolu aramak amacıyla, **Barzani** ile görüşmelere yeniden başlaması taraftarı idi. Bu grubun Kürt sorununa realist yaklaşımına dikkatleri çekerek belirtmek gerekiyor ki, Iraklı yetkililerin ve onların ülke dışındaki patronlarının planlarında söz konusu sorunun radikal çözümüne yer verilmemişti.

Iraklı yenilikçileri destekleyen, BAC Cumhurbaşkanı **Nasır**, 22 şubat 1965'de **Arif**e özel bir mektup göndererek, Kürt sorununa barışçıl çözüm bulunması çağrısı yaptı. Sonradan yayımlanan bu mektupta, **Nasır** Irak devlet başkanına şöyle yazıyor:

"Yaklaşık 1,5 yıl önce size Irak Cumhuriyetinin bütünlüğünü ve birliğini bozmayacak şekilde, Kürdistan için bir otonomi formülü öngörmenizi tavsiye etmişim. İsterdim ki, böylesi bir adım, Araplar tarafından Kürt kardeşlerine yapılmış yüce gönüllü bir jest olsun. Sizin çok daha önce verebileceğiniz şeyi şimdi onlar kendileri alarak, sizi gerçekle karşı karşıya getirdiler"(60) (**Nasır**, 1964 yılı Ekim ayında Kürdistan'da oluşturulan özerklik organlarını kastediyor).

Nasır mektubunda, *"Kürt milliyetçilerle görüşmeler yoluyla anlaşma sağlamak için henüz geç olmadığı"* görüşünü dile getirdi.(61)

Nasır'ın Kürt sorununa yaklaşımı en azından şu üç sebebe dayanıyordu:

1. Irak'ta Kürt halkına yapılan ulusal baskılar ve ona karşı yürütülen hunharca savaş, Arap halklarının, daha doğrusu Arap milliyetçiliğinin otoritesine zarar verdi. "Kürdistan otonomisinin Araplar tarafından Kürtlere yapılmış yüce gönüllü bir jest olabileceğine" ısrarla değinen **Nasır**, Kürdistan'daki savaşı "Araplar için yüz karası" olarak değerlendiriyordu.

2. **Nasır**'a göre "Mısır ordusunun, büyük kısmı Yemen'de iken ve İsrail tehdidinin kendini iyice belli etmeye başladığı bir anda, yeni bir askeri cephenin daha açılması, hemen hemen Arap davasına ihanet sayılır"(62).

3. Irak'ta Kürt sorununun çözülmesi ile Araplar, Huzistan, İran Körfezi, şattül-Arap suları, *İskenderun Sancağı* v.b. gibi Türkiye ve İran arasındaki tartışmalı konuların başarıyla çözülmesi için iyi bir şans yakalamış olacaktı.

Kısacası, Mısır hükümeti ve onun başkanı, Kürdistan'da yeni bir savaşın başlatılmasına karşı çıkabilmek için oldukça güçlü sebeplere sahipti. Ancak, ne BAC hükümeti, ne de **Nasır**'ın kendisi Kürt sorununun barışçıl çözümünün şaşmaz taraftarları değildi. 1964 yılı Yazında Devrim Komutanlığı Konseyi ve KDP Politbüro, Kahire'deki temsilcileri olan şevket Akravi aracılığıyla BAC hükümetine başvurarak Kürt sorununa çözüm yolu tayin etmek üzere Kürt tarafı, Irak hükümeti ve BAC temsilcileri arasında bir görüşme organize etmesini rica etti. Fakat, BAC hükümeti bu teklifi reddetti. Daha sonraları ise, 1964 yılı Sonbaharında **Barzani**'nin Kahire temsilcisinden Mısır'ı terk etmesi istendi.

Irak askeri yönetimi, görüşme çağrılarına kulak asmamakla kalmayıp, bu görüşü destekleyen herkesi takip etmeye başladı. 1965 yılı İlkbaharında **Barzani**, hükümete bir kez daha (12 Mart'ta) soruna barışçıl çözüm yolu arama çağrısında bulunduğu zamanında askeri harekatlara yeniden başlanmasına karşı çıkmış olan Irak bakanları çoktan görevlerinden uzaklaştırılmıştı. Hatta *Fuat Rikabı*'yi polis göz hapsine almıştı. Orduda "temizlik" kampanyasına başlandı.

14 aydır devam eden ateşkesin süresi doluyordu. 6 Mart 1965'te KDP Politbüro bir bildiri yayımladı, Bu bildiri de şöyle diyor: *"İlk ateş açan biz olmayacağız, ama eğer saldırıya uğrarsak kararlı şekilde ve hiç tereddüt etmeden kendimizi savunacağız. Kendini savunmak dünyadaki tüm halkların hakkıdır"*.

3 Nisan 1965'de, Irak ordusu ve askeri-hava güçleri Kürt silahlı güçlerine karşı geniş askeri operasyonlara, sivil halka karşı ise tenkil saldırılarına başladılar. Bu operasyonlara yaklaşık 50 bin kişi katıldı(63). Savaş, *Zaho*'dan *Hanekine* kadar 500km'lik bir alana yayıldı. Irak ordusu cephedeki başarısızlıkların öcünü sivil halktan alıyordu. Nisan ayı başında, Irak ordu birlikleri *Süleymaniye* şehrinde sivil halkı barbarca ateşe tuttu(64). Kürt kurtuluş ordusu hükümet birliklerine karşı darbeler indirerek, Irak ordusunu *Kaledize*, *Şvarla*, *Mavata* ve *Süleymaniye*'nin kuzeyi *Pencvin*'den attı ve ağır kayıplar verdi(65).

Irak resmi çevreleri, Kürdistan'daki olayları dünya kamuoyundan gizlemeye çalıştı. Irak'lı bakanlardan biri şaşkınlık içerisinde şunları diyor: *"Savaş mı? Hangi savaş? Bunlar sadece manevradır ve Sonbahara kadarda devam edecektir.. Kuzeyde herşey sakin, tüm bu söylentileri Amerikalılar çıkarıyor"*(66). Gerçekte ise savaş iyice şiddetlenmişti. Amerika Birleşik Devletlerinde bulunan, Irak Kürdistan'ı Devrim Komutanlığı Konseyinden bir heyet, 1965 yılı Haziran ayı başında, Irak Kürdistanı'ndaki durumla ilgili bazı belgeler yayımladı. Heyet başkanı **İsmet Şerif Vanlı** şu hususu ileri sürdü: **M. Barzani**, BM Genel Sekreteri Utan ve BM İnsan hakları Komisyon başkanı **Salvador Lopes**'e mektup göndererek, Birleşmiş Milletler Teşkilatından "Irak hükümet birliklerinin Kürdistan'daki askeri operasyonlarına ve Kürt halkına karşı yürütülen ve soykırımla eşdeğer olan savaşa derhal son verilmesi

için” etkili tedbirler alınmasını rica etti(67). Kürt hareketi yönetiminin kendisine verdiği vazife üzerine Kürt devrimci-demokratik hareketinin hedeflerini açıkladı; anlaşmazlığa barışçıl çözüm yolu aramak üzere Kürt liderlerin barış görüşmelerine başlamaya hazır olduğunu dile getirdi(68).

Kürdistan’da savaşın yeniden başlaması, **Arif-Yahya** rejimine karşı muhalefeti güçlendirdi. Komünist Partisi, ”Bağdat’ta kurulan askeri diktatörlüğü” yıkma çağrısı yaptı(69). Komünist Partisi, zor illegal koşullarda, Kürtlerin otonomi ve askeri diktatörlüğe karşı ilerici burjuvazi partilerin katılımıyla tek bir cephe oluşturulması taleplerini desteklemek üzere aktif faaliyetlerde bulundu.

Baas Partisinde oldukça ilginç gelişmeler oldu. 1964 yılı sonunda sol güçler, **Ali Saadi** başkanlığındaki aşırı eğilimli liderleri partiden ihraç etmeyi başardı. Bunun ardından parti politikasında olumlu değişiklikler meydana geldi. Solcu Baasçılar, eski yönetimi ”*emperyalizmin ekmeğine yağ sürmekle*” suçlayarak **Arif-Yahya** rejimine karşı mücadelede ileri güçlerin birliğini savundular. Bu girişim, Komünistler ve ülkedeki diğer ilerici güçlerden onay aldı. ”Sol Baas”ın yayımladığı dökümanda, hem komünistlerin katledilmesini, hem de 1963’de sağcı Baasçılar tarafından organize edilen anti-Kürt savaşı kınadı. Arif rejiminin ”şovenistliği” kınanarak Kürt halkına ”çok geniş otonomi” verilmesini ve ülkede bütün siyasi eğilimleri yansıtacak demokratik bir parlamanto rejimi kurulmasını savundu(70).

Solcu Baasçılar, bazı konularda Komünist Partisi ve diğer partilerle hem fikir olmadıklarını dile getirerek, aynı zamanda da IKP ve KDP dahil ülkenin tüm ilerici partilerinden oluşacak tek bir cephenin kurulmasını savundular: ”*Nasır yanlısı güçlerin öncülerini, Baası, Komünist Partisini, Kürdistan Demokrat Partisi ve diğer ilerici unsurları biraraya toplayan bir birlik, Irakı çıkmazdan kurtarabilecek ve emperyalizm ile gericiliğe nihai darbeyi vurabilecek yegane yoldur*”(71).

KDP’de, ilerici güçlerin birleşik cephe kurması gerekliliğini belirten benzer bir açıklama yaptı. KDP’nin Paris temsilcisi, ”*Nasır hareketinin, Komünist Partisinin, El-İstiklal’in ve ulusal ilerici Partinin gerçek temsilcilerini kapsamına alacak bir ulusal cephenin kurulmasını partisinin desteklediğini*” bildirdi.

Komünist Partisi haklı olarak şöyle düşünüyordu: Ülkenin yurtsever ve demokratik güçleri sadece Baasçıların, İstikalcilerin ve yenilikçilerin ülkedeki yaşamın gerçekten demokratikleşmesini ve Kürt sorununun adilane çözümünü kararlı ve açıkça desteklemeleri halinde hakiki bir birlik oluşturulabilir. IKP Merkez Komitesi kararında şöyle deniyor: ”*Bu güçler, herşeyden önce anti-komünist politikadan ve özellikle Arap sosyalist Birliği’nin komünistlere düşmanca yaklaşmasından vazgeçilmesi ve Kürt sorununa adilane demokratik bir çözüm yolu bulunması koşuluyla hakiki, genel ulusal bir birlik kurulabilir*”(72).

Cumhurbaşkanı **Arif** 1965 yılı Haziran ayı ortasında yaptığı açıklamada, Irak ordusunun Kürt isyancılara karşı çatışmalarda ”bazı üstün zaferler” kazandığını söyledi.(73) Bu, Irak hükümetinin Kürdistan’da gerçek bir savaş olduğunu ilk kez doğrudan kabul etmesi demektir. **Arif**, bu açıklamayı askeri birlikleri teftiş için çıktığı

gezide yapmıştı. Kürt bölgesi olan **Karadağ**'da hükümet askerlerinin karşısına çıkan **Arif** şunları söyledi: *"Kuzeyde isyanlara karşı hareketlarda bazı üstün zaferler kazandınız ve ben sizi kutlamak istiyorum(74) ...Barzani hususunda karşımıza çıkan güçlüklerde emperyalizm suçludur; böylece esas hedefimiz olan Filistin'in kurtuluşundan bizi uzaklaştırmaya çalışıyor. Fakat, bu girişimlerine müsaade etmeyeceğiz"(75)*

Arif, "isyancılara" karşı çatışmalarda "başarı" elde ettiklerini ileri sürmekle Kürdistan'da Irak askerlerinin her zamanki başarısızlıklarını örtmeye çabalıyordu.

Ülkedeki siyasi durum kargaşasını ve gerginliğini koruyordu: bu gerginliğin tek sebebi, Kürdistan'da elde edilen askeri başarısızlıklar değildi, hem sol hem de sağ taraftan hükümete karşı yükselen muhalefet de bunda etkili idi.

1965 yılı ortalarında fikir ayrılıkları had safhaya ulaştı, hükümet defalarca yeniden oluşturuldu, ama yine de **Tahir Yahya** 6 Eylül'de istifa etmek zorunda kaldı(76). **Abdül Salim Arif**, büyük tatsızlıklar çıkmasını önlemek için kendisine çok yakın olduğu halde **Yahya**'yı feda etme kararı aldı. Yeni kabineyi oluşturma görevini, **Nasır** taraftarı olarak tanınan askeri hava kuvvetleri komutanı **Arif Abdül Rezzak**'a verdi. Ancak, bu yenilikçileri sadece kısmen tatmin etti. Yeni hükümetin oluşturulmasından tam on gün sonra, Başbakan **Arif Abdül Rezzak**. Arap devlet başkanları konferansına katılmak üzere Kazablanka'ya hareket eden Cumhurbaşkanı **Abdül Salim Arif** in yokluğundan faydalanarak, devlet darbesi yapma teşebbüsünde bulundu. Fakat, darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandı ve **Rezzak** Kahire'ye kaçmak zorunda kaldı. Bu olaydan sonra yenilikçilerin etkisi oldukça azaldı. Bağdat ve Kahire arasındaki ilişkiler ise yeniden soğuklaştı.

21 Eylül 1965'de, Irak'ta 1958 devriminden sonra ilk defa hükümet başkanlığı koltuğuna sivil bir isim olan **Abdül Rahman El-Bazzaz** oturdu. Kendisi sağcı görüşleri ve batı yanlısı eğilimi ile tanınıyordu. 23 Eylül 1965'de Bazzaz, program bildirisini açıkladı. **Bazzaz**, bu makamda kendisinden öncekilerden farklı olarak çok daha esnek bir politika izleme niyetinde idi. Program bildirisinde hükümetinin "daha önceki bütün hükümetlerin muhaliflerine uyguladıkları baskıcı ve küçültücü tedbirleri sert bir dille kınadığı" kısım bunu göstermektedir.(77) Yeni Başbakan ülkenin ekonomik durumuna değinerek, Irak'ın kendi sözleriyle, "somut hiçbir teoriye" bağlı olmayan "sağlıklı bir Arap sosyalizmi" yoluyla gideceğini kaydetti. **Bazzaz**, ihtiyatla, ama kararlı şekilde millileştirme politikasına karşı çıktı. Hükümet, **Tahir Yahya** döneminde millileştirilen şirketlerin hisse sahiplerine derhal tazminat ödeme kararı aldı(78).

Bazzaz'ın Kürt sorunu ile ilgili yaptığı resmi ve muğlak açıklamada şöyle deniyor: *"Kürt kardeşlerimize karşı çıkmıyoruz, ancak söz konusu bölgede huzuru bozan gruplara karşıyız. Irak'ın bütün bir ülke olduğunu, Kürtlerin ise kendi yasal hakları olduğu hükmüne varıyoruz"(79).*

6 Kasım 1965'te Kültür ve Ulusal Yönlendirme Bakanı **Muhammed Nasır**, hükümetin *"Kürt kardeşlerinin ulusal haklarına saygı göstereceği ve bu hakların anayasada belirtileceği açıklamasını yaptı"(80).*

Ancak, gelişmelerin gösterdiği gibi, **Bazzaz** kabinesi de Kürt sorununu askeri yoldan çözme politikasına devam etti. 1965/66 Mali yılında askeri harcamalar için muazzam miktarda ödenek ayrılması bunu doğrulamaktadır. O zaman, "savunma" ihtiyaçları için 70,5 milyon dinar (bütçe harcamalarının %37'sinden daha fazlası) harcanması öngörülüyordu, bir önceki yıl ise bu miktar 53,9 milyon idi(81). 16 milyon dinar civarındaki polis harcamaları bu rakama dahil değildi. Görüldüğü gibi, Irak hükümet çevrelerinde "Kuzey sorununu" askeri yolla çözme niyeti eskisi gibi hüküm sürüyordu.

1965 yılı sonunda **Bazzaz** yeniden, Kürtlere silahlarını bırakma ve hükümetin tekliflerini kabul etme çağrısı yaptı. Buna cevaben Devrim Komuta Konseyi Başkanı General **Barzani** duyurulmak üzere ilettiği bildiriye şunları açıklıyor: "*Arife, El-Bazzaz'a ve onların suç ortaklarına sesleniyorum: barış sağlamanın tek yolu, hükümetin Kürdistan özerkliğini öncelikle ve resmen tanımasıdır. Ancak o zaman ateşkes anlaşması yapılabilir ve özerkliğin nihayi olarak tayini, Irak dahilinde Kürdistan sınırlarının beraberce belirlenmesi ve garantiler hususunda mutabakat sağlanması için görüşmelere başlanabilir. Kürt halkı, yaşadığı tecrübelerle dayanarak, anlaşmazlığın çözümünde söz konusu garantileri talep etme hakkına sahiptir*"(82). **Barzani**, aynı zamanda şu uyarıyı yaptı: "*Eğer Bağdat hükümeti taleplerimize razı olmazsa devrim mücadelemize on yıl, yirmi yıl daha devam etmeye hazırız; gerekirse de Kürt halkı tüm ulusal haklarını elde edinceye ve Irak, demagoglar ve askeri diktatörlerden kurtuluncaya kadar*"(83).

El-Bazzaz, Irak vilayetlerinde uygulanacak yeni idare sistemi ve yasadan Kürt sorununun en iyi çözüm yolu olarak bahsederken "Kürt ulusal haklarına" ilişkin açıklamalarının ve "anayasadaki düzeltmelerin" gerçek manasını kendisi açığa vurmuş oldu. Bu da, hükümet başkanının, ne Kürt halkının ayrı bir ulus olarak varlığını ne de ayrı Kürt bölgelerinin, yani Irak Kürdistanı'nın, mevcudiyetini tanıdığı anlamına geliyordu.

Irak Komünist Partisi eskisi gibi, KDP'nin tutumunu destekliyordu. IKP; Kürt liderlere, Kürt halkının ulusal otonomi için verdiği yıllarca süren kanlı mücadelesinin sonuçlarını sıfırlayacak olan böylesi bir uzlaşmaya gitmemelerini tavsiye etti. Partinin tanınmış bir üyesi bu hususa değinerek şunları yazıyor: "*El-Bazzaz'ın dogmatik açıklama ve vaadleri Kürt halkını yanılgıya düşürmeyecektir. Kürtler, 1922'den beri Iraklı hükümet yetkililerinden buna benzer çok vaadler duydu, bu konuda tecrübesini göz ardı etmeye, kendisine pahalıya mal olan onca acı ve fedakarlığın bedeli olarak önemsiz bir kaç hak verilmesini kabule niyetli değildir*"(84).

El-Bazzaz'ın Kürdistan'daki "hunharca savaş" planının hazırlanmasına direkt iştirak etmesi, onun Kürt sorununun askeri yolla çözümünden yana olduğu hususunu doğrulamaktadır. **Mahmut** "kollektif sorumluluk" taktiği yeniden uygulamaya konulacaktı. Bu politikanın somut ifadesi, Kürt köylerinin topyekün yakılması idi.

Bu plan, "1965 yılı Ekim ayı başında alınan gizli hükümet kararnemesine uy-

gun olarak" hazırlanmış olup, 6 Aralık 1965 tarihinden itibaren de uygulanmaya başlanmıştı(85). Planda şunlar öngörülüyordu: ülkenin kuzeyine önemli miktarda asker toplanacak ve bunlar top ve tanklar eşliğinde onlarca köye saldırıca; aynı zamanda bu köyler havadan napalm, yangın bombası ve zehirli kimyasal bombalarla bombalanacaktı. Plan pratiğe şöyle uygulanacaktı: "Köyler yandığı zaman köylüler buraları terk etmek zorunda kalacak, işgalci askerlerde bu köylere girerek ellerine ne geçerse yağma edecekler. Sonra köyler kalan köylüler varsa boşaltılarak tümüyle yakılacak. **Tuzburmalı, Çemçemal, Kifri, Aceller, Kerkük** vilayetine bağlı **Şuan**'da böyle de oldu"(86).

O dönemde bir ay Kürt partizanların arasında kalan, Fransız gazeteci **Jan Bertolino** şunları yazdı: "Yangın bombalarıyla başlatılan yangınların alevleri dağ yamaçlarına sıçradı. **Sesil De Mil**'in gösterisinde olduğum hissine kapıldım. Dorukların leylaki fonunda dev alevler yükseliyordu. Huzur dolu vadiyi saran bu felaket bana hayal gibi göründü, ama kadın, çocuk, belki de yaralıların çığlıkları, öfkeli erkeklerin küfürleri beni çabucak acı gerçeğe döndürdü. Rehberim, «ekinleri yine yakıyorlar» diye bağırırdı. Üç hafiadır, sabahtan akşama kadar bizi rahat bırakmıyorlar"(87)

"**Barzani** güçlerinin kısa sürede dağıtılmasına" ilişkin detaylı planın hazırlanmasında koyu gerici General Abdulaziz Okaylı üstün "hizmet" göstermişti. 1965-1966 yıllarında ılık geçen kışın bu operasyon için oldukça elverişli bir ortam yarattığını belirtmek gerekiyor. Irak ordusu Kürdistanın dağlık yollarının karla kapanmamış olmasından yararlanarak önemli ölçüde askeri operasyonları arttırdı.

1966 yılı Şubat ayında askeri hareketler çoğunlukla Pencwin, Çoarta, Seyid Sadık -Kuzeydoğu Süleymaniye- bölgesinde gerçekleşti. Bizzat **Arif** in açıklamasına göre kış hareketi esnasında en büyük çarpışmalar bu bölgede gerçekleşti (88)

Bazzaz, Kürt yurtseverlere karşı askeri hareketle yetinmeyerek Kürt hareketinin yok edilmesinde menfaati olan ülkelerle "ortak dil" bulma çabasına girdi. Irak-İran ilişkilerinin gerginleşmesi nedeniyle Başbakan **Bazzaz** ve İran Başbakanı **Hoveyda** arasında, sınır hadiselerini soruşturmak üzere bir karma komisyon kurularak sınır anlaşmazlığını çözme hususunda mektup alışverişine başlandı. Irak hükümeti her türlü tedbire başvurarak "İran-İrak sınırını kapattı", ona göre "Kürtlerin dış dünya ile bağlantısını kesebildi". **Bazzaz**'ın mektubunda 3 teklif öne sürüldü, bunlar: karşılıklı askerleri geri çekme, iki ülke basınında da düşmanca propagandaya son verilmesi ve yukarıda adı geçen komisyonun kurulması. **Bazzaz** Bağdat'ta yaptığı (12 Ocak) basın konferansında şu hususu özellikle belirtti: Şu yada bu olayın soruşturulması esnasında eğer Irak'ın suçu ispat edilirse, o zaman Irak verilen zararı ödeyecekti.

İran Başbakanı **Hoveyda**'nın 1937 anlaşmasına uymayı reddettikleri açıklamasıyla patlak veren ve sınır anlaşmazlıkları esnasında ortaya çıkan **Şattül Arap** sınır bölgelerinin dağılımı problemine gelince Irak tarafı bu anlaşmayı İran'ın lehine olacak şekilde yeniden gözden geçirmeyi düşünmüyordu. Dahası, 1966 Ocak ayında Irak Dışişleri Bakanı, **Bazzaz**'ın basın konferansına katılanlar arasında "Irak-İran

sınırı ile ilgili gerçekler” (89) isimli kitabı dağıttı, bu kitap ilk defa 1960 yılında, **Kasım** döneminde yayımlanmıştı. Sadece **Kasım**’ın adının karalandığı bu kitapta İran tarafından yapılan sınır ihlallerinden bahs ediliyordu. Irak resmi makamları temsilciler, o zaman doğrudan sorunun 1960’daki gibi aynen kaldığını açıkladılar.

1965-1966 döneminde Irak ve Irak Kürdistanı’ndaki olayları aydınlatırken o zamanki adıyla İslam Paktı’nın ortaya çıkması ihtimaline de değinmek gerekiyor. Bu husustaki ilk haberler Suudi Arabistan Kralı **Faysal**’ın 1965 Aralık ayında İran’ı ziyaretinden sonra duyuldu. Pakta İran, Türkiye ve Suudi Arabistan’ın katılması bekleniyordu. Çok geçmeden **Bazzaz** resmi bir ziyaret için *El-Riyad*’a gitti. Bu resmi ziyaret esnasında Faysal’a Irak-İran sınır anlaşmazlıklarının çözümünde aracı olması ricasında bulundu ve *“isyancı Kürtlerin dışarıdan yardım alabilecekleri yolları”* tıkamak amacıyla Irak hükümetinin İran sınırını kapama isteğini dile getirdi.

1966 yılı başında Irak Dışişleri Bakanı **Ankara**’ya gitti. Ziyaret neticesinde *“Irak-Türk ilişkilerinde istenen gelişme sağlandı... ”*(90) Bu Irak Bakanı’nın 1958 devriminden sonra Türkiye’ye ilk ziyareti idi. O dönemde Irak’ı Türkiye ve İran’la yakınlaşmaya iten Kürt sorunundan başka sebep göstermek imkansızdı.

Irak resmi çevreleri *“Kürt tehlikesini ortadan kaldırmak”* üzere arap ülkelerinden etkili desteği alamadıkları hususundaki kaygılarını dile getirdiler. Bu nedenle de söz konusunu direk menfaati olan ülkelerin yani Türkiye ve İran’ın yardımıyla çözmek eğilimine girdiler. Böylece, **Bazzaz** hükümeti Kürtlerle nihayi çatışmaya girmek için hem ülke içinde hem de ülke dışında enerjik ve çok yönlü hazırlıklara başladı.

Şubat-Mart aylarında Irak Kürdistanı’nda cereyan eden olaylar dünya kamuoyunun dikkatini üzerlerine çekti. **Pravda** (Rus gazetesi) şunları yazdı: *“Kürtlere karşı savaşa son verilmeli. Bundan Irak halkı karlı çıkar... Kürt sorununun çözümü bir çok güçlük ve gericiliğin direnişiyile karşılaşmıştır. Ancak gericiliğin çıkarları Irak halkının (Arap ve Kürtlerin) çıkarlarından çok farklıdır.”* (91) 1966 Şubat ayı başında, SSCB Kızılhaç ve Kızılay Kurumu Konseyi’nin icra komitesi Irak hükümet Başkanına seslenerek Sovyet kamuoyununun insani duygularını dile getirdi, savaştan zarar gören sivil Kürt halkına maddi yardıma hazır olduğunu belirtti. (92)

12-13 Şubat 1966’da Irak’taki siyasi tutukuların af edilmesi ve insan haklarına saygı gösterilmesi mücadelesi uluslararası komitesi asamblesinin Paris’te toplantısı yapıldı. Toplantıya katılanlar Kürdistan’daki barbarca savaşı sert bir dille kınadı. Asamblenin kararında şöyle deniyor: *“Kısa süre önce Irak Kürdistanı’nda 600 köy imha edildi, ürünler yakıldı, suçsuz insanlar, yaşlılar, kadın ve çocuklar ölüyorlar veya açlık ve soğuka mahkum ediliyorlar. Kürt halkına gereken ilaçların dağıtılması konusunda yetkililer şiddet uyguluyor.”* (93)

1966 yılı Şubat ayı ortasında **Barzani** bir kez daha uluslararası örgütlere seslenerek Kürt sorununun barış çözümüne ne Kürdistan’daki savaşın sona erdirilmesine yardım etmeleri çağrısında bulundu. BM Genel Sekreterine gönderdiği mektupta şöyle diyor: *“Kuzey Irak’ta Kürt halkına karşı uygulanan soykırımı incelemek üzere*

bir heyet göndermenizi rica ediyoruz”(94). Barzani, büyük devlet başkanlarına da aynı içerikte mektuplar gönderdi (95).

Mısır-Irak siyasi idareciler örgütünün üçüncü toplantısı 1966 yılı Şubatı’nda Kahire’de yapıldı. Bu örgüt “*BAC ve Irak arasında işbirliğinin artırılması ve birliğin sağlanması*” amacıyla kurulmuştu. Kürt hareketi temsilcisinin bu toplantıya yaptığı çağrı yanıtızsız kaldı.

Birleşik siyasi idarecilerin Kahire’deki oturumundan sonra Arap ülkeleri hükümet başkanları toplantısı yapıldı. Kürt ulusal demokratik hareketi yönetimi toplantıya katılanlara bir mesaj gönderdi. Bu mesajda “*çatışmalara son verilmesi ve Irak devleti çerçevesinde Kürt halkına ulusal haklarının temini bazında görüşmelere başlanması*” için yardım etmeleri ricası yer alıyordu. (96) Kürt demokratik güçlerinin bu çağrısı da cevapsız kaldı.

Irak komutanlığı 1966 yılı Nisan ayı ortasında “Okaylı planını” uygulamaya başlamayı tasarlıyordu. Bu plana göre Irak ordusunun Kürt mevzilerine yapacağı güçlü saldırılarla Kürt sorununa son verilecekti. Ancak beklenmedik bir şey oldu. 13 Nisan 1966’da Irak Cumhurbaşkanı **Abdulsalim Muhammed Arif**, onun yakın arkadaşı İçişleri Bakanı **Darraci** ve Sanayi Bakanı esrarengiz bir uçak kazasında öldüler.

Cumhurbaşkanı **Arif**’in ölümünden sonra ülkedeki siyasi durum iyice kızıştı. Cumhurbaşkanlığı makamına **Bazzaz**’dan başka iki kişi daha talip oldu: merhum Cumhurbaşkanı’nın kardeşi olan Irak Ordusu Genel Kurmay Başkanı **Abdürrahman Arif** ve koyu gerici aşırı eğilimli askeri kanadın lideri ve Savunma Bakanı olan **Abdulaziz Okaylı**, **Bazzaz**, cumhurbaşkanlığı mücadelesinin çözümü aşamasında son sözü askerlerin söyleyeceğini dikkate alarak kendi başbakanlık koltuğunu koruma ve küçük **Arif**’in adaylığını destekleme kararı aldı. **Bazzaz**’ın düşüncesine göre **Arif** -zayıf bir siyasetçi- cumhurbaşkanlığı makamına otursa kendisi ülkedeki gerçek iktidarı ele geçirmesi daha kolay olacaktı. Bu düşüncelerden yola çıkarak **Bazzaz** “gönüllü” olarak küçük **Arif**’in lehine cumhurbaşkanlığı makamından vazgeçti, onun taraftarları ise **Arif**’e cumhurbaşkanı olabilmesi için yardım etti. Yenilgiye uğrayan **Okaylı** istifasını verdi. Ne **Arif**’in ölümü ne de **Okaylı**’nın Savunma Bakanlığından istifa etmesi hükümetin Kürt sorunundaki politikasında herhangi bir değişiklik yaratmadı.

Kürt ulusal-demokratik hareketi yönetimi, Irak komutanlığınca Mayıs 1966 için planlanan askeri operasyonlardan haberdar idi. Daha 1966 Mart ayı ortasında Kürdistan Demokrat Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri, **Gilala**’da (Irak Kürdistanı) bir açıklama yaptı. Bu açıklamaya göre KDP Kürt sorununa barışçıl çözüm yolları aramanın yanısıra, Kürt silahlı güçlerinin savaş kabiliyetini artırmak üzere bazı çalışmalar yapıyordu ve Kürtler eskisi gibi hakları için cesurca mücadeleye devam edeceklerdi. Ancak, Kürtler Irak ordusu saldırılarına ne kadar çetin karşı koyarlarsa koysunlar yine de zor durumda idiler. Durumları ekonomik abluka, silah yetersizliği ve dışardına maddi yardım alamama neticesinde iyice güçleşti.

Doğrusu Kürt yurtseverlerinin lehine olan ve onları Irak askerlerinden ayıran bir husus vardı: tüm Kürtler mücadelenin hedeflerine yakındılar. Hergün kitlesel halk kahramanlıkları yaratan ve Kürt halkının silahlı mücadelesini başarılı kılan asıl ulusal haklarına ulaşma isteği ve sosyal-siyasi statülerini iyileştirme çabası idi.

“Özerk Kürdistan veya ölüm” sloganı Kürtler ve onlarla omuz omuza çarpışan Asurlu ve Arap yurtseverler arasında geçici yankı buldu.

Irak ordusunun 1965-66 kışında ve 1966 baharı başında Kürt mevzilerine yaptığı saldırılar Irak resmi çevrelerinin sözlerine göre, Mayıs ayında meydana gelen ve “son noktayı koyan” büyük muharebe için sadece başlangıç oluştuyordu. O zamanlar daha sağ olan *Arif*’in 1966 yılı Mart ayı sonunda kendinden oldukça emin yaptığı açıklama dikkat çekicidir: “*Kürtlerin son isyan ocaklarının nihai olarak bu yaz imha edileceğini ümit edip etmediği*” sorusuna Irak Cumhurbaşkanı şu cevabı verdi: “*Irak kuzeyinde isyancılara yokedici darbe vuruldu. Günleri sayılıdır. Eğer Allah izin verirse birkaç güne kadar isyandan en ufak bir iz bile kalmayacak*” (97) Arif ve meslektaşları zaferlerinden o kadar emindiler ki Tahran’daki Irakbüyükelçisi, İran hükümetine şu haberi vermesi için emir aldı: “Kürt tehlikesine” karşı mücadeledeki ortak menfaatlerden yola çıkarak Irak hükümeti “dağıtılan isyancıların” İran topraklarına geri çekilmesinin engellenmesini ve “*Barzani*’ye İrana sığınma hakkının verilmemesini” rica eder. (98)

1966 yılı Mayıs ayı başında yeni Savunma Bakanı **Şakir Mahmut Şükürü, Abdülaziz Okaylı**’nın planını gerçekleştirmeye başladı.

Planlanan çarpışmaların esas alanını *Rewanduz* bölgesi oluştuyordu. Irak silahlı birliklerinin başlıca hedefi *Hendrên* dağı (Güneydoğu Rewanduz) ve *Zozik* (Kuzey Doğu Rewanduz) tarafına güçlü saldırılar yaparak Kürt güçlerini ikiye bölmek, sonra da *Haci Ümran* tarafına ilerleyerek Kürtlerin dışarıdan yardım alabilecekleri yolları kesmek ve onları nihai bozguna uğratacak idi (99). Hükümet 5 tümeni arasından en iyi savaş kabiliyeti olan 2 tanesini (1. ve 2. tümeni) Kürtlerin üzerine saldı (100).

Hükümetin *Rewanduz* cephesine gönderdiği toplam asker sayısı 35 bine ulaştı. Hükümete bağlı silahlı güçler her çeşit silahla -ağır toplar, tanklar ve uçaklarla- donatılmıştı. “*Caşlardan oluşturulan birliklerde buraya gönderildi. Hemen hemen tüm köyler askeri ordugah haline getirilmişti.*” (101)

Kürt silahlı güçleri, takviyeli 5 mevziye dağıtılmıştı. Kürt güçleri Komutanı, Rewanduz bölgesinin, özellikle de stratejik değer taşıyan *Rewanduz-Hac Omran* yolunun savunulmasının çok önemli olduğunu dikkate alarak buraya en iyi Kürt askeri birliklerini (3500 kişi kadar) yerleştirme kararı aldı. Bunlar genç subaylar olan **Muhammed Fahir** ve **Faris Karadaği** kumanda ediyordu.

Rewanduz cephesindeki esas olaylar 2-3 Mayıs 1966’da meydana geldi. Irak Komutanlığı, kararlaştırıldığı gibi, İran sınırı yakınındaki son yerleşim noktası olan *Hac Omran* ile *Rewanduz*’u bağlayan yolu kurtarma hedefini kararlaştırdı. Zamanında İngilizler tarafından inşa edilen bu yolu Kürtler, askeri hareketlere

başlandığından, yani 1961'den, beri ellerinde tutuyordu. Bu yol, Kürtler için hem askeri hem de ekonomik açıdan birinci dereceden önem taşıyordu.

"*Okaylı planı*" fikir olarak fena değildi. Daha önce de belirtildiği gibi, yola çıkmadan evvel Irak askeri birliklerinin, **Rewanduz** şehri hududundaki yol kenarında yükselen iki tepeyi -**Hendren** ve **Zozik**- ele geçirmesi gerekiyordu(102). Güçlü topçu atışları ve bombardımanı sonrasında Irak piyade birliği, tankların desteğinde **Zozik** ve **Hendren** dağlarına saldırıya geçti. 3. ve 4. seçme tugaylar ortadan, 4. ve 15. tugaylar kanatlardan hücumla geçti, 5. ve 2. tugaylar ise onlara destek verdi(103).

Kürtler ilk önce, Irak birliklerine manevralarını tamamlama imkanı vermek için biraz geri çekildi, sonra, 4 Mayıs'ta, Irak birliklerine ait bazı mevkilere kontrataka geçti, 6-7 Mayıs'ta ise bu mevkilere 10'nu silahsızlandırdı(104). Irak Komutanlığı, sadece **Hendren** hücumu için yaklaşık 3 bin asker, bin kadar da *caş* göndermişti. Bunlar 4 kola ayrılıyordu: **Rewanduz**'dan başlayıp **Kapkam**'a (Hendren dağı doruğu) 100 m kala biten iki merkezi ve iki yan kol (bunlar, doruğun yarı yolundaki mevzileri tutuyordu). 100m aralıklarla yerleştirilmiş taş istihkamlarda Kürt komutanlığı tek bir takım halinde toplandı. Yukarıda da belirtildiği gibi bu operasyonun baş yöneticilerinden biri de Binbaşı **Muhammed Fahir** idi. Fransız gazeteci **Jan Bartolino**, bu olaylar sonrasında Kürdistan'a giderek, **Barzani**, **Fahir** ve diğer Kürt eylemcilerle görüştü. Kendisi, o dönemdeki olaylara ait detaylı ve güvenilir bilgi vermektedir(105). **Bertolino**, **Muhammed Fahir** hakkında şunları yazıyor: "*Yakın zamandan beri 30 yaşındaki Kürt binbaşısı Fahir ulusal bir kahramandır. Şüphesiz, onun iki Irak tümeni karşısındaki inanılmaz zaferi, Kürdistan gecelerinin sessizliğini bozan güzel sesli halk ozanları tarafından şehir ve kasabalarda yıllarca söylenecektir. General Barzani onu şahsen kutlama gereği duydu. Bu binbaşı için büyük onurdur, çünkü, burada herkes Mustafa Barzani'yi duygulandırmanın zor olduğunu bilir*"(106).

11 özellikle de 12 Mayıs'ta Kürtler insiyatifi tümüyle ele geçirdi ve Irak ordusu birliklerine yıkıcı darbeler indirdi, bu esnada Irak ordusuna bağlı 4. tugay tamamıyla bozguna uğratıldı(107)

Irak birliklerinde durum öylesine karmaşık idi ki, aralarından bir çoğu kendi güçlerinin ateşi altında kaldı. Sonuçta bir çok Irak asker ve subayı öldü, bir çoğu da teslim oldu. **Hendren** ve **Zozik** nihai olarak düşmandan temizlenmişti.

Rewanduz yakınlarındaki muharebe, Kürt silahlı güçlerinin zaferiyle sonuçlandı. Savaş meydanında 150'si subay olmak üzere 2 bin ölü kaldı. Bu, Irak Kürdistan'ında ki 5 yıllık savaş boyunca gerçekleşen en büyük çarpışma idi. Kürtler zengin ganimetler ele geçirdi.

Hükümetin Kürt sorununu askeri yolla çözme planlarına yıkıcı yeni bir darbe daha indirilmişti. **Rewanduz** muharebesi şovenist çevrelerin, özellikle de askerlerin durumunu ciddi biçimde sarstı, Kürt ulusal-demokratik hareketinin gücünü bir kez daha gösterdi. Bu muharebeye gerçek bir kahramanlık örneği gösteren ve cephenin en önemli yerlerinden birinde çarpışan komünist birlikleri de katılmıştı.

Rewanduz muharebesinden sonra, Kürdistan'ın özerkliği ve ülke yaşamının demokratikleşmesi için mücadele den güçlerin otoritesi daha da arttı. Aynı zamanda Irak ordusu saflarındaki ihtilaf daha çok kızıştı. Askerlerden bir çoğu firar etti, bunların bir kısmı Kürt ordusu saflarında kaldı. Kürt hareketi yönetimi, teslim olanlara akıllıca bir politika uyguluyordu. **Jan Pradye** şöyle yazıyor: "*Kürt devrimi, Irak halkı ve Irak hükümeti arasında net bir ayırım yapıyordu: İlki dost, ikincisi ise düşman idi*"(108). Kürt hareketi yöneticileri, hiç bir zaman Kürt halkının ve ulusal azınlıkların çıkarlarını arapların çıkarları ile karşı karşıya getirmemiştir. "**Mustafa Barzani**, anlaşmazlığı derinleştirmemek için olayı ırkçı savaşına döndürmemeye çalışmıştır. Hazırladığı bildirilerde hiç bir zaman Araplara saldırmamış, hep Bağdat hükümetini hedef almıştır. Barzani, peşmergelerine teslim olan askerleri öldürmeme emri vermiştir. Esir askerler, silahları ellerinden alınarak serbest bırakılmaktadır"(109).

Rewanduz muharebesinden sonra, Kürt sorununun barışçıl-askeri çözümünden yana olan grup ve Başbakan'ın kendisi **Abdül Rahman Bazzaz**, Kürtlere bazı idari özerklikler verilmesini onaylamaya başladı. Bu davranışı, ülkedeki durumu normale döndürme ve (daha da önemlisi) askerlei yavaş yavaş imkan dahilinde yerleinden etme, sonra da ülke yönetiminden tümüyle uzaklaştırma gereğine dayandırdılar.

Irak Komünist Partisi, illegal yayımlanan ve Bağdat'ta çok sayıda dağıtılan kendi gazetesi *Tarik Aş-Şaab* aracılığıyla ve KDP de gizli yayımlanan bülteni **Bahoz** yoluyla Kürdistan'daki olaylar hakkında Irak halkına düzenli bilgi veriyorlardı. Irak'lı yetkililer tarafından defalarca yapılan ve ordunun büyük yenilgisini gizlemeyi; Kürdistan'dan gelen haberlerin etkisini sıfırlamayı amaçlayan yalan haberler, hükümetin "20 yaşındakileri orduya" çağırma kampanyası (baharda ilan edilen çağrıdan kaçanlar için) gibi, kendisini aklamadı.

Hükümet aynı zamanda, maddi bakımdan oldukça güç durumda idi. Resmi açıklamalara göre 1965/66 Mali yılında Irak bütçesindeki açık 50 milyon dinarı buluyordu. Irak tarafından elde edilen yıllık petrol gelirinin aslan payı, yani 130 milyon İngiliz sterlinini, askeri harcamalara gitti. Tüm serbest döviz stokları savaşa harcandı; bu stoklar barış koşullarında ülke ekonomisini geliştirmede kullanılabilirdi.

Kısacası, herkes Kürt sorununun bir an evvel çözülmesini ısrarla talep ediyordu. Ancak, barış görüşmelerine eğilimli olan **Bazzaz** ve taraftarları için bu görüşmelere gitmek kolay değildi, çünkü askeri çevrelerde savaşa devam etme isteği hakimdi(110).

Ancak, yine de, **Bazzaz**, kardeşlerine göre daha uyumlu olan küçük **Arif**'i ikna etmeyi başardı ve Kürtlerle ilişkiye geçilmesi için kararlı adımlar attı.

Askeri hareketlere devam edildiği halde, **Bazzaz** hükümeti ve Kürt ulusal-demokratik hareketi temsilcileri arasında görüşme sağlandı. 1966 yılı Haziran ayı ortasında bizzat **Bazzaz** şu açıklamayı yaptı: "*Ben ve hükümetim, Kürt sorununu barışçıl yoldan çözmeye niyetliyiz... Irak sadece Arapların değil, aynı ölçüde de Kürtlerindir*"(111).

Barzani, karargahına gelen hükümet görevlilerine Kürt sorununun barışçıl çözümünü hususunda görüşmelere başlanması teklifine, Devrim Komutanlığı ve KDP yöne-

timinin onayını alarak olumlu yanıt verdi. Görüşmelerin ilk etabının Kürdistan'da yapılması kararlaştırıldı; Barzani'den cevap alındıktan üç gün sonra Bazzaz hükümeti şu dört Kürt siyasetçisinden oluşan delegasyonunu Kürdistan'a gönderdi. **Ekrém Cefa** (eski bakan), **Ahmet Kemal** ve **Macit Ali** (emekli generaller) ve **Zeyd Ahmet Osman** (eski Erbil Vali Yrd.). Delegasyon, Kürt liderlere hükümetin barışçıl çözüm yolunu ve Kürtlere ulusal haklarını tanımayı seçtiğini resmen bildirmekle yetkilendirilmişti(112).

26 Haziran 1966'da Kürtlerle görüşmelere devam etmek üzere Arap ve Kürtlerden oluşan daha büyük bir delegasyon Kürdistan'a geldi. Delegasyona katılanlar şunlardı: **Abdül Cebbar Comerd** (eski Dışişleri Bakanı), **Hasan Abdül Rahman**, **Kazım Aş-Şabibi**, **İhsan Şerzad** (Bağdat Üniversitesi profesörü), **Muhammed Selah Mahmud** (eski bakan, doktor)(113). Irak resmi delegasyonlarının Kürdistan'a ziyareti sonrasında Kürt delegasyonu Bağdat'a gitti. Kürt delegasyonunu oluşturanlar şunlar idi: KDP Merkez Komitesi 1. sekreteri **Habib Muhammed Kerim** ve KDP Merkez Komitesi üyeleri **Salih Yusuf**, **Ali Abdül** ve **Hafız Celal**(114).

Kürt delegasyonunun Cumhurbaşkanı Abdül Rahman Arif ve Başbakan Bazzaz ile görüşmesi neticesinde aşağıdaki maddeleri içeren hükümet platformunu kabul etti:

1.Hükümet Kürt ulusunu tanıyor ve Arap ve Kürtlerin aynı hak ve sorumluluklara sahip olabilmeleri için bu durumun altını çizmeye ve onu geçici anayasada daha net ifade etmeye böylece de iki esas ulusu (Arap ve Kürtleri) birleştiren tek bir Irak vatani dahilinde Kürt ulusunu ve Kürtlerin ulusal haklarını tasdik etmeye hazırdır”.

2.Hükümet, hazırlanma aşamasında bulunan yasayı yayımlayarak yukarıdaki tüm izahatları güçlendirmeye hazırdır: bu yasa desantralizasyon prensibine dayanacaktır.

3.Hükümet, doğal olarak, Kürtlerin nüfusunun çoğunluğu oluşturduğu bölgelerde Arapçanın yanısıra Kürtçeyi resmi dil olarak tanıyor. Arapçanın yanısıra, yasayla onaylanan ve yerel meclislerce tayin edilen mevzuata göre Kürtçe eğitim yapılacaktır.

4.Hükümet, geçici anayasada öngörülen tarihte (yani 1967 yılı başına kadar) parlamento seçimlerini yapmaya kararlı olduğunu bildirir. Kürtler, seçilecek parlamentoda, sayılarının ülkenin toplam nüfusu ile orantısına ve seçim yasasına uygun olarak temsil edilecek.

5.Hükümet, Arap kardeşlerinin yanısıra Kürtlerin de nüfus sayıları ile orantılı olarak bakanlıklar, icra organları, hukuki, diplomasi ve askeri makamlar da dahil olmak üzere tüm devlet kuruluşlarında çalışabileceklerini duyuruyor.

6. ve 7. maddelerde, ülke içinde ve dışında üniversite ve diğer yüksek öğrenim kurumlarında okuyan Kürt öğrencilerin sayısının artırılmasından; "Kuzey"e bir üniversite açılmasından ve vilayetlerdeki yerel, yönetimlere Kürt memurların alınmasından bahsediliyordu.

8.Parlamentar yaşam normlarını tespit sürecinde "bazı siyasi örgütler kurulacak ve basın halkın dileğini ifade edebilecek", bu durum, yasada öngörülen sınırlar dahilinde Kürtler için de geçerli olacak; "Kürtçe ve Arapça veya aynı anda iki dilde de siyasi ve edebi ürünlerin yayımlanmasına müsaade edilecek"

9."Zorba eylemleri biter bitmez" (*Bazzaz*, Kürdistan'da süren savaşı böyle adlandırmayı tercih etti) "Kuzey'deki bu eylemlerle" bağlantısı olan herkesi kapsayan genel af uygulaması yapılacak. Tüm Kürt memur veya çalışanları eski makamlarına geri alınacak ve hükümet daha önce işten kovulan tüm Kürt işçilerinin eski işlerine geri dönebilmeleri için mümkünolan herşeyi yapmayı taahhüt ediyor.

10.Söz konusu programın yayımlanmasından sonra tüm asker ve polisler (Irak ordusu ve polis teşkilatından firar edip Kürtlerin saflarına katılan asker ve polisler kastediliyor) iki ay zarfında silahlarıyla beraber kendi birliklerine dönecek. Aynı şekilde, Kürtlere karşı savaşta hükümet tarafında yer alan "yardımcı silahlı birlikler" (caşlar) de normal yaşamlarına dönecek.

11."Zorba direnişinin" eline geçen tüm araç-gereç kuzeyin yeniden tesisi için kullanılacak.

12."Daimi ikamet yerlerini terk eden kişi ve gruplar yerlerine geri dönecek ve bunlara gereken tazminat ödenecek"(115).

Bu son madde, Kürtlerce öne sürülen ve Kürtlerin Kürdistan'daki savaş zamanında zorla çıkarıldıkları ve Arap bölgelerinden getirilen Arap aşiretlerinin (bazen de bedevilerin) yerleştirildikleri daimi ikamet yerlerine geri döndürülmeleri ile ilgili talebi karşılıyordu.

Kürt delegasyonu, hem ön hem de nihai görüşmeler esnasında Kürt silahlı birliklerinin, özellikle de "peşmergelerin" İran ve Türkiye sınırları güvenliğini sağlayacak sınır muhafızları olarak Irak ordusu kapsamına alınmasında ısrar etti. Ancak, hükümet bu teklife karşı çıktı ve bütün birliklerin tümüyle dağıtılmasında ısrar etti. Bu hususuta mutabakat sağlanamadığı için sorun havada kaldı ve barış anlaşmasına dahil edilmedi.

29 Haziran 1966 anlaşması, Kürtlerin ulusal özerklik mücadelesinde önemli bir olaydı. 29 Haziran deklarasyonunun ilanından daha kısa bir süre önce Irak hükümeti ve Irak ordu komutanlığı, Kürt mevzilerine "nihai kesin" saldırıları yaptıklarını alenen açıklamışlardı. Ancak, beş yıldır süren savaş zarfında hükümet üçüncü defa Kürt ulusal sorununun varlığını resmen tanımak ve bu sorunun barışçıl çözümü için Kürt halkının temsilcileri ile görüşme masasına oturmak zorunda kaldı. Anlaşma, aynı zamanda, Kürt sorununun askeri yolla çözülmesine karşı çıkan tüm Irak demokratik güçlerinin zaferi idi.

29 Haziran deklarasyonunun içeriğine dikkatli bakılırsa Kürt hareketinin tüm taleplerini kapsamadığı görülür. Ulusal özerklik talebine de yer verilmemişti. Neden böyle oldu? Bu sorunun cevabı, KDP MK 1. sekreteri **Habib**'in anlaşmanın ilanından sonra yaptığı açıklama olabilir: "Irak hükümeti, 12 maddelik bir program yayımladı. Bu program, görüşmelere esas olmalıdır ve Kürt milletini ve Kürdistan'ın

resmi dili olarak kürtçeyi tanımaktadır. Kürtlerle ilgili bir bakanlık kurulacak. Nihayet, hükümet, sadece Kürdistan'ı değil, tüm vilayetleri ilgilendiren idari desentralizasyonu öneriyor. Bu, gerçekte, bizi tatmin edebilecek minimum şeydir”(116).

Doğal bir soru ortaya çıkıyor: eğer 29 Haziran deklarasyonu Kürtlerin taleplerini tümüyle karşılamıyorsa ve hükümette de artık şartlarını Kürtlere dayatacak durumda değilse ise o zaman neden Kürt hareketi liderleri anlaşma koşullarına razı oldular? Yabancı bir gazetecinin bu sorusuna **Barzani** şöyle cevap veriyor: ”Şimdilik başka bir seçeneğimiz yok. İnsanların dinlenmesi gerekiyor. Napalmı yakılan ürünleri, sağ kalıpta toplanmayı bekleyen ürünleri düşünüyorum. Dağlara kış erken geliyor ve Kürtlerin buna hazırlanması gerekiyor. Ara vermek lazım. Fakat, kalıcı barış pek de yakın değil”(117).

Kürt ulusal-demokratik hareketinin ileri gelenlerince yapılan şu açıklama Kürtleri hükümet deklarasyonunu kabule mecbur eden sebeplere ışık tutuyor:

1.29 Haziran deklarasyonuna razı olan Kürt hareketi temsilcileri, bunu nihai döküman değil de, sadece, ilerki görüşmelere esas teşkil edecek bir döküman olarak kabul etti.

2.Kürt hareketi temsilcileri barış görüşmelerine katılmakla ”Kuzey sorununun” barışçıl çözümü prensibine bağlılıklarını göstermiş oldular. Bizzat bu prensip, ülke içinde ve dışında Kürt hareketinin etkisi ve otoritesinin artmasına sebep olan en önemli faktörlerden biri idi.

Kürtlerle sağlanan anlaşma, ülkedeki durumun normalleşmesinde kullanılmadı. Bazzaz ve onu destekleyen siyasi güçler, dar sınıf görüşlü olduklarından ve devrimci-demokratik güçlerin etkilerini artırmalarından korktukları için yarım yamalak tedbirler almakla kitlelerin siyasi aktivitelerini, parti ve örgütlerini engellemekle yetindi; kendi siyasi rakipleri ile uzlaşmaya çalıştı; bu **Bazzaz** rejiminin düşmesini ve ülkede yönetimin yeniden askerlerin eline geçmesini önceden tayin etti.

Kürtler, 29 Haziran deklarasyonunu, Kürt sorununun barışçıl çözümü yolunda atılmış ilk pozitif adım olarak değerlendirdi. Arap ülkeleri ve dünyanın ilerici kamuoyu söz konusu deklarasyonu tasvip etti. Bu arada Irak'taki sağcı güçler ve Arap ülkelerindeki gerici çevreler, sağlanan anlaşmaya karşı takındıkları düşmanca tavrı saklamadı. ”Bazzaz anlaşmasını ” ”yeni Balfur deklarasyonu” olarak adlandıran General **Abdül Aziz Okaylı**'nın açıklaması belki de en tipik değerlendirme idi(118).

30 Haziran 1966'da, eski Irak Başbakanı' olan Askeri Hava Kuvvetleri Komutanı **Arif Abdül Rezzak** başkanlığındaki subay grubu tarafından gerçekleştirilen başarısız devlet darbesi teşebbüsü **Bazzaz**'ın konumunun sallantılı olduğunu ve onun rejimine karşı güçlü bir muhalefetin mevcudiyetini doğruladı.

Irak Komünist Partisi, hükümetin verilen aradan yararlanarak Kürt ve Arap demokratik hareketine yeni bir darbe indirebileceği hususunda uyardı(119). Parti, gericilerin barış görüşmelerini aksatmayı ve demokratik harekete darbe indirmeyi amaçlayan planlarına karşı emekçileri uyanık olmaya çağırdı; Partiye göre, gerici çevrelerin ülkedeki demokratik ve yurtsever güçlerin, özellikle de IKP ve KDP'nin

yanında gözükme entrikalarına karşı koymak gerekiyordu(120). Gerçekten de, askeri muhalefet ve onu destekleyen sağcı güçler, hiç bir engelle karşılaşmadan, **Bazzaz** hükümetinin siyasi rotasına -özellikle de Kürt sorunu ile ilgili- daha aktif karşı çıkmaya başladı.

Bu esnada **Bazzaz**, kendi kabinesini güçlendirmek üzere bazı adımlar attı. Bu amaçla 27 Temmuz 1966'da Sovyetler Birliği'ne resmi bir ziyarette bulundu. Sosyalist devletlerle, özellikle de Sovyetler Birliği ile sıkı işbirliğini savunan Irak'taki tüm ilerici güçler Bazzaz'ın ziyaretini tasvip etti. Ziyaret sonuçları olumlu idi. Irak tarafı, *"hükümetin tek bir Irak devleti sınırları dahilinde Kürtlere ulusal haklarının tanınması bazında, Irak kuzeyindeki anlaşmazlığın barışçıl yoldan çözümü için aldığı"* tedbirler hakkında Sovyet tarafına bilgi verdi(121). Sovyetler Birliği *"Irak hükümetinin attığı pozitif adımlardan ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve hükümetçe ilan edilen programa uygun olarak onun diğer vatandaşlarının haklarına saygı gösterilmesi bazında Kuzey Irak sorununun tek bir Irak devletinin sınırları dahilinde çözülmesine ve kardeş kanı savaşına son verilmesine yönelik attığı pozitif adımlardan duyduğu memnuniyeti"* dile getirdi(122).

Bazzaz'ın SSCB ziyareti ve onun pozitif sonuçları kabinenin düşmesini önleyemedi. Bazzaz hem soldan hem de sağdan eleştiri alıyordu. Sol güçler, Kürt sorununun barışçıl çözüm programını ve ülke içi siyasi durumun istikrara kavuşması için atılan diğer bazı adımları onaylıyordu, ancak aynı zamanda da hükümet politikasından çok rahatsızlık duyduklarını dile getiriyorlardı. Bu rahatsızlık, Irak Komünist Partisinin açıklamasında şöyle ifade buluyor: *"Bu politika, ülkede diktatörlük rejimi kurarak halkın özgürlüğünü bastırıyor."*(123) *"Devletin parası, bu işi üstlenen organlara harcanıyor. Mevcut rejim emekçilere sadece yoksulluk ve mahrumiyet getirdi... Emekçilerin yaşam standartı devamlı kövüye gidiyor..."*(124)

Bazzaz hükümeti, sağ kanattan da en az bu kadar eleştiri aldı. Bazzaz'ın *"tankları üslerine, askerleri ise kırsallarına geri gönderme"* niyeti, sağcı askeri grup tarafından açık tehdit olarak değerlendirildi ve **Abdül Rahman Arif**e ısrarla yöneltilen Başbakan'ın görevden alınması ve yerine asker kökenli birinin atanması taleplerinin esas kaynağı oldu.(125)

Cumhurbaşkanı küçük **Arif** ikileme düştü: ya **Bazzaz**'ı Başbakanlık koltuğunda bırakacak ve böylece askerlerle açık anlaşmazlığa itilecek, ya da onun yerine yeni bir Başbakan atayacaktı. Bazzaz, Sovyetler Birliğinden döndükten sonra 4 Ağustos 1966'da, Cumhurbaşkanı **Arif**'in ısrarı ile istifa etti. Başbakanlık koltuğuna emekli general **Naci Talib** oturdu.

Talib, 21 Ağustos tarihli bildirisinde hükümetinin *"Temmuz devriminin hedeflerini gerçekleştirmek için mücadele vereceğini, askeri paktlara girmeme ve pozitif tarafsızlık politikası izleyeceğini, Arap birliğinin güçlendirilmesini desteklediğini açıkladı..."*(126). Yeni hükümetin *"Kuzey bölgesinin gelişmesi için koşullar yaratarak ve Irak'ta Kürt kardeşlerimize ulusal haklarını tanıyarak 29 Haziran 1966'da ilan edilen ve sevgili ülkemizin kuzeyinde barışın sağlanması ile ilgili programı"* gerçekleştireceğini belirtti(127).

Hükümet ve Kürt hareketi temsilcileri arasındaki görüşmelere Talib zamanında da devam edildi. 1966 yılı Eylül ayı başında Irak hükümet delegasyonu Kürdistan'a Kürt hareketi lideri Barzani'nin karargahına bir gezi düzenledi. Delegasyona Savunma Bakanı **Şakir Mahmut Şükrü** başkanlık ediyordu. **Şükrü** yanında getirdiği Kuran'ı "29 Haziran tarihli ateşkes koşullarının gerçekleştirilmesine yardımcı olmaya hazır olduğunun ve duyduğu güvenin işareti olarak" **Barzani**'ye hediye etti(128).

Fakat, **Naci Talib** hükümeti, Kürdistan'daki durumun normale döndürülmesi hususunda hemen hemen hiç bir somut adım atmadı. Aksine, 1966 yılı Sonbaharında durumun gerginleştiği belirtileri ortaya çıktı. Durum böyle iken Cumhurbaşkanı **Arif** bizzat Kürdistan'a gitmeye ve **Barzani** ile görüşmeye karar verdi. Bu görüşme 28 Ekim'de **Rewanduz** yakınlarındaki **Lindian** yerleşim yerinde yapıldı ve 4 saat sürdü. Kuzeyin yeniden yapılanmasından sorumlu Bakan **Ahmet Kemal Kadir** (*Jan Pradye, onu düzmece bakan sayıyordu, çünkü bu işler yapılmıyordu*), Savunma Bakanı **Şükrü**, General **Fuat Arif** ve **Şeyh Baba Ali** (son ikisi Kürt) Arif'e eşlik etti(129).

Lindian'daki görüşmelerde 29 Haziran ateşkesinin koşullarının gerçekleştirilmesi hususuna değinildi. **Arif** in "İnsanlar bazen üzücü şeyler yapabilir, ama bunları düzeltmeden bırakmamak lazım" sözleri üzerine **Barzani** "askeri anlaşmazlığın sona ermesi için **Bazzaz** programının uygulanmasının zorunlu şart olduğunu" söyledi(130). **Barzani** hükümetten barışçıl çözüm deklarasyonu koşullarını daha da detaylaştırmasını talep etti; özellikle de, Kürtlerin temsilcilerinin hükümet kapsamına alınması, Kürtlerin temsilcisine Başbakan yardımcılığının verilmesi bir Kürt generalinin Irak ordusu 2. tümen komutanı olarak atanması sorunlarını gündeme getirdi. Cumhurbaşkanı **Arif**, **Barzani**'nin tekliflerini kabul etti ve Kürdistan'da hükümet'e bağlı idari organların yeniden teşkil edilmesi, bahar çatışmaları sırasında Kürtlerce ele geçirilen ağır topların hükümete geri iadesi v.b. ile ilgili tekliflerini öne sürdü. Görüşmenin sonunda Barzani, 29 Haziran anlaşmasının yayımlanan 12 ve yayımlanmayan 3 maddesi tutarlı şekilde ve harfi harfine yerine getirilmeden Kürt sorununun çözümünün düşünülmemeyeceğini kaydetti. **Arif** buluşma esnasında **Barzani**'ye bir otomobil hediye etti; **Barzani** ise üzerinde "Arap-Kürt kardeşliği" kazanmış gümüş bir tabağı Cumhurbaşkanı'na sundu(131).

Arif in Barzani'yi ziyaret etmesi ve Kürt sorununun çözümü için görüşme yapılması aşırı sağcı güçlerin oldukça sert olumsuz tepkisine yol açtı. **Pradye** şöyle yazıyor: "Bağdat'ta milliyetçiler kudurmuş gibi idi"(132). Kürt sorununun barışçıl yollarla çözme çabalarını dile getiren **Arif**, **Talib**, **Şükrü** ve diğer hükümet yöneticilerinin ne kadar samimi olduklarının dışında şu iki faktör Kürt hareketi liderlerini görüşmenin olumlu sonuç vermesine fazla şans tanımaya zorladı:

1)-Hükümet aslında orduya yaslanmıştı, orduda ise komutanların büyük çoğunluğu herhangi bir "teslimiyeti" kesin olarak reddediyordu.

2)-Hükümet, söz konusu soruna ülke yönetimine Kürt hareketi liderlerinin de katılabileceği bir çözüm bulunması yoluna asla gitmek istemiyordu. Başka bir

deyişle, hükümetteki komutanlık makamlarını ellerinde tutan askerlerin hesabı, Kürtlerin uğruna mücadele verdikleri Kürdistan'ın geçmişteki özerklik statüsü değil de iktidarın kendisi idi.

15-20 Kasım 1966 tarihleri arasında **Gilala**'de Kürdistan Demokratik Partisi'nin VII. kongresi yapıldı. Kongre salonunda "Yaşasın Arap-Kürt kardeşliği!", "Haziran anlaşmasının koşullarının yerine getirilmesini talep ediyoruz!" sloganları asılı idi. Türkiye, İran ve Suriye'den gelen Kürt temsilcileri de kongreye katıldı. Diğer Parti temsilcilerinden sadece Irak Komünist Partisi MK üyesi **Zeki Hayri** çağrılmıştı. Kongrede şu konular tartışıldı: Ülkedeki durum ve Kürt sorununun barışçıl çözüm programının gerçekleştirilmesi perspektifi ile ilgili sorunlar; Kürdistan da tarım reformu, Kürdistan Demokrat Partisinin Irak Komünist Partisi ile ilişkileri v.s. konular.

Haziran anlaşması ile ilgili Kongre kararında şöyle deniyor: "Devrimci özerkliğin hedefleri 29 Haziran tarihli bildirinin ilan edilen ve edilmeyen maddelerinde tümüyle belirtilmemiş olduğu halde, Kongre, bu bildiriye tasvip ediyor (çünkü, biz ülkede güvenliği ve barışı korumak; Arap ve Kürt kardeşler arasında kan dökülmesine son vermek istiyoruz) ve onun özüne bağlı kalınarak harfi harfine uygulamasını talep ediyor... Kongre, Devrim Komutanlığından bununla ilgili hükümete muhtıra sunmasını talep ediyor"(133).

KDP'nin VII. Kongresinden söz ederken şu hususa dikkat çekmeden geçemeyiz; çeşitli konuların tartışılması esnasında parti içerisinde iki akım ortaya çıkmıştı. Bu ayrım, özellikle de, tarım reformunun uygulanması ve IKP'nin Kürdistan'daki faaliyetlerine karşı KDP'nin tutumu ile ilgili sorunlar tartışılırken belirginleşti. Kongreye katılanların çoğu geniş çaplı tarım reformları yapılarak maksimum miktarda köylüye toprak verilmesi ve böylece de feodal-toprak ağaları sınıfına kesin darbe vurulmasını savunuyordu. Bu makul talep, KDP yönetimindeki sağcı unsurlar tarafından reddedildi. Tarım reformuna karşı çıkanlar, aslında Kürdistan'da köklü tarım reformları yapılmasına karşı çıkmadıkları, sadece, onlara göre, "bunun zamanının daha gelmediği" açıklamasını yaptı. Tutumlarını haklı çıkarmak için şu iki hususu bahane gösterdi:

1)-Bu durumda hükümet, KDP ve Kürt hareketi liderlerini "ayrılıkçılarla" suçlayabilirdi;

2)-Bazı ağalar, hükümet tarafına geçmek için sebep bulmuş olurdu(134)

Kongre'de, Irak Komünist Partisi'nin Kürdistan'daki faaliyetlerine karşı KDP'nin tutumu konusu tartışılırken münakaşa çıktı. Bazı delegeler, Kürdistan'da partisel faaliyetlerin sadece KDP tekelinde olmasını ve IKP'nin bu haktan mahrum edilmesini teklif etti. Sağcıların yaptığı bu teklif reddedildi.

Bir kısım KDP yöneticisinin tarım reformları ve IKP ile ilgili sorunlara yaklaşımı, KDP'nin sosyal-sınıfsal birleşiminden kaynaklanıyordu. Kürtlerin ulusal özerklik mücadelesi farklı (hatta birbirine hasım) sınıf ve tabakaları biraraya getirdi. Bu doğaldı, çünkü mücadelenin söz konusu aşamasında ulusal-kurtuluş hedefleri bi-

rinci sırada idi ve tüm sınıf ve tabakaları bu hedeflerin gerçekleşmesi ilgilendiriyordu. Ancak, konu sosyal hedeflere gelince şöyle bir durum ortaya çıkıyordu: emekçi ve küçük burjuvazi kesimlerin çıkarları sömürücü sınıfların çıkarlarıyla çakışıyordu. Kurtarılmış bölgelerde KDP'nin sosyal-ekonomik alanda attığı bazı adımların ılımlı yapısı anlaşılabilir, çünkü, bunlar savaş koşullarında gerçekleştirilmişti ve mümkün olduğunca çok halk kitlelerini ulusal özerklik mücadelesine çekmeyi amaçlayan taktiksel ve askeri-siyasi düşüncelerin dayatması idi. Ancak, burada söz konusu olan, harekete katılanların ve bizzat KDP'nin heterojen sosyal yapısında ifade bulan ve sınıfsal ayrılıktan kaynaklanan eğilimlerdir.

Taraflar, 1967 yılı Ocak ayı başında Bağdat'ta görüşmelere devam etti, fakat bir sonuç alınmadan bu görüşmeler son buldu. **Barzani** konuyla ilgili şu açıklamayı yaptı:

"Bağdat'ın aşırı eğilimli güçleri, hükümetin barış anlaşmasının yükümlülüklerini yerine getirmemesi için oldukça güçlü direniş gösteriyor. 12 maddenin çoğu henüz yerine getirilmedi"(135)

Barzani, Sovyet gazetecinin *"Ateşkes anlaşması ihlal edilebilir mi?"* sorusuna şöyle cevap veriyor: *"Her halükarda, bunu ilk yapan biz olmayacağız. Asla! Bize barış lazım!"*(136)

Hükümet ve gerici çevreler, 29 Haziran anlaşması yükümlülüklerini yerine getirmemek için her yola baş vurarken resmi yetkililerce tutulan kiralık *çaş* birlikleri de onlara büyük hizmetlerde bulunuyordu. Bu birlikler hükümetten yüklü maaş alıyordu-ayda 14 dinar. **Jan Pradye**'nin verilerine göre bu miktar, bir Irak köylüsünün yıllık gelirini oluşturuyordu(137). *Çaşlar* Kürdistan'da teröristlik eylemler yapıyor, halkı yağmalıyordu. Hükümetçe kısıktılan bu *çaşlar* 1967 yılı Temmuz ayı başında Süleymaniye yakınlarında *peşmerge* birlikleri ile çatışmaya girdi(138). Uluslararası Kızılhaç teşkilatının Kürdistan'da zarar gören halka yardım etmesinin engellenmesi, Irak resmi yetkililerin Kürt hareketine ve Kürdistan halkına karşı düşmanca tutumunun açık ifadesi idi(139). Irak Kürdistanı'na uygulanan ekonomik ambargonun çoğu koşulu hala geçerli idi.

Kürtlerin ve hükümet temsilcilerinin karşılıklı mutabakatına dayanılarak Bağdat'ta bir Kürt gazetesi yayımlanması kararlaştırıldı. Bu karara uygun olarak, Kürt hareketi temsilcileri Kürdistan'da Kürtçe yapılan radyo yayınlarına ve *Xebat* gazetesinin yayımlanmasına son verdi. *El-Teaxi* (Kardeşlik) isimli yeni legal Kürt gazetesinin ilk sayısı 1967 yılı Mayıs ayı başında çıktı. Gazetenin idare kurulunca yayımlanan yazısında yeni gazetenin esas görevinin demokraik özgürlükler için mücadele etme; emperyalizm ve sömürgecilerle mücadelesinde hükümete destek verme; ulusal ekonominin kurulması, halkın refah düzeyinin artırılması ve işsizliğin ortadan kaldırılması için mücadele etme olduğu belirtildi. *El-Teaxi*, aynı şekilde, *"Arap-Kürt kardeşliğini ve ülkenin kuzeyinde barışın sağlanmasına yönelik 29 Haziran 1966 tarihli hükümet programlarının uygulanmasını destekliyordu"*(140).

Gazetenin yayımcıları olan KDP temsilcileri, *"gazetenin, halkların genel barışı"*

koruma mücadelesini, barış içinde yaşama ve tüm sorunları barışçıl yollardan çözme, nükleer silahların kullanımının yasaklanması ve tüm halklar arasında dostluğun pekiştirilmesi mücadelesini destekleyeceğini” kaydetti(141).

El-Teaxi’nin yayımlanması, Kürt halkı ve Irak’ın siyasi yaşamı için önemli bir olay idi. Sonra gelişen olayların da gösterdiği gibi gazete geniş halk kitlelerinin-Arapların, Kürtlerin ve ulusal azınlıkların çıkarlarını dile getiren yegane legal gazete idi. Kürdistan Demokrat Partisi ve Irak Kürdistanı’nda devrimci-demokratik harekete katılan ülkenin tüm ilerici güçleri-Kürtler, Araplar, Asurlar-legal koşullarda mücadele hedeflerini açıklama ve resmi çevrelerin kuzey hareketinin ”ayrılıkçı” yapıya sahip olduğu iddialarının asılsızlığını gösterme imkanı elde etmiş oldu. Çünkü, gazete fiilen ülkedeki türü bakımından yeğane muhalif partinin (KDP) yayın organı idi ve Arapça basılıyordu; çok çabuk yaygınlaştı. Tirajının yarı resmi ”*El-Cumhuriya*” gazetesinden bir kaç kat daha fazla olduğunu söylemek yeterli olacaktır.

Hükümetin gazetenin yayınına izin vermesi ve diğer bazı pozitif adımları ülkenin demokratik kamuoyu tarafından olumlu karşılandı. Genelde ise, **Bazzaz** zamanında da olduğu gibi hükümet politikasından hem solcular hem de sağcılar memnun değildi. **Naci Talib** geçiş dönemine 1966 yılı sonuna kadar son vereceği vaadini yerine getirmedi. Ancak, 1967 yılı Ocak ayı sonunda hükümetçe seçim yasası onaylandı; yasa ulusal meclise 150 milletvekilinin seçilmesini öngörüyordu.

Seçim yasasının belirmesi ülke yaşamındaki olumlu bir olay idi, çünkü, ulusal meclis seçimlerinin yapılması geçiş dönemini noktalayabilirdi; Kürt liderler de aslında hükümetin bu döneme son verme niyetini onaylıyordu. Fakat, seçim yasasının bazı önemli eksiklikleri vardı. Yasa, şehir ve köy emekçilerinin Ulusal Meclis’te temsil edilmesini ve kadınların oylamaya katılmasını öngörmüyor; Irak Sosyalist Birliği (ISB)nin dışında hiçbir parti veya örgütün temsilcisine aday olma ve seçilme hakkı vermiyordu.

IKP ve KDP dahil, yeraltında çalışan tüm muhalif partiler seçim yasasının antidemokratik maddelerine karşı çıktılar. Özellikle, Kürdistan Demokrat Partisi, yasanın yüksek yasama organında Kürtlerin adilane temsil edilmesini öngörmediğini kaydetti. 10 Şubat 1967’de hükümet seçim yasasında bir dizi düzeltme yaptı, (İşçi ve köylülere %25 koltuk verildi, kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı v.b.), ancak bu, IKP, KDP ve diğer sol güçlerin yasaya yaklaşımını değiştirmede. 3 Mayıs 1967’de Irak Bakanlar Kurulu geçiş dönemini bir yıl daha uzatma kararı aldı; bu karar ülkede yeni bir öfke dalgasına yol açtı. Böylesi bir durumda küçük **Arif**, rejimini kurtarmak için **Talib**’i ”kurban etme” kararı aldı. 6 Mayıs’ta **Talib** istifa etmek zorunda kaldı. Yeni hükümeti **Arif** kendisi oluşturdu(142).

Bu esnada Arap-Doğusunda gelişen olaylar nedeniyle hem Irak’ta hem de diğer Arap ülkelerinde Kürt sorunu da dahil olmak üzere tüm iç sorunlar bir süre için ikinci plana itildi. Söz konusu olan 1967 yılı Haziran ayında İsrail’in BAC, Ürdün ve Suriye’ye karşı saldırıya geçmesi idi. Bilindiği üzere İsrail saldırısının başlıca emel-

lerinden biri, BAC ve Suriye'deki anti-emperyalist rejimleri devirmektir. 1967 İsrail saldırısı ile Arap ülkelerinde yakınlaşma eğilimi baş gösterdi. Öyle ki Suriye ve Irak arasında oldukça gergin ilişkiler olduğu halde, Irak bazı birliklerini Suriye ordusu yardımına gönderdi. Doğrusu bu yardım sembolik değer taşıyordu. Suriye hükümeti birlikleri kabul ederek aynı zamanda da onların ülkede bulunması dolayısıyla "ihtiyat" tedbirleri aldı. 27 Mayıs 1967'de Cumhurbaşkanı **Arif Gazze** bölgesine gönderilmeye hazırlanan askerlerle görüştü. Cumhurbaşkanı yaptığı konuşmada, Irak birliklerinin BAC birliklerine katılışının sadece sembolik olduğunu ve BAC ordusunun ne askere ne de teçhizata ihtiyacı olmadığını belirtti. Aynı zamanda, Irak'ın ülkenin kuzey bölgelerinden Suriye ve Ürdün sınırlarına yeni askeri birlikler sevk ettiği açıklandı. Bütün bunlar tümüyle açık yapıyordu. Öyle bir izlenim uyandırdı ki sanki Irak hükümetinin kendisi aldığı askeri tedbirlerin gün ışığına çıkmasını istiyordu.

Irak hükümetinin Sovyetler Birliği'ne olan tutumunda bazı değişiklikler meydana geldi. **Nasır**'ın yaptığı ve Sovyetler Birliği'ni "Arapların en sadık dostu" olarak adlandırdığı açıklamasının ardından Irak'ta da böyle şeyler söylenmeye başlandı.(143)

Yenilikçiler ve diğer bazı muhalif güçler ortaya çıkan durumu kendi siyasi emellerinde maksimum derecede kullanabilmek için çaba sarfediyordu. **Nasır** taraftarları (yenilikçiler) eski Başbakan **Arif Abdül Rezzak** liderliğinde 30 Haziran 1966 komplosuna katılmış tutukluların serbest bırakılması için hükümetten izin kopardı. Yine eski Başbakanlardan **Ahmet Hasan El-Bekir** başkanlığında liderleri serbest bırakılan ve Cumhurbaşkanlığı'na kolayca ulaşabilen Baasçılar da kendi üye ve taraftarlarını hapisten kurtarmaya çabalıyordu.

Kürtler de genel affa ümit bağlamaya başladı. Anlaşma imzalanması sonrasında hemen hemen bir yıl geçtiği halde "*Kuzeydeki olaylar nedeniyle*" hüküm giyen Kürtlerin serbest bırakılması sorunu hala çözülmemişti.

Çeşitli siyasi grupların, arkadaşlarının serbest bırakılması taleplerine hükümetin tepkisi ne oldu? Saldırıdan (İsrail) iki gün önce 3 Haziran 1967'de Cumhurbaşkanı **Arif** 13-18 Kasım 1963'de tutuklanan Baasçıların, yani kardeşinin iktidarı ele geçirmesine direnenlerin serbest bırakılması için kararneme yayımladı. Baasçıların af edilmesi "*herkese İsrail'e karşı savaşa katılma imkanı sağlamak gerektiği*" hususuna dayandırıldı. Üç gün önce, 31 Mayıs'ta, 30 Haziran hareketine katılanların salıverilmesine ilişkin Cumhurbaşkanı kararnemesi yayımlanmıştı(144) Bu iki mahkum grubu derhal serbest bırakıldı. Tutuklu Kürtlere yaklaşım ise çok daha başka idi. Hükümet aslında 29 Haziran ateşkesi koşullarını yerine getirerek Kürdistan'daki savaş yüzünden tutuklanan Kürtleri çoktan serbest bırakmakla yükümlü idi. İsrail saldırısına karşı "*Irak ulusal birliğinin pekiştirilmesi*" hususu da böylesi bir affın ilanını dayatıyordu. Fakat, tüm bunlar hükümeti ikna edemedi.

Hükümetin Kürtlere ayırım politikası uygulaması bir kez daha gündeme gelmişti. Saldırının ikinci gününde (6 Haziran 1967) 1961-1966 döneminde

Kuzey'de askeri harekatlara katılan Kürtlerin serbest bırakılması ve suçlamaların geri alınmasına ilişkin bir kararneme yayımlandı. Bu kararnemenin cephedeki durumun Irak'da dahil olmak üzere Arap ilişkileri için olumsuz hal aldığı bir sırada çıkarılması ilginçtir. Ayrıca, hükümet kararnemeyi yayımladı, ama onu uygulamada acele etmedi. Bundan şu sonuç çıkıyor: hükümet, hiçte gıpta edilmeyecek durumunu daha da güçleştirmemek ve Kürtlerin tepkisini çekmemek için söz konusu kararnemeyi yayımladı. Her ne olursa olsun Kürtlerin serbest bırakılması hükümet ve Kürt hareketi temsilcileri arasında ilişkilerin iyileşmesine olumlu etki edebilirdi. Ne yazık ki bu gerçekleşmedi. Kürtlerin serbest bırakılması ile ilgili kararnemenin yayımlanmasından on gün sonra *El-Teaxi* gazetesi şunları yazdı: "*Kürtler, bu kararnemeyi sevinçle karşıladı, ancak kararneme kapsamına girenlerden hiçbiri henüz serbest bırakılmadı*"(145).

Hükümetin farklı siyasi gruplar arasında "birlik sağlamak" için attığı adımları değerlendirerek şu hususu belirtmek gerekiyor: Bu birlik, ülke içi durumun normale döndürülmesini sağlayacak bir manivela olabilirdi. Durumun normalleşmesi ise İsrail ile savaşta başarılı olabilecek ve daha çok da iç sorunların çözümü için gerekli idi. Fakat, askeri bürokratik rejim bu sorunu çözecek kabiliyette çıkmadı. Hükümet, gerçekten de bazı safları birleştirdi, ama bu sağ güçlerin birleşmesi idi. Dahası, binlerce Arap ve Kürt demokratinin öldürülmesinden sorumlu olan aşırı sağcıların, Kürt sorununun barışçıl çözümüne muhalif olanların ve 30 Haziran Harekatı'na katılanların serbest bırakılmasıyla Irak'lı gericiler iyice güçlendi. Diğer taraftan bir çoğu sorgusuz sualsiz yıllarca Irak hapishanelerinde azap çeken binlerce ilerici Iraklının serbest bırakılmasından ise hiç söz edilmemesi (edilemezdi de) kayda değer bir husustur.

1967 İsrail saldırısı esnasında Kürt devrimci-demokratik hareketi liderleri, Filistinli Arapların haklarının savunulmasından yana tavır koydular ve İsrail'in Arap ülkelerine yönelik saldırılarını kınadılar. Saldırı başladıktan birkaç saat sonra Kürt devrimci-demokratik hareketi yöneticileri Arif'e bir telgraf gönderdi. Bu telgrafta, hükümetin İsrail'e ve onu kollayan emperyalist devletlere karşı tutumunu tümüyle desteklediklerini ifade ediyorlardı. Kürt hareketi liderleri, özellikle de General **Barzani**, bununla beraber bazı Arap ülkeleri yöneticilerinin yaptıkları açıklamaları eleştirdi. Söz konusu Arap ülkeleri yaklaşan ihtilafı hem askeri hem de siyasi açıdan çok yönlü ve akıselim değerlendiremiyordu. Kürt liderler, Irak da dahil bazı Arap ülkelerinde "İsrail devletini yok etme" çağrısı yapan uç unsurlara karşı çıktılar. KDP MK Politbüro üyelerinin açıklamasında şöyle deniyor: "*Nereden gelirse gelsin her türlü saldırıya karşıyız. İsrail'in Arap topraklarını işgal etmesine karşı çıkıyoruz, ancak tüm halkların var olma ve egemenlik hakkını da savunuyoruz*"(146).

Kürt hareketi yöneticileri, askeri anlaşmazlık esnasında ve sonrasında askeri açıdan hükümetin anlaşması esas itibarıyla hala uygulanmaya başlanmadığı halde Barzani ve diğer Kürt hareketi liderleri anlaşmazlığın barışçıl çözümü yolunda sabır gösterdiler.

İsrail'in Arap ülkelerine karşı yürüttüğü saldırı savaşının sonuçları Irak'taki siyasi yaşamı ciddi şekilde etkiledi. Irak silahlı kuvvetlerinin İsrail saldırısını püskürtmede aldığı yenilgi, Irak'taki askeri-bürokratik rejimin çürük olduğunun kanıtlarından biri idi. Bilindiği üzere, hem **Kasım** hem de **Abdül Salim Arif** "Filistin'i kurtarma yüce misyonunu gerçekleştirebilmek için Irak ordusunun Kuzey'de" çaba sarfetmekten kurtarılması gerektiğini defalarca belirtmişti. Filistin Arap halkının haklı mücadelesi, Irak'ın bazı iktidar çevrelerince Kürt hareketi de dahil olmak üzere kendi siyasi düşmanlarına darbe indirmek amacıyla kullanıldı. Askeri harekatlara başlanmadan önce Irak'ın milliyetçi çevreleri ordularının "Filistin'in kurtuluşu" için olmasa bile en azından İsrail saldırısının muzafferce geri püskürtülmesinde kullanılacağını ümit etmişti. Ancak, esasen Kürt ulusal-demokratik hareketini bastırmada uzmanlaşan ordunun ülke sınırları dışındaki uygulamada savaşma kabiliyetinin olmadığı ortaya çıktı. **Eric Rulo** konuyla ilgili olarak şunları yazıyor: "*Yüksek rütbeli subayların hali çoğu zaman acıma hissi uyandırıyor. Askeri harekatlara başlandığı gün Genel Kurmay Başkanı General **Hammudi Mahdi**'nin sabahı bir sigorta şirketinde geçirdiği ve kazaya uğrayan oğluna tazminat almaya çalıştığını halkın nasıl bir öfkeyle karşıladığını tahmin edebiliyor musunuz?*"(147)

Savaşın ilk günlerinde, Iraklı siyasi ve askeri yöneticiler arasında sıkça sürtüşmeler yaşandı. **Küçük Arif** hükümeti hiç de gıpta edilecek durumda değildi. Kürt hareketi liderleri Kürt sorununun askıda bırakılmasından duydukları hoşnutsuzluğu dile getirdiler. Askeri ve sivil şahıslardan oluşan sağ milliyetçi güçler iktidarı ele geçirmek için gizlice yeni planlar hazırlıyordu. Cumhurbaşkanı **Arif**, iktidarı aşırı sağcı liderlerden biri olan **Tahir Yahya** ile paylaşarak durumu "gevşetme" kararı aldı. Her türlü hükümet karşıtı özellikle de sol muhalefeti güç kullanarak bastırma politikasını devam ettirmeye niyetli olan **Arif**, **Tahir Yahya**'dan daha iyi bir Başbakan zor bulurdu. 10 Haziran 1967'de Cumhurbaşkanı **Küçük Arif**, propaganda amacıyla "*askeri kurtuluş hükümeti*" diye adlandırdığı hükümeti kurma görevini **Tahir Yahya**'ya verdi.

11 Temmuz 1967'de yeni Başbakan (aynı zamanda İçişleri Bakanı) program bildirisini açıkladı. Bildiride ülke savunmasını güçlendirmek ve Irak ordusunun savaşma kabiliyetini arttırmak için gereken tedbirleri almaya, "*rejimi demokratikleştirmeye ve ulusal güçlerin birliğini sağlamaya*" hükümetin hazır olduğu ifade ediliyordu. 1967 yılı Temmuz ayı sonunda **Tahir Yahya** petrol alanı da dahil olmak üzere ülkenin ekonomik gelişme programını yayınladı. **Tahir Yahya** ilk hükümet açıklamasında kuzeyde barışın sağlanmasına ilişkin "**Bazzaz** programı"nın uygulanması ve kuzey vilayetlerinin gelişmesi için hükümetinin çaba göstereceğini önemle belirtti(148).

Petrol politikası ve bazı iç sorunlarda atılan olumlu adımları saymazsak **Tahir Yahya** hükümeti genelde gerici bir siyasi yol izliyordu. Ülkedeki durumu normale döndürmek için ilk önemli adım olarak geçiş dönemine son vermesi bekleniyordu, fakat yeni hükümet kararnemesi çıkarılarak parlamento seçimleri tekrar belirsiz bir

tarihe ertelendi; bu da ülke yönetiminde askeri-bürokratik metodlardan vazgeçmeyi istemediklerini gösteriyordu. Irak köylüsünü yakından ilgilendiren tarım reformu oldukça yavaş gerçekleşiyordu. Bunda şaşılacak bir şey yok; çünkü radikal toprak reformları için hükümetin sol demokratik güçlerin destek ve yardımına ihtiyacı vardı. Hükümetin bu güçlere karşı düşmanca tavrı doğal olarak onu gerici muhafazakar güçlerle yakınlaştırdı. bu yakınlaşma tek başına tarım yasasını hayata geçirme imkanını ortadan kaldırmaya yetti. *"Askeri harcamalar hızla arttı. Petrol gelirinin %90'ını orduya gidiyordu. 1967/68 mali yılında devlet bütçesindeki açık rekor rakama, yani 120 milyon dolara ulaştı"*(149).

Arif-Yahya rejiminden duyulan hoşnutsuzluk hemen hemen tüm halk katmanlarına yayıldı. İsrail ile savaşta alınan yenilgi sonrasında Irak hükümet yöneticileri "Filistin'in Kurtuluşu" ile ilgili fikir spekülasyonlarına devam etmekten çekinmedi. Artık kimsenin inanmadığı aynı boş sözleri ve sloganları sarfetmeyi sürdürdü. **Tahir Yahya** hükümeti, askeri ve diğer harcamaların üstünü örtmek amacıyla ithal edilen geniş tüketim mallarına *"ek savunma vergisi"* adı altında yeni vergiler koydu.(150) Bir fransız gazetecisi şöyle yazıyor: *"Hükümet dünyanın en yoksul halklarından biri olan Irak halkından her yıl yaklaşık 600 milyon frank topluyor"* (151).

Arif-Yahya rejiminin gerici yapısı Kürt hareketine karşı tavrında açıkça ortaya çıkıyordu. Cumhurbaşkanı'nın 29 Haziran 1966 anlaşması kaidelerini desteklediğini açıklanmasına rağmen *"hükümet kuzey sorununun barışçıl çözümü hakkında herhangi bir adım atmadı"* (152). Hatta geriye götürmeye çalıştı. Geçmişte Kürt sorununun "askeri çözümü" taraftarlarından biri olan **Tahir Yahya** sistemli biçimde 29 Haziran anlaşmasını baltalama politikası yürütüyordu. Hükümet gizli istihbarat servisi aracılığı ile Kürt hareketi saflarında birliği bozmak, gerici feodallerin ve Kürt hareketine ihanet eden diğer güçlerin teröristik eylemlerine hız verdimek için önemli miktarda para harcadı. 22 Temmuz 1967'de KDP, *çaş* birliklerinin yaptıkları zulümleri protesto etti. Bu birlikler, Irak yetkililerinin desteğiyle sivil halka ve Kürt kurtuluş ordusuna yönelik cinayetler işliyordu (153). 1967 yılı Eylül ayında Uluslararası Hukukçular Birliği bülteninde bir haber yayınlandı. Bu habere göre **Rewarduz** ve **Süleymaniye** bölgelerinde mevzilenen Irak Askeri birliklerine yeni takviyeler yapıldı.(154) Daha sonraları bu haber KDP yöneticilerinden **Mabmut Ali Osman**'ın açıklamasıyla doğrulandı.

Hükümet ve Kürtler arasında ilişkiler yeniden gerginleşince **Tahir Yahya, Barzani** ile görüşme kararı aldı. Irak hükümeti 29 Haziran tarihli ateşkes anlaşmasının mütevazı koşullarını bile yerine getirmeye niyetli değildi, ama aynı zamanda da Kürtlere karşı askeri harekatlara tekrar başlamayı göze almak istemiyordu: çünkü bir taraftan halk arasında savaşa karşı aşırı tepki vardı, diğer taraftan ise Haziran ayında gerçekleşen İsrail saldırısının üzücü etkileri oldukça taze idi. Hem Irak'ta, hem de diğer arap ülkelerinde tüm arap kamuoyunun dikkati İsrail saldırısı sonuçları üzerine iken iç savaş başlatmak bizzat hükümetin varlığını tehlikeye atmak anlamına

geliyordu. Hükümet yöneticilerinin de çok iyi anladığı böylesine bir adım sadece sol muhalefet tarafından kınanmakla kalmayacak, üstelik birbirine rakip askeri-siyasi gruplaşmaların iktidarı ele geçirmeleri için bahane veya fırsat teşkil edecekti. İşte bu sebeplerden ötürü **Tahir Yahya**, (sonradan anlaşılacağı üzere) çantasında Kürtler arasından hiçbir somut ve kabul edilebilir teklif olmadığı halde **Barzani** ile görüşmelere yeniden başlama kararı aldı.

Barzani ile görüşme 1967 yılı Eylül ayı sonunda yapıldı (155). Görüşmeler esnasında **Tahir Yahya**'nın "*Kuzeyde barışın yeniden sağlanması*" teklifine **Barzani**, barış ve huzurun Kürtlerin taleplerini gözardı etmekle değil de bu taleplerin yerine getirilmesiyle kökleşebileceği yanıtını verdi. Buna karşılık Başbakan hükümetin güya anlaşma koşullarını yerine getirmeye hazır olduğunu belirtti.

6 Ekim 1967'de *Erbil*'de Irak hükümetinden dört bakan Kürt temsilcileri ile görüştü. Buluşmanın amacı Kürt özerkliğini tartışmak idi (156). Ne basında ne de radyoda bu görüşmelere değinilmemesi ilgi çekicidir. Hükümet bu suskunluğu, aşırı eğilimli güçlerin olumsuz tepkisini çekmeme gayreti olarak izah etti. 8 Ekim'de **Tahir Yahya** görüşmelere katılmak üzere *Erbil*'e geldi. Bu görüşmelere 1967 Aralık ayı ve 1968 Ocak ayı boyunca devam edildi (1957).

Ne var ki Tahir Yahya hükümetinin Kürt temsilcilerle görüşmeleri paravanalardan başka bir şey değildi. Bunun ardında 29 Haziran anlaşmasını bozma ve Kürt sorununu askeri yolla çözmek üzere bahane bulma niyeti mevcut idi. 1967 yılı Aralık ayı başında yayımlanan Basın Yasası, hükümetin 29 Haziran anlaşmasını nasıl sabote ettiğinin kanıtıdır. Söz konusu yasa ile ülkede çıkan dört gazete, özel olarak kurulan bir devlet kuruluşunun kontrolü altına alınmış, geri kalan sürekli yayımlar ise kapatılmıştır. (158) Bu yasaya dayanılarak *El-Teaxi* gazetesinin de kapatılması Kürt hareketi yöneticilerince şiddetle protesto edildi.

1968 yılı Ocak ayında altı bakan hükümetten istifa etti. Bu arada Genel Kurmay Başkanlığı'na Kürt sorununun barışçıl çözümünün azılı düşmanlarından biri olan **Faysal El-Ansari** getirildi (159).

Kürt devrimci-demokratik güçlerinin hükümete karşı duyduğu güvensizlik ve şüphe son mertebeye ulaştı. Hükümet askerlerinin olası saldırılarını püskürtmek amacıyla askeri hazırlıklar yapmak yeniden en önemli vazifeleri haline geldi. Kürdistan'da mevzilenen hükümet birliklerine yeni takviyeler yapılırken Kürt ulusal silahlı güçleri tetikte bekliyordu, kiralık *caş* birlikleri ile silahlı çatışma provakatörlüğü yapıyordu: böyle bir ortamda Kürdistan Demokrat Partisi taktiğe başvurarak şu sloganı ortaya attı: "*Savaşın yeniden başlaması tehdidine karşı mücadele edelim, ancak aynı zamanda da savaşa hazır olalım*".

Irak Komünist Partisi'nin 1967 yılı Aralık ayı ortasında düzenlenen üçüncü konferansında Irak'daki siyasi durumun çok yönlü değerlendirilmesi yapıldı ve ülkenin ulusal yurtsever güçlerinin görevleri ayrıntılı olarak tartışıldı. Konferans kararlarında "*Irak'taki mevcut rejimin çoktan köhneleştiği*" hususunun altı çizildi. Konferans'ta **Arif-Yahya** yönetimi ülkenin önünde bulunduğu sorunları yapısı

itibariyle çözmekten aciz “*halk aleyhtarı diktatör bir rejim*” olarak nitelendirildi ve Kürt sorununun barışçıl çözümüne ilişkin Haziran Anlaşmasını yerine getirmeye hükümetin istekli olmadığı kaydedildi. Bundan ötürü de “*Kürt hareketinin kazanımlarını savunmaya hazır olun*” çağrısı yaptı (160).

XII. BÖLÜM

11 MART 1970 DEKLARASYONU VE KÜRT HALKININ REEL ÖZERKLİK SORUNU

1968 yılının ilk yarısında Irak'taki iç siyasi yaşamın belirgin özelliği, durumun gergin olması ve geniş halk katmanlarının Arif-Yahya rejimi politikasından memnun olmaması idi. Hükümetin attığı adımlar ülkedeki durumu gevşetmek yerine daha da güçleştirdi. 2 Mayıs 1967'de bitmesi gereken geçiş dönemi İsrail Savaşı bahane edilerek bir yıl daha uzatıldı. 1968 yılı Mayıs ayında Cumhurbaşkanı **Arif**, iktidarı kaybetme korkusuyla parlamento seçimlerini ve daimi anayasanın hazırlanarak yürürlüğe konulması tarihini 2 yıl daha uzattı. Alınan bu kararlar, hükümetin Kürt sorununu olumlu çözeceğine ilişkin tüm hayallere son verdi ve KDP yönetiminin olumsuz tepkisine yol açtı. **Barzani** iki Kürt bakana hükümetten çekil çağrısı yaptı. Hükümete bir kaç kez muhtıra göndererek oldukça sert bir dille "*Kürtlerin elleri bağlı hükümetten merhamet beklemeyeceklerini*" belirterek şu uyarıda bulundu: "*Eğer hükümet **Bazzaz** Anlaşması koşullarını yerine getirmez ise özerklik savaşına yeniden başlanacak.*" (1)

1968 yılı baharında hızlı bir tempoda birbiri ardına hükümet krizleri yaşandı. Hükümet mensubu adaylığına "uygun" siyasetçilerin sayısı giderek azalıyordu: kimi çeşitli bahanelerle böylesi bir "onurdan" kaçıyor, kimi de açıkça muhalefet saflarına geçiyordu.

Milliyetçi eğilimli yüksek rütbeli subayların her kesimini temsil eden ve aralarında iki de eski bakanın bulunduğu onüç emekli general 14 Nisan'da ortak bir bildiri yayımladı. Bu belgede anayasa yaşamına geri dönülmesi talep edildi, parlamento seçimlerine hazırlık yapılmasında ısrar edildi: "*Ülkedeki tek aadam iktidarı, onun halktan kopukluğu ve Filistin yenilgisinin boyutlarını anlamadaki yetersizliği*" kınandı (2). Söz konusu bildiride öne sürülen ana talepler arasında "*Kürt sorunununun akılcı ve barışçıl yoldan çözülmesi*" talebi de yer alıyordu. Aralarında bir çoğunun Kürdistan'daki savaş planlarının hazırlanması ve uygulanmasına doğrudan katıldığı veya **Barzani** güçlerine karşı "*Haçlı Seferi*" düzenlenmesini destekledikleri bu 13 kişinin böylesi bir taleple ortaya çıkması merak uyandırıcıdır. Bildirinin amacı açıktı: herhangi bir şekilde hükümeti değiştirmek. Böylesi bir durumda, Irak'taki siyasi mücadele açısından Kürt sorunu gibi "aranan" bir sebebi kullan-

madan duramazlardı. Parlamenter yaşama geri dönme, Kürt sorununu çözme ve altı gün süren savaşın sonuçlarını “akıllıca değerlendirme” çağrıları ülkedeki iktidar mücadelesinde bildiri sahiplerine başarı getirebilirdi. Muhalif subayların güçlerini birleştirmede baş rolü, Kürt sorunu da dahil olmak üzere bazı konularda hükümet politikasını eleştiren General **Ahmet Hasan El-Bekir** oynadı.

Mevcut rejimi güç kullanarak devirmeyi kendine amaç edinen ve genç subaylardan oluşan illegal örgüt olan *Arap Devrimci Hareketi* 1968 yılı baharında aktif eylemlerde bulundu. Bu örgütün yöneticileri olan 2. İstihbarat Müdür Yardımcısı Albay **Abdürrezzak En-Nayef** ve Cumhurbaşkanlığı Hassa Birlikleri Komutanı General **İbrahim Abdürrahman Davut** darbe hazırlıkları yapmak üzere, Baas partisi yöneticileri olan General **Hasan Bekir**, General **Salih Mehdi Ammaş**, General **Hardan Tikriti** ile ve General **Abdülaziz El-Okaylı** başkanlığındaki muhafazakar subay grubu ile ilişkiye geçti (3).

Muhalif askerler çeşitli nedenlerle **Arif-Yahya** hükümetine karşı çıkıyordu. Kavimci subaylar, arap birliğinin sağlanması yolunda hiç bir yapıcı adım atmamış olmasından dolayı hükümetten memnun değillerdi. *Baasçı* subaylar 1963 yılında *Baas* yönetimini fesh eden **Abdüsalim Arife** (**Arif** in kardeşi) duydukları nefret yüzünden hükümete düşmanlık besliyordu. Eski “**Nuri Said**” İngiliz okuluna mensup subaylar, **Arif** in dış politika yöneliminden ve yarım yamalak da olsa Irak Petrol Şirketine hücum etmesinden rahatsızdı. Burjuvazi-liberal çevrelerin çıkarlarını temsil eden subaylar put gibi tapıkları **Bazzaz**’ı başbakanlık koltuğunu bırakmaya zorlayan **Arife** bu olaydan sonra sırt çevirdiler. Kürtlere karşı savaşın yeniden başlamasını isteyen **Okaylı** bakanlığındaki grup, buna yanaşmadığı için **Arif** i bir türlü affetmiyordu. Böylesine bir sağ muhalefetle karşı karşıya olan ve emekçi kitlelerden, sol parti ve örgütlerden destek görmeyen **Arif-Yahya** hükümetinin kaderi önceden tayin edilmişti. Sorun sadece çekişen gruplardan hangisinin bu hükümeti devireceği idi.

Arif-Yahya hükümetini devirme planlarına karşı Kürtlerin tutumu nasıldı? Kürt devrimci-demokratik hareketi yöneticileri mevcut rejimden şikayetçi olmak için lüzumundan fazla gerekçeye sahipti ve bu rejime her hangi bir şekilde destek vermeye niyetli değildi. Kürdistan’da durum oldukça endişe verici idi. 29 Haziran anlaşmasının hala hayata geçirilmemesi, hükümetin vakit kazanmaya çalıştığı hususunda şüphe bırakmıyordu. Kürt özerklik savaşçıları arasında, **Arif-Yahya** rejimi iktidarda iken Kürt ulusal hareketinin hedeflerine ancak silahlı mücadele ile ulaşılabilceği düşüncesi giderek daha çok doğruluk kazanıyordu.

Darbe hazırlıkları yapan muhalif gruplar, Kürtlerin mevcut rejim politikasından duydukları memnuniyetsizliği dikkate alarak bunu kendilerine başarı sağlayacak ana faktörlerden biri olarak değerlendiriyordu.

17 Temmuz 1968 şafağında Arap Devrimci Hareketi subayları, Baas Partisine mensup askerlerle beraber iktidarı ele geçirdi. Arif komploculara teslim oldu ve Londra’ya sürgün edildi. Darbe sonrasında kurulan Devrim Komutanlığı Konseyi

General **Ahmet Hasan El-Bekir**'i cumhurbaşkanı ilan etti.

Darbeden 14 gün sonra Baasçılar müttefiklerini iktidardan uzaklaştırdı. 30 Temmuz 1968'de Arap Devrimci Hareketi mensubu olan **Nayef Davut** ve daha önce de Dışişleri Bakanı **Nasır el-Hani**, iktidardan uzaklaştırılarak Irak'tan sınır dışı edildi. **Ahmet Hasan El-Bekir**, aynı zamanda hem devlet başkanı hem başbakan, hem de Irak Silahlı Güçleri Başkomutanı oldu.

General **Ahmet Hasan El-Bekir** hükümeti, tümüyle Baas Partisi üyelerinden oluşuyordu. **Bekir** hükümeti hareket planını yayımlıyarak önceki kabineden pek farklı olmayan iç ve dış politika hedeflerini tayin etti.

Yeni hükümet görev süresinin daha başında ülkedeki durumu istikrara kavuşturma yolları aramak zorunda idi. İlerici parti temsilcileri ile ilişkileri düzeltme teşebbüslerinde bulundu. Bu arada **Ahmet Hasan El-Bekir** ve meslektaşları sol güçlere şu vaatlerde bulundu: "*Dünya petrol monopollerine boyun eğmemek ve Irak ulusal petrol şirketini güçlendirmek, çok daha radikal ve etkili bir toprak reformu yapmak, emperyalizm, siyonizm ve gericiliğe karşı mücadeleyi arttırmak.*"

Bekir hükümeti aynı şekilde Kürt sorununu barışçıl yoldan çözmeye hazır olduğunu ifade etti. Yeni hükümet yöneticileri Kürtlerden "*Irak devleti bünyesinde arapların yoldaşları*" olarak bahsediyordu. Kürt halkına, kendilerini tamamıyla tatmin edecek bir çözüm vaad ettiler. Bu hususta şöyle diyorlardı: "*Nasıl olursa olsun sorunun çözümü gönül rızasıyla kabul edilmeli, güç kullanılması kesinlikle reddediliyor.*" (4)

General **Ahmet El-Bekir** ve hükümeti, yeniden siyasi özgürlük kurmayı ve demokratik sistem ve parlamento yaşamına geri dönebilmek için gereken "*atmosferi*" yaratmayı vaad etti. Irak devlet başkanı yeni rejimin aynı zamanda "*demokratik, devrimci, üniter ve ilerici*" olacağını belirtti.(5)

Irak'ın yeni yöneticileri, ülkeyi zor siyasi ve ekonomik durumdan kurtarmak amacıyla, emekçilerin durumunu hafifletmeye yönelik pozitif adımlar attı: genel tüketim mallarının ithaline getirilen sınırlamaların bir kısmı iptal edildi, benzin fiyatları düşürüldü, halkın bazı kesimleri "*Altıgün Savaşı*" sonrası uygulanmaya başlanan "savunma vergisi"nden muaf tutuldu. (6) Bekir hükümeti "*ülkede durumu normale döndürmeye kararlı*" olduğu hususundaki açıklamasını doğrulamak üzere, çoğu Irak Komünist Partisi üyesi olan büyük bir grup siyasi mahkumu (yaklaşık bin kişi) serbest bıraktı. Yıllarca Iraklı yurtseverlerin (Arap, Kürt ve diğer uluslardan) işkence gördüğü uğursuz hapishane "*Nukrat As-Salman*" kapatıldı.

Kürtlere karşı kardeş katili savaşına katılmayı reddedip hapse giren herkesin affına ve siyasi nedenlerle işten kovulanların görevlerine iadesine ilişkin hükümet kararı ülkedeki ilerici güçler tarafından sevinçle karşılandı. Basın üzerindeki askeri sansür yerini sivil sansüre bıraktı. Tüm bu tedbirler halkın hükümeti desteklemesini sağlamak amacıyla alınmıştı, çünkü hala hükümete güvensizlik duyulmakta iken buna çok ihtiyaç vardı.

1968 yılı Temmuz ayı başında Bekir, IKP de dahil olmak üzere sol parti tem-

silcilerini yanına davet etti. Cumhurbaşkanlığına davet edilenler arasında IKP'nin tanınmış üyeleri, ilerici ekonomist **Muhammed Salman Hasan**, Irak Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği eski büyükelçisi (Kasım zamanındaki) **Abdülvahap Mahmud**, Ulusal Demokrat Partisi temsilcisi ve diğerleri vardı. Ülkedeki durum tartışıldıktan sonra Cumhurbaşkanı bu isimlerden çoğuna bakanlık görevleri teklif etti. Fakat bu teklif çeşitli sebeplerden ötürü herkesçe reddedildi. Irak Komünist Partisi ve sol burjuvazi parti temsilcileri, ülkede durumun normalleşmesi ve hükümete güven ortamı yaratılması için halkın demokratik haklarının tümüyle yeniden hayata geçirilmesi, yeraltına itilen ilerici parti ve örgütlerin faaliyetlerine resmen izin verilmesi ve en kısa zamanda genel seçim hakkı bazında parlamento seçimlerinin yapılması gerektiği görüşünde idi (7). Kürt sorununun çözümü, yapılması gereken bu işler için en önemli koşul olarak gösterildi. (8)

İncelediğimiz dönemde sol parti ve temsilcilerinin yeni rejime duydukları güvensizlik tek taraflı değildi. Yeni rejim yöneticileri de takip altında iken bile büyük etkiye sahip olan sol partilere güvenmiyordu. Baas Partisi ve hükümet yöneticileri, ülkedeki faaliyet alanını tehlikeye atmamak için bu partinin haklarını sınırlamayı düşünmüyorlardı. Hükümet, görüştüğü muhalefet parti liderlerine öne sürülen koşulları reddetti ve *"hükümete kısmi katılmalarıyla Baas'ın ipleri elinden bırakmaya zorlanamayacağını çok iyi hissettirdi."* (9)

Irak'taki ilerici güçlerin en başından beri yeni hükümet yöneticilerinin samimiyetinden şüphelenmesi için yeteri kadar gerekçe vardı. Yeni rejim liderlerinin açıklamaları muğlak idi: başlıca sorunların çözümü ve ülkedeki toplumsal yaşamın demokratikleşmesine ilişkin somut tekliflerle de desteklenmişti. Baas, diğer ilerici güçleri ülkenin gelişmesi sorunlarının çözümüne katılmaktan mahrum bırakarak siyasi iktidarı kendi elinde bulundurma niyetini gizlemiyordu. Ayrıca, geçmişteki acı tecrübe ve 1963 yılının kanlı olayları daha çok taze idi.

Bu husus eşit ölçüde Kürt hareketi liderleri için de geçerliydi. Kendilerinin vaadlere değil, Kürt sorununun çözümü için somut adımlar atılmasına ihtiyacı vardı. Bu sebepten ötürü, 17 Temmuz 1968 darbesinden sonraki Kürt devrimci demokratik hareketi liderleri ve hükümet arasındaki ilişkilerin belirgin özelliği, karşılıklı güvensizlik idi. Başlangıçta hükümet Kürt sorununun çözümü yolunda Kürt hareketi liderlerinin duyduğu güvensizlik ve şüpheleri giderecek herhangi ümit verici bir adım atmadı. Buna örnek olarak geçici 1964 Anayasası yerine 1968 yılı Eylül ayında kabul edilen (10) Irak Cumhuriyeti yeni geçici anayasası verilebilir.

Anayasa, iktidarı elinde toplayan Baas Partisi haricinde bütün syasi partilerin faaliyetini yasakladı. Fiilen en yüksek iktidar organı olan devrim Komutanlığı Konseyi kapsamına sadece Baas Partisi liderleri girebiliyordu. Yeni geçici anayasa Kürtlerin özerkliğine ilişkin somut maddeler içermiyordu, ancak hükümet Kürtlere ulusal haklarını tanıma niyetinde olduğunu usulen ifade etti. Kürtlerin ulusal çıkarlarını temsil eden Kürdistan Devrimci-Demokrat Partisine (KDP) de serbest faaliyette bulunma hakkı tanınmadı.

Kürt devrimci demokratik güçleri, diğer ilerici parti ve örgütlerden farklı olarak büyük ölçüde hükümetin kontrolü dışında bulunuyordu, özellikle de Kürdistan'ın KDP kontrolü altındaki kesimde, Kürt silahlı güçlerinin varlığı, hükümetin yeterince kendinden emin, siyasi tedbirler almasına imkan tanımayan bir hava yaratıyordu. Bazen öyle oluyor ki belli bir aşamaya gelindiğinde herhangi bir iç sorun ülke için özel ve olağanüstü önem kazanabiliyor. Söz konusu dönemde de Irak için bu Kürt sorunu idi. Çözülmemiş Kürt sorunu, böylece ülkedeki durumun istikrara kavuşmasını engelleyen ana sebeplerden biri olmaya devam ediyordu. İki defa (1968 Eylül ayı sonunda ve 1970 yılı Ocak ayında) başarısız devlet darbesi girişiminde bulunan aşırı sağcı güçlerin bunu kullanması ilginçtir.

Sol partiler, ilk sırada da Komünist Partisi ülkede ortaya çıkan durum karşısında endişelerini dile getirdiler. Komünist Partisi, zor illegal koşullarda ülkenin siyasi ve ekonomik gelişmesi ile ilgili acil sorunların çözümü için ilerici güçlerin birleştirilmesine yönelik mücadeleye devam etti.

1968 yılı Kasım ayı başında, Irak Komünist Partisi yönetimi oldukça önemli bir belge olan "*Ulusal Birlik Cephesi Misakı*"nın taslağını yayımladı. (11)

Misak, partinin ülkedeki önemli sorunlarının çözümüne olgun ve gerçek anlamda realist yaklaşımını ortaya koyuyordu. İçersinde, çözümü hem işçi sınıfını ve köylüleri, hem de küçük iş sahipleri ve milli burjuvazinin ilerici çevrelerini ilgilendiren sorunlara özel yer verilmişti. Ülkedeki devrimci-demokratik güçlerin ana hedefleri olarak şunlar gösterildi: emperyalizme, siyonizme ve onların ajanlarına karşı süregelen şekilde mücadele etmek, feodalizmin kökünün kazanması ve tarım sorununa radikal çözüm bulunması, ilerici, sosyal-ekonomik reformların yapılmasının sağlanması ve nihayet, Kürtlerin ulusal özerklik sorununun barışçıl ve adilane biçimde çözülmesi uğruna mücadele vermek (12). Eskiden olduğu gibi, Komünist Partisi daha önce yayımlanarak birçok parti dökümanında belirtilen prensip ve biçimde, Kürt halkına iç özerklik verilmesini savunuyordu.

Misak taslağını hazırlayanlar, tümüyle haklı olarak halkın arasında etki ve otorite sahibi olan ve geniş biçimde faaliyet gösterme imkanından mahrum bırakılan devrimci demokratik partilerin katılımı ve aktif desteği olmaksızın Bekir hükümetnin geniş demokratik reformlar programını gerçekleştiremeyeceği kanısında idiler. IKP bu durumdan çıkış yolu olarak IKP, KDP ve diğer sol partilerin de katılımıyla temsili bir koalisyon hükümeti kurulmasını teklif etti. Komünist Partisine göre bu hükümet, kendisini oluşturan tüm partilerin çıkarlarını yansıtmalı idi. Hükümet üyeleri "*bir partinin iradesine boyun eğmemeli*"(13). Koalisyon hükümetinin acil vazifeleri belirlemede Kürt sorununun çözümüne önemli yer verildi, çünkü bu sorun çözülmeksizin "ülkedeki durumun normalleşmesi düşünülemezdi" (14)

1969 yılı Nisan ayı başında, Irak Komünist Partisi ve Arap Sosyalist Hareketi yönetimleri ortak bildiri yayımladı. Bu bildiride ulusal yurtsever cephesi kurulması çağrısı yenilenerek Kürt sorununun çözümünün önemi bir kez daha belirtildi. (15) IKP MK 1. **Sekreteri Aziz Muhammed** şunları söylüyor: "*Şimdiki hükümetin en*

mühim zayıflıklarından biri de Kürt sorununun demokratik çözümü için pratik yollar bulmaya çalışmıyor” (16) Komünist Parti, başta komünistler olmak üzere arap ve Kürt demokratlara karşı Irak yetkililerince gerçekleştirilen çok sayıdaki gizli teröristik eylemler hakkında kamuoyuna bilgi verdi. (17)

1969 yılı baharında Irak hükümetinin iç siyasi güçlüklerine dış siyasi sorunlar eklendi. 1969 yılı Nisan ayında, İran'ın tek tarafı olarak 1937 anlaşmasını fesh ettiğini açıklaması ve bu anlaşmada tespit edilen ve *Şattül Arap* sınır nehrinde seyrüsefer yapımı ile ilgili kuralları değiştirme teşebbüslerine geçmesi nedeniyle Irak-İran ilişkileri yeniden oldukça gerginleşti (18). Sınır muhafız birlikleri arasında meydana gelen küçük çatışmaların ardından iki taraf da sınıra asker yığdı. Irak ve İran arasında silahlı çatışma çıkabilirdi.

İran hükümeti attığı adımlarda, şüphesiz, çözülmemiş Kürt sorununu hesaba katıyordu. Kürt ulusal hareketinin azılı düşmanı olan Şah hükümeti, aynı zamanda, kendisini “*Kürt kardeşlerinin haklarının savunucusu*” olarak göstererek Kürt hareketini Irak hükümetine karşı kullanmaya çabalıyordu. Her ne kadar Kürt devrimci-demokratik hareketi bağımsız yapıya sahip idiyse de, çözülmemiş Kürt sorununun varlığı, Irak ile arasındaki anlaşmazlıkta objektif olarak İran'ın işine yarıyordu. Ülkedeki durumun ciddiyetini dikkate alan **Bekir** hükümeti İran ile ilişkileri daha da gerginleştirmeye niyetli değildi. (19)

Görüldüğü gibi, devlet darbesinden bir yıl sonra ülkedeki durum hala istikrarsız ve karmaşık idi.

1969 yılı ortasında Cumhurbaşkanı **Bekir**, sol partilerle, özellikle de KDP ile yakınlaşmak için kararsız bir teşebbüste daha bulundu. Mevcut durum böylesi bir sola kayışı dayattı. İç siyasi mücadele esnasında Baas Partisi'nin ideolojisi ve politikası değişikliğe uğradı. Birçok ülkenin yaşadığı tarih tecrübesi, ülke içi sınıfsal güçlerin dağılımına, en önemli sosyo-ekonomik ve siyasi sorunların çözümünde burjuvazinin tutumuna ve halk kitleleri ile ilişkisine bağlı olarak burjuvazi ideolojinin çeşitli evreler geçirdiğini göstermektedir. **Bekir** ve onun Baas Partisi mensubu ortakları, ülkede bir sol muhalefetin varlığını kabul etmek zorunda kalmıştı. Ona karşı duydukları nefretin derecesi ne olursa olsun, gene de sol güçler siyasi yaşamda büyük rol oynuyordu, bu da yabana atılamazdı. Bu düşünce ile Cumhurbaşkanı Bekir, 1969 yılı Temmuz ayı başında, sol yurtsever güçlerin temsilcileri ile yeniden temaslara geçme kararı verdi. Hükümet, nihayet, Kürt sorununun çözümüne el atmayı kararlaştırdı. Sol güçlerin yanısıra Baas Partisi liderlerinden bazı hükümet mensuplarının da *eğer “kronik kuzey sorunu”* çözülmez ise hükümetin atacağı az çok önemli her siyasi adımın başarısız olacağını anlamaya başlamaları kayda değerdir.

Baas rejiminin politikası ve ideolojik hedeflerinin neticesi olarak değil de mecbur kaldığı için Kürt sorununun barışçıl çözümüne yanaştığını düşünmemiz için elimizde yeteri kadar gerekçe var. Bu, rejimin pozisyonunu güçlendirmek ve ülkedeki durumu istikrara kavuşturmak için gerekli idi. Konunun böyle ele alınması, Baas Partisinin ulusal sorun politikasının değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Çünkü, ulusal sorunun çözülmesi söz konusu iktidar partisinin izlediği politikanın doğal yansıması olup bu partinin ve devlet düzeninin konuya yaklaşımını gösterir. Ancak herhangi bir parti veya rejim ulusal sorunu, mevcut hal ve şartların baskısı ile şu ya da bu şekilde mecburen çözüyor ise bu daha başka bir olaydır.

1969 yılı Temmuz ayında hükümetin verdiği görev üzerine Devrim Komutanlığı Konseyi üyesi General **Saadun Haydar**, Kürt hareketi liderleriyle buluşmak ve ön görüşmeler yapmak için Kürdistan'a gitti. Ziyareti esnasında her hangi bir mütabakat sağlanmadı ise de iki tarafın bakış açılarında bazı yakınlaşmalar kaydedildi. Saadun Haydar hükümet adına "*Devrim Komutanlığı Konseyi'nin Kuzeydeki olaylar sırasında zarar görenlere tazminat ödemeye hazır olduğu*" hususunu Kürt hareketi liderlerine bildirdi.

3 Ekim 1969'da Irak Cumhuriyeti'nin yeni idari düzenine ilişkin yasa yürürlüğe girdi. Bu yasaya göre tüm Irak toprakları 16'ya bölündü (daha önce 14 idi), bunlar da kaza ve nahiyelere ayrılıyordu. Yasanın uygulanması ile 4 Ekim'de yeni idari birim (vilayet) olan **Duhok** Kürt vilayeti (Kürdistan'da) ve **Es-Samava** arap vilayeti (Güneyde) oluşturuldu (20). Yeni vilayetlerin yöneticilerine (vali) idarelerindeki topraklarda geçerli olmak üzere bazı özerklik yetkileri verildi. **El-Cumhuriye** gazetesi 5 Ekim 1969'da şunları yazıyor: "*Yasa hazırlanırken hükümet, Kürt halkının ulusal birlik bayrağı altında yerel yönetime ilişkin yasal taleplerini dikkate aldı.*" (21) 1969 yılı Ekim ayı başında hükümetçe yapılan açıklama ve kabul edilen yasa dikkatlice incelenecek olursa, hükümetin Kürt sorununun çözümüne esas olarak 1963 yılında Kürtlerin reddettiği "merkeziyetçiliğin zayıflatılması planı" nı almak istediği görülür. 29 Haziran 1966 anlaşmasında ise bu plan sadece müteakip görüşmeler için ön esas olarak kabul edilmişti.

Yasanın yayımlanmasından sonra hükümet ve KDP temsilcileri arasında başlayan ve yıl sonunda özel bir canlılık kazanan temaslara, Baas muhaliflerinin 21 Ocak 1970'de yeni bir devlet darbesi girişimi nedeniyle Ocak ayında kesildi.

Muhalefetin faaliyetlerine hız vermesi Cumhurbaşkanı **Bekir** ve hükümetini sol güçlerle ilişkilerini düzeltmeye itti. 1969 yılı sonunda Cumhurbaşkanı Bekir, ilerici görüşleriyle tanınan simaları kapsamına alarak hükümette değişiklik yaptı. Bu simalar arasında Adalet Bakanlığına getirilen, "*halklar arasında barışın pekiştirilmesi*" konulu uluslararası **Lenin Ödülü** sahibi ünlü Iraklı toplum eylemcisi **Aziz Şerif** ve Yüksek Öğrenim Bakanlığına getirilen kadın hareketlerinin aktif katılımcısı **Saudi Halil İsmail** de vardı.

Kürtlere iki bakanlık görevi verilmişti: **Prof. Mimar İhsan Şêrzad** Belediye İşlerinden Sorumlu Bakan, **Muhsin Dîzeyî** ise Devlet Bakanı tayin edildi. **Aziz Şerif** ve **İhsan Şêrzad**, hükümetin KDP ile görüşmeleri esnasında aktif rol oynadılar.

1970 yılı başında Kürtler ve hükümet arasındaki gerginlik büyük ölçüde azalmıştı. Görüşmeler karar aşamasına girdi. Hükümet, iki taraf için de kabul edilebilir bir esasta "Kuzey sorununu" çözmeye hazır olduğunu bildirdi. Irak Devrim Komuta Konseyi Başkan yardımcısı **Saddam Hüseyin** 1970 yılı Ocak ayında şu

açıklamayı yaptı: “Günümüzde, öyle bir duruma geldi ki Irak’ta devrimin kaderi hemen hemen Kürt sorununun çözülmesine bağlı oldu.” (22) Karşılıklı anlayışın sağlanması için KDP yönetimi büyük çaba sarfetti.

Barzani *Pravda* gazetesi temsilcisine şu açıklamayı yaptı: “Kürt sorununun çözümü Irak Cumhuriyetinde genel demokratik sürecin bir parçası olmalı, buna müteakip te, Irak’ın ulusal bağımsızlığını geliştirmelidir”(23)

1969 yılında yapılan Irak Baas Partisi VII. Kongresinin kararlarında Kürtlerle yapılması beklenen anlaşmanın ana hareket noktaları izah edildi.

Hükümet ve Kürt delegasyonları arasında yapılan uzun ve yapıcı görüşmelerin sonunda, 1970 yılı Mart ayı başında, Irak’ta Kürt sorununun çözümüne ait ana prensipleri içeren ortak bir platform hazırlandı.

11 Mart 1970’te Irak’ta olağanüstü önem taşıyan bir olay oldu. Bugün Irak Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı **Ahmet Hasan El-Bekir**, Kürt sorununun barışçıl ve demokratik çözümü hususunda mutabakata varıldığını ilan etti ve aşağıda tümüyle metni verilen manifestonun içeriğini açıkladı.

“1) Kürtlerin büyük çoğunluğu oluşturduğu vilayetlerde Arapçanın yanısıra Kürtçe de resmi dil olmalıdır. Bu vilayetlerde Kürtçe eğitim yapılmalıdır. Irak’ın geri kalan vilayetlerinde Kürt dili mevcut yasa çerçevesinde ikinci dil olmalıdır.

2) Kürt kardeşlerimizin yönetime katılabilmesi ve devlet daireleri, bakanlıklar, ordu u.s. gibi önemli ve sorumlu mevkiler de dahil olmak üzere devlet makamlarında Kürt ve Arapların eşit haklara sahip olması.

3) a-Geçmişte Kürt halkının kültür ve eğitimde geri kalmışlığı dolayısıyla Devrim Komutanlığı Konseyince kabul edilen kararların uygulanması çabuklaştırılarak Kürtlerin ulusal dil ve kültürel haklar alanında geri kalmışlığını giderme planı hazırlanacak.

b-Bölgedeki karışıklıklar yüzünden okuldan kaydı silinen ve derslere ara vermek zorunda kalan tüm öğrenciler okullarına geri dönebilecek ve bu sorun nihai olarak çözülmüş olacak.

c-Kürdistan’da okul sayısının fazlalaştırılması ve eğitim düzeyinin yükseltilmesi, Kürt öğrencilerin üniversitelere, ordu okulları, kolejler ve diğer eğitim kurumlarına Araplarla eşit haklarda alınması gerekiyor.

4) Kürtlerin çoğunlukta olduğu idari bölgelerde, idari kuruluşlarda çalışanların ya Kürt ya da iyi derecede Kürtçe bilen kişiler olması gerekiyor.

Vali, vali yardımcısı, polis müdürü vb. sorumlu makamlara atamalar yapılacaktır.

5) Hükümet Kürt halkının öğrenci, gençlik, kadın, öğretmenler gibi u.s. örgütleri kurma hakkını tasdik ediyor. Bu örgütler, Irak’ın benzeri ulusal örgütleri içerisinde eşit haklara sahip üyeler olacaktır.

6) a-Bu manifesto yayımlandığı günden itibaren bölgedeki olaylara katılanlar için genel af ilan edilecek.

b-Tüm işçi ve çalışanlar, hem sivil hem de askerler, eski işlerine geri dönebilecekler.

7) a-Kürdistan'ın tüm alanlarında gelişmesine yönelik gereken tedbirler en kısa sürede alınacak. Bunun için özel bütçe ayrılması gereklidir.

b- Ülke için ekonomik gelişme planı hazırlanırken Irak'ın tüm bölgelerine eşit haklar tanınmasına ve Kürdistanın geri kalmışlığına dikkat edilecek.

c-Araplar ve Kürtler arasındaki iç savaş esnasında ölen Kürtlerin ailelerine para yardımı yapılacaktır.

d-İşsizliğin ortadan kaldırılması için özel tedbirler hazırlanacaktır.

8) Kürtler ve Araplar eski ikamet yerlerine geri dönebilecek.

9) Kürdistan'da tarım reformu yasasının uygulanması hazırlanacaktır, feodal ilişkilere son vermek, köylülerin elverişli topraklara kavuşmasına yardım etmek ve onları geçen yıllarda alınan olağanüstü yüksek vergilerden kurtarmak amacıyla bu yasaya gerekli eklemeler yapılacaktır.

10) Irak'ın geçici anayasasına aşağıdaki eklemelerin yapılması hususunda mütabakat sağlandı:

a-Irak halkı iki ana ulustan -Arap ve Kürtlerden- oluşmaktadır. Anayasa Irak'ın birliği çerçevesinde Kürtlerin ve diğer ulusal azınlıkların ulusal haklarını tasdik etmektedir.

b-Kürt dili Arapçanın yanısıra resmi dildir.

c-Yukarıdaki iki madde daimi anayasaya geçirilecek.

11) Radyo yayınına ait tüm araç-gereçler ve askeri araçlar hükümete geri verilecek.

12) Cumhurbaşkanı yardımcılarında biri Kürt olacaktır.

13) Vilayetlerde yasamanın işlemesiyle ilgili eklemeler işbu manifestoya geçirilecek.

14) Yayınlanmasından sonra bu manifestonun hayata geçirilmesinden sorumlu olan Yüksek Komite gereken şu tedbirleri alacak: Resmi nüfus sayımına uygun olarak Kürtlerin çoğunluğu oluşturduğu vilayetler ve idari bölgeler birleştirilecek. Hükümet, bu bölgelerin gelişmesi ve Kürtlerin bu süreçte katılımının genişletilerek artırılması için çaba gösterecek, Kürtlere kendi kaderini tayin hakkı garanti edilecek.

İdari birlik sağlanıncaya kadar bu bölgede Kürtlerle ilgili tüm sorunlar Yüksek Komite ve Kuzey vilayetleri valileri arasında periyodik istişare yoluyla koordine edilecek.

Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı Irak Cumhuriyeti çerçevesinde gerçekleşeceği için bu bölgedeki ulusal kaynakların işletilmesi yetkisi Cumhuriyetin merkezi organlarında olacaktır.

15) Kürtler, toplam nüfus yüzdesine uygun olarak Irak devleti yasama organlarında görev alabilecekler”(24)

Yukarıda sunulan manifestonun ilanından sonra yayımlanan Irak hükümeti bildirisinde şöyle deniyor:

“Bugün Kürtler ve Araplar açısından büyük bir zafer kazanılmıştır. Bu zafer iki halk arasında barışı ve kardeşçe, dostane ilişkileri garanti etmektedir. Kürt sorununun çözümü, bu güne kadar olduğu gibi sadece geçici bir ateşkes olmayacak ve daimi anayasaya geçirilecek siyasi bir prensip karar olacaktır. (25)

Kürt devrimci demokratik hareketinin ilerki kaderiyle sıkı ilişkili olan ve en

önemli sorunlardan biri sayılan *Peşmerge* Birlikleri hususunda da mutabakata varıldı. Kürt tarafı 13 bin kişiden oluşan bu birliklerin dağıtılmasını engellemeyi başardı, varılan anlaşmaya göre, bazı Kürt bölgelerinde iç güvenliğin sağlanması görevi ve sınır muhafızlığı fonksiyonu bu birliklere verildi.(26) Yaklaşık 6 bin kişilik *Peşmerge* grubunun dağıtılması gerekiyordu. Kolayca sebebi anlaşılacağı gibi Kürt tarafı kararlı biçimde bu birliklerin dağıtılmamasında ısrar etti. *Peşmerge* Birliklerinin muhafaza edilmesi: Irak'ta istikrarsız bir durum mevcut iken ve Kürt sorununun barışçıl çözümü ve 11 Mart Manifestosu düşmanlarının ciddi bir güç oluşturduğu koşullarda olayların gidişatını geriye çevirme olası teşebbüslerine karşı gerekli bir güvence idi.

Kürt sorununun barışçıl çözümüne ilişkin anlaşmanın resmen ilanından sonra Bağdat radyosu General **Mustafa Barzani**'nin Irak Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve Devrim Komutanlığı Konseyi üyelerine gönderdiği kutlama telgrafının metnini yayınladı.

11 Mart 1970 Anlaşması, Irak'ın ve dünya ülkelerinin ilerici güçlerinden onay aldı. IKP MK 1. Sekreteri **Aziz Muhammed**, 11 Mart 1970 manifestosunun öneminden bahsederek şunları kaydetti: "*Kürt sorununun barışçıl ve demokratik yoldan çözülmesi kararı, Irak'ın tüm ileri güçlerinin zaferidir. Bu aynı zamanda da uluslararası demokratik ve ilerici hareketin büyük bir başarısıdır.*" (27)

Irak'ta "Kuzey Sorununun" barışçıl çözümüne ilişkin anlaşma sağlanması ve Kürtlerin ulusal özerkliklerinin ilan edilmesi, Arap ülkelerinin demokratikleşmesi ve ilerlemesini arzulayan dünyadaki tüm ilerici güçler tarafından onaylandı. Irak hükümetine, sosyalist ülkelerin ve ilerici rejimlere sahip ülkelerin hükümetlerinden, komünist ve işçi partilerinden vb. kutlama telgrafları yağdı.

Sovyet devleti yöneticilerinin Irak Cumhurbaşkanı'na gönderdiği telgrafta, kardeş katili savaşına son veren bu olayın önemi vurgulandı. Telgrafta şöyle deniyor:

"Bu önemli anlaşmanın uygulanması Irak Cumhuriyetinin iki kardeş halkı olan Arap ve Kürtler arasında ulusal birliği ve dostluğu güçlendireceği kanaatindeyiz.

Irak'ta Kürt sorununun barışçıl çözümü, Irak Cumhuriyeti ve hükümetinin uluslararası otoritesini artırmakta olup Arap ülkelerinin emperyalist güçlere karşı ve İsrail saldırısının sonuçlarını ortadan kaldırma ortak mücadelesinde birliklerini pekiştirmeye yönelik önemli bir katkıdır."(28)

M. Barzani ve diğer Kürt devrimci-demokratik hareketi yöneticileri, Sovyetler Birliği'nin Kürt halkına karşı dostane tutumunu ve Irak'ta barışın sağlanması yönündeki çabalarını çok takdir etti. **V. İ. Lenin**'in 100. doğum yıldönümü kutlamaları için Moskova'ya gelen KDP MK Genel Sekreteri şunları kaydetti:

"Irak halkı (Arap ve Kürtler) aynı ülkenin evlatları arasındaki kardeş katili savaşına son verilmesi ve Irak'ta barış ve huzurun yeniden sağlanması hususunda dost Sovyetler Birliği'nin olumlu çabalarını oldukça takdir etmektedir."(29)

11 Mart 1970 anlaşması bir çok Arap ülkesinde olumlu yankı buldu. Devrimci demokratik güçlerin yanı sıra, Irak'taki anlaşmazlığın çözümüne realist yaklaşım

gösteren burjuvazi-milliyetçi çevrelere mensup kişilerin de söz konusu manifestoyu desteklemesi kayda değerdir. Tunus gazetesi **Aksiyon** şöyle yazıyor: “Herşey, Irak’ta kardeşlik ve uzlaşma çağının başlayacağı umidini doğuruyor. Bu çağ Iraklılara ülkede yeni ekonomik ve ulusal düzenleme yapılabilmesi için güçlerini seferber etme imkanı verecektir. Arap dünyası, aynı şekilde, Arapların adına ve çıkarlarına büyük zarar veren silahı düşmanlarının elinden almış oldu.”(30)

11 Mart 1970 Deklarasyonu (manifestosu), Kürt sorunu ile ilgili daha önceki tüm anlaşmalardan (olumlu yönde) çok daha farklı idi ve Kürt özerklik hareketinin hemen hemen tüm ana taleplerinin giderilmesini öngörüyordu.

Savaşın sona ermesi ve Irak’ta Kürt sorununun barışçıl çözümü konusunda mutabakat sağlanması, esas olarak ilk sırada köylüler, işçiler ve devrimci aydınlar olmak üzere Kürt halkının kahramanca mücadele vermesi sayesinde mümkün olmuştur. Kürdistan Demokrat Partisi ve kendisine Kürt halkının hakları uğruna verdiği mücadelede öncülük yaptıran devrimci-demokratik programı ve pratik faaliyetleri, bu kesimlerin çabalarını birleştirmiş, onları yönlendirmiştir. KDP’nin Kürdistan’ın kurtarılmış bölgelerinde kurduğu ve aktif biçimde faaliyetlerine katıldığı askeri-siyasi ve idari -ekonomik sistem, Kürt mücadelesini başarıya götüren ve birinci dereceden önem taşıyan bir faktör oldu.

Bu zafere arap devrimci-demokratik ve ilerici güçlerin desteği olmaksızın ulaşılamazdı. Irak Komünist Partisi bu desteğin sağlanmasında esas rolü oynayarak olağanüstü zor koşullarda Irak’ta ve Irak Kürdistan’ında Komünist Partisi’nin Kürt Kolu aracılığıyla Kürt hareketinin hedeflerinin emekçilere anlatılması ve onların mücadele için seferber edilmesi hususunda büyük çalışmalar gerçekleştirdi. Sonuçta çoğu Arap (sadece komünist olanlar değil) ellerinde silah Kürtlerle aynı saflarda çarpıştı.

Irak sınırları dahilinde özerklik elde etme amacı taşıyan Kürt hareketi, uluslararası arenada geniş kabul gördü. Sovyetler Birliği başta olmak üzere sosyalist ülkelerden gelen destek Kürt savaşçılara paha biçilmez yardımda bulundu. Kürt hareketinin haklı talepleri, arap ülkeleri de dahil olmak üzere dünya ülkelerinin tüm komünist ve işçi partilerince desteklendi.

Kürtlerin ulusal özerklik sorununun pratik çözümü bir dizi komplike soruna bağlı idi. 11 Mart deklarasyonu maddelerinin ne şekilde gerçekleştirileceği tespit edilmeliydi. Bundan dolayı, 11 Mart anlaşmasını gerçekleştirmek üzere özel barış komitesi oluşturuldu. 25 Mart 1970’te Baas bölgesel yönetim üyesi başkanlığında komitenin ilk oturumu yapıldı. Komite çalışmasına şu kişiler katıldı:

Devrim Komuta Komitesi üyesi General **Saadi Gaydan**

Adalet Bakanı **Aziz Şerif**

Kerkük Valisi **Ganem Kerim**

Erbil Valisi **Halit Haşim**

KDP MK Politbüro Üyeleri **Dara Tewfiq, Nuri Şawis, Muhammed Mahmud**

Rahman.

1970 yılı Nisan ayı başında Gelale şehrinde KDP MK olağanüstü genel toplantısı

yapıldı. Toplandı KDP ve Baas arasında daimi ilişkiler kurulması hususunda KDP yönetiminin aldığı tedbirleri, 11 Mart deklarasyonunun gerçekleştirilmesi yolunda ortaya çıkan güçlüklerin üstesinden gelenebilmesi için önemli bir faktör olarak değerlendirerek onaylandı. Aynı zamanda toplantı ülkenin tüm yurtsever güçleri arasında sıkı bağlar kurulmasının gereğine dikkat çekti. Barzani bu toplantıda şu açıklamayı yaptı: *“Baas ve KDP partileri arasında geniş çaplı işbirliği yapılmaktadır. Ülkenin refah durumunun iyileştirilmesi ve gücünün artırılması için siyasi kesimlerin tek bir ulusal cephede birleşmesi gerekiyor.”*(31) Kürt hareketi liderine göre *“tüm ulusal güçlerin katılması gereken bu cephe, ülke çıkarları ve ayrıca herkesin sorumluluğu paylaşılması ve rejim düşmanlarının yolunun kesilmesi için gerekli idi.”* (32)

11 Mart anlaşmasının uygulanması bazı güçlüklerle bağlantılı idi. Özerk Kürt bölgesinin idari sınırlarının belirlenmesi, bu anlaşmanın uygulanması esnasında ortaya çıkan tartışılacak sorunlardan biri idi. Ülkenin petrol gelirinin 2/3'ünün sağlandığı Irak Kürdistanı'nın petrol bölgesi olan Kerkük ilk sırada gündeme geliyordu. 11 Mart anlaşması prensiplerine göre *Kerkük*'ün Arap ya da Kürt bölgesine dahil edilmesi sorunu, nüfus sayımı ve *Kerkük* vilayetinin ulusal karışımının belirlenmesi yoluyla çözülmeliydi. Bu sorun nedeniyle Kürt halkının savaş zamanında boşaltmak zorunda bırakıldığı bölgelere (onların yerine göçebe bedeviler yerleştirilmişti) geri dönmesi problemi ortaya çıktı.

Kürt hareketi temsilcilerinin hükümette yer alması konusu da sürüncemede kaldı. 11 Mart deklarasyonunun ilanından sonra beş Kürt bakanı hükümet kapsamına dahil edilmişti. Fakat Kürt olması gereken cumhurbaşkanı yardımcısı sorunu hala çözülmemişti. Hükümet 2 cumhurbaşkanı yardımcılığı makamından birini Kürtlere vermeyi teklif etti, ancak Barzani ve diğer Kürt hareketi liderleri sadece bir cumhurbaşkanı yardımcısı makamı olmasında ve buraya da bir Kürdün tayin edilmesinde ısrar ettiler.

11 Mart deklarasyonunun gerçekleşmesi, ülkenin radikal sosyo-ekonomik reformları yoluyla gelişmesini istemeyen gerici güçlerin karşı koyması yüzünden güçleşti. Bizzat hükümet içerisinde ve Devrim Komutanlığı Konseyinde Kürt sorununun barışçıl çözümüne karşı ciddi bir muhalefet mevcut idi.

Anlaşmanın imzalanması sonrasında, 1970 yılı Temmuz ayında *Navpardane*'de düzenlenen KDP VIII. Kongre toplantısı ülke yaşamında meydana gelen önemli olaylardan biri idi. Kongre, Mart anlaşmasının gereği gibi uygulanması için güç birliği edilmesi sloganı çerçevesinde geçti. (33)

Kongrede ileri sürülen hedefler halkın geniş kesimlerinin çıkarlarını savunuyordu, bu hedeflere ülkenin tüm devrimci yurtsever güçlerinin birleştirilmesi havası sinmişti. Kongre, parti yönetiminin Baas partisi ile ilişkiye geçilmesi hususunda izlediği politikayı onaylayarak aynı zamanda da KDP'nin en önemli görevinin, ilk sırada KDP Baas, IKP ve Milli Demokrat Partisi olmak üzere tüm ilerici güçlerin ortak bir cephe oluşturmasını sağlamak olduğunu belirtti. KDP MK 1. Sekreteri konu ile ilgili şunları kaydetti: *“Ülke çıkarlarının bir an önce ulusal cephe kurulmasını*

gerektirdiğinde şüphemiz yok... 11 Mart anlaşması prensiplerine sadık olan tüm partileri ulusal cephe kapsamına dahil etmeye uğraşıyoruz.” (34)

KDP VIII. Kongresi, Irak hükümetini mümkün olduğunca çabuk yüksek ve yerel idarelerin seçilmesi için koşullar yaratmaya çağırırdı, bu idarelerde Kürtler de “nüfus oranları kadar temsil” edilecekler.(35) Kongrede tartışılan önemli konulardan biri de tarım reformu yasasında değişiklik yapılması sorunu idi. Bu sorun, gerici feodal toprak ağalarına yıkıcı darbeyi vurma açısından önem taşıyordu. Kürdistan’da tarım reformları gerçekleştirmek üzere özel bir komisyon oluşturulması önerildi. (36)

Kürt halkının devrimci-demokratik mücadelesinde KDP, hem Irak’ta hem de ülke sınırları dışında tanınan ciddi bir siyasi güç halini aldı. Özellikle KDP temsilcileri birçok komünist ve İşçi Partisinin kongre ve formlarına davet edilmeye başlandı. KDP’nin VIII. Kongresine Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitelerinden, Macaristan Sosyalist İşçi Partisinden, Almanya Sosyalist Birlik Partisinden, Polonya Birleşik İşçi Partisinden ve diğer bir çok partiden dostane mesajlar geldi.

Kürt sorununun barışçıl çözümüne ilişkin mutabakat sağlandığı koşullarda bir çok şey ülkenin iktidar partisi olan Baas’ın tutumuna bağlı idi. Baas yönetimi Arap ve Kürt bölgelerinde demokratik hareketin hiç de yabana atılmayacak ciddi bir güç oluşturduğunun farkında idi. Ülkeyi ilerici siyasi ve sosyo-ekonomik değişiklikler yolunda yönetme niyetinde iken Baas Partisinin, IKP, KDP ve diğer ilerici örgütlerin desteğini sağlaması gerekiyordu. Üç ana siyasi parti olan Baas, IKP ve KDP arasında sıkı bir birlik kurulması perspektifi giderek daha belirgin hal aldı.

Kürt sorununun barışçıl çözümü için anlaşma sağlanması sonrasında KDP, mücadelesini bu anlaşmanın gereği gibi yerine getirilmesine yöneltti.

Sözkonusu dönem için, 1964 yılında kendisinden kopan muhalif grubun KDP’ye geri dönmesi önemli bir olaydı. Bu grubun lideri olan **İbrahim Ahmet** ve **Celal Talabani**, Kürt özerkliği deklarasyonunun gerçekleştirilmesi için tüm çabayı göstermeye hazır olduklarını ifade ettiler.

Bu yolda ortaya çıkan başlıca güçlüklerden biri, ülkede Kürt sorununun barışçıl çözümüne muhalif güçlerin mevcut olmasıydı.

Ateşkes imzalanması sonrasında geçen süre zarfında KDP yönetimi ve hükümet arasında güven ortamının yaratılması için çok şey yapılmıştı, ancak sağcı güçler hükümet ve KDP arasını bozmak için ellerinden gelen herşeyi yaptılar.

Örneğim 1971 yılı Eylül ayında, **Barzani**’ye “dostluk ziyaretinde” bulunan “dinci grubu” Kürt hareketi liderine suikast girişiminde bulundu. Suikastçılar, Kürt hareketi liderlerini selamlamak ve hediyeler sunmak üzere Bağdat’tan Hacı Ümran’a gelen delegasyonun arasına sızarak Barzani’nin karargahına girdiler. Şans eseri gecikmeli bomba mekanizması vaktinden önce çalıştı.

Barzaniye yapılan suikast girişimi, Mart anlaşmasına karşıt güçlerin silahlarını bırakmadığını ve olayların gidişatını geriye çevirmeye çalıştıklarını gösterdi. Ülkede sol güçlerin birleşebilmesi için koşulların hala sağlanamamış olması gerici güçlerin eylemlerini kolaylaştırıyordu.

Irak Komünist Partisi, KDP ve diğer sol güçler, yurtsever partilerin normal faaliyet gösterebilmeleri için koşullar sağlanmasında ve ülkenin içinde bulunduğu gelişme aşamasının hedeflerini gerçekleştirmek üzere emekçilerin seferber edilmesinin ve gericiilerin geri püskürtülmesinin en önemli koşulu olarak ulusal cephenin kurulmasında ısrar ettiler.

Kürt sorununun barışçıl çözümünde mutabakat sağlanması sonrasında, sorunun artık savaş alanında değil de KDP yönetimi ve Irak hükümeti arasında görüşmeler yoluyla çözülmeye çalışıldığı bir sırada bu güçlerin, özellikle de iktidar partisi Baas'ın eylemlerini uyumlaştırmasına çok şey bağlı idi. İki yüzlülük ve çelişiklik, parti ideolojisi ve faaliyetinin belirleyici özelliği idi. Aşırı sağcı güçlerin savunduğu Kürt sorunu askeri yolla çözme politikası defalarca başarısızlığa uğradı. Ancak, sağcı rejim pozisyonunu güçlendirdikçe Kürt ulusal-demokratik güçlerine karşı sertleşme politikası eğilimi daha çok hissedilmeye başlandı. Tüm bunlar iktidar partisinin Kürt özerkliğini güdükleştirme çabalarında ifade buldu, Kürdistan'daki demokratik güçleri bastırmak için güç kullanma niyetlerinin daha da açığa çıkmasına neden oldu.

Kürt özerkliği deklarasyonunun tümüyle uygulanması amacıyla dört yıllık bir süre tayin edildi. Irak hükümeti bu yolla bazı adımlar attı. 11 Mart 1970 anlaşması daha ilan edimemişken, 29 Haziran 1966 anlaşması esas alınarak Süleymaniye'de Kürt Üniversitesi açılmıştı. 1970 yılı Kasım ayında Mart deklarasyonuna dayanılarak Kürt Bilimler Akademisi kurulmuştu. Tüm Irak'ta Kürtçe sürekli yayınların basılmasına ve dağıtılmasına resmen izin verildi. KDP, yalnız Kürdistan'da değil tüm Irak'ta da legal faaliyet gösterme hakkı elde etti. Partinin yayın organı *El-Teaxi* gazetesinin basıldığı yer olan Bağdat da dahil olmak üzere büyük şehirlerde parti şubeleri açıldı. Peşmerge birlikleri, Mart anlaşmasına uygun olarak, dağıtılmadı ve ülkenin iç güvenliğini sağlayan güçlerin bir kısmı halini aldı. Bu birliklere, ayrıca Irak sınırının kuzey-doğu bölümünün korunması görevi verilmişti. Daha önce de bahsettiğimiz gibi beş Kürt bakanı merkezi hükümet kapsamına alındı (bunlardan üçü KDP yönetimi üyesi idi). Dört kuzey vilayetine Kürt valiler atandı. Askeri hareketlerin doğurduğu sonuçların telafisine, sakatlar için konut inşasına ve Kürtçe eğitime başlamış olan okulların kalkındırılmasına yönelik Irak devlet bütçesinden kaynak tahsis edildi. Hükümetin attığı bu adımlar Kürtlere ulusal özerklik temin edilmesi ile ilgili tedbirlerin gerçekleştirilmesine yönelikti.

Ne var ki Kürt özerkliğinin gerçekleşmesi ve ülkenin ilerici güçleri arasında ilişkilerin düzeltilmesi, oldukça hassas bir iç politika ortamında cereyan ediyordu. Gerici güçler, Mart anlaşmasını bozmaya çalışıyordu. İlerici güçlerin ulusal-yurtsever bir cepheye bir araya getirilmesi yolundaki engeller büyük güçlüklerle aşıldı.

1971 yılında ülkede komünistlere karşı terör dalgası esti (37). Sağcı güçler, ülkede ilerici partilerinin katılımıyla birleşik ulusal bir cephenin oluşturulmasına engel olmak için her türlü yola başvurdular. Bu cepheye KDP ve hükümet arasında hala mevcut olan güvensizlik atmosferi de büyük ölçüde mani oluyordu. Kürt

ulusal sorununun çözümü, özellikle bu sorunun müzmin bir yara, uzun süren bir anlaşmazlık olduğu dikkate alınacak olursa hiç de kolay değildi.

Irak Komünist Partisi, yurtsever güçler ayrı olduğu sürece hükümetin ve Baas Partisinin iç gericiğin baskısına ve dışardan gelen hücumlara karşı durabilecek durumda olamayacaklarını ısrarla kanıtlamaya çalışıyordu. Parti, ortak ulusal hedeflere varmak üzere tüm yurtsever güçlerin biraraya gelmesi için büyük gayret gösterdi. Bu arada, parti bu güçleri ayıran değil de onları birleştiren hususlara dikkat çekti. İşbirliği ve uzlaşma sağlamaları ortak mücadele hedeflerinin yararına idi. **V. İ. Lenin** şöyle diyor: “*Gerçek devrimci partinin görevi, her türlü uzlaşmayı reddetmenin imkansızlığını savunmak değil de, kaçınılmaz olan tüm uzlaşma yollarını kullanarak prensiplerine, sınıfına ve devrim hedefine haklı kılmaktır. . .*” (38)

1971 yılı Kasım ayı ortasında Cumhurbaşkanı Ahmet Hasan El-Bekir “ülkede misakı milli” projesini ilan etti (39). Bu dökümanda, Irak’ın ulusal ilerici güçlerinin emperyalizm ve siyonizme karşı mücadelenin artırılması prensipleri esasında işbirliği yapmasının gerekliliğine dikkat çekildi. Projeye göre, ülkede daha önce kabul edilen yasaya dayanılarak ulusal meclis kurulacak ve daimi anayasa kabul edilecekti. Misak-ı milli projesi genelde ilerici bir yapıya sahipti ve ilerici gelişme yolunda yürüme isteğini gösteriyordu. Bu dökümanın en önemli özelliklerinden biri de onun anti-emperyalist eğilimli olması idi.

Misak-ı milli de, hükümetin “*sosyalist ülkelerle çok yönlü ilişkileri geliştirmeye ve tüm dünyada ulusal-kurtuluşçu halk hareketleriyle bağlantıları geliştirmeye*” hazır olduğu ifade edildi.(40) Bu program dökümanında, 11 Mart 1970 anlaşmasının tüm maddelerini hayata geçirme bazında ve Baas Partisi ve Kürdistan Demokrat Partisi arasında işbirliği yapılarak Kürt sorununun barışçıl yollardan çözülmesi gerektiğine işaret edilmesi oldukça önem taşımaktadır.

1972 yılı Mayıs ayında IKP MK yaptığı açıklamada Irak hükümetinde iki bakanlık makamına yerleşmeye razı olduğunu bildirdi.

IKP ve diğer ilerici güçlerden destek, aynı şekilde, sosyalist ülkelerden de yardım alan Irak hükümeti, toprakları içersinde bulunan Irak Petrol Şirketi’nin devlet mülkiyeti olmasını kararlaştırdı. “*Irak Komünist Partisi ve Kürdistan Demokrat Partisi hükümete tam destek verdi. . . Böylece iktidar partisi olan Arap Sosyalist Diriliş Partisi(Baas), Komünist Partisi ve Kürdistan Demokrat Partisi, Irak’ın emperyalist tekellerin baskısından kurtarılması mücadelesinde tek bir cephe oldular.*” (41)

1966-1972 yıllarında Baas bazı önemli adımlar attı, bu adımlar tarım reformlarının köylünün lehinde genişletilmesine, tarımcılığın kooperatifleştirilmesine, tarımda devlet sektörünün güçlendirilmesine ve sanayide ilerici reformlar yapılmasına yönelikti. Sosyalist ülkelerle sıkı işbirliği geliştirdi.

Mart deklarasyonunun gereği gibi uygulanması Kürdistan’da ilerici sosyo-ekonomik reformlar yapılması planlarının gerçekleşmesi için uygun koşullar yaratabilirdi. Ancak, bu politika Kürt halkına özerklik verilmesi planının somutlaştırılması ile ilgili ortaya çıkan durumda bozuldu.

KDP içersindeki sağcı kesimler, Kürt özerkliğini gerçekleştirme projesindeki bazı tartışmalı hususlardan yararlanarak partiyi tecrit edilme durumuna getirdiler, bu parti için olduğu kadar genelde Kürt hareketi için de ciddi olumsuz sonuçlar doğurdu. KDP bünyesindeki sağcı unsurlar eylemleriyle partinin esas güç kaynaklarından birine, yani IKP başta olmak üzere ülkenin diğer ilerici güçleriyle ilişkilerine ve işbirliğine darbe indirdiler

Ne yazık ki, böylesi kritik bir durumda, Kürt halkının kurtuluş mücadelesine yürekten bağlı birçok KDP ileri geleni de aynı şekilde politik miyopluk göstererek sağcılarla aynı saflarda yer aldılar.

Irak Arap Sosyalist Direniş Partisi Genel Sekreteri **Ahmet Hasan El-Bekir** ve IKP MK 1. Sekreteri **Aziz Muhammed** 17 Temmuz 1973'de Ulusal İlerici Cephe çerçevesinde işbirliği prensipleri konulu ortak bir bildiriye imza attılar. Cephenin kurulması, Irak'ta artık tamamlanmış olan ilerici sosyo-politik reformların pekiştirilmesi ve derinleştirilmesi amacı taşıyordu.

Baas Partisi ve IKP yönetimi, Ulusal İlerici Cepheye girmesi için KDP'ye çağrı yaptılar. Ancak KDP yönetimi bu teklifi, Bağdat'ın Mart manifestosunun tüm maddelerini yerine getirmedeği gerekçesiyle geri çevirdi. Bu maddelere ilişkin taraflar arasında görüş ayrılıkları mevcuttu.

Fikir ayrılıkları, Irak'ta Kürt halkına özerklik verilmesine ilişkin yasa hazırlanırken daha da derinleşti.

11 Mart 1974'te Irak Cumhuriyeti hükümeti Kürt halkının özerkliği yasasını yayımladı. Özerklik aşağıdaki prensiplerde gerçekleşecekti (yasayı kısaltılmış şekilde sunuyoruz):

1.Madde

a) *Kürdistan adı verilen bölge (mıntıka) işbu yasaya göre özerklik elde etmektedir.*

b) *11 Mart anlaşması metnine göre genel nüfus sayımı, Kürt halkının çoğunlukta olduğu bölgenin sınırlarını belirleyecek. Bu arada 1975 yılı nüfus sayımı verileri de bu karar için temel oluşturacak.*

c) *Bu bölge Irak Cumhuriyeti'nin ekonomik, politik ve hukuki birliği çerçevesinde özerklik haklarını kullanan ayrı idari bir birim sayılmaktadır.*

d) *Bu bölge Irak'ın ayrılmaz bir parçası olup burada yaşayan halk ise Irak halkının bölünmez bir ögesidir.*

e) *Erbil şehri özerk bölgenin idari merkezi olacak.*

f) *Özerklikle ilgili organlar Irak Cumhuriyeti organlarının bir bölümünü oluşturuyor.*

2.Madde

a) *Bu bölgede Kürt dili, Arapçanın yanısıra resmi dil ilan ediliyor.*

b) *Kürtler için eğitim Kürtçe yapılacak, Arapça ise tüm öğretim basamaklarına öğretilecek.*

c) Bölgede Araplar için Kürt dili öğreniminin de zorunlu olduğu eğitim kurumları kurulacak.

d) Bölge halkına anadiline bağlı olmaksızın istenilen okulu seçme hakkı tanınacak.

e) Eğitim, her basamağında devletin genel eğitim-öğretim politikasına tabi olacak.

3. Madde

a) Bu bölgede Arapların ve ulusal azınlıkların hak ve özgürlükleri anayasaya, yasa ve diğer ilgili kararnamelerle belirlenecek, özerklik yönetimi ise bunları uygulamakla yükümlü olacak.

b) Arap halkı ve ulusal azınlıklar, nüfusları oranında Özerk Bölgenin tüm organlarında temsil edilecek.

4. Madde

a) Adalet organlarını yapısı ve faaliyetleri ile ilgilidir. Daha ileride ise Özerk Bölgenin ekonomik hakları tayin ediliyor.

5. Madde özellikle özerk bölgenin "genel devlet sistemi içinde bağımsız bir birim olduğu" kaydediliyor. Özerk Bölgenin gelir kaynakları belirtiliyor.

Yasama Konseyi (10. Madde) Özerk Bölgenin yasama kuvvetinin seçim organıdır. Esası, örgütlenmesi ve faaliyeti yasa ile belirlenir.

Yasama konseyi üyeleri başkan, başkan yardımcısı ve sekreterini seçer (11. Madde). Yasama konseyi siyasi, ekonomi ve kültür alanında özerklik haklarına sahiptir. Yasama konseyi yürütme konseyinin faaliyetini denetler.

Yürütme kuvvetinin işlevlerini yürütme konseyi yerine getirir (13. Madde). Bu organ başkan, başkan yardımcısı ve 14 üyeden oluşur. Cumhurbaşkanı yasama konseyi üyelerinden birine yürütme konseyini oluşturma ve onu yönetme görevi verir. Yürütme konseyi başkan ve üyeleri bakan haklarını kullanır. Cumhurbaşkanı, yürütme konseyi başkanını görevden alabilir ve bunun ardından da konsey dağılır.

Özerk Bölgedeki yerel örgütlerde şu müdürlükler oluşturulur: Eğitim ve öğretim, emek ve iskan, tarım ve tarım reformu, içişleri, haberleşme ve ulaşım, gençlik ve kültür, belediyeler ve sayfiye yerleri, toplumsal işler, ekonomik ve finans işleri, vakıflar.

15. Madde yürütme konseyinin yetkilerini belirler. Yasada ayrıca yürütme konseyinin özerk bölgenin tüm yerel organlarının faaliyetlerini denetlediği hususi belirtilmişti.

Deklerasyonun 3. bölümünde merkezi yönetim ile özerk bölge yönetimi arasındaki karşılıklı ilişkilere değiniliyor. 16-17. maddelerde şöyle deniyor:

Özerk bölgeye verilen yetkilere rağmen, Irak'ın her kısmında üstünlük merkezi idare organlarına veya onların temsilcilerine aittir. İçişleri ve güvenlik ile ilgili organlar, içişleri bakanlığının kontrolüne tabidir.

Merkezi yönetim, merkezi yönetim ve özyönetim organlarının faaliyetlerini koordine edecek bir devlet bakanı tayin eder. Özyönetim organlarının kararları yayımlanmasının ardından devlet bakanına sunulmalıdır.

Daha ileride, özerklik organlarının faaliyetleri üzerinde merkezi hükümetin yapacağı kontrolün biçim ve metodları belirleniyor. Özellikle, mahkeme başkanı ve 4 üyeden oluşan Irak Temyiz Mahkemesi Yetki Denetleme Komisyonu'nun, özerk yönetimin vereceği kararların yasallığını kontrol edeceği kaydediliyordu. Bu komisyon üç yıllığına temyiz mahkemesi üyeleri arasında seçilecekti. Komisyon üyeleri ikinci defa tekrar seçilebilirdi (19. Madde)

Adalet Bakanı ve Devlet bakanı, özerk yönetimin alacağı kararları temyiz etme ve bunları Yetki Denetleme Komisyonu'na incelenmek üzere gönderme hakkına sahipti. Yetki Denetleme Komisyonu konu ile ilgili en geç 30 gün zarfında karar alacak ve bu karar nihai olacaktı. Yetki Denetleme Komisyonu'nca kanunsuz ilan edilen özerk yönetim kararları geçersiz sayılacaktı.

20. Maddede Cumhurbaşkanı'nın, üyelerinin yarısının istifa etmesi, hukuki esasların olmaması ve Yetki Denetleme Komisyonu'nun kararlarına itaat edilmemesi sonucu çalışamaz durumda ise Yasama Konseyi'nin dağıtabilme yetkisinden bahsediliyordu.

Yasama Konseyi'nin dağıtılması halinde, Yürütme Konseyi yeni yasama konseyi oluşturuluncaya kadar en fazla 90 gün onun yetkilerini yerine getirir.

21. Madde bu yasanın resmi basında yayımladığı günden itibaren yürürlüğe gireceğini kaydediyor.

Kürtlere özerklik tanıyan yasa, 17 Safra 1394 (Hicri takvime göre) veya 11 Mart 1974'de Bağdat'ta ilan edildi ve Devrim Komuta Konsey Başkanı **Ahmet Hasan El-Bekir** tarafından imzalandı. (42)

Kürt özerkliği yasası Kürt ulusal güçleri arasında farklı tepkilere yol açtı. KDP politbüro üyesi **Aziz Akravi** ve diğer bazı Kürt ileri gelenleri Kürdistan Özerkliği Yasası'nın gerçekleştirilmesi için merkezi yönetimle işbirliğine hazır olduklarını ifade ettiler. Ancak KDP yönetiminde çoğunluk 11 Mart Yasası'na karşı olumsuz tavır takındı. Bu tutumlarını şöyle gerekçelendirdiler: Birincisi, Ulusal Yurtseverler Cephesi'nin yüksek idari organında Baasçılar kendilerine o kadar yer ayırdılar ki her halükarda kendi isteklerini Cephede yer alan diğer partilere dayatabileceklerdi (*söz konusu organın 16 üyeliğinden 8'inin Baasçılara, 3'ünün IKP, 3'ünün KDP ve 2'sinin bağımsız milliyetçilere ait olduğunu hatırlatalım*). İkincisi, KDP yöneticilerinin düşüncesine göre *"ezelden beri Kürt toprakları olan Kerkük, Xaneqin ve Şengal (Sincar) bölgesi özerk bölgenin kapsamına alınmalı"* idi.

Özerklik Yasası'nın bazı maddelerine ilişkin hükümet ve KDP arasında mevcut bulunan fikir ayrılıkları görüşmeler yoluyla çözülebilecek gibi gözüküyordu. Hatta ilk önceleri tartışmalı madde ve detayların 15 gün içerisinde onaylanacağı bile duyuruldu. Bu amaçla KDP yönetimi **El-Teaxi** gazetesi baş redaktörü **Dara Tefvik** başkanlığında bir delegasyon oluşturdu.

Ancak yapılan görüşmeler ve anlaşmazlıkların giderilmesi için konulan süre istenen sonuçları vermedi. Dahası *El-Teaxi*'nin yayını durdu, Kürt bakanlar ve yüksek mevkili memurların birçoğu Bağdat'ı terk ederek dağa çıktı. Böylelikle oldukça pahalıya mal olan dör yıllık barışın ardından iş yine KDP yönetiminin yenilgiye uğradığı askeri anlaşmazlığa vardı. Bu kez Kürtlerin silahlı hareketleri başarısızlıkla sonuçlandı.

1974-1975 yıllarında cereyan eden olayların ardından Irak ve Irak Kürdistanı'nda durum oldukça değişti. Kürtlerin silahlı ayaklanmasını bastıran *Arap Sosyalist Diriliş Partisi* (Baas) fiilen ülkenin tam yetkili sahibi oldu. Bu ana kadar parti sıkça sosyo-ekonomik ve siyasi faaliyetlerindeki başarısızlıkları aksamaları ve tutarsızlıkların "*Kuzeydeki ayrılıkçılara, yani Kürtlere yardım eden emperyalizm ve siyonizmin entrikalarıyla gerekçelendiriyordu*". Kürt ayaklanmasının yenilgisi sonrasında da gerçek emellerini gösterme gereği ile karşı karşıya kaldı.

Ilerici Ulusal-Yurtsever Cephe (IUYC)'de yer alan Irak Komünist Partisi ve Baas her ne kadar müttefik idiyse de (doğruluğu şüpheli) 1974-1975 yıllarında Irak Kürdistanı'ndaki ulusal özerklik hareketine karşı tutumları bir dereceye kadar farklılaşıyordu. IKP, Kürdistan Demokrat Partisi'nin politikasını ve eylemlerini eleştiriyordu, ama aynı zamanda da mücadele eden Kürt halkının taleplerinin meşruluğunu tanıyordu ve Kürdistan'daki gerçek demokratik güçlerin pozisyonlarını korumalarını istiyordu.

Baas'ın buna yaklaşımı farklıydı. Irak'ın iktidar çevreleri bir taraftan Kürtlere yarım yamalak bir özerklik tanıyan ve 11 Mart deklarasyonundaki tüm taleplerini içermeyen bir program sunarken, diğer taraftan da defalarca tekrarladıkları vaadlerinin tersine Kürt demokratik hareketine son vermek için silahlı ihtilaf çıkarmaya uğraşıyorlardı. Baas rejiminin ulusal politikasının genel doğrultusu dikkate alınınca şu sonucu çıkarmak hiç de zor değil: rejim aşırı eğilimli Kürt kesimleri ile olan fikir ayrılıklarına rağmen, herşeyden önce Irak Kürdistanı'ndaki mevcut olan ve güç toplayan radikal devrimci akımları ortadan kaldırmayı istiyordu. Bu nedenle 1975 ve sonraki yıllarda Kürdistan'da gelişen terör ve baskıların aslında topyekün yapıya sahip olması tesadüfi değildi. Iraklı yetkililer Kürt silahlı hareketine son verdikten sonra hem sağ kesimi hem de solcu Kürt ulusal güçlerini etkisiz hale getirdiler. Bu sol güçler, onlara göre iktidar rejimin geleceği için tehlike oluşturuyordu. Kürtlerin kitleler halinde Kürdistan'dan Irak'ın çeşitli uzak Arap bölgelerine göç ettirilmesine başlandı. Göç ettirildikleri yerlerde de yerel yönetimin daimi nezareti altına girdiler. Kovuşturmadan yakasını kurtarabilen, yoksulluktan, yiyecek, konut yetersizliğinden, tıbbi yardım, iş olmamasından dolayı ağır ziyetler çeken onbinlerce Iraklı Kürt ailesi İran Kürdistanı'na göç etti.

Savaşın Kürt sorununu çözmeyeceği pratikte görüldü. Özellikle bu sebeple Baasçılar Kürt sorununa "barışçıl" çözüm planı öne sürmüştü. Şu hususu önemle belirtmek gerekiyor: **Bekir-Saddam** hükümeti, sağcı Baas askeri diktatörlük rejimi (1963 yılı) ve sonraki hükümet kabinelerinin Kürt sorununu çözme girişimleri

esnasında elde ettikleri başarısızlıkları dikkate alarak dikkatli ve ihtiyatlı hareket ediyorlardı. İktidar rejimin attığı kurnaz ve zekice adımların sebebi de bu idi.

Başlangıçta iktidar partisi, KDP ve **Barzani**'nin itibarını sarsmak amacıyla, KDP'den kopan ve hükümetle işbirliği yaparak özerklik yasasını gerçekleştirmeye çalışan **Aziz Akravi** başkanlığındaki grup ile olan dostluk ilişkilerini sergileme çabasına girdi. Bu sıralarda Kürt Özerk Bölgesinin (KÖB) yasama ve yürütme organları oluşturuldu.

Baas görünürde de olsa IKP ile dostane ilişkilerini korumaya çalışıyordu. Resmi basında sık sık Irak'ın "*Sosyalist ülkelerle stratejik ilişkileri destekleme niyetinde*" olduğunu gösteren haberler çıkıyordu. Baas kendi otoritesini artırmak için 1976-1978 yıllarında birkaç uluslararası konferans düzenlendi. Bu konferanslarda, çağdaş aşamada ulusal kurtuluş mücadelesi ve sosyalist ülkelerle işbirliği sorunları tartışıldı: **Sedat**'ın "hain" politikasına karşı yaptırımlar uygulanması onaylandı. Tüm bunların, dünya kamuoyunun dikkatini Irak hükümetinin anti-demokratik planları üzerinden çekmek, onun eleştirilmesini önlemek ve uluslararası arenada tecrit olmasını engellemek için yapıldığını düşünmemizi sağlayacak gerekçeler mevcut. 11 Mart 1970 Deklarasyonu ve 11 Mart 1974 tarihli (33 nolu) yasanın yürürlüğe girmesi sonrasında Irak ve Irak Kürdistanı'nda gelişen olaylar, ortaya çıkan yeni koşullarda Baas, IKP ve KDP'nin faaliyetlerinin değerlendirilmesi, sosyalist ülkelerin tutumu ve diğer konuları özel olarak araştırıyoruz.

Şimdi ise kendisini "*ırkçılık, sömürgecilik ve ulusal baskı*" düşmanı ilan eden Baas hükümetinin aldığı ve ulusal kurtuluş mücadelesi yapan Kürt halkını ilgilendiren bazı tedbirleri kısaca değerlendireceğiz.

Baasçılar 70'li yılların ortasında Kürdistan'daki kitlesel silahlı hareketi bastırarak bu hareketin yeniden dirilmesi imkanını ortadan kaldıracak tedbirler aldılar. Bu amaca ulaşmak üzere şu hususları gerçekleştirmeye çalıştılar:

1) *Irak Kürdistanı'nın ulusal nüfus dağılımını değiştirmek (bunun için mümkün olduğunca çok Kürdün Irak'ın güney ve merkezi bölgelerine göç ettirilmesi gerekiyordu).*

2) *Türkiye ve İran sınır şeridinde Arap kuşağını oluşturmak (bu kuşak Irak, İran ve Türkiye Kürtleri arasındaki mevcut temasları engelleyecekti).*

3) *Terör, tutuklama ve sürgünler yoluyla Kürt hareketinin öncüsü olan Kürt demokratlarından, komünistlerinden vb. mahrum bırakmak.*

4) *Irak'ın Bağdat Paktındaki eski müttefikleri (Türkiye ve İran) ile ilişkilerini düzeltmek ve bu ülkelerin "Kürt tehlikesine" karşı ortak mücadele etme steklerinden faydalanarak Kürt ulusal-demokratik hareketinin yeniden yükselmesi imkanını ortadan kaldırmak.*

KDP, Irak Komünist Partisi, Kürt demokratlarından oluşan çeşitli örgütlerin ve uluslararası örgütlerin yayınlarında, Irak iktidar çevrelerinin hem Kürtlerle hem de tüm Irak halkı ile ilgili politikasının katı ve anti-demokratik yapısını ortaya koyan birçok belgeye açıkça yer verilmişti. Baasçılar, konularını biraz sağlaştırdınca

1976'dan itibaren Ilerici Ulusal Yurtsever Cephe (IUYC)deki müttefiklerine komünistlere karşı kampanyaya başladı, bunnla kendilerince teklif edilen biçimde baasçılarla ortak cephe oluşturulması ile ilgili IKP'nin taktığının yanlışlığını kanıtlamaya çalıştılar. Irak **Cumhurbaşkanı Ahmet Hasan El-Bekir**'in sözlerine göre "geçici değil de stratejik bir yapıya sahip" olması gereken ulusal yurtseverler cephesi sadece Baasçıların siyasi çizgisini izlemekle görevli bir organ haline geldi. Komünistler ve Kürt demokratları cephe çerçevesinde serbestçe faaliyet gösterme imkanından yoksun kaldılar. Dahası, 7 Mart 1979'da yaptığı açıklamada **Saddam Hüseyin**'in rolü ve hedefleri hususunda komünistlerin getirdikleri eleştiriye cevap vererek 1973'te söz konusu cepheyi kurduran kararnamenin makulluğu sorununu gündeme getirdi. Saddam özellikle şunları belirtti: "Baas'ın hükümet başkanı olduğu koşullarda ulusal cephe kurulması zaruri değildir" (43)

Sağ milliyetçi ve anti-demokratik görüşleriyle tanınan Baas Partisi kurucusu **M. Afliyak Bağdat**'a yerleştikten sonra yerel rejimden geniş destek alarak anti-demokratik faaliyetlerine hız verdi. Irak'taki anti-komünist kampanya giderek daha üstü açık yürütülmeye başlandı. Komünistlere karşı yapılan baskılar çoğu zaman karanlık 1963 yılı olaylarını hatırlatan kitlesel bir yapıya büründü. Irak ordusunda görevli bazı subaylar, komünist harekete mensup oldukları suçlamasıyla kurşuna dizildi. UIYC (Ulusal Ilerici Yurtsever Cephe)nin yerel bölümlerinde görevli birçok IKP temsilcisi kovuşturmayaya maruz kalarak tutuklandı. (44)

Komünistlere ve Kürt demokratlarına karşı yapılan ayırımçı uygulamalar eğitim sistemine de yansdı. Eğitim-öğretim işi "baasçılığa" uygun olarak yeniden düzenlendi. «Milleri», «halk kitlelerini» temsil etme hakkı sadece Baas'a aitti. *Bağdat, Musul, Basra* ve *Süleymaniye* üniversitelerinde eğitim görevlileri arasında demokrat ve sempatan temizliğine başlandı. (45)

Baasçılar, Irak Kürdistanı'nda 1963 yılı terörünü geçen şiddette politika uyguluyorlardı. Yaptıkları anti-Kürt eylemler arasında 700 binden fazla Kürdün doğup büyüdüğü yerlerden kitlesel olarak sürgün edilmesi insanlık dışı bir uygulama idi (46). Sürgün edilen Kürtler için Iraklı yetkililer silahlı birliklerce korunan "konut kompleks"leri kurdu. Kürt göçmenler yeni yerleşim yerlerinde sefalet içinde yaşıyordu. IKP bülteni olan **Irak Letter**'in de belirttiği üzere, bu "konut kompleks"leri korkunç koşullarıyla ve sürgünlere sert davranılmasıyla Vietnam savaşı esnasında Amerikalılarca kurulan ünlü "stratejik köyleri" ve Cezayir'de Fransız egemenliğinin hüküm sürdüğü yıllarda oluşturulan "toplama kamplarını" hatırlatıyordu (47). Öyleki Kürtlere diğer ailelerle görüşmeleri yasaklanmıştı. Yaşadıkları yerden ayrılmasına izin verilmiyordu. "Konut komplekslerinde" rejim aleyhtarı yapılan gösteri ve protestolar sert biçimde astırıldı. Bugünkü Lübnan büyüklüğündeki bir bölgeden Kürtlerin sürgün edilmesi Kürtlere yapılan zorbalıkların boyutlarını göstermektedir (48). IKP bülteninin haberlerine göre 1974'ten 1978'e kadar *Diyala, Süleymaniye, Erbil, Kerkük, Duhok* ve *Musul* vilayetlerinde 1222 köy insansızlaştırıldı, bunların bir kısmı yakıldı veya buldozer ve tanklarla yeryüzünden silindi. Daha sonraları

Kürt köylerine Arap bedevilerinin yerleştirilmesiyle Kürtler ve Araplar arasındaki ilişkiler iyice gerginleşti.

Bu olaylarda eşzamanlı olarak yetkililerin direktifi doğrultusunda Kürt okulları kapatılarak yerlerine Arap okulları açıldı. Kürt özerkliği ile ilgili 11 Mart 1970 deklarasyonu ve 33 nolu (11 Mart 1974) yasa ile Kürtçe Kürdistan'da resmi dil ilan edildiği halde, günümüzde Irak Kürdistanı'ndaki okulların büyük çoğunluğunda eğitim Arapça yapılmaktadır. Kürt halkının ana dilinde eğitim yapan okullara sahip olması ve Kürt öğrencilerin tüm üniversite ve askeri kolejlerde okuması hakkına ilişkin söz konusu deklarasyon maddesini aksine tek bir öğretim yılı (1978-1979) zarfında Kürt okullarının yarısında Arap okullarındaki programlar uygulanmaya başlandı. Kürtçe ders kitaplarının yerini Arapçaları aldı. Iraklı yetkililerin emrine uygu olarak Irak Kürdistanı'ndaki çoğu okula, tarım kooperatiflerine, otel ve restorantlara Arapça isimler verildi. 1978 yılında Kürt Bilimler Akademisi kapatıldı. "Hızlı tempoda Kürt ulusal kadrolarının hazırlanması" ile görevli Süleymaniye'deki üniversite (günümüzde bu üniversite Erbil'de) aslında Kürt üniversitesi olmaktan çıkmıştı, çünkü burada okuyan Kürt öğrencilerin sayısı minimuma indirilmişti.

Kürt özerkliğini usulen de olsa tasdikleyen Özerk Kürt Bölgesi (ÖKB) nin yönetim organları ne durumda idi? Bölgenin tüm işlerini fiilen Devlet Koordine İşleri Bakanlığı yönetiyordu. Özerk Kürt Bölgesi'nde yasama organı üyeleri, Kürt özerkliği ile ilgili 33 nolu yasa ihlal ederek halk tarafından seçilmeyip resmi Iraklı yetkililerce tayin edildiler. 1974-75 olayları esnasında **Barzani** ve KDP politikasına karşı çıkarak Baas ile işbirliği yapan KDP'liler bile özerklik organlarının yönetiminden uzaklaştırıldı. Baasçılar ÖKB'nin özerklik organlarında kitlesel temizlik operasyonu gerçekleştirerek hem söz konusu kurumlarda hem de özerklik mücadelesine büyük emekler vermiş bulunan kişileri kovdular. Yasam ve yürütme organlarına, gerici görüşleri ile tanınan ve çeşitli dönemlerde Kürt özerklik hareketine karşı çıkmış şahıslar yerleştirildi. Bunların çoğunu feodaller, «**çaşlar**» ve Baas rejiminin diğer suç ortakları oluşturuyordu. Özerklik yasası hazırlanırken ezelden beri Kürtlerin olan bazı bölgeler ÖKB'ne dahil edilmediği halde Baasçılar bununla tatmin olmadı. 1976'dan 1979'a kadar hükümet kararıyla bazı ÖKB bölgeleri Irak Arap vilayetlerinin kontrolüne geçirildi.

Kürtlerin kitleler halinde göçe zorlanması Irak Kürdistanı'nda ek ekonomik güçlükler doğurdu. Tarım üretimi, özellikle de ziraat ve hayvancılık büyük bir krize girdi.

Irak hükümeti (İran ile olan sınır anlaşmazlıklarını 1975 yılı Mart'ında girdikten sonra) Kürt hareketine karşı mücadeleyi güçlendirmek için Türkiye ile yakınlaştı. *Irak Letter*, 25 Ağustos 1978 tarihli *Milliyet gazetesi (türk)* haberine atıfta bulunarak Ahmet Hasan El-Bekir'in 1978 yılında Türkiye ziyareti sonrasında imzalanan Irak-Türk anlaşmasının anti-Kürt yapıda olduğunu kaydetti. Özellikle de, anlaşmanın iki ülkenin Kürtlere karşı mücadelede güçlerini koordine etmeleri ile ilgili 4. maddesine dikkat çekti. O zamanların Türk Ordusu Genelkurmay Başkanı Kenan

Evren, 1979 yılı Nisan ayında Irak'ı ziyaret ederek Kürt hareketinin bastırılması için faaliyetlerin koordinasyonu hususunda görüşmeler yaptı (49).

1979 yılı sonbaharından itibaren Irak'ın Kürt sorunu politikasında bazı yeni hususlar ortaya çıktı. İrana karşı savaş hazırlıkları yapılmasının buna sebep olduğu aşikardı. 1979 Sonbaharında Saddam Hüseyin Irak Kürdistanı'nı ziyaret etti, Süleymaniye'de yeniden Kürtlerin kendi yasama konseylerle sahip olabilecekleri "özerk bölge" tarafı olmaya çalıştı. Aynı zamanda ülkenin güney bölgelerinden Kürdistana geri dönebilmeleri için binlerce Kürde izin verileceğini ilan etti (50). 1980 yılında Irak Kürdistanı'nda özerklik hesaba katılarak seçimler yapıldı. Sonuçta Yasama Konseyine 50 "milletvekili" seçildi (51). Seçilenler genelde resmi makamlarla sıkı ilişkiler içerisinde olan Kürt feodal ve din adamları idi.

Irak yönetiminin tüm bu ve diğer tedbirleri, Kürtlerin hoşnutsuzluğunu azaltma ve Irak-İran anlaşmazlığı öncesinde onların bir ölçüde desteklerini alma emeli taşıyordu.

Bütün bu söylenenlerden şu sonuca varılabilir: Baasçılar Irak Kürtlerine özerklik verilmesini büyük ölçüde demokratik özgürlükler tanınmaksızın fiilen tüm haklarından yoksun bırakılmış Komünist Partisi ve diğer demokratik örgüt ve partilerin kovuşturulması sınırlandırılmaksızın atılmış bir adım olarak değerlendirildi. Ancak, Kürt sorununun çözümü Irak için oldukça önemli idi ve olmaya da devam ediyordu. Irak'ta ulusal (Kürt) sorun herhangi bir diğer çok uluslu gelişmekte olan ülkedekinden çok daha ciddi biçimde iç siyasi duruma etki ediyordu. Şu husus oldukça önemlidir: Irak'ta (gelişmekte olan ülkeler pratiğinde ilk defa) Kürt ulusal sorunu birçok sınırlarla ve kısıtlamalar getiren usuli bir ulusal özerklik tanınması yoluyla çözülmeye çalışılıyordu. Bu şekilde bile olsa, bu girişim söz konusu sorunun çözümü yolunda oldukça önemli bir adımdır.

Irak'taki Kürt ulusal özerkliğinin kendine has yanı, bu fikrin iktidar partisi ve onun kurduğu rejimden kaynaklanmamasıdır. Kürtlere ulusal özerklik hakkı "yukarıdan" verilmedi "aşağıdan" uzun ve ısrarlı bir mücadele neticesinde elde edildi.

Kürt mücadelesi, Baas partisini Kürt demokratik hareketine karşı kararlı olmaya mecbur etti. Baas'ın sağa kayışı oldukça sert oldu. Söz konusu durumda gelişmekte olan ülkelerin milli demokratları ve bunların partileri için tipik olan genel özellikleri ortaya çıkarabiliriz, bunlar: ikiyüzlü politika, büyük farkla sağa veya sola sallanma, güç kullanma eğilimi vb. Iraklı Baasçıları IKP ile geçici ittifaka iten ve Kürtlere özerklik tanıma yolunda ilk adımları atıran sebepler, objektif hal ve şartların etkisiyle ortaya çıktı ve fiilen onları belli bir yöne yöneltti. Bu husus dikkate alınacak olursa şu sonuçları çıkarabiliriz: birincisi, Baas rejiminin sözde ilerici yapısına ait iddialar asılsızdır. İkincisi, Iraklı komünistler ve sol Kürt demokratları iktidar partisi ile işbirliği biçim ve metodlarını seçerken düpedüz bazı taktiksel hatalar yaptılar.

Baas partisinin faaliyetlerini değerlendirirken şu önemli hususu da hesaba katmak gerekiyor: milli demokratların ülkede daha radikal, devrimci güçler yokken faaliyet göstermesi başka, demokratların söz konusu güçlerle aynı saflarda ve hatta onlara karşı faaliyet göstermesi başkadır. Gerçek demokratların sosyo-politik sorunlarda ve ulusal

sorunda bir kaide olarak geniş halk kitlelerinin çıkarlarına cevap veren çok daha radikal programları mevcuttur, bu nedenle kendi çıkarları için mücadele veren Arap ve Kürt kitleleri de siyasi bilinç arttıkça bunların ardından daha kararlı gideceklerdir.

Pratikte de görüldüğü gibi, Irak'ta Kürtlere usulen ulusal özerklik verildiğinin ilanı, egemenrejim liderlerinin ilgili resmi açıklamaları, yayımladıkları program dökümanları ve hatta özerklik yasasının kabul edilmesi, tüm bunlar Irak'ta ulusal sorunun kısmen de olsa çözüldüğünü düşünmemiz için yeterli değildir.

SONSÖZ

Irak Kürdistanı'nda yürütülen ulusal kurtuluş hareketi uzun vadeli ve sebatlı idi. Bu hareketteki iniş ve çıkışlar, iktidar rejimlerinin Kürt sorunu politikası, bölge ülkeleri ve batı devletlerinin tutumu, Kürt hareketi içersindeki sosyo-sınıfsal güçlerin dağılımı, bunlar ve diğer bazı hususlar düşünmek ve sonuç çıkarmak için zengin kaynak oluşturmaktadır.

Konu bu açıdan ele alındığında herşeyden önce Kürt ulusal sorununun çözülmeyişliğinin Irak'ın burjuvazi-şovenist çevrelerinin ve bazı dünya devletlerinden söz konusu sorunda destek alan komşu ülkelerin izledikleri politikanın bir sonucu olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ulusal sorunun hassaslığı ve karmaşıklığı özellikle de Yakın ve Ortadoğuda belirgindir. Kökleri Arap-müslüman yayılmacılığı Türk-Moğol akınlarına kadar uzanan bu sorun emperyalizm çağında iyice karmaşıklıktı.

Irak'ta çözülmemiş bir Kürt ulusal sorununun varlığı hassaslığına bağlı olmaksızın olumsuz rol oynadı, sosyo-ekonomik sorunların çözümü için tüm çabanın harcanmasına imkan vermedi, emperyalist devletlerin ülkenin işlerine karışmasına neden oldu. Ulusal uyumsuzluk şüphesiz ülkedeki toplumsal-siyasi öğelerin demokratikleşme süreçlerini büyük ölçüde frenledi. Burada IKP MK'nin daha 1962 yılında Kürt sorunu ile ilgili kararında dile getirdiği düşünceyi ister istemez hatırlıyoruz.

IKP MK, Kürtlere özerklik verilmesinin Irak'ın pozisyonunu zayıflatacağını iddia eden burjuvazi-milliyetçi çevrelere karşı çıkararak tümüyle haklı olarak Kürt özerkliğinin değil de onun yokluğunun Irak'ı zayıflatacağını kaydetti.

Irak Kürtlerinin uzun mücadelesinin en önemli neticelerinden biri de Kürt ulusal-demokratik güçlerinin Arap demokratik hareketi ile yakınlaşması idi.

Bu yakınlaşma Kürt ulusal demokratik hak savaşçıları arasında Arap demokratik güçleri ile ortak mücadele ve Irak genelinde gerçek demokrasi olmaksızın ulusal özerklik haklarını elde edemeyecekleri kanısının yayılması sonucu olarak ortaya çıktı. Kürt ulusal sorununun özerklik biçiminde çözülmesi imkanının da bununla sıkı ilişkisi vardır.

Irak Kürtlerinin mücadele tecrübesi şu sonuca varmamız için esas oluşturuyor: ulusal özerklik, ülke genelinde demokratik hukuk düzeni mevcut değil ise gerçekleştirilemez. Bu düşünceyi yansıtan ve Kürt ulusal demokratik güçlerinin eşliğinde mücadele ettikleri sloganın önemi buradan gelmektedir.

Kürtlerin ulusal hakları için verdikleri mücadelenin en önemli sonuçlarından biri de mücadele yapısının radikalleşmesidir. Uzun mücadele, katılımcılarının ulusal ve sınıf bilinçlerini geliştirdi. Bu gelişme, Kürt ulusal demokratik partisi ve örgütlerinin program dökümanlarında, ulusal ve önemli sosyal ödevlerin anti-emperyalist slogan ve hedeflerin belirlenmesinde ifade bulmuştur.

Şüphesiz, Irak'ta Kürt ulusal sorunu tarihindeki en önemli merhale, Irak Cumhuriyetinde Kürt halkı özerkliğinin resmen ilan edilmesidir. Kürtlerin yaşadığı ülkelerden birinde ilk defa resmen özerklik hakları tanındı. Eşitlik hakkı ilan edilirken bunun somut tedbirlerle güçlendirilmesinin ne kadar önemli olduğunu yaşam göstermiştir.

Kürtlerin ulusal demokratik hak mücadelesi tarihi, Kürt sorununu güç kullanarak çözme teşebbüslerinin başarısızlığa mahkum olduğunuırsarla kanıtlamaktadır. Kürt ulusal demokratik hareketinin boyuları, örgütlülüğü edindiği görev ve hedefleri, tüm Irak halkının demokratik hareketinin objektif bir parçasını oluşturması ve uluslararası boyutlarda ilerici devrimci güçlerin manevi-siyasi desteğini aşağıdaki soruya müsbet cevap verebilmemiz ve bir kanıya varabilmemiz için temel oluşturmaktır: Irakta ve genelde Kürtlerin ulusal mücadelesinin sonucunun olumlu olup olmadığı, Kürt halkının ulusal kurtuluş mücadelesi, hem bugün, hem de gelecekte Yakın ve Ortadoğudaki devrimci mücadele için önemli bir kaynaktır.

NOTLAR:

1. Bölüm

1. Malek Yusuf, Kürdistan ya da Kürtlerin Ülkesi, Arapçadan çeviri, Beyrut, 1945, s. 45
2. Wilson A. T., Mesopotamia: 1919-1920, A Clash of Loyalties, A Personal and Historical Record, L. 1931, s. 57
3. Kotlov L. N., Irak'ta 1920 Ulusal-kurtuluş ayaklanması, 1958, s. 68
4. Edmonds C. J., Kurds, Turks and Arabs, L., 1957, s. 80-81. Kürdistan'da yaşam seviyesinin çok düşük olmasının ve tıbbi hizmetlerin bulunmasının bir sonucu olarak savaş öncesinde de hastalanma ve ölüm oranı oldukça yüksek idi. İngiliz subay Hay şöyle yazıyor "Kürdistan'da çocuk ölümleri görülmemiş boyutlara ulaştı." (Hay W. R., Two Years in Kurdistan, Experiences of a political officer 1918-1920. L., 1922, sç 43)
5. Marr N., "Çelebi" kelimesi hakkında (Ön Asya Tarihinde Kürt Halkının Kültürel Değeri), 1911
6. Mentçeşvili A. M., İngiliz Mandası Yıllarında Irak, M., 1969, s. 35
7. Vernier Bernard, L'Irak d'Aujourd'hui, P. 1963, s. 89
8. Lenin V. I., Barış Deklarasyonu, T. 35, s. 14
9. Bkz: Dünya Tarihi, VIII, M., 1961, s. 451-452
10. Lenin V. I., Barış Deklarasyonu, s. 14
11. Rossi Pierre, L'Irak Des Revoltes, P. 1962, s. 81
12. Rossi Pierre, L'Irak Des Revoltes, P. 1962, s. 81
13. Rossi Pierre, L'Irak Des Revoltes, P. 1962, s. 81
14. Rambout L., Les Kurdes et le Droit, P., 1947, s. 49
15. "Şeyh Mahmut (1882-1956) Kürdistan'da Kürt feodal prensliklerinin çöktüğü 19 yüzyıldan beri tanınmış ve etkili bir sosyal statüye sahip dindar bir aileden gelmektedir." (Kamal, M. A., Irak Kürdistanında Ulusal Kurtuluş Hareketi, Bakü, 1967, s. 69). Büyük mülk sahibi olan Mahmut Berzenci'nin parlak yetenekleri mevcut idi, kendisi şair, toplum eylemcisi idi. Tüm ömrünü halkın kurtuluş mücadelesine adanmıştır.
16. Wilson, A. T., Mesopotamia, s. 52
17. Said Amin, XX. Yüzyılda Arap Ayaklanması, M, 1964, s. 183
18. Ghassemlou, A. R., Kurdistan and Kurds, Prag, 1965, s. 44
19. Uluslararası Yaşam, 1925, No:1, s. 27
20. Wilson, A. T., Mesopotamia, s. 127
21. Malek Yusuf, Kürdistan ya da Kürtlerin Ülkesi, s. 25
22. Wilson, A. T., Mesopotamia, s. 127
23. Hamilton A. M., Road Through Kurdistan, L., 1949, s. 201
24. Kotlov L. N., Irak'ta Ulusal Kurtuluş Ayaklanması, s. 186
25. The Times, 08. 11. 1919
26. Kurd Oğlu, Kürdler ve Emperyalizm, Ortadoğu Basın Bülteni, Taşkent, 1932, No: 3-4, s. 115
27. Bkz. Gavan S. S., Kurdistan: Divided Nation of the Middle East, L., 1958, s. 20
28. Tarım Sorunları, M., 1931, No: 9-10, s. 88-100
29. Gavan S. S., Kurdistan, s. 30
30. Kinnen Derk, The Kurds and Kurdistan, L., 1964, s. 35
31. Wilson, A. T., Mesopotamia, s. 129
32. Wilson, A. T., Mesopotamia, s. 129
33. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 29
34. Kotlov L. N., Irak'ta Ulusal Kurtuluş Ayaklanması, s. 83
35. Wilson, A. T., Mesopotamia, s. 132
36. Kotlov L. N., Irak'ta Ulusal Kurtuluş Ayaklanması, s. 83-84
37. Kotlov L. N., Irak'ta Ulusal Kurtuluş Ayaklanması, s. 83
38. Kotlov L. N., Irak'ta Ulusal Kurtuluş Ayaklanması, s. 83
39. Wilson, A. T., Mesopotamia, s. 90
40. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 32
41. Mentçeşvili A. M., İngiliz Mandası Yıllarında Irak, s. 193
42. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 32
43. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 32
44. SGAOR SSSR. F. 4459, op.2, ed. xr.7, L. 26.
45. Arfa Hassan, The Kurds, A. Historical and Political Study, L., 1966, s. 112

46. Wilson, A. T., Mesopotamia, s. 142
47. Wilson, A. T., Mesopotamia, s. 142
48. Kotlov L. N., Irak'ta Ulusal Kurtuluş Ayaklanması, s. 106
49. Uluslararası İşçi ve Ulusal Kurtuluş Hareketi Tarihi, M., 1962, s. 410
50. İrandust, Musul Mücadelesi - Uluslararası Yaşam, 1924, No:4-5, s. 99
51. Gavan S. S., Kurdistan, s. 30
52. Wilson, A. T., Mesopotamia, s. 142
53. Kamal, M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, Bakü, 1967, s.80
54. Gantner S., Le Mouvement National Kurde, Orient, P., 1964-1965, No:32-33, s. 54
55. [Bell Gertrude] The Letters of Gertrude Bell, Vol. II, L., 1927, s. 485
56. Wilson, A. T., Mesopotamia, s.144-145
57. Wilson, A. T., Mesopotamia, s.144-145
58. Bkz. Büyük Ekim ve Doğu Halkları, M., 1957, s. 317

II. Bölüm

1. Belyakeviç İ., Irak'ta Ulusal Kurtuluş Hareketi ve İngiliz Emperyalizmi, Devrimci Doğu, 1930, No:9-10, s.269
2. Belyakeviç İ., Irak'ta Ulusal Kurtuluş Hareketi ve İngiliz Emperyalizmi, Devrimci Doğu, 1930, No:9-10, s.269
3. Times, 23.08.1920
4. Temps, 22.08.1920
5. Times, 06.10.1920
6. Kotlov L. N., Irak'ta Ulusal Kurtuluş Ayaklanması, s.140
7. The Morning Post, 21.03.1920
8. Bulletin NKID, 1920, No: 36, c. 42
9. The Letters of Gertrude Bell, s. 430 - Kamal M. A., Irak Kürdistanında Ulusal Kurtuluş Hareketi, s. 92
10. Longrigg St., Iraq, 1900 to 1950, A Political, Social and Economic History, L., 1953, s. 130
11. Mahmud Addurra, El-Qediyye el-Kurdiyye wel Qewmiyye Erebiyye fi Meherake İraqi, Beyrut, 1963, s. 13 (Arapça)
12. Erskine Beatrice, King Faisal of Iraq, L., 1933, s. 178
13. Lerin I., Irak, M. 1937, s. 116
14. Erskine Beatrice, King Faisal of Iraq, L., 1933, s. 178
15. Longrigg St., Irak, s. 135
16. Daily Herald, 03.01.1922
17. Vernier B., L'Irak, s.181
18. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 122
19. The Observer, 01.01.1931
20. Bulletin NKID, 30.01.1922, c.4
21. Daily Herald, 03.01.1922
22. SGAOR SSSR. F. 4459,op.4, ed. xr.2, L. 18
23. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 123, 125, 248
24. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 123, 125, 248
25. Times, 18.08.1921
26. SGAOR SSSR. F. 4459,op.7, ed. xr.3, L. 5.
27. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 246
28. Kamal, M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, Bakü, 1967, s.100
29. Kamal, M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, Bakü, 1967, s.100
30. Kamal, M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, Bakü, 1967, s.100
31. Longrigg St., Iraq, s. 203
32. Mahmud Addurra, El Qediye el Kurdiyye..., s. 63
33. Hamilton A. M., Road Through Kurdistan, L., 1949, s.203
34. Times, 28.01.1931
35. Safrastian A., Kurds and Kurdistan, L., 1948, s. 81-82 - Lahuti, Kürdistan ve Kürrer, Yeni Doğu, 1923, No:4, s. 5, Pravda 28.04.1923
36. Hamilton A. M., Road Through Kurdistan, L., 1949, s.200-201
37. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 290-292

38. Gavan S. S., Kurdistan, s. 32
39. Alaaddin Succadi, Şoreşekani Kurd u Kurdi Komari Iraq, Bağdat, 1959, s. 93 (Kürtçe)
40. Kamal, M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, Bakü,1967, s.104
41. The Letters of Gertrude Bell, s. 430 - Kamal M. A., Irak Kürdistanında Ulusal Kurtuluş Hareketi, s. 92
42. Longrigg St., Iraq, 1900 to 1950, A Political, Social and Economic History, L., 1953, s. 130
43. Mahmud Addurra, El-Qediyye el-Kurdiyye wel Qewmiyye Erebiyye fi Mehereke Iraqi, Beyrut, 1963, s. 13 (Arapça)
44. Erskine Beatrice, King Faisal of Iraq, L., 1933, s. 178
45. Lerin I., Irak, M. 1937, s. 116
46. Erskine Beatrice, King Faisal of Iraq, L., 1933, s. 178
47. Longrigg St., Irak, s. 135
48. Daily Herald, 03.01.1922
49. Vernier B., L'Irak, s.181
50. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 122
51. The Observer, 01.01.1931
52. Bulletini NKID, 30.01.1922, c.4
53. Daily Herald, 03.01.1922
54. SGAOR SSSR. F. 4459,op.4, ed. xr.2, L. 18
55. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 123, 125, 248
56. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 123, 125, 248
57. Times, 18.08.1921
58. SGAOR SSSR. F. 4459,op.7, ed. xr.3, L. 5.
59. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 246
60. Kamal, M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, Bakü,1967, s.100
61. Kamal, M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, Bakü,1967, s.100
62. Longrigg St., Iraq, s. 203
63. Mahmud Addurra, El Qediye el Kurdiyye..., s. 63
64. Hamilton A. M., Road Through Kurdistan, L., 1949, s.203
65. Times, 28.01.1931
66. Safrastian A., Kurds and Kurdistan, L., 1948, s. 81-82 - Lahuti, Kürdistan ve Kürter, Yeni Doğu, 1923, No:4, s. 5, Pravda 28.04.1923
67. Hamilton A. M., Road Through Kurdistan, L., 1949, s.200-201
68. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 290-292
69. Gavan S. S., Kurdistan, s. 32
70. Alaaddin Succadi, Şoreşekani Kurd u Kurdi Komari Iraq, Bağdat, 1959, s. 93 (Kürtçe)
71. Kamal, M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, Bakü,1967, s.104
72. Bkz.: Klyuçnikov Y. V. Ve Sabanin A. V., Anlaşma, Nota ve Deklarasyonlarda Yeni Dönem Uluslararası Politikası, III., M., 1929, s.188-189
73. SGAOR SSSR. F. 4459,op.2, ed. xr.7, L. 26.
74. Kamal, M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, Bakü,1967, s.108-109
75. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s. 296
76. Gurko-Kryajun V. A., Arap Doğusunda Ulusal Kurtuluş Hareketi , Yeni Doğu, 1922, No: 2, Kurd Oğlu, Kürter ve Emperyalizm, 1932, No:3-4, Tagi Zade Yenil ??? acısı, 1930, No:8-9 ve diğerleri.
77. Bkz.:Uluslararası Yaşam, 1924, No:4-5, s.99
78. Lahuti, Kürdistan ve Kürter, s.58
79. Uluslararası Yaşam, 1924, No:4-5, s.99
80. Uluslararası Yaşam, 1924, No:4-5, s.99
81. Pravda, 17.02.1923
82. Pravda, 26.01.1923
83. Mahmut Addurra, El Qediyye el Kurdiyye, s.77
84. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s.227
85. Edmonds C. I., Kurds, Turks and Arabs, s.346

III. Bölüm

1. Gantner S. Le Mouvement National Kurde, s.47
2. Gantner S. Le Mouvement National Kurde, s.47
3. Brooks Michael, Petrol ve Dış Politika, M., 1949, s.101
4. Levin I., Irak, M., 1937, s.110
5. Levin I., Irak, M., 1937, s.110
6. SGAOR SSSR. F. 4459,op.4, ed. xr.2, L. 2.
7. SGAOR SSSR. F. 4459,op.4, ed. xr.2, L. 2.
8. SGAOR SSSR. F. 4459,op.4, ed. xr.2, L. 2.
9. Longrigg St., Iraq, s.193
10. Barzani ailesi, halkın kurtuluşu için verdiği mücadelenin gelenekleriyle ünlüdür. Bu aile temsilcilerinin yönetimi altında Kürtler defalarca türk ve Irak Haşimi rejimine karşı çıkmıştır. 1916'da türklar anti-türk mücadelesinin mümtaz yöneticisi olan Şeyh Abdüselam Barzani'yi idam etmişti.
11. Bazı yazarlar, örneğin St. Longrigg, Ahmet Barzani'nin müslümanlığı reddetme fikrini yaymaya çalıştığını öne sürüyor. Ahmet Barzani'ye göre müslümanlık uzun yıllar doğu despotizmi politikasına uygun yönetilen Kürtlerin ulusal bilincini gölgelemektedir.
12. Longrigg St., Iraq, s.194
13. Kamal, M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, Bakü,1967, s.140
14. Kamal, M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, Bakü,1967, s.142
15. Klyuçnikov Y.V., Sabanin A.V., Günümüzün Uluslararası Politikası, III, M., 1929, s.304-305
16. Klyuçnikov Y.V., Sabanin A.V., Günümüzün Uluslararası Politikası, III, M., 1929, s.304-305
17. Klyuçnikov Y.V., Sabanin A.V., Günümüzün Uluslararası Politikası, III, M., 1929, s.304-305
18. Klyuçnikov Y.V., Sabanin A.V., Günümüzün Uluslararası Politikası, III, M., 1929, s.310-311
19. Maine E., Iraq from Mandate to Indipendence, L., 1935, s.136
20. Kamal, M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, Bakü,1967, s.147
21. Kamal, M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, Bakü,1967, s.147
22. Müslim Aurluk, 15.09.1930
23. Near East, 15.01.1931
24. Baghdad Times, 22.01.1931
25. Araç, 20.03.1931
26. Araç, 27.01.1931
27. Doğunun Şafağı (Zarya Vostoka), 21.03.1930
28. Ayrenik, New York, 25.02.1931 (Ermenice)
29. Araç, 08.05.1931
30. Araç, 21.05.1931
31. Doğunun Şafağı, 02.06.1931- Araç, 23.05.1931
32. Doğunun Şafağı, 02.06.1931
33. Ayrenik, 25.02.1931
34. Doğunun Şafağı, 02.06.1931

IV. Bölüm

1. Times, 17.06.1931
2. BPCV, 1931, No:9-10, c.46
3. SGAOR SSSR. F. 4459,op.52, ed. xr.7, L. 10.
4. Menteşavili A. M., İngiliz Mandası Yıllarında Irak, s.229
5. SGAOR SSSR. F. 4459,op.52, ed. xr.8, L. 2.
6. Longrigg St., Iraq, s.196
7. The New Statesment and Nation, 24.09.1932
8. The New Statesment and Nation, 24.09.1932
9. Araç, 14.04.1932
10. Mirskiy G.I., Kargaşa Zamanında Irak, M., 1961, s.79
11. Araç, 17.08.1932
12. Malek Y., Kürdistan ya da Kürtlerin Ülkesi, s.23
13. Doğunun Şafağı, 12.07.1933
14. Araç, 07.07.1932
15. Araç, 07.07.1932

16. Mirskiy G. I., Kargaşa Zamanında Irak, s.80
17. Araç, 25.09.1932
18. Times, 09.10.1932
19. Bronsrein V. Ve Rozenbloom V., Petrol Tarihi, L., M., 1936, s.443
20. Araç, 18.09.1934
21. Mirskiy G. I., Kargaşa Zamanında Irak, s.92
22. Mirskiy G. I., Kargaşa Zamanında Irak, s.93
23. Mirskiy G. I., Kargaşa Zamanında Irak, s.93
24. Doğunun Şafağı, 14.03.1936

V. Bölüm

1. Oganessian N. O., Irak'ta Ulusal Kurtuluş Hareketi, Ermenistan, 1976, s.306
2. Ittihad Eş-Şaab, 14.08.1960
3. Fedçenko A. F., Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, M., 1970, s.94
4. Fedçenko A. F., Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, M., 1970, s.95
5. Rambout L., Les Kurdes et le Droit, s.45
6. Alaaddin Sucadi, Şorışekani Kurd, s.17
7. Kemal M. A.,1918-1958 Döneminde Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, M., 1969, s.413 (Doktora tezi)
8. Longrigg St., Iraq, s.325
9. Kemal M. A.,1918-1958 Döneminde Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, s.413
10. Kemal M. A.,1918-1958 Döneminde Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, s.413
11. Gavan S. S., Kurdistan. S.37
12. Fedçenko A. F., Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, s.96
13. Longrigg St., Iraq, s.325
14. Longrigg St., Iraq, s.325
15. Eagleton W., The Kurdish Republic of 1946, L., 1956, s.52
16. Temkov B., Kürdistan, Sofya, 1964, s.64
17. Kemal M. A.,1918-1958 Döneminde Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, s.419
18. Sucadi A., Şorışekani Kurd, s.184
19. Sucadi A., Şorışekani Kurd, s.181
20. Rambout L., Les Kurdes et le Droit, s.46-47
21. SGAOR SSSR. F. 4459,op.2, ed. xr.1192, L. 4
22. Fedçenko A. F., Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, s.98
23. Longrigg St., Iraq, s.326
24. Arfa Hassan, The Kurds, s.124
25. Kemal M. A.,1918-1958 Döneminde Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, s.426
26. Kemal M. A.,1918-1958 Döneminde Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, s.426
27. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.4178, L. 19-20
28. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.4178, L. 19-20
29. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.4178, L. 19-20
30. Laqueur W. Z., Communism and Nationalism in the Middle East, L., 1965, s.224
31. Fedçenko A. F., Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, s.98
32. Sucadi A., Şorışekani Kurd, s.195
33. Sucadi A., Şorışekani Kurd, s.195
34. Bağımsızlık Mücadelesinde Araplar, M., 1957, s.370
35. Demçenko P., Kürdistan Dağlarında, Çağdaş Doğu, 1960, No:1, s.33
36. Longrigg St., Iraq, s.327
37. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.4178, L. 65.
38. Fedçenko A. F., Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, s.99
39. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.4178, L. 66
40. Ittihad Eş-Şaab, 20.02.1959
41. SGAOR SSSR. F. 4459,op.3, ed. xr.1476, L. 17.
42. Kemal M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, s.446
43. Fedçenko A. F., Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, s.107
44. Longrigg St. and Sroakes Fr. Iraq. L., 1958, s.210

45. SGAOR SSSR. F. 4459,op.3, ed. xr.1630, L. 31.
46. Longrigg St., Iraq. L., 1958, s.237
47. Longrigg St., Iraq. L., 1958, s.237
48. Xebat, 19.06.1960 (Arapça ve Kürtçe)
49. Xebat, 19.06.1960 (Arapça ve Kürtçe)
50. Xebat, 19.06.1960 (Arapça ve Kürtçe)
51. Kemal M. A., Irak Kürdistanı'nda Ulusal Kurtuluş Hareketi, s.447
52. Les Balkans et le Moyen Orient, 1955, No:4-5, s.10

VI. Bölüm

1. The Daily Telegraph, L., 03.06.1947
2. Diploması Sözlüğü, T.1, M., s.191
3. Türk-İrak Dostluk ve İyikomşuluk İlişkileri Anlaşması 1946
4. The World Review, 14.06.1946
5. Rambout L., Les Kurdes et le Droit, s.125
6. Rambout L., Les Kurdes et le Droit, s.127
7. Les Balkans et le Moyen Orient, 1955, No:25, s.20
8. Komünist-Yerivan, 16.03.1947
9. SGAOR SSSR. F. 4459,op.3, ed. xr.2021, L. 35.
10. SGAOR SSSR. F. 4459,op.2, ed. xr.2022, L. 3.
11. SGAOR SSSR. F. 4459,op.3, ed. xr.2021, L. 35.
12. Longrigg St., Iraq, s.335
13. SGAOR SSSR. F. 4459,op.2, ed. xr.2022, L. 19.
14. Agbaşyan Ov., Arabakan Azgain Ozatagrakan Zartonk, Beyrut, 1959, s.84 (Ermenice)
15. Nineteenth Century and After, 1948, No:4, s.2
16. The Cristian Science Monitor, 30.09.1954
17. Foreing Report, 22.03.1951
18. Les Balkans et le Moyen Orient, 02.05.1955
19. Liwa el-İstiqlal, Bağdat, 24.01.1947 (Arapça)
20. Eko Irak, 11.10.1955
21. Eko Irak, 11.10.1955
22. Eko Irak, 11.10.1955
23. SGAOR SSSR. F. 4459,op.24, ed. xr.1182, L. 170.
24. Eko İran, 11.10.1955
25. Eko İran, 11.10.1955
26. Departement of State Publication, 6572, 1958, s.15
27. Departement of State Publication, 6572, 1958, s.15
28. El-Cemal el Doktor M. Fadil, Mın waqia es-siyase l-İraqiye, Beyrut, 1956, s.34 (Arapça)
29. Les Balkans et le Moyen Orient, 1959, No:24, s.20
30. Les Balkans et le Moyen Orient, 1959, No:24, s.20
31. Les Balkans et le Moyen Orient, 1959, No:24, s.20
32. Milovanov S. ve Seyful Mulyukov F., Dün ve Bugün Irak, M., 1959, s.44
33. Les Balkans et le Moyen Orient, 1955, No:25, s.30

VII. Bölüm

1. Bkz. Al-Badri A., Irak'ta Ulusal Birlik Cephesi, Asya ve Afrika Halkları, 1965, No:6, s.72-73
2. Mirskiy G. L., Asya ve Afrika Ülkelerinde Ordu ve Politika, M., 1970, s.140
3. Rossi P., L'İrak, s.186
4. Marunov Y. V., Potemkin Y. V., Arap-Türk İlişkilerinin Günümüz Aşaması, M., 1961, s.62
5. Bkz. Morris Y. The Hashemite, Kings, L., 1959
6. Rossi P., L'İrak, s.253
7. Rossi P., L'İrak, s.253
8. Laqueur W., The Soviet Union and Middle East, L., 1959, s.312
9. Rossi P., L'İrak, s.243
10. Rossi P., L'İrak, s.243
11. Fedçenko A. F., Bağımsızlık Savaşında Irak, s.221

12. Rossi P, L'İrak, s.246
13. Rossi P, L'İrak, s.246
14. Vafı Tahir, Nuri Said'in güvendiği monarşi ordusu subaylarından biridir. Ancak uzun süre reformist subaylarla ilişkisi olmuştur ve bu grubun akریف üyesidir (Rossi P, L'İrak, s.250)
15. Dann Uriel, Iraq under Qassem, A Political History, 1958-1963, N.Y., 1964
16. Dann Uriel, Iraq under Qassem, A Political History, 1958-1963, N.Y., 1964
17. KDP'nin 16 Temmuz 1958 tarihli bildirisi (Arapça)
18. KDP'nin 16 Temmuz 1958 tarihli bildirisi (Arapça)
19. KDP'nin 16 Temmuz 1958 tarihli bildirisi (Arapça)
20. KDP'nin 16 Temmuz 1958 tarihli bildirisi (Arapça)
21. The New York Times, 28.07.1958
22. The New York Times, 28.07.1958
23. Irak Cumhuriyeti, 1958-1959 Dönemi Belge ve Dökümanlar, Hazırlayan: A. Bendik, M., 1959, s.20
24. The Iraq Times, 27.11.1958
25. El Bilad Bağdat, 20.03.1959, (Arapça)
26. El Bilad Bağdat, 20.03.1959, (Arapça)
27. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.19017, L. 22.
28. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.19017, L. 22.
29. Kinnane J., The Kurds, s.76
30. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.19015, L. 91.
31. Abdül Kerim Kasım, Devrimin Amaçları, 1958, s.9
32. Abdül Kerim Kasım, Devrimin Amaçları, 1958, s.9
33. El Cumhuriyye, Bağdat, 19.07.1958 (Arapça)
34. SSCB ve Arap Ülkeleri, 1917-1960 Belge ve Dökümanlar, M., 1961, s.516
35. SSCB ve Arap Ülkeleri, 1917-1960 Belge ve Dökümanlar, M., 1961, s.516
36. Fedçenko A. F., Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, s.223
37. Glob and Mayl, Toronto, 15.07.1958
38. Tribune, L., 18.08.1958
39. Vatan, Ankara, 18.11.1962
40. Şu husus dikkate değerdir: 1958 yılı başında BAC'ın kurulması sonrasında Türk Hükümeti derhal Bağdat Paketi'ndeki müttefiklerine başvurarak BAC'ın kendisinden Iskenderun Sancağını geri istemesi durumunda Türkiye'yi destekleyeceklerini garanti etmelerini talep etti.(Marunov Y. V., Potemkin Y. V., Arap-Türk İlişkilerinin Günümüz Aşaması, M., 1961, s.67-68)
41. SSCB ve Arap Ülkeleri, Belge ve Dökümanlar, s.521
42. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.19015, L. 5.
43. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.19015, L. 1-2.
44. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.19015, L. 75.
45. Pravda, 18.07.1958
46. Pravda, 26.07.1958
47. Pravda, 16.07.1958
48. Daily Express, L., 15.07.1958
49. Irak Cumhuriyeti ve Kürt sorunu ile ilgili Türkiye'nin tutumunu daha ayrıntılı incelemek için bkz. "İrak'ta Kürt Ulusal Özerklik Sorunu ve Türkiye" (Yakın ve Ortadoğu Ülke ve Halkları, Türkiye, Yervan, 1970, s.217-237)
50. Daily Express, L., 15.07.1958
51. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.19015, L. 80.
52. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.19015, L. 5.
53. Marunov Y. V., Potemkin Y. V., Arap-Türk İlişkileri, s.71 - SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.19015, L. 99.
54. SSCB ve Arap Ülkeleri, Belge ve Dökümanlar, s.518
55. SSCB ve Arap Ülkeleri, Belge ve Dökümanlar, s.518
56. SSCB ve Arap Ülkeleri, Belge ve Dökümanlar, s.522
57. SSCB ve Arap Ülkeleri, Belge ve Dökümanlar, s.522
58. SSCB ve Arap Ülkeleri, Belge ve Dökümanlar, s.526
59. SSCB ve Arap Ülkeleri, Belge ve Dökümanlar, s.550
60. SSCB ve Arap Ülkeleri, Belge ve Dökümanlar, s.528-542

61. SSCB ve Arap Ülkeleri, Belge ve Dökümanlar, s.545
62. Rossi P., Lİraq, s.252
63. İrak Komünist Partisi, Bizim Politikamız ve İrak'ta Kürt Ulusal Sorununun Çözüm Yolu, Bağdat, 1962, s.18 (Arapça)
64. İKP MK Kararı, Blk.: El-Akhbar, Beyrut, 28.11. ve 06.12.1964 (Arapça)
65. Sucadi A., Şorışekani Kurd, s.342
66. KDP MK Toplantı Kararı, Ekim 1958, s.8 (Arapça)
67. Xebat, Bağdat, 1960, No:268
68. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.19015, L. 102.
69. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr.19015, L. 102.
70. Pêşkewtın, Bağdat, 16.08.1958, No:21, s.1 (Kürtçe)
71. El Cumhuriye, 05.11.1958
72. Fettah, Şakir, Kürt Kadını, Bağdat, 1958, s.10 (Kürtçe)
73. Kurdistan, November 1958, s.9
74. Kurdistan, 1959, No:4, s.12
75. Kurdistan, 1959, No:4, s.12
76. Parez Vanly, Aspect de la Question Nationale Kurde en İran, P., s.23
77. Bağdat yolunda M. Barzani Kahire'de mola verir ve burada BAC Başkanı Cemal Abdül Nasır tarafından kabul edilir.
78. Kublitskiy G., Kılıçlar ve Başak, M., 1959, s.19
79. Erelaat, ahran, 06.10.1958
80. Fedçenko A. F., Bağımsızlık Mücadelesinde İrak, s.231
81. Fedçenko A. F., Bağımsızlık Mücadelesinde İrak, s.231
82. Hayat C., İrak Köyü, M., 1953, s.54
83. Barış ve Sosyalizm Sorunları, 1959, No:4, s.57
84. Eyfari Abdül Zahra, İrak'ta Tarım Sorunu ve Çözüm Perspektifleri, Doktora Tezi, M., 1967, s.5
85. Dünya Ülkeleri Ekonomisi, M., 1968, s.143
86. Hasbak, Şakir, Kürtler ve Kürt Sorunu, Bağdat, 1959, s.25 (Arapça)
87. Hasbak, Şakir, Kürtler ve Kürt Sorunu, Bağdat, 1959, s.25 (Arapça)
88. Hasbak, Şakir, Kürtler ve Kürt Sorunu, Bağdat, 1959, s.25 (Arapça)
89. Statistical Abstract, Bağdat, 1956, s.81
90. Uoriner D., Yakındoğu Ülkelerinde (Mısır, Suriye, İrak) Toprak Reformları, M., 1958, s.211
91. Xebat, 04.07.1960
92. Muhammed Salman Hasan, İrak Ekonomisi, Beyrut, 1966, s.16 (Arapça)
93. New Statements and Nation, L., 1954, No:6, s.15
94. New Statements and Nation, L., 1954, No:6, s.15
95. Zarka M. A., İrak'ın Milli Ekonomisi, Arapçadan çeviri, Bağdat, 1948
96. Zarka M. A., İrak'ın Milli Ekonomisi, Arapçadan çeviri, Bağdat, 1948
97. Eyfari Abdül Zahra, İrak'ta Tarım Sorunu, s.5
98. 14 Temmuz Devrimi, Birinci Yıl, Bağdat, s.84 (Arapça)
99. 14 Temmuz Devrimi, Birinci Yıl, Bağdat, s.84
100. Alitovskiy S. N., Günümüz İrak'ında Tarım Sorunu, M., 1966, s.138
101. Alitovskiy S. N., Günümüz İrak'ında Tarım Sorunu, M., 1966, s.138
102. Tarım Reformu, İKP Yayını, Bağdat, 1961, s.4 (Arapça)
103. Lenin V. I., XIX. yy sonuna doğru Rusya'da tarım sorunu, T.17, s.59
104. 14 Temmuz Devrimi, Birinci Yıl, s.84
105. İtihad Eş-Şaab, 06.01.1960
106. Barış ve Sosyalizm Sorunları, 1961, No:3, s.65
107. Barış ve Sosyalizm Sorunları, 1961, No:3, s.65
108. Zeki Hayri, Tarım Reformu Sorunları Raporu, Bağdat, 160, s.63 (Arapça)
109. KDP Programı, Xebat, 18.01.1960
110. Xebat, 30.09.1960
111. Muhammed Hüseyin Abdülis, İrak'ta Tarım Devrimi, Bağdat, 1959, s.4
112. Süleymaniye Livasında toprak tanzimi yapılırken dikkate alınması gereken koşullar, Xebat, 04.07.1960
113. Süleymaniye Livasında toprak tanzimi yapılırken dikkate alınması gereken koşullar, Xebat, 04.07.1960
114. İtihad Eş-Şaab, 20.06.1960

115. KDP Programı, Xebat, 04.07.1960
116. KDP Programı, Xebat, 04.07.1960
117. Zeki Hayri, Irak Cumhuriyetinde Tarım Reformu Yasası, 1959, No:4, s.57
118. Xebat, 08.04.1960
119. Altikovskiy S. N., Günümüz Irak'ında Tarım Sorunu, s.144
120. Oganessian N. O., Irak'ta Ulusal Kurtuluş Mücadelesi, Yerivan, 1964, s.174 (Ermenice)
121. Fedçenko A. F., Bağımsızlık Savaşında Irak, s.233
122. İttihad Eş-Şaab, 07.05.1959

VIII. Bölüm

1. Khadduri Majid, Republic of Iraq, A Study in Iraqi Politics Since the Revolution of 1958, L., 1965, s.87
2. Mahmud Addurra, El Qediye el-Kurdiyye, s.143
3. The Iraq Times, 18.08.1958
4. Dann U., Iraq under Qassem, s.35
5. "Bu görüşme esnasında öfkelenen Arif revolverine sarılıyor... Kasım subayları yardıma çağırıyor. O zaman Arif biran inthar etmek istediği açıklamasını yapar. Kasım şu cevabı verir : Bunu evinizde de yapabilirsiniz" (Rossi P, L'Irak, s.92
6. Azadi, Bağdat, 05.10.1960 (Kürtçe)
7. Azadi, Bağdat, 05.10.1960 (Kürtçe)
8. Xebat, 27.10.1960
9. SSCB ve Arap Ülkeleri, Belge ve Dökümanlar, s.692
10. Rossi P, L'Irak, s.262
11. İstoriçeski Pregled, Sofya, 1966, No:1, s.73 (Bulgarca)
12. SGAOR SSSR. F. 4459,op.2, ed. xr.19020, L. 18.
13. SGAOR SSSR. F. 4459,op.1, ed. xr. 1993, L.34.
14. İstoriçeski Pregled, Sofya, 1966, No:1, s.73 (Bulgarca)
15. SSCB ve Arap Ülkeleri, Belge ve Dökümanlar, s.690
16. SSCB ve Arap Ülkeleri, Belge ve Dökümanlar, s.703
17. Milanov I., Seyful Mulyukof F., Dün ve Bugün Irak, M., 1959, s.96
18. Milanov I., Seyful Mulyukof F., Dün ve Bugün Irak, M., 1959, s.96
19. Rossi P, L'Irak, s.265
20. SGAOR SSSR. F. 4459, op.1, ed. xr. 1993, L. 47
21. Şavvaf, Karargahın müdürü Albay Mahmud Aziz, Abdül Şahab ve yandaşları ilkin ilerici görüşleri ve komünistlere sempati duymalarıyla tanınan 13 subay tutuklandılar. Kendilerini "Musul'daki halk güçlerinin seferberliği sorununu görüşmek" üzere karargaha davet ederler ve burada da tutuklandılar. (SGAOR S.S.S.R. F. 4459, op.1, ed. xr. 1993, L.53)
22. SGAOR. F. 4459 op.1, ed. xr. 1993, L.56
23. yagk., L.57
24. yagk., op.24, ed.xp.2117, L.120
25. yagk, op.1, ed. xr. 1993, L.71-72
26. yagk, L.58
27. yagk.
28. yagk., L.67
29. yagk., L.179-188
30. Rossi P, L'Irak, s.267
31. yage. s.267
32. SGAOR. SSSRF. 4459 op.1, ed. xr. 1993, L.69
33. yagk
34. yagk, L.127
35. yagk
36. yagk, L.96
37. An-Nida, 10.03.1959
38. Xebat, 28.12.1959
39. İttihad Eş-Şaab, 18.02.1959
40. Kurdish Facts and West Asian Affairs, 1961, April, No:5, s.6

41. Xebat, 27.10.1969
42. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr. 1993, L.63
43. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr. 1993, L.61
44. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr. 1993, L. 63
45. SGAOR. SSSR, F. 4459, op.24 ed. xr. 2117, L.122
46. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr. 1993, L.63
47. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr. 1993, L.63
48. SGAOR. SSSR, F. 4459, op.1, ed.xr.1993, L.63
49. SGAOR. SSSR, F. 4459, op.1, ed.xr.1993, L.69
50. SGAOR. SSSR, F. 4459, op.1, ed.xr.1993, L.65
51. Democratie Nouvelle, P., 1961, No:11, s.20
52. Iraqi Review, No:1, 28.05.1959, s.1
53. Ittihad Eş-Şaab, 11.03.1959
54. Ittihad Eş-Şaab, 29.03.1959
55. The Iraq Times, 21.03.1959
56. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr. 19989, L.75
57. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr. 19987, L.121
58. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.24, ed. xr. 2117, L.108
59. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.24, ed. xr. 2117, L.113
60. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.24, ed. xr. 2117, L.143
61. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.24, ed. xr. 19017, L.250
62. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.24, ed. xr. 2117, L.135
63. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.24, ed. xr. 19990, L.42
64. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.24, ed. xr. 19989, L.75
65. Ittihad Eş-Şaab, 11.04.1959
66. Ittihad Eş-Şaab, 27.04.1959
67. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.24, ed. xr.2117, L.200
68. Sewt el-Exrar, Bağdat, 28.04.1959 (Arapça)
69. Ahmed Fewzi, Xenecit we Cebel, Qasım we Ekrad, Beyrut, 1961, s.100
70. Egiptien Gazette, 30.04.1959
71. Principles of 14-th July Revolution, Bagdat, 1959, s.12
72. FedçenkoA.F, Bağimsızlık Mücadelesinde Irak, s.239
73. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.19989, L.82
74. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.19989, L.82
75. Ittihad Eş-Şaab, 25.05.1959
76. Ittihad Eş-Saab, 25.05.1959
77. News Chronicle, 28 .05.1959
78. Xebat, 28.12.1959
79. Ittihad Eş-Şaab, 30.12.1959
80. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.7, ed. xr.19910, L.71
81. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.7, ed. xr.19910, L.71
82. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.7, ed. xr.19910, L.71
83. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.7, ed. xr.19910, L.71
84. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.7, ed. xr.19910, L.71
85. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.7, ed. xr.19910, L.47
86. Ittihad Eş-Şaab, 05.08.1959
87. Istoriçeski Pregled, 1966, No:1, s.73
88. Istoriçeski Pregled, 1966, No:1, s.73
89. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.1993, L.1
90. En-Nida, 22.07.1959
91. Lenin V. İ., T.24, s.132

IX. Bölüm

1. Siyasetina we tarixina, s.22
2. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.19017, L.228
3. Forum, Ankara, 1959, T.10, No:115, s.13

4. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.1993, L.21
5. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.1993, L.21
6. Rossi P., L'İrak, s.297
7. El-Ahram, 09.10.1959
8. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.20938, L.3-5
9. Press interviews Granted by Major-General Abdul Kerim Qasım, Bağdat, 1960, s.15
10. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.20938, L.6
11. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.20938, L.6
12. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.20938, L.6
13. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.20938, L.6
14. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.20938, L.6
15. İraqi Review, Bağdat, 1960, Jan. 25, vol.1, No:23, s.10
16. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.20938, L.32
17. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.20938, L.153
18. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.20938, L.32
19. İttihad Eş-Saab, 21.03.1960
20. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.20939, L.242
21. İraqi Review, Bağdat, Apr.13, vol.1, No:27, s.6
22. Pravda, 15.04.1960
23. Pravda, 15.04.1960
24. Pravda, 15.04.1960
25. Xebat, 13.06.1960
26. SGAOR. SSSR, F. 4459 op.1, ed. xr.20939, L.210
27. İttihad Eş-Saab, 26.05.1950
28. Xebat, 13.08.1960
29. Xebat, 13.08.1960
30. Rossi P., L'İrak, s.287
31. Rossi P., L'İrak, s.287
32. SGAOR. SSSR, F. 4459, op.24. ed.xr.2548.L.35
33. SGAOR. SSSR, F. 4459, op.24. ed.xr.2548.L.35
34. Pravda, 10.02.1961
35. Bkz. "Novoye Vremya" 1961, No:14, s.20
36. Bkz. "Novoye Vremya" 1961, No:14, s.20
37. SGAOR. SSSR, F. 4459, op.24, ed. xr. 2117, L.40
38. Es-Sewre, Bağdat, 17.02.1961
39. Xebat, 22.02.1961
40. Eş-Serq, 13.03.1961
41. Cahiers du Communisme, P., 1961, NoÇ4, s.796
42. SGAOR. SSSR, F. 4459, op.24, ed. xr. 2117, L. 82
43. Kurdish Facts and West Asian Affairs, 1961, No:5, April, s.9
44. İraqi Letter, 1962, No:6, s.23
45. Pradier J., Les Kurdes, s.71
46. Kinnane D., The Kurds, s.61
47. Kinnane D., The Kurds, s.61
48. Barış ve Sosyalizm Sorunları, 1961, No:10, s.40
49. Novoye Vremya, 1961, No:14, s.20
50. El-Ahd el-Cedide, Bağdat, 25.08.1961
51. SGAOR. SSSR, F. 4459, op.24, ed.xr.2548, L.78
52. SGAOR. SSSR, F. 4459, op.24, ed.xr.2548, L.78
53. Kasım Abdül Kerim, El-Cumhuriye el-Felestiniye, Bağdat, 1961, s.4
54. Kasım Abdül Kerim, El-Cumhuriye el-Felestiniye, Bağdat, 1961, s.4
55. Kasım, Küveyt'in İraka bağlanması talebine gerekçe olarak Osmanlı İmparatorluğu zamanında Küveyt'in Basra Vilayeti sınırları dahilinde olduğunu gösterdi. (Bkz. Longrigg St., The Claim of Kuwait, Petroleum Times, L., 1961, July, vol.65, 1668, s.448)
56. Bkz. Longrigg St., The Claim of Kuwait, Petroleum Times, L., 1961, July, vol.65, 1668, s.448
57. SGAOR. SSSR, F. 4459, op. 24, ed.xr.2548, L. 81

58. SGAOR. SSSR, F. 4459, op. 24, ed.xr.2548, L. 81
59. SGAOR. SSSR, F. 4459, op. 24, ed.xr.2548, L. 82
60. Gantner S., Le Mouvement Nationale Kurde, s.82
61. Gantner S., Le Mouvement Nationale Kurde, s.82
62. Pradier J., Les Kurdes, s.72
63. SGAOR. SSSR, F.4459, op. xr. 2548, L. 90
64. Bkz. Pradier J., Les Kurdes, s. 71 - Rossi P, L'Irak, s. 280
65. Ahmed Fewzi, Xencer we Cebel, s.132
66. Ahmed Fewzi, Xencer we Cebel, s.132
67. Emir Kamuran Bedir-Khan, Le Dossier du Kurdistan du Sud dit 'Kurdistan d'Irak', P., 1965, s.13
68. Fedçenko A. F., Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, s.249
69. Kinnane D., The Kurds, s.62
70. Kinnane D., The Kurds, s.62
71. Emir K. Bedir Khan, Le Dossier du Kurdistan, s.14
72. Emir K. Bedir Khan, Le Dossier du Kurdistan, s.14
73. SGAOR. SSSR, F.4459, op.24, ed.xr. 2548,L.98
74. Risalet El-Hızb el-Dimokrati el Kurdistan ila el-Hukumeti el-Irakkiye Hewle Wadihe fi el Kurdistan, 1961
75. Emir K. Bedir Khan, Le Dossier du Kurdistan, s.14
76. Emir K. Bedir Khan, Le Dossier du Kurdistan, s.14
77. El-Musteqbel, Bağdat, 16.09.1961 (Arapça)
78. Emir K. Bedir Khan, Le Dossier du Kurdistan, s.9-10
79. Emir K. Bedir Khan, Le Dossier du Kurdistan, s.9-10.
80. Kinnane D., The Kurds, s.67
81. Rossi P, L'Irak, s.301
82. Emir K. Bedir Khan, Le Dossier du Kurdistan, s.23
83. Emir K. Bedir Khan, Le Dossier du Kurdistan, s.23
84. SGAOR. SSSR, F. 4459, op. 24, ed.xr.2548, L. 98
85. Kinnane D., The Kurds, s.65
86. Kinnane D., The Kurds, s.65
87. SGAOR. SSSR, F. 4459, op. 24, ed.xr.2548, L. 100
88. El-Ahd el-Cedide, 19.09.1961
89. Eş-şerq, 04.10.1961
90. Eş-şerq, 04.10.1961
91. Eş-şerq, 14.12.1961
92. SGAOR. SSSR, F. 4459, op. 24, ed.xr.2548, L. 100
93. El-Teqeddum, Bağdat, 27.11.1961 (Arapça)
94. El-Teqeddum, Bağdat, 27.11.1961 (Arapça)
95. SGAOR. SSSR, F. 4459, op. 24, ed.xr.2548, L. 110
96. Emir K. Bedir Khan, Le Dossier du Kurdistan, s.23
97. Emir K. Bedir Khan, Le Dossier du Kurdistan, s.23
98. Emir K. Bedir Khan, Le Dossier du Kurdistan, s.23
99. Kinnane D., The Kurds, s. 65
100. Kinnane D., The Kurds, s. 65
101. SGAOR. SSSR, F. 4459, op. 24, ed. xr. 2548, L.105
102. Es-Sewre, 01.01.1962
103. El-Ittihad, Hayfa, 05.01.1962 (Arapça)
104. El-Ittihad, Hayfa, 05.01.1962 (Arapça)
105. Demçenko P., Irak Kürdistanı Ateş Altında, M., 1963, s.34
106. Demçenko P., Irak Kürdistanı Ateş Altında, M., 1963, s.34
107. Emir K. Bedir Khan, Le Dossier du Kurdistan, s.29-30
108. SGAOR. SSSR, F. 4459, op. 24, ed.xr.2548, L. 109
109. İraqi Letter, 1960, No:6, s.23
110. İraqi Letter, 1962, No:4-5, s.1-6
111. Kinnane D., The Kurds, s.67
112. El İttihad, 04.05.1962

113. El Ittihad, 04.05.1962
114. El Ittihad, 18.05.1962
115. El Ittihad, 18.05.1962
116. El Beyan, Bağdat, 26.04.1962 (Arapça)
117. El Eyyam, Bağdat, 09.05.1962 (Arapça)
118. El Eyyam, Bağdat, 09.05.1962 (Arapça)
119. El-Ahd el-Cedide, 10.05.1962
120. El-Ittihad, 29.05.1962
121. El-Ittihad, 29.05.1962
122. En-Nida, 03.06.1962
123. En-Nida, 03.06.1962
124. En-Nida, 03.06.1962
125. En-Nida, 03.06.1962
126. Günümüzde Arap Ülkeleri Tarihi, M., 1968, s.194
127. Pradier J., Les Kurdes, s.95
128. Pradier J., Les Kurdes, s.95
129. Pradier J., Les Kurdes, s.95
130. Es Siyase, Beyrut, 29.05.1962 (Arapça)
131. Le Monde, 25.05.1962
132. Es-Sewre, 12.06.1962
133. Milliyet, 15.06.1962
134. SGAOR. SSSR, F. 4459, op. 25, ed.xr. 12156, L. 17
135. Schmidt D. A., Journey among Brave Men, Toronto, 1964, s.210
136. Schmidt D. A., Journey among Brave Men, Toronto, 1964, s.210
137. Kinnane D., The Kurds, s.68
138. Kinnane D., The Kurds, s.68
139. Pradier J., Les Kurdes, s.233
140. Pradier J., Les Kurdes, s.81
141. Pradier J., Les Kurdes, s.81
142. Pravda, 15.11.1962
143. Yeni Sabah, Istanbul, 12.09.1962
144. Pravda, 15.11.1962
145. Pravda, 15.11.1962
146. Adamson D., The Kurdish War, N.Y., 1964
147. Adamson D., The Kurdish War, N.Y., 1964
148. En-Nasr, Dimeşq, 20.10.1963
149. Schmidt D. A., Journey among Brave Men, Toronto, 1964, s.310
150. El-Exbar, Beyrut, 28.11.1964 (Arapça)
151. Kinnane D., The Kurds, s.69
152. El-Cumhuriye, 29.12.1982
153. SGAOR. SSSR, F. 4459, op. 24, ed.xr.2915, L. 50
154. SGAOR. SSSR, F. 4459, op. 24, ed.xr.2915, L. 50
155. El-Exbar, 28.12.1964
156. Siyasetina we tarixina, s.6
157. Siyasetina we tarixina, s.3
158. Siyasetina we tarixina, s.3
159. Siyasetina we tarixina, s.9
160. Siyasetina we tarixina, s.15
161. Siyasetina we tarixina, s.20
162. Siyasetina we tarixina, s.15
163. Siyasetina we tarixina, s.22
164. Siyasetina we tarixina, s.22-24
165. Sit. po: World News, L., 1962, Oct. 27, vol.9, No:43, s.513
166. SK IKP, El Exbar, 28.11., 06.12.1964
167. SK IKP, El Exbar, 28.11., 06.12.1964
168. Frankfurter Algemaine, 13.08.1963

169. El-Exbar, 28.11.1964
170. El-Exbar, 28.11.1964
171. SGAOR. SSSR, F.4459, op.24, ed.xr.2915, L.279

X. Bölüm

1. Novoye vremiya, 1963, No:33, s.5, Problemi Mira i Sosyalizma, 1963, No:4, s.38
2. Le Monde, 11.10.1968
3. SK İKP, El-Exbar, 28.11.1964
4. SGAOR. SSSR, F.4459, op.24, ed.xr.2915, L.58
5. Vanly İ. Ch., The Revolution of İraqi Kurdistan, 1965, s.17-18
6. Vanly İ. Ch., The Revolution of İraqi Kurdistan, 1965, s.17-18
7. Vanly İ. Ch., The Revolution of İraqi Kurdistan, 1965, s.21
8. Vanly İ. Ch., The Revolution of İraqi Kurdistan, 1965, s.21
9. Le Monde, 12.03.1963
10. Le Monde, 12.03.1963
11. En-Nida, 14.02.1963
12. SGAOR. SSSR, F.4459, op.24, ed.xr.2915, L.63
13. Mücadeleye Adanmış Yaşam, M., 1966, s.286
14. Mücadeleye Adanmış Yaşam, M., 1966, s.286
15. Mücadeleye Adanmış Yaşam, M., 1966, s.290
16. SGAOR. SSSR, F.4459, op.24, ed.xr.2915, L.87
17. SGAOR. SSSR, F.4459, op.24, ed.xr.2915, L.93, 94, 95
18. SGAOR. SSSR, F.4459, op.24, ed.xr.2915, L.85
19. SGAOR. SSSR, F.4459, op.24, ed.xr.2915, L.85
20. En-Nida, 04.03.1963
21. SGAOR. SSSR, F.4459, op.24, ed.xr.2915, L.76
22. SGAOR. SSSR, F.4459, op.24, ed.xr.2915, L.105
23. Demçenko P., İrak Kürdistanı Ateş Altında, s.42
24. Emir K. Bedir-Khan. Les Dossier du Kurdistan s.46-48
25. Emir K. Bedir-Khan. Les Dossier du Kurdistan s.49
26. Emir K. Bedir-Khan. Les Dossier du Kurdistan s.46-48
27. Emir K. Bedir-Khan. Les Dossier du Kurdistan s.46-48
28. Emir K. Bedir-Khan. Les Dossier du Kurdistan s.46-48
29. La Question Kurde en Iran, - Afrique Asie, P., 1964, No:67, s.32
30. El-Ceride, 04.03.1963
31. SGAOR. SSSR, F.4459, op.24, ed.xr.2915, L.101
32. SGAOR. SSSR, F.4459, op.24, ed.xr.2915, L.101
33. Vanly İ. Ch., The Revolution of İraqi Kurdistan, s.23
34. Le Monde, 07.03.1963
35. Le Monde, 07.03.1963
36. Le Monde, 07.03.1963
37. "Desentralizasyon Planı" tam metin, bkz: Adamson D., The Kurdish War, s.208-211
38. "Desentralizasyon Planı" tam metin, bkz: Adamson D., The Kurdish War, s.208-211 s.211

XI. Bölüm

1. Mirskiy G. I., Asya ve Afrika Ülkelerinde Ordu ve Politika, M., 1970, s.157
2. El-Exbar, 28.11-06.12.1964
3. L'Orient, 30.11.1963
4. En-Nida, 02.12.1963
5. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.70
6. Adamson D., The Kurdish War, s.250
7. Adamson D., The Kurdish War, s.250
8. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.9
9. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.9

10. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.9
11. Der Stern, 1964, No:1, s.36
12. Der Stern, 1964, No:1, s.36
13. Der Stern, 1964, No:1, s.36
14. Der Stern, 1964, No:1, s.36
15. Der Stern, 1964, No:1, s.36
16. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.6
17. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.6
18. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.6
19. Democratie Nouvelle, P., 1964, No:4, s.85
20. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.34-35
21. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.34-35
22. Pravda, 13.02.1964
23. El-Exbar, 28.11.1964, 06.12.1964
24. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.41
25. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.41
26. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.178-179
27. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.41
28. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.185
29. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.210
30. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.41
31. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.41
32. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.41
33. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.41
34. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.211
35. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.211
36. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.213
37. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.213
38. Le Monde, 07.07.1964
39. Le Monde, 07.07.1964
40. Democratie Nouvelle, 1964, No:4, s.85-86
41. Le Monde, 07.07.1964
42. Le Monde, 07.07.1964
43. Le Monde, 07.07.1964
44. Le Monde, 07.07.1964
45. Le Monde, 07.07.1964
46. Edmonds C. J., The Kurdish War in Iraq, s.516
47. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.211
48. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.211-212
49. SGAOR. SSSR, F.4459, op.2, ed.xr.3083, L.211
50. Pradier J., Les Kurdes, s.212
51. Pradier J., Les Kurdes, s.212
52. SGAOR. SSSR, F.4459, op.3, ed.xr.1192, L.182
53. Pradier J., Les Kurdes, s.216
54. Pradier J., Les Kurdes, s.216
55. Pradier J., Les Kurdes, s.216
56. Bkz. Örn. The Sunday Telegraph, 24.10.1964
57. SGAOR. SSSR, F.4459, op.3, ed.xr.1192, L.182
58. SGAOR. SSSR, F.4459, op.3, ed.xr.1192, L.204
59. Günümüzde Arap Ülkeleri Tarihi, s.204
60. SGAOR. SSSR, F.4459, op.3, ed.xr.1130, L.20
61. SGAOR. SSSR, F.4459, op.3, ed.xr.1130, L.20
62. 1965 yılı Nisan ayı başında Nasır'ın Tahir Yahya ile görüşmesinden alınmıştır. (Bkz. Le Monde, 15.04.1965)
63. World Today, L., 1968, vol:24, No:12, s.517
64. SGAOR. SSSR, F.4459, op.3, ed.xr.1130, L.41

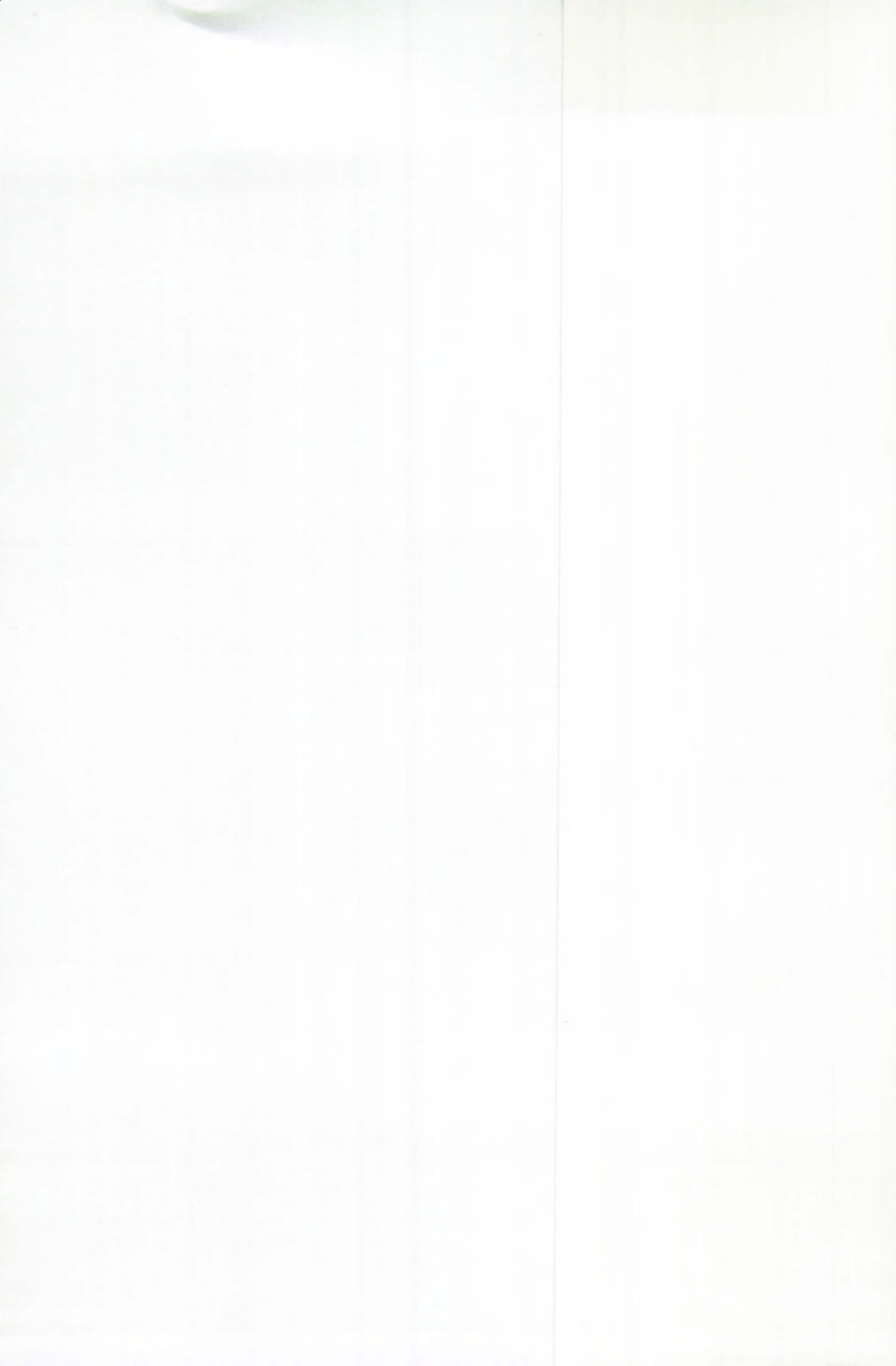
65. Le Monde, 15.05.1965
66. Izvestiya, 12.05.1965
67. SGAOR. SSSR, F.4459, op.3, ed.xr.1130, L.49
68. SGAOR. SSSR, F.4459, op.3, ed.xr.1130, L.49
69. Teriq Eş-Şaab, Haziran 1966
70. Baas VII. Ulusal Kongresi Siyasi Manifestosu, 25 Aralık 1964, s.34 (Arapçadan çeviri)
71. Baas VII. Ulusal Kongresi Siyasi Manifestosu, 25 Aralık 1964, s.34 (Arapçadan çeviri)
72. IKP MK'nin ülkedeki iç siyasi duruma ilişkin kararı, Teriq Eş-Şaab, Haziran 1965
73. SGAOR. SSSR, F.4459, op.3, ed.xr.1130, L.60
74. SGAOR. SSSR, F.4459, op.3, ed.xr.1130, L.60
75. SGAOR. SSSR, F.4459, op.3, ed.xr.1130, L.60
76. Edmonds C. J., The Kurdish War in Iraq, s.517-518
77. Edmonds C. J., The Kurdish War in Iraq, s.518
78. The Economist Intelligence Unity Limited, L., 1966, No:1, s.10
79. The Economist Intelligence Unity Limited, L., 1966, No:1, s.10
80. Iraq: Official Statement of Policy on Internal, Arab and Foreign Affairs, Bağdat, 1965, s.14
81. The Economist Intelligence Unity Limited, L., 1966, No:1, s.20
82. Xebat, No:474, Şubat 1966
83. Xebat, No:474, Şubat 1966
84. Barış ve Sosyalizm Sorunları, 1966, No:4, s.94
85. Barış ve Sosyalizm Sorunları, 1966, No:4, s.94
86. Barış ve Sosyalizm Sorunları, 1966, No:4, s.94
87. La Croix, 24.09.1966
88. El Menar, 20.01.1966
89. Facts Concerning the Iraqi-Iranian Frontier, Bağdat, 1966, s.34-36
90. The Economist Intelligence... 1966, No:1, s.6
91. Pravda, 07.02.1966
92. Pravda, 07.02.1966
93. Kurdish Facts, 1966, No:8, s.9
94. Kurdistan, 1966, vol.XIII, s.41
95. Appeal from General Barzani to the World Opinion and the Great Powers, Iraqi Kurdistan, May 1966
96. Xebat, Mart 1966
97. Voенно - Istorіçeski Pregled, 1967, No:3, s.108
98. Rene Mauries, Le Kurdistan au la Mort, P., 1967, s.172
99. Pesh Merga, s.36-37
100. Pesh Merga, s.36-37
101. Mauries R., Le Kurdistan ou la Mort, s.177
102. Mauries R., Le Kurdistan ou la Mort, s.177
103. Pesh Merga, s.37
104. La Croix, 27.09.1966
105. La Croix, 27.09.1966
106. La Croix, 27.09.1966
107. Pesh Merga, s.36-37
108. Pradier J., Les Kurdes, s.95
109. La Croix, 29.06.1966
110. Askerleri bu yola sevk eden sebeplerden biri de Kuzey'deki subaylara çift ve hatta üç innaş ödenmesi idi. Irak'taki subay maaşları bunsuz da oldukça yüksek idi.
111. El Cumhuriye, 17.06.1966
112. Centre d'Etudes Kurdes, Informations sur le Kurdistan, P., 1966, s.5-6
113. Centre d'Etudes Kurdes, Informations sur le Kurdistan, P., 1966, s.5-6
114. Dossier des Cahiers de l'Orient Contemporain, P., 1969, No:74, s.8
115. On Kurdish Question, printed by Committee for the advancement of Kurdistan in U.K., 1967, s.16-19
116. Xebat, Temmuz 1966
117. La Croix, 29.09.1966
118. Le Monde, 12.10.1968

119. Irak Komünist Partisi bildiris, Temmuz1966 (arapçadan çeviri)
120. Irak Komünist Partisi bildiris, Temmuz1966 (arapçadan çeviri)
121. Izvestiya, 04.08.1966
122. Izvestiya, 04.08.1966
123. En-Nida, 22.01.1966
124. En-Nida, 22.01.1966
125. Gerasimov O., Irak Petrolü, M., 1963, s.137
126. Text of the Ministerial Program,Bağdat, 21.08.1966
127. Text of the Ministerial Program,Bağdat, 21.08.1966, s.1-2
128. El-Cumhuriye, 06.09.1966
129. Pradier J., Les Kurdes, s.128
130. Pradier J., Les Kurdes, s.128
131. Pradier J., Les Kurdes, s.132
132. Pradier J., Les Kurdes, s.128
133. Pradier J., Les Kurdes, s.246-247
134. Pradier J., Les Kurdes, s.128
135. Pravda, 18.01.1967
136. Pravda, 18.01.1967
137. Pradier J., Les Kurdes, s.98
138. Kurdish Facts, 1967, vol.VI, No:12, Temmuz, s.1
139. Kurdish Facts, 1967, vol.VI, No:12, Temmuz, s.1
140. Er-Teaxi, 03.05.1967
141. Er-Teaxi, 03.05.1967
142. Kurdish Facts, 1967 (67), 10 May, s.3
143. El-Ehram, 30.05.1967
144. El-Cumhuriye, 31.05.1967
145. Er-Teaxi, 16.05.1967
146. Le Monde, 12.10.1968
147. Le Monde, 11.10.1968
148. Iraq: Official Statement of Policy on Internal, Arab and Foreing Affairs, Bağdat, 1967, s.10
149. Fedçenko A.F, Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, s.289
150. Le Monde, 09.10.1968
151. Le Monde, 09.10.1968
152. Kurdish Facts, 1966, vol.VI, No:12, s.3
153. Kurdish Facts, 1966, vol.VI, No:12, s.3
154. Kurdish Facts, 1966, vol.VI, No:12, s.3
155. Pradier J., Les Kurdes, s.138
156. Pradier J., Les Kurdes, s.138
157. Pradier J., Les Kurdes, s.138
158. Izvestiya, 03.02.1968
159. Kurdish Facts, 1967, vol.VI, No:13, s.8
160. Teriq Eş-Şaab, Ocak 1968

XII. Bölüm

1. Kurdish Facts, 1968, vol.VII, No:9, s.4
2. Le Monde, 09.10.1968
3. Fedçenko A.F, Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, s.290
4. Le Monde, 11.10.1968
5. Er-Teaxi, 10.10.1968
6. Er-Teaxi, 10.10.1968
7. Teriq Eş-Şaab, Eylül 1968
8. Teriq Eş-Şaab, Eylül 1968
9. Le Monde, 11.10.1968
10. Vernier V., La Constitution Provisoire du 28 September en Irak-Cahiers de L'Orient Contemporain, P., 1969, No:74, s.8-12
11. El-Exbar, 17.11.1968

12. El-Exbar, 17.11.1968
 13. El-Exbar, 17.11.1968
 14. El-Exbar, 17.11.1968
 15. Pravda, 05.04.1969
 16. Pravda, 14.06.1969
 17. Bkz. Hızbi Şu'i El-Iraqi, Eykefe erxab fi'l-Iraqi, 1971
 18. Fedçenko A.F., Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, s.295
 19. Fedçenko A.F., Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, s.295
 20. Fedçenko A.F., Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, s.295
 21. Fedçenko A.F., Bağımsızlık Mücadelesinde Irak, s.295
 22. Pravda, 29.01.1970
 23. Pravda, 29.01.1970
 24. 11 Mart Bildirisi, Bağdat, 1972, s.2-23 (Arapça)
 25. 11 Mart Bildirisi, Bağdat, 1972, s.22 (Arapça)
 26. 11 Mart Bildirisi, Bağdat, 1972, s.125 (Arapça)
 27. Pravda, 05.04.1970
 28. Pravda, 19.03.1970
 29. Pravda, 28.04.1970
 30. Aksiyon, 15.04.1970
 31. Et-Teaxi, 15.04.1970
 32. Et-Teaxi, 15.04.1970
 33. Kürdistan Demokrat Partisi VII. Kongresi Siyasi Raporu (Arapça)
 34. Kürdistan Demokrat Partisi VII. Kongresi Siyasi Raporu (Arapça) s.10
 35. Kürdistan Demokrat Partisi VII. Kongresi Siyasi Raporu (Arapça) s.13
 36. Kürdistan Demokrat Partisi VII. Kongresi Siyasi Raporu (Arapça) s.15
 37. Bkz. Hızbi Şu'i El-Iraqi, Eykefe erxab fi'l-Iraqi, 1971, s.10
 38. Lenin V. İ., Uzlaşmalara İlişkin, t.34, s.133
 39. Misaq el emeli el weteni, Bağdat, 1972 (Arapça)
 40. Misaq el emeli el weteni, Bağdat, 1972 (Arapça) s.4
 41. Pravda, 03.06.1972
 42. Es-Sewre, 12.03.1974
 43. Le Monde, 11.10.1968
 44. İraqi Letter, 1979, No:1, s.27-28
 45. İraqi Letter, 1979, No:1, s.27-28
 46. Avanti, 20.09.1980
 47. İraqi Letter, 1979, No:1, s.48
 48. İraqi Letter, 1979, No:1, s.48
 49. İraqi Letter, 1979, No:1, s.58
 50. Time, 1979, vol.114, No:20, s.30
 51. Times, 02.10.1980
-

Şekroyê Xudo Mihoyî

Tarih bilimi doktoru olan Şekroyê Xudo 1930 yılında Ermenistan'ın Elegez köyünde doğdu.

Erivan Pedagoji Enstitüsü tarih bölümünü bitirdikten sonra Elegez köyünde tarih öğretmeni olarak göreve başladı.

1955-1956 yılları arasında Kürt gazetesi *Riya Teze*'nin genel yönetmenliğini yaptı, 1956'dan 1960'a kadar yine aynı gazetenin bu defa genel yönetmen yardımcılığı görevinde bulundu.

1960'tan sonra Ermenistan Bilim Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü'nün Kürdoloji Bölümü'nde asıl mesleği olan Kürdistan tarihi konusunda ders vermeye başladı.

1981-1994 yılları arasında Kürdoloji Bölümü'nün başkanlığını yaptı. Aynı zamanda 1968'den 1994'e kadar Ermenistan Bilim Akademisi'nin birçok bölümlerinde Kürt tarihi ile ilgili ders verdi.

Şekroyê Xudo Ermenistan Bilim Akademisi üyesi 1990, Rus Hukuk ve Güvenlik Akademisi üyesi 2002, Moskova Kürt Araştırmaları Merkezi Başkanı, Rus Akademisi Doğu Bilimleri (Şarkiyat) Enstitüsü üyesidir.

2004 yılı Pîremêrd ödülüne layık görülen Şekroyê Xudo 150'den fazla bilimsel çalışmaya imza attı, bugüne kadar ona yakın kitabı yayınlandı.

Eserlerinden bazıları şunlardır:

Kürtlerin özgürlük mücadelesi

Kürt sorununda uluslararası faktörler

Kürt tarihinde islamın rolü

Kürt hareketinin ideolojisi

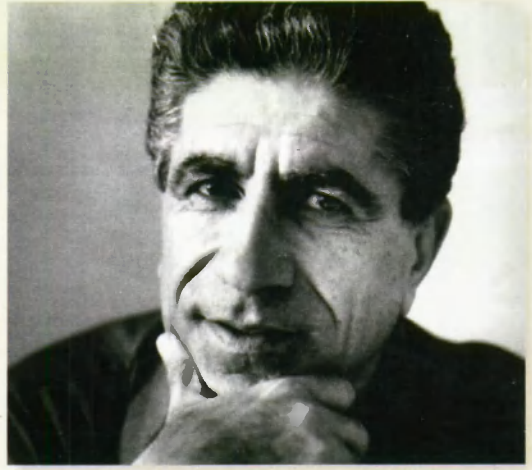
Kürt örgütleri arasındaki çelişkilerin sebep ve esasları

Yezidi ve yezidilik

Günümüzde Irak'ta Kürt sorununun çözümü

Kürdistan tarihi (başlangıçtan günümüze kadar)

Irak Kürdistan'ında Kürt ulusal kurtuluş mücadelesi

**Kurdiska nationella rörelsen i irakiska Kurdistan
av Şekroyê Xudo Mihoyî**

ISBN 91-89675-56-8

9 789189 675568